

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

A N N A C A I X A C H

La recerca de la plenitud essencial

de Jerzy Grotowski:

una via vers la veritat no-dual original

a partir de l'ensenyança advàitica

de Ramana Maharshi

Tesi doctoral dirigida per

MERCÈ SAUMELL (INSTITUT DEL TEATRE)

Tutoria

NÚRIA SANTAMARIA (UAB)

*Programa de Doctorat en Llengua i Filologia Catalanes i Estudis Teatral*s

Universitat Autònoma de Barcelona

Barcelona, juny del 2022

A tots aquells que en vida s'han dissolt en la pau i la felicitat eternes

ÍNDEX

PREFACI	9
1. Marc general	12
2. Estat de la investigació sobre Jerzy Grotowski	18
3. Objectius de l'estudi i metodologia	25
4. Estructura de la investigació	28
INTRODUCCIÓ	39
La recerca essencial de Jerzy Grotowski: El fil daurat d'Ariadna	43
1 EL PUNT DE PARTIDA. LA PISTA D'ENVOL VERS LA PLENITUD ESSENCIAL	87
1.1 Període teatral (1959-1969). La recerca essencial travessa el teatre	90
1.1.1 La «via negativa» advàitica en el treball de l'actor	94
1.1.1.2 Un primer pas vers l'experiència de la no-dualitat	113
1.1.2 Les dues qualitats bàsiques del «jo» separat	117
1.1.3 La pregunta sagrada: «¿Qui sóc jo?»	123
1.1.4 La via de retorn a la Font a través de la relació humana	127

1.1.4.1	La recerca advàitica en l'espai de l'assaig	142
1.1.4.2	L'inici del procés de desvelament essencial en Grotowski	146
1.1.4.3	El procés de desvelament essencial en la creació d' <i>Apocalypsis cum figuris</i>	163
1.1.5	La via de retorn a la Font a través del cos. El procés orgànic. L'«actor sant»	171
1.1.5.1	La via de retorn a la Font a través del record rememorat en el cos	195
1.1.5.1.1	L'impuls. Inici del flux orgànic	229
1.2	Del teatre al Parateatre	237
2	LA RECERCA DE LA PLENITUD ESSENCIAL. MÉS ENLLÀ DEL TEATRE	248
2.1	Període parateatral (1969-1978). La recerca de la plenitud joiosa	251
2.1.1	La via de retorn a la Font a través de la comunió amb l'altre i el món. La via del coneixement essencial. El «Dia Sant»	281
2.1.1.1	La via del coneixement essencial vers un mateix	287
2.1.1.2	La via del coneixement essencial vers l'altre	301
2.1.1.3	La via del coneixement essencial vers el món	306
2.1.2	Del teatre a la trobada. La via interhumana	330
3	LES TÈCNIQUES DE LES FONTS EN LA RECERCA DE LA PLENITUD ORIGINAL	334
3.1	Període del Teatre de les Fonts (1976-1982). Ramana Maharshi i les vies de retorn vers l'estat original	337
3.1.1	El viatge de retorn a la Font Original	361
3.1.1.1	Els documents de les Fonts	368
3.1.2	Les primeres experiències de l'Origen. Les arrels de la recerca de la plenitud original	372
3.1.3	Ramana Maharshi. L'inici del viatge interior	388
3.1.4	L'establiment en la font del «jo» o submergiment en el Cor de la consciència no-dual. La via advàitica de	

Ramana	395
3.1.5 Les tècniques originàries per a l'experiència de la no-dualitat original	413
3.1.5.1 La via tântrica en el retorn a la Font	420
3.1.5.1.1 Silenci i solitud	431
3.1.5.2 La via vedàntica en el retorn a la Font	449
3.1.5.2.1 El moviment que és un repòs	455
3.1.6 El submergiment de Grotowski en la plenitud joiosa del Cor	461
3.2 El projecte «Drama Objectiu» (1983-1986)	469
4 LA CULMINACIÓ DE LA RECERCA DE LA PLENITUD ESSENCIAL.	
L'ART COM A VEHICLE PER A L'EXPERIÈNCIA DE LA NO-DUALITAT	475
4.1 L'Art com a vehicle (1986-1999)	479
4.2 Performer	493
4.2.1 Performer o la via de retorn vers l'estat original	493
4.2.2 Performer (1987). El text	505
EPÍLEG	564
BIBLIOGRAFIA	589
1 Fonts primàries	591
1.1 Jerzy Grotowski	591
1.1.1 Articles i conferències	591
1.1.2 Entrevistes	603
1.1.3 Fonts audiovisuals	606
1.1.3.1 Enregistraments sonors	606
1.1.3.2 Enregistraments videogràfics	608
1.2 Ramana Maharshi	612
1.2.1 Sobre Ramana Maharshi	613
1.2.2 Advaita Vedanta	613
1.2.2.1 Rupert Spira	613
1.2.2.2 Francis Lucille	614
1.2.2.3 Jean Klein	614
2 Fonts secundàries	614

PREFACI

I en aquesta vida que tenim, en aquesta realitat, hauríem de trobar aquest sentit, aquesta plenitud, aquesta realització, alguna cosa com la joia original, la felicitat original. Que ens pertany però que hem perdut. Està en nosaltres però ho hem perdut. Se'ns va donar però ho hem perdut, ho hem perdut. En aquesta vida moderna, activa, com és el meu cas, és una cosa orgànica i natural cercar allò original, allò primer, primari, allò veritable.

Jerzy Grotowski (1980)

1. Marc general

Considerem l'estudi de la recerca essencial de Jerzy Grotowski imprescindible i al mateix temps d'una gran urgència. D'entrada perquè tot i nombroses referències bibliogràfiques que ens anuncien l'existència d'una recerca alternativa del mestre polonès al marge del teatre, no existeix encara cap estudi sobre aquesta recerca fonamental i central de Grotowski. Degut a un desconeixement general del veritable terreny explorat per Grotowski —sobretot a partir de 1969—, la seva recerca essencial s'ha passat per alt i ha quedat completament eclipsada per l'interès exclusiu de l'esfera teatral solament en els aspectes de la trajectòria de Grotowski més vinculats al context artístic. Ignorant la dimensió real i central de la recerca del mestre polonès i el veritable sentit del seu treball, s'ha reduït el que considerem —junt amb el director teatral de renom internacional Peter Brook— la recuperació d'una gran tradició espiritual, a una simple tècnica actoral.

Des de fa uns anys i especialment en el moment actual de crisi, sembla emergir molt clarament una urgència real per recuperar els camins profunds i amarats de sentit que han sorgit en algun moment en la nostra humanitat. La conseqüència inevitable del paradigma materialista dualista actual —en el que ens considerem entitats separades amb una existència independent dels altres i del món— és la infelicitat en nosaltres, el conflicte amb els altres i l'explotació i la degradació de l'entorn. Ineludiblement aquesta visió del món es troba ja en l'exodi de la seva decadència.

Jerzy Grotowski (1933-1999) està considerat un dels directors teatrals més innovadors i revolucionaris del segle XX, tot i que la seva producció en el camp del teatre —sempre impregnada per motivacions profundes provinents de la seva recerca essencial espiritual— va durar poc més de deu anys. L'any 1969 Grotowski abandona el camp del teatre i decideix centrar-se en el seu camí espiritual. Una recerca essencial vers la plenitud original en la que cerca l'experiència directa de la naturalesa no-dual de la realitat. Camí que s'havia iniciat cap als nou anys amb la descoberta de l'ensenyança advàitica del gran savi hindú Ramana Maharshi, i que transitarà durant tota la seva vida.

Ha estat admès per coneguts estudiosos propers al mestre polonès que el període postteatral de Grotowski —és a dir els trenta darrers anys de la seva trajectòria— ha generat molta confusió, desconcert i incomprensió, veient-se la seva recerca totalment misteriosa, complexa, incompreensible. Poc abans de morir, Grotowski va reconèixer obertament que la seva «recerca essencial» no havia estat mai tractada i que havia estat ignorada completament en l'esfera dels estudiosos del seu treball. Hem de tenir en compte que la trajectòria de Grotowski no ha transcendit mai l'entorn teatral, tot i que la recerca essencial del mestre polonès —vinculada al seu viatge espiritual— és una recerca que es desenvolupa en el camp de l'experiència espiritual, concretament en la tradició espiritual no-dual de l'Art com a vehicle. Recerca, única i original, que referint-nos altre cop a l'apreciat Peter Brook, considerem amb ell d'un «valor suprem en el món actual».

En el seu treball, Grotowski va seguir sempre dues línies. Una pública, la seva trajectòria professional en el teatre que més tard s'ampliaria a un camp artístic performatiu més vast i una altra personal i relativament privada, la seva recerca essencial. Les dues línies de treball es creuaran, confluiran i també es distanciaran en diverses ocasions al llarg de la seva vida, sent però la recerca essencial —basada en la seva evolució personal espiritual— la seva recerca veritable i en la que se centrarà plenament a partir de 1969. Comprensió espiritual no-dual que impregnarà en tot moment, de manera més o menys visible segons les circumstàncies, el que es considera la seva trajectòria pública.

Es tracta d'una línia de recerca alternativa, al marge del teatre i del treball actoral, que no s'ha descrit ni analitzat mai, tot i haver estat intuïda i indicada per col·laboradors i experts molt propers a Grotowski com Ludwik Flaszen, Eugenio Barba, Peter Brook, Zbigniew Osiński, Leszek Kolankiewicz i Richard Schechner, entre d'altres. Com ha dit el conegut teatròleg Marco de Marinis recentment, és ja ineludible que ens preguntem de què es va ocupar Grotowski veritablement i quina va ser la seva recerca fonamental i essencial. Aquest és el l'objecte d'estudi de la present tesi.

Recerca essencial del mestre eremita polonès, sorprenentment original, rigorosa i delicada, que analitzarem en profunditat, des dels seus inicis, als nou anys, amb la descoberta d'un dels grans savis de l'Índia, Ramana Maharshi, fins la seva culminació en el terreny de l'Art com a vehicle espiritual. Una via espiritual no-dual, activa i inclusiva, totalment entrelaçada amb l'experiència del cos i del món, en la que estan presents al mateix temps la nostra naturalesa

més íntima i veritable i la nostra experiència humana orgànica en el món. Una exploració amb repercussions fonamentals en nombrosos camps com el de l'antropologia, la psicologia, els estudis sobre les religions, la filosofia, les arts, l'ecologia, la salut integrativa i tots aquells vinculats amb l'espiritualitat i el creixement personal. Obrint-nos especialment a una dimensió totalment oblidada en la nostra societat, la dimensió humana profunda i espiritual, i que com descobrirem és també una dimensió inherent a les arts escèniques. Es tracta d'una comprensió experiencial i directa que afecta de manera profunda literalment totes les àrees de la nostra societat.

A partir de 1970 Grotowski es desvincula completament del camp teatral i del treball de l'actor, als quals no es vincularà mai més, centrant-se en un camp d'exploració més vast, que engloba l'experiència humana profunda. Sovint en les seves aparicions públiques es presentarà a si mateix com un recercador en el terreny de l'experiència espiritual. Després de la seva mort serà considerat públicament un mestre espiritual per alguns dels seus grans col·laboradors, que parlaran de la seva recerca com una veritable recerca espiritual sempre fidel al seu mestre Ramana Maharshi, considerant-se aquesta el seu veritable llegat. L'objectiu de la seva recerca va ser sempre revelar —de manera integral i plena en tots els camps de la nostra experiència— la realitat que les tradicions espirituals revelen a través del llenguatge: la realitat, única i indivisible, anterior a la conceptualització mental; dit d'una altra manera, la unitat primordial original de la realitat. En llenguatge religiós diríem revelar la unitat amb Déu. I totes les fases de la seva trajectòria són un reflex de l'evolució del seu apropament pragmàtic vers aquest sol objectiu.

La paraula «espiritual» va ineludiblement lligada a la recerca de Grotowski. Però aquest terme carrega amb massa connotacions culturals i socials que no tenen res a veure amb el seu sentit original, i en aquest desconeixement el seu ús pot resultar confús o controvertit. Per entendre realment de què estem parlant quan diem «espiritual» cal que retornem a aquest mot la seva claredat, simplicitat i profunditat originals, que Grotowski coneixia perfectament. Per evitar confusions el mestre polonès en algunes ocasions intentava eludir aquesta paraula utilitzant com a sinònims els termes «interioritat» o «verticalitat» i manifestava que en el context actual s'havia abusat massa del terme «espiritualitat» i s'havia acabat banalitzant, perdent-se així el seu sentit profund, sagrat. Terme que en aquesta banalització, segons Grotowski, s'ha vinculat erròniament a estats mentals o a certes tendències sentimentals o a certes religions,

vies totalment rebutjades per l'investigador polonès i que a més són grans obstacles en el camí espiritual.

El terme «espiritualitat», en el seu significat original i pur —que és el que utilitzem aquí i al que feia sempre referència Grotowski, que no té res a veure amb religions, mitologies, fe o creences— és l'experiència de la naturalesa veritable de la realitat, experiència de la no-dualitat original, en la que experienciem que tot és l'ésser de presència conscient infinita que som. Reconeixement experiencial de la nostra identitat essencial i veritable, que ens allibera dels conceptes de temps, de separació i de dualitat, i ens estableix en aquell lloc en nosaltres que és inherentment en pau i u amb tot. On podríem dir que tastem l'eternitat... No estem parlant d'una «nova espiritualitat», sinó del missatge tradicional que es troba en el cor i origen de totes les grans tradicions espirituals. Experiència de la nostra naturalesa veritable transmesa de generació en generació a través d'un llarg llinatge de savis que han reconegut la llibertat i la independència del seu propi ésser, il·limitat i incondicionat, i comuniquen aquesta ensenyança reformulant la comprensió perenne adaptada de manera única i específica al seu entorn i moment concrets.

Aquesta recerca essencial, que examinarem i analitzarem a fons en el nostre estudi, és un fil —com el fil daurat d'Ariadna— continu i subjacent a la trajectòria més pública del mestre polonès, que en certs períodes aflorarà de manera clara i en d'altres es distanciarà totalment del seu «treball públic»; però que sempre estarà present i constituirà el sentit fonamental de la seva vida. Com veurem, la seva trajectòria va estar sempre motivada i inspirada per la seva recerca essencial; d'una manera més subtil i privada, mesclada pel seu interès en la creació d'espectacles durant el període teatral; començant-se a compartir amb un nucli molt reduït de persones al marge del treball públic dut a terme per l'equip del «Teatre Laboratori» durant el període parateatral; fent-se relativament pública a partir del projecte transcultural del «Teatre de les Fonts» i culminant en el terreny de l'Art com a vehicle espiritual, en el que l'art és utilitzat com a vehicle per a l'experiència de la no-dualitat original.

Als divuit anys Grotowski inicia els seus estudis d'Art Dramàtic a Cracòvia amb l'objectiu clar de treballar en la vida interior espiritual de l'actor i en la seva pròpia. Un cop en el món professional, desplaçarà ben aviat el seu interès incipient en la creació de produccions teatrals al seu interès inicial, que considera molt més profund i enriquidor. Motivació profunda que es manifestarà en el seu interès en el procés interior i orgànic de l'ésser humà i en la relació

autèntica, sagrada, que s'estableix entre dos éssers humans durant aquest procés de revelació espiritual. Experiència que l'investigador polonès viu com una veritable comunió amb l'actor. Context privilegiat en el que es produeixen els seus primers tasts de no-dualitat.

Aquest procés inicial d'obertura vers l'altre el farà enfrontar-se a les seves fragilitats i pors més íntimes i arrelades en ell, impulsant-lo a embarcar-se en varis pelegrinatges a l'Índia — la terra dels seu mestre espiritual Ramana Maharshi— submergint-se en un fort procés de transformació, tant a nivell interior com exterior. A la seva tornada, l'any 1970, declararà que el teatre ha quedat enrere i que ha començat una nova vida, anunciant que l'objectiu de la seva recerca és retrobar la plenitud essencial original. Una manera de viure en completa unitat amb allò que som essencialment, alliberats de la dualitat; sent aquest el veritable propòsit de la seva vida. Es produeixen en aquest moment les primeres manifestacions públiques sobre la seva recerca essencial, lligada íntimament al seu viatge espiritual iniciat als nou anys amb la immersió en l'ensenyança advàitica de Ramana Maharshi.

És en aquest període, entre 1970-1975, quan s'establiran les bases de la recerca essencial advàitica vers la plenitud original no-dual que s'aprofundirà durant el «Teatre de les Fonts» i culminarà en la darrera fase anomenada «Art com a vehicle». Es tracta d'una via d'exploració, seguint la instrucció espiritual del seu mestre Ramana Maharshi, en el camí interior que Grotowski ha iniciat als nou anys i que ha aprofundit i desenvolupat intensament en els seus pelegrinatges a l'Índia, en els que cerca el coneixement directe del seu ésser veritable. Una recerca sobre la possibilitat de descobrir la nostra naturalesa essencial —«allò més veritable i directe»— i de desvelar-nos i revelar-nos a través de la relació desarmada i autèntica amb l'altre; redescobrint la percepció directa, original, no-dual del món, en una «comunió sagrada» en la que sentim l'ésser compartit amb tots i tot. Grotowski anunciarà que es tracta d'una nova manera de viure. Una «vida veritable», en l'experiència de dissolució de la sensació de separació amb l'altre i el món, en contacte amb la veritat; una vida en la no-dualitat original, en la unitat primordial, en la plenitud joiosa original. Experiència que Grotowski anomenarà «Dia Sant». Una comunió gairebé sagrada amb una fraternitat de germans; que considerarà un primer pas per «ser allò que som».

En el període 1976-1982 la recerca essencial vers l'experiència de la nostra condició original, experiència de l'Origen, es concretarà en l'exploració d'accions a través del moviment que permeten tastar la no-dualitat en una obertura plena i entrega incondicional al flux de vida i

en la completa fusió en ell. Es tracta de tècniques tradicionals amb la capacitat de descondicionar la nostra manera dualística habitual de percebre i de revelar la unitat de la realitat: consciència única i indivisa, eterna i infinita. L'objectiu d'aquestes exploracions és experienciar la nostra essència divina en el cor de l'experiència humana. És el que anomenem l'aspecte tântric de la via advàitica de retorn a la nostra condició original. L'objectiu del Teatre de les Fonts és establir-se en la nostra naturalesa original i veritable de presència conscient de manera indirecta a través d'una obertura plena a la vida, en una percepció no-dual del món.

Al final d'aquest període Grotowski refinarà la seva recerca centrant-se també en el segon aspecte del viatge de retorn a l'Origen —l'aspecte vedàntic de la via advàitica— a través de la dissociació clàssica vedàntica del «testimoni i la vida». Sent l'aspecte tântric d'obertura plena i entrega incondicional a l'experiència i l'aspecte vedàntic d'establiment en la presència conscient testimoniant, els dos aspectes fonamentals, inseparables i totalment entrelaçats de la via advàitica plena de retorn a la Font Original, aspectes que fan complet el camí espiritual. Via pràctica integral per experienciar la no-dualitat original, en la que l'obertura profunda i silenciosa vers el nostre ésser essencial és al mateix temps l'obertura amorosa i joiosa al món, que segueix l'ensenyança advàitica de Ramana Maharshi.

La via advàitica de retorn a l'origen del què som es continuarà desenvolupant i culminarà en el terreny que Grotowski anomenarà, a partir de Peter Brook, «Art com a vehicle». Segons Grotowski en l'Art com a vehicle el punt de referència no és un espectador sinó l'itinerari vertical espiritual, és a dir, en llenguatge religiós, el retorn vers la unitat amb Déu. Viatge des del contingut de la nostra experiència —en el que habitualment i culturalment estem perduts o totalment aferrats— a l'establiment en i com la presència conscient testimoniant (*awareness*). Procés en el que es produeix una inclusió serena i joiosa de l'experiència humana en l'expansió amorosa de la presència conscient que som. Es tracta del retorn a la unitat primordial. Viatge delicat vers la profunditat que subjau i impregna plenament la nostra experiència humana, n'és el seu fons i el seu cor, permanent i immutable, immanent i transcendent; en el que descobrim que som ésser infinit vestit per l'experiència humana i que tot el que trobem en la nostra experiència humana és en realitat la presència que som, infinita i eterna. Un procés totalment experiencial que transcendeix totes les tradicions i que és l'ensenyança essencial que es troba en el seu cor. Viatge sagrat de retorn a la nostra condició original, lluminosa i espaiosa que ens porta a l'experiència expansiva de la no-dualitat original.

Tota la recerca essencial de Grotowski té un sol objectiu, establir-se en la nostra naturalesa veritable de presència conscient, en l'experiència suprema i joiosa de la plenitud original no-dual. I la seva ensenyança és la transmissió de la seva pròpia experiència en aquest viatge vertical vers la nostra identitat veritable, en el que utilitza una mestria i una sensibilitat exquisides i sublimes en l'acció i el cant no-duals, utilitzats com a vehicle i suport per a aquest itinerari espiritual de retorn al nostre origen no-dual. La gran diferència entre l'art tal com el coneixem normalment i l'art com a vehicle espiritual per a l'establiment en la presència conscient no-dual, és que en l'art dual habitual es funciona des de la creença de ser un «jo» personal i en l'art com a vehicle es funciona des del reconeixement experiencial i directe de ser allò que som veritablement: espai de presència conscient, infinit i etern. Una via pragmàtica integral i totalment actual que comprèn el nostre establiment en la nostra naturalesa veritable i al mateix temps tota la nostra experiència humana, i que es desplega en la plenitud de la vida espiritual. Recerca que considerem clarament una actualització bellíssima i original de l'apropament advàitic del savi Ramana Maharshi. Aquest és el gran llegat de Jerzy Grotowski, mestre advàitic secret, sempre fidel al seu mestre espiritual Ramana Maharshi, amb qui reposen junts a la muntanya sagrada d'Arunachala, considerada el centre espiritual del món. Tal com va deixar establert el deixeble polonès en la seva darrera voluntat.

2. Estat de la investigació sobre Jerzy Grotowski

El 1970 es publica el llibre *Hacia un teatro pobre* de Jerzy Grotowski en llengua espanyola i edició mexicana (posteriorment a Espanya el 1999 i el 2009). Es tracta d'una col·lecció de textos sobre el període teatral de Grotowski. Traducció de la versió original en anglès editada el 1968. En aquesta primera publicació de Grotowski ens trobem un recull de textos, també algunes entrevistes a l'autor i la transcripció d'una conferència. L'origen oral dels seus textos serà una característica habitual en tota la seva trajectòria. És Peter Brook qui ens fa la introducció i ja afirma, l'any 1967, en ple període teatral, que «per Grotowski l'actuació és un vehicle» i no un fi en si mateix. Brook defineix el treball de Grotowski com un camí intens, honest i precís, per descobrir el sentit veritable de la vida.

A continuació ens trobem el primer article del llibre, escrit per Grotowski l'any 1965, en el que ens descriu el seu treball com un procés espiritual que es recolza en una estructura

artística treballada amb un rigor que santifica l'actor. Considerem aquesta la seva primera definició de «l'art com a vehicle», quan encara però no havia donat aquest nom a la seva recerca. Com declararà Grotowski molts anys després, en el període teatral ja estava cercant la via de l'art com a vehicle espiritual, simplement encara no havia trobat la manera d'expressar-ho. El seu objectiu sempre va ser l'experiència espiritual —íntima i essencial— de sentir i ser la nostra identitat veritable, despüllada de tot allò afegit, que ens limita i ens condiciona. Conformen la totalitat del llibre quatre textos més de Grotowski, la transcripció d'una conferència, cinc entrevistes i quatre textos de col·laboradors seus. Entre 1968-1970 trobem també alguns articles i entrevistes a la revista espanyola *Primer Acto*.

No serà fins el 1993, en un número especial de la revista mexicana *Máscara* que apareixerà una nova publicació de textos traduïts a l'espanyol. Aquesta publicació és de gran importància ja que ens dona a conèixer per primer cop en llengua espanyola textos posteriors al període teatral. Fet que es correspon amb el fort interès de Grotowski en els seus darrers anys de vida de deixar constància pública de la seva recerca essencial. La seva intenció és fer un aclariment públic sobre la seva recerca presentant la seva trajectòria en la seva totalitat i tancar així coherentment la seva aportació al món, especialment a la gent de teatre. D'acord amb aquesta voluntat trobarem també un text provinent de dues conferències de 1989-1990, publicat en el llibre del seu col·laborador Thomas Richards *Trabajar con Grotowski sobre las acciones físicas* (2005, primera versió en anglès el 1995).

Amb l'excepció d'un petit article de Fabià Puigserver a *Serra d'Or* el 1962, en llengua catalana no és fins el 2009, en el marc de la celebració de l'*Any Grotowski* a Catalunya —declarat per la Unesco en commemoració dels deu anys de la seva mort— organitzat amb la col·laboració de l'Institut del Teatre i del Consolat Polonès a Barcelona, que publiquem el primer volum de textos de Grotowski traduïts al català. Antologia que prové del nostre interès per reflectir la trajectòria completa de Grotowski, a partir d'un recull dels textos clau de cada període que ens permeten captar una visió el més completa possible de la seva recerca. Emmarcat en el mateix projecte de celebració de l'*Any Grotowski* a Catalunya, que dirigim i coordinem, publiquem tres textos més en un dossier especial dedicat a Grotowski a la revista *Estudis Escènics*. L'any 2010 publiquem encara un text més de Grotowski en un opuscle dins del nostre projecte «Gra a Gra», en el que amb el suport de la Generalitat hi emmarquem la vinguda a Barcelona dels dos grups de treball del Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards per mostrar per primer cop el seu treball a Espanya.

La bibliografia de Grotowski —aquella no traduïda a l'espanyol o al català— la trobarem majoritàriament en llengua polonesa, anglesa, italiana i francesa. Es tracta però d'una bibliografia amb una gran manca de traduccions, amb material encara inèdit i nombrosos enregistraments d'àudio i vídeo —fonamentals— que en la seva majoria es desconeixen i són de difícil accés. Aquesta complexitat ha limitat enormement l'apropament dels estudiosos a informació imprescindible per poder realitzar una anàlisi seriosa sobre el treball de l'investigador polonès. Ateses les dificultats exposades, en la bibliografia secundària existent ens trobarem sobretot estudis fets normalment a partir d'una base textual mínima, passant per alt informació vital i summament rellevant. Fet que ha suposat clarament un gran obstacle en la comprensió real del treball del mestre polonès. Una desinformació que portarà a fer afirmacions del tot errònies, anant fins i tot en contra de les mateixes paraules de Grotowski. Sent així, el que trobem en aquest àmbit són estudis amb resultats superficials i poc interessants, que perpetuen nombroses confusions perniciososes que d'altra banda ja van acompanyar Grotowski durant tota la seva vida i que el mestre polonès detestava. Malauradament encara l'acompanyen. D'aquesta manera s'ha perdut totalment la coherència, el sentit veritable i la profunditat originària de la recerca de l'investigador polonès.

Amb molt poques excepcions, el que ens trobarem doncs en aquest camp són estudis de poc interès, superficials, parcials, simplement descriptius o biogràfics. La majoria d'aquests estudis, fins i tot d'entre els més recents, se centren solament en el període teatral, de manera totalment fragmentària i ignorant les veritables motivacions de l'investigador polonès. Els pocs intents que trobarem d'embarcar-se en la recerca postteatral de Grotowski són normalment fallits i alguns acaben tan sols com especulacions filosòfiques sense cap fonament real. Així ens trobem que els temes més fonamentals de la trajectòria de Grotowski no han estat encara abordats.

Remarquem però una clara excepció amb la valuosa aportació de l'article de Chiara Guglielmi «Le tecniche originarie dell'attore: lezioni di Jerzy Grotowski all'Università di Roma» a *Biblioteca teatrale*, sobre el seminari de Grotowski a La Sapienza el 1982. Text imprescindible si no es té accés a la transcripció inèdita del seminari i que valorem enormement. Ens dona una visió general del seminari i una anàlisi lúcida, acurada i profunda del temari tractat en el curs a Roma. L'eix del qual, segons la mateixa autora, és l'exploració de la «consciència transparent», és a dir, l'exploració de la nostra identitat veritable de presència conscient

transparent, i les tècniques espirituals tradicionals que ens permeten establir-nos en ella. Un seminari de noranta hores on Grotowski ja anuncia en la primera sessió que ens parlarà d'allò que més li interessa i del que s'ocupa de manera pràctica: les tècniques interiors espirituals. És a dir, ens parla de la seva recerca essencial. Com deia Guglielmi aquest és l'eix del curs. Un document que continua inèdit i passat per alt completament.

Volem fer un especial esment dels erudits que han intuït i indicat l'existència de la recerca essencial de Grotowski, que ja hem citat prèviament, i que considerarem adequadament al llarg de la tesi. Entre ells, voldria tornar a assenyalar la gran importància de Peter Brook, qui ja va declarar públicament en els inicis de la trajectòria professional de Grotowski la naturalesa espiritual de la seva recerca, i que ha indicat repetidament l'objectiu espiritual de la recerca de l'investigador polonès; i sobretot per les seves tan lúcides i reveladores declaracions sobre la tradició espiritual de l'Art com a vehicle recuperada per Grotowski. També valorem l'aportació de Schechner per posar en relleu l'existència d'una recerca essencial espiritual de Grotowski i establir-ne unes primeres connexions amb certes tradicions, fet que va permetre la mateixa corroboració per part del mestre polonès de manera pública. Mencionem també els preats i valuosíssims testimonis de Barba, Flaszen i Osiński que brillaran al llarg del nostre text i que manifesten i testimonien l'existència de la recerca espiritual de Grotowski i el lloc suprem de Ramana Maharshi com el seu metre i guia en aquesta recerca.

És evident que una aproximació ambiciosa a la recerca fonamental de Grotowski ha de tenir en compte tot el material existent, de i sobre l'autor. En aquest cas ens ha suposat un gran procés d'investigació i de recerca —al llarg de vint anys— que ha inclòs viatges i contactes amb nombroses institucions, amb erudits i investigadors. Seguits d'una fase posterior d'estudi, anàlisi i comparació de totes les traduccions existents de l'obra de Grotowski i la realització de centenars de pàgines de transcripcions i traduccions dels enregistraments sonors i audiovisuals. Volem remarcar la gran importància d'aquests enregistraments, en els que trobem la gravació de seminaris, cursos, conferències i entrevistes —prop de dues-centes hores— que hem transcrit, estudiat i analitzat en profunditat. Descobrint també les fonts d'alguns textos publicats —normalment versions abreujades— que ens han aportat el material original íntegre i la possibilitat d'una comprensió més justa i acurada. Documents que no s'havien tractat mai abans —de fet ni tan sols estaven referenciats— i que contenen

una informació valuósíssima i fonamental per a una veritable comprensió del treball i de la recerca de Grotowski.

Es tracta de documents en els que es tracten totes les qüestions clau de la recerca de Grotowski de manera àmplia i profunda —contràriament a la majoria de l'obra escrita—, en els que Grotowski parla obertament de la seva investigació personal. Explicacions que no trobem en cap altre document i que ens donen una visió completa i real de la profunditat i l'evolució de la seva recerca. Una informació fonamental que sorprenentment contradia moltes de les afirmacions que s'han fet sobre el treball de l'investigador polonès. Documents imprescindibles ateses també les particularitats de l'obra impresa i del caràcter de l'autor.

L'obra textual de Grotowski es basa majoritàriament en transcripcions de les seves conferències i entrevistes, revisades i en molts casos reelaborades pel mateix autor. Textos en ocasions sintètics i escurats, aparentment obscurs i misteriosos. Documents sintetitzats que no provenen de la necessitat de fer un discurs sinó «d'engrandir l'illa de llibertat» que sent en ell. És a dir, no amb la intenció de transmetre un contingut conceptual sinó de deixar traces d'una experiència de llibertat. Paraules que neixen de la seva pràctica, totalment connectades amb la seva experiència més íntima i que es deslliguen totalment de les descripcions superficials i intel·lectuals. Que moltes vegades no seran compreses perquè ens parlaran d'un procés que no té res a veure amb la densitat quotidiana habitual sinó amb l'espai essencial de llibertat que transita. Textos, en ocasions amb un toc poètic, expressats amb una terminologia sempre en constant transformació i adaptació a l'evolució de la seva experiència vital, que pot resultar de vegades xocant. Documents impregnats amb una radicalitat desafiant arrelada a la seva recerca espiritual, que en ocasions no podrà expressar obertament, però que sempre acabarà cercant espais —més protegits— per obrir-se i poder deixar el testimoni d'una veritat profunda, anhelada i tocada tan sols en instants miraculosos. Testimonis fonamentals que s'han conservat de manera íntegra majoritàriament en els enregistraments sonors dels seus cursos i conferències i dels quals no existeixen encara transcripcions. Fet que ha causat moltíssims errors en la interpretació del treball i de la recerca de Grotowski.

Un dels grans errors en l'estudi del treball de Grotowski és la confusió entre el que és el treball dels seus col·laboradors i el seu propi. Com veurem, Grotowski es desvincularà en nombroses ocasions de l'activitat del Teatre Laboratori i del treball realitzat al Workcenter.

Els pocs estudis que hi ha sobre la seva darrera etapa s'han centrat exclusivament en descriure el treball actoral o les obres desenvolupats en el Workcenter; treball del qual Grotowski s'ha desvinculat sempre. Per aquesta raó considerarem d'una rellevància relativa, però creiem que cal fer-ne esment també, els testimonis d'alguns participants i col·laboradors en els diferents projectes dirigits per Grotowski, com el Parateatre, el Teatre de les Fonts i el Drama Objectiu, i especialment els testimonis dels col·laboradors principals en el treball desenvolupat al Workcenter, Thomas Richards i Mario Biagini. Tasca, la seva, però centrada en l'àmbit del treball de l'actor, la formació actoral i la creació d'espectacles, que com sabem no pertany a la recerca essencial de Grotowski. El centre finalment s'ha tancat el gener del 2022.

Ignorar l'objectiu real del treball de Grotowski suposarà incloure en totes les interpretacions un error fonamental. En contra de les seves pròpies declaracions reiterades es continua considerant Grotowski com un director de teatre i per tant la seva recerca com un treball actoral. Grotowski abandona el teatre el 1969, i com veurem, de 1969 a 1999 se centra en la seva recerca interior espiritual. Com ja ens adverteix Grotowski l'any 1970, no ens està parlant de tècniques teatrals sinó d'una experiència de plenitud humana; i ho continuarà dient fins la seva mort, de maneres diverses d'acord amb l'evolució de la seva comprensió en el seu viatge espiritual.

Aquest error fonamental, intentant analitzar la recerca de Grotowski des d'un prisma teatral, portarà a certs estudiosos a límits d'una ridiculesa i arrogància inexplicables, justificant la seva incapacitat per comprendre del que està parlant el mestre eremita polonès qualificant els seus textos d'enigmàtics, complexos i incomprendibles. Fins i tot arribant a considerar els brillants i reveladors sermons de Mestre Eckhart citats per Grotowski en el text «Performer» —en els que el mestre alemany ens descriu amb una radicalitat bellíssima el camí de retorn a la unitat amb la Divinitat— com insignificants, donada la seva «obscuritat» deguda a un «excés de verbositat i un llenguatge massa escolàstic». Estudis totalment fallits, evidentment. No podem confondre un camí espiritual d'unió amb Déu amb una tècnica teatral. Parlar d'un text espiritual com si es tractés d'un text teatral ens allunyarà completament del seu veritable sentit. No es poden interpretar les indicacions per al viatge espiritual de retorn a la nostra veritat més profunda com si fossin un mètode d'interpretació actoral. Considerem aquest un important error que ha de ser restaurat.

Parlem d'una recerca interior, espiritual, totalment vinculada al seu procés personal, que requereix un tipus d'investigació diferent. Molt més profunda. Molt més acurada. Grotowski ens està parlant del seu camí personal, espiritual, una manera de viure en contacte amb la veritat més íntima i primordial, que ens desafia en el més profund de nosaltres. El seu missatge no és per fer-ne una anàlisi abstracta i creure que així s'ha analitzat la realitat. De la mateixa manera que no ens serviria de gaire quedar-nos atrapats en l'anàlisi sintàctica d'una pregària i no arribar mai a descobrir la seva funció veritable. Les paraules de Grotowski articulen la seva pròpia experiència i conviden a una comprensió viscuda a través de la nostra pròpia experiència. Els textos de Grotowski només seran útils i veritablement entesos si afecten la nostra manera de viure; si ens porten a una comprensió pràctica, si no, no hauran fet la seva funció. I un cop es viu l'experiència indicada pel mestre polonès, podrem trobar una terminologia pròpia. Quan això no ha passat i no s'ha entès de què està parlant l'investigador polonès, simplement es copien i repeteixen les seves paraules, aferrats tan sols al costat verbal del missatge degut a una impossibilitat de penetrar el seu sentit profund. En alguns estudis, hem de dir que fins i tot s'ha arribat a un nivell que es podria considerar clarament de plagi. I qualsevol imitació, no sent autèntica, no tindrà cap valor.

Ens trobem davant d'una recerca espiritual emmarcada en un petit àmbit teatral, on l'interès general es troba solament en una sèrie d'elements artístics, ignorant que han estat explorats i utilitzats per l'autor com a vehicle per a un viatge espiritual. Elements que s'han tallat completament de la seva funció original i primordial i que s'han descrit erròniament com un suposat entrenament per a l'actor. D'aquesta manera s'ha perdut tota la seva profunditat, riquesa i funció originals. Si per Grotowski l'art és un vehicle, el primer que ens caldrà preguntar-nos és ¿un vehicle per anar on? Aquesta és una de les qüestions que quedaran resoltes en la present tesi.

És fonamental recordar que no existeix cap estudi sobre la relació de Grotowski amb l'ensenyança de Ramana Maharshi i la influència del savi hindú en la seva trajectòria. Sent aquest el seu mestre i amb qui reposen les seves cendres a la muntanya sagrada d'Arunachala.

Tota aquesta situació ha provocat un gran desconeixement del treball de Grotowski, que es veurà reflectit en els comentaris constants de l'edició crítica sobre la complexitat i la incomprensió que desperta l'apropament a la recerca de Grotowski. Els intents d'abordar una mirada més àmplia sobre la trajectòria del mestre polonès han quedat en simples intents,

que reconeixen obertament trobar-se davant d'un camp ple de dificultats. Atès aquest buit en la bibliografia crítica sobre Grotowski cada cop més evident, creiem que això podria provocar una pèrdua d'interès sobre l'autor. Els textos de Grotowski ens demanen una nova mirada ja que allò perdurable en la seva ensenyança és justament allò que s'ha passat per alt. I aquesta és la dimensió que cal recuperar, i restaurar així el seu veritable llegat.

Per tant el que proposem aquí és una investigació que s'endinsa en un terreny totalment verge, en el que haurem d'obrir i establir vies noves i inèdites. El que aquí ens ha interessat és la comprensió profunda de l'ensenyança essencial de Jerzy Grotowski. L'ensenyança profunda que prové de la seva recerca essencial espiritual. El que considerem el seu veritable llegat. Una línia de treball que no ha estat mai tractada tot i la seva gran rellevància. L'obra de Grotowski demana urgentment transcendir el contorn limitat del món teatral, com ell mateix va fer l'any 1969, i obrir-se a nous camps, nous públics i noves possibilitats d'estudi.

En les paraules dels savis que sempre han acompanyat Grotowski en el seu camí vers la unitat, ¿De què serveix el *Rig Veda* a aquell qui no coneix l'Esperit del qual prové el *Rig Veda*?

3. Objectius de l'estudi i metodologia

L'objectiu d'aquesta tesi doctoral és descobrir i analitzar en detall i profunditat la veritable recerca portada a terme per Jerzy Grotowski al llarg de tota la seva vida. Parlem d'una via espiritual pràctica seguint l'ensenyança advàitica no-dual del seu mestre Ramana Maharshi, que veurem reflectida i expressada en tota les fases de la seva trajectòria, observant-ne i analitzant clarament els seus inicis, la seva evolució, desenvolupament i culminació. Recerca essencial del mestre polonès, relativament privada i al marge de la seva trajectòria pública en el teatre, en la que se centrarà plenament a partir de 1969, i que considerem el seu veritable llegat.

Tractant-se d'una línia de recerca de la que tan sols n'havia estat intuïda la seva existència per alguns estudiosos de Grotowski, el primer que hem hagut de fer és verificar i identificar clarament quina era aquesta recerca. Es tracta d'una recerca basada en el viatge espiritual que Grotowski inicia cap als nou anys amb la descoberta de l'ensenyança advàitica no-dual de Ramana Maharshi. Ara ens calia tenir molt clar quin era l'objectiu d'aquesta recerca per poder

reconèixer les seves traces en la documentació existent de Grotowski. Es tracta de la recerca d'allò essencial en nosaltres, de la realització de la nostra identitat essencial i veritable, que ens porta a experimentar la plenitud joiosa essencial original. Una via pràctica de retorn a la nostra condició essencial i original. Una recerca espiritual amarada per la comprensió no-dual de l'ensenyança advàitica del seu mestre Ramana Maharshi.

Per poder analitzar en tota la seva profunditat la recerca essencial de Grotowski, ha estat decisiva la nostra immersió profunda en l'estudi de l'Advaita Vedanta i en especial de l'ensenyança no-dual de Ramana Maharshi i del mestre contemporani Rupert Spira. Així les fonts bàsiques d'aquesta tesi doctoral han estat les mateixes paraules de Grotowski — submergint-nos en tota la documentació existent i especialment en una quantitat ingent de material inèdit o no visibilitzat—, l'ensenyança advàitica no-dual de Ramana Maharshi i l'actualització de la comprensió no-dual de Rupert Spira.

Un cop concretada i definida aquesta línia de recerca essencial del mestre eremita polonès sobre la via advàitica de retorn a la plenitud original, hem pogut reconèixer com la comprensió no-dual impregna plenament la seva trajectòria des dels seus inicis fins a la seva culminació. Hem pogut analitzar en detall com es desenvolupa aquesta recerca al llarg de tot el seu itinerari, a través de l'exploració contínua del mestre polonès sobre diverses pràctiques tradicionals, moltes d'elles vinculades a la tradició no-dual, que hem estudiat a fons. Arribant a la culminació de la via advàitica de Grotowski amb la mestria exquisida en l'acció i el cant no-duals utilitzats com a vehicle per al retorn a la unitat original.

També hem tingut en compte totes les seves fonts principals; referències espirituals que hem analitzat detalladament, com les ensenyances de Jesús a l'evangeli gnòstic de Tomàs i el misticisme cristià de Mestre Eckhart, considerades per Grotowski analogies occidentals del mateix viatge indicat per Ramana Maharshi, que han quedat il·luminades per la comprensió no-dual al llarg del nostre text. Mostrant-se no com a múltiples influències sinó com a una sola influència que es manifesta de múltiples formes. La recerca de Grotowski va ser sempre una sola i amb un sol objectiu, el retorn a la unitat amb la nostra naturalesa essencial i veritable de presència conscient no-dual, infinita i eterna. Ensenyança lliure que transcendeix totes les limitacions culturals. Tota la seva obra és un desplegament i un reflex d'aquest viatge espiritual.

En la nostra investigació, la recerca essencial espiritual de Grotowski, subjacent a tota la seva trajectòria, s'ha anat desplegant de manera evident i mostrant la seva plena infiltració en la vida del mestre polonès, corroborada a través de les seves mateixes declaracions, que s'han omplert de sentit aportant una coherència desbordant a la nostra hipòtesi inicial.

Les paraules de Jerzy Grotowski m'acompanyen des de fa ja tres dècades. En l'aprofundiment en el meu camí de vida espiritual aquestes paraules han anat trobant en mi un ressò més i més profund. L'ensenyança de Grotowski és un viatge. O es fa o no es fa. El nostre amor per la veritat ens fa reconèixer aquesta mateixa veritat en les paraules del mestre polonès. Paraules que provenen de la mateixa obertura incondicional a la profunditat silenciosa i delicada del Cor, i que obren en nosaltres el viatge de retorn vers allò que som i serem eternament. Perquè l'ensenyança, expressada per la ment de Grotowski, prové en realitat de l'oceà de consciència infinita que som i al que tots retornem.

Han estat més de vint anys recopilant informació, recollint tota l'obra publicada de i sobre Grotowski, textos inèdits, textos desconeguts, en totes les llengües; viatges a Polònia, l'Índia, Itàlia i França; estudis de polonès. Anys també d'aprenentatge pràctic amb els seus principals col·laboradors; anys de recerca pràctica en el terreny de l'art com a vehicle espiritual i també en diverses tradicions que van interessar Grotowski com el Zikr islàmic, el gir Sufí Mevlevi, el Treball i les Danses Sagrades de Gurdjieff i el cant tradicional dels místics Baul. Exploració que ja va acompanyar el meu treball de recerca doctoral «L'Art com a vehicle. La dimensió sagrada de les arts performatives», sobre el treball postteatral de Jerzy Grotowski, el 2008. Posteriorment, en el meu submergiment en el terreny sagrat de l'Art com a vehicle espiritual, el cant va anar esdevenint el cant no-dual, prolongant-se en una vida no-dual, compartint retirs i pelegrinatges en els que vivíem la comprensió no-dual en tots els camps de la nostra experiència. Pràctica profunda i delicada que ens il·luminava la via advàitica de retorn al nostre origen i la comprensió dels textos que ens parlaven d'aquest viatge, com «Performer» o el gnòstic Himne de la perla, al llarg de nits estrellades acompanyades solament amb la tènue llum d'alguna espelma en una preciosa capella circular en un cim isolat del Lluçanès. O submergides en l'escolta profunda i l'entrega incessant al Cor d'una dansa circular antiga i silenciosa que replicaven els ratpenats per damunt dels nostres caps...

Aquesta investigació ens ha demanat també de manera indispensable endinsar-nos en les fonts de l'autor, però sobretot submergir-nos en el coneixement del seu veritable mestre, el

seu mestre espiritual, Ramana Maharshi i de la tradició de l'Advaita Vedanta, on es troba emmarcada la seva gran ensenyança. Però parlem d'un camí espiritual, d'una ensenyança espiritual que per a una comprensió real ens demana —que en aquest cas ha sigut un procés totalment natural— entregar-nos a aquesta ensenyant-sa fent-la el nostre propi camí, que ha esdevenint una vida espiritual no-dual. La via advàitica pràctica en la tradició espiritual de l'Art com a vehicle a la que estic dedicada plenament des de fa quinze anys i que comparteixo professionalment.

Finalitzem exposant els criteris de redacció del text pel que fa referència a les transcripcions de les citacions. Hem mantingut les citacions en la llengua original consultada amb l'excepció de les transcripcions dels enregistraments sonors i audiovisuals en les que presentem les nostres pròpies traduccions i a peu de pàgina el minutatge corresponent en l'enregistrament.

4. Estructura de la investigació

Hem cregut necessària una introducció en la que presentem la nostra hipòtesi i introduïm els punts fonamentals en els que ens endinsarem i desenvoluparem al llarg de la tesi. Exposarem les primeres evidències sobre l'existència d'una recerca alternativa de Grotowski al marge del teatre. Veurem com aquesta «recerca essencial» vinculada a les seves motivacions més profundes, tot i la seva gran importància corroborada per Grotowski mateix, no ha estat mai tractada. Situarem i començarem a concretar i a definir aquesta recerca vinculada al seu viatge interior espiritual iniciat amb Ramana Maharshi i exposarem el seu veritable objectiu, que és també el veritable propòsit vital de l'investigador polonès. Introduïrem el marc espiritual no-dual de les tradicions experiencials de coneixement directe en el que es desenvolupa la recerca essencial del mestre polonès i el seu interès per les tècniques tradicionals espirituals. Començarem a identificar les traces de la recerca essencial, línia contínua com un fil d'Ariadna, subjacent a tota les fases de la seva trajectòria.

La mateixa naturalesa de la investigació ens ha marcat com estructurar-se. D'una banda, per motius de claredat per a la divisió general en capítols hem seguit les divisions habituals de la trajectòria de Grotowski en els períodes teatral (1959-1969), parateatral (1969-1978), Teatre de les Fonts (1976-1982), Drama Objectiu (1983-1986) i Art com a vehicle (1986-1999). Però de l'altra, hem tingut en compte que es tractarà sempre de les fases d'una mateixa recerca que

està en constant evolució. I per tant tindrem present aquesta continuïtat i connexió profunda en l'evolució de la recerca essencial més enllà de la divisió temporal. Observarem que l'objectiu de la recerca va ser sempre el mateix, i el veurem reflectit clarament en les seves declaracions, que ens aniran mostrant el desenvolupament de les investigacions i dels diferents apropaments pràctics explorats. Així respectarem la divisió horitzontal tan sols a un nivell pràctic. Estructura bàsica que ens permetrà anar aprofundint verticalment en la recerca, sempre tenint en compte la seva globalitat i tota la seva extensió. Cada capítol, de manera paral·lela a l'evolució personal de Grotowski, ens permetrà analitzar amb més profunditat i anar-nos apropant vers els cor de la recerca essencial revelant-se aquesta de manera més clara i amb més riquesa. Aprofundiment que repercutirà al mateix temps en la nostra comprensió de totes les fases de la recerca, revelant-se profunds lligams al llarg de tota la seva trajectòria.

En el primer capítol veurem com la recerca essencial travessa i fa «explotar» el seu treball en el teatre a tots els nivells. Havent declarat en nombroses ocasions que en realitat el seu interès no havia sigut mai el teatre sinó l'exploració profunda de la naturalesa humana i que el seu objectiu havia estat sempre treballar en la vida interior de l'actor i la seva, Grotowski demana a l'actor ser capaç de «despullar-se» vers allò més essencial en ell, en una absoluta sinceritat que dissoldrà la «màscara» social quotidiana. «Tocar les capes més extraordinàriament íntimes i exposar-les» permetent la revelació del nostre ésser essencial, en un acte total on tot esdevé unitat. Anhela experimentar la veritat i la llibertat inherents a la nostra naturalesa essencial reclamant una vida veritable, on tot és portat pel flux d'una organicitat primordial. Ja en el període teatral el seu gran anhel declarat és una vida plena en la no-dualitat.

Per poder captar l'envergadura de les declaracions de Grotowski, ja present en aquesta primera fase de la recerca, estudiarem el que es considera el pas inicial de la via advàitica, el procés vedàntic de la via negativa o procés *neti-neti*, que ens explica el primer aspecte del viatge de retorn a la nostra naturalesa veritable; primer pas en el camí espiritual. Introduïrem varis aspectes de la comprensió no-dual i de l'experiència de la no-dualitat i veurem les relacions directes entre les investigacions en el camp «teatral» amb el procés advàitic d'establiment en la nostra naturalesa veritable de Ramana Maharshi.

Apreciarem detalladament com la recerca essencial espiritual impregna plenament les investigacions teatrals i com està totalment entrelaçada amb la seva vida i la seva evolució

personal. Veurem com l'anhel d'experienciar la naturalesa no-dual de la realitat en tots els camps de la seva experiència, anhel intens de llibertat, marcarà el desenvolupament de la seva recerca amb uns primers apropaments a la via advàitica pràctica vers la realització interior. Recerca que desembocarà en dos processos fonamentals que són expressió directa de la seva recerca essencial i que seran les vies que s'exploraran des de diferents perspectives al llarg de tota la seva recerca. D'una banda el procés de desvelament vers el nostre ésser essencial i posterior establiment en aquesta «sinceritat», i de l'altra el procés de desarmament en la relació interhumana en plena connexió amb la vida que flueix viva i joiosa, orgànicament, en nosaltres. Procés que en la seva culminació ens permet retrobar la llibertat i la plenitud originals. Estat que anhela i que podrà començar a tastar en els seus pelegrinatges espirituals a l'Índia, provocant una transformació radical en ell, tant a nivell interior com exterior, que marcarà el final del període teatral.

Començarem el segon capítol analitzant a fons l'experiència espiritual transformadora viscuda per Grotowski en els seus viatges a l'Índia. Una revelació profunda que el fa abandonar el teatre i centrar-se plenament en el seu viatge espiritual, reflectit en la seva recerca essencial sobre les vies de retorn vers el «jo» profund i veritable, que vol començar a compartir amb un nucli reduït de persones, retirats al bosc. Ens endisarem en el terreny parateatral, terreny d'experiència humana alliberat de les limitacions teatrals, l'objectiu del qual és la cerca de la plenitud essencial.

En aquesta fase la investigació espiritual, anomenada «camí del coneixement essencial», se centrarà en tres vies d'exploració que descriurem i analitzarem a fons: la via del desvelament essencial, la via de la trobada autèntica i desarmada —que serà la central en aquesta fase— i la via de la percepció directa no-dual de la realitat. Tres vies que ens portaran al mateix destí, la «comunió amb Déu». Experiència de la no-dualitat que anomenarà «Dia Sant» i que expressarà de manera molt bella ens els seus discursos, amb un llenguatge molt proper al misticisme cristià, declarant que en el «Dia Sant» se cerca «la trobada amb Déu a través de l'altre». Trobada sagrada en la que «l'altre» esdevé «germà».

Podrem distingir clarament les dues línies de treball anunciades en la nostra hipòtesi inicial, d'una banda la recerca essencial privada centrada en la via advàitica de retorn a la nostra naturalesa veritable desenvolupada en isolament en la privacitat d'un petit nucli de col·laboradors, i de l'altra la vessant pública del treball que se centrarà en experiències

parateatral en les que la noció de trobada serà principal, que esdevindran experiències i activitats amb una participació cada cop més nombrosa i formaran part de les activitats del Teatre Laboratori, guiades pels membres del Teatre Laboratori. Treball que s'ha atribuït erròniament a Grotowski i que aquí diferenciarem i distingirem nítidament de la recerca i treball veritables de Grotowski, és a dir, de la seva recerca essencial.

Veurem com l'anhel de no-dualitat banyarà sempre les seves declaracions. Anirem desgranant tots els aspectes d'aquest viatge espiritual, les implicacions a nivell personal, com s'enriqueix a través de la seva evolució personal i com es desenvolupa a través de les seves exploracions en grup. Anàlisi sempre acompanyada per l'estudi acurat de l'ensenyança de Ramana Maharshi i de l'Advaita Vedanta que ens anirà il·luminant el camí seguit per Grotowski. També analitzarem altres analogies de l'experiència espiritual no-dual utilitzades per Grotowski, per exemple en les belles paraules del poeta romàntic Mickiewicz o en la bellíssima radicalitat mística del Mestre Eckhart.

En el següent capítol ens centrarem en el període del Teatre de les Fonts, moment crucial en el que Grotowski fa pública la seva recerca essencial amb la creació d'un grup transcultural de col·laboradors, projecte que anomena «Teatre de les Fonts». Analitzarem a fons totes les seves declaracions, que ens permetran aprofundir en la concreció i comprensió del desenvolupament de la recerca essencial en la seva totalitat. Quedarà revelada i corroborada la recerca essencial: recerca espiritual advàitica iniciada als nou anys amb la descoberta de l'ensenyança advàitica no-dual de Ramana Maharshi, que es desenvolupa a nivell privat a partir del seu procés de transformació personal, evolució que possibilitarà la maduresa necessària en Grotowski per començar a compartir la recerca essencial amb un nucli reduït de persones durant el període parateatral. Recerca que començarà a centrar-se en una exploració sobre tècniques espirituals tradicionals utilitzades en la via advàitica de retorn a la nostra condició original, que es farà pública amb la creació del projecte transcultural «Teatre de les Fonts» i que culminarà en el terreny espiritual de l'Art com a vehicle.

Explorarem a fons les arrels d'aquesta recerca, que Grotowski vincula a experiències decisives de la seva infantesa. Ens endinsarem en una quantitat important de material inèdit no estudiat mai abans, que ens permetrà endinsar-nos en les seves motivacions més profundes que revelaran aspectes clau de la seva recerca essencial. Aquesta és la recerca que el fascina des de la infantesa, que li ha permès viure una transformació extraordinària en ell

mateix i en la seva manera de relacionar-se amb els altres, i que li ha permès viure tasts de la plenitud joiosa inherent a la seva naturalesa veritable. Aquesta és la seva vida, declararà.

Podrem concretar amb detall la profunditat de la recerca essencial, recerca que es definirà clarament com una via advàitica integral de retorn a la nostra naturalesa veritable, completament sentida i viscuda plenament en el món, amb l'objectiu d'experienciar l'essència de Déu en el cor de l'experiència humana.

Analitzarem a fons les exploracions pràctiques realitzades sobre les tècniques espirituals tradicionals no-duals i n'estudiarem analogies en diverses tradicions. Es tracta de tècniques que en la seva inclusió del cos i del món abracen els dos aspectes fonamentals de la via advàitica integral, l'aspecte vedàntic de retorn a la Font no-dual i l'aspecte tântric d'obertura i entrega plena a la vida i el món.

Descriurem com Grotowski va testant les possibles vies pràctiques vers l'experiència de la nostra condició primordial i de la felicitat i la pau originals inherents al nostre Ésser. Veurem com es va traçant el camí vers la no-dualitat anhelada. Analitzarem les referències de Grotowski a l'espiritualitat taoista, al Cristianisme primitiu, als Pares del Desert i l'Hesicasme, a la Gnosi, però especialment i principalment a les ensenyances de Jesús en l'evangeli gnòstic de Tomàs. Totes elles analogies del viatge de retorn a l'Origen o Divinitat, experiència de la no-dualitat original i amb una profunda connexió amb la comprensió no-dual.

Quedarà corroborada la influència profunda i essencial de Ramana Maharshi, influència a un nivell espiritual que considera la seva imatge «divina». Mestre en el seu viatge espiritual que l'acompanyarà durant tota la seva vida. Aprofundirem en el viatge de retorn a la Font Original, analitzarem la connexió amb la via advàitica de retorn al Cor de Ramana. Aprofundint en la nostra comprensió de la via advàitica integral, amb el seu aspecte vedàntic de retorn a la veritable Font Origen en nosaltres, consciència no-dual, i el seu aspecte tântric d'entrega plena al flux de vida. I com aquest s'explora en el marc del Teatre de les Fonts. La nostra anàlisi anirà sempre recolzada fonamentalment amb la referència constant a l'ensenyança no-dual de l'Advaita Vedanta.

Durant el període del Teatre de les Fonts, Grotowski explorarà les dues vies fonamentals del camí espiritual advàitic, sempre amb la finalitat d'experienciar la no-dualitat original. Veurem

de manera detallada al llarg del capítol com es desenvolupa aquesta exploració. La via que s'explora primer és la via tântrica. Un apropament amb un clar objectiu de descondicionar la nostra manera dualística habitual de percebre, en l'entrega plena i incondicional al «gran corrent de la vida», corrent que flueix entre la Font i l'experiència humana. Al final d'aquesta fase començarà a investigar també la via vedàntica a través de la dissociació clàssica de l'Advaita Vedanta del «testimoni-vida», considerat el primer pas del nostre establiment en la nostra naturalesa veritable.

La dissociació vedàntica del «testimoni-vida» serà doncs l'apropament al que arribarà Grotowski al final del període del Teatre de les Fonts i que continuarà explorant en la següent fase de la recerca. Establiment suprem en l'espai de presència conscient testimoniant que s'expressarà en un moviment, que tot i ser vibrant, viu, ple d'energia i plenament dinàmic, apareixent en la consciència transparent que som, revelarà el repòs i la serenitat de la seva essència.

Acabarem el tercer capítol amb una breu anàlisi del projecte «Drama Objectiu», etapa transicional que Grotowski no té en compte quan descriu les fases de la seva recerca, però tot i això en podrem remarcar també el reflex de la seva recerca essencial.

En el quart i darrer capítol arribarem a la culminació de la recerca de la plenitud essencial de Grotowski. Començarem situant amb detall i profunditat la tradició espiritual de l'Art com a vehicle. En la que, com veurem, la mestria més exquisida en l'acció s'utilitza com a suport per a la recerca interior vers Déu, és a dir, com a vehicle per a l'establiment en la nostra naturalesa essencial i veritable. Retorn original que ens possibilitarà al mateix temps l'accés a un altre nivell de percepció, que transcendeix la divisió dual de la ment. Es tractarà de l'art o la mestria de viure en comunió amb allò que som veritablement. Vida veritable en la plenitud joiosa no-dual original, etern objectiu de la recerca essencial de Grotowski. Sent segons Grotowski l'itinerari vertical, és a dir, el retorn vers la unitat amb Déu, el punt de referència en l'Art com a vehicle.

Analitzarem de manera detallada i profunda les darreres manifestacions i darrers testimonis del mestre polonès. Documents d'un valor suprem. Tot el nostre recorregut anterior a través de la seva recerca essencial ens permetrà penetrar veritablement en el significat d'aquests darrers documents. Podrem corroborar que tota la seva recerca té un sol objectiu, establir-se

en la nostra naturalesa veritable de presència conscient, en l'experiència suprema i joiosa de la plenitud original no-dual. Confirmant un cop més que totes les fases de la seva trajectòria són un reflex de l'evolució del seu apropament pragmàtic vers aquest sol objectiu. Distingirem clarament la línia d'investigació de la recerca essencial de Grotowski —el seu treball personal— del treball públic portat a terme en el Workcenter, dirigit a una formació actoral de caràcter pràctic, del qual Grotowski es desvincula completament.

Entrarem de ple en el procés de la dissociació vedàntica clàssica del «testimoni-vida», que en la fase anterior s'havia començat a explorar. Veurem com s'expressa ja de manera plena la via advàitica integral de Grotowski, seguint el seu mestre Ramana Maharshi. Via espiritual inclusiva totalment entrelaçada amb la nostra experiència en el món, en la que estan presents al mateix temps la nostra naturalesa veritable de presència conscient i la nostra experiència humana orgànica en el món. Conjunció imprescindible i fonamental en tot el recorregut de Grotowski.

Ens endisarem plenament en l'experiència de la no-dualitat que hem anat tractant al llarg de l'estudi, detallant-ne els seus aspectes des de diferents perspectives, en una exploració profunda de la naturalesa de la nostra realitat. Indicarem els passos detalladament per tal que el lector pugui viure el procés cognitiu no-dual en la seva pròpia experiència. Arribarem a la comprensió experiencial de la vida en la no-dualitat. Aquest és el que considerem el gran llegat de Jerzy Grotowski, mestre advaita secret. Llegat que podrem reconèixer en el seu manifest advàitic «Performer» i que analitzarem detalladament.

En la segona part del capítol ens centrarem en el text «Performer», considerat el seu darrer manifest escrit, en el que el mestre eremita polonès deixa constància pública de la seva recerca veritable, detallant el seu camí espiritual, és a dir, la recerca essencial advàitica vers la plenitud original no-dual que hem tractat al llarg de la present tesi. Revelant-se l'escrit «Performer» com un darrer i definitiu testimoni i la transmissió de la seva veritable ensenyança. Text que trobarem sempre descrit en la bibliografia crítica com un text enigmàtic, dens, complex, fosc, confús, misteriós, difícil, incompreensible, esotèric... Un cop però descoberta i analitzada la recerca essencial del mestre polonès, desxifrarem sense dificultats les paraules del manifest, que se'ns presenten aleshores com una clara revelació d'aquesta recerca. La nostra anàlisi ens permetrà reconèixer en el breu i concís escrit de l'autor els punts fonamentals de la seva recerca essencial, que hem anat analitzant i desxifrant al llarg del nostre estudi.

Conclourem el capítol submergint-nos en el text «Performer» a través d'una anàlisi íntegra i exhaustiva del manifest. Apropar-nos al text «Performer» amb la llum de la comprensió no-dual i de les ensenyances de Ramana Maharshi ens ofereix una penetració en el cor de la recerca de Grotowski que ens revela tota la seva profunditat. Serà també imprescindible en aquest procés acompanyar-nos per les les darreres i madures reflexions del mestre polonès en el cicle de conferències parisenques de 1997-1998 —la seva darrera aparició pública—, en les que detalla tota la seva trajectòria centrant-se en la seva recerca essencial.

En el nostre estudi del manifest entrarem en profunditat en el camp de l'Art com a vehicle espiritual, analitzant amb detall el viatge de retorn advàitic vers la nostra naturalesa essencial i veritable. Analitzarem la via pràctica del cant no-dual utilitzat com a suport i vehicle per al viatge espiritual, esdevenint un instrument per a l'experiència joiosa de la nostra naturalesa original, experiència de la plenitud joiosa original, experiència de la no-dualitat original, experiència de la unitat de la realitat. Analitzarem el procés del *cos-i-essència* al *cos de l'essència*, reflex de l'estabilitat en l'establiment en el nostre ésser essencial en el que el cos revela aleshores la seva essència divina, infinita i eterna. I així el cos retornant a la seva condició original d'expansió il·limitada, vibrant i receptiva, es dissol en l'espai de consciència i esdevé el *cos de l'essència*. Només aquell que s'ha alliberat de l'ego brilla eternament com l'ésser essencial de presència conscient. Aleshores tot esdevé lleuger, tot és espai de presència conscient, obert, infinit. Tot és evident, tot es revela tal com realment és, infinit. Tot brilla amb l'esplendor divina. Realització plena del procés espiritual descrit en el discurs de Grotowski, que el deixeble polonès veu manifestat en Ramana Maharshi, reconeixent en el seu mestre que «tot en ell testimoniava el seu establiment permanent en la presència divina».

A mida que ens endinsem en el manifest, Grotowski ens dóna detalls més concrets sobre la via essencial de retorn a la Font Original Divina, utilitzant analogies com la paràbola vèdica dels dos ocells. Ens remetrem a documentació inèdita per explicar en detall el significat de la imatge vèdica per Grotowski, que relaciona amb el procés de la dissociació clàssica vedàntica del «testimoni-vida» i que analitzarem en profunditat. Estudi que ens permetrà endinsar-nos en la comprensió total a la que es refereixen les tradicions no-duals, arribant al reconeixement de que l'experiència i la presència que experiència són inseparables. Són en realitat una única experiència. Experiència de la no-dualitat original. Experiència de la unitat de la realitat, experiència de la beatitud de la no-dualitat, l'Advaita Suprema.

Segons Grotowski, la part final del seu manifest, composició titulada «L'home interior», és una descripció del viatge de retorn a la nostra naturalesa veritable indicat per Ramana, però utilitzant una analogia europea d'aquest procés amb les paraules del Mestre Eckhart. Es tracta d'una profunda i original composició de Grotowski feta a partir de fragments de dos sermons exquisits del Mestre Eckhart que analitzarem en detall. En aquest discurs final Grotowski ens descriu amb les paraules radicals de l'espiritualitat no-dual eckhartiana el viatge de retorn a la unitat original, retorn a la no-dualitat original, a la unitat amb l'ésser infinit i etern de Déu; la via per fer-se u amb la veritat eterna i divina. Confrontarem les frases citades per Grotowski amb les originals d'Eckhart i les contextualitzarem i analitzarem en profunditat.

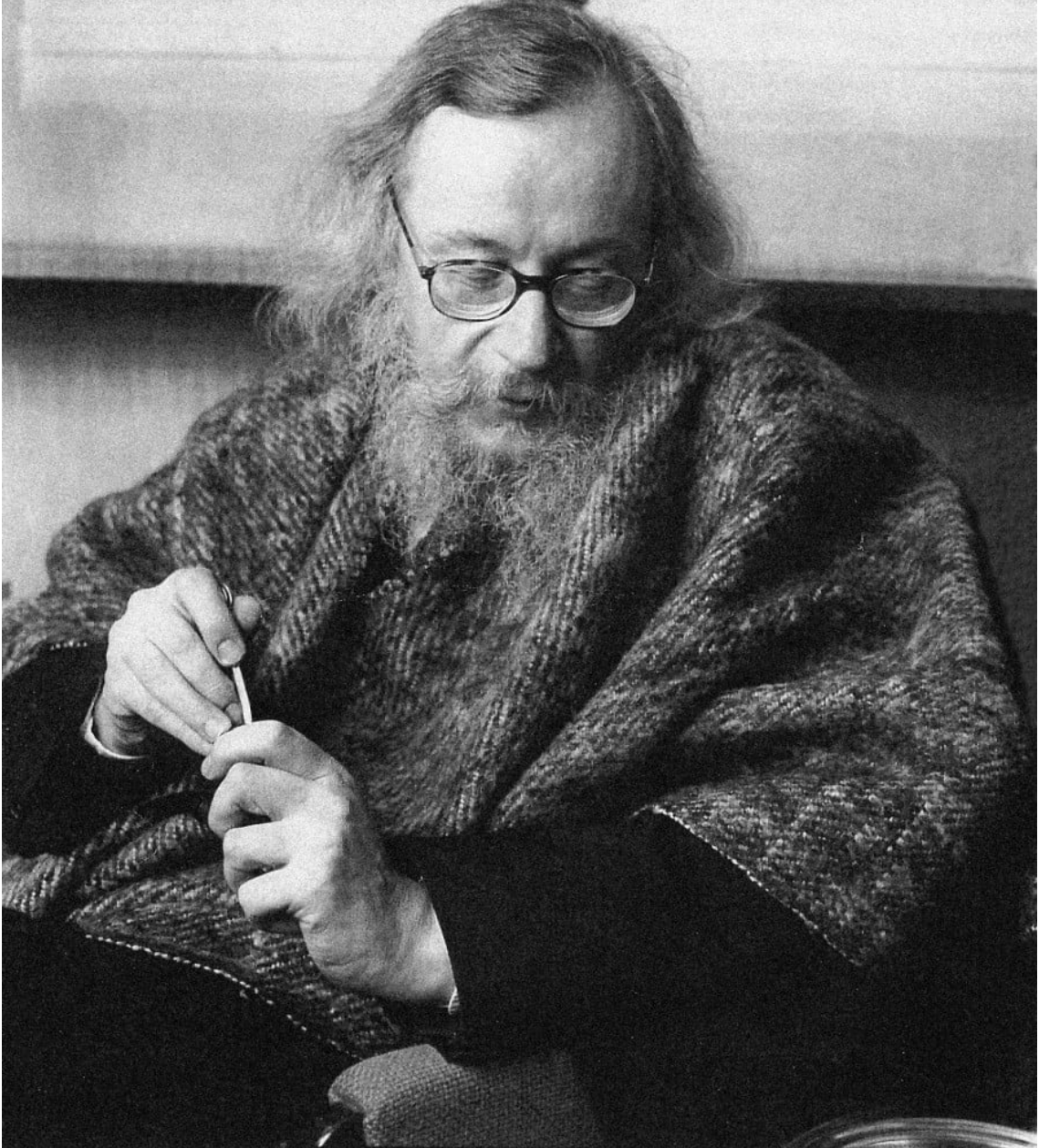
Clourem el text amb una síntesi de les conclusions que es desprenen del nostre estudi.

*Són moltes les persones que m'han acompanyat al llarg d'aquest camí,
a totes elles les porto amorosament en el meu Cor.*

INTRODUCCIÓ

¿Estic parlant d'una mena d'existència més que no pas de teatre? Sens dubte.

Jerzy Grotowski (1970)

Jerzy Grotowski cap a l'any 1998. (Autor desconegut)

La recerca essencial de Jerzy Grotowski: El fil daurat d'Ariadna

En una carta oberta que porta per títol «Nota per als amics»,¹ amb data 23 d'octubre de 1998² —només tres mesos abans del «gran retorn»—, Grotowski respon de manera breu i contundent a l'assaig «Exoduction»³ de Richard Schechner;⁴ text que conclou el volum *The Grotowski Sourcebook*.⁵ Sobre aquest escrit de Schechner, basat en una conversa privada entre Schechner i Grotowski a Copenhaguen durant la ISTA de 1996,⁶ la primera observació que fa Grotowski,⁷ vital i reveladora, és:

Dopo aver letto «Exoduction», il lungo saggio scritto da Richard Schechner che conclude *The Grotowski Sourcebook*, a questo saggio che trovo di grande importanza avrei voluto rispondere con una specie di lettera aperta a Richard Schechner, per entrare con lui in vero e profondo dialogo (e anche qualche volta in polemica riguardo a fatti e interpretazioni). A mia conoscenza, tra tutti i testi a proposito delle attività della mia vita intera, il saggio di Schechner è il solo che tenti di toccare in globalità ciò che chiama il mio *searching for the essential*.⁸

A causa de la precarietat del seu estat de salut, el diàleg obert que proposava Grotowski no va ser possible. Però el gran valor d'aquesta carta breu, en resposta a l'extens text de Schechner, en la que Grotowski se centra en una única qüestió,⁹ que considera fonamental, rau en la corroboració per part del mestre polonès sobre l'existència d'una recerca alternativa, que és la seva «cerca de l'essencial». Recerca essencial, totalment ignorada per l'àmbit teatral,

¹ Jerzy GROTOWSKI, «Nota per gli amici» (1998), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Florència, 2016 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 161-162.

² Poc després de la mort de Grotowski la carta va ser enviada per Mario Biagini a diverses persones.

³ Richard SCHECHNER, «Exoduction», dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 458-492.

⁴ Teòric teatral nord-americà, professor emèrit d'estudis escènics a la Universitat de Nova York, director de teatre i editor de la revista TDR.

⁵ *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997.

⁶ Existeix un text sobre la participació de Grotowski a la ISTA de 1996 a Copenhaguen: Juliusz TYSZKA, «Jerzy Grotowski in Copenhagen: Three Encounters with the Sage», *Mime Journal*: Vol. 25, article 4, juliol 2014, p. 47-66. DOI: 10.5642/mimejournal.20142501.04 URL <<http://scholarship/claremont.edu/mimejournal/vol25/iss1/4>>

⁷ L'altra observació que fa Grotowski és sobre una informació errònia que apareix en el text de Schechner en referència al seu germà i que demana que sigui corregida.

⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Nota per gli amici» (1998), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, p. 161.

⁹ A part de la correcció biogràfica ja esmentada.

que com veurem, és el seu veritable llegat. Coherentment, Grotowski remarca la «gran importància» de l'assaig de Schechner basant-la en el fet que és l'únic text sobre la seva trajectòria que s'orienta vers el que tant Schechner com Grotowski anomenen la «cerca de l'essencial». Com indica Grotowski, aquesta cerca, tot i ser la seva recerca essencial, s'havia passat sempre per alt, fins aleshores amb la temptativa de Schechner, el 1997. Com ens indicarà el mestre polonès, aquesta cerca essencial se centra en l'ésser humà i Grotowski s'hi referirà com a «la recerca del que és més essencial en la vida».¹⁰ Aquesta és la recerca essencial de Grotowski, la recerca d'allò essencial en l'ésser humà. En altres paraules, la recerca de la nostra identitat essencial i veritable, de la nostra essència.

Com a punt de partida, ens interessarà ressaltar del text «Exoduction» algunes de les direccions indicades per Schechner sobre els interessos profunds de Grotowski, connectats amb la seva investigació essencial —que segons Grotowski és on rau la importància del text— tenint en compte també el desacord de Grotowski sobre alguns fets i interpretacions exposats per Schechner. Val a dir que, d'altra banda, el text oscil·la entre la descripció anecdòtica de la figura de Grotowski¹¹ i de la seva relació personal amb alguns dels seus col·laboradors, combinada amb l'exposició d'alguns fets d'interès en la vida del polonès —com els primers anys de formació al costat de la mare en època de guerra i els viatges al continent asiàtic en cerca de mestres— i la indicació de diversos punts de contacte de la seva recerca essencial amb diferents tradicions, tant teatrals o artístiques com espirituals.¹²

D'entrada, el text de Schechner indica una direcció clara en la trajectòria del director polonès, que compara amb un «èxode». Es refereix a la sortida i l'abandó de Grotowski del terreny del teatre per dirigir-se vers un altre camp d'investigació, una «terra promesa».¹³ Un canvi de perspectiva i un nou camp de recerca, no teatral, que a part del text de Schechner no havia estat veritablement considerat en l'ampli àmbit d'estudiosos sobre la trajectòria del mestre polonès, que s'han mantingut sempre aferrats al «Grotowski director de teatre». L'observació

¹⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant», dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 131.

¹¹ Aquest interès de Schechner per la superfície de la qüestió ja apareix en el mateix subtítol de l'assaig, indicant diversos rols socials associats a Grotowski: «Exoduction. Shape-shifter, shaman, trickster, artist, adept, director, leader, Grotowski.»

¹² El coneixement de Schechner sobre els punts que em semblen remarcables en el seu assaig no prové de la seva experiència directa. No coneix de primera mà ni les tradicions espirituals de les que parla, ni tampoc la pràctica ensenyada per Grotowski, però s'aventura a dir per exemple que les Danses Sagrades de Gurdjieff són similars a l'exercici *Motions* de Grotowski basant-se només en el seu aspecte: «Having neither done nor witnessed The Movements or Motions, I won't presume to compare the two. However, photographs and descriptions indicate what I feel is more than a coincidence.» Richard SCHECHNER, «Exoduction», dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 477.

¹³ Grotowski utilitza aquesta expressió l'any 1972 per indicar un terreny que es troba més enllà del teatre: el terreny de la trobada, que situa dins del camp de les experiències parateatrals i que anomena «Dia Sant».

de Schechner, doncs, suposa un pas endavant fent pública la possibilitat d'una línia de recerca alternativa de Grotowski, al marge del teatre.

L'allunyament del terreny teatral per part de Grotowski a partir de 1969-1970 no va ser mai totalment acceptat, ni entès, ni ben rebut, pel *milieu* teatral. Si Grotowski ja no estava interessat a realitzar noves produccions, ¿què tenia a veure el seu treball amb el teatre? Es considerava que Grotowski s'estava endinsant en un territori desconegut i «misteriós», que creava certes incomoditats i sobretot moltes confusions. Grotowski simplement seguia els seus interessos més profunds, centrant-se cada cop més en la seva recerca essencial. Aquí apareix la primera gran dificultat per als teatròlegs i l'ambient teatral davant d'una recerca que no pertany al seu àmbit d'estudi. Per acostar-se i poder entendre una ensenyança d'aquestes característiques —profunda, essencial, espiritual, clarament no teatral— s'ha de ser capaç d'intuir la veritat de l'ensenyança; bé per una experiència pròpia havent viscut prèviament un flaix de la comprensió d'aquesta veritat o perquè es tenen l'interès, la sensitivitat i l'obertura necessàries. Possiblement l'ambient teatral en aquell moment no estava prou obert a aquest tipus de recerca. Sigui com sigui, el fil que va llençar Schechner l'any 1997 sobre l'existència d'una recerca «essencial» de Grotowski, vinculada amb un objectiu espiritual, que no havia estat mai estudiada, no ha estat recollit. S'ha continuat passant per alt i es continua considerant Grotowski com un director teatral, ignorant la recerca del mestre polonès duta a terme durant els darrers trenta anys de la seva vida.

Ens sembla oportú però, no passar per alt i fer un incís aquí per indicar l'intent recent de Catharine Christof,¹⁴ amb el seu llibre *Rethinking Religion in the Theatre of Grotowski*,¹⁵ que volent apropar els camps del teatre i de la religió, se centra malauradament en la *New Age*, tan detestada per Grotowski. Sent aquesta una de les influències errònies apuntades per Schechner en el seu assaig, sobre la qual Grotowski clarament hauria entrat en polèmica,¹⁶ com suggereix en la seva «Nota». Lamentablement la perspectiva de Christof és un intent

¹⁴ Actriu i Doctora en estudis religiosos per la Universitat de Kent amb una recerca sobre experiències espirituals en el teatre occidental.

¹⁵ Catharine CHRISTOF, *Rethinking Religion in the Theatre of Grotowski*, Routledge, Oxon, 2017.

¹⁶ «D'una banda tenim el fenomen fàcil, tot i que vinguin de punts de vista creatius. Però són fàcils, aleshores són com la *New Age* i tot això. És com una mena de sopa. Però té també un valor positiu, perquè per exemple a Amèrica, és gràcies a la *New Age*, amb totes les seves bestieses i ingenuïtats, que els estudiants a la Universitat ara estan molt més oberts a parlar d'altres coses, a acceptar que existeix un altre aspecte, tot això.» Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel* (París, març, juny, octubre 1997 i gener 1998), seminari de la Càtedra d'Antropologia Teatral del Collège de France. Les conferències es troben en format audiodicasset i cd, *Le livre qui parle* (Collection Collège de France, Aux sources du savoir), Villefranche-du-Périgord, 1997, 6 octubre 1997, 5ª sessió. [pista 11, 00:06:06]. (Transcripció i traducció de l'autora).

totalment fallit i molt allunyat dels veritables interessos de Grotowski i de la seva recerca essencial.

Christof afirma apropar-se a la «naturalesa espiritual» de la recerca de Grotowski. Però volent tractar un tema profund i essencial com aquest, que és realment el cor de la recerca i de la vida de Grotowski i que demana dirigir-se necessàriament de manera profunda i acurada a les fonts de la recerca del mestre polonès, sorprenentment, ja en el prefaci del llibre s'aprecia el desconeixement de l'objecte d'estudi. Indiquem com a tall d'exemple l'afirmació totalment sorprenent de Christof considerant la recerca espiritual de Grotowski com una «Realització teatral d'una experiència *New Age*». Com el mateix Grotowski reiterarà en nombroses ocasions al llarg de la seva vida, ni el seu camp de recerca és el teatral, ni tampoc el religiós, ni li ha interessat mai la *New Age*.

Es tracta doncs d'una anàlisi intel·lectual, comparativa, conceptual i distant, totalment parcial, ignorant un volum documental primari ingent. Quedant-se a un nivell de pures especulacions no fonamentades, aparents similituds i opinions, que no es correponen en absolut amb la realitat. Christof posa l'accent en uns suposats aspectes, elements i idees religioses o *New Age*, que segons ella es poden identificar en la forma del teatre de Grotowski, tot i que Grotowski considera de manera oberta i pública la *New Age* com una mena de sopa farcida de «bestieses i ingenuïtats».¹⁷ Christof, ignorant completament els interessos de Grotowski, sembla emmarcar la recerca de l'investigador polonès com una línia de pensament, en la que intenta identificar elements i temàtiques post-estructuralistes i de la *New Age*, quan aquestes no han estat mai les influències de Grotowski. De fet són moviments que no tenen res a veure amb Grotowski i que Grotowski mateix ha rebutjat obertament, però Christof assegura que aquesta especulació ens il·luminarà la «naturalesa espiritual del treball de Grotowski».

Descobrir la naturalesa espiritual o essencial d'una recerca implica evidentment una immersió profunda en l'objecte d'estudi, que ha de tenir en compte tot el material existent, i d'altra banda inevitablement implicarà sempre una experiència pròpia, ja que l'espiritualitat fa referència a una experiència i no a un concepte. L'espiritualitat no és un objecte d'estudi

¹⁷ Encara sobre aquesta mateixa qüestió, Zbigniew OSIŃSKI a *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, Bulzoni Editore, Roma, 2011. Parlant sobre la recerca interior de Grotowski diu Osiniński: «Queste idee non possono avere nulla a che fare con l'associazione del lavoro di Grotowski a una non meglio specificata "levitazione" di tipo New Age. [...] Alla fine se uno insiste, può paragonare tutto con tutto, ma a che scopo?» p. 472.

intel·lectual o comparatiu. Descobrir la naturalesa espiritual o essencial d'una recerca és tot el contrari de posar etiquetes o d'interpretar idees, en el cas de Christof utilitzant erròniament el context filosòfic del post-estructuralisme de Michel Foucault i el moviment *New Age*, sinó de treure-les, de despullar la recerca fins arribar a les motivacions més profundes i veritables de l'autor estudiat, a allò essencial i descobrir la veritat que havia quedat coberta per capes de conceptualitzacions. No ens podem acostar a la naturalesa espiritual o essencial del treball de Grotowski afegint les nostres pròpies etiquetes i conceptualitzacions, sinó dirigint-nos profundament vers la seva essència totalment buits, a través d'un apropament d'entrega total, viscut en la pròpia experiència. En aquest silenci podrem permetre que sigui el mateix Grotowski qui ens parli i es reveli.

L'anhel i desig que motiven la vida de Grotowski estan orientats vers l'essencial. Com podrem veure al llarg de tota la seva trajectòria la seva gran motivació és descobrir l'essencial en la vida i en un mateix, ser i sentir qui és essencialment: ser allò que és veritablement. I això no té res a veure ni amb filosofies ni amb moviments d'autoajuda. Es tracta de l'ensenyança essencial que trobem indicada en el cor de totes les grans tradicions de saviesa. Aquella necessitat més íntima i veritable en tot ésser humà. Parlem del viatge sagrat vers l'essencial en un mateix, vers allò preciós que alguns mestres han anomenat «la perla». Aquesta és una cerca activa. És un camí a fer per un mateix. Si ens mantenim a la vora de l'oceà sense submergir-nos-hi, mai no trobarem la perla, diuen els mestres sufís. Però el cercador de perles o de coneixement sobre un mateix té una doble tasca, no tan sols ha de bucejar en la profunditat de l'oceà per trobar la perla, sinó que a més ha de saber com obrir la closca de l'ostra per obtenir la perla. És a dir que es tracta aquí d'una doble tasca, no és suficient trobar l'ostra i assenyalar-la; per a una veritable comprensió a més s'ha de descobrir com obrir-la, requerint una mestria pràctica, profunda i honesta, per accedir al valuós coneixement interior. Per aquesta raó la «perla» essencial codificada en l'ensenyança de Grotowski s'ha mantingut oculta i ignorada. Però com hem anunciat, cada cop és més urgent que ens preguntem de què es va ocupar realment el mestre polonès i quina va ser la seva recerca fonamental i essencial.

Les paraules de Grotowski són com un mapa, indiquen un viatge, un viatge interior vers un mateix, però el mapa no és el territori. I analitzar o comparar mapes amb altres mapes, com en un simple joc egòic filosòfic especulatiu —joc conceptual i abstracte que podria ser vàlid en altres contextos— no ens portarà al destí del viatge indicat per Grotowski sinó que ens

separarà més d'ell. El que ens transmet Grotowski no és una manera de pensar sinó una manera de viure. Es tracta d'una ensenyança pragmàtica i no filosòfica. Grotowski parla de fets, no d'idees, ni de conceptes. No es tracta d'un joc de paraules. Per comprendre realment la naturalesa espiritual de la recerca de Grotowski cal emprendre el viatge que ens indica el mestre polonès i realitzar-lo per un mateix. La naturalesa espiritual del treball de Grotowski només pot ser il·luminada per la seva pròpia llum. I descobrirem aquest coneixement en el cor mateix de la seva recerca. En les seves pròpies paraules. Però com diria el mestre polonès, per aconseguir veritablement la nostra tasca amb competència cal cavar un sol pou i anar més i més profund, fins arribar a l'origen. En allò original, essencial, únic i indivisible trobarem la resposta.

Continuant amb l'assaig de Schechner, el teòric nord-americà subratlla que la vida privada de l'investigador polonès i els seus processos creatius més íntims s'han mantingut més o menys secrets, tot i que el *Grotowski work* ha estat àmpliament disseminat. Val a dir que aquest fet ha creat moltes confusions i interpretacions errònies sobre el suposat treball de Grotowski, com assenyala Peter Brook¹⁸ l'any 1987, des d'un coneixement profund del valor del treball de Grotowski:

[...] a work initiated in Poland by an exceptional man in collaboration with a very small number of persons, which, thanks to the twentieth-century systems of travel and communication, has passed very rapidly into the books, the reviews, the interviews and the work of small groups all over the world. Unfortunately, this ultra-rapid diffusion has not always gone through qualified people, and around the name of Grotowski —like a rolling stone— have come to attach themselves, to graft themselves, all kinds of confusions, excrescences and misunderstandings.¹⁹

El *Grotowski work*, sense conèixer-ne la seva dimensió profunda i essencial, ha quedat reduït i caricaturitzat, en la majoria dels casos, com una simple tècnica actoral. Una forma buida, absolutament desarrelada del seu sentit profund i que ha esdevingut així completament estèril. Com veurem, no és aquesta una via per ser millor actor, sinó una via espiritual per descobrir la nostra identitat essencial. Per Grotowski, ja des dels seus inicis professionals, el

¹⁸ Peter Brook, director de teatre, cinema i òpera britànic. Està considerat una de les grans figures del teatre contemporani. Es troben per primer cop amb Grotowski l'any 1965 quan Brook convida l'investigador polonès a Londres per impartir una conferència.

¹⁹ Peter BROOK, «Grotowski, Art as a Vehicle» (1987) dins *With Grotowski. Theatre is just a form*, editat per Georges Banu i Grzegorz Ziolkowski amb Paul Allain, Instytut im. Jerzego Grotowskiego, Wrocław, 2009 (1ª ed. polonesa: 2007), p. 31. I també dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 379.

teatre va ser sempre un vehicle. Però un vehicle o una eina, si no se sap perquè serveix, resultarà totalment inútil. Si tenim l'objectiu de creuar un riu, la barca serà tan sols el vehicle que ens ajudi en el nostre objectiu. Si en el trajecte oblidem la funció real de la barca —que és servir com a vehicle— i ens hi aferrem, no podrem arribar mai al nostre objectiu real. La barca és necessària, però un cop hem après com utilitzar la barca i hem arribat a l'altra vora cal deixar-la anar, aleshores és quan «s'obre l'abisme real». És com el dit que assenyala la Lluna. En aquest cas, l'interès en el «dit» no ha permès encara descobrir la Lluna, que és en canvi la qüestió essencial i el missatge real —aparentment ocult, velat— de l'ensenyança de Grotowski.

Tornem a Schechner per continuar recuperant les seves referències sobre la investigació essencial de Grotowski que apareixen en el seu assaig. «The Grotowski work is fundamentally spiritual»,²⁰ diu de manera encertada, com ja va dir Brook l'any 1968.²¹ I continua Schechner, Grotowski «used theatre to pursue spiritual, mystical, and yogic interests. [...] Grotowski's goal was, and is, to approach [...] a definite and particular kind of spiritual knowledge.»²² Schechner considera que el veritable llegat de Grotowski, aquest «coneixement espiritual», és vague i obert a moltes possibles interpretacions ja que se'n sap molt poc dels processos interiors de Grotowski.

Si bé és cert que la informació més extensa vinculada a la recerca essencial de Grotowski, és a dir, a la seva recerca interior espiritual, no és de fàcil accés, per no estar publicada o traduïda o, si ho està, perquè s'ha mantingut molt poc visible, existeixen dos documents de gran importància i accessibles, que són habitualment ignorats pels estudiosos i disseminadors del suposat llegat de Grotowski. Són els enregistraments sonors de dos seminaris clau, un a Roma el 1982, *Tecniche originarie dell'attore*,²³ noranta hores en francès i traducció simultània a l'italià, i l'altre a París el 1997-98, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*,²⁴ vint-i-dues hores en francès. En aquestes gravacions sentim un Grotowski que parla de manera oberta, relaxada i extensa del que més li interessa, del seu veritable centre d'interès, de la seva pròpia

²⁰ Richard SCHECHNER, «Exoduction», dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 462.

²¹ Brook considera que «per a Grotowski el teatre és un vehicle sagrat». Peter BROOK, «The Holy Theatre (a fragment)» (1968), dins *With Grotowski. Theatre is just a form*, p. 12-13. (Veure citació 46, p. 69).

²² Richard SCHECHNER, «Exoduction», dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 463.

²³ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore* (Roma, març-juny 1982, en francès i italià, 90h). Seminari a la Universitat de Roma, Centro Teatro Ateneo – Istituto del Teatro e dello Spettacolo, 1982. URL <<http://www.eclap.eu/103271>> I també «Tecniche originarie dell'attore» (Roma, 1982), transcripció parcial inèdita del seminari a cura de Luisa Tinti, Istituto di Storia del Teatro, Università di Roma «La Sapienza», 1982.

²⁴ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel* (París, març, juny, octubre 1997 i gener 1998, en francès). Seminari de la Càtedra d'Antropologia Teatral del Collège de France. Les conferències es troben en format audiocassette i cd, *Le livre qui parle* (Collection Collège de France, Aux sources du savoir), Villefranche-du-Périgord, 1997.

pràctica i de la seva investigació personal, que en tot moment distingeix de la seva trajectòria pública en el teatre. I no és tan sols la valuosa informació que resplendeix en aquests documents, sinó que amb aquesta comprensió més profunda i acurada sobre la recerca essencial de Grotowski i sobre les seves motivacions més profundes, quan ens tornem a posar davant dels seus textos, que sovint contenen punts poc clars o poc desenvolupats, descobrim davant nostre un nou univers: qüestions essencials que quedaven tan sols exposades de manera esgarriada en els textos publicats, ara queden contextualitzades i explicades, permetent que les paraules de Grotowski s'omplin de sentit.

Com dèiem, els textos de Grotowski són en molts casos sintètics i aparentment obscurs; sobretot les seves declaracions sobre les qüestions essencials —sempre esgarriades per evitar dogmatismes— que no vénen acompanyades per cap explicació i poden crear moltes confusions i interpretacions errònies. En moltes situacions Grotowski es veurà obligat a cenyir els seus discursos exclusivament a la línia pública i oficial del seu treball, evitant fer referència a la seva recerca essencial privada. Com sabem, les dues línies de vegades conflueixen però en d'altres es troben molt allunyades. Gràcies a les gravacions dels seminaris, espais més protegits en els que Grotowski anuncia clarament que parlarà «d'allò que veritablement li interessa i s'ocupa de manera pràctica», ens trobarem extenses i clarificadorres explicacions del mestre i respostes explicatives a qüestions fonamentals que en els textos apareixen tan sols indicades. Amb la valuosa informació que ens aporten, la comprensió dels textos s'eixampla i s'aprofundeix. Els textos ara esdevenen clars i lluminosos, revelant a través d'ells una profunditat i una comprensió totalment noves. Només si tenim en compte tot el fons documental de Grotowski podrem arribar a una comprensió plena i real de les paraules del mestre polonès. Solament així podrem descobrir la «perla» que conté l'ensenyança del deixeble polonès de Ramana Maharshi.

Segons Brook i Schechner, la recerca essencial espiritual de Grotowski impregna el seu treball des dels seus inicis en el teatre. Schechner subratlla que fins i tot durant els primers anys com a professional, tot i estar involucrat en la creació de produccions, l'objectiu de Grotowski no era el teatre: «Grotowski's goal was spiritual.»²⁵ El teatre era un mitjà, el vehicle d'accés a una via interior on s'emfatitzava el procés viscut durant els assaigs per sobre del producte resultant.

²⁵ Richard SCHECHNER, «Exoduction», dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 473.

Com hem anunciat, la paraula «espiritual» va inevitablement lligada a la recerca de Grotowski. Recordem que ens referim al sentit original profund, sagrat del mot; despullat de connotacions culturals i socials. Que no té res a veure amb tècniques mentals, creences i tendències emotives; vies totalment rebutjades per Grotowski i que a més són els grans obstacles en el camí espiritual. El terme «espiritualitat», en el seu significat original i pur — que és el que utilitzem aquí i al que feia sempre referència Grotowski— és l'experiència directa de la nostra naturalesa essencial i veritable i de la naturalesa veritable de la realitat.

Per evitar ser malentès, molt sovint Grotowski utilitzava la paraula «interior» o «vertical» com a sinònims d'«espiritual». Així quan l'investigador polonès parla de la «dimensió espiritual», de la «dimensió interior» o de la «dimensió vertical», s'està referint al mateix. Cal dir que en la tradició cristiana s'entén per «esperit» la nostra naturalesa essencial, és a dir que l'espiritualitat no té res a veure amb creences o esoterismes sinó amb la possibilitat d'entrar en contacte amb la nostra pròpia essència o esperit. L'espiritualitat és l'experiència directa de la nostra naturalesa essencial i veritable, és a dir, l'experiència de la nostra identitat veritable. El viatge o itinerari o trajecte que ens porta a accedir a aquesta experiència és el viatge interior, vertical o espiritual. També podem expressar-ho com una exploració experiencial de la naturalesa de la consciència per descobrir i establir-nos en el nostre ésser essencial. En el cas de Grotowski, tal com explicarà ell mateix, aquest viatge s'inicia al voltant dels nou anys amb la lectura del llibre de Paul Brunton *In search of Secret India* ('L'Índia secreta'), en concret amb els capítols en els que Brunton parla de la seva iniciació espiritual amb Ramana Maharshi,²⁶ savi sant enormement venerat a l'Índia, a qui Brunton considerava el seu mestre espiritual. Un llibre i una recerca que acompanyaran Grotowski tota la seva vida.

Els termes «vertical» i «interior», que Grotowski utilitzava com a sinònims del terme «espiritual», també han causat múltiples confusions. És un error molt comú en els estudis fets sobre la trajectòria de Grotowski la confusió entre el terme «interior» i els processos de pensament, tot i que Grotowski és molt clar en aquest punt, ja que es tracta d'una qüestió clau per comprendre la veritable dimensió de la via que proposa.

In ogni caso si deve essere prudenti con il termino «interiore», questo termine può indicare il complesso dei processi psicologici e mentali propri sia agli arcangeli che alle vacche. C'è ancora un'altra nozione di «interiore», che riguarda la vita interiore dei grandi mistici. Non è

²⁶ Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:04:02].

la stessa cosa, è un campo del tutto diverso. Il primo tipo di vita interiore è legato alla psicologia, all'anima, mentre il secondo, allo spirito. Non si dovrebbero confondere queste due sfere.²⁷

En la nostra identificació habitual del «jo» amb el cos, totalment recolzada pel model cognitiu convencional, apareix la distinció entre un «dins del cos» i un «fora del cos». Es considera habitualment el «dins del cos» com la ment, és a dir, pensaments, imatges, records, emocions i sensacions, i el «fora del cos» com el món, és a dir, les percepcions. Basant-nos en aquesta divisió dual convencional de l'experiència creurem erròniament que la «dimensió interior» fa referència als pensaments, imatges, records, emocions i sensacions, és a dir, a la ment o com diu Grotowski als processos psicològics i mentals o ànima, i que la dimensió exterior fa referència al món, la matèria.²⁸ Mentre que la dimensió interior o la vida interior a la que es refereix Grotowski en la seva recerca no té res a veure amb els processos mentals o psicològics sinó que, tal com diu clarament, es tracta d'una esfera totalment diferent: la dimensió relacionada amb «la vida interior dels grans místics», dimensió vinculada a l'esperit o dimensió espiritual, és a dir, a la nostra naturalesa essencial i veritable. Grotowski afirmarà en repetides ocasions que el seu objectiu sempre ha estat «treballar sobre la vida interior de l'home [...]». No d'un punt de vista psicològic sinó més aviat en sentit espiritual.²⁹ I aquest és, tal com diu Grotowski, un camp totalment diferent al dels processos psicològics, vinculats aquests a la creença de ser un «jo» personal.

En les tradicions espirituals, la vida espiritual o vida interior es realitza a través de la via de retorn al «jo» essencial —a allò que som essencialment, o en llenguatge cristià a l'«esperit»— i l'establiment en el nostre ésser essencial. Però aquesta via interior vers el «jo» essencial o viatge interior es mantindrà del tot inaccessible mentre hi hagi la creença que la nostra identitat es deriva dels pensaments, és a dir, mentre creguem que som el cos-ment o «jo» personal i que la interioritat humana és la ment. La via espiritual només pot aparèixer quan sortim de la nostra identificació amb els límits de la ment conceptual i aleshores, sense aquest aferrament, la ment es pot relaxar en la seva font de consciència, permetent la dissolució de l'aparent entitat personal, revelant-se la nostra naturalesa veritable, espai il·limitat de

²⁷ Anatolij VASIL'EV, «Cronaca del quatordecimè» (1999) [basat en l'entrevista de Ferdinando Taviani a Anatolij Vasil'ev i Jerzy Grotowski, Volterra, 14 juliol 1991], dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2008, p. 81.

²⁸ Error gravíssim que impedeix totalment apropar-se a la dimensió veritable de la recerca de Grotowski, que trobem i continuem trobant en la majoria dels estudis —incloses tesis doctorals— sobre el mestre polonès.

²⁹ Anatolij VASIL'EV, «Cronaca del quatordecimè», dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, p. 94.

presència conscient. Aquest és el viatge interior espiritual del que s'ocuparà de manera pràctica Grotowski.

Grotowski, com els grans mestres de l'Advaita, distingeix clarament l'«ànima» de l'«esperit», considerant-los dues esferes totalment diferents. Ens diu l'ensenyança Advaita que l'ànima és la barreja d'allò que som veritablement —consciència infinita o esperit— amb l'experiència humana. Tradicionalment l'ànima són les capes més profundes de la psique personal o de la ment individual, no tan sols de la ment en l'estat despert, sinó de tota l'extensió de la ment humana; la part de la ment humana que apareix en l'estat despert però també l'aspecte més profund de la psique al que no tenim accés en l'estat despert, i que apareix o s'expressa quan la ment de l'estat despert es relaxa, per exemple en els somnis. L'ànima seria Brahman o consciència universal o esperit mesclat amb l'experiència, és a dir, amb l'activitat de la ment: pensaments, emocions, sensacions i percepcions. En aquesta barreja de l'ésser essencial que som —consciència infinita, Brahman o esperit— amb el contingut de la nostra experiència es crea aparentment un «jo» individual o ànima. És a dir, la «persona» que creiem ser. La recerca espiritual és el viatge, com un viatge enrere o cap a dins, des del cos-ment que creiem ser vers l'establiment en el nostre ésser essencial de presència conscient, que en llenguatge religiós és anomenat també com «la presència de Déu». L'ésser infinit de Déu brilla en nosaltres com el nostre ésser essencial, que com veurem, es revelarà en una experiència d'unitat. Per això en les nostres descripcions ens podrem referir en algunes ocasions a la nostra essència com l'essència divina.

Per últim, sobre el terme «verticalitat», que Grotowski utilitza també com a sinònim d'«espiritualitat», utilitzat també en la tradició Advaita. La «verticalitat», «eix vertical», «experiència vertical», «ésser axial» o «naturalesa axial» són termes que ens indiquen l'eix fora del temps i en la profunditat en nosaltres. Sent el temps l'«eix horitzontal», l'«eix vertical» és l'ara etern, l'ara sempre present, fora del temps, que implica la dissolució de la nostra identificació amb la ment, és a dir, la dissolució del «jo» individual en l'espai etern de presència conscient. Ja que el temps apareix amb l'aparició de la ment. Com veurem, quan ens desaferrim de la ment experienciem de manera directa l'ara etern. L'«eix vertical» doncs ens indica l'aprofundiment en nosaltres vers l'ésser essencial, l'Origen, l'essència, la Divinitat. La dimensió vertical és la dimensió del nostre ésser essencial, és a dir, la dimensió interior o espiritual. Així, la verticalitat, l'espiritualitat i la interioritat ens indiquen un aprofundiment en nosaltres vers el nostre ésser essencial, vers la Font Original; que es revelarà com el fet

silenciós de ser, que es troba per sota o darrere del contingut de la nostra experiència, és a dir, per sota o podem dir també anterior a les capes de pensaments, records, imatges, sensacions, emocions i percepcions. Aquest, podríem dir «fons» fora del temps, anterior a l'aparició de la nostra experiència del cos-ment-món, és l'espai de presència conscient anterior a tota experiència, allò sempre present i conscient. És la nostra naturalesa essencial, abans de barrejar-se amb l'experiència. El viatge interior, vertical o espiritual és el camí de retorn vers la nostra condició essencial i veritable, allò que som originalment abans de ser «vestit» o cobert per l'experiència; abans de ser qualificat, diferenciat, dividit o limitat per l'experiència.

Però creient erròniament que la vida interior és l'activitat mental —pensaments, emocions i sensacions— que sempre girarà entorn d'un «jo» psicològic, error fonamental de base, la recerca de Grotowski s'ha presentat completament distorsionada i equivocada. És totalment imprescindible restaurar el valor profund i essencial de la recerca del mestre espiritual polonès i veure que la investigació interior essencial de Jerzy Grotowski es refereix a la recerca de la veritat més essencial en l'ésser humà, més enllà dels límits de la ment conceptual, i que no té res a veure amb la nostra creença errònia i ignorant de ser una entitat psicològica o «jo» personal separat, individualitzat.

Com ja podem apreciar, es tracta d'una recerca que va molt més enllà del treball teatral o actoral. Una recerca essencial que d'altra banda ha quedat oculta en el fons de la història, velada per l'interès exclusiu del món teatral solament en la façana artística del treball més públic de Grotowski, sense tenir en compte la dimensió profunda que fa de l'art una veritable mestria. Impecabilitat delicada i rigorosa que en realitat està al servei i és suport —fa de vehicle— en el viatge espiritual essencial de retorn a la nostra naturalesa veritable, divina, eterna i infinita. I així s'ha passat per alt i s'ha ignorat completament la recerca essencial de Jerzy Grotowski, a la que fa referència el mestre polonès en la seva resposta a l'assaig de Schechner. Els ulls que tan sols cerquen tècniques teatrals en la recerca de Grotowski hauran d'ignorar una part ingent de la seva obra, que d'altra banda és fonamental. No tenint en compte tot el material existent de Grotowski inevitablement aquests estudis seran fallits. No podem anar en contra de les mateixes declaracions de l'autor, sinó que hem de «cavar» en elles. Ineludiblemenmt *l'altra qüestió* sempre hi ha estat i segons Grotowski aquesta és la qüestió essencial:

És veritat que has de superar el nivell del diletantisme, però un cop el nivell del no-diletantisme és assolit, sorgirà una qüestió humana i essencial: la del teu desenvolupament com a individu.³⁰

I aquesta qüestió «humana i essencial» o, com veurem, la qüestió «del cor i de l'esperit», és el veritable objectiu de Grotowski. Així la mestria, que només podrà aparèixer en l'assoliment del no-diletantisme, servirà de suport per a la qüestió essencial, és a dir, per al viatge interior espiritual. Una competència artística que sense «l'aspiració del cor», és a dir, la dimensió vinculada al Cor o esperit, la dimensió profunda o interior, seria tan sols un «negoci artístic». I d'altra banda, una recerca interior o essencial que sense la impecabilitat i la precisió es converteix fàcilment en una excusa per al refús de la pròpia responsabilitat sobre l'acompliment del treball; irresponsabilitat que segons Grotowski esdevindria un comportament deshonest, que serà inevitablement un clar obstacle en el viatge de retorn a la Veritat del Cor.

No és la bona voluntat, la que salvarà el treball, sinó la mestria. Evidentment, quan hi ha mestria, apareix la qüestió del cor. El cor sense mestria és merda. Quan hi ha mestria, hem de fer front a la qüestió del cor i de l'esperit.³¹

I aquesta «qüestió del cor i de l'esperit», qüestió essencial referida a allò més profund en nosaltres, a allò que som essencialment —el cor o nucli essencial o esperit— i que implica una exploració espiritual sobre un mateix i ens porta a viure des de la comprensió i l'amor més profunds, és el propòsit vital de Grotowski. El desig de conèixer la seva pròpia essència posarà fi a tots els seus altres desigs. És el fil daurat de la seva veritable recerca, la seva recerca essencial vinculada al seu viatge interior. La recerca essencial que indicava Schechner. És el fil d'Ariadna que ens porta a transitar el camí interior vers la nostra naturalesa essencial indicat per Ramana Maharshi, mestre espiritual de Grotowski. Es tracta d'una via de coneixement espiritual, de retorn a allò que som veritablement, com ja intuïa Schechner, que Grotowski transitarà al llarg de tota la seva vida i que explorarà a través de diferents vehicles, vinculats al terreny de les pràctiques espirituals tradicionals.

³⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Tu es le fils de quelqu'un» (Florència, 15 juliol 1985), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 187.

³¹ *Ibid.*, p. 180.

Per exemple, tornant a Schechner un cop més, en les fases de treball del Teatre de les Fonts i del Drama Objectiu³² se cercaven patrons de moviment a partir d'elements de tradicions antigues, i aquests *patrons essencials* «eren utilitzats com a instruments per activar processos interiors».³³ És a dir que aquests moviments es consideraven instruments que s'utilitzaven com a vehicle per activar un procés interior espiritual, és a dir, per intentar accedir al nostre ésser essencial, a allò que som essencialment.

Searching for the essential relates to Grotowski's travels to Central Asia, China, and India. The conviction that the essential patterns brought forward in time by oral traditions will converge with materials uncovered within individual performers by means of a rigorous inner process relates to the Hindu belief in the identification of Brahman (the ultimate universal Self) with atman (the individual Self). Each person, if properly trained, can experience the identity of atman and Brahman. When trained, touched, found, liberated, experienced (which is the right word? no word is right), all boundaries between the individual and the ultimate evaporate. Different religions have different terms for this: moksha, enlightenment, ecstasy, rapture, nirvana —words differ as the emphasis changes, from achieving the all to merging with the divine to reaching the end of the path that is no-path. [...] Grotowski caustically denies that people can find the essential without undergoing the most rigorous and committed training. The atman is not easily or casually accessed. What is essential can be researched only by means of a disciplined process joining what is learned from those who know to what is found inside the individual self. This self, as I have noted, is the Hindu atman-Brahman impersonal Self, not the ego-driven narcissistic self of daily life.³⁴

Schechner fa diana relacionant els «processos interiors» presents en la recerca essencial de Grotowski amb l'experiència de la unitat amb el «jo» universal o el diví, és a dir, la unitat amb la nostra naturalesa essencial i veritable. Aquesta unitat o experiència de no-dualitat de la que parla Schechner —que és «allò essencial» que cerca Grotowski— és una comprensió experiencial profunda sobre la naturalesa essencial de l'experiència. Aquesta comprensió no-dual és el cor o nucli central de totes les grans tradicions espirituals com el Cristianisme, l'Hinduisme, el Budisme, el Zen, el Sufisme, el Taoisme o el Judaisme, i està exquisidament expressada en la tradició de l'Advaita Vedanta.

³² Fem referència a la divisió de la trajectòria «pública» de Grotowski, acceptada per ell només a efectes pràctics. Les fases són: Teatre de les Produccions o Art com a presentació 1957-1969, Parateatre 1969-1978, Teatre de les Fonts 1976-1982, Drama Objectiu 1983-1986 i Art com a vehicle 1986-1999. La seva recerca essencial en canvi és un fil continu i subjacent a la trajectòria pública, que en certs períodes aflorarà de manera clara i en d'altres es mantindrà privada, però que sempre estarà present i serà la motivació i inspiració fonamental de la seva vida.

³³ Richard SCHECHNER, «Exoduction», dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 465.

³⁴ *Ibidem*.

Per aclarir algunes imprecisions en l'explicació de Schechner i basant-nos en la comprensió no-dual de la saviesa de la tradició hindú de l'Advaita Vedanta cal indicar que Brahman és la consciència universal, única, infinita i indivisible o la Divinitat. Quan aquesta consciència brilla en una ment humana és anomenada «Atman» o «Ésser». És exactament la mateixa Brahman però brillant en una ment individual. Com l'espai dins de la gerra que és idèntic a l'espai fora de la gerra. Així el *Self* o Ésser o Atman en cada un de nosaltres és idèntic a Brahman. És a dir que l'ésser infinit de Déu, Brahman, és idèntic al nostre ésser essencial, impersonal, il·limitat i sempre present. Aleshores, la recerca de l'essencial de Grotowski és la seva cerca de l'accés a la nostra naturalesa essencial divina i l'establiment en i com a l'Ésser essencial diví que som; és el que tradicionalment s'anomena «recerca espiritual».

Ara, quan el que som essencialment s'identifica amb les limitacions del cos-ment —aquest seria el nostre estat habitual— apareix el «jo» individual, el «jo» personal, la persona o ego. Aquesta identitat personal és en realitat il·lusòria ja que és tan sols una limitació temporal superposada en el nostre «jo» veritable i essencial, la nostra veritable identitat, la nostra naturalesa essencial i divina. D'aquesta manera apareix l'aparent dualitat. El reconeixement del què som essencialment, amb el posterior establiment i repòs desaferrat i amorós en la pau silenciosa de la nostra naturalesa essencial i finalment l'obertura plena i joiosa a la vida, mantenint-nos establertes en la joia silenciosa inherent a la nostra naturalesa veritable, conformen el que anomenem «viatge espiritual» o «viatge interior» o «vida espiritual». I que seguint l'ensenyança de Ramana i de l'Advaita Vedanta anomenarem «via advàitica integral».

Finalment, el punt remarcable en el llarg assaig de Schechner és la suggerència de l'existència d'una recerca alternativa duta a terme per Grotowski. Com Schechner assenyala, es tracta d'una investigació profunda sobre el procés d'unificació de l'ésser humà amb la seva naturalesa veritable i essencial; procés que ens porta a l'experiència de la no-dualitat i que Grotowski també anomenarà sovint com a *coniunctio*, conjunció o ioga. Procés que trobem indicat en el cor de totes les grans tradicions espirituals.

El procés interior o viatge interior que ens permet viure l'experiència de la *coniunctio* o de la no-dualitat o unitat, és a dir, l'accés i l'establiment en allò que som veritablement —el nostre ésser essencial o la nostra naturalesa veritable— és el que en les tradicions de saviesa s'anomena recerca espiritual o camí espiritual. Aquesta doncs és la recerca essencial de

Grotowski. Una recerca espiritual completament ignorada i passada per alt, que d'altra banda, com veurem, és original i única, a més de bellíssima, i que demana ser investigada sobretot per poder comprendre en profunditat la veritable dimensió i sentit profund de la via pràctica que proposa Grotowski. Aquest és el fil daurat de la recerca essencial portada a terme per Grotowski assenyalat per Schechner en el seu assaig, que el mateix Grotowski, poc abans de morir, corrobora i reconeix obertament i públicament com una qüestió de gran importància en la seva vida, tot i no haver estat mai abordada en els textos publicats sobre la seva activitat.

Aquesta recerca essencial, recerca de la Veritat, recerca espiritual, és una recerca al marge del teatre però que veurem reflectida i expressada en tota les fases de la seva trajectòria. Es tracta de la recerca més íntima de Grotowski, recerca vital vinculada al seu desig més gran. Lligada al viatge interior vers el seu ésser essencial —al seu viatge espiritual— que en certs moments es creuarà amb les seves investigacions en el camp del teatre i les arts performatives i en d'altres no, i que es manifestarà, en algunes ocasions de manera clara i en d'altres de manera més subtil, en les seves investigacions públiques sobretot a partir dels anys setanta, ja fora del camp del teatre. Terreny en el que explorarà les possibilitats de certes tècniques espirituals tradicionals com a suport i vehicle per al viatge interior espiritual, especialment en la culminació d'aquesta investigació durant la darrera fase de la seva trajectòria, anomenada «Art com a vehicle». Una exploració espiritual que se situarà en un context «performatiu, no espectacular». Grotowski utilitza el terme «performatiu» en el sentit d'acció, d'organisme en acció, i l'expressió «no espectacular» en el sentit que l'objectiu és la realització d'un treball o exploració dirigida sobre un mateix, a diferència del context espectacular habitual en les arts, en les que l'objectiu de l'artista és la creació d'un treball pensat per i dirigit a un espectador. Per tant estem parlant d'un context —«performatiu no espectacular»— en el que s'utilitzarà una cert tipus d'accions amb la finalitat de realitzar una pràctica espiritual de l'ésser humà sobre si mateix. Aquesta recerca essencial de Grotowski —motivació fonamental de la seva vida— vinculada al seu viatge interior espiritual vers la seva naturalesa veritable és la línia d'investigació de la present tesi.

En el seu text, Schechner proposa múltiples possibles connexions, influències i paral·lelismes entre la recerca de Grotowski i mestres com Gurdjieff, Stanislavski, Meierhold, Osterwa, Artaud, Dalcroze, Buber, Jung, Castaneda, i moviments o tradicions com la gnosi, el Hassidisme, la *New Age*, el Sufisme... Schechner però no va més enllà d'una primera descripció, més general que ben documentada, sense aprofundir ni investigar veritablement

la realitat d'aquestes possibles relacions. La panoràmica shechneriana s'acaba diluint en la superfície d'un brou espiritual sincrètic, sense discernir les veritables influències del mestre polonès. No arribant a veure que el que interessa a Grotowski no és la varietat d'idees exposades en aquestes tradicions o ensenyances sinó l'arrel comuna a totes elles, el cor, és a dir, l'objectiu comú i essencial de totes aquestes grans tradicions espirituals; un terreny experiencial comú, un aspecte profund i essencial, l'experiència espiritual primordial i universal de retorn a la Font, alhora pràctica i tangible, que comparteixen totes elles. Sent aquesta la perspectiva fonamental i sempre present en la mirada de Grotowski.

Ara, l'altra cosa és «universal». Tenim sempre un truc, diré, en els nostres caps i aquest truc és la temptació del sincretisme, de la síntesi. I anomenem això universalisme. Un element d'aquí, un element d'allí i els agafem plegats i això és universal. Però això no és universal, és només una creació artificial. Allò que és universal, pot ser descobert fins a cert punt només. Però pot ser descobert conscientment, de manera premeditada, si cerquem allò que precedeix les diferències. [...] Això precedeix les diferències. ¿Què hi ha abans de les diferències que ja hem com oblidat? És completament diferent la manera de reconnectar-se amb els camps allunyats. No es tracta de cercar alguna cosa que està davant nostre, com les coses a crear o recrear, sinó que és com submergir-se en el món de les causes o de les arrels, de les fonts. Busquem les fonts, i a les fonts podem cercar els morfemes inicials, són sempre universals.³⁵

Rebutjant obertament el sincretisme —que d'altra banda considera bloquejador—, Grotowski s'ha dirigit sempre vers allò únic, allò universal, la causa primera, la veritat comuna, primordial, fonamental, profunda i essencial; allò que pertany a totes les tradicions, allò que brilla en el cor de totes les tradicions, allò que és anterior a les diferències culturals, allò que precedeix les diferenciacions culturals. Es refereix a allò que precedeix o és anterior a la nostra experiència del cos-ment-món. El nucli essencial. La Veritat. La Font. L'Origen. El Començament. El més simple i el més profund. És a dir, el que interessa al cercador polonès no són les diverses formes que han aparegut d'una mateixa font sinó descobrir l'accés a la Font de totes elles, a l'Origen. El que cerca és l'accés a la realitat essencial comú a tot allò manifestat, com l'aigua que és la realitat essencial de totes les ones que apareixen en la superfície. Com indica Grotowski s'ha d'evitar perdre's en la diversitat exòtica, temptadora i hipnòtica de les ones i fer en canvi un viatge enrere, de despullament vers un

³⁵ Jerzy GROTOWSKI, *Convegno Teatro Oriente Occidente*, enregistrament del congrés final de les jornades sobre teatre oriental i teatre occidental a la Universitat de Roma La Sapienza, 12 març 1984, 107 min., col., en italià i francès. [00:55:49]. (Transcripció i traducció de l'autora) URL <<http://www.eclap.eu/73034>> i <<http://www.eclap.eu/80280>>

mateix, i submergir-se en la Font, allò primordial que precedeix les diferències o les qualificacions. Aquest és el viatge espiritual que Grotowski inicia als nou anys amb la lectura iniciàtica de l'ensenyança de Ramana Maharshi, que esdevé immediatament el seu mestre interior.

El que sempre ha cercat Grotowski és el que conforma el nucli essencial de les grans tradicions d'experiència directa o de coneixement directe. Tradicions no-duals. En aquestes tradicions espirituals es prescindeix de les capes de conceptualització que s'han afegit posteriorment en la majoria de les religions i també de les estructures intel·lectuals de creences i dogmes. En elles està intensificada la llum de l'ensenyança original. Així va ser com van sorgir el gnosticisme i el misticisme en el Cristianisme primitiu i medieval, el Sufisme en la religió islàmica, el Hassidisme i la Càbala en el Judaisme, l'Advaita Vedanta en l'Hinduisme, i el Zen i el Dzogchen en el Budisme. Aquestes tradicions no-duals, que com veurem són les que interessen a Grotowski, posen l'èmfasi en el camí interior espiritual i en l'establiment en i com la nostra naturalesa essencial i veritable, és a dir, en sentir i ser el nostre ésser essencial, la nostra identitat veritable. Són ensenyances espirituals que transcendeixen la forma de la qual provenen, de la mateixa manera que el Zen transcendeix el Budisme, i de la mateixa manera que els místics transcendeixen les formes estretes del Cristianisme. Són ensenyances que transcendeixen els murs rígids construïts per creences i dogmes, i que estan basades en la pròpia experiència directa de la Veritat, és a dir, en l'experiència anterior a la conceptualització i les diferències, o el que és el mateix, anterior a la ment. El que trobem anterior a la ment i que és la seva font o essència és l'espai vast i il·limitat de consciència. Aquesta és la nostra naturalesa essencial.

L'experiència directa és l'experiència no mediada per la ment, és a dir, la nostra experiència quan estem establerts en la nostra identitat veritable de presència conscient. L'experiència directa d'allò que és. Les creences, que pertanyen al nivell mental, que són simplement una limitació superposada en l'espai il·limitat de consciència no-dual, en canvi, apareixen quan no hi ha experiència directa de la Veritat. Creus en alguna cosa quan no la pots verificar en la teva pròpia experiència, perquè si ho poguessis verificar en la teva experiència, aleshores seria coneixement, no creença. Creiem en allò que no sabem. En aquestes tradicions espirituals en canvi no hi ha creences, el que indiquen és el coneixement directe sobre un mateix, la pròpia experiència o experiència directa de la realitat del què som i del què és. L'experiència de la naturalesa veritable de la realitat, d'allò real, de la Veritat, a la que s'arriba

a través del camí interior, en l'establiment reposat en el silenci amorós de la nostra naturalesa veritable de presència conscient no-dual. Expansió en la que les creences, limitadores, es dissolen en la llum de la pròpia experiència directa.

Les tradicions d'experiència directa o tradicions espirituals no-duals són tradicions que ens indiquen un viatge interior vers la nostra naturalesa veritable i essencial, que hem de transitar per viure l'experiència directa d'allò que som veritablement i l'experiència directa del que el món és veritablement. Aquest és el nucli essencial de totes les grans tradicions espirituals. Només hi ha una sola realitat, però se li dóna noms diferents segons les diverses perspectives pertanyents a les diferents cultures o ensenyances. Així ens ho recorda també la indicació escrita a l'entrada del temple d'Apol·lo a Delfos: «Coneix-te tu mateix i coneixeràs els homes i els déus». Com Ramana Maharshi, el missatge essencial de totes les grans tradicions ens convida a retornar al nostre Ésser, a descobrir qui som i viure sentint i sent allò que som veritablement. Aquesta és també l'exploració de Grotowski, una investigació pràctica sobre les possibles vies d'accés a la nostra naturalesa essencial, «alguna cosa que és com un secret del cor, com una resposta a una nostàlgia eterna en nosaltres, d'anar més enllà, de depassar el nivell brut de la nostra condició humana.»³⁶ Això és el que en la tradició s'anomena la «realització del nostre ésser» i que veurem molt sovint expressat com a realització interior o espiritual, o en el llenguatge de Grotowski també com a «acompliment vertical».

En aquestes tradicions espirituals d'experiència directa i no basades en creences, que són les que han interessat sempre a Grotowski, hi trobem assenyalat des de diferents perspectives i expressat de diferents maneres l'accés a una mateixa experiència, la *coniunctio* o unificació o no-dualitat. Havent explorat diferents tradicions Grotowski admet que el que li va interessar sempre és la qüestió fonamental de la *coniunctio*. El seu interès des de la infància i de manera contínua en tota la seva vida són les tècniques interiors espirituals, que també anomenarà tècniques de les fonts, que trobem en diferents tradicions i que ens permeten l'accés a la nostra naturalesa veritable i a l'experiència directa del fenomen d'unificació, *coniunctio* o no-dualitat. El que interessa a Grotowski és aquesta experiència directa de la realitat. Són les tècniques de la *coniunctio* o tècniques interiors espirituals de les que es va ocupar des dels nou anys amb la descoberta de Ramana Maharshi. Es tracta de l'experiència de *coniunctio* o no-dualitat sobre la base del dinamisme i del flux dels impulsos vius, basada en la mestria en

³⁶ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 13 octubre 1997, 6ª sessió. [pista 5, 00:05:42]. (Transcripció i traducció de l'autora).

certes accions-relacions que involucren tots els camps de la nostra experiència —Grotowski se centrarà principalment en el cant-acció-relació—, que són utilitzades com a suport per al viatge de retorn a la nostra essència.

Segons Grotowski, en certes tradicions trobem analogies d'aquest mateix procés. Procés d'unificació amb la nostra essència, que trobarem també expressat com el procés d'immersió o dissolució en la Font, o el procés d'unitat amb Déu. Aquest procés és el viatge de retorn al nostre origen, que hem oblidat ja que ha quedat cobert sota les capes de conceptualització i estructures mentals. Viatge interior espiritual, viatge enrere vers la font del «jo» o la font de la nostra experiència, que ens possibilita la vivència de sentir i ser el nostre ésser essencial o la nostra naturalesa veritable, en una experiència directa de la realitat. En totes les grans tradicions espirituals es fa referència a aquesta mateixa experiència. Aquesta unió o unitat és el retorn a la nostra naturalesa essencial, el retorn al Començament o allò que és abans de l'experiència objectiva, anterior a les diferències imposades per la ment en la indivisibilitat de la realitat. Ho trobarem descrit com el retorn a Brahman, a l'espai de presència conscient, a Déu. Cada tradició ho expressa de manera diferent, però totes es refereixen a una mateixa realitat, al retorn a la Unitat primordial, reestablint la no-dualitat inicial, abolint l'aparent divisió mental dual de la realitat entre subjecte-objecte.

En aquesta mirada profunda vers les tradicions ens adonem que la descoberta essencial de totes les grans tradicions espirituals —expressada de maneres diferents segons cada tradició i cultura— és que l'experiència no està dividida en un subjecte que percep, entitat que anomenem «jo», i un objecte percebut, que anomenem «món» o «altre». En aquesta comprensió, l'entitat aparentment separada i el món o altre —aparentment separats i independents— s'entenen com a conceptes superposats en la realitat de l'experiència. Si cerquem aquesta Realitat —que és l'ingredient essencial en tota experiència de la ment, del cos o del món— trobem únicament la presència conscient, que de manera directa i íntima descobrim que és el nostre propi ésser; i això és experienciat simplement com el fet de ser, l'experiència silenciosa de ser: «jo sóc». Experiència de la naturalesa no-dual de la realitat. Experiència de la no-dualitat original. Totes les tradicions de saviesa es refereixen a aquesta experiència comuna, el que canvia és la interpretació del fenomen, segons la cultura o la tradició religiosa. Aquesta és també l'experiència que cerca Grotowski, l'anomenarà experiència de l'Origen.

Podem afirmar doncs, que no és en un estudi sincrètic —on s'exposen tot tipus de connexions o semblances sense trobar-ne l'arrel comuna— on se'ns revelarà el sentit profund i veritable de la recerca essencial de Grotowski. Si volem arribar a l'arrel, que és el que demana una recerca essencial com la del mestre polonès, no ens podem perdre en el camí estudiant la diversitat de les branques, els brots, les fulles, els fruits; hem de dirigir-nos directament vers l'altra direcció, en la direcció de la profunditat i cavar el pou. Però atrapats en l'hàbit de parar a picotejar els fruits que trobem en el camí difícilment arribarem al nostre destí. Ens caldrà no quedar captats per la varietat i la multiplicitat de les aparences per dirigir-nos al nucli essencial. Segons Grotowski es tracta de descobrir l'arrel comuna —l'experiència de la no-dualitat— que trobem indicada i descrita en les tradicions espirituals de coneixement directe. L'exploració del mestre polonès se centrarà en aquest fenomen primordial que ens permet viure l'experiència directa de la unificació amb la nostra naturalesa veritable. En altres paraules, descobrir la nostra naturalesa essencial no-dual.

Com dèiem, l'experiència de la no-dualitat és la «perla». I això ens demanarà també descobrir experiencialment com obrir l'ostra. Aquest és el viatge interior espiritual. Viatge de retorn a la nostra naturalesa veritable de presència conscient oberta, il·limitada, infinita i eterna. Un camí pràctic que implica una recerca pràctica espiritual en la que l'investigador polonès explorarà tècniques —que anomenem tècniques no-duals— que tenen la capacitat d'erosionar els nostres condicionaments i que dissolen la sensació de separació en el nostre cos i els nostres sentits i ens permeten tastar la unitat amb l'espai de presència conscient, etern i il·limitat, que som essencialment. Aquesta és la recerca essencial espiritual que va dur a terme Grotowski al llarg de tota la seva vida i que s'ha ignorat completament. Aquest va ser el seu centre d'interès veritable, la seva pràctica personal, la seva vida, com ens reiterarà el mestre polonès ens diverses ocasions. Aquesta va ser la veritable recerca de Grotowski.

Schechner però es perd en l'exposició de la varietat de tradicions que han pogut interessar a Grotowski en algun moment de la seva vida en lloc de dirigir-se vers allò comú al que totes elles assenyalen, vers la veritat essencial. Com ens diuen els savis, no cerquis en les branques allò que només podràs trobar en les arrels. De manera similar Grotowski afirma que en una recerca rigorosa no es tracta de cercar «als costats» quedant-nos sempre en la superficialitat, que no ens portaria enlloc realment, sinó de fer un sol pou: cavar en un sol punt i anar més i més profund. La Veritat és una i es troba en el cor de la nostra experiència. Es tracta de

seguir un sol fil i aprofundir a través de les capes d'experiència vers allò que és anterior a elles, vers el seu origen, la seva font.

Això significa que sempre et quedes en un primer nivell, diguem-ne, superficial, com si les propostes fresques excitessin els nervis i ens donessin la il·lusió d'alguna cosa. Vol dir que estàs treballant anant als costats i no com algú que excava un pou. Aquesta és la diferència entre el diletant i el no diletant. Pot ser que el diletant faci alguna cosa bonica, més o menys superficialment, valent-se d'aquesta excitació dels nervis de la primera improvisació. Però és escolpir en el fum. Sempre desapareix. El diletant cerca «al costat».³⁷

L'interès profund de Grotowski és un, només un. Un sol camí. I és en aquest territori que ens endinsarem. Les traces d'aquest camí essencial les trobem en les mateixes paraules de Grotowski. Es tracta d'un camí que està vinculat a la seva motivació més profunda, una necessitat interior, forta i radical, que l'acompanyarà durant tota la seva vida.

Però hi ha també aquesta verticalitat que per a certes persones, no per a tothom, però per a certes persones pot ser la més fascinant. Sí, és aquest el mot: fascinant. Cal cercar de manera rigorosa, concentrada en un sol punt, però cercar en el camp d'allò que és fascinant per a nosaltres, si no no funcionarà. Potser això és més fàcil de captar si un mira el seu propi treball, el seu ofici, el seu apropament com alguna cosa que pot donar sentit a la vida. Una part d'aquest sentit és la victòria, eventualment és la glòria. És cert. Però és una part. No és la totalitat. Hi ha alguna altra cosa que pot estar molt oculta —i això en certa manera ha d'estar ocult— i que ens pot motivar profundament.³⁸

El fil que pot semblar ocult, allò «fascinant» que el motiva profundament i que dóna un veritable sentit a la seva vida, no té res veure amb l'èxit professional, que és la part més visible. Està relacionat amb el que considera un segon horitzó, més enllà de l'èxit personal o del reconeixement social.

Sí, és molt humà voler ser acceptat per la gent, és molt humà voler ser reconegut com a artista... Però d'altra banda, és necessària també aquesta altra perspectiva.[...]. Sí, es fan certes coses. També cercant de ser acceptat. No és necessàriament que es vol plaure. No és necessàriament que es vol tenir èxit en el sentit banal. No. És necessària una altra perspectiva.

³⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Tu es le fils de quelqu'un» (Florència, 15 juliol 1985), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 188-189.

³⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 6 octubre 1997, 5ª sessió. [pista 6, 00:02:40]. (Transcripció i traducció de l'autora).

[...]. És com si hi ha dos horitzons. Hi ha un horitzó on totes les nostres ambicions humanes, de manera més o menys noble, poden realitzar-se. És millor si es realitza de manera noble, però si no, és també humà. Però hi ha també una altra perspectiva. Com un altre horitzó. [...]. Per alguns és arribar a un altre nivell de percepció de la vida, de la seva presència. Per a altres és actuar per a Déu.³⁹

Grotowski sent que hi ha aquestes dues perspectives possibles en la vida, una relacionada amb la realització social, és a dir, el que seria el seu treball en la professió teatral, i l'altra, tal com diu, relacionada amb un tipus de recerca que ens pot portar a un nivell de percepció que depassa la naturalesa ordinària o convencional, i que relaciona amb una possible obertura a la presència de Déu. Com veurem, aquest «altre nivell de percepció» apareix amb l'establiment en la nostra naturalesa veritable i amb l'experiència no-dual de la realitat inherent a ella. Així, aquesta altra perspectiva o altre horitzó del que parla Grotowski i que és el que el motiva profundament, fa clara referència a la seva recerca essencial espiritual.

Thomas Richards, aprenent de Grotowski en el context performatiu artístic durant els darrers tretze anys de vida del mestre, ens parla, tal com ja havíem anunciat, de dues línies de recerca diferents en el treball de l'investigador polonès, absolutament d'acord amb aquests dos horitzons:

Ciò che facciamo viene da lui, dal suo modo di lavorare sugli strumenti della tradizione, dal suo modo di cercare e scoprire come la conoscenza che aveva delle arti performative poteva sostenere e interpenetrarsi con un'altra, appresa nel corso della vita, relativa a ciò che chiamava tecniche interiori. [...] Ciò dipendeva da due linee del suo lavoro, una legata alla sua attività teatrale, che tra le altre cose era stata una ricerca profonda, incredibilmente competente, sulla voce, di cui aveva un'enorme conoscenza. Inoltre per anni aveva svolto una sua ricerca personale, da solo, con individui e gruppi di persone di ambiti tradizionali diversi, in India, ad Haiti, in Messico, in Africa... In questi anni di ricerca e di conquista di conoscenza attraverso il suo lavoro interiore, e anche tramite l'intuizione, aveva maturato una sensibilità molto particolare circa il modo in cui funzionano i canti.⁴⁰

Richards distingeix de manera clara les dues línies en el treball de Grotowski, una vinculada a l'activitat en el teatre i el treball de l'actor i l'altra, la seva recerca personal, vinculada a la

³⁹ *Ibid.*, 20 octubre 1997, 7ª sessió. [pista 8, 00:08:04]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁰ Thomas RICHARDS, «Maestro di nessuna scusa» (2003-2006), a cura de Lisa Wolford, dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 118, 120.

seva recerca interior i al seu coneixement pràctic sobre tècniques interiors, que es reflectia en una sensibilitat i una manera de treballar particulars, explorant les possibilitats de certs cants per ser utilitzats com a vehicles per al trajecte interior espiritual. Un cop més tenim una corroboració clara sobre les dues línies de recerca de Grotowski, d'una banda la recerca teatral o artística pública, la línia més visible, i de l'altra la recerca interior espiritual essencial —coneixement vinculat al seu camí espiritual. Recerca en certa manera més oculta però que infiltra i impregna inevitablement la trajectòria pública i que és la que ens interessa aquí. Aquesta recerca interior espiritual de Grotowski, vinculada a certes tècniques espirituals, es va iniciar molt abans que el seu camí teatral, com explica ell mateix en una entrevista de 1995:

A més, no és solament el teatre. Des de la infància vaig estar interessat en diferents tipus de tècniques «psicofísiques». De fet, als nou anys, el meu primer punt d'orientació van ser les grans figures de les tècniques hindús. I és aquest primer centre d'interès (com es treballa sobre si mateix amb algú altre, per dir-ho així, en el context performatiu), el que després va travessar el teatre. En el curs de la meua vida, sempre he buscat freqüentar persones que estiguessin en relació contínua amb aquesta o aquella tècnica i tradició. I allí, en molts àmbits, he rebut una transmissió directa.⁴¹

Aquesta motivació i interès per les tècniques espirituals que es manifesta en Grotowski des de la infància, cap als nou o deu anys, té un punt d'inici clar. Eugenio Barba, amic i aprenent al Teatre Laboratori⁴² durant els primers anys de trajectòria professional de Grotowski, parla d'aquells anys i remarca aquest primer centre d'interès del mestre polonès com, en realitat, el seu únic interès.

Lo que fue decisivo para su visión del mundo fueron ciertos aspectos de la filosofía de la India. Esta visión del mundo impregnaba su actitud existencial, y estaba en la raíz de su trabajo teatral, [...]. Hablé de esta convicción a Grotowski en Pontedera, en 1992, bromeando sobre las fantasiosas relaciones con el teatro asiático que le atribuían los críticos y los estudiosos. Según mi opinión él había tenido un único interés: la India, o más precisamente el hinduismo. Grotowski confirmó mi opinión y me explicó que debía su «vocación» por la India a su madre Emilia, que era «hinduista». Y me habló una vez más de la importancia del libro de Paul Brunton *In search of the Secret India* que su madre le hizo leer cuando tenía ocho o nueve años, en Nienadówka, el pueblo donde se habían refugiado

⁴¹ Jean-Pierre THIBAUDAT, «El que quedarà després de mi...» (1995), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 251-252.

⁴² El «Teatre Laboratori» és la companyia teatral fundada i dirigida per Grotowski el 1959 i que es va dissoldre oficialment el 1984.

durante la guerra. Fueron sobre todo los capítulos que describían la vida de Ramana Maharishi los que lo marcaron. En diciembre de 1976, Grotowski había hecho su cuarto y último viaje a India con su madre, y juntos visitaron Arunachala, la montaña donde se retiró Maharishi.⁴³

Barba deixa constància de la importància de Ramana Maharshi en la vida de Grotowski, sent l'ensenyança del savi hindú d'Arunachala el seu únic interès i la seva influència fonamental. La descoberta de Ramana Maharshi i de la seva ensenyança en el procés d'exploració vers un mateix i establiment en el nostre ésser essencial —viatge de retorn a la Font o Cor— que proposa a partir de la pregunta: «¿Qui sóc jo?», és decisiva en la formació de l'actitud existencial del deixeble polonès i marca l'inici del seu viatge espiritual. En diverses ocasions l'investigador polonès parlarà públicament d'aquesta iniciació espiritual amb Ramana que té lloc com hem dit cap als nou o deu anys.

Un dia, la meva mare va anar a la ciutat a buscar llibres, perquè estava convençuda que hi ha llibres que poden ser un nodriment. En va portar dos: *Vie de Jésus* ['Vida de Jesús'] de Renan i *A Search in Secret India* ['L'Índia secreta'] de Brunton. [...] En el segon llibre que la meva mare va portar de la ciutat hi havia un relat de Brunton sobre un home que vivia en el vessant del Mont Arunachala, a l'Índia, i que d'alguna manera projectava en aquesta muntanya la imatge de Déu. En aquest cas seria més precís dir la presència de la divinitat. La seva experiència s'orientava òbviament no vers la muntanya, sinó vers algun altre lloc. Aquest home vell, que en el nostre context cultural seria jutjat probablement com un ximplet o fins i tot com un boig (els russos tenen la paraula perfecta per a això, *iurodivi*, que podríem traduir com «sant foll»), aquest home vell repetia que, si indagues «¿Qui sóc jo?», aquesta pregunta t'enviarà a algun lloc enre i el teu «jo» limitat desapareixerà, i trobaràs alguna altra cosa, *real*. Més tard vaig saber que, aquesta altra cosa, ell la connectava amb *bridayam*, etimològicament: cor-és-això.

La meva primera reacció en llegir el relat de Brunton va ser febre. Després vaig començar a copiar les converses d'aquest *iurodivi* amb els seus visitants. Aleshores, vaig descobrir que jo no era tan estrany com creia. Vaig descobrir que en algun lloc del món hi ha persones que viuen essent conscients de i profundament involucrades en una possibilitat estranya i no habitual. Això em va temptar poderosament, però al mateix temps em va posar, més o menys, en contradicció amb l'educació catòlica convencional. Però és ben possible que tot això que estic dient sigui ja una mena de racionalització i que, encara que tot el que va passar sota la

⁴³ Eugenio BARBA, *La tierra de cenizas y diamantes. Mi aprendizaje en Polonia. Seguido de 26 cartas de Jerzy Grotowski a Eugenio Barba*, Octaedro, Barcelona, 2000 (1ª ed. italiana: 1998), p. 63.

influència d'aquest relat sobre el vell d'Arunachala m'obrí un horitzó, al mateix temps, paradoxalment, estigués servint la meva necessitat d'autoafirmació, de desenvolupament d'un gran ego. De totes maneres, a partir d'aquell moment vaig començar, de manera pràctica, a intentar fer aquesta indagació: «¿Qui-sóc-jo?», que no era una indagació mental, sinó més aviat com anar més i més vers la font d'on apareix aquesta sensació del «jo». Com més pròxima sembla aquesta font, menys «jo» hi ha. És com si un riu es donés la volta i fluís vers la seva font. I a la font, ¿ja no hi és, el riu?⁴⁴

El 26 de gener de 1998, en la que seria la seva darrera lliçó del curs *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel* al Théâtre du Rond-Point de París, com a catedràtic del Collège de France, sessió dedicada al seu mestre Ramana Maharshi, el «vell d'Arunachala», Grotowski parla altre cop sobre el més preciós en la seva vida:

Vaig llegir el llibre. El que em va impactar primer, no van ser les altres històries hindús sobre gent estranya i fascinant, va ser el sufí i Ramana. La meva reacció va ser tan forta que vaig agafar febre. Van pensar que havia agafat alguna cosa perillosa. Després vaig començar a copiar el que Ramana havia dit a Brunton. I puc dir que llavors va començar el meu viatge. El meu veritable viatge interior. Va començar amb aquest llibre que la meva mare va portar arriscant, era arriscat en aquell moment aquell camí de vint quilòmetres. I això em va començar a acompanyar.⁴⁵

Amb la lectura i l'estudi del text de Brunton sobre Ramana Maharshi comença el «veritable viatge interior» de Grotowski. Aquest és l'inici de la seva recerca essencial, interior, espiritual, basada en els processos de la «indagació sobre Si mateix» (*Self-enquiry*) i l'«habitar en Si mateix» (*Self-abidance*) que proposa Ramana i que Grotowski anomenarà, adaptant l'ensenyança de Ramana al seu llenguatge personal, com a «treball sobre si mateix». Tal com ja ens ha dit Grotowski, aquesta és una investigació pràctica, «que no era una indagació mental, sinó més aviat com anar més i més vers la font d'on apareix aquesta sensació del “jo”». Aquesta és la recerca essencial que acompanyarà Grotowski tota la seva vida i que serà la seva motivació més gran i profunda, el més important en la seva vida.

La línia directa de la recerca interior de Grotowski, que comença amb la descoberta de Ramana Maharshi, es desenvoluparà de manera gairebé privada fins el 1976. Serà llavors quan

⁴⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts», [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982] dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 146-147.

⁴⁵ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:03:23]. (Transcripció i traducció de l'autora)

veu la possibilitat de fer-la pública i obrir les seves exploracions amb la creació d'un programa transcultural. No obstant això, aquesta recerca essencial espiritual ja impregna amb més o menys intensitat i profunditat els seus primers anys en el teatre. Seguint el rastre d'aquesta recerca essencial de Grotowski, veiem que d'una manera clara, en els inicis del seu camí en el teatre, aquesta motivació vinculada a la seva inquietud més íntima, també hi era present. El 1968, Peter Brook, detectant aquesta dimensió profunda i sagrada, descrivia així el treball de Grotowski:

In Poland there is a small company led by a visionary, Jerzy Grotowski, that has a sacred aim. The theatre, he believes, cannot be an end in itself; like dancing or music in certain dervish orders, the theatre is a vehicle, a means for self-study, self-exploration, a possibility of salvation. [...] This theatre is holy because its purpose is holy; it has a clearly defined place in the community and it responds to a need the churches can no longer fill.⁴⁶

En els inicis de l'aventura teatral, quan crea el Teatre Laboratori, Grotowski descriu als actors de la companyia la seva visió del teatre com un teatre-asram: per a la gent de fora havia de ser un teatre, però per a ells havia de ser un asram. De cara a fora, el teatre i la realització social, de cara a dins, l'asram i la realització interior. Grotowski, en aquells primers anys, sentia la necessitat de reafirmar-se en aquests dos nivells, un primer que considera més superficial, la realització social, és a dir, l'èxit en la vida, i que fa referència a la seva trajectòria professional en el teatre —la línia pública del seu treball—, i l'altre, més profund, l'aspecte realment important per a ell i que està connectat amb el seu viatge interior espiritual de descoberta de la seva veritable identitat —la seva línia de recerca personal privada.

A un altre nivell va aparèixer un fenomen molt més interessant. La primera motivació en realitat és alguna cosa que és molt banal. L'ésser humà té la necessitat d'una realització social, i a una certa edat és veritablement necessari realitzar-se socialment. En un altre nivell vaig descobrir que havia començat cada cop més a interessar-me profundament pel procés orgànic que tenia lloc amb els meus companys; l'actor com a ésser humà va esdevenir per mi alguna cosa fascinant, un ésser fascinant.

En un cert moment, en un cert temps vaig començar a adonar-me que volia omplir un forat o una mancança en mi mateix; era com si tingués una certa impressió de no existència orgànica, com si no existís orgànicament. Com si tingués un dubte enorme a propòsit de la meua pròpia vida, en el sentit biològic. Aleshores m'identificava amb l'actor com a vida,

⁴⁶ Peter BROOK, «The Holy Theatre (a fragment)» (1968), dins *With Grotowski. Theatre is just a form*, p. 12-13.

nodria la seva vida, estava fascinat per la vida en ell, com si volgués viure a través d'un intermediari. Això és una cosa molt més interessant que la primera motivació, perquè com he dit, la primera motivació és banal, però la segona motivació molt més amagada que va emergir pas a pas, és molt més complexa. [...] En certa mesura reafirmar-se un mateix a aquest nivell primari va ser molt més important que reafirmar-se un mateix als ulls dels altres, en un sentit social. Per aquesta raó dic que la segona motivació era molt més important.⁴⁷

Aquesta segona motivació, més amagada però molt més important, que té a veure amb el reconeixement de la seva pròpia naturalesa a un nivell primari, està totalment connectada amb la seva recerca personal essencial i com veiem, és el que veritablement el nodreix. Aquesta visió de la vida discernint clarament què és el fonamental està també totalment relacionada amb les seves declaracions sobre el segon «horitzó» o segona perspectiva que hem mencionat, és a dir, amb tot allò que té a veure amb la realització interior motivada per la instrucció espiritual de Ramana i no amb l'èxit social, és a dir, amb la seva recerca essencial. D'altra banda, aquesta claredat a la que arriba Grotowski a partir de la seva evolució personal provocarà en ell una gran transformació i també importants canvis en els seus objectius com a director de teatre durant els primers anys de la seva trajectòria professional. El cercador polonès desplaçarà l'interès col·locat inicialment en la creació d'espectacles —el negoci artístic— vinculat al reconeixement social, per centrar-se més i més en l'ésser humà, en allò més profund i veritable en ell. Exploració que en aquell moment es concreta en el seu acompanyament en el procés interior que vincula l'actor amb la font de vida en ell i en la relació que sorgia entre ell i l'actor durant aquest procés de màxima sinceritat, d'obertura i de comunió.

Jo mateix vaig començar com a director d'escena, però va arribar un moment que em vaig dir que no era això. No és interessant.

És com allò que em dona la vida, un cert tipus de contacte interhumà. Una certa aventura compartida. És una altra cosa. Aleshores, vaig continuar amb una mena d'investigació, de descobertes, en el camp de la posada en escena, però em vaig anar centrant més i més en l'actor. Perquè aquesta va ser una gran aventura per mi. Això va esdevenir una gran aventura personal.⁴⁸

⁴⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), transcripció parcial inèdita del seminari a cura de Luisa Tinti, p. 150-151. (Traducció de l'autora).

⁴⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 13 octubre 1997, 6ª sessió. [pista 17, 00:04:36]. (Transcripció i traducció de l'autora)

Veiem com Grotowski passa de l'interès en l'objecte —la professió teatral, el «negoci artístic», allò «banal», la «realització social»— a l'interès en el subjecte de l'experiència. És a dir, a l'exploració sobre si mateix i sobre l'altre ésser humà. Un «cert tipus de contacte humà» que emergeix i que el fa sentir viu. Aquesta és la seva «gran aventura personal». Connectada amb el seu procés personal, la seva realització interior, el seu viatge espiritual. És la cerca de l'essencial motivada per les ensenyances espirituals de Ramana Maharshi, que segueix la invitació del savi hindú a fer un viatge enrere vers l'ingredient essencial de l'experiència. En les seves declaracions Grotowski distingeix clarament les dues línies de treball i com la recerca essencial comença a impregnar el seu treball amb l'actor. Així la seva recerca essencial seguint el seu mestre Ramana es comença a veure reflectida en el treball teatral, tal com declarava Barba.

L'ingredient essencial en el teatre és l'actor, afirmarà Grotowski. I seguint el viatge vers l'essencial en l'actor, Grotowski s'interessa per la font de l'existència en l'actor, la font de l'ésser humà. Aquest procés de connexió amb la font de vida dins de l'ésser humà i de permetre que aquesta font impregni el cos-ment de l'actor i subsegüentment les seves accions i relacions, és el que Grotowski anomenarà procés orgànic. Procés al que no es pot accedir a través d'una tècnica actoral sinó que és un reflex de la nostra connexió amb la veritat original. Es tracta d'un procés anàleg al viatge interior que proposa Ramana però en el context de l'actor. Aquesta serà la gran descoberta i la gran aventura de Grotowski en la fase teatral i el punt de contacte del seu treball en el teatre amb la seva recerca essencial.

Percebut aquest procés espiritual i amb la sensibilitat que el caracteritza, Peter Brook descriu el teatre del jove investigador polonès com un teatre amb un objectiu sagrat, un «teatre sant». En el procés de descoberta d'aquest fenomen viu i orgànic en l'actor-ésser humà, Grotowski sent en ell mateix de manera natural una nova obertura vers l'altre i una nova obertura vers la seva pròpia dimensió profunda, connectant així, de manera natural i orgànica, amb el seu propi procés interior espiritual.

Allò que semblava un interès per l'art de l'actor era en realitat la recerca i la descoberta [...] de l'altre.⁴⁹

⁴⁹ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 119.

De fet, l'interès per l'ésser humà ja va ser la raó per la qual Grotowski es va interessar inicialment pel teatre. Quan als divuit anys va entrar a l'escola de teatre —no perquè volgués ser actor sinó perquè creia que per ser director de teatre havia de conèixer abans el treball de l'actor— no havia estat mai interessat per cap espectacle teatral. Tot el seu interès estava centrat en l'ésser humà i en el treball que es podria desenvolupar amb els actors en la privacitat dels assaigs, sense la interferència de la censura.

Sabia que havia de treballar sobre la vida interior de l'home i, per parlar amb franquesa, ho havia de fer per poder descobrir la meua vida interior. No d'un punt de vista psicològic sinó més aviat en sentit espiritual. En segon lloc, sentia la urgència de treballar amb els altres.⁵⁰

Descobrir la seva vida interior espiritual. Com ja havíem indicat, aquesta és la motivació de Grotowski per entrar en els estudis de teatre. Volia continuar la investigació que havia portat a terme a partir de la lectura i estudi de les ensenyances de Ramana Maharshi, el seu viatge espiritual, a través de l'exploració de la vida interior espiritual de l'ésser humà en la relació interhumana i en el camp protegit i privat de l'assaig teatral. Camp que per Grotowski era anàleg al camp de les tècniques espirituals o al de la psiquiatria.

El teatre ha estat una aventura enorme en la meua vida. [...] Però no vaig arribar a aquest treball buscant el teatre i, en realitat, vaig buscar sempre alguna altra cosa. De molt jove em preguntava: ¿quin és l'ofici on puc cercar juntament amb un ésser humà, l'altre i jo mateix —també un ésser humà, ¿com podria cercar una dimensió de la vida que està arrelada en el que és normal, orgànic, fins i tot sensual, però que, al mateix temps, va més enllà de tot això, que té una mena d'axialitat, d'*eix*, una altra dimensió —més alta— que ens sobrepassa? En aquell temps, em deia a mi mateix que havia d'estudiar o bé hinduisme, per treballar sobre les diferents tècniques del ioga, o bé medicina, per esdevenir psiquiatre, o bé art dramàtic, per esdevenir director. Era l'època de l'estalinisme i, per als directors, la censura era molt forta; així doncs, tota la meua atenció es va dirigir vers el fet que es pot censurar l'espectacle, però no els assaigs. I els assaigs han estat sempre la cosa més important per a mi. Allí tenia lloc aquella cosa que pot passar entre un ésser humà i un altre ésser humà —l'actor i jo—, i aquella cosa podia tocar aquest *eix*, aquesta axialitat, lluny de qualsevol mirada, de qualsevol control exterior. [...] Així que ja ho veus, al final és aquest interès per l'ésser humà que es troba en els altres i en mi mateix, el que m'ha portat al teatre, però també m'hagués pogut

94. ⁵⁰ Anatolij VASIL'EV, «Cronaca del quatordecim», dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, p.

portar a la psiquiatria o als estudis del ioga o de les tècniques anomenades espirituals... En fi, és una mica arriscat utilitzar aquest tipus de paraules.⁵¹

Aquesta exploració sobre l'ésser humà que Grotowski relaciona amb la descoberta «d'una mena d'axialitat», una dimensió més alta o més profunda en l'ésser humà que Grotowski anomenarà «verticalitat» seguint les tradicions espirituals i que veurem també expressada com a «centralitat», fa referència al que Ramana Maharshi anomena la via vers el Cor. La via vers allò íntim però il·limitat, que com veurem és l'espai de presència conscient que som; la nostra naturalesa essencial i veritable. Com bé diu Grotowski, aquesta recerca interior espiritual l'hagués pogut portar a terme a través d'altres camins com la psiquiatria i el desenvolupament personal, o els estudis del ioga i les tècniques espirituals. Per Grotowski aquests camins eren fortament afins i absolutament lligats l'un amb l'altre. Perquè ell va tenir sempre solament un únic objectiu, descobrir una via pràctica de retorn al nostre ésser essencial, al Cor. I aquesta va ser la recerca essencial que va dur a terme al llarg de tota la seva vida.

Quan vaig triar el camí del teatre no va ser pels espectacles sinó pels assaigs, que no eren control·lables pel sistema i la censura. En la realitat Stanilista era impossible parlar de cap cosa metafísica. Aleshores em vaig dir, amb això podem treballar sobre el que jo voldria treballar sobre mi mateix, és a dir, madurar el meu desenvolupament. No vaig pensar en una psiquiatria terapèutica, sinó en un pretext per poder aplicar una tècnica de desenvolupament personal sense parlar de manera oberta de coses espirituals o de coses així. [...] D'altra banda, en el fons, es pot dir que és una recerca, si s'accepta aquesta paraula, és sempre un aspecte d'una recerca espiritual que hi ha en això, però prefereixo dir interior. La paraula «Esperit» amb majúscula en francès ha desaparegut. Ara esperit vol dir només la ment. [...] Quan va desaparèixer la paraula «esperit», en el sentit *spiritus*, va desaparèixer tot allò que és sagrat.⁵²

Tal com explica, la intenció de Grotowski és dur a terme la seva recerca espiritual compartint aquesta exploració sobre l'ésser humà amb un grup de persones en un context d'assaig teatral, a través de les eines de l'actor. Aquest serà un intent que s'anirà desenvolupant durant la primera fase de treball, el Teatre de les produccions, i després continuarà durant la segona fase, el Parateatre, amb la necessitat d'eixamplar els límits convencionals del camp del teatre.

⁵¹ Jean-Pierre THIBAUDAT, «El que quedarà després de mi...» (1995), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 233-234.

⁵² Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 6 octubre 1997, 5ª sessió. [pista 11, 00:01:44]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Finalment, s'adonarà que per portar a terme aquesta recerca interior espiritual ha de canviar el punt de partida, deixant enrere el teatre i centrant-se en el camp de les tècniques espirituals tradicionals, que també anomenarà tècniques personals, tècniques originàries, tècniques iòguiques o tècniques de les fonts. Camp d'experiència humana profunda que a partir de la descoberta de Ramana Maharshi és el que sempre li ha interessat, i en el que ha dut a terme una investigació sistemàtica des d'aleshores.

El que m'ha interessat des que era molt jove són les diverses tècniques personals. I aquesta ha estat una mena de preocupació contínua. Al mateix temps, quan tenia divuit anys em vaig preguntar quina seria l'activitat humana en la qual, de manera molt natural, et pots ocupar o treballar sobre les possibilitats de l'home, sense ser d'una banda massa estrany i per poder ser classificat socialment de manera més o menys comprensible. En aquest període, quan tenia divuit anys, pensava que totes aquestes possibilitats podien ser obertes durant els assaigs teatrals. En aquell moment no pensava en l'espectacle, sinó que pensava que el temps dels assaigs podia donar un camp experimental extraordinari; no en el sentit de les experiències sobre els altres sinó en el sentit d'una experiència humana important. Al mateix temps vaig sol·licitar entrar en tres escoles: la de medicina, on després tenia pensat fer psiquiatria, els estudis orientalistes a Cracòvia, i l'escola dramàtica. Eren tres possibilitats i va ser l'atzar que va decidir. L'examen per l'escola dramàtica va ser el primer, i com que vaig ser acceptat vaig deixar de costat les altres. Evidentment ja a l'escola dramàtica em vaig començar a interessar també pels espectacles i al mateix temps vaig continuar també ocupant-me de totes aquestes tècniques personals, però ja estudiant tècnicament el teatre. En certs moments les dues coses van tenir punts en comú, però en altres moments en absolut.⁵³

Veiem com un cop entra a l'escola d'art dramàtic apareixen les dues línies de recerca que ja hem esmentat; d'un costat la recerca sobre les tècniques personals espirituals que es va iniciar als nou anys amb la lectura de Ramana Maharshi i que de fet és la seva veritable motivació per entrar en el camí teatral, i de l'altre, ja a l'escola d'interpretació apareix un nou interès dirigit a la creació d'espectacles. Però la línia de recerca vinculada a l'activitat teatral no el portarà allà on vol. Finalment el 1969 deixarà enrere el teatre i eixamplarà el terreny d'investigació que anomenarà Parateatre, amb activitats públiques fins el 1978. Però serà l'altra línia de recerca, la vinculada als seus primers interessos, la seva recerca essencial, la que havent travessat el teatre donant el fruit de la descoberta del procés orgànic de l'actor i de la possibilitat d'una veritable comunió amb ell, continuarà endavant amb una línia d'exploració

⁵³ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 149. (Traducció de l'autora).

gairebé privada amb un grup molt reduït de col·laboradors que a partir de 1976 es farà pública i que desenvoluparà fins la seva mort, el 1999.

El camí essencial de Grotowski és únic i en ell conflueixen de manera original i creativa dues vies que es coneixen tradicionalment com la via de l'artista i la via del místic. D'entrada, seguint la via del místic, Grotowski comença la seva recerca a partir de la pregunta «¿Qui sóc jo?» indicada per Ramana i es dirigeix cap a dins, vers la interioritat humana, en una exploració vers la font de la sensació «jo». Però d'altra banda, tot i que el seu interès se situa en l'exploració del subjecte de l'experiència i no en l'exploració dels objectes, és a dir, en la investigació sobre un mateix i no en la creació d'obres, utilitza les eines tècniques de l'artista com a suport i vehicle per al trajecte interior, entenent el cos-ment com un instrument. Fent així que les dues vies s'entrellacin i conflueixin en una plenitud, en un tot, on es descobrirà que la naturalesa essencial del «jo» és també la naturalesa essencial del món. El místic, que es dirigeix cap a dins per explorar el «jo», troba el substrat de consciència infinita sempre present; l'artista, que va cap a fora a explorar el món, troba exactament la mateixa realitat. La veritat —la naturalesa essencial del pensament— la realització última del místic, i la bellesa —la naturalesa essencial de la percepció— la realització última de l'artista són idèntiques. Aquests dos canals de la ment són el mateix. L'experiència de la bellesa és en realitat la dissolució del perceptor separat o d'allò que creiem ser, que només és possible en l'establiment en la nostra naturalesa veritable. Es produeix aleshores la dissolució de la distinció entre el «jo aquí» i el «món allí» i ens trobem en l'expansió de l'espai de presència conscient. En relació amb una persona ho anomenem amor, en relació amb un objecte ho anomenem bellesa.

D'altra banda, la veritat és l'experiència directa de la naturalesa veritable d'allò que és i l'experiència directa de la naturalesa veritable d'allò que som. Podem dir que la veritat és la bellesa, i la bellesa és la veritat. La veritat és l'amor, i l'amor és la veritat. Tot el que coneixem en la nostra experiència és el fet de conèixer, lluminós i buit; espai de presència conscient. En l'essència de la realitat, el cor de l'experiència, la veritat és la bellesa i la bellesa és la veritat. Una sola realitat. Tot és la mateixa substància, conèixer o consciència; i nosaltres som aquesta consciència. Conèixer coneixent conèixer. Aquesta és l'experiència de la no-dualitat, no dos, en l'ensenyança de l'Advaita Vedanta, l'ensenyança de Ramana Maharshi.

Grotowski recupera el propòsit més alt de l'art, revelar la naturalesa veritable de l'experiència, no centrant-se en la creació d'una obra, sinó en l'exploració sobre la vida interior de l'ésser humà per revelar la realitat més profunda de la naturalesa humana. Per tant l'objectiu no està en crear una obra per a l'espectador, l'objectiu es troba en l'experiència viscuda per aquell que fa. Grotowski combina les dues vies, la via interior, la via del místic o la via advàitica, i la via exterior, la via de l'artista o la via tântrica. Aquesta conjunció de les dues vies és el que anomenem la via de l'artista místic, la via advàitica plena o integral. El místic reposa en l'Ésser, l'artista celebra l'Ésser. La plenitud comprèn el repòs i la celebració. El camí de Grotowski ens acosta a la quietud de l'Ésser i al mateix temps a la celebració en el cor de la vida. Ell ho anomenarà, seguint l'evangeli gnòstic de Tomàs, «el moviment que és un repòs». O dit d'una altra manera, viure sentint que la nostra dansa en el temps —la nostra vida— prové de l'eternitat que som. A mida que ens anirem endinsant en aquesta recerca descobrirem com la vida de l'investigador polonès és en realitat una expressió clara de la seva comprensió profunda sobre la naturalesa essencial de l'ésser humà.

Seguint les traces de la recerca essencial de Grotowski al llarg de la seva trajectòria, en aquesta exposició introductòria, veiem que el mateix interès per l'ésser humà i per la trobada autèntica entre dos éssers humans que el va fer entrar en el teatre, serà el que uns anys després el farà sortir dels límits i convencions teatrals, amb la necessitat d'eixamplar el camp d'investigació, donant pas a la fase del Parateatre. Terreny en el que s'explorarà el fenomen de la participació, la relació interhumana i el procés d'organicitat, encara, però, com a continuació en la línia de les investigacions vinculades al camp del teatre i la cultura i com a vessant pública del treball i amb la que Grotowski estarà cada cop menys vinculat. Al mateix temps, també durant el període parateatral, començarà a centrar-se en la seva recerca essencial sobre les tècniques espirituals.

Aleshores era evident que el meu interès per l'espectacle s'estava esvaint. [...] Per mi era veritablement clar i evident que havia estat com un miracle, com l'adéu, que tots els meus interessos es dirigien vers un altre camp. Per un costat vers el fenomen de la participació — que és realment un fenomen interhumà molt fort— i per l'altre vers les tècniques personals.⁵⁴

Sent la línia de recerca en el camp de les tècniques personals la línia connectada amb la seva recerca essencial i que començarà a compartir amb un nucli molt petit de col·laboradors a

⁵⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 157, 158-159. (Traducció de l'autora).

partir de 1970. Serà més tard, a mitjans dels setanta, quan no podent superar les limitacions de tot allò que manté un lligam amb el teatre, decidirà abandonar definitivament la seva trajectòria pública professional teatral, fent pública la seva recerca en el camp de les tècniques espirituals, és a dir, la seva línia d'investigació essencial espiritual personal iniciada als nou anys amb el mestre d'Arunachala.

Com sabeu ja no considero més el teatre com el meu ofici. Però evidentment el teatre és un camp en el qual he treballat molts anys. Vaig tenir bones raons per treballar en aquest camp i vaig tenir bones raons per abandonar aquest camp.⁵⁵

Grotowski deixa enrere el teatre, els espectacles i l'èxit, per volcar-se plenament en la seva recerca essencial espiritual sobre les tècniques interiors, per «dirigir-se vers allò que és innat», «l'estat original».⁵⁶ S'ha acabat definitivament el seu rol com a director de teatre, que ha durat tan sols deu anys. Grotowski se submergeix plenament en la investigació centrada en la seva recerca interior espiritual, fins llavors privada, i que durà a terme fins la seva mort el 1999. L'any 1982 Grotowski parla d'aquest moment clau en la seva vida, en el que abandona la perspectiva de les ambicions humanes per centrar-se en l'altre horitzó —en l'objectiu realment important en la seva vida, la seva recerca essencial—, utilitzant una expressió de Jung que compara la línia de la vida amb la trajectòria del Sol, sent el migdia o la meitat de la vida el moment decisiu en el qual és necessari que l'accent fins ara situat en la realització social, en el cas de Grotowski la professió teatral, es desplaci a la realització interior:

En el període abans del migdia —aquest és el període en el qual l'ésser humà des del punt de vista psicològic s'ha de realitzar en el pla social i interhumà— es construeix o realitza la persona. Persona està lligat al mateix temps amb personalitat social, però en el terme arcaic, en el sentit etimològic, era el nom de la màscara portada per l'actor. Aleshores es tracta de realitzar la seva màscara davant dels altres. No màscara en el sentit negatiu del terme, es tracta simplement, com deia Jung, de realitzar la pròpia imatge als ulls dels altres. Quan l'home, com el Sol, es troba en el punt més alt, el zenit, just en aquest moment comença a veure l'horitzó del descens. Aleshores directament veu la perspectiva de la mort. Segons Jung la majoria de les persones no volen admetre aquest fet i volen quedar-se en el zenit, volen

⁵⁵ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore* (Roma, març-juny 1982, en francès i italià, 90h). Seminari a la Universitat de Roma, Centro Teatro Ateneo – Istituto del Teatro e dello Spettacolo, 1982. Sessió del 25 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [pista 30-2, 00:45:00]. (Transcripció i traducció de l'autora). URL <<http://www.eclap.eu/103271>>

⁵⁶ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 127.

conservar la seva posició social de zènit. Però evidentment el mecanisme de la vida és diferent i comença a descendir. I comença la tarda de la vida. [...] L'accent de la segona meitat de la vida s'ha de posar en la realització individual, que podem anomenar també realització interior.⁵⁷

La via interior que proposa Grotowski, a través de les tècniques interiors espirituals o iòguiques i amb el suport de certs elements performatius, ens portaria a la realització interior —allò realment valuós— i ens acostaria a una felicitat permanent, anhel de tot ésser humà.

Es poden tenir tots els èxits, totes les victòries, però és encara necessari que hi hagi algun camí obert, que hi hagi una espera, una aspiració a alguna cosa que és més valuosa. O es pot dir també que a part de tots els aspectes necessaris de victòria, èxit, tot això... Apareix la pregunta: si el que fem ens pot conduir a una mena de joia. Em sembla que això ens ha de conduir a una mena de joia perquè si no, tots els èxits són passatgers: arriben, desapareixen... Hi ha alguna cosa que manca, finalment. Aleshores, potser totes aquestes qüestions sobre un aspecte, una tècnica anomenada interior o iòguica, o alguna cosa així, en els apropaments performatius, potser és simplement: ¿hi ha alguna cosa molt més delicada que està vinculada a una conquesta de la felicitat? En la nostra civilització moderna la noció de felicitat ha estat reemplaçada per la noció de plaer. No és la mateixa cosa. El plaer, pot ser molt intens, però és passatger. La felicitat és una altra cosa.⁵⁸

Aquesta felicitat de la que parla Grotowski, que no és passatgera, és la pau permanent, impertorbable, que tots cerquem. Com indica el cercador polonès, hi ha experiències plaents, però no és el mateix. El plaer és la felicitat degenerada. La felicitat és expansió, el plaer, per contra, és contracció. La felicitat real només la podrem sentir amb la dissolució de la creença i de la sensació de ser un «jo personal», entitat il·lusòria fonamentada en necessitats, mancances i pors. En el plaer, en canvi, hi ha d'haver l'aparent persona experienciant alguna cosa. I el plaer és passatger perquè depèn dels objectes. L'error és cercar la felicitat en l'experiència objectiva —pensaments, sensacions, emocions i percepcions— perquè tota experiència objectiva és passatgera. Grotowski no es refereix a una felicitat que és un estat del cos o una sensació plaent en el cos, sinó a la felicitat que és plenitud, expansió, absència de manca. La mateixa felicitat a la que es refereix Ramana:

⁵⁷ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche organarie dell'attore*, sessió del 6 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [pista 23-1, 00:46:05]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 6 octubre 1997, 5ª sessió. [pista 6, 00:04:23]. (Transcripció i traducció de l'autora).

La felicidad es la misma naturaleza del Ser; la felicidad y el Ser no són diferentes. No hay felicidad en ningún objeto del mundo.⁵⁹

Tal com indica Ramana, la felicitat a la que aspira Grotowski és en realitat la nostra naturalesa veritable. Per això la conquesta de felicitat que suggereix Grotowski, i que, seguint l'ensenyança del seu mestre Ramana, relaciona amb les tècniques interiors o iòguiques —que són les tècniques elaborades per les tradicions per poder accedir a la nostra naturalesa essencial—, es refereix a la cerca del «jo» essencial, a la recerca de la nostra naturalesa veritable. En el repòs o establiment en nosaltres mateixos, en el coneixement experiencial del nostre propi Ésser tal com és essencialment, la primera qualitat que emergeix és la pau. Una pau profunda i indestructible, que sentim com una felicitat calmada i profunda. En realitat, podríem dir que tots conservem un record de la nostra pròpia eternitat o del nostre estat original dins nostre. Aquest record del nostre propi Ésser, infinit i etern, s'expressa com el desig de pau, felicitat o amor. Sigui on sigui que es trobi un colom missatger, sempre sabrà trobar el camí a casa. El record de la seva llar el guiarà. Ens omple de joia sentir que res no pot enfosquir aquest record. Cap experiència no pot enfosquir el record del nostre Ésser infinit i etern. La recerca de la felicitat és la força gravitacional del nostre Ésser profund que incessantment ens recorda l'amorós retorn cap a ell. Finalment, en el nostre establiment en i com la nostra naturalesa original essencial es revela que l'experiència de pau i felicitat és en realitat el reconeixement del nostre propi Ésser.

D'altra banda, Grotowski sempre ha tingut un especial interès en evidenciar el lligam i la continuïtat de la seva recerca essencial, iniciada amb la descoberta i el fort impacte rebut per l'ensenyança advàitica de Ramana Maharshi als nou o deu anys i la consegüent línia d'investigació interior espiritual que travessa el teatre i que finalment es desenvoluparà de manera plena en la segona meitat de la seva vida. D'acord amb això, Grotowski afirma la importància d'haver cultivat aquesta recerca interior essencial i profunda, aquest potencial, abans del migdia de la vida, no concentrant-nos exclusivament en l'èxit social durant el primer període de la nostra vida:

No s'ha d'oblidar, però això no vol dir que cal concentrar-se només en això. Si ens concentrem només en això aleshores començarem a fer una atrofia d'un altre potencial. Cada potencial que és completament no utilitzat comença a atrofiar-se. Allò que pertany a la tasca

⁵⁹ Sri Ramana MAHARSHI, *Nan Yar. ¿Quién Soy Yo?*, Open Sky Press, Londres, 2016, p. 81.

del segon període, de la tarda de la vida, ha d'haver estat tocat abans del migdia de la vida. [...] No es tracta de deixar atrofiar en l'abans migdia de la vida els potencials necessaris en el segon període. [...] I en la segona meitat de la vida on hi ha el problema lligat molt més a la solitud de la vida, encara que no sigui una solitud física, cada experiència interior profunda en certa manera és solitària.⁶⁰

Veiem que per Grotowski la «solitud de la vida» a la que s'hauria d'arribar en la segona meitat de la vida no fa referència a una solitud física sinó a una experiència interior profunda. Recordem que segons Grotowski en la segona meitat de la vida l'accent ha d'estar posat en la realització interior, però aquesta ha d'haver «estat tocada» en la primera meitat de la vida. Ramana en les seves ensenyances també fa referència a aquesta «soledat» que defineix com una solitud interior:

Hay soledad por todas partes. El individuo está solo siempre. Su labor es encontrarla dentro, no buscarla fuera de sí mismo.

La soledad está en la mente del hombre. Se puede estar en la espesura del mundo y mantener la serenidad de mente. Alguien así está en soledad. Otro puede estar en un bosque, y sin embargo ser incapaz de controlar su mente. De alguien así no puede decirse que está en soledad. La soledad es una función de la mente. Un hombre atado a los deseos no puede tener soledad esté donde esté, mientras que un hombre desapegado está siempre en soledad.⁶¹

Aquesta serenitat de la ment que arriba amb el desaferrament i la independència del món i que implica una gran llibertat interior, segons Ramana apareix quan descobrim la nostra identitat veritable. Per Grotowski la transició entre el primer i segon període de la vida és un moment extremament decisiu. Significarà deixar enrere el teatre i les investigacions dutes a terme a partir d'aquest camp —un clar desaferrament dels seus interessos previs en l'èxit i el reconeixement social— per canviar el punt de partida en la seva recerca i centrar-se plenament en el camp de les tècniques interiors i en la seva realització interior, allò que realment és la gran motivació de la seva vida. La línia de la seva recerca essencial fins llavors privada i des de 1970 compartida amb un grup molt reduït de col·laboradors, ara serà central en la seva vida i es farà pública amb un projecte transcultural obert, que portarà el nom de «Teatre de les Fonts», i que clarament el fascina:

⁶⁰ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche organarie dell'attore*, sessió del 6 maig 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [pista 23-1, 00:46:05]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶¹ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, Sanz y Torres, Madrid, 2007, p. 197.

Aquest camí va avançar, però al marge d'aquest camí i sempre en subgrups molt petits, vaig començar a treballar cada cop més solament sobre les tècniques personals, sense cap objectiu de teatre, ni d'espectacles, ni de participació. Així es va començar a crear el treball del Teatre de les Fonts, que era, en realitat, el retorn vers els interessos primaris en la meua vida, que havien precedit el teatre, que sempre havien existit, de manera més o menys verdadera o falsa, i que sempre havien sigut molt importants per mi.⁶²

Per tant, és fonamental subratllar que en aquest moment, a mitjans dels anys setanta, de les dues línies de recerca que ha portat a terme fins aleshores, una pública: la teatral, i una altra privada: la seva recerca essencial interior espiritual; és la recerca essencial privada sobre les tècniques personals o interiors —el seu primer centre d'interès i el més important per a ell—, la que ara passa a primer pla amb el programa del Teatre de les Fonts i en la qual Grotowski se centra plenament. La línia vinculada a les activitats teatrals s'acabarà dissolent vers el 1978 amb les activitats obertes dutes a terme pels membres del Teatre Laboratori en el Parateatre. Mentre que Grotowski se centra plenament en la seva recerca espiritual iniciada als nou anys, recerca que el fascina, fent-la pública dins del context de la creació d'un projecte transcultural.

¿Com evitar la paraula «espiritual» que és terrible? Alguna cosa així, diguem, que havia començat realment quan tenia uns nou anys. Em vaig dir, per què no cercar com les diferents persones s'apropen a aquest tipus de coses, jo mateix he cercat moltes vegades com a individu i vaig trobar diferents persones de diferents cultures... Però si es fa d'això una mena de treball amb un grup de persones de diferents nacionalitats, cultures, pertinença diguem religiosa... Això pot ser molt interessant, fascinant... És una cosa que realment em devora. Aleshores ¿per què no fer això? La recerca de les tècniques antigues, tradicions antigues que de manera llunyana depassen el quotidià.⁶³

Grotowski veu la possibilitat de continuar la seva recerca interior, motivada per l'ensenyança de Ramana Maharshi i que ha desenvolupat a partir d'una investigació pràctica sobre tècniques interiors espirituals en diferents tradicions, a través d'aquest projecte transcultural. Aquesta és la seva recerca essencial —intuïda per Schechner—, el centre i motor de la seva vida, a la que Grotowski està plenament entregat i que acompanyarà el mestre polonès fins la seva mort. Cap al 1977 la farà pública amb el nom de «Teatre de les Fonts». Aquest però

⁶² Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p.156. (Traducció de l'autora).

⁶³ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 12 gener 1998, 8ª sessió. [pista 19, 00:07:11] (Transcripció i traducció de l'autora).

serà un projecte de durada limitada, amb una fase posterior de transició als Estats Units, sota el nom de «Drama Objectiu», de 1983 a 1986, per establir-se definitivament a la Toscana italiana el 1986, on es desenvoluparà la fase final i culminació de la recerca sota el nom d'«Art com a vehicle». Així, la seva recerca essencial és un sol fil que transcorre de manera contínua i en constant exploració i evolució al llarg de tota la seva vida.

Alguns historiadors parlen de trencaments en el meu itinerari, però més aviat tinc la impressió d'haver seguit un fil, com un fil d'Ariadna, un sol fil. I actualment m'he acabat trobant amb centres d'interès que tenia abans de fer teatre, com si tot s'hagués de retrobar.⁶⁴

I aquests primers centres d'interès, basats en la descoberta de l'ensenyança advàitica no-dual de Ramana, són la llavor del que finalment culminarà amb el nom d'«Art com a vehicle». Aquest és el fil de la recerca essencial, fonamental i vital de Grotowski que s'inicia als nou anys amb la lectura i l'estudi de les ensenyances de Ramana Maharshi, viatge pràctic i experiencial que Grotowski transitarà durant tota la seva vida. Recerca en la que veurem com l'investigador polonès aprofundeix en la seva comprensió de la no-dualitat i en el seu propi establiment en el «jo» veritable de presència conscient. Procés que en el seu aprofundiment i estabilització permetrà que l'expansió d'aquesta veritat eterna i joiosa banyi la seva experiència humana tastant la tan anhelada no-dualitat.

Barba reconeix també aquest sol fil essencial en la recerca de Grotowski, definint tot el seu recorregut com una «pràctica espiritual».

Si hoy tuviera que definir la actitud de Grotowski durante toda su vida activa, tanto en el teatro como en su periferia, utilizaría el término sánscrito *sādhana*, intraducible en cualquier lengua europea y que significa simultáneamente «búsqueda espiritual», «método» y «práctica».⁶⁵

Una *sadhana* que fa referència clara a la pràctica interior espiritual que porta el «jo» personal il·lusori en un viatge enrere, vers allò que és anterior a la ment, vers la seva font o essència, per descobrir i establir-nos en la nostra identitat veritable. Viatge que implica fer un canvi de direcció i donar-nos la volta vers la font original lluminosa a la qual hem donat l'esquena

⁶⁴ Jean-Pierre THIBAUDAT, «El que quedarà després de mi...» (1995), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 248.

⁶⁵ Eugenio BARBA, *La tierra de cenizas y diamantes. Mi aprendizaje en Polonia. Seguido de 26 cartas de Jerzy Grotowski a Eugenio Barba*, p. 65.

pensant que la felicitat es trobava en el món. Però la llum sempre hi és, brillant amb la mateixa esplendor, només cal saber on mirar. Com ens indica Grotowski —de manera inevitablement desafiant per a la nostra societat i en particular per al món teatral— cal canviar l'accent de lloc; cal canviar de perspectiva i centrar-nos en un altre horitzó. Hem de portar la nostra atenció —que ha estat habitualment perduda en les conquestes en el món— vers la realització interior, vers un mateix, vers la Veritat. I aquesta és també la indicació del seu mestre espiritual Ramana, que ens recorda incessantment que hem de permetre que la nostra atenció se submergeixi i retorni a la font de consciència de la qual prové i la ment reposi en el cor de la presència conscient. Només aleshores la nostra naturalesa veritable brillarà.

Grotowski tenia una foto de él en su cuarto de Opole. Me la enseñó y me habló largamente del libro de Paul Brunton, *In Search of the Secret India*, que su madre le hizo leer cuando tenía nueve años. Hace un par de años, Grotowski me explicó que, todavía hoy, considera a Maharishi como su maestro interior, y que tiene copias del libro de Brunton en inglés, francés, italiano y polaco para hacer leer la parte referente a Maharishi a cualquier persona que trabaje con él.⁶⁶

Tal com declara Barba, Grotowski va considerar sempre Ramana Maharshi com el seu mestre interior espiritual, el seu guia en la seva recerca essencial. Sempre portava amb ell la foto de Ramana que recorda Barba. I el llibre de Brunton en els quatre idiomes mencionats i *Les ensenyances de Ramana Maharshi* van formar part de la biblioteca personal de Grotowski fins la seva mort.

Grotowski, sabent que s'acosta el final de la seva existència corporal,⁶⁷ en un darrer testimoni i homentage al seu mestre, dedica al savi hindú la que va ser la seva darrera sessió del curs *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, el 26 de gener de 1998 al Théâtre du Rond-Point de París, i que seria també la seva darrera aparició pública, amb el títol «Ramana Maharshi i les diferents “vies de retorn” vers l'anomenat estat original, el “Començament”». Un cop més Grotowski parla de la seva iniciació amb Ramana Maharshi i afirma que aquesta exploració l'ha acompanyat tota la seva vida:

Amb aquest llibre vaig comprendre de cop que ¡no! que hi havia també aquesta possibilitat. Hi ha aquesta possibilitat d'interessar-se per una cosa diferent de la que la gent s'interessa

⁶⁶ *Ibid.*, p. 167.

⁶⁷ Grotowski mor a Pontedera, Itàlia, el catorze de gener de 1999.

normalment i trobar un sentit consistent en això. [...] Vaig provar ràpidament de fer això. El que era interessant per mi era que tot i així tant el sufí com Ramana no deien coses massa complicades. El que demanaven era molt simple, en realitat. No era fàcil de mantenir per molt temps però era senzill. I degut a que probablement la meva ment no estava encara massa desenvolupada, no dominava. Per tant, ¡vaig fer! I això, amb moltes voltes, altres horitzons que es van obrir en la mateixa arrel mítica hindú, això em va acompanyar durant anys i anys, en el fons, fins ara.⁶⁸

La darrera voluntat de Grotowski va ser que portessin les seves cendres a Arunachala, la muntanya sagrada amb la qual Ramana Maharshi sentia una profunda connexió i que considerava el centre espiritual del món, i on va viure des dels setze anys fins la seva mort. En una entrevista a Peter Brook el 1999, just després de la mort de Grotowski, se li pregunta justament sobre el fet que les cendres de Grotowski fossin portades a Arunachala i respon així:

The reason is that India was a very important experience for him. He kept contact with religious teachers and masters in many parts of the world, but the greatest influence for him was the one he spoke about least. What he experienced in India had fundamental meaning for his life and his understanding, so it's a natural consequence that this was his last wish. He didn't want there to be ceremonies and proof of recognition —that didn't interest him. He didn't want to be treated like a monument. He wanted to finish his work and disappear quietly, and that his ashes should meet their fate in a way that corresponded to his deepest beliefs.⁶⁹

El fil essencial, subtil i preciós, com el fil daurat d'Ariadna, que segueix incansablement Grotowski, és el seu viatge interior espiritual, íntim, lluminós, revelador; allò que va tenir un «significat fonamental per a la seva vida i per a la seva comprensió» i que va ser la gran motivació de la seva vida. És la recerca essencial i fonamental del mestre polonès, motivada pel seu profund amor per la Veritat, que s'inicia als nou anys amb la impactant descoberta de l'ensenyança del que esdevindrà immediatament i per sempre el seu mestre espiritual, Ramana Maharshi. Una exploració que l'acompanyarà durant tota la seva vida i que finalitzarà consegüentment amb el retorn de les seves cendres a la llar del mestre —la muntanya sagrada d'Arunachala on també es troben escampades les cendres del savi Ramana—, darrera traça

⁶⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:07:38]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁹ Peter BROOK, «To go Beyond the Theatre. An interview with Peter Brook by Maria Zmarz-Koczanowicz» (1999), dins *With Grotowski. Theatre is just a form*, p. 61.

del seu viatge essencial vers el repòs etern al costat del seu estimat mestre. Aquest preciós fil daurat vers la pau innata de la nostra naturalesa més íntima i veritable, que s'ha passat per alt i que considerem realment urgent recuperar, imprescindible per a una veritable comprensió de l'ensenyança i del llegat de Jerzy Grotowski, és la recerca de la present tesi. Recerca acompanyada pel meu transitar incessant i amorós en el mateix viatge essencial vers la plenitud joiosa original no-dual, en la que «Déu i jo som u», seguint els meus mestres Jerzy Grotowski i Ramana Maharshi.

EL PUNT DE PARTIDA.
LA PISTA D'ENVOL VERS LA PLENITUD
ESSENCIAL

En l'amor tu véns sense tu i jo vinc sense jo.

Rumi (s. XIII)

El príncep constant, Ryszard Cieślak i Maja Komorowska, Wrocław, 1965. Teatre Laboratori de les 13 files - Institut per als estudis sobre el mètode d'actuació, a partir de P. Calderón de la Barca i J. Slowacki, adaptada i dirigida per J. Grotowski. Estrena oficial de la primera versió el 25 d'abril de 1965. (Laboratory Theatre/The Grotowski Institute Archive)

1.1 Període teatral (1959-1969). La recerca essencial travessa el teatre

Grotowski ha evidenciat sempre la continuïtat de la seva recerca. Des d'una perspectiva superficial alguns estudiosos parlen de trencaments i contradiccions en la seva trajectòria. Però no s'està mirant en la direcció adequada. La continuïtat en la investigació del mestre polonès no es troba en l'aparent diversitat de les branques sinó en la profunditat i unicitat de la seva arrel. Una línia directa vers un sol objectiu.

Aparentment, i per algunes persones de manera escandalosa o incomprensible, he passat per períodes molt contradictoris, però en realitat [...] la línia és perfectament directa. Sempre he intentat prolongar la investigació, però, arribats a un cert punt, per fer un pas endavant cal ampliar el camp.⁷⁰

El «fil d'Ariadna» que afirma haver seguit Grotowski —un «sol fil» basat en la seva investigació sobre els «centres d'interès que tenia abans de fer teatre»— és un fil permanent que subjau a tota la seva trajectòria. Fil daurat d'Ariadna que ens retorna al nostre propi ésser, a allò que som essencialment, a la nostra naturalesa veritable. Una recerca essencial, íntima i profunda, connectada amb aquell desig d'una altra vida possible, una vida en unitat amb la nostra condició original, que es va despertar amb la lectura transformadora del savi silenciós d'Arunachala, Ramana Maharshi, a qui Grotowski serà fidel durant tota la seva vida.

La primerenca lectura espiritual d'un dels savis⁷¹ més grans de l'Índia causa un fort impacte en el jove Jurek,⁷² que experiència una comprensió instantània i reveladora. Una corroboració de les seves intuïcions i motivacions més profundes, plenament sentida dins seu. Una comprensió veritable que provoca el naixement d'un sí honest i complet en el més profund del jove i implica inevitablement la seva adhesió a la via espiritual advàitica del retorn essencial. Experiència que marca la seva entrada en el camí espiritual.

Després vaig començar a copiar el que Ramana havia dit a Brunton. I puc dir que aleshores va començar el meu viatge. El meu veritable viatge interior. Va començar amb aquest llibre.⁷³

⁷⁰ Jean-Pierre THIBAUDAT, «El que quedarà després de mi...» (1995), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 247.

⁷¹ En les tradicions espirituals de l'Índia el Savi o el Sant és aquell que ha arribat a la saviesa espiritual, que ha aconseguit l'alliberació interior, que ha realitzat la seva naturalesa veritable, el seu Ésser.

⁷² Diminutiu de Jerzy. Així és com l'anomenaven dins de la família.

⁷³ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:03:57]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Com declara Grotowski, aquest és l'inici de seva recerca interior espiritual, el fil profund que seguirà tota la seva vida. Una via advàitica de retorn vers el seu propi ésser, que s'inicia als nou anys amb la lectura impactant de les paraules de Ramana Maharshi, travessa el teatre fent explotar els límits de les convencions teatrals, per començar a compartir-se en el silenci i l'isolament del bosc polonès durant el període parateatral. Que es continua desenvolupant fent-se pública durant el projecte transcultural del Teatre de les Fonts i culmina en el terreny de la tradició espiritual de l'Art com a vehicle. Tenim present que aquesta recerca essencial de Grotowski, línia alternativa al marge de la seva trajectòria pública, s'ha mantingut sempre oculta, no havent-se identificat, ni descrit, ni analitzat mai.

Tal com indica reiteradament Grotowski, totes les fases de la seva trajectòria pertanyen a una mateixa i única recerca, un sol fil, una «línia totalment directa» que s'anirà desenvolupant, refinant i enriquint a través dels diferents períodes de treball, basats en la seva pròpia evolució en el camí espiritual, un camí eternament insaciable.

L'any 1991, durant un seminari de deu dies a Torí —llicions recollides en forma d'apunts personals per part de Gabriele Vacis— Grotowski parla d'aquesta continuïtat en la seva recerca dient que en realitat des dels inicis de la seva trajectòria professional ja cercava una via a través de l'art utilitzat com a vehicle, però no havia trobat encara l'expressió verbal adient.⁷⁴ Grotowski explica que al llarg del seu camí va anar adquirint la competència necessària per poder arribar finalment a allò que ja cercava des d'un principi: descobrir una via espiritual a través d'una mestria artística en la que aquesta es convertís en un vehicle per al viatge interior, per al retorn vers la nostra condició essencial original. De manera que el nom utilitzat en la darrera fase de la recerca, Art com a vehicle, en realitat defineix la totalitat de la seva recerca. Aquesta declaració de Grotowski evidencia la perspectiva errònia des de la qual s'ha interpretat sempre el seu treball. Considerant la seva trajectòria com a períodes de treball separats i independents, amb objectius diversos, i interpretant el seu treball des d'un prisma teatral. Però Grotowski no va cercar mai el teatre.

⁷⁴ Cf. Gabriele VACIS, *Awareness. Dieci giorni con Jerzy Grotowski*, Bulzoni Editore, Roma, 2014, p. 253.

El director Jean-Marie Drot⁷⁵ en un documental de 1977⁷⁶ ja observa la qualitat d'aquesta continuïtat en la trajectòria de Grotowski:

Quan presentaves un espectacle en els anys 66, 67, el malentès era que el públic es pensava que volies fer teatre com tothom, i tu ja cercaves a través del teatre alguna cosa diferent del teatre. És en aquest sentit que hi ha continuïtat en totes les fases de treball.⁷⁷

I en la seva resposta a Drot, Grotowski vincula aquesta continuïtat a la seva recerca essencial afirmant que cercava:

Alguna cosa més àmplia, més essencial. Això no vol dir que el teatre no sigui alguna cosa important i bella.⁷⁸

Tal com indica Drot, el que cercava Grotowski no va ser mai el teatre, contràriament al que s'ha pensat. Encara avui dia se'l considera director de teatre. Però Grotowski cercava alguna cosa més essencial:

Però no vaig arribar a aquest treball buscant el teatre i, en realitat, vaig buscar sempre alguna altra cosa.⁷⁹

La seva recerca essencial no té a veure amb el teatre; té a veure amb la pròpia existència, dirà l'investigador polonès. És la prolongació coherent de la seva recerca de la veritat —lligada al seu desig més profund de viure plenament la realitat de la seva experiència— que el va acompanyar durant tota la seva vida.

Ludwik Flaszen, que va ser cofundador amb Grotowski del Teatre Laboratori i el seu col·laborador estret des dels inicis del Teatre Laboratori l'any 1959 fins a la seva dissolució el 1984, pocs dies després de la mort de Grotowski, a principis de 1999, amb la perspectiva de la totalitat de la trajectòria del «vell savi», escrivia:

⁷⁵ Escriptor i documentalista francès.

⁷⁶ *Grotowski ou... Socrate est-il polonais?* Enregistrament audiovisual produït i dirigit per Jean-Marie Drot, produït per INA i FR3, 1977, 54 min., col., en francès.

⁷⁷ *Ibid.*, [00:43:08] (Transcripció i traducció de l'autora).

⁷⁸ *Ibid.*, [00:43:26] (Transcripció i traducció de l'autora).

⁷⁹ Marianne AHRNE, «De la pel·lícula *Il teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski*» (Pontedera, 1992), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 233.

Il desiderio più profondo che, più o meno segretamente, lo accompagnò per tutta la vita sotto varie forme, [...], fu quello di arrivare ad un punto in cui ciò che consideriamo normalmente la vita cessasse di essere il blaterare tipico delle visioni oniriche. Ha cercato con insistenza un modo per aprirsi un varco verso l'Essenza, per toccare con tutto se stesso il Fondamento, per provare «Ciò Che È». Ha puntato verso quel risveglio attraversando sentieri propri e strette curve, a modo suo, al di fuori del logori percorsi delle fedi e dei rituali ufficiali e, allo stesso tempo, verso quella Tradizione che li precede tutti. Inoltre era un realista e un pragmatico. [...] Forse la Sua forza nasceva anche dal fatto che, in mezzo alle lotte e ai bivi della vita, rimase sempre fedele ai sogni primordiali della sua infanzia?⁸⁰

Flaszen fa referència a una fidelitat central i sempre present en Grotowski, que encara avui és totalment ignorada, i que s'expressava en la seva eterna fidelitat als «somnis primordials de la seva infància» apareguts amb la lectura del llibre sobre Ramana Maharshi, és a dir, en la fidelitat que va mantenir durant tota la seva vida al seu mestre Ramana i en la fidelitat a si mateix. Una coherència en el seu cor que sovint no va ser entesa, considerant-se'l enigmàtic i excèntric, amb un comportament inusual i sorprenent i amb demandes complicades i insòlites. Com revela Flaszen, tota la seva actitud vital provenia de la fidelitat basada en el seu desig primordial i profund «d'experienciar l'essència» —una «set de l'Absolut»— que acompanyarà Grotowski durant tota la seva vida. És el desig de viure en contacte amb la seva pròpia essència i experienciar allò real, aspiració a l'Absolut, a l'absoluta infinitud, a l'absoluta plenitud. Aspiració inaturable de viure la realitat de l'experiència i la realitat de si mateix. Desig que es desperta amb la seva comprensió de l'essència no-dual de l'ensenyança de Ramana Maharshi.

Però per conèixer la naturalesa essencial de la nostra experiència primer haurem de conèixer la naturalesa d'aquell que la coneix. Com diu Flaszen, per Grotowski aquest serà un camí vers l'essencial, vers l'Absolut; un camí pràctic i únic vers «aquella Tradició que les precedeix totes». Flaszen es refereix a la tradició original del coneixement directe o experiència de la no-dualitat, experiència directa de la Veritat, que trobem expressada en l'ensenyança de l'Advaita Vedanta de manera despullada i essencial. Comprensió no-dual que és el cor o nucli fonamental i origen de totes les grans tradicions espirituals, i en la qual s'emmarca l'ensenyança de Ramana Maharshi.

⁸⁰ Ludwik FLASZEN, «Se ne è andato», dins *Essere un uomo totale. Autori polachi su Grotowski. L'ultimo decennio*, a cura de J. Degler i G. Ziolkowski, Titivillus, Corazzano (Pisa), 2005, p. 128, 132.

Flaschen amb aquest text-homenatge ens està dirigint la mirada sobre allò pel qual considera que Grotowski ha de ser recordat. I dedica tot el seu text a desvelar detalls reveladors del camí essencial de qui, insòlitàment, no considera un director de teatre sinó un «mestre espiritual». Un investigador incansable amb una aspiració radical d'experienciar l'Essència, a través de la via advàitica indicada per Ramana Maharshi, en un procés que discrimina tot allò il·lusori per permetre que la realitat brilli amb tota la seva esplendor. Una realitat o totalitat que segons l'ensenyança no-dual de l'Advaita Vedanta és única, indivisible i infinita, el nom religiós de la qual és «Déu», el nom científic és «consciència», i el seu nom comú és «jo». Una via vers la Veritat.

1.1.1 La «via negativa» advàitica en el treball de l'actor

En els inicis de la seva trajectòria professional, en la fase que ell mateix anomena període teatral, Grotowski aplicarà la via clàssica de l'Advaita Vedanta tant en el treball amb l'actor —que anomenarà «via negativa»— com en la seva visió essencial del teatre expressada en la seva concepció del «Teatre Pobre».

Com explica Barba, a principis dels anys seixanta Grotowski i ell anaven al restaurant de l'estació d'Opole gairebé cada dia. Acompanyats per tasses de te fort i pel so de l'altaveu que anunciava les arribades i sortides dels trens, parlaven durant hores dels temes que més els interessaven, sovint fins l'alba.

El hinduismo era nuestro terreno privilegiado de encuentro, Ramana Maharishi [...] había tenido un papel importante en la vida de Grotowski [...]. Hablábamos de las técnicas en los distintos *darsana* (los varios puntos de vista del hinduismo), de Shankara y de su Advaita Vedanta, de la *bhakti* (el fervor religioso de Ramanuja), de Patanjali y de sus textos sobre el hatha yoga, del budismo Mahayana y de sus corrientes ch'an y zen, de Nagarjuna y de su Nueva Escuela de Sabiduría Madhyamika que predica la doctrina del *Sunyata*. El *Sunyata*, el Vacío, no es la nada; es la no-dualidad donde el objeto no difiere del sujeto. El yo y la creencia del yo son causa de error y dolor. El método para huir del error y del dolor es eliminar el yo. Ésta es la Perfecta Sabiduría, la iluminación que se obtiene por *vía negativa*, [...]. En *Hacia un teatro pobre* Grotowski aplicó esta visión al actor [...]. Y también [...] se

inspiró en su *vía negativa* para definir la esencia del teatro: la relación entre actor y espectador.⁸¹

Tal com indica Barba, la «via negativa» o via vedàntica que utilitza Grotowski és la via vers l'experiència de la no-dualitat o experiència de l'essència no-dual de la realitat. Una via negativa, en el sentit que no s'afegeix res nou sinó que es van deixant anar els obstacles o cobertures per tal que es reveli i brilli allò essencial que ja som, allò que ja ha estat sempre present. Una exploració pràctica sobre la nostra naturalesa essencial —que Grotowski aplicarà a l'actor i al concepte de teatre— que es basa en el procés anomenat *neti-neti* ('no sóc això-no sóc això') en sànscrit. En el que deixem anar tot allò no essencial, tot allò que no sóc. S'anomena procés de discriminació o indagació sobre Si mateix —és a dir, sobre el nostre Ésser— en la tradició de l'Advaita Vedanta. Primer pas en el camí interior espiritual, a través del qual ens discriminarem a nosaltres mateixos de tot allò del qual som conscients, és a dir, separarem la consciència o el fet de ser conscient, del seu contingut o experiència objectiva. Separem la consciència que som —allò essencial— de tot allò del que som conscients —allò que no és essencial en nosaltres.

A mida que la consciència és despullada de totes les qualitats de l'experiència objectiva amb les quals aparentment s'havia barrejat, va brillant més clarament. Ens diferenciem a nosaltres mateixos —allò que és conscient— d'allò que no som —allò del qual som conscients—, arribant finalment a ser, de manera conscient, la nostra naturalesa veritable o el nostre Ésser, en l'experiència primordial de la no-dualitat. Experiència de ser allò que som veritablement, que com veurem és l'objectiu etern en la recerca de Grotowski.

Per poder comprendre plenament l'aplicació d'aquest procés de despullament essencial per part de Grotowski, l'explicarem amb detall. Aquest procés comença de manera natural quan som infants. L'infant experiència solament un mar d'objectes o experiències. És a dir, en l'infant la consciència està completament fusionada amb l'experiència. Per a l'infant, com per al peix a l'aigua o l'ocell en el cel, només hi ha experiència. L'infant no coneix la diferència entre la seva galta i el cos de la seva mare, o entre el seu peu i la visió del seu bressol. Hi ha una massa homogènia d'experiència i està completament perdut o fusionat en l'experiència. A mida que l'infant creix comença de manera natural el procés de diferenciació de si mateix respecte dels altres, separant-se o discriminant-se a si mateix de l'experiència objectiva.

⁸¹ Eugenio BARBA, *La tierra de cenizas y diamantes. Mi aprendizaje en Polonia. Seguido de 26 cartas de Jerzy Grotowski a Eugenio Barba*, p. 56-57.

L'infant comença el procés *neti-neti*: no sóc la meva mare, no sóc el bressol, no sóc el llum, no sóc les parets, no sóc els sons, no sóc això, no sóc això... És el procés *neti-neti* clàssic. La naturalesa porta l'infant en un procés on comença a tenir la sensació del que és ell i del que no és ell, fins a la comprensió: sóc aquest cos. És un procés natural que ha de passar l'infant. El nen en aquest procés s'està separant de l'experiència; està discriminant el seu «jo», la consciència, que fins ara estava completament fusionada amb l'experiència del cos-ment-món. El «jo» s'està retirant de l'experiència, s'està separant de tot i de tots, d'allò que no és, fins arribar a «jo sóc aquest cos». És un procés natural i necessari, que va de la condició preegòica⁸² de l'infant a l'estat egòic del nen, amb una sensació de «jo» arrelada en el cos. I així, a mida que l'infant va creixent, desenvolupa un «jo» psicològic, és a dir, un «jo» la identitat del qual està basada en el seu cos-ment. El seu sentit de «jo» és idèntic al seu cos-ment. Això és el que en la via vedàntica s'anomena «jo separat» o «jo personal» o «ego». És el «jo» separat de l'altre i del món però encara identificat amb el cos-ment. És la barreja de la consciència que som més el cos-ment.

Habitualment el procés de discriminació s'atura en aquest punt i la persona es queda identificada amb la creença i la sensació «jo sóc el cos». És a dir, creient que és «jo», el cos-ment, qui coneix o és conscient del món. Aquesta identificació conforma el nostre punt de vista convencional. En el procés espiritual es continua el procés de discriminació i es fa el pas següent. Aquí s'inicia la via negativa vedàntica. Negativa, com hem dit, perquè no és un camí on s'adquireix res nou sinó que es va treient allò que cobreix o vela el nostre ésser essencial, experienciant així la realitat o veritat de la nostra experiència, i arribant finalment al reconeixement del què som veritablement; objectiu central de la recerca de Grotowski.

Havent-se separat del món i identificat amb el cos-ment, és a dir, havent-se identificat la consciència que sóc amb el cos que crec ser, apareix el que anomenem ego o «jo» separat o persona. En el camí espiritual que inicia Grotowski amb la lectura primerenca de les ensenyances de Ramana, es continua el procés *neti-neti*, en el viatge postegòic,⁸³ separant o discriminant la consciència que som respecte del cos-ment i del món, és a dir, separant la consciència respecte de l'experiència objectiva de la qual és conscient. Arribant a la conclusió experiencial que no és jo el cos-ment qui coneix o és conscient del món, sinó que és jo

⁸² En aquest context utilitzem el terme «preegòic» en el sentit d'«anterior a l'aparició de l'ego».

⁸³ En aquest context utilitzem el terme «postegòic» en el sentit de «posterior a l'aparició de l'ego».

consciència qui coneix el cos-ment i el món. Jo sóc la consciència amb la qual el cos-ment i el món són coneguts. És a dir, l'experiència del cos-ment i del món apareixen en mi, consciència, i per tant, jo consciència no visc en el cos ni comparteixo els límits ni destí del cos. Així doncs, arribem al reconeixement que el «jo» consciència és la nostra identitat essencial i veritable.

Intentem aprofundir més en aquesta darrera afirmació. Normalment pensem que és jo, aquest cos-ment assegut en una cadira, que és conscient de la meva experiència. Però no és jo el cos-ment qui és conscient de l'experiència. És jo consciència qui és conscient de l'experiència. I el cos-ment forma part de la meva experiència, és a dir, el cos-ment és experienciat. La consciència és allò que coneix o és conscient de la meva experiència. El cos-ment és experienciat de la mateixa manera que el món és experienciat. El cos-ment no experiència. Entrem més en detall per veure-ho clarament.

En la nostra experiència experienciem el cos com un flux de sensacions i percepcions. I experienciem la ment com un corrent de pensaments, imatges, records i emocions. ¿Què és el que és conscient dels nostres pensaments, imatges, records, emocions, sensacions i percepcions? El que sigui que és conscient de la nostra experiència no és òbviament un pensament, una sensació o una percepció, ja que aquest és l'objecte percebut. Tot el que coneixem del cos-ment són pensaments, emocions, sensacions, imatges i percepcions. ¿Pot un pensament, una emoció, una sensació, una imatge o una percepció experienciar? No. En la nostra experiència —i sempre ens basarem en l'evidència de la nostra pròpia experiència— el pensament, l'emoció, la sensació, la percepció són experienciats. El pensament no és qui experiència. ¿Què és el que experiència? ¿Què és el que coneix o és conscient de l'experiència? Aquesta és la pregunta que ens indica Ramana i que inicia el viatge espiritual de retorn del jove Grotowski al seu ésser essencial. Aquest és el viatge de retorn a allò que som.

Continuem amb el procés vedàntic. Res que sigui experienciat pot ser qui experiència. El cos i la ment, és a dir, el corrent de pensaments, emocions, sensacions, percepcions, és experienciat. ¿Per qui? És òbviament jo qui està experienciant el que sigui que és experienciat ara —pensament, imatge, record, idea, emoció, sensació o percepció. Sigui el que sigui el que està coneixent o és conscient de o experienciant la meva experiència, és el que tots anomenem «jo». El nom comú que donem a allò que coneix o és conscient de la nostra experiència és «jo». Jo conec els meus pensaments, jo sóc conscient dels meus sentiments, jo

percebo el paisatge. ¿A què es refereix aquest «jo»? Tot allò del que has estat conscient apareix i desapareix, però el «jo» que és conscient d'allò experienciat no desapareix, ha estat amb tu tota la teva vida.

No estem parlant de cap consciència abstracta, filosòfica, metafísica, mística o còsmica. Estem parlant de l'ésser que som, ara, i que sempre hem sigut. Estem parlant d'allò, sigui el que sigui i amb el nom que li vulguem donar, que és conscient d'aquestes paraules ara. «Consciència» és el nom que donem a allò que està veient o és conscient d'aquestes paraules. I és conscient també dels teus pensaments, imatges, sensacions i percepcions. I sigui el que sigui, està present, ara i aquí, i és conscient. Això és el que som essencialment, sota les capes i capes d'experiència, sota les capes de pensaments, records, imatges, emocions, sensacions i percepcions, som simplement el fet de ser conscient, o en altres paraules, la presència conscient (*awareness*).⁸⁴ És a dir, l'espai obert i il·limitat de consciència on apareix tota la nostra experiència.

Quan ens separem de l'experiència objectiva, explorant els objectes de la nostra experiència, em separo del cos veient que no sóc el cos sinó que sóc allò que és conscient del cos. Ja no sento que sóc el cos sinó que sóc la presència que testimonia que sóc conscient del cos. Passem de «jo sóc el cos» —que és l'experiència del nen— a «jo sóc consciència» que és la realitat de la nostra experiència. A través del procés *neti-neti* m'adono que no sóc els meus pensaments, sóc allò que és conscient dels meus pensaments; no sóc les meves emocions, sóc allò que és conscient de les meves emocions; no sóc les meves sensacions, sóc allò que és conscient de les meves sensacions; no sóc les meves percepcions, sóc allò que és conscient de les meves percepcions. No sóc el cos, sóc allò que es conscient del cos. No sóc la ment, sóc allò que és conscient de la ment. Sóc allò que és conscient. Sóc consciència.

En aquesta *sadhana*⁸⁵ separem la consciència, allò que sóc essencialment, de les qualitats limitants del cos i de la ment: pensaments, imatges, records, emocions, sensacions i percepcions. Veiem que cap d'ells és essencial a allò que som, ja que apareixen i desapareixen. Pensaments, imatges, emocions, sensacions i percepcions ens visiten i després marxen, però el «jo» que els coneix no va i ve amb ells. Allò que sóc no apareix i desapareix. El que

⁸⁴ En la darrera fase de la recerca, Grotowski definirà l'objectiu final de la seva recerca com l'establiment en *awareness* (presència conscient).

⁸⁵ *Sadhana* en sànscrit significa «pràctica espiritual». Com hem vist en la citació 65, Eugenio Barba utilitza aquest mateix mot per definir la totalitat de la recerca vital de Grotowski.

anomenem «jo» és l'element de la nostra experiència que es manté consistentment present a través de tota experiència canviant. Allò que sóc essencialment sempre està present, durant els tres estats: vigília, somni i son profund. És allò que sóc més íntimament. És la nostra experiència més íntima. Aquesta presència està aquí, ara, i és conscient. El que podem dir a partir de la nostra experiència directa és que «jo sóc» i «jo sóc conscient». Aquest «jo» que sóc és una presència sensitiva, viva, conscient.

Abans pensava que era jo, el cos-ment, qui era conscient del món i ara m'adono que no, que sóc jo consciència qui és conscient del cos-ment i del món. El procés *neti-neti* és acomplert quan has arribat al reconeixement que el que ets essencialment és aquesta presència conscient. Aquest reconeixement, culminació del procés d'autoindagació o discriminació, o també via negativa, és el primer pas en el viatge que indica Ramana amb la seva pregunta clàssica: «¿Qui sóc jo?» o «¿Què és allò que és essencial en mi?» És el primer pas en el nostre camí de retorn a nosaltres mateixos, a la nostra naturalesa veritable, el nostre Ésser, deixant caure tot allò que no és essencial en nosaltres i que vesteix, colora o qualifica el nostre ésser essencial. Aquest és el viatge espiritual que emprèn Grotowski després del fort impacte que li causa la lectura de les paraules de Ramana. Un recorregut essencial de retorn a l'Absolut —com deia Flaszen— que transitarà al llarg de tota la seva vida.

Recordem que Grotowski entra en el terreny teatral amb l'objectiu d'explorar la naturalesa humana. Com hem vist, la seva motivació era descobrir i treballar sobre la vida interior espiritual de l'ésser humà; continuar el seu viatge interior vers l'essència, que fins ara havia portat a terme en solitud.⁸⁶

A l'edat de divuit anys el jove Grotowski veu la possibilitat de continuar aquesta recerca pràctica iniciada als nou anys i guiada pel que considera el seu mestre interior, Ramana Maharshi, en diversos camps d'estudi. Vol dur a terme aquesta recerca espiritual en un terreny on pugui ser acceptat socialment i «no semblar massa estrany», ja que en l'època estalinista era impensable parlar obertament de temes espirituals. D'entre els possibles camps on de manera natural es podria portar a terme aquest tipus d'investigació essencial espiritual, Grotowski en tria tres: el camp del ioga i les tècniques espirituals, el camp de la psiquiatria

⁸⁶ «Sapevo di dovere lavorare sulla vita interiore dell'uomo e, per parlare francamente, di doverlo fare per essere in grado di scoprire la mia vita interiore. Non da un punto di vista psicologico ma piuttosto in senso spirituale.» Anatolij VASIL'EV, «Cronaca del quattordici», dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, p. 94.

on el que li interessa és el desenvolupament personal espiritual, i el treball amb l'actor en el camp teatral, concretament el treball que es podria desenvolupar en els períodes d'assaig amb els actors. Espai que considera un camp extraordinari d'experiència humana profunda on s'obren possibilitats humanes no habituals. Veu els assaigs com un espai privilegiat de treball sobre les potencialitats de l'ésser humà i de la relació interhumana. Un espai a porta tancada que quedava fora del control del sistema i la censura —que no permetien cap vincle amb «qüestions metafísiques». Per l'investigador polonès els tres camps —el del ioga i les tècniques espirituals, el del desenvolupament personal-espiritual en un context psiquiàtric i el de l'experiència humana profunda en un context de treball d'assaig amb actors—, eren fortament afins.

El jove Grotowski es decantarà pel terreny teatral al ser acceptat a l'Escola Superior d'Art Dramàtic de Cracòvia després de passar les proves d'accés, simplement perquè aquestes van tenir lloc abans que les de les altres dues escoles que havia sol·licitat. Eren tres possibilitats i «va ser l'atzar qui va decidir». Primer estudiarà Interpretació i després Direcció. No perquè tingués cap intenció d'esdevenir actor sinó per poder conèixer les dificultats de l'actor, entendre'l millor i poder-lo acompanyar com a director en el seu procés. Tot i així, sabem que va continuar sempre cultivant el seu interès per les tradicions orientals, estudiant pel seu compte i mantenint-se en contacte amb diversos mestres. Fins i tot, durant els anys de formació teatral, es va arribar a plantejar en diverses ocasions deixar-ho i passar-se als estudis d'orientalística.⁸⁷ Durant els anys 1957 i 1958 Grotowski impartirà a Cracòvia un cicle de setze conferències sobre filosofia Oriental, dividit en dos blocs: *La base de la filosofia Índia* i *El pensament filosòfic oriental*, on tractarà l'Hinduisme, el Budisme, el ioga, els Upanishads, la filosofia xinesa i japonesa, Confuci, el Taoisme, el Budisme Zen i l'Advaita Vedanta.

L'entrada del jove polonès en el món del teatre, declara que no prové de cap interès específic per l'espectacle teatral, sinó d'una forta necessitat d'investigació i «penetració en la mateixa naturalesa humana», per donar resposta a una pregunta profunda sobre el sentit de la vida. El seu desig més preciós i que mantindrà sempre protegit en el seu cor és descobrir aquella vida possible que indicava Ramana, en contacte amb la pau i la llibertat de la nostra naturalesa essencial.

⁸⁷ Cf. Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, Routledge, Londres, 2014.

En una «declaració de principis» escrita per a ús intern del Teatre Laboratori, Grotowski estableix els principis bàsics que inspiraven el treball de la companyia. Com veurem, més que de teatre es tracta clarament d'una manera de viure més enllà de les convencions i estereotips socials, per experimentar la veritat i la llibertat inherents a la nostra naturalesa essencial:

¿Por qué nos dedicamos con tanta energía a nuestro arte? [...]; para aprender a derribar las barreras que nos rodean y para liberarnos de lo que nos ata, para desterrar las mentiras que nos construimos diariamente para nuestro consumo y para el de los demás; para destruir las limitaciones causadas por nuestra ignorancia y falta de valor; en suma, para llenar el vacío dentro de nosotros, para realizarnos. El arte no es ni un estado anímico (en el sentido de ciertos momentos de inspiración extraordinaria, imprevisible), tampoco un estado humano (en el sentido de una profesión o una función social). El arte es una evolución, un estado de madurez, una elevación que nos permite emerger de la oscuridad a la luz.

Luchamos por descubrir, para experimentar la verdad acerca de nosotros mismos; de arrancar las máscaras detrás de las que nos ocultamos diariamente. [...] El teatro sólo tiene sentido si nos permite trascender nuestra visión estereotipada, nuestros sentimientos convencionales y costumbres, nuestros arquetipos de juicio, no sólo por el placer de hacerlo, sino para tener una experiencia de lo real y entrar, después de haber descartado las escapatorias cotidianas y las mentiras, en un estado de inerte revelación para entregarnos y descubrirnos.⁸⁸

En aquest passatge Grotowski està descrivint la seva visió sobre com la pràctica artística pot esdevenir un suport per al viatge essencial vedàntic. Amb l'objectiu de descobrir⁸⁹ i establir-nos en allò que som realment i, transcendint allò que creiem ser convencionalment, «experimentar la veritat sobre nosaltres mateixos» en un estat d'entrega i completa obertura i exposició. Grotowski està descrivint clarament el que més tard anomenarà la via de l'art com a vehicle espiritual. Una pràctica que «omple el buit que sent dins seu» i que li permet la realització del seu ésser veritable. Propòsit de tota pràctica espiritual. Una «elevació que ens permet emergir de l'obscuritat a la llum».

I per Grotowski el teatre només tindrà sentit si ens permet viure aquesta realització, si ens permet «tenir una experiència d'allò real», vivint la realitat de l'experiència, la Veritat. Una veritat que, com assenyala Grotowski, es revela quan es dissolen «les barreres» que ens

⁸⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Declaración de principios» (1967), dins *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1ª ed. anglesa: 1968), p. 214-215.

⁸⁹ En el sentit de cessar d'estar cobert.

separen de l'altre i el món, «creuant les fronteres entre tu i jo». Això és el que és indispensable per a Grotowski, i no el teatre.⁹⁰ Aquesta dissolució de la divisió artificial entre el subjecte i l'objecte, entre el «jo» i el «tu», és el que experienciem com a amor. L'experiència d'amor, en el seu sentit veritable, no es refereix al sentiment que una persona pot sentir per una altra sinó a la dissolució de la sensació «jo i altre». L'experiència de l'amor és en realitat la dissolució de la sensació de separació, en la que experienciem un breu tast de no-dualitat en les nostres vides.

El terme no-dualitat es refereix a una experiència. Per entendre a què ens referim amb aquesta experiència és útil definir primer el que s'entén per dualitat. La dualitat és la creença —en la que es fonamenta la nostra cultura a nivell mundial— que l'experiència està dividida en dos ingredients essencials: la ment en la part de dins o part interna —de la qual estan fets els meus pensaments, imatges, records i emocions— i la matèria a la part de fora o externa —de la qual estan fets els objectes, els altres i el món. Aquesta dualitat bàsica entre ment i matèria és el fonament del paradigma materialista actual, prevalent en la nostra societat. El que s'entén per no-dualitat és la comprensió que en realitat la distinció entre ment i matèria no existeix. És a dir que hi ha una realitat fonamental subjacent que comparteixen tant el «jo» intern fet de ment com el món extern fet de matèria, de la qual deriven la seva existència aparentment separada.

Podem utilitzar una analogia per veure això més clarament i observar com es mostra de manera pràctica en la nostra vida. Imaginem una dona anomenada Maria que s'adorm a Barcelona i somia que és la Marta a París. Simplement utilitzem dos noms personals diferents per diferenciar més fàcilment entre una i l'altra. La Maria està dormint a casa seva a Barcelona i té un somni; en el seu somni ella és la Marta situada a París, percebent els carrers de París. Des del punt de vista de la Marta, els seus pensaments, imatges i emocions estan dins seu i són fets d'una substància anomenada «ment». D'altra banda mira els carrers de París i pensa que tots els objectes i persones que veu estan fora i són fets d'una substància anomenada «matèria». Quan tanca els ulls París desapareix, quan obre els ulls París apareix altre cop i conclou de manera raonable que el que sigui que està percebent o coneixent París està localitzat just darrere dels seus ulls. I per suposat tots els seus amics li corroboren la mateixa evidència. Quan la Maria es desperta s'adona que no era la Marta amb la seva pròpia porció

⁹⁰ «No és el teatre el que és indispensable, sinó creuar les fronteres entre tu i jo.» Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 138.

de consciència localitzada dins de la seva ment i coneixent un món —París en aquest cas— fora d'ella mateixa i fet d'una substància inerta i morta anomenada matèria. Tot el somni, sencer, amb els pensaments i emocions interns de la Marta i el món on ella semblava existir, tot estava fet de la seva —de la Maria— pròpia ment indivisible. El contingut sencer del somni estava fet de la substància o naturalesa de la ment de la Maria, que és una substància única i indivisible. Així, encara que en el somni semblava que hi hagués una multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers, coneguts per un «jo» separat —la Marta— quan s'investiga la realitat d'aquest somni es veu que tota aquesta multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers comparteix la mateixa realitat, la ment de la Maria. Això és exactament el que s'entén per no-dualitat. Tots nosaltres som com la Marta en el somni.

Des de la nostra perspectiva sembla que l'experiència estigui dividida en ment a l'interior —de la qual estan fets els pensaments, emocions i imatges— i matèria a l'exterior —de la qual estan fets els objectes, els altres i el món. Però el terme no-dualitat es refereix al reconeixement experiencial que el que som essencialment —darrere d'aquesta aparent multiplicitat i diversitat d'objectes i altres— és una realitat única i indivisible, un sol ésser compartit, una unitat. Vivim tasts espontanis d'aquesta experiència en la nostra vida. És el que anomenem amor, en relació amb els altres; i bellesa, en relació als objectes. És aquella experiència on sentim que no hi ha dos, que som u amb l'altre, on no hi ha sensació de separació ni distinció; experiència en la que hem deixat caure els límits que ens empresonen dins del cos, i ens «alliberem d'allò que ens lliga», és a dir, de les limitacions autoimposades per la nostra identificació amb la ment.

La via que proposa Grotowski és una via vers la realització de la nostra naturalesa veritable, la descoberta⁹¹ del nostre «jo» autèntic o essencial. En la «maduresa» espiritual o culminació del procés *neti-neti*, es discrimina tot allò il·lusori: les barreres autoimposades, les limitacions de la ment, els aferraments, les mentides, els estereotips, els condicionaments, els judicis, perquè allò essencial pugui ser revelat i d'aquesta manera emergir de l'obscuritat de la ignorància del nostre propi ésser a la llum, a la visió clara d'allò que som. Només així podrem viure l'«experiència d'allò real», que reclama incessantment Grotowski. Aquesta alliberació

⁹¹ Grotowski remarca el doble sentit del terme «descobrir»: «Hi ha una paraula que en molts idiomes té un doble sentit: la paraula *descobrir*. Descobrir-se vol dir trobar-se a si mateix i, allora, descobrir el que ha estat cobert: revelar. Si ens volem descobrir a nosaltres mateixos (com una terra fins ara desconeguda), hem de cessar d'estar coberts (desvelar-nos, revelar-nos).» Jerzy Grotowski, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 129.

de les limitacions del «jo» separat o «jo» personal o persona que normalment creiem ser és aquella vida possible anhelada per Grotowski, la vida en la no-dualitat.

Per poder viure l'experiència de la nostra veritable naturalesa, allò que som realment, cal fer el viatge de retorn vers un mateix, i descobrir l'ésser essencial que som. És el viatge espiritual que Grotowski inicia amb la lectura de l'ensenyança advàitica de Ramana Maharshi. Vegem a què es refereix aquest viatge.

Vivim exclusivament fascinats pel contingut de la nostra experiència objectiva:⁹² pensaments, imatges, emocions, sensacions, percepcions, activitats, relacions, estats; que velen, coloren, qualifiquen, cobreixen i limiten el nostre Ésser. D'aquesta manera, identificats amb el contingut de la nostra experiència, el nostre Ésser queda velat o cobert, colorat, tenyit, qualificat i limitat per l'experiència objectiva i passem per alt allò que som essencialment. És a dir, deixem de sentir l'experiència primària i essencial de ser consciència —allò que és conscient de la nostra experiència objectiva. Experiència essencial que es manté immutable i eternament present com el fons o substrat de la nostra experiència objectiva, completament íntima i al mateix temps totalment alliberada respecte d'aquesta. Ignorem l'ésser conscient que som, que de fet és el camp autoconscient on apareix tota la nostra experiència objectiva.

Si observem la nostra experiència objectiva veiem que consisteix en pensaments, imatges, sensacions corporals, percepcions sensorials i emocions. Una combinació de la ment, el cos i el món. Però si observem una mica més de prop veiem que hi ha també alguna cosa present en la nostra experiència que registra, o que coneix aquesta experiència. És a dir, hi ha alguna cosa que és conscient o que coneix el que sigui que és conegut. Hi ha alguna cosa que coneix o experiència el que sigui que és conegut. Si apareix un pensament, «jo» sóc conscient del pensament. D'això normalment no ens n'adonem perquè l'aspecte objectiu de l'experiència és tan acolorit que sembla ser la totalitat de la nostra experiència. Però hi ha sempre alguna cosa que és conscient, que coneix la situació actual. Està present i és conscient, coneix la nostra experiència. Aquesta presència que coneix o és conscient és la nostra pròpia experiència més íntima; de fet sentim que aquesta presència que està vivint i sent conscient de l'experiència som nosaltres mateixos.

⁹² L'experiència objectiva és l'experiència relativa als objectes del cos, ment, món: pensaments, sentiments, emocions, sensacions i percepcions. L'experiència no objectiva o subjectiva és l'experiència d'allò que no és un objecte o no té qualitats objectives.

Però en la nostra experiència ens hem centrat exclusivament en el contingut o objectes de l'experiència —experiència objectiva— i hem passat per alt l'aspecte no objectiu de la nostra experiència, allò que és conscient de l'experiència. Per exemple, quan diem: estic cansat, estem portant la nostra atenció i ens centrem en la sensació de cansament, i l'ésser que sóc essencialment, allò que és conscient de la sensació de cansament, queda en certa manera en segon pla; el passem per alt. Si estic deprimat o enamorat, habitualment portem la nostra atenció a l'emoció i no al nostre ésser essencial, que tan sols és qualificat temporalment per una sensació de depressió o d'enamorament. Ens perdem a nosaltres mateixos en l'emoció i així oblidem o passem per alt qui som. Com si llegíssim un llibre i fascinats per les paraules oblidéssim que hi ha un paper on apareixen escrites. Quan llegim un llibre som conscients de les paraules. No sentim la necessitat de ser conscients del paper. Si quan estàs llegint, algú et pregunta si ets conscient del paper, en aquell moment diràs que sí, és clar! Eres conscient del paper però no eres conscient de que eres conscient del paper; estaves centrat només en les paraules. Quan et pregunten si eres conscient del paper, aquesta no és una experiència nova. En aquest moment t'adones que sempre havies estat conscient del paper. Simplement no eres conscient de ser conscient del paper. Estaves centrat exclusivament en les paraules i el paper havia quedat fora del focus de la teva atenció. Has oblidat qui ets i has deixat de sentir la plenitud que ets. Però d'altra banda, és impossible tenir l'experiència de les paraules sense l'experiència del paper. Diu Ramana: totalment absorbt en les paraules no et queda atenció disponible per al paper on són impreses. Però aquell que ha realitzat la seva naturalesa veritable porta la seva atenció al paper, el substrat real, tant si apareixen paraules com si no.

Altres analogies que parlen d'aquesta mateixa experiència ens diuen que és com si miréssim una imatge en una pantalla i fascinats per la imatge oblidéssim la pantalla i creiéssim que el paisatge és un paisatge real, conferint la realitat de la pantalla al paisatge. O de manera similar, quan mirem una pel·lícula ens sembla veure tres dimensions espacials, però en realitat només estem veient les dues dimensions de la pantalla. De la mateixa manera la nostra experiència sembla estar feta d'objectes i entitats però de fet està feta només de consciència.

I així hem oblidat què som en essència: el substrat o camp o espai obert i lliure de presència conscient, i hem cregut en canvi que som allò que apareix en nosaltres, allò del que som conscients, una simple col·lecció de pensaments, imatges mentals, idees, records, sentiments, emocions, sensacions i percepcions, que configuren la identitat il·lusòria o imaginària del «jo» personal, «jo» separat, ego o persona. Limitacions autoimposades pel cos-ment o per

l'experiència, és a dir, per les capes de pensaments, idees, sensacions, emocions i percepcions, a la consciència infinita i il·limitada que som, que cobreixen i contrauen el nostre ésser essencial, infinit i il·limitat, convertint-lo aparentment en la fràgil identitat d'un «jo» limitat i finit, la persona que normalment creiem ser. Limitacions que en una necessitat primordial de llibertat, Grotowski intentarà «destruir».

Segons la tradició vedàntica, degut a aquest oblidar, ignorar o passar per alt la nostra naturalesa essencial, hem permès que el nostre ésser veritable es barregi amb les qualitats, i per tant amb les limitacions, de l'experiència objectiva. I així l'Ésser o consciència que som, sempre present i il·limitat, és a dir, etern i infinit, es barreja amb l'experiència del cos, de la ment i del món, es perd en ella, i queda cobert i velat per ella. Per poder experimentar el món objectiu, la consciència infinita que som sembla contraure's en la ment finita i consegüentment sembla convertir-se en un «jo» limitat i separat, és a dir, en el que aquí anomenem «jo» personal, «jo» separat, «jo» il·lusori, «jo» imaginari, ego o persona. L'Ésser, el nostre ésser veritable, esdevé aparentment qualificat, colorat, enfosquit, cobert o velat per l'experiència, és a dir, per sentiments, emocions, percepcions, sensacions, activitats, relacions i estats. D'aquesta manera oblidem qui som en realitat. Aquesta mescla de l'ésser essencial que som amb les propietats i limitacions del cos-ment dóna com a resultat la identitat imaginària de l'ego, «jo» separat o «jo» personal que la majoria de persones creuen i senten que són. El «jo» separat —il·lusori— està fet del pensament que imagina que jo, consciència, la llum que il·lumina la meua experiència, la llum del conèixer pur, estic localitzada i limitada en aquest petit cos-ment. Amb aquest sol pensament un «jo» separat adquireix una existència aparent, i és en nom d'aquest «jo» imaginari que la majoria de nosaltres viu la seva vida. Pensant, sentint, actuant i relacionant-se en nom d'un «jo» que en realitat no existeix.

Ignorant l'Ésser que som, la sensació «jo» queda totalment barrejada amb el contingut de la nostra experiència objectiva. I així ens perdem en l'experiència. Perduts i identificats amb el contingut i el drama de la nostra experiència no ens adonem que hi ha també el fons de consciència, que coneix o és conscient de tota experiència i que és la nostra veritable identitat. I així hem oblidat qui som. Per aquesta raó el nostre Ésser sembla haver assumit les qualitats, característiques o limitacions de l'experiència.

Normalment pensem que tot el que hi ha en la nostra experiència són pensaments, imatges, sensacions, emocions i percepcions. És a dir, vivim centrats exclusivament en la ment, el cos

i el món i hem deixat de viure en nosaltres mateixos. Aquest primer pas, a través del procés *neti-neti*, estableix la presència de la consciència, el nostre ésser veritable, i el fet que aquest és primari en la nostra experiència. La via negativa separa o desenganxa la consciència de l'experiència objectiva. Sóc la presència de la consciència, no sóc un pensament, una emoció, una sensació o una percepció; sóc qui s'adona, coneix o és conscient dels pensaments, sensacions, emocions i percepcions. Sóc allò que és conscient. Sóc consciència.

Aquest retorn essencial a la condició original de presència conscient —l'Ésser que som— viscut o transitat amb el suport de la mestria d'una acció artística, a través d'un cos-ment en acció, totalment obert i transparent a la seva font de consciència pura i per tant alliberat de la creença i la sensació «sóc el cos-ment», és el que Grotowski està proposant als seus actors. És el procés de «despullament» de l'actor vers allò més essencial en ell, procés *neti-neti*, que Grotowski també anomenarà —seguint l'ensenyança de l'Advaita Vedanta— «via negativa», amb l'objectiu d'arribar a la maduresa espiritual, en un estat de «nuesa» total i exposició absoluta d'allò més íntim en l'actor, eliminant les resistències del propi organisme.

La nuestra es una *vía negativa*, no una colección de técnicas, sino la destrucción de los obstáculos.⁹³

De la mateixa manera que ens indica l'ensenyança de l'Advaita Vedanta, per Grotowski la via negativa no és l'adquisició d'«una col·lecció de tècniques» sinó la «destrucció dels obstacles». No es tracta d'adquirir sinó de deixar anar. En realitat, deixar anar allò adquirit del contingut de la nostra experiència i que superposat en nosaltres ens limita. Aquests obstacles o limitacions dels que parla Grotowski són les pròpies creences i hàbits de la ment i del cos, que cobreixen el nostre ésser essencial i que ens impedeixen l'experiència directa de la nostra pròpia naturalesa veritable, oberta i buida, i de la realitat del món. El «jo», alliberat dels condicionaments i limitacions superposats en ell, alliberat de les capes d'experiència que el cobrien —capes de pensaments, emocions, sensacions, accions i relacions—, es revelarà com el «jo» essencial.

Si creiem i sentim que jo consciència sóc el cos, ens semblarà que part de la nostra experiència té lloc dins d'aquest cos i part de la nostra experiència té lloc fora d'aquest cos. Ens semblarà com si l'experiència estigués dividida en dues parts essencials: una part interna feta de ment

⁹³ Jerzy GROTOWSKI, «Hacia un teatro pobre» (1965), dins *Hacia un teatro pobre*, p. 11.

i una part externa feta de matèria. La part interna —pensaments, imatges, emocions i sensacions— que considerem com a «jo», i la part externa —les percepcions del món— que considerem com a no «jo». Aquesta creença i sensació que «jo sóc el cos» és la responsable de la divisió essencial de l'experiència en dues parts separades, la dualitat jo i altre, ment i matèria. Com diu Ramana, l'arrel de la il·lusió de la dualitat és el pensament que ignora l'Ésser i que en canvi pensa «jo sóc aquest cos». Un cop ha aparegut aquest pensament s'expandeix ràpidament en milers de pensaments i oculta l'Ésser. La realitat de l'Ésser només brillarà si tots aquests pensaments que el cobreixen, provinents de la creença de ser el cos, és a dir, de la dualitat que ha creat la ment a partir d'aquesta creença, es dissolen. I per això el que ens proposen tant Ramana com Grotowski és una via negativa on deixarem anar les creences adquirides amb la nostra identificació amb el contingut de l'experiència i en aquest despullament es revelarà la nostra naturalesa essencial i la naturalesa essencial de la nostra experiència, en l'experiència de la no-dualitat original.

La invitació de Grotowski, ja en el període teatral, com la de Ramana, és fer el viatge enrere o cap a dins o vertical —és a dir, en el sentit oposat als objectes de l'experiència, que aparentment estan davant o fora o en el pla horitzontal—, en un «despullament» vers allò que som essencialment, és a dir, vers un mateix, sota les capes de condicionaments. Viatge de retorn vers l'Ésser que som essencialment, la nostra condició original abans que sigui colorada, qualificada, condicionada i limitada per l'experiència. De fet, el camí de retorn és al mateix temps la dissipació o dissolució gradual de les nostres limitacions, per tant l'experienciem com a llibertat, pau i amor. En aquest retorn veiem que el «jo» que creïem ser, la «màscara» o persona o «jo» separat, era només un «jo» il·lusori, una estructura mental. Descubrim que no hi ha una entitat real anomenada «jo» separat. Només hi ha el «jo» consciència, únic i veritable, damunt del qual s'han superposat una sèrie de límits. Uns límits que provenen fonamentalment de la creença que jo, consciència infinita, sóc el cos-ment, és a dir, de la identificació o la creença que sóc una col·lecció particular de pensaments, emocions, sensacions i percepcions que se centren en l'aparent «jo» separat.

Per viure l'experiència del món, el nostre ésser essencial i irreductible es vesteix a si mateix amb els nostres pensaments, records, imatges, emocions, percepcions, relacions, activitats. Elements de la nostra experiència que no són essencials en nosaltres, i que poden ser deixats anar, però que coloren el nostre ésser essencial. Tota experiència és una coloració del nostre Ésser, però el nostre Ésser no té color propi. El nostre ésser essencial es vesteix amb

L'experiència i aquesta el condiciona temporalment fent-lo aparèixer temporal i finit. El nostre Ésser assumeix així les formes —pensaments, emocions, sensacions, percepcions, activitats, relacions— i com a resultat sembla limitar-se a si mateix. En aquesta contracció semblen esdevenir un ésser limitat; limitat pels nostres pensaments, emocions, sensacions, activitats i relacions. En realitat no hi ha cap «jo» separat. És la consciència que es vesteix a si mateixa i es limita i sembla esdevenir un «jo» separat. Ens hem vestit amb la nostra experiència i hem cregut que som el vestit, oblidant que som allò íntim i viu sota el vestit. Aquesta esdevé la nostra «màscara»; la màscara que Grotowski vol fer caure.

[...] si nos despojamos y tocamos las capas más extraordinariamente íntimas, exponiéndolas, la máscara vital se quiebra y desaparece.⁹⁴

En aquest despullament i exposició de les «capes més extraordinàriament íntimes» que demana Grotowski, procés que implica obertura i entrega, ens submergim profundament en nosaltres mateixos i descobrim la nostra naturalesa veritable. Coneixent i sent el nostre ésser veritable, la qualitat il·lusòria de la identitat que creïem ser, el «jo» separat o «màscara», queda exposada i la seva aparent realitat es dissol. En aquest anar profund és necessari fer un pas enrere, com si ens anéssim desenganxant de les capes de pensaments i emocions, que giren entorn al «jo» separat. D'aquesta manera permetem que la col·lecció de pensaments, emocions i sensacions es despleguin lliurement en la presència impersonal i amorosa del nostre ésser essencial, per finalment, per manca d'involucració per part nostra, dissoldre's.

Com diu Grotowski, es tracta de permetre un procés de «despullament» dels límits autosuperposats en nosaltres —de les capes de pensaments i emocions que mantenen l'aparent existència del «jo» separat—, viatjant enrere o avall vers capes més i més profundes d'experiència en nosaltres mateixos, revelant capes de pensaments, sensacions i emocions en nom del «jo» separat més i més subtils, per finalment arribar al fons de consciència pura, el que anomenem la presència conscient. L'essència més profunda en nosaltres, sota les capes de condicionaments que la cobrien i semblaven limitar-la.

La presència conscient és l'element més profund, fonamental i primordial en la nostra experiència. Quan ens despullem de l'experiència objectiva el nostre ésser essencial es revela, nu i descondicionat. Abans d'assumir les formes de l'experiència, despul·lat de totes les

⁹⁴ *Ibid.*, p. 18.

característiques objectives, el nostre Ésser, la presència de la consciència, no té forma. I no tenint forma, no té límits. Així l'Ésser que som essencialment és il·limitat o infinit. Les formes de l'experiència són un joc, una aparença, en el nostre ésser sense forma. Aquesta vivència només és possible si fem un pas enrere des dels objectes o contingut de l'experiència al «jo» —a la consciència que jo sóc—, passant de la creença «jo sóc el cos-ment» a l'experiència real i directa «jo sóc conscient del cos-ment». El que vol dir que jo sóc conscient d'un conjunt de sensacions, percepcions, imatges, emocions i pensaments. I jo no puc ser allò del que sóc conscient. Jo sóc allò que és conscient, el subjecte de l'experiència, i per tant jo no sóc l'objecte del que sóc conscient: una sensació, percepció, imatge, emoció o pensament.

Si tracem el nostre camí de retorn vers nosaltres mateixos, enrere en la nostra experiència, des dels objectes dels quals som conscients al nostre Ésser de presència consciència —anomenat «Si mateix» en la tradició espiritual— en el que anomenem «viatge espiritual», no podem anar més enrere que la consciència o el fet de ser conscient. Arribem al coneixement d'aquesta essència en nosaltres, aquest fons de consciència, no a través de la via del coneixement racional, de les idees o de les creences, sinó a través de la nostra experiència directa d'aquesta presència conscient. És a dir, sentint i sent conscientment la presència conscient. Sabem que som conscients perquè ho som, no perquè ho creiem. Aquest és l'element en nosaltres que està sempre present, no desapareix mai, i per tant és l'aspecte essencial en nosaltres, el que som essencialment. Però aleshores el pensament afegeix a aquesta consciència qualitats que pertanyen al cos i diu: aquesta consciència comparteix els límits i el destí del cos. És a dir, el pensament superposa en la consciència —en aquest simple conèixer o ser el nostre ésser essencial— limitacions i crea a partir d'aquesta consciència limitada un «jo» aparentment temporal i limitat, el «jo» separat.

El «despullament» que proposa Grotowski és la dissolució d'aquestes limitacions que el pensament ha superposat en la consciència que som. Perquè és en nom d'aquest «jo» temporal i limitat —la persona, ego, «jo» personal, «jo» separat— que la majoria de nosaltres pensa, sent, percep, actua i es relaciona. Però quan cerquem aquest «jo» i anem enrere, enrere, enrere vers nosaltres mateixos discriminant-nos de tot allò que no és essencial en nosaltres —procés *neti-neti* o via negativa— no trobem un «jo» o una consciència temporal i limitada. El que trobem és la consciència sempre present i il·limitada, la presència conscient, és a dir, allò que és conscient de la nostra experiència, allò que és conscient de ser conscient. El fons de consciència on apareix tota la nostra experiència.

En aquesta perfecta nuesa —que és l'absència de la persona o el que és el mateix, l'absència de la nostra identificació amb una col·lecció de pensaments, emocions, sensacions i percepcions que giren al voltant del «jo» personal i que velaven l'Ésser que som— es troba allò que és, allò que som. En aquesta nul·litat perfecta hi ha la plenitud de la nostra essència profunda. Nuesa que solament es pot revelar en la sinceritat absoluta que demana Grotowski als seus actors.

El procés de retorn a la nostra naturalesa veritable, procés advàitic, és doble; inclou d'una banda l'aspecte vedàntic de retorn al «jo» essencial i al mateix temps l'aspecte tântric d'obertura al món. Dos aspectes que fan de la via advàitica una via completa. Un camí de discriminació per establir la presència de la consciència, que és la nostra identitat essencial i veritable, però al mateix temps una via que inclou el cos i el món. És a dir una via que inclou tot el camp de la nostra experiència. Aquesta doble obertura que fa de la via espiritual advàitica una via inclusiva ha estat oblidada en moltes ensenyances però està implícita en la via de Ramana i és un tret fonamental i clau en la via de Grotowski. D'una banda el despullar-nos de les capes d'experiència que sostenien la nostra creença en el «jo» separat i que cobrien el nostre Ésser, fins establir-nos en i com la presència conscient, procés que implica un permetre i un desaferrament incessants, una dissolució plena vers la nostra font; i al mateix temps un procés d'obertura incondicional al món, en una «exposició» de l'ésser més íntim i essencial que som, que impregna i resplendeix a través d'un cos-ment totalment transparent. Un procés que restaura el «jo» al lloc on pertany, a la seva llar, l'espai on rau la consciència, però sense tallar-nos del cos-ment ni del món i per tant es tracta d'un procés que no caurà en la introversió ni la negació del món.

Quan el «jo» consciència és despullat del «jo» que habitualment creiem ser, és a dir, de totes les limitacions que ha superposat el pensament, solament el «jo» essencial roman, diu Ramana Maharshi. Quan el «jo» únic i veritable de consciència infinita i eterna és despullat de totes les creences i sensacions de separació superposats en ell, quan és desvestit d'aquests pensaments i sensacions de ser limitat i temporal, simplement roman tal com sempre és, espai infinit de consciència. O dit d'una altra manera, quan la ment finita és despullada de tot allò que sembla fer-la temporal o finita, la seva realitat, consciència infinita, és exposada o revelada. És el «jo» desvelat. No es tracta de cap «jo» nou, místic, extraordinari o superior. No es tracta de cap «jo» desconegut. De fet, es tracta del «jo» simple, familiar i íntim que som

cada un de nosaltres, abans que aquest «jo» sigui colorat o qualificat per l'experiència. És la nostra experiència més íntima, familiar i primària que havia quedat eclipsada pel nostre focus exclusiu en el contingut de la nostra experiència objectiva, és a dir, en els pensaments, emocions, sensacions i percepcions, o en altres paraules, per la nostra identificació amb el cos-ment. Aquest procés de desvelament de la consciència que som és també l'essència de la pregària i de la meditació.

Es un problema de la esencia más profunda del actor, de una reacción de su parte que le permita revelar una a una las distintas facetas de su personalidad, desde las fuentes biológicas e instintivas hasta el canal de la conciencia y el pensamiento, para alcanzar la cima que es tan difícil de definir y en la que todo se vuelve una unidad. Este acto de develación total del propio ser se convierte en una ofrenda de uno mismo que alcanza a transgredir las barreras y al amor. Yo le llamo a esto un acto total.⁹⁵

En aquest procés de desvelament que proposa Grotowski on l'atenció és dirigida no vers els objectes de l'experiència objectiva —pensaments, emocions, sensacions o percepcions— com seria l'habitual sinó vers allò que és conscient d'ells, «l'essència més profunda de l'actor», l'objectiu final és assolir aquest «cim», on alliberat de tots els condicionaments i resistències, despullat dels seus límits i destí, l'ésser essencial es revela en la seva obertura incondicional, en una experiència d'unitat o no-dualitat, a través d'un cos-ment totalment transparent a la seva font i entregat plenament al món. Aquest és en definitiva l'acte total que Grotowski cerca per part de l'actor i que al final del període teatral es proposarà experimentar ell mateix:

Es el acto de mostrarse desnudo, de arrancar la máscara de la vida cotidiana, [...]. Es un acto solemne y profundo de revelación. El actor debe prepararse para ser absolutamente sincero. Es como un paso hacia lo más alto del organismo del actor en el que la conciencia y los instintos estarán unidos.⁹⁶

En aquesta absoluta sinceritat vers un mateix i obertura incondicional davant de l'experiència del món, les qualitats bàsiques del «jo» separat —resistència a allò que està present i cerca d'allò que no està present— es dissolen i es produeix la revelació del nostre propi Ésser, essencial i irreductible, a través d'un cos-ment transparent al seu propi origen, nu, obert, en

⁹⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Exploración metódica» (1967), dins *Hacia un teatro pobre*, p. 92.

⁹⁶ Denis BABLET, «La técnica del actor» (1967), dins *Hacia un teatro pobre*, p. 179.

una experiència de no-dualitat; és a dir, on no sentim cap separació ni distinció entre allò que som i la totalitat. La ment o el que és el mateix, la nostra experiència objectiva, retorna a nosaltres i es fusiona en la seva font o essència. L'experiència es fusiona en allò que som, presència conscient, contràriament a l'experiència d'unitat preegòica de l'infant on la consciència estava completament fusionada o perduda en l'experiència.

En la no-dualitat postegòica hi ha un reconeixement del què som. L'èmfasi està posat en l'ésser essencial que som i no en el contingut objectiu de l'experiència, és a dir, en aquell que coneix o és conscient de l'experiència. I en l'obertura total a l'experiència no ens perdem en ella sinó que, al no posar resistència i no deixar de sentir i ser la nostra naturalesa veritable, permetem que l'experiència es fusioni en nosaltres en lloc de dirigir-nos o estirar-nos nosaltres vers l'experiència, i així, quedant-nos allà on som, en la nostra llar, no donem a l'experiència la capacitat d'enfosquir o velar la nostra realitat de consciència pura. L'experiència es fusiona en la consciència i descobrim que en realitat només hi ha una substància en la nostra experiència i està impregnada per i feta del conèixer o consciència. La nostra experiència és una intimitat sense trencaments, contínua, on no hi ha espai per a un «jo», un objecte, un altre o un món; no hi ha espai per retirar-se de l'experiència i trobar-la feliç o infeliç, correcta o equivocada, bona o dolenta; no hi ha temps en el qual fer un pas fora de l'ara vers un passat imaginari o un futur desitjat o planejat; no hi ha la possibilitat de sortir de la intimitat de l'amor en la relació amb l'altre; no hi ha possibilitat per conèixer res més que l'espai obert del conèixer; no hi ha possibilitat per al sorgiment d'un pensament que limiti la intimitat de l'experiència en les formes abstractes de la ment; cap possibilitat per esdevenir un «jo», un fragment, una part; cap possibilitat perquè sorgeixi un món a fora i el «jo» contraure's a dins; cap possibilitat perquè aparegui el temps, la distància o l'espai. I d'aquesta manera experienciem la realitat de l'experiència, la realitat del què som. Vivim l'experiència d'allò real. Aquella vida possible en la no-dualitat indicada per Ramana, tan anhelada per Grotowski i que tan sols podrà començar a tastar en els seus viatges a l'Índia, a finals del període teatral.

1.1.1.2 Un primer pas vers l'experiència de la no-dualitat

En aquesta fase de la recerca, Grotowski anomenarà l'experiència fonamental de la no-dualitat com «l'ésser no dividit». L'ésser sencer, indivís, en el qual, de manera contrària a la

perspectiva dual convencional, «la consciència i els instints són u». En altres paraules, la consciència i el cos-ment-món són u. Consciència i experiència són u, no dos o Advaita en sànscrit, no-dualitat. Grotowski es refereix a l'ésser sencer, complet, la totalitat, en el qual s'ha dissolt la sensació de fragmentació, divisió, separació, i per tant, sentint-se complet no necessita ni rebutja res, no cerca ni resisteix res i per tant està en pau, experiència la felicitat plena. Ens referim al fet que darrere de l'aparent multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers hi ha una única i indivisible totalitat o realitat, un ésser compartit, del qual tots els objectes i éssers deriven la seva existència aparentment independent. O en altres paraules, només hi ha una realitat, presència conscient, que és la nostra naturalesa veritable, compartida amb tots i tot, que pren ella mateixa la forma de pensar, sentir i percebre i en l'activitat de pensar, sentir i percebre sembla llençar un vel sobre si mateixa, sembla limitar-se i localitzar-se en un cos-ment a través del qual experiència el món. Fent el viatge enrere vers allò que som originalment retornem a aquesta experiència primària i primordial, el simple fet de ser, «l'ésser no dividit». Sortim de la dualitat que havia creat el punt de vista limitat del «jo» separat i experienciem la no-dualitat original.

Un error molt habitual, i alhora un punt fonamental en la comprensió de la veritable espiritualitat, és creure que el «jo» separat pot experienciar la no-dualitat a través de meravelloses pràctiques. Aquesta creença pseudoespiritual perpetua la creença en el «jo» separat i impossibilita així el veritable viatge de retorn a la nostra condició original. Tal com indiquen Grotowski i el seu mestre Ramana, primer cal descobrir la nostra naturalesa veritable, primer cal desvelar-se. En aquest desvelament, si es du a terme fins el final, inevitablement ens adonem que no som la persona que creïem ser i el «jo» separat, la il·lusió, es dissol. Sent de manera conscient allò que som essencialment i veritablement, només aleshores, experienciem la naturalesa no-dual de la realitat. Així doncs, la persona o «jo» separat o ego o «jo» personal no experienciarà mai la no-dualitat, ja que el primer pas per a aquesta experiència és adonar-se que no existeix cap «jo» separat. Això no vol dir que no puguem viure l'experiència de la no-dualitat en el món, però només si abans hem reconegut experiencialment que el «jo» personal o la persona que creïem ser no existeix realment. Aquest serà un dels grans obstacles en les investigacions de Grotowski, que no podrà superar fins a la darrera fase de la recerca.

Ens podem apropar també a la realitat no-dual de la nostra experiència del món a través del procés de la percepció. Per exemple, explorant la percepció auditiva en la nostra experiència

ens adonem que tot el que coneixem dels sons és l'experiència d'escoltar. Si ens preguntem ¿on té lloc l'escoltar, vint metres enllà, quinze, o aquí? ¿I com de prop meu? L'experiència d'escoltar, ¿on té lloc? Si ens mantenim ben a prop de la nostra experiència veiem que l'experiència d'escoltar no té lloc a cap distància de mi mateixa. No hi ha espai entre jo i l'escoltar. El so apareix en mi. Però de manera convencional i condicionada el pensament diu: sóc conscient del so aquí, però el so és allí. I així divideix l'escoltar en dues parts: un «jo» dins que escolta i un so, fora, que és escoltat. Aquí apareix la dualitat.

Però si ens mantenim prop de la nostra experiència, en la intimitat de la nostra experiència, i ens preguntem: «¿Què conec del so dels ocells?» Ens adonem que tot el que hi ha és simplement l'experiència d'escoltar. Tot el que hi ha en la nostra experiència del so dels ocells és l'experiència d'escoltar. I l'escoltar no està dividit en dos, una part «jo» i una altra part «no jo» o ocell. Només hi ha escoltar. En la nostra experiència només hi ha una sola substància, contínua, íntima: escoltar. I amb l'experiència de veure és el mateix. No està dividida en aquell que veu, aquí, i el món vist allí fora. Tot és simplement l'experiència de veure. I el veure o l'escoltar estan fets en realitat del conèixer o ser conscient d'aquest veure o escoltar. Tot el que hi ha en el veure o l'escoltar és el conèixer o ser conscient d'aquest veure o aquest escoltar. I en realitat som aquest conèixer o consciència. Tu consciència impregnes tot el camp de la teva experiència. Res no està separat de tu o de la consciència que percep. Però el que ens ha ensenyat la nostra cultura i ha quedat ben arrelat en nosaltres és: «l'Anna veu l'arbre. L'Anna escolta l'ocell». Un subjecte unit a un objecte a través d'un acte de conèixer, percebre o sentir. Aquesta és la presumció fonamental de la nostra cultura. Un subjecte i un objecte que estan essencialment separats. Creure que aquesta conceptualització reflecteix la realitat de la nostra experiència és la causa de la dualitat.

Podem concloure que la no-dualitat es refereix al fet que la realitat no està essencialment dividida en ment i matèria, o jo i altre, o Déu i món, sinó que hi ha una única totalitat o unitat que brilla en cada una de les nostres ments com a esseritat del nostre ésser i brilla en el món com a esseritat dels objectes. O en altres paraules, la consciència i l'experiència són u, o la ment i la matèria són u. És a dir, l'aparent relació subjecte-objecte es dissol en l'experiència directa de la no-dualitat.

El procés que ens permet sortir de la visió dual de la nostra experiència, procés que ens indica Grotowski com a «desvelar totalment el propi ésser», on ens despullem de tot allò que és

superflu en nosaltres per arribar a l'essència que som abans que aquesta sigui colorada, velada o qualificada per l'experiència, és el que Ramana descriu com a submergir la ment en el Cor. No es refereix al cor físic, sinó al cor de la consciència, el cor del nostre Ésser, allò més profund en nosaltres, el nostre nucli essencial, la Font, és a dir, el fet de ser conscient, l'espai de presència conscient. En aquesta immersió més i més profunda en nosaltres on la ment es relaxa i reposa en la seva font, i eixamplant-se perd les seves limitacions i condicionaments, la nostra naturalesa essencial —nua, despullada— brilla en la ment —totalment oberta i transparent— com el reconeixement del que sóc veritablement. Brilla en les nostres emocions com l'experiència de pau o felicitat. La nostra naturalesa essencial resplendeix en el nostre cos com la vida joiosa. La sentim en les nostres relacions com l'amor i a través de les nostres percepcions com l'experiència de bellesa.

En aquesta immersió de la ment en la seva essència, la ment va perdent les seves limitacions, es va despullant de les qualitats temporals i finites adquirides de l'experiència i apareix revelada com la consciència pura⁹⁷ que som. Aquesta revelació o exposició de la naturalesa del nostre ésser essencial és el que en les tradicions espirituals s'anomena il·luminació o despertar. La cerca de la no-dualitat conformarà l'arrel de les investigacions de Grotowski en el període teatral i impregnarà clarament la seva recerca en el camp del teatre.

Continuant amb aquest procés, quan la ment, deixant d'estar aferrada i centrada en els objectes de l'experiència s'hi desenganxa, deixa d'estar focalitzada en els objectes, s'eixampla i es relaxa i queda absorbida en el Cor. Aleshores el «jo» ego —que és el centre dels pensaments— es dissol, ja que era tan sols una contracció en la consciència. I la consciència pura, que subsisteix en tots els estats de la ment, roman única i resplendent. És en aquest estat —en l'experiència primordial de ser— en el qual no hi ha cap traça de la contracció inherent al «jo» separat, finit i temporal, quan l'ésser veritable pot aparèixer revelat. Així, en lloc de portar l'atenció exclusivament als pensaments, imatges, sensacions, emocions o percepcions, que ens mantenen aferrats al contingut de l'experiència i a les limitacions i condicionaments de la ment, es tracta més aviat com de deixar caure enrere o permetre fondre's l'atenció o la ment en la seva font, la seva essència, el seu origen.

⁹⁷ «Pura» en aquest context significa no barrejada amb les qualitats limitades de l'experiència, és a dir, amb les qualitats objectives de l'experiència. Puresa, en tant que en el seu estat original.

Aleshores, els pensaments, imatges, sensacions, emocions i percepcions que prèviament estaven en el primer pla de la nostra experiència o en el primer pla de la nostra atenció gradualment retrocedeixen a un segon pla. I el nostre Ésser que està sempre present, reposant silenciosament en el fons de la nostra experiència, comença a emergir des del fons i ve al primer pla. Aquest és «el pas vers allò més alt», el cim o utilitzant una altra metàfora, el pas vers allò més profund en nosaltres, que demana Grotowski als seus actors. Quan retirem l'atenció exclusivament centrada en els pensaments i objectes del món —en allò que no som però crèiem ser—, en aquest acte de sinceritat total i profunda, l'atenció, alliberada de la identificació i l'aferrament als objectes de l'experiència, pot retornar a la seva font, relaxar-se i eixamplar-se retornant al seu estat natural d'obertura i receptivitat; i aleshores som mostrats tal com som veritablement. Això ens permet confrontar-nos amb la nostra experiència des del què som i des d'un posicionament de claredat, de lucidesa.

1.1.2 Les dues qualitats bàsiques del «jo» separat

Com hem dit, la ment finita o «jo» separat és la consciència infinita sobre la qual el pensament ha superposat un límit i un destí. En altres paraules, el «jo» separat és solament l'ésser veritable i únic de consciència barrejat amb el contingut de l'experiència. Tot el que cal és discernir clarament el fet de ser conscient, del drama de l'experiència. Només hi ha l'únic i veritable ésser de consciència infinita que és colorat per l'experiència i com a resultat sembla estar limitat per l'experiència. De fet, el «jo» personal és simplement una limitació, o una compressió, que el pensament ha superposat en l'espai vast de consciència, inherentment en pau i felicitat. Quan el pensament superposa un límit en la consciència infinita, es trenca el llaç amb la felicitat incondicional, que és la nostra naturalesa essencial. En aquesta compressió es crea una contracció que sempre voldrà retornar al seu estat d'equilibri. Aquesta tensió, aquesta sensació de manca de la nostra condició original, és experienciada com l'anhel de felicitat, en altres paraules, l'anhel del retorn a allò que som.

D'aquesta manera, en les diverses formes de desig o anhel, la ment simplement està cercant ser alliberada de les seves limitacions autoimposades i retornar al seu estat natural de plenitud, amor i felicitat. Així, el «jo» personal, separat de la seva naturalesa essencial sempre present i il·limitada, i per tant, sentint-se temporal i finit, sempre es mou impulsat per dues motivacions fonamentals: la cerca o desig —causada per la sensació de manca— i la

resistència —causada per la por a morir—; en realitat, dues cares de la mateixa moneda. La manca és el desig o la cerca d'allò que no està present i la por és la resistència a allò que està present. La manca és: vull allò. La por és: no vull això. Sempre es tracta d'una d'aquestes activitats. Són els elements centrals del «jo» separat. I la raó per la qual el «jo» separat està constituït per aquests dos elements fonamentals és perquè les dues qualitats essencials de la consciència, ser sempre present i sense límits, queden aparentment velades amb l'aparició del «jo» separat.

Quan la naturalesa sempre present de la consciència és velada, en altres paraules, quan perdem contacte amb el fet que som eternament presents, eternament ara, i en canvi crec i sento que sóc temporal i que per tant desapareixeré, és a dir, creiem que hem nascut i que per tant morirem, apareix la por a la mort. I així la por a la mort és produïda quan la nostra naturalesa sempre present és velada. De la mateixa manera, quan la segona qualitat de la consciència, ser sense límits o infinita, és passada per alt o oblidada i semblen esdevenir, en canvi, un objecte finit, limitat, en aquesta posició hi ha inherent la sensació de ser un fragment i per tant ens sentim incomplets. I sentint-nos incomplets, sentim que ens manca alguna cosa, i sentint aquesta manca sempre estarem cercant completar-nos a través de l'adquisició d'un objecte, una substància, un estat, una relació o una activitat. Aquestes dues qualitats, la por a la mort i la sensació de manca apareixen directament com a resultat del velar de la nostra veritable naturalesa de consciència infinita i sempre present.

De la mateixa manera, la cura per a aquestes dues emocions centrals que són l'arrel del «jo» separat —la sensació de manca i la por a la mort— és, com ens indica Grotowski, retornar al nostre ésser veritable i descobrir la seva naturalesa. Descobrir que sóc sempre present i sense límits. Aquesta descoberta desarrela el nucli del «jo» separat, queda tallat de la seva font, i amb el temps comença a desaparèixer. Aquest passar per alt la nostra naturalesa eterna —que és el causant de la por a la mort— ens fa sentir que som un objecte en el temps, un objecte que desapareixerà en el temps. La sensació de manca, que és produïda pel passar per alt la nostra naturalesa infinita, ens fa sentir que som un objecte en l'espai. I aquesta creença i sensació que som un objecte en el temps i l'espai és el resultat directe de passar per alt la nostra naturalesa veritable. De fet, el temps i l'espai són imaginats precisament per acomodar el «jo» separat que creiem i sentim que som. I aleshores la por apareix a partir de la sensació de ser una entitat en el temps i per tant subjecta a morir, i el desig apareix a partir de la sensació de ser una entitat en l'espai, i per tant subjecta a la limitació o la manca. La por i el

desig apareixen directament d'aquestes dues sensacions. I de fet, la por i el desig no són el que sent el «jo» separat sinó que són elles mateixes el «jo» separat. Les activitats de por i desig són elles mateixes el «jo» separat. El «jo» separat no és realment una entitat és simplement una activitat de la consciència.

Aquestes són l'activitat de resistir el que està present, que s'experiència com a por, sofriment, desconfiança, defensa, avorriment, incertesa, incomoditat, ira, agressivitat, rebuig... i l'activitat de cercar el que no està present, que s'experiència com a solitud, infelicitat, tristesa, impaciència, agitació, ansietat, vanitat, egoisme... Són els obstacles bàsics en el retorn a la nostra essència i es manifesten en el cos com una xarxa de tensions i contraccions que serveixen per mantenir l'entitat il·lusòria del «jo» separat. D'aquesta manera el cos ha assumit postures, gestos, comportaments i activitats, i la ment ha assumit patrons de pensament, que són conseqüents amb la creença que el «jo» separat viu en ells, és a dir, que provenen de la resistència i la cerca, i que formant una xarxa de tensions no funcionals en el cos i creences en la ment seran un obstacle per a la sinceritat i la capacitat de precisió que demana Grotowski als seus actors. Quan t'involucres en una acció artística, qualsevol d'aquestes contraccions en el cos interferiran en la precisió de l'acció. Potser no sents la contracció en el cos perquè pot arribar a ser molt subtil però es reflectirà en la visible incapacitat de precisió. Aleshores la precisió en l'acció esdevé com una guia. És com un mirall del què està passant dins teu. L'acció artística esdevé una mena de ioga —ioga entès com a via de retorn a la unitat que inclou l'obertura plena al món— un ioga que no té fi, en el qual el cos és sensibilitzat progressivament i sense fi, esdevenint gradualment més i més transparent a la seva font.

L'essencial en tot treball artístic és la sinceritat. Fins al final. És una mena de confrontació amb les nostres pròpies experiències en la vida. Si no és precís no és veritat, és una manera d'amagar-nos i no una manera de desvelar-nos o mostrar-nos a nosaltres mateixos.⁹⁸

La demanda de precisió en l'acció exposarà les nostres resistències. Els punts de densitat en el cos —que són els residus de la sensació «jo» en el cos— es faran evidents. Normalment aquestes resistències es mantenen per sota del llindar de la nostra consciència, dictant els nostres pensaments, comportaments i activitats des del seu amagatall. En la necessitat de ser precisos en l'acció, racons del cos que s'havien mantingut a l'ombra i on podien quedar

⁹⁸ *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden. Dirigit per Merrill Brockway, produït per Columbia Broadcasting System, editat per Creative Arts Television (Connecticut), 1970, 54 min., col., en anglès i francès. [00:30:03]. (Transcripció i traducció de l'autora).

amagats residus del «jo» separat, ara queden il·luminats per la llum de la consciència que ens cal per a aquesta precisió. Resistències latents en el cos apareixen i ara són exposades en el camp obert de la consciència, en la nostra mirada clara i atenta que requereix la precisió en l'acció i que en canvi no havien pogut aparèixer en la perspectiva estreta i limitada del «jo» separat. La consciència observa, la ment o «jo» separat jutja.

La precisió ens demana que sortim del judici de la ment finita i que ens establím en i com la consciència testimoniant o observant. Així, en el viatge interior espiritual o procés de retorn o establiment en la nostra naturalesa essencial, Grotowski està dirigint l'atenció de l'actor vers si mateix de manera indirecta a través de la demanda de precisió en l'acció, és a dir, està demanant una mirada clara en la que he de ser conscient del què estic fent. Per ser precís he de saber el que estic fent; he de ser conscient de la meva acció. No és la persona o l'ésser humà qui és conscient. Només la consciència és conscient. La ment és simplement el pensament actual. La precisió, és a dir, la mirada conscient m'estableix en la meva naturalesa veritable, la presència conscient. Requereix una mirada impersonal, oberta, clara, sense interferència psicològica. És a dir, per veure de manera clara i precisa, la mirada no pot estar enfosquida pels conceptes que el pensament superposa en la nostra experiència. Aquesta mirada lúcida prové d'una escolta global, en la que el cos, la ment i els sentits es fusionen. Una escolta que no pertany a un òrgan específic, sinó que és completament oberta, receptiva i inclusiva. I així, allò percebut arriba directament a la nostra obertura acollidora.

Aquesta escolta global, silenciosa, si és sostinguda esdevé consciència, lucidesa, on desapareix, o millor dit, on no hi ha espai per al comentari psicològic. Aquesta escolta no és una funció. En aquesta mirada conscient, lúcida, desapareix aquell que fa i desapareix allò que és fet. Subjecte i objecte es fonen en l'experiència íntima, contínua i indivisible de fer, d'escoltar, de ser conscient. Només hi ha l'experiència de fer. I cada detall d'aquest fer esdevé realitat articulada. Aquesta articulació precisa és imprescindible per a l'acció de qualitat que demana Grotowski. Cada detall ha d'aparèixer plenament en tu espai obert de consciència, sinó tots els detalls quedarien agrupats en una massa i romandrien inconscients. Per això Grotowski diu: «si no és precís no és veritat». Si no som precisos no ens estem revelant com allò que som, consciència oberta i lliure. La precisió és una expressió perfecta de la veritat. La precisió evita que t'evadeixis o que t'amaguis darrere del «jo» separat, per tant, com diu Grotowski, la precisió és «una manera de desvelar-nos o mostrar-nos a nosaltres mateixos».

Com veurem, aquesta qualitat de precisió serà imprescindible i fonamental en la mestria artística espiritual que demanarà Grotowski en el camp de l'art com a vehicle.

D'altra banda, la precisió demana una atenció sense tensió i sense intenció; en el sentit de no tenir previst per endavant el resultat de la teva acció, ni tenir cap intenció de canviar o alterar-ne el resultat. I tractant-se d'una escolta sense intenció significa també que està alliberada de concentració. En la intenció i la concentració sempre hi ha un objectiu, cerquem un resultat, però en l'escolta estem simplement oberts, sense cap direcció. En l'escolta no hi ha aferrament. Tot allò escoltat ve cap a nosaltres, rebut incondicionalment en la nostra obertura. El cervell relaxat es troba en un estat de no funció natural, simplement atent sense cap direcció específica. És l'escolta relaxada en el Sí mateix, en l'espai silencios de consciència, on no hi ha ni fora ni dins. En aquest silenci-presència hi ha una absència total d'un mateix com a algú.

Es tracta d'una atenció silenciosa i al mateix temps d'una quietud viva i atenta, que no pot aparèixer en un cos carregat de tensions no funcionals. Aquesta xarxa de tensions és el reflex de la tirania que imposa el «jo» separat en el cos-ment. La resistència a allò que està present, forma bàsica del «jo» separat, és un gran obstacle a la capacitat de precisió, que demana tot el contrari, una obertura i completa fusió amb l'acció; que només és possible quan la sensació de separació —és a dir, la sensació de creure que sóc un «jo» separat, amb tots els pensaments, emocions, tensions i contraccions que mantenen la seva identitat— es dissol. Tan sols alliberats del desig podrem esdevenir pura receptivitat, diu l'*Ashtavakra Gita*, text sagrat molt estimat per Ramana.

Si sentim que som un «jo» separat fent una acció, les por i inseguretats inherents en el «jo» separat seran una interferència en l'entrega plena a l'acció i d'aquesta manera la precisió es convertirà en una tasca inabastable. Sent aquest l'obstacle sempre present en el treball actoral. En l'acte d'ofrena d'un mateix en l'acció, es dissolen el faedor i allò fet. Desapareixen. Només hi ha fer. El subjecte i l'objecte es dissolen en l'experiència única i indivisible de fer. Experiència en la qual hi ha precisió i veritat. Així, en certa manera, la precisió podria ser possible en un cos que hagués estat prèviament desbloquejat amb tècniques psicofísiques, per exemple, és a dir, alliberat temporalment de les seves limitacions. Però aquest alliberament de les tensions no funcionals del cos-ment no serà definitiu mentre hi hagi la creença «jo sóc el cos-ment», és a dir, fins que no es produeixi el reconeixement del nostre

ésser veritable. I així, el cos alliberat de la identificació il·lusòria «jo sóc el cos-ment» retorna al seu estat natural d'obertura i receptivitat. Justament és la identificació amb el cos-ment la que manté activa la xarxa de tensions que donen suport a la identitat imaginària del «jo» separat —a la sensació de separació o dualitat— i que seguiran reapareixent en el cos mentre es mantingui la creença de ser el cos-ment.

L'*Ashtavakra Gita*, text estimat per Ramana, ens diu que «les persones no poden arribar a conèixer-se a si mateixes per mitjà de les pràctiques». De la mateixa manera, Grotowski molt justament remarca que aquests «exercicis» psicofísics no són la base del procés interior vers la veritat de l'experiència sinó un alleujament temporal, que ens permetrà tan sols un breu tast de llibertat. En realitat el retorn a la nostra condició natural d'equilibri i pau no es pot aconseguir a través d'una pràctica, d'un esforç, que no faria més que afegir capes a la contracció, sinó a través d'eliminar els obstacles que ens estan impedit el retorn al nostre estat natural, és a dir, a través d'una via negativa. I aquest és l'intent de Grotowski en el període teatral. Recordem que no es tractava d'adquirir tècniques sinó de deixar anar aferraments. Per això diem que més que una pràctica és una no-pràctica. Més que un camí és un no-camí. És més un deixar de fer que un fer. És un relaxament de la contracció que suposa el «jo» separat en la consciència, provocada per la creença que la consciència que som està localitzada i comparteix els límits i destí del cos-ment. És un camí que no va cap a fora en l'adquisició d'objectes sinó més i més profund en un despullament vers l'essència de la nostra pròpia ment, vers l'origen d'allò que som.

Debo decirles que no creo que los ejercicios lleven a un acto creativo. Los ejercicios son como cepillarse los dientes, es necesario para limpiar el aparato, la máquina, pero esto no lo hace volar, esto no lo lleva a la verdad es sólo una acción de higiene.⁹⁹

En el viatge espiritual, que ens porta a la veritat i la llibertat originals —el «vol», tal com ho anomena Grotowski—, l'atenció que habitualment es dirigia exclusivament cap a fora vers els objectes de l'experiència, i per tant allunyant-se de nosaltres mateixos —l'atenció prové d'un mateix i es dirigeix vers els objectes—, és convidada a retornar a si mateixa en el procés *neti-neti*: no sóc això, no sóc això, no sóc això. És en aquesta sinceritat profunda, en aquest desvelar-se deixant caure els vel·ls que ens cobrien i que creïem ser, que es descobreix la veritat sobre un mateix, es revela la nostra naturalesa veritable.

⁹⁹ Jerzy GROTOWSKI, «El Príncipe Constante de Ryszard Cieslak» (París, 9 desembre 1990), *Máscara*, núm. 16 (1994), p. 11.

En el nostre descobriment que el «jo» essencial no viu dins del cos sinó que és allò que és conscient del cos, en el procés *neti-neti*, el cos reté encara els seus vells hàbits que han estat condicionats i entrenats durant dècades per mantenir la identitat d'un «jo» il·lusori localitzat en el cos. En la descoberta del què sóc veritablement i per tant en el reconeixement que el «jo» separat no existeix realment, la creença que sóc el cos-ment es dissol i es desarrela el nucli profund del «jo» separat; perquè en realitat el «jo» separat, tal com hem dit, no és una entitat sinó simplement l'activitat de pensar i sentir que la nostra naturalesa essencial de consciència pura comparteix els límits i el destí del cos-ment. Però només de manera gradual s'aniran afluixant i dissolent, capa a capa, les tensions en el cos, que servien a la identitat il·lusòria del «jo» separat. Tots els pensaments, emocions, sensacions, accions i relacions que giren en torn al «jo» separat deixen un eco o empremta en el cos. Com a resultat, el cos continua sent un refugi segur per a la sensació de separació molt després de que la creença en un «jo» separat s'hagi dissolt. Cal temps perquè es dissolguin tots els residus en el cos i s'eliminin del sistema. L'eco del «jo» separat en el cos pot arribar a ser molt subtil.

1.1.3 La pregunta sagrada: «¿Qui sóc jo?»

El que fa úniques les ensenyances de Grotowski i de l'Advaita, però a l'hora menys accessibles, és que el centre al voltant del qual gira l'ensenyança no és el «jo» personal separat, és a dir, l'entitat que creiem ser habitualment. A diferència de la majoria d'ensenyances, que havent-se allunyat de la seva essència no-dual, parteixen i se centren en l'existència il·lusòria d'un «jo» separat; i d'aquesta manera inevitablement el que fan és perpetuar-lo. Aquí, en canvi, en el camí que proposen tant Ramana com Grotowski, el primer pas imprescindible i que reclamaran incessantment els dos mestres és descobrir i reconèixer l'ésser essencial que som, en altres paraules, ser qui ets veritablement. Partint de la pregunta fonamental de Ramana Maharshi «¿Qui sóc jo?» que inicia el procés de retorn a nosaltres mateixes i que en cap cas serà un exercici mental, sinó un camí totalment pràctic.

Aquesta pregunta sagrada la trobem també formulada de diverses maneres: «¿Què és allò que coneix o és conscient de la meva experiència?» «¿Què és allò que no se'm pot treure, allò que ha estat amb mi tota la meva vida?» «¿Quin és l'element continu o que no desapareix en tota la meva experiència?» «¿Què és allò essencial en mi?» «¿Quina és la naturalesa del «jo»?» «¿Què

és el que anomeno «jo»?» Aquesta és una pregunta única perquè a diferència de les preguntes habituals que porten la ment en un viatge d'exploració objectiva o cap a fora, aquesta porta la ment en un viatge vers on no hi ha objectes; en el qual el conèixer amb el qual la ment normalment coneix l'experiència objectiva és portat cap a dins o cap a l'Ésser, vers la seva pròpia realitat essencial i incolora. A mida que la ment viatja cap a dins o cap enrere, la seva qualitat de conèixer pur perd —gradualment en la majoria dels casos— la coloració que havia estat superposada en ella per l'experiència objectiva. Tal com la imatge que es va fent lentament sembla revelar la pantalla —que de fet havia estat sempre a plena vista—, així mateix la naturalesa essencial de la ment deixa d'enfosquir-se a si mateixa en la forma de l'experiència objectiva i és revelada a si mateixa com a consciència pura, sense objectes i infinita. La ment reconeix la seva pròpia naturalesa: ment original, consciència pura i infinita. Aquest és l'element de l'experiència que es manté sempre present; durant els tres estats, el de vigília, el del somni i el del son profund.

Explorem ara la nostra experiència de la presència conscient. És evident que no podem tenir una experiència sense ser-ne conscients. El fet de ser conscient, allò que està present i és conscient o la presència conscient, acompanya sempre l'experiència. La presència conscient és l'únic element de la nostra experiència que es manté present en tota experiència i és el que tots anomenem «jo». Sóc jo que sóc conscient dels meus pensaments, sóc jo que sóc conscient de les meves sensacions, és a dir, sóc jo qui és conscient de la meva experiència. Així, podem dir que jo sóc simplement l'experiència no objectiva de ser conscient.

Veiem doncs que la pregunta «¿Qui sóc jo?» ens fa dirigir l'atenció —retirant-la dels objectes dels quals sóc conscient— a allò que és conscient d'ells, és a dir, vers el «jo». Aleshores, ¿quina és la naturalesa del «jo» que coneix la meva experiència? Per trobar la resposta la nostra atenció en lloc de dirigir-se endavant vers un objecte, en lloc de dirigir-se vers un pensament, percepció, sensació o emoció, és a dir, d'allunyar-se de nosaltres mateixes, haurà de deixar d'enfocar-se en un objecte i començar a relaxar-se i a submergir-se enrere vers la seva font. Aquest submergir-se de l'atenció en la seva font rep diferents noms en les diverses tradicions espirituals. En la tradició cristiana s'anomena la «pràctica de la presència de Déu». Ramana Maharshi ho anomenava el «submergir-se de la ment en el Cor» —no el cor físic sinó el cor de la consciència, la seva font, la seva naturalesa essencial. Nissargadatta, mestre Advaita, ho va anomenar centrar-se en el «Jo sóc». Tot i que de fet, és un desenfocament, una relaxació

més que un centrar-se. Fluir avall, avall, avall, en els cercles de l'ésser que s'eixamplen sense fi, és com ho va descriure Rumi, el poeta místic sufi.

Podem dir que és un caure enrere de l'atenció, una relaxació de l'atenció vers la seva font. Com un habitar o reposar en Si mateix, en l'Ésser. Ouspenski ho va anomenar «record de si», però aquesta expressió pot portar a confusions ja que alguna cosa que no té qualitats objectives no pot ser recordada. També s'anomena pregària o meditació. Però ens referim a la pregària veritable, en la que aquell que prega i aquell a qui es prega es dissolen deixant el cor obert, despullat i fos. Totes aquestes indicacions el que fan és portar la nostra atenció vers la presència conscient, allunyant la ment del seu contingut objectiu i portant-la vers la seva font, origen o essència; és a dir, vers nosaltres mateixos. Sempre sóc allò que és conscient de la meva experiència.

De la mateixa manera, tant Grotowski com Ramana ens indiquen que per trobar la resposta a aquesta pregunta sagrada cal portar l'atenció en la direcció oposada al que és habitual, permetent així que les capes de condicionaments amb les quals ens hem vestit —pensaments, emocions, imatges i idees centrades en i que reforcen el «jo» personal o la màscara— caiguin. Ja que és la nostra atenció la que els sosté i la nostra creença en ells la que els fa aparentment «reals». Només permetent que l'atenció doni la volta, retorni i se submergeixi en la seva font, serà possible descobrir la nostra naturalesa veritable, espaiosa i lluminosa. Sense dubte, per descobrir qui ets, has de portar l'atenció vers tu mateix. D'aquesta manera passem de la identificació habitual amb el «jo» personal, és a dir, amb el flux de pensaments que ens manté en el que la tradició vedàntica anomena fosc o ignorància —ignorància del nostre propi ésser— a la llum del conèixer pur, la consciència espaiosa, oberta i lluminosa que som essencialment.

Es tracta d'un procés d'entrega completa, de deixar anar tot allò que sembla limitar-nos, tot allò que és superflu en nosaltres. Deixar anar, deixar anar, deixar anar fins que arribes a aquell element de tu mateixa que no pot ser deixat anar: el teu propi ésser autoconscient, despullat, nu. «L'entrega» és un altre terme que ens indica aquest viatjar enrere fent ofrena de tot allò que no és essencial en nosaltres, per retornar a allò que som veritablement. I amb Grotowski aquesta via de retorn, via espiritual, vertical, interior de descoberta del nostre ésser essencial, es portarà a terme amb el suport d'unes eines particulars, les de l'actor —entès com a ésser humà en acció i no com a aquell que interpreta. Amb la particularitat que aquestes eines

engloben el cos, els sentits, l'acció i la relació, és a dir, tots els camps de la nostra experiència i d'aquesta manera l'ensenyança no es queda només a un nivell intel·lectual.

Així, la via interior vers la realització de la nostra naturalesa veritable —l'essència— que ens indica Grotowski, estarà sempre complementada amb la via vers l'exterior —el món-experiència—, fent d'aquest camí una via plena o integral que inclou totes les dimensions de l'ésser. Una via de retorn a l'ésser veritable que —a diferència dels corrents més coneguts de l'Advaita que normalment s'aturen en aquest punt de reconeixement del nostre ésser— retorna al món, impregnant i involucrant tots els camps de la nostra experiència: ment (pensaments, records i imatges), cos (sensacions i emocions), món (percepcions), acció i relació. Es tracta d'una via que demana tot el teu ésser. Una via integral i inclusiva. Es tracta de la via advàitica integral que comprèn l'ensenyança advàitica completa. Inclou l'aspecte vedàntic —cap a dins vers l'ésser essencial amb la presència de la consciència que testimonia en el fons— i al mateix temps inclou també l'aspecte tântric, és a dir, el camí cap a fora vers el món. Via espiritual integral on la consciència, el cos i el món van junts.

En aquesta visió única, completa i original de Grotowski, el propòsit principal de l'art deixa de ser la creació d'obres, per convertir-se en un vehicle per al trajecte de retorn i realització de la nostra naturalesa essencial i al mateix temps per a l'obertura i implicació plena en el món. Un camí de realització, de vida i d'existència. I així l'actor, en aquesta primera fase de la trajectòria professional de Grotowski, es convertirà en un «actor sant», confluint en ell les vies de l'artista —amb una implicació plena en el món— i del místic —centrat en la realització interior. Veurem que l'«actor sant» com el místic, reposa en el seu Ésser i com l'artista, celebra i comparteix el seu Ésser en el món:

Aquí exigimos la consistencia. La exigimos de los actores que viven el teatro conscientemente para probarse en algo extremo, para entablar una especie de desafío que exige una respuesta total de cada uno de nosotros. Vienen a probarse en algo muy definitivo que va más allá del significado del «teatro» y que es más bien un acto de vida y un camino de existencia. [...] podremos decir que el teatro y la actuación son para nosotros una especie de vehículo que nos permite emerger fuera de nosotros mismos, una manera de realizarnos.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Declaración de principios» (1967), dins *Hacia un teatro pobre*, p. 218.

1.1.4 La via de retorn a la Font a través de la relació humana

L'anhel primordial d'aquella vida en plenitud que sent incessantment Grotowski —la possibilitat de viure en contacte amb la seva essència i sentir-se plenament viu— prové de la insuportable manca de vida i autenticitat que sent en les seves relacions.

Probabilmente il problema chiave del mio non-esistere era dovuto alla sensazione che mi mancasse la relazione viva con gli altri, perché ogni contatto non era pienamente reale.¹⁰¹

Aquesta forta necessitat que sent Grotowski prové del seu anhel d'alliberar-se de la sensació de separació, especialment de la desesperant sensació de separació amb l'altre. Un anhel tan vital com la «necessitat d'aire en aquell que s'està ofegant»,¹⁰² confessa Grotowski. Amb termes similars el seu mestre Ramana parla d'aquest mateix anhel per la realització de la nostra naturalesa veritable o cessament de la sensació de separació, comparant-lo amb l'anhel «de un hombre mantenido bajo el agua que intenta salir a la superficie para salvar su vida».¹⁰³

L'anhel que sent el jove Grotowski, i que el portarà a centrar-se més i més en el seu camí espiritual, és en realitat un profund desig d'amor i de sentir la plenitud de la vida en ell. Un gran desig de veritat i autenticitat en la seva vida, que per sobre de tot és l'anhel de descobrir qui és veritablement, de desvelar allò real darrere de les aparences. Justament aquest anhel —que Grotowski experimenta com una sensació d'«ofec», i de buit i mancança en ell mateix i en les seves relacions— es produeix quan les qualitats inherents al nostre estat original han quedat velades.

Per poder entendre més clarament aquest procés de velament de la nostra condició original i el posterior desvelament que cerca Grotowski, tornem a l'ensenyança del seu mestre. Per descobrir les qualitats inherents a la nostra naturalesa veritable, ens anirà bé situar-nos ara en la perspectiva de la consciència pura —el nivell absolut o realitat no-dual de l'experiència—, que de fet és l'únic punt de vista real perquè la consciència és allò que coneix l'experiència i en tota experiència no hi ha res més que la consciència de l'experiència. Per tant, deixem de costat momentàniament la perspectiva relativa de la ment finita o la consciència que sembla estar localitzada en i com el cos. Ens referim simplement a la realitat fonamental subjacent a

¹⁰¹ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 119.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 135.

L'aparent multiplicitat i diversitat que conforma l'existència manifestada del món, en altres paraules, al camp infinit de consciència que som i del qual tots els objectes i éssers deriven la seva existència. Des del punt de vista absolut —el que anomenem realitat absoluta— no hi ha abans o després, proximitat o distància; tota experiència és simplement una modulació del seu ésser infinit, consciència pura. La consciència seria com una pantalla autoconscient sense dimensions damunt de la qual es projecten tots els colors de l'experiència. Des del punt de vista de la pantalla, punt de vista real o absolut, res més que la pantalla mai no esdevé existent. Des del punt de vista de la pantalla només hi és ella mateixa modulant-se a si mateixa, colorant-se a si mateixa en totes les formes de l'experiència, i per tant cap objecte separat té una existència pròpia. Cap objecte existeix de manera independent d'ella.

De fet, ho podem comprovar també en la nostra pròpia experiència. Observem un objecte que apareix en la nostra experiència, per exemple un pensament. Si ens preguntem què és un pensament, per poder respondre hem d'explorar la nostra experiència. Quan ho fem, veiem que en realitat mai no experienciem la totalitat d'un objecte anomenat pensament. Quan estem experienciant el final del pensament, el principi d'aquest ja no està present. Per tant, seria més acurat dir que el que experienciem és més aviat un procés de pensar. Quan explorem la realitat de la nostra experiència ens adonem que allò que consideràvem un objecte, el pensament, s'ha reduït al procés de pensar. Si anem a l'experiència de pensar, el que veiem és que estem coneixent o sent conscients d'aquest procés de pensar, indubtablement. Quan vaig a l'experiència de pensar el que veig és que estic coneixent o sóc conscient de l'experiència de pensar. Si intentem isolar aquestes dues experiències, una «el pensar» i l'altra «el conèixer o ser conscient del pensar», ens adonem que no podem trobar aquests dos elements separats en la nostra experiència. Són simplement dues maneres diferents de dir el mateix. L'experiència de pensar i l'experiència de conèixer el pensar són la mateixa experiència. Tot el que hi ha present en l'experiència de pensar és en realitat el conèixer aquest pensar. Tot el que coneixem del procés de pensar és el conèixer o el ser conscient del pensar.

El conèixer o el fet de ser conscient sempre està present. Aquest conèixer està present però a més és sempre present, no ha desaparegut ni desapareix mai. El pensament intermitent està fet d'aquest conèixer sempre present. El conèixer o consciència és l'única substància present. Allò que és real no desapareix. La realitat no pot desaparèixer. És com mirar una pel·lícula plena d'objectes intermitents: persones, cotxes, arbres, cases, anant i venint tot el temps. Però

¿de què estan fets aquests «objectes» realment? Si t'hi acostes no trobes persones, cotxes, arbres, cases. Tot el que trobes és la pantalla. Quan el cotxe desapareix, ¿què desapareix *realment*? Res. Aquesta és una de les proves per comprovar allò que és real: no pot desaparèixer. Així, la pantalla és la realitat del cotxe. Si oblidem o passem per alt la presència de la pantalla, veurem un objecte anomenat cotxe que sembla tenir una existència independent. Aquest objecte apareix i desapareix. Per poder considerar-lo un objecte amb una realitat independent primer hem d'oblidar o passar per alt la pantalla en la qual apareix i de la qual està fet. Si veiem la pantalla primerament —la realitat absoluta— abans que veure el cotxe —la realitat relativa o aparent—, i el cotxe de manera secundària, podrem apreciar l'aparença i el desapareixement aparents del cotxe, però ens adonarem que la seva realitat, la seva substància no apareix i desapareix. De fet, quan estem veient el cotxe en realitat només estem veient la pantalla.

De manera anàloga, la realitat de la nostra experiència canviant —pensaments, imatges, emocions, sensacions i percepcions— és de fet la consciència, que no canvia mai. El conèixer transparent és la realitat de la nostra experiència i no desapareix mai. El conèixer s'està modulant a si mateix contínuament en totes les formes de l'experiència i així sembla esdevenir un pensament, una imatge, una sensació, una emoció o una percepció —una ment, un cos o un món—, però en realitat no deixa mai de ser si mateix per esdevenir un objecte; sempre roman si mateix. Per això la realitat de l'aparent dualitat és la unitat. Experiència d'unitat que és l'objectiu fonamental i sempre present de la recerca essencial de Grotowski. Experiència de la no-dualitat original a la que el mestre polonès es podrà acostar finalment en la darrera etapa de la seva recerca, recuperant una tradició antiga en la que l'art és utilitzat com a vehicle espiritual.

Per últim, aquest fet també el podem comprovar en la nostra pròpia experiència directa del món, és a dir, en l'experiència de percebre. Tot el que hi ha en la nostra percepció del que anomenem món exterior és l'experiència de percebre, és a dir, escoltar, veure, tocar, olorar i gustar. Tot el que coneixem de l'arbre és la nostra percepció de l'arbre. No hi ha res fora de la nostra percepció. La percepció és l'única experiència que tenim de l'arbre. Centrem-nos en l'experiència de veure. La percepció de l'arbre o l'experiència de veure no té lloc a una certa distància de nosaltres; té lloc en nosaltres, en l'espai il·limitat de consciència. La percepció de l'arbre apareix en nosaltres, en el camp de consciència que som, no fora de nosaltres o fora del nostre camp de consciència. Tot el que coneixem de l'arbre és el conèixer

o el ser conscient d'aquesta percepció que etiquetem com a arbre. En la nostra experiència no trobem mai els objectes, només hi ha la nostra percepció dels suposats objectes. I la percepció és en realitat tan sols la nostra consciència d'aquesta percepció. No hi ha un món fora de la nostra consciència, independent de la consciència. Tot el que hi ha en la percepció és el fet de ser conscient o consciència.

En el moment de la percepció no hi ha objecte percebut ni perceptor, només hi ha el fet de percebre. En la realitat de la percepció, el perceptor i allò percebut són u en l'experiència de percebre. No pots separar-los. Quan toques l'arbre, en la teva experiència tot el que hi ha és una sensació o l'experiència de sentir. En la teva experiència no hi ha dues coses, arbre i mà, només hi ha una sola experiència, el sentir o sensació. És el pensament el que divideix l'experiència i construeix i elabora una història al seu voltant. Si mirem molt de prop, veurem que no hi ha res en la nostra experiència que estigui separat de la consciència i si encara mirem més de prop ens adonarem que l'única substància en tota experiència és la mateixa consciència. Aquesta és la realitat no-dual de l'experiència. Tot és consciència. Tot és u, no dos. Com hem dit, aquest és el significat de la paraula Advaita. A-dvaita: 'no dos'. Aquesta és l'essència de l'ensenyança.

Ara, la consciència infinita per si mateixa no pot conèixer l'experiència finita, és a dir, objectes i éssers, o el món i els altres. Per poder conèixer objectes finits, la consciència infinita ha de contraure's en una ment finita, passar per alt la seva naturalesa infinita i semblar esdevenir limitada, separant-se o tallant-se de la pau innata del seu origen. De la mateixa manera, en un procés anàleg que vivim cada dia, la nostra ment s'oblida de si mateixa, imagina el món dels somnis i entra en la seva pròpia imaginació. Cada nit, la nostra ment passa per alt la seva naturalesa, oblida que està dormint a Barcelona per poder somiar en els carrers de París. Aquest és el mateix procés pel que passa la consciència per tal de manifestar cada una de les nostres ments finites. Perquè l'infinit només pot conèixer l'infinit. Si l'infinit conegués un objecte finit, aquest objecte li faria perdre la seva qualitat d'infinitud.

Imaginem un espai infinit i imaginem un objecte finit que apareix enmig de l'espai vast, il·limitat, infinit. L'objecte finit desplaçaria una part de l'espai infinit i aquesta part de l'espai infinit ara seria finita. En aquest moment l'espai infinit ja no seria infinit. Així el finit només pot ser conegut pel finit. En altres paraules, un objecte finit només pot ser conegut per un subjecte finit. Nom i forma, és a dir, l'experiència objectiva i finita, apareix en la nostra ment

finita quan la realitat de la consciència que som, pura, única i indivisible, volent manifestar el seu potencial infinit i per ser capaç de conèixer una cosa diferent de si mateixa, vibra en ella mateixa o es modula a si mateixa, i des del punt de vista de la forma sembla velar-se a si mateixa, i sembla dividir-se en dues parts: el subjecte que coneix —cada una de les nostres ments— i allò conegut —la multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers.

De la mateixa manera que una pantalla assumeix el nom i la forma d'una imatge amb la qual sembla velar-se a si mateixa, nosaltres, la llum del conèixer pur o consciència pura, assumim el nom i la forma del pensar, sentir i percebre, i apareixem consegüentment com la ment, el cos i el món. Així, amb la nostra pròpia creativitat, assumim una forma amb la qual, des del punt de vista d'aquesta forma, sembla que ens velem a nosaltres mateixes. Tanmateix, mai no som realment velades de nosaltres mateixes. Només som velades des del punt de vista il·lusori del nom i la forma que assumim. D'aquesta manera ens experienciem a nosaltres mateixes, consciència pura, com a cos-ment-món o experiència objectiva, a través de la nostra ment finita —que d'altra banda imposa les seves limitacions en tot allò que percep. Això és el que anomenem «experiència» —pensar, imaginar, sentir sensacions o emocions i percebre. Per això en certa manera podem dir que la ment és el mitjà de la creació.

Podem dir també que la ment és la consciència en moviment o l'activitat de la consciència i que la consciència és la ment en repòs. Tot el cos-ment-món que veiem i sentim, és a dir, l'aparent multiplicitat d'objectes i éssers, és només l'activitat de la consciència que som, percebuda a través de la nostra ment finita; per tant en realitat el cos-ment-món no té una existència independent. La seva realitat és la consciència. Podem concloure que el món objectiu¹⁰⁴ o món dels objectes es troba en la consciència subjectiva¹⁰⁵ o consciència del subjecte. Així, l'Ésser, la consciència pura i nua, és l'única realitat, que permea, impregna, infiltra, embolcalla i finalment resplendeix manifestada com a cos-ment-món. La realitat no-dual de l'experiència, la consciència, apareix manifestada a través de la nostra ment finita com l'aparent dualitat en el món. Aquesta realitat no-dual és la veritat que vol experimentar Grotowski de manera tangible en tots els camps de la seva experiència. Aquest és la seva veritable aspiració, i la motivació contínua en tota la seva trajectòria. Anys més tard confessarà que només vol una cosa en la vida, abans de morir, i és experienciar, encara que

¹⁰⁴ Sempre que utilitzarem la paraula «objectiu» estarà referida a «objecte». Per tant, «objectiu» aquí es refereix a la qualitat d'objecte.

¹⁰⁵ Sempre que utilitzarem la paraula «subjectiu» estarà referida a «subjecte». Per tant, «subjectiu» aquí es refereix a la qualitat de subjecte.

sigui tan sols per un instant, la realitat veritable darrere de les aparences del món visible. Aquest és el veritable objectiu de la seva recerca, experimentar la realitat no-dual original.

L'ensenyança de l'Advaita il·lustra l'essència no-dual de la realitat amb diverses analogies pedagògiques, entre elles la que ens parla d'un anell d'or. L'ensenyança compara la consciència pura, allò que som i que és la substància o naturalesa única de la realitat, amb l'or. L'anell d'or és només una forma temporal a partir de l'or. Podem dir clarament que l'anell és només una transformació de l'or i que no pot existir sense l'or, és a dir, que no té una existència independent de l'or. En el nivell essencial de la realitat, tot el que hi ha en l'anell és or. L'anell és la forma temporal de l'or però la seva realitat primordial o la seva essència és només l'or. No podem dir que la nostra experiència de l'anell no sigui real, és real, però la realitat de l'anell no és el que creiem. La realitat de l'anell prové de l'or. L'anell no és un objecte amb una realitat independent sinó que la seva realitat és l'or. Així, veiem l'anell com una modulació de la seva pròpia naturalesa essencial que és or. Per tant, seguint l'analogia, el món objectiu, que és tota la nostra experiència objectiva —pensaments i imatges que conformen la ment, emocions i sensacions que conformen el cos, i percepcions sensorials que conformen el món—, és una forma temporal de la veritable substància de la realitat, el substrat real, que és la consciència pura, única i indivisible, il·limitada i eterna. Aquesta substància o naturalesa essencial és l'únic element permanent en la nostra experiència canviant; és allò que és conscient de la nostra experiència i que tots anomenem «jo». Estem parlant simplement del reconeixement de la substància fonamental de la nostra experiència o la substància fonamental del què som.

L'aparent dualitat, separació o altredat és percebuda des de la perspectiva de la ment finita en el món dels objectes, quan ens posicionem com un objecte més, en lloc d'adonar-nos que som la consciència que els percep. Com hem vist, tot el que hi ha en la nostra experiència és el conèixer o ser conscient de l'experiència. Tot el que hi ha realment en la nostra experiència és consciència. Així, el conèixer o la consciència, que és el què som, és també la substància real de la nostra experiència. El conèixer o consciència és l'essència de tota experiència. No hi ha experiència que no estigui feta de conèixer o consciència. No hi ha experiència sense consciència que en sigui conscient. I nosaltres som aquesta presència conscient en tota experiència. De la mateixa manera, normalment es concep que el món existeix independentment, separat i independent de la consciència que el coneix o l'experiència. Però ningú no ha experimentat mai un món així, perquè és impossible tenir una experiència sense

consciència. I per això en la tradició es diu que el món, com l'anell, és una il·lusió. El que significa és que el món, tal com es concep normalment, independent de la consciència que el percep, és una il·lusió. La matèria és una il·lusió. Tot el que hi ha en l'aparent matèria és la consciència que la percep. I nosaltres som aquesta consciència. Aquesta és l'essència no-dual de la realitat, que podem experimentar de manera directa en la nostra pròpia experiència.

Finalment es tracta en realitat d'un canvi de perspectiva, una manera de mirar diferent de la convencional, que té, però, conseqüències revolucionàries en la nostra vida. Pots veure i ser la naturalesa unificada de la realitat, la consciència o el fet de ser conscient, enmig de la multiplicitat i diversitat de les aparences, sabent que el que veus no és realment com són les coses sinó com semblen ser quan són filtrades a través de les limitacions de la teva pròpia ment, o veure l'aparença de pluralitat i sucumbir a ella. La recerca vital i essencial de Grotowski és descobrir una via pràctica —no a través del pensament sinó a través de l'experiència del cos i del món— d'accés a aquesta perspectiva real; via que s'anirà desenvolupant i refinant al llarg de tota la seva trajectòria. Aquesta és la via vinculada a la recerca essencial i al viatge espiritual del mestre polonès, que es desenvolupa seguint el fil daurat d'Ariadna que ens retorna al Cor, indicat per Ramana.

Com hem vist, en la nostra experiència, el fet de ser conscient, el fet de conèixer o la consciència, acompanya sempre l'experiència i està sempre present. Així podem dir, a partir de la nostra pròpia experiència —que és l'única prova vàlida per conèixer la realitat ja que és l'única que pot ser verificada per nosaltres mateixos— que el fet de ser conscient, o el fet de conèixer o la consciència, acompanya sempre tota experiència, independentment del seu contingut. De la mateixa manera que la pel·lícula està sempre acompanyada per la presència de la pantalla i aquesta no depèn ni es veu afectada pel contingut de la pel·lícula. Per això, a un nivell essencial —no al nivell de l'aparença percebuda per la nostra ment finita d'un món ple d'objectes i éssers— tot és consciència, no hi ha dos, tot és una sola substància. A un nivell essencial no hi ha coloració, no hi ha forma, no hi ha objectes. És la consciència pura, en repòs o sense activitat.

I en aquesta essència no-dual de la realitat, no havent-hi dos, no hi ha «altre» amb qui relacionar-se, no s'experiència altredat, separació o distinció, per tant la seva naturalesa és amor. Ja que l'amor és aquella obertura en la que la sensació de separació amb l'altre es dissol. Aquesta essència, que és consciència pura, és a dir, sense objectes o anterior a l'aparició dels

objectes, no es veu afectada per l'experiència objectiva, no és mai pertorbada i per tant la seva naturalesa és pau; aquesta essència és també plenitud, una totalitat sense parts, sense divisions, i en aquesta completesa no experiència mancança i per tant la seva naturalesa és felicitat. Així, pau, amor i felicitat podem dir que són en realitat altres noms per a la consciència infinita que som. Per això el coneixement de nosaltres mateixos o descobrir la nostra naturalesa veritable es considera la via directa a la pau, l'amor i la felicitat. Aquesta és la via espiritual de Grotowski, seguint l'ensenyança de Ramana, en la que cerca la seva identitat essencial i veritable per superar la manca d'autenticitat i veritat en les seves relacions i experienciar la plenitud joiosa original.

Quan la consciència pura, per poder manifestar el seu potencial, es contrau i limita en la forma de cada una de les nostres ments finites, vela la seva pròpia naturalesa —eternitat i infinitud— i oblidem la nostra veritable identitat. En aquest velar, la ment és desarrelada de la pau, l'amor, la felicitat i la vida, innats en la seva font, en el seu origen. I per això, en la ignorància o oblit del nostre ésser veritable i en la creença i la sensació de ser el cos-ment a través del qual percebem el món, ens poden semblar absents l'amor, la vida, la felicitat o la pau, que són d'altra banda la nostra pròpia naturalesa. Quan hem perdut el contacte amb la font de vida en nosaltres, aquestes qualitats inherents a la nostra naturalesa veritable queden velades per les capes de creences i sensacions de ser un «jo» separat. Sentint aquesta mancança d'amor i de plenitud en ell mateix i en les seves relacions, Grotowski, seguint les indicacions del seu mestre Ramana, es proposa durant el període teatral, explorar la via de retorn vers l'estat original a través de la seva relació amb l'actor, i de la de l'actor amb la font de vida en ell.

Tal com hem dit, experienciem l'amor com l'absència de la sensació de separació o altredat. Quan estimem algú sentim que la distància o la separació entre nosaltres s'esvaeix. En aquest moment desapareix la contracció del «jo» separat i compartim l'Ésser. La nostra naturalesa veritable resplendeix. Ens sentim u amb l'altre. És a dir, en aquests moments, que sentim com fora del temps, estem experienciant la naturalesa veritable de la realitat, en una experiència plena, lliure i joiosa. Aquesta és la veritat que anhela Grotowski i en aquesta primera fase de treball teatral cercarà aquesta veritat en la relació desarmada i honesta amb l'actor.

Grotowski experimenta una sensació de «no existència orgànica»,¹⁰⁶ de gran buit. Se sent tallat de la font de vida i plenitud en ell. Això li provoca una forta sensació de fragilitat, inseguretats i desconfiança. Sent que li manca alguna cosa essencial en la seva vida, sentiment que va acompanyat per una sensació de manca de sentit, de manca de veritat, de por i tancament, que es manifesta en ell com un «desig primari d'existir».¹⁰⁷ Aquesta absència de sentit se sent des de la perspectiva del «jo» separat com un anhel de vida, d'amor, de felicitat, «una necessitat, tan palpable que es podria tocar amb els dits»,¹⁰⁸ que és en realitat la necessitat primordial de ser alliberat de les limitacions autoimposades per la ment i del dolor de la sensació de separació de la nostra font i de separació amb l'altre. En el cas de Grotowski, ell mateix sent que «era tot lligat a la vergonya».¹⁰⁹ A la por de no ser acceptat. «Vergonya de la pell nua, de la vida nua, de nosaltres mateixos».¹¹⁰

Aquest anhel primari, que prové de la sensació de manca i de por, que Grotowski experimenta «com una mort que ens amenaça sempre en la vida quotidiana i que és terrible»,¹¹¹ com hem vist, és inevitable per al «jo» separat. És la ferida en el cor de tots els «jo» separats causada per la separació de la nostra font; que ens fa sentir incomplets, limitats i amb la necessitat de retrobar allò perdut o de retornar a la nostra llar. Però que al mateix temps és també una intuïció profunda de l'amor possible, de la vida possible, lliure i joiosa, en contacte amb la nostra font. Intuïció experienciada clarament per Grotowski. I així, seguint la seva intuïció, en lloc d'anar a calmar en el món dels objectes el dolor que sent —direcció que l'allunyaria de la seva essència—, Grotowski sent que cal girar-se vers un mateix i iniciar el viatge de retorn al nostre ésser veritable, a la nostra condició original, que de fet és la font d'aquest anhel. Retornar a la Font Original serà el fil essencial i constant en la trajectòria de Grotowski. Com ens diu la tradició advàtica, l'anhel primordial que sent el jove recercador no podrà ser mai acomplert en el món dels objectes; on tan sols aconseguiria alleujar-lo temporalment per tornar a aparèixer més tard o més d'hora sota una altra forma. Aquest anhel només podrà ser dissolt veritablement en la seva pròpia font.

¹⁰⁶ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Tecniche originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 150-151.

¹⁰⁷ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 119.

¹⁰⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 127.

¹⁰⁹ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 118.

¹¹⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 126.

¹¹¹ Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 422.

Per poder retornar a la nostra font, la consciència infinita deixa una traça, un camí, com el fil daurat d'Ariadna; un rastre de si mateixa en la ment finita i aquesta crida és el fort anhel que sent Grotowski. Que en realitat és la necessitat de ser despullat o alliberat de les sensacions de separació i de limitació que l'ofeguen, per permetre que el que és essencialment brilli sense restriccions, en una experiència de plenitud. A més, sent que en l'anhelada fusió amb l'altre —en la qual la sensació de «jo i l'altre» es dissolen— la veritat o la realitat brillarà. Serà tan sols en aquesta dissolució del «jo» separat en la seva font, que es podran experimentar la pau impertorbable, la felicitat perdurable, l'amor incondicional i la vida joiosa i esplendorosa inherents a ella. En aquests instants «miraculosos» el jove investigador se sent revelat en la seva forma original i experimenta una gran llibertat; en realitat el que està experimentant és un tast de la seva naturalesa veritable. Grotowski cercarà incansablement les vies pràctiques per viure l'experiència de llibertat inherent a la seva condició original. Aquesta és la seva recerca de l'essencial.

El desig d'anar més enllà de la densitat quotidiana que sembla cobrir de dualitat la realitat de l'experiència, densitat que de fet és el resultat de la creença acceptada a nivell global en la nostra cultura mundial que el «jo» que som és el cos-ment o persona, existirà en totes les fases del treball de Grotowski. Com hem dit, és la intensitat del seu amor i la seva gran aspiració a la veritat els que tracen el seu camí i infiltren i donen sentit a la seva recerca; que inevitablement està íntimament lligada i s'alimenta directament del seu propi camí espiritual vers el «jo» essencial. En aquesta primera fase de la seva trajectòria professional, la seva necessitat interior i personal aflorarà en una fascinació pel procés que connecta l'actor amb la font de vida dins seu —vida que en un desvelament total l'impregnarà i resplendirà a través seu— i per la possibilitat d'una relació interhumana profunda i autèntica durant aquest procés de revelació essencial. Anys més tard Grotowski reconeixerà que en la recerca desenvolupada en la fase teatral ja hi ha el germen de tota l'evolució posterior.¹¹² No podem analitzar seriosament el treball de Grotowski sense tenir en compte aquesta connexió profunda en totes les fases de la seva recerca i per contra aïllar-les, tallant-les del seu sentit profund. D'altra banda, la recerca essencial de Grotowski, recerca de la felicitat permanent que segueix el fil daurat d'Ariadna vers la seva font, provocarà en ell una evolució constant a tots nivells, evident i visible. Una informació valuosa sobre els seus «processos interiors» que segons Schechner és imprescindible per descobrir la recerca essencial de l'investigador polonès.

¹¹² Cf. Jerzy GROTOWSKI, *Seminari a la Universitat de Roma*, Roma, 29 novembre 1975, enregistrament sonor, en francès i italià, 1 04:53h. [pista 2, 01:24:12] (Transcripció i traducció de l'autora). URL <<http://www.eclap.eu/72946>>

El flamant graduat en Interpretació i Direcció per l'Escola Superior d'Art Dramàtic de Cracòvia comença el seu recorregut professional com a director d'escena però aviat s'adona que no és això el que cerca i la professió deixa de ser interessant. Arriba a la conclusió que només en la superació del professionalisme podrà aparèixer la plenitud humana.¹¹³ Així el teatre es converteix en alguna cosa més que teatre:

[...] un lloc on espero poder ser fidel a mi mateix. És un lloc on confio que cada un dels meus companys pugui ser fidel a si mateix. [...] On es vol ser descobert, desvelat, on es vol estar nu; veritable en cos i sang, amb tota la naturalesa humana, amb tot el que podeu anomenar com us vingui en gana: esperit, ànima, psiquisme, memòria, etc. Però sempre de manera palpable i —ja que de manera palpable— dic fins i tot: carnalment. És la trobada, aparèixer l'un enfront de l'altre, depositar les armes, l'abolició de la por dels uns envers dels altres, en tot moment.¹¹⁴

Grotowski no es conforma tan sols amb un procés de desvelament introvertit vers l'essència, aspecte vedàntic de la via advàitica integral, sinó que necessita viure aquesta veritat, la «fidelitat a si mateix», compartida amb l'altre i viscuda plenament en tots els camps de la seva experiència, aspecte tàntic de la via advàitica, que inclou el cos i el món. De manera original i única, en el camí indicat per Grotowski, el viatge vers la realitat o vers Déu —si utilitzem un llenguatge religiós—, és a dir, l'apropament vedàntic de la via advàitica o naturalesa transcendent de la consciència, i el viatge en Déu, és a dir, l'apropament tàntic de la via advàitica o naturalesa immanent de la consciència, s'hauran de produir a la vegada.

Això significa que descobrirem que el nostre ésser essencial, la presència conscient, no és tan sols transcendent sinó també immanent. Transcendent en aquest context significa que la consciència està més enllà, per sobre o anterior a tota experiència. La transcendència suggeriria que la consciència és independent de l'experiència. Però aquest és tan sols el primer pas: veure la primacia i la naturalesa transcendent de la consciència, establint la presència conscient testimoniant en el fons de l'experiència. En aquest primer pas fem la distinció entre el subjecte, el testimoni o presència conscient o aquell qui és conscient i l'objecte o allò testimoniats o conegut. Havent establert la presència, la primacia i la independència de la

¹¹³ Jerzy GROTOWSKI, «Resposta a Stanislavski» (novembre 1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 87.

¹¹⁴ Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 119.

consciència, el segon pas és reconèixer la naturalesa de la consciència, sempre present i il·limitada. I retornem al món i als objectes sense perdre aquesta comprensió, i veiem que la consciència no es troba solament darrere de l'experiència sinó que permea tota experiència. Això és el que significa el terme «immanència». Allò que és immanent vol dir que està present en tota experiència, present dins o enmig de l'experiència. És a dir, que la nostra essència no es troba solament en el fons o substrat testimoniant la nostra experiència sinó que es troba també en el cor de la nostra experiència.

Ho podem comprovar fàcilment en la nostra pròpia experiència: no podem separar res del que experienciem, del fet de ser conscient d'ell. No podem separar l'experiència i la consciència. L'experiència de sentir, de la presència que la percep. L'experiència de la lluna no pot ser separada del fet de ser conscient d'aquesta experiència. De fet, tota la nostra experiència de la lluna està impregnada pel fet de ser conscient d'aquesta experiència. No hi ha cap part de la nostra experiència que no estigui saturada per la consciència. En realitat, tot el que hi ha en l'experiència és el fet de ser conscient de l'experiència. Però si encara ho mirem més de prop, veiem que no trobem mai res independent de la consciència o el fet de ser conscient. És a dir, que no trobem «una experiència» en el fet de ser conscient, que sigui independent del fet de ser conscient. De la mateixa manera que no hi ha una pel·lícula independent de la pantalla on es projecta. Tot el que hi ha en la pel·lícula és en realitat la pantalla. Tot el que trobem en la nostra experiència és el fet de ser conscient o consciència. Tot el que experienciem en la nostra experiència és el fet de ser conscient. El fet de ser conscient és l'única substància present en l'experiència.

D'aquesta manera, amb aquesta comprensió, en aquest segon aspecte, tântric, de la via advàitica integral, es produirà la dissolució entre el subjecte, aquell que és conscient o aquell que coneix, i allò conegut o del qual som conscients. Com hem dit, tot el que hi ha en la nostra experiència és el fet de ser conscient. Tot el que hi ha en la nostra experiència és consciència. I nosaltres som aquesta consciència. El món és com un holograma que apareix en la consciència, conegut per la consciència i fet de consciència. Aquesta és la realitat de la nostra experiència, aquesta és l'essència no-dual de la nostra experiència. En la que transcendència i immanència es fan una. Aquesta és l'essència de les ensenyances de Ramana Maharshi, hi ha «una única realitat immanente, directament experimentada por todos, la cual es simultáneamente la fuente, la substancia y la naturaleza real de todo lo que existe.»¹¹⁵

¹¹⁵ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 21

Ramana donava a aquesta realitat única noms diversos, cada un referint-se a un aspecte diferent d'aquesta mateixa realitat indivisible: Si mateix, Si mateix real o «jo» real, *sat-chit-ananda* ('Ésser-Consciència-Felicitat'), *awareness* ('presència conscient'), Déu, Cor, *jnana* ('coneixement'), *sabhaja sthiti* ('estat natural'), *swarupa* ('forma real o naturalesa veritable'), Silenci. Veurem com al llarg de la seva trajectòria Grotowski n'utilitza diverses d'elles per indicar-nos aquesta mateixa realitat.

En el llenguatge de Grotowski la via advàitica integral es veu expressada durant el període teatral com el procés de desvelament, el descobrir-se o despullar-se fins mostrar-se totalment nu, que ha de ser, al mateix temps, un procés viscut plenament en el cos i en la trobada desarmada amb l'altre. Trobada en la qual s'han depositat les armes i la por ha estat abolida. És la via advàitica integral —tal com l'hem descrita en l'ensenyança Advaita— en la que la nostra naturalesa veritable —a la qual arribem a través del procés de desvelament— i el cos i el món, és a dir, la manera com sentim, percebem, actuem i ens relacionem, van junts. Si no, la comprensió no seria completa. Grotowski sent que per viure coherentment cal portar la comprensió vers el cos, i a través del cos fora vers el món. Aquesta és la realització nodual completa, viscuda en el cos i en la forma com actuem en el món i ens relacionem, en un procés de permeabilització de tota l'estructura del cos-ment per allò que som veritablement. Aquest és en realitat un procés que no té fi.

En el seu amor pel món i per l'altre, per «l'aventura compartida», Grotowski necessita sempre que la corroboració de la veritat revelada en el camí interior, es produeixi de manera tangible, en la vida, en el cos, en la percepció del món, en les accions i especialment en la relació interhumana. Una relació d'entrega a l'altre tan plena que podríem comparar amb la «devoció», en la que et buides completament de tu permetent que tu i l'altre us convertiu en un sol ésser. Ramana Maharshi considerava que la devoció, la fe i el viatge interior eren el mateix. Així el viatge interior de desvelament per Grotowski no podrà ser àrid o sec; haurà d'estar impregnat per l'amor. S'adona que si no posem l'altre per davant nostre, el camí no serà res més que un munt de paraules buides que no traspassaran la nostra pell, i aleshores serà impossible el desvelament i desarmament veritables. En realitat, en Grotowski, l'amor per l'altre i l'amor per la veritat són el mateix amor.

Evidentment la concepció del Teatre Pobre no va ser mai una noció estètica. Presa com una opció estètica es referiria tan sols a la renúncia material, però la renúncia no era tan sols en el sentit material, tal com explica Grotowski en una entrevista televisada de 1970:

El teatre és per a nosaltres un lloc on ens confrontem amb la nostra experiència de la vida. És una exploració de la naturalesa de l'experiència en la vida. Per trobar un sentit a la pròpia vida. Confrontar la teva pròpia vida en el moment de la creació. En la confrontació amb la nostra experiència va resultar inevitable la renúncia a tot allò suplementari. A tot allò que no és essencial, que no prové o no neix de dins de l'ésser humà.¹¹⁶

Eliminant tot allò que no era necessari ni essencial, tot allò que no provenia o naixia de dins de l'ésser humà: música, efectes, maquillatge, escenari...

Apareix la possibilitat que l'ésser humà es reveli a si mateix. Podem anomenar-ho teatre pobre o d'una altra manera. És una renúncia a tot allò que no és necessari. No tan sols pobre en el sentit d'allò material. No es tracta d'una decisió sinó d'una evolució natural que desemboca en la sinceritat.¹¹⁷

Renunciant a tot allò, en la nostra experiència, que «no prové o no neix de dins nostre», és a dir, discriminant tots els objectes de la nostra experiència a través del procés de desvelament *neti-neti*, ens embarquem en el viatge interior vers l'essència, viatge de «revelació de l'ésser humà». I només després d'aquest procés serà possible la revelació d'allò que sóc essencialment; allò essencial, íntim i irreductible, permanent, allò innat en mi, allò que ha estat amb mi tota la meua vida.

Podem comprovar que en la nostra experiència tot objecte apareix i més tard o més d'hora desapareix. Cap objecte de la ment, és a dir, cap pensament o imatge, cap objecte del cos, és a dir, cap emoció o sensació, i cap objecte del món, és a dir, cap percepció, ha estat amb nosaltres de manera permanent durant tota la nostra vida. Els objectes de la nostra experiència canvien constantment. El que estaves pensant o sentint o percebent fa dos minuts no és el mateix que el que estàs pensant o sentint o percebent ara. Aleshores, veiem que cap objecte de la nostra experiència no pot ser el nostre ésser essencial, ja que allò essencial en mi, per definició, és allò que està sempre amb mi. Només allò que està sempre

¹¹⁶ *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1970, [00:12:07]. (Transcripció i traducció de l'autora).

¹¹⁷ *Ibid.*, [00:27:54]. (Transcripció i traducció de l'autora).

amb mi pot ser anomenat com a mi mateix. Per tant tot allò que la ment finita pot conèixer com un objecte no pot ser el que som essencialment. Tot allò que coneixem com un objecte no és l'essencial. I així descobrim que el que som essencialment no pot ser mai un objecte de la nostra atenció, un objecte de la nostra ment.

Per això Grotowski considera que el procés de desvelament del nostre ésser essencial, la «sinceritat», no prové d'una decisió mental sinó que és el resultat d'un procés natural. És a dir, que no podem arribar a aquesta «sinceritat» a través de la ment, sinó, com també ens indica Ramana, a través de la intuïció en una experiència directa. Perquè només podem descobrir qui som veritablement i habitar en la nostra essència, d'una manera íntima i directa. El nostre «jo» —consciència lluminosa, oberta i buida— no pot ser conegut com un objecte, però en realitat no és mai desconegut. L'experiència no objectiva de ser conscient, la presència conscient, no té qualitats objectives, no pot ser sentida ni coneguda com un objecte, però al mateix temps és un fet innegable de la nostra experiència. Allò que ets fonamentalment no ho pots objectivar; pel simple fet que ho ets. Podem dir que el savi no «coneix» l'Ésser, perquè ell és l'Ésser. Es tracta simplement de *ser* allò que som veritablement. L'única via per «conèixer» el nostre ésser és *ser* el nostre propi ésser, ser la nostra veritable naturalesa. Tal com hem dit, «ser allò que som» serà el missatge etern tant del mestre polonès com del mestre d'Arunachala.

Com hem vist, si explorem la nostra experiència de prop i de manera simple i honesta veiem que només la consciència està sempre amb nosaltres. L'únic element que es manté constant en tota experiència és el fet de ser conscient. Aquest és el factor constant en tota experiència canviant. La simple experiència de ser conscient es manté constant i sense canvis al llarg de tota experiència objectiva. És l'únic element de l'experiència que no canvia mai. I allò que és conscient de la meua experiència és el que tots anomenem «jo». Sóc jo qui sóc conscient de la meua experiència i no algú altre. Amb aquesta comprensió, en lloc d'anar a cercar la nostra identitat veritable cap a fora vers els objectes, viatgem enrere o cap a dins vers el cor de la nostra experiència. Permetent que la nostra atenció viatgi enrere, el focus de la nostra atenció comença a relaxar-se i l'atenció retorna vers si mateixa. La ment es relaxa, s'eixampla i se submergeix en la seva font. I aleshores la nostra naturalesa veritable de presència conscient, despullada de les capes d'experiència objectiva, brilla amb tota la seva esplendor.

Però habitualment aquesta presència conscient que som està colorada i barrejada amb la consciència dels objectes —com pensaments, imatges, emocions i percepcions— i per això nosaltres, consciència, no ens coneixem a nosaltres mateixes clarament. El nostre Ésser es barreja amb el contingut de l'experiència i és colorat i qualificat per aquesta. ¿Com arribar al nostre ésser despul·lat, abans de ser vestit amb l'experiència? Només serà possible anant profund en la nostra experiència, sota les capes d'experiència objectiva, vers allò que som abans de ser vestits i condicionats per l'experiència. Som l'Ésser que es troba en el cor del «jo» que creiem ser. Aquesta és la sinceritat que demana Grotowski —i que també es demana a si mateix—, ser allò que som veritablement. Sinceritat que com ja hem vist no prové de la voluntat sinó que és el resultat natural d'un procés de desvelament. Fidelitat a la veritat i a si mateix que impregnarà de coherència la seva vida.

Un procés —el viatge interior espiritual— en el qual el nostre Ésser és desvestit de totes les limitacions que sembla adquirir de l'experiència, fins arribar al nostre ésser veritable, que no té límits, no està qualificat, no està condicionat; és el nostre ésser essencial, autoconscient, és simplement el fet de ser conscient. És el que anomenem la consciència nua o pura, la presència conscient, que podem experimentar com una espaiositat vasta i buida, receptiva i lluminosa, pura sensitivitat, obertura total, permissivitat o acceptació incondicional, silenci amorós, plenitud indescriptible. Consciència pura que no comparteix cap dels límits de la nostra experiència. És una presència oberta i receptiva perquè permet totes les aparences de la ment, del cos i del món tal com són. Buida, perquè no té forma pròpia, però permet totes les formes en si mateixa. I lluminosa, perquè és allò que il·lumina o fa cognoscible tota experiència. Aquest és el destí del viatge de retorn que emprèn Grotowski cap als nou anys seguint la instrucció espiritual de Ramana Maharshi i que transitarà incansablement al llarg de tota la seva vida.

1.1.4.1 La recerca advàitica en l'espai de l'assaig

En el període teatral Grotowski experimentarà aquest procés de desvelament en ell com una expansió d'amor en la seva relació amb l'altre. Com hem vist, aquesta expansió d'amor només és possible amb la dissolució del «jo» separat, atès que el «jo» separat mateix és el velar de l'experiència d'amor. En realitat el «jo» separat no és capaç de donar amor ni de rebre amor, i aquesta és la incapacitat desesperant que sent Grotowski. El «jo» que vol experimentar l'amor

ha de perdre inevitablement la seva sensació de separació i per tant la seva individualitat. Així, dissoldre les «barreres» que el separen de si mateix i de l'altre serà la seva necessitat més gran. Al mateix temps, aquesta intuïció profunda sobre la possibilitat de dissolució de la sensació de separació, és a dir, que a un nivell més profund tots som u, és la guia sempre present en el camí de Grotowski.

Tal com ell mateix explica,

A un certo punto nel cammino della nostra vita ci siamo trovati in questa professione e non in un'altra e nel campo di questa professione abbiamo cominciato a cercare la risposta a quella domanda che ho citato: come sarebbe possibile vivere? [...] Ma anche se operassimo in un altro campo, cercheremmo ugualmente la risposta alla stessa domanda.¹¹⁸

Entre molts camps possibles, és en aquest camp de la professió teatral —al qual arriba en realitat «per atzar» ja que les proves d'accés a l'escola dramàtica van ser abans que les proves per a psiquiatria o per als estudis orientalistes— on comença a cercar la possibilitat d'una nova manera de viure. Una manera de viure en la que la sensació de separació és dissolta i experienciem la unitat real de la nostra experiència. Grotowski continua la seva recerca essencial en el context teatral simplement perquè aquest és el camp que té disponible. Com hem vist, la possibilitat de dur a terme aquesta recerca essencial no apareixerà en la vessant convencional teatral de la creació d'espectacles, és a dir, en el seu rol com a director —la línia de treball pública— sinó en l'espai privilegiat, protegit i silenciós dels assaigs. A porta tancada. En la intimitat. Cercant la veritat. La sinceritat. La fidelitat a si mateix. Cercant una manera de viure sense amagar-se, sense mentir, al contrari del que succeeix normalment en el teatre i en la vida. La qüestió per Grotowski és ¿com viure desvelat i desarmat? La pregunta no pertany a cap àmbit concret. Efectivament no és una pregunta teatral. Es tracta d'una pregunta essencial que només pot ser resposta en la pròpia vida de cadascú. Aquesta manera de viure que cerca Grotowski prové de la nostra dissolució completa en la nostra font. Es tracta de la veritat més profunda, que s'expandeix a través d'una obertura plena i desarmada del cos-ment, en la trobada sincera, autèntica, sagrada amb l'altre i el món.

¹¹⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Come sarebbe possibile vivere» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 49.

Per Grotowski el teatre no és essencial ni fonamental. No es cansa de repetir: «el més important és l'exploració de la naturalesa humana.»¹¹⁹ Investigar qui ets essencialment. El que és essencial i el que estima per sobre de tot és allò que pot succeir en l'espai protegit dels assaigs.

Non amo il teatro. È appena un ambito, un luogo, un'occasione per incontrarsi con altre persone e per fare ciò che si ama. Ma non ha un valore di per sé. L'essere umano cerca qualcosa nella vita. Vero? In un qualche ambito.¹²⁰

Les paraules de Grotowski són ben clares, no és el teatre el que és important per a ell sinó la possibilitat d'un cert contacte interhumà i «fer allò que estima». Veiem reflectit en les seves paraules d'una banda el procés de desvelament vers el nostre ésser essencial i l'habitar en aquesta sinceritat, que és «allò que s'estima» i desitja per sobre de tot, i de l'altra el procés de desarmament en la relació interhumana, que sent com una necessitat vital. Dos processos que aniran sempre junts. En aquest moment no veu possible el procés de despullament essencial si no és en una relació desarmada amb un altre ésser. I aquesta possibilitat s'obre en el camp d'experiència humana extraordinària dels assaigs, on durant aquells anys passaven les coses més belles:

Ens vam adonar que les coses més importants i més belles passaven en els assaigs per a l'espectacle, quan no hi havia cap espectador i quan oblidàvem fins i tot que buscàvem per a l'espectacle. Era una ocasió per fer sortir de nosaltres allò que estava bloquejat. Això era incomparable amb el que portàvem després en els espectacles.¹²¹

Grotowski, en aquesta primera etapa de la seva recerca en el camp professional, sentint-se cada cop menys interessat per la creació d'espectacles, se centra més i més en l'actor, l'actor com a ésser humà. No l'actor que interpreta algú sinó l'actor de la «via negativa», és a dir, l'ésser humà que despulat de tot allò no essencial en ell exposa el seu ésser més profund a través d'un cos-ment totalment obert i transparent, amb el suport d'una acció artística. Se sent fascinat pel procés interior que veu emergir en els seus companys actors i pel contacte interhumà que es pot establir entre ell i l'actor durant aquest procés de revelació.

¹¹⁹ Jerzy Grotowski *Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1970, [00:32:43]. (Transcripció i traducció de l'autora).

¹²⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Come sarebbe possibile vivere» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 49.

¹²¹ Jerzy GROTOWSKI, *Seminari a la Universitat de Roma*, Roma, 29 novembre 1975, [pista 1, 00:49:01]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Allí tenia lloc aquella cosa que pot passar entre un ésser humà i un altre ésser humà —l'actor i jo—, i aquella cosa podia tocar aquest *eix*, aquesta axialitat, lluny de qualsevol mirada, de qualsevol control exterior.¹²²

Grotowski relaciona l'exploració sobre la naturalesa humana amb la descoberta «d'una mena d'axialitat». Un eix que ens indica el passatge vers la interioritat o profunditat en l'ésser humà, que anomena de manera metafòrica «verticalitat» — com en algunes tradicions espirituals—, i que és la via d'accés a la consciència pura no-dual, a la nostra naturalesa essencial o el que Ramana Maharshi anomena el camí vers el Cor. Tot el que té a veure amb el muntatge d'espectacles, és a dir, amb seu rol com a director, i la seva necessitat de realització social o d'èxit en la vida, que Grotowski veu com una necessitat banal i passatjera de reafirmació a un nivell que considera totalment superficial, ben aviat li deixa d'interessar. En canvi, en la descoberta del procés «misteriós» que connecta l'actor amb la font de vida en ell, en el que és impregnat per un flux de vida joïós i extremament viu —que anomenarà procés orgànic—, i en la relació viva i transparent entre dos éssers humans que té lloc durant aquest procés, veu la possibilitat d'explorar una possible via pràctica de retorn a la nostra naturalesa essencial. Aquesta descoberta és el que el fa sentir viu, com no ho havia sentit mai abans, omplint aquella gran mancança en ell a nivell d'existència orgànica.

Acompanyar l'actor en aquest procés serà com viure a través d'ell, com «a través d'un intermediari», en una escolta, obertura i receptivitat totals al procés que viu l'actor; nodrint la vida de l'actor i descobrint al mateix temps la seva pròpia connexió amb la font de vida en ell. Per Grotowski aquesta serà una gran aventura personal. Una gran descoberta. Una aventura compartida amb l'actor. Una experiència que el nodreix profundament, a nivell íntim i personal, i que està connectada amb el seu viatge espiritual i amb el seu desig profund d'amor i d'existència, de sentir la vida en ell plenament. De fet, recordem que aquesta havia sigut l'única i veritable motivació de Grotowski per entrar en el teatre: continuar el viatge espiritual indicat pel seu mestre Ramana. Que s'expressa en aquest context com el cercar juntament amb un altre ésser humà, fer aquest viatge juntament amb i en obertura a un altre ésser humà, en una relació interhumana autèntica; neta, desarmada i despullada de tota resistència o fingiment.

¹²² Marianne AHRNE, «De la pel·lícula *Il teatr Laboratorio di Jerzy Grotowski*» (Pontedera, 1992), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 234.

1.1.4.2 L'inici del procés de desvelament essencial en Grotowski

El teatre va ser sempre una façana, simplement la realització a nivell social. El que realment interessava Grotowski era el que succeïa en la privacitat dels assaigs, on tot el seu interès estava centrat en trobar una via pràctica vers la realització interior, en l'obertura d'una relació interhumana desarmada, sense defenses. Per això segons Grotowski només «eren el Teatre Laboratori quan estaven davant de l'espectador —dos, tres, quatre vespres a la setmana». La resta del temps eren un Institut de recerca sobre l'art de l'actor, aparentment, ja que, com confessarà uns anys més tard, «allò que semblava un interès per l'art de l'actor era en realitat la recerca i la descoberta [...] de l'altre.»¹²³ I és aquesta relació interhumana de descoberta profunda de l'altre la que ho «transforma tot» i provoca els primers canvis fonamentals en ell mateix.

La versione, che a volte sento, secondo la quale il prestigio mi ha addolcito, è forse attraente, ma non corrisponde al vero. La relazione umana ha provocato il cambiamento.¹²⁴

En aquesta època sent cada cop més la necessitat d'un canvi fonamental en ell basat en la seva necessitat urgent d'alliberar-se dels límits del seu «jo» personal, ja que la por i la manca, que dirigeixen la seva vida, són en certa manera, a un nivell profund, una forma de deixar-se morir. L'art era clarament secundari respecte del desig primari d'existir, que era una necessitat tan vital com la necessitat de respirar.

En la por que està connectada a la manca de sentit, renunciem a viure i comencem a morir diligentment. La rutina reemplaça la vida, i els sentits —resignats— s'acostumen a la nul·litat. De tant en tant ens rebel·lem, però només per salvar les aparences. Fem rebombori, armem un escàndol —no gaire violent, per regla general, perquè no comprometem la nostra posició social, suficientment banal per ser acceptat pels altres amb simpatia. Per exemple, emborratxar-nos fins a la inconsciència. Aquesta closca, aquesta capa sota la qual ens fossilitzem, esdevé la nostra pròpia existència —ens endurim i comencem a odiar tot aquell en qui parpelleja encara una petita espurna de vida. Això embolcalla tots els nostres teixits, i la por de ser tocat per algú o de quedar exposat es fa cada cop més gran. Vergonya de la pell

¹²³ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 119.

¹²⁴ *Ibidem*.

nua, de la vida nua, de nosaltres mateixos [...]. No ens estimem, ja no ens estimem a nosaltres mateixos; odiant els altres intentem guarir aquesta mancança d'amor.¹²⁵

Així, degut a aquesta mancança profunda d'amor, desesperant, en els inicis de la seva trajectòria professional amaga la seva feblesa darrere d'una màscara autoritària. I efectivament, aquesta màscara o closca feta per les capes d'experiència que giren entorn de la creença de ser un «jo» separat, «sota la qual ens fossilitzem», «esdevé la nostra pròpia existència». En la transformació de la seva relació amb l'actor veurem el superament de la seva actitud intrusiva,¹²⁶ manipulativa¹²⁷ i dictatorial dels primers anys en la professió teatral.¹²⁸ A mitjans dels anys setanta, mirant enrere, parla d'aquells anys tenyits per la por i la vergonya:

Di che cosa ti vergognavi?

Di me.

Del tuo corpo?

Di me, in tutti i sensi.

Dell'anima, dell'espressione?

Di tutto, completamente.

Non ti amavi in nessun senso?

Di certo non mi piacevo. Per poter esistere, pur non piacendomi, dovevo in qualche modo essere migliore degli altri, dovevo essere il capo dei cattivi o dei buoni. Per questo motivo sono diventato, come dici, autoritario [...].

Avevi paura degli altri?

Sì.

Avevi paura degli altri e non amavi né loro né te stesso?

¹²⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 126.

¹²⁶ «As I said, our questioning at that time was about the presence of the actor: what did his skill depend on, does there exist a system of signs for the actor? We asked questions above all about signs. We attempted in practice to define the elements of expression: movement, impulse, sound, intonation... I must say, however, that in his experiments on the sign the actor could not be himself, he could not reveal himself as an individual. Someone apart from himself built the structure of signs. This someone was the director. That's precisely what I call intrusion.» Jerzy GROTOWSKI, «Swiat powinien być miejscem prawdy», citat per Jennifer KUMIEGA, *The Theatre of Grotowski*, Methuen, Londres, 1985, p. 152.

¹²⁷ «Working with Grotowski, I understood several things: for example, how, when starting with manipulation (an idea indispensable to theatre) one reaches a point where it all falls away and what remains is something else. The usual professional relationship between master and disciple falls away. What remains can be witnessed by no-one. It happened, for example, in Grotowski's work with Cieślak on *The Constant Prince*. Somehow, Grotowski and Cieślak transcended the director-actor relationship... This was a departure from manipulation. It was a human relation transcending the professional relation.» Ludwik FLASZEN, «Conversations with Ludwik Flaszen», citat per Jennifer KUMIEGA, *The Theatre of Grotowski*, p. 153.

¹²⁸ Cf. Jennifer KUMIEGA, *The Theatre of Grotowski*, p. 145 i 151.

Li amavo a tal punto che a volte mi sembrava di morire, dalla disperazione. E insieme non li amavo e ne avevo paura. Talvolta si sprigionava l'aggressione: dal momento che non mi ami, ti odierò.¹²⁹

La mancança profunda que sentia en aquell moment i la por als altres provocava en ell una clara actitud de dominació.

No em sentia prou existent. Per causa de diferents problemes, malalties i altres circumstàncies, jo cercava aleshores un territori on pugués existir més. Però volia existir dominant. No em sentia prou ple, i aleshores volia dominar els altres, per existir més. En aquest període tenia molts conceptes. Exactament cercava noves formes i construïa els espectacles que dictava als actors. Preparava les posades en escena de manera molt detallada. Fins i tot dibuixava com s'havia de comportar l'actor en certs moments. Pensava en l'espectador com algú a qui havia de sotmetre a la meua suggestió. [...] Però tot això no dóna res que sigui veritable. Només són efectes de dominació, fins i tot de violència.¹³⁰

I aquestes limitacions eren tan fortes i al mateix temps el desig d'existir era tan desesperat, que per Grotowski, en aquell moment del seu procés, només una única via de sortida per a la seva supervivència era possible: protegir-se creant una distància amb els altres. D'aquesta manera apareix la seva actitud dictatorial. Només aquest camí semblava estar disponible. I així en aquell moment el seu desig primordial de plenitud era:

[...] un desiderio accompagnato dall'attitudine autoritaria e dittatoriale, dalla severità [...].¹³¹

En les lliçons de Torí de 1991¹³² Grotowski parla d'aquests primers anys en la professió teatral en els que va crear conscientment una màscara. Era relativament jove però volia donar una imatge seriosa, per ser pres seriosament, aclareix. La seva supervivència com a grup teatral depenia d'això. I així va crear el personatge. Se sentia un home emmascarat. Es tractava de la creació conscient d'una façana: el cabell, la manera d'agafar la cigarreta, la

¹²⁹ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 118-119.

¹³⁰ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at New York University*, Nova York, 14 desembre 1970, enregistrament sonor, en francès i anglès, 03:44:56h. [pista 2, 00:00:27]. (Transcripció i traducció de l'autora). URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-new-york-university-14-december-1970>>

¹³¹ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 119.

¹³² Curs de quaranta hores a Torí, organitzat per la Universitat de Torí, el Teatro Stabile de Torí i el Laboratorio Teatro Settimo, durant febrer-març de 1991. El llibre *Awarness. Dieci giorni con Jerzy Grotowski* està basat en els apunts personals de Gabriele Vacis durant aquestes lliçons torineses. Cf. Gabriele VACIS, *Awarness. Dieci giorni con Jerzy Grotowski*, p. 51-52.

corbata negra, el vestit negre, la camisa blanca emmidonada, les ulleres negres, la maleta. Aquesta aparença, inspirada en la imatge d'un funcionari de banca anglesa dels anys seixanta ocupat amb afers molt seriosos, tal com ho explica el mateix Grotowski el primer dia del curs,¹³³ el va ajudar en la lluita quotidiana per sobreviure. Necessitava sentir-se acceptat socialment i no ser etiquetat d'excèntric, ja que les seves idees podien semblar estranyes i poc convencionals. Volia donar un aire d'oficialitat i seriositat. Sabia que aquesta aparença estudiada tenia un efecte en ell condicionant-li els gestos i el comportament, fent-lo sortir dels seus hàbits. Això l'ajudava a mantenir-se de manera coherent dins de les convencions de la Polònia dels anys seixanta i a respondre les expectatives dels altres. No volia semblar diferent dels col·legues institucionals amb qui tractava. Ho tenia tot ben estudiat. I va funcionar.

Però la roba, les ulleres, la màscara o els límits autoimposats darrere dels quals s'amaga, és a dir, la cuirassa que ha assumit, comença a apretar massa, a asfixiar. La closca s'ha anat fent més i més espessa i densa, les pors i les inseguretats augmenten, i amagant-se de l'altre està construint en realitat una armadura que el separa també de si mateix, de la font de vida en ell. Aquesta cuirassa correspon a la densitat del «jo» separat. Són les capes de pensaments i emocions destinades a protegir la fràgil identitat del «jo» separat i que cobreixen l'ésser veritable. Allò que ens havia de protegir, finalment ens aniquila, ens cobreix, «tota la nostra pell està coberta i no pot respirar».¹³⁴ Durant aquells primers anys Grotowski parla sovint d'aquest procés de desconexió amb un mateix com un «enverinament d'un mateix».

En aquell moment comença a fer alguna cosa que no prové d'una necessitat real. És tan sols un pallaso ballant per als mitjans. Tota aquesta gesticulació només per mantenir el seu lloc. Aquest és el començament de l'enverinament d'un mateix, de la mort d'allò que està viu en nosaltres. Potser és la manera de guanyar un o dos anys de fama il·lusòria. Malgrat tot, al final se'ns llençarà a la cuneta: acabats, sense dignitat, sense sinceritat. Assassinats. Convertits en un «cadàver» ple d'enveja del nou ídol, un «cadàver» ple de mala fe i necessitat de venjança. És llavors quan els nostres rostres s'apaguen i perden la seva llum.¹³⁵

¹³³ «Allora sono andato in un grande negozio di Copenaghen che si chiamava Old England e ho detto al commesso: “Lei deve rivestirmi completamente, [...]”. E poi gli ho detto: “Deve vestirmi come se fossi il funzionario di una banca inglese, un finanziere che si occupi molto seriamente di affari alla Borsa di Londra. Mi vesta così!”». *Ibid.*, p. 52.

¹³⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Come sarebbe possibile vivere» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 55.

¹³⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Discurs de comiat als alumnes» (1969), dins *Dossier Grotowski*, coordinat per Anna Caixach, [trad. Anna Caixach], *Estudis Escènics*, núm. 36, Diputació de Barcelona i Institut del Teatre, (hivern 2009), p. 58.

Cadascun de nosaltres ha estat entrenat a actuar segons unes certes normes. Estem condicionats pel nostre entorn. El cos-ment, que segueix i repeteix aquests patrons, perd l'oportunitat de viure l'imprevisible amb tota la seva frescor. I així la vida perd el seu sabor. Quan la nostra luciditat intemporal il·lumina la vida, aquesta es mostra nova, creativa, i ens sentim plens en una joia serena. Però Grotowski sent que estem contínuament amenaçats de perdre la relació amb la font de vida i de lucidesa. Tot el que passa al nostre voltant ens estira, se'ns emporta i inevitablement donem l'esquena a la nostra font, a allò que som veritablement. Identificats amb les capes d'experiència que ens cobreixen i sota les quals ens «fossilitzem», perdem el contacte amb la nostra naturalesa essencial i acabem sent «un pallaso ballant per als mitjans». I així arriba la mort d'allò que està viu en nosaltres. En realitat no és del tot acurat dir que mor, sinó més aviat que en aquest «enduriment» deixem de sentir la seva vida. Perquè allò que som en realitat no desapareix ni pot desaparèixer mai.

Per Grotowski no ser fidel a allò que és essencialment, a la seva naturalesa veritable, és com morir en vida. Perds el contacte amb la teva essència, amb allò que ets veritablement, amb allò que està viu en tu. Ja no sents la vida. La mort és estar cobert, diu. Com una closca que «embolcalla tots els nostres teixits, i la por de ser tocat per algú o de quedar exposat es fa cada cop més gran.»¹³⁶ Identificats amb aquesta «closca» —que és el «jo» personal, l'ego—, la sensació de separació amb l'altre i amb nosaltres mateixos dicta els nostres pensaments, les nostres emocions i sensacions, les nostres accions i relacions. Amb la nostra atenció exclusivament en el món, en els objectes, preocupats per les coses que passen al nostre voltant, les capes de creences que giren entorn del «jo» separat imaginari es cristal·litzen. Morim al nostre Ésser en lloc de sentir la vida que som, en lloc de ser el que som, allò real sota les aparences. «Come uscire da questo modo di essere apparente? Ecco, questo è essenziale per me».¹³⁷ Aquest és el punt essencial per Grotowski: ser capaç de deixar caure les aparences que hem creat —l'arrel de les quals és la creença i la sensació de ser un «jo» separat— i ser simplement el que sóc, l'ésser nu, despullat, desvelat i exposat. Aquesta és la pau suprema. Aquest és també el missatge central de l'ensenyança de Ramana Maharshi: sigues allò que ets.

¹³⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 126.

¹³⁷ Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 424.

¿És possible viure en el món i en la relació amb l'altre sent el que ets realment? ¿És possible viure sense amagar-se, sense por, sense defensar-se, sense protegir-se, sense fingir, sense vergonya? ¿És possible descobrir-se, desvelar-se, desarmar-se, davant de l'altre? ¿És possible viure així? Aquestes són les qüestions que es planteja Grotowski. Aquesta és la vida anhelada per Grotowski, viure sent l'ésser despulat de les limitacions afegides per les capes d'experiència, és a dir, pels pensaments, emocions, sensacions i percepcions. Viure en contacte amb la Font i al mateix temps obert plenament a l'experiència i completament lliure d'aquesta. Grotowski sent dins seu que això és possible; descobrir-se, revelar-se tal com és, desvelar-se i viure en aquesta llibertat absoluta. Sap que la veritat només apareixerà quan ens mostrem desvelats, tal com som veritablement. Aquest és el somni primordial de Grotowski.

Aviat s'adona que per no tornar a caure en l'actitud dictatorial dels primers anys de professió, ell mateix haurà de viure el procés de desvelament que proposa als seus actors.

[...] el afán por lograr la libertad del actor sólo puede emerger de la plenitud del guía y no de su falta de plenitud. Tal carencia implica imposición, dictadura, amaestramiento superficial.¹³⁸

Com hem vist, els sentiments de vergonya i por són les seves primeres barreres. Aquestes són les empremtes del «jo» separat en el cos. No són tan sols creences a nivell mental sinó que com a emocions, estan profundament arrelades en el cos. La sensació de manca que sent Grotowski és molt profunda, molt propera a l'arrel de la sensació de separació. Per això l'apropament que seguirà Grotowski serà molt sensitiu. L'apropament molt més intel·lectual i distant dels primers anys en la professió teatral ja no li serveix. No li permet arribar a l'arrel i el fa sentir insatisfet. S'adona que la via de la ment conceptual no té accés a aquesta profunditat. El procés interior és massa subtil; toca capes molt més profundes que requereixen, més que una mirada intel·lectual, una entrega completament amorosa i desarmada. Grotowski ho sent en la seva pròpia vida com l'aparició d'una «obertura càlida», motivada per l'interès sincer vers l'altre.

Per arribar a la plenitud que anhela, l'única manera és permetre que els sentiments de por i vergonya —que no són més que capes de conceptes i creences que han estat superpostes per l'experiència damunt de la realitat i a les que el «jo» personal s'ha aferrat— apareguin en una obertura amorosa i escolta silenciosa vers l'altre, on per manca d'aferrament s'acabaran

¹³⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Declaración de principios» (1967), dins *Hacia un teatro pobre*, p. 216.

dissolent. Es tractarà de ser conscientment aquesta obertura, pura sensitivitat, pura consciència, fins al punt de donar-se completament. I en aquesta entrega, que és en realitat l'entrega del «jo» personal separat i per tant la seva dissolució, les capes d'emocions, despulades de la història o contingut psicològic vinculat al «jo» separat, podran aparèixer en l'espaiositat autoconscient que veritablement som, oberta, permissiva, receptiva, sensitiva i amorosa. I alliberades de la història que girava entorn del «jo» separat que les alimentava, les cobria i embolcallava, les emocions s'experienciaran tan sols com a simples sensacions pures que, per manca d'involucració per part nostra, hauran anat perdent gradualment totes les etiquetes que prèviament els hi havíem superposat.

En aquesta escolta amorosa en la que el «jo» separat es dissol, les sensacions —que són l'aspecte profund o l'arrel de les emocions en el cos— van perdent la seva forma limitant fins que s'acaben dissolent en el vast oceà de sensitivitat i consciència que som, obert, buit, acollidor i transparent. És en aquest interès humà per l'altre on Grotowski comença a veure la possibilitat d'alliberar-se de la por i de la vergonya i viure l'experiència de desvelament i desenmascarament del seu Ésser; experienciat en el seu propi procés d'obertura en la relació íntima amb l'actor. I amb aquest interès humà per l'altre, que s'ha despertat quan s'ha adonat que no és el treball professional de l'actor el que li interessa realment sinó l'ésser humà que hi ha al darrere, Grotowski veu obrir-se la possibilitat de canvi en ell. Possibilitat de desvelar-se veritablement, de la dissolució del seu «jo» separat i limitat. Deixant caure les seves pors i mancances per ser simplement una obertura càlida i receptiva, pura receptivitat, o el que és el mateix, per ser simplement l'ésser desvelat i exposat, entregat i sincer en la relació amb l'altre.

Com diu Rumi, mestre del sufisme no-dual, es pot sortir de la presó de l'ego solament quan t'entregues plenament a l'altre. És a dir, tan sols en un estat d'entrega completa a l'experiència, en un estat d'obertura total, d'innocència pura, intimitat, permissivitat, sensitivitat i disponibilitat, serà possible «oblidar-se» del nostre petit «jo» personal i ser allò que som veritablement. Això implica un sí incondicional a tota experiència, tal com aquesta és a cada instant, sense judici ni preferència. Tot allò al que fins ara ha dit no, en la vida, l'ha fet miserable. El sofriment i la desesperació de Grotowski és causat per les seves pròpies accions i reaccions. I aquest patiment és el motor que el porta a iniciar veritablement el seu propi viatge vers la Font, vers el seu ésser essencial, per retrobar la «fidelitat a si mateix».

Recordem que quan el «jo» de l'aparent «jo» separat és despul·lat de totes les creences i sentiments de manca i limitació, apareix revelat com l'únic i veritable «jo» de consciència il·limitada i sempre present. Sense la il·lusió d'un «jo» separat dins del cos, que divideix el nostre ésser essencial de tota experiència, la relació entre el nostre ésser veritable i tota experiència és d'intimitat natural i no forçada. Aquesta intimitat o no separació l'experienciem com l'amor en relació amb persones i animals, com la felicitat en relació a les situacions i com la bellesa en relació als objectes. Així l'amor i la felicitat que cerca Grotowski només serà possible en el procés de desvelament i desarmament en el qual el «jo» separat personal es dissol en la seva font.

A finals dels seixanta, final del període teatral, veiem reflectides les descobertes del seu procés interior i l'aprofundiment en el seu viatge essencial en la manera com Grotowski defineix el seu treball, en el que deixa de ser un director que havia sigut autoritari i intrusiu, per

[...] dirigir-se vers l'actor, dirigir-se cap a ell plenament, amb tot el teu ésser; avançar fins que t'oblidis de tu mateix, esperar el mateix per part d'ell i trobar-te amb ell.¹³⁹

El seu treball com a «director» canvia radicalment i passa a centrar-se en la trobada honesta i desarmada amb un altre ésser humà, l'actor. L'any 1967 afirma que més que director es considera un *vis-à-vis* per a l'actor.

En certa manera, no vull ser un director. Sóc una mena de *vis-à-vis* per a l'actor.¹⁴⁰

En aquests anys Grotowski afirmarà que la trobada és l'essencial en el teatre.¹⁴¹ Una trobada en la que, com diu Rumi, «tu véns sense tu i jo vinc sense jo». O com ens ha dit Grotowski: la trobada en la que cal «avançar fins que t'oblidis de tu mateix». És la trobada desarmada, en la que et «dirigeixes plenament vers l'altre amb tot el teu ésser», on el contacte és real i la relació viva. Aquesta és la trobada on s'han creuat les fronteres entre el «jo» i el «tu». On no hi ha distància ni separació entre tu i l'altre. Aquesta trobada és, com hem dit, l'experiència de l'amor, l'experiència de la no-dualitat sentida plenament en el cos i en el món. És la trobada en la qual estem desarmats, nus, exposats, i «quelcom diferent apareix sota de la màscara».

¹³⁹ Jerzy GROTOWSKI, «Discurs de comiat als alumnes» (1969), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 43.

¹⁴⁰ Marianne AHRNE, «De la pel·lícula *Il teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski*» (Pontedera, 1992), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 239.

¹⁴¹ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Sobre la gènesi d'*Apocalypsis*» (1969-1970), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 79-94.

Perquè això sigui possible, Grotowski veu que part de la seva tasca serà crear una situació segura per a l'«actor» i acompanyar-lo en el seu procés amb una atenció transparent, pacient i generosa. Només en un espai on l'actor se senti plenament segur i confiat serà possible l'obertura i el procés que desemboca en la sinceritat de si mateix.

Perquè l'obertura comença amb la sinceritat.

La sinceritat és obertura. També en la vida ens obrim en alguns moments quan la situació és segura, quan estem amb algú altre.¹⁴²

Grotowski parla obertament d'aquesta transformació en la manera de relacionar-se amb l'actor comparant diferents tipus de directors, com el tipus extrem del «director domador», a qui se'l reconeix perquè

[...] mai no incita ni desafia els actors, ni els concedeix una qualitat d'atenció que és com una consciència lluminosa i pura, una consciència que s'identifica amb la presència, una consciència mancada de cap càlcul, però al mateix temps atenta i generosa. El director domador desitja, per contra, extreure tots els elements creatius dels actors a la força. No respecta la germinació; és ell qui sempre sap què fer per endavant.¹⁴³

En el treball que està proposant Grotowski, el «director» ha de renunciar a crear sol, autoritàriament, i posar-se en canvi al servei de l'actor respectant el procés natural de l'actor. És aquesta nova manera d'escoltar, estant al servei de l'ésser humà-actor, el que el fa sortir de la seva pròpia màscara i poder deixar de pensar en ell mateix i les seves pors, sent capaç d'oblidar el seu rol de «director» en la presència de l'«actor». En aquesta intimitat i honestetat, una trobada basada en la igualtat on no hi ha rols socials que diferenciïn, ni posicions privilegiades que creïn desigualtat, ni interessos propis sinó entrega plena, l'actor se sentirà segur i protegit i podrà desarmar-se, revelar-se i exposar el seu ésser nu:

Però inciteu-lo a descobrir-se, a revelar-se amb el coratge de travessar les barreres, a ser sincer més enllà de les paraules i més enllà de la mesura admissible; llavors la seva llibertat trobarà expressió. No és la llibertat de fer qualsevol cosa sinó la llibertat de ser tal com s'és. [...] I: ¿com no defensar-se de l'acte de fer, cosa que sembla una impossibilitat? És molt difícil de definir de manera precisa. Això comença realment a existir si el «director» existeix envers

¹⁴² Jerzy GROTOWSKI, «Discurs de comiat als alumnes» (1969), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 48.

¹⁴³ Marc FUMAROLI, «Ordre extern, intimitat interna» (1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 71.

L'«actor», si deixa de ser «director» i deixa d'existir i, d'altra banda, quan l'«actor» no s'amaga més ni davant d'ell mateix ni davant del seu company, i deixa, doncs, de pensar en ell mateix, en la seva por. I deixa de ser un «actor». Aquí no podem parlar de mètode. El que és més essencial en aquest afer íntim és aquell que es manté dempeus, afrontant allò que ha d'acomplir, i ningú no el pot substituir, ningú no pot fer-ho en el seu lloc.¹⁴⁴

I aleshores és possible «el que és més essencial», el camí de desvelament vers si mateix en la relació desarmada davant de l'altre, per part tant de l'«actor» com del «director». Situació excepcional en la que el «director» deixa de ser «director» i l'«actor» deixa de ser «actor». Per experimentar aquesta veritable intimitat cal perdre's o dissoldre's en ella; en el sentit de perdre la sensació de separació, limitació o altredat. La individualitat del «jo» separat queda reabsorbida en l'Ésser, en la quietud, en la llibertat de ser el que veritablement som. El contacte autèntic només és possible en la intimitat veritable, que implica la pèrdua dels límits i la pèrdua d'allò que ens defineix i fa semblar que som alguna cosa temporal i limitada. I així deixem caure totes les barreres que ens separen. La relació autèntica no serà mai possible entre dos «jo» separats. Només allò en nosaltres que no té límits pot optar a aquesta intimitat.

Solament quan té lloc el procés de desvelament gradual de les nostres limitacions —el procés que desemboca inevitablement en la sinceritat sobre si mateix, en la plenitud— és possible el contacte autèntic i la relació viva. I aquest és un procés que només es pot viure per un mateix, «ningú no el pot substituir, ningú no pot fer-ho en el seu lloc». Aquesta sinceritat —ser allò que som veritablement— és el que Grotowski considera el més essencial en la vida i el camí que ens pot portar a la felicitat veritable.

De totes maneres, vull dir que aquesta sinceritat —que crec que s'ha de buscar— obre les portes a les possibilitats humanes. Aquesta sinceritat és tan completa com els fets més impactants de la nostra vida. Perquè si no som res més que una màscara tot el temps, llavors ens torturarem i patirem fins el final, fins la mort, fins la bogeria. En aquests breus instants —sovint en les relacions més íntimes amb els altres, amb aquells escollits, i no sempre, i no amb tothom— en aquests moments excepcionals, trobem l'aire per viure. Gràcies a aquests moments de sinceritat, moments de totalitat, gràcies a les decisions a les quals ens mantenim fidels, la trajectòria de la nostra vida pot resultar íntegra i honesta. [...]

¹⁴⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 139-140.

Perquè si en el més profund nostre sabem que no hi ha en nosaltres la llavor de la veritat, no serem feliços.¹⁴⁵

Grotowski, tal com ens indica l'ensenyança no-dual, relaciona la felicitat perdurable, inherent a la nostra naturalesa essencial, amb la sinceritat de ser allò que som veritablement, la veritat sobre nosaltres mateixos. En realitat l'experiència de pau profunda i felicitat és la resposta a la pregunta de Ramana «¿Qui sóc jo?» Només en contacte amb aquesta sinceritat o veritat en nosaltres pot aparèixer l'obertura vers l'altre. L'obertura càlida i honesta vers l'altre no és alguna cosa que ens puguem autoimposar, com una creença autoimposada damunt del «jo» separat durant unes certes hores. Això no desarreleria la sensació de separació i no seria perdurable. No ens serveix aquí imposar-nos una idea. Solament estariem afegint més capes de cobriment damunt del nostre ésser essencial. El que cal és anar profund en nosaltres, despullant-nos de tot allò afegit, mantenint-nos completament a prop de i totalment entregats a la nostra experiència, i aleshores apareix de manera natural la transparència i l'obertura vers l'altre.

Grotowski també aplica la «via negativa» o de reducció a l'essencial en el concepte de «teatre», a través del procés de reducció *neti-neti*, arribant a allò fonamental en la situació teatral: la trobada entre l'actor i l'espectador. Com hem dit, a finals dels seixanta la paraula clau en el treball del Teatre Laboratori és la «trobada». Grotowski explora totes les possibilitats de trobada: la trobada entre l'actor i el text teatral, la trobada entre un actor i un altre actor, entre l'actor i l'espectador... Però en realitat, com ja hem vist, la trobada que interessa més a l'investigador polonès no és qualsevol trobada, sinó la trobada veritable entre dos éssers humans. Així, durant els darrers anys del període teatral, se centra en la trobada que està més connectada amb els seus interessos més íntims: la trobada entre l'actor i ell mateix, el «director». Aquesta és la trobada que possibilita, equilibra i complementa el seu viatge interior vers l'essència. Com hem vist, aquesta trobada, honesta i desarmada, implica al mateix temps la connexió essencial de l'actor amb si mateix i també la del director amb si mateix. I serà doncs aquesta relació profunda, pura i essencial amb l'actor, entesa com a possible camí de retorn a l'Ésser, la via principal explorada per Grotowski en aquest darrer període de la primera fase de recerca i que es continuarà en la següent fase durant el període parateatral:

¹⁴⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Discurs de comiat als alumnes» (1969), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 51 i 59.

¿Què busquem en l'actor? Sense cap dubte: ell mateix. Si no el busquem a ell, no podem ajudar-lo. Si no ens interessa, si no és algú essencial per a nosaltres, no podem ajudar-lo. Però també ens busquem a nosaltres mateixos en ell, el nostre «jo» profund, el nostre ésser. La paraula «ésser» o «si mateix», que és absolutament abstracta referida a un mateix, submergida en el món de la introversió, té sentit quan s'aplica en referència a un altre. Quan se cerca l'«ésser» en l'altre. [...] Sigui com sigui que ho anomenem, en això hi és present una mena d'intercanvi: una mena de penetració en l'actor i un retorn a un mateix, i viceversa.

Quan analitzo el treball de l'actor, en realitat m'analitzo a mi mateix. Però hi ha alguna cosa més, perquè en l'actor, molt més que en mi mateix, retrobo les possibilitats de la meva pròpia naturalesa. [...] Si no hi ha aquest interès humà, no crec que es pugui ser director, director en un sentit profund.¹⁴⁶

Com hem dit anteriorment, en la via advàitica integral, genuïna —que inclou l'aspecte interior vedàntic i l'aspecte exterior tântric—, el retorn a la nostra condició original a través del procés de desvelament, anirà sempre complementat i equilibrat pel procés de desarmament en la relació amb l'altre, és a dir, l'obertura vers el món. Dos processos, el vedàntic i el tântric, entrelligats i que s'alimenten entre ells, que possibiliten el viatge essencial viscut en tots els camps de la nostra experiència, de manera tangible i evident, evitant estats d'autosuggerició o enganyosos. Aquesta obertura global i completa, en els dos sentits —cap a dins vers l'essència o experiència no objectiva i cap a fora vers els objectes i éssers o experiència objectiva—, evitarà que ens perdem en la ment, és a dir, que ens aïllem en la introversió, els estats emotius i la imaginació. Uns estats de desconexió de l'entorn i de la vida que ens envolta que Grotowski considera narcisistes i gens solidaris.

De fet, l'apropament tântric, peça clau en el retorn al nostre Ésser, és el mitjà a través del qual permetem que la llum del conèixer pur —el nostre ésser veritable— impregni, inflitri, amari més i més profundament, cada aspecte de la nostra experiència, de la nostra vida. En aquesta obertura vers l'altre i el món, les qualitats inherents a la nostra naturalesa veritable —amor, pau, felicitat, joia i llibertat— no trobant cap obstacle, saturaran gradualment el nostre cos-ment i subsegüentment les nostres accions i relacions. En el retorn vers l'ésser essencial que som, experienciem primerament la pau de la nostra naturalesa veritable, però l'amor i la felicitat poden semblar elusives. En canvi, en l'obertura plena vers l'altre i el món és on podem sentir més plenament les qualitats d'amor i felicitat. Per aquesta raó, Grotowski,

¹⁴⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Sobre la gènesi d'*Apocalypsis*» (1969-1970), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 79-80.

en aquesta primera etapa d'exploració de la via advàitica se centra principalment en l'obertura plena i sincera vers l'altre. Veritablement, com veurem més endavant, l'aspecte tântric de la via advàitica serà el mitjà a través del qual ens podrem mantenir establerts de manera clara i visible en la nostra naturalesa veritable sota qualsevol circumstància. Però l'aspecte tântric de la via espiritual tan sols es produirà com a conseqüència del nostre establiment permanent en l'espai infinit i etern de la presència conscient que som, és a dir, com a conseqüència de l'aspecte vedàntic. Aquesta descoberta marcarà la darrera fase i culminació de la recerca essencial de Grotowski.

En la trobada essencial entre Grotowski i l'actor no hi pot haver fingiment ni aparences. S'estableix una relació on allò ja conegut, la màscara quotidiana o «jo» separat, amb les seves pors i necessitats, es dissol deixant pas a allò «desconegut»¹⁴⁷ en un mateix, el «misteri». Solament en una relació desarmada i honesta serà possible la dissolució de la sensació de separació i per tant la revelació d'allò que estava velat, d'allò «desconegut», d'allò més íntim i essencial en nosaltres. Quan parlem d'una relació desarmada, profunda i essencial, segons Grotowski estem parlant del «contacte entre dos misteris».

Cada un de nosaltres és en certa manera un misteri. En el teatre pot succeir alguna cosa creativa —entre el director i l'actor— en el moment exacte en què es produeix el contacte entre dos misteris.

Coneixent el misteri de l'altre, es coneix el propi. I viceversa: coneixent el propi, es coneix el misteri de l'altre. Això no és possible amb qualsevol. Amb això, no intento emetre un judici sobre la vàlua dels altres. Simplement, la vida ens ha fet de manera que puguem trobar-nos: tu i jo. Podem trobar-nos per a la vida i per a la mort —portar a terme un acte junts. Crear com si fóra l'última vegada, com si s'anés a morir immediatament després. [...]

En el teatre, sens dubte, la trobada és essencial.¹⁴⁸

Grotowski sap perfectament que tan sols podrem «conèixer el misteri de l'altre» si anem profund en el cor mateix de l'experiència objectiva, en l'essència de la relació amb l'altre, on no hi pot haver cap rastre del «jo» personal. En aquesta «mort» del «jo» separat, en l'obertura desarmada i total imprescindible per a la trobada autèntica, queda desvelada i exposada la nostra essència, el nostre «jo» veritable, i només així és possible «el contacte entre dos

¹⁴⁷ En realitat el nostre ésser veritable no és desconegut, ja que és la nostra experiència més íntima i primordial, sempre present. Seria millor dir oblidat, velat, enfosquit, eclipsat. Grotowski es refereix a allò que hem oblidat i que no es pot conèixer a través del coneixement mental objectiu.

¹⁴⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Sobre la gènesi d'*Apocalypsi*» (1969-1970), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 79.

misteris». D'aquesta manera, permetent el contacte entre el nostre misteri o la nostra essència i el misteri de l'altre, en una obertura global i incondicional, arribem al mateix temps al cor de l'experiència de nosaltres mateixos, a la font del què som. Quan anem profund en l'experiència objectiva, travessant les capes d'experiència —pensaments, imatges, emocions, sensacions i percepcions—, arribem a la seva realitat, despullada. Es produeix la revelació de la unitat anterior al «jo i l'altre» aparentment separats, la realitat no-dual de la relació, que experienciem com a no separació amb l'altre, és a dir, com l'experiència d'amor.

Com hem dit, tot el que hi ha en la nostra experiència del cos, de l'altre i del món és el fet de ser conscient, és el conèixer aquesta experiència. En realitat tot el que coneixem de l'altre és la nostra percepció de l'altre, el fet de conèixer o ser conscient d'aquesta percepció. Per tant, en el cor de la relació amb l'altre, quan deixem de costat els pensaments, imatges, emocions, sensacions i percepcions i anem a l'arrel de l'experiència directa, el que estem experienciant realment és la qualitat d'amor inherent a la nostra pròpia naturalesa essencial. És a dir, el que experiencio en la trobada autèntica amb l'altre és en realitat a mi mateix, la nostra naturalesa veritable de presència conscient. Aquesta és la saviesa darrere de les paraules de Grotowski «Coneixent el misteri de l'altre, es coneix el propi». Perquè només hi ha un «misteri», compartit per tots i tot.

En l'amor, el que estic experienciant és la meva naturalesa veritable, compartida amb tots i tot. Anant al cor de la meva experiència de l'altre, tot el que trobo és el fet de ser conscient, només consciència, no hi ha «altre» en realitat i per tant no experiencio separació. Aquesta sensació de no separació en relació a l'altre és el que anomenem amor. Quan viatjo enrere i profund en mi mateixa, sota les capes d'experiència que han vestit i colorat el meu ésser essencial, tot el que trobo és el fet de ser conscient, la presència conscient, el meu «jo» essencial. Veiem doncs que si s'arriba prou profund, les dues vies, la vedàntica vers el propi Ésser i la tântrica vers l'experiència del cos, de l'altre i del món, es troben en el mateix punt, la Font o la presència conscient, que és la realitat no-dual subjacent a la nostra experiència objectiva. Realitat que s'experienciarà en el cos com a vida, en la relació amb l'altre com a amor i en la relació amb el món com a bellesa.

En altres paraules, els dos processos, desvelar-se vers l'Ésser i obrir-se o entregar-se vers l'altre i el món, que fan possible la via advàitica integral o completa, no poden ser un sense l'altre, «perquè l'obertura comença amb la sinceritat. La sinceritat és obertura».¹⁴⁹

La veritat i l'amor —o sinceritat i obertura— brillen en la nostra experiència quan el «jo» separat es dissol en la seva font de consciència pura. La naturalesa essencial del què som, la veritat, i la naturalesa essencial de la relació, l'amor, són un sol canal. L'experiència de la veritat i l'experiència de l'amor són ambdues la dissolució del perceptor separat; que implica la dissolució de l'aparent distinció entre el «jo» intern —aquí en el cos— i el món extern. En relació amb l'altre ho anomenem amor i en relació amb nosaltres mateixos ho anomenem veritat. I així, en aquesta dissolució de la dualitat que havia estat creada pel punt de vista imaginari del «jo» separat, deixem d'estar dividits entre jo i l'altre, jo i el món, jo i el meu cos. D'aquí podem dir que la sinceritat o veritat a la qual s'arriba a través del procés de desvelament és la revelació de la realitat no-dual de la nostra experiència. També ens ho recorda la paraula «individualitat», que significa «no dividit» i no pas separat dels altres, com s'entén normalment. La individualitat és en realitat l'expressió única de la totalitat no dividida que cada cos-ment expressa, i floreix quan hem estat alliberats de les limitacions de la ignorància, és a dir, quan deixem d'ignorar la nostra naturalesa essencial de consciència pura.

El «jo» separat anhela per sobre de tot ser despul·lat de la seva separació i com a resultat apareixer revelat en la seva forma original, la seva forma primària i limitada, que és amor. Quan ens fusionem amb l'altre el nostre anhel finalitza, la sensació de separació es dissol i la nostra naturalesa veritable brilla. Amb el nostre establiment reposat en la nostra naturalesa essencial, aquesta veritat resplendirà a través del cos-ment. Aquesta és l'experiència d'alegria, de joia, d'amor, que amb el temps s'expressarà i es compartirà en la nostra vida.

Grotowski, en el seu desig d'alliberar-se de la dualitat, sent la necessitat d'una relació autèntica amb l'actor. Una relació de completa obertura i entrega, en la que es dissol la sensació de separació amb l'altre i experienciem una fusió completa amb la realitat. En aquesta relació, que és amor pur, sentim que allò que ens separava de l'altre desapareix. L'experiència de l'amor és per tant el reconeixement que el que som no és separat. Per contra, quan ens sentim separats, el que desitgem és que desaparegui aquesta sensació de separació. El que desitgem és dissoldre'ns com a «jo» separat. Aquest és el gran anhel de Grotowski. Com hem vist,

¹⁴⁹ Jerzy GROTOWSKI, «Discurs de comiat als alumnes» (1969), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 48.

aquesta dissolució és possible en la relació que esdevé comunió. Finalment, el que volem en realitat és ser allò que som veritablement; retornar al nostre estat natural de llibertat, pau, joia i amor. Aquest és el desig primordial de felicitat que tot ésser humà sent en la seva vida.

En l'entrega incondicional hi ha en tu una obertura que et permet sentir la crida de la teva naturalesa veritable. És l'anhel primordial de fondre't en la teva pròpia font. L'impuls per la relació íntima o autèntica és en realitat l'impuls per dissoldre el «jo» separat. I el fet de perdre's en l'altre és com una porta a la dissolució de la sensació de separació. És el desig profund de dissolució del «jo» separat. És una mort de l'ego, de la «màscara interhumana». És el nostre anhel profund de ser alliberats de la sensació de limitació, de dissoldre la sensació de separació i retornar a la nostra condició original d'unitat. I és en aquesta experiència de dissoldre's en la seva naturalesa veritable quan l'amor envaeix Grotowski plenament.

Hi ha moments a la vida en què les persones són autèntiques. Quan l'amor les envaeix veritablement; quan ja no es tracta només de gimnàstica sexual. Quan l'alegria les envaeix veritablement; quan les seves reaccions són desconegudes fins i tot per elles mateixes. Quan la desgràcia les destrossa veritablement, tot i que de vegades no les destrossa tant a elles, sinó més aviat la màscara interhumana. I, aleshores, comprendre que no les ha destrossat a elles, sinó a la seva manera de fingir, pot ser el punt crucial.¹⁵⁰

En una situació de dolor enorme o por o sofriment, la ment abdica. El dolor és tan gran que supera la ment. Per això el dolor, la por, la tristesa, el sofriment sovint precipiten l'entrega total, completa. La ment es rendeix i cessa. I cessant se submergeix en la seva font. Són flaixos espontanis, normalment breus i fugaçs, de la nostra naturalesa veritable. Aquest és el «punt crucial» que ens està indicant Grotowski. Però en la majoria d'aquests casos, els hàbits de pensament i sensació — la «màscara interhumana» — tornen aviat i enfosqueixen altre cop el coneixement del nostre propi ésser.

El procés de desvelament en Grotowski comença a aparèixer en la relació de confiança extraordinària que s'estableix entre ell i Ryszard Cieślak a partir de 1963, durant el procés de creació dels monòlegs de l'obra *El Príncep constant*, que s'estrena el 1965. Tot i que l'exploració continuarà també després de l'estrena, durant alguns anys més, en un treball privat que continuaran desenvolupant ells dos sols, en un aïllament complet. Per altra banda, de 1966

¹⁵⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Resposta a Stanislavski» (novembre 1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 91-92.

a 1969, Grotowski també explora aquesta relació desarmada i honesta —que li possibilitarà també un aprofundiment en el seu viatge espiritual— amb tot el grup d'actors, en el procés de creació de l'obra *Apocalypsis cum figuris*.

Impulsat pel seu profund desig d'alliberació de les limitacions del «jo» personal i de la sensació de separació amb l'altre, Grotowski, cercant la relació viva i el contacte autèntic amb l'actor, comença a experimentar una nova obertura en ell mateix, especialment en el vincle que es crea amb Cieślak. Comença a sentir una obertura càlida i receptiva en ell fins el punt de viure instants de dissolució del seu «jo» separat i de compartir l'Ésser. Es tracta d'aquella anhelada fusió d'un ésser humà amb un altre ésser humà, aquells instants sagrats on ens perdem en l'altre; una relació d'entrega total on segons Grotowski tota dualitat desapareix.

Es muy raro que una simbiosis entre un supuesto director y un supuesto actor pueda sobrepasar todos los límites de la técnica, de una filosofía o de hábitos ordinarios. Esto llegó a tal profundidad que frecuentemente era difícil saber si eran dos seres humanos trabajando o un doble ser humano.¹⁵¹

Aquesta absència de separació que sent Grotowski amb Cieślak només es pot experimentar quan el «jo» personal es dissol en l'espaiositat de consciència infinita que som, sota les capes que sostenien la identitat imaginària del «jo» personal separat.

[...] el verdadero secreto fué salir del miedo del rechazo de sí mismo, de salir de éste, y entrar en un gran espacio libre donde no podemos tener ningún miedo ni nada escondido.¹⁵²

I així comencen a obrir-se noves possibilitats per a Grotowski. La possibilitat d'un renaixement.

Hay algo incomparablemente íntimo y productivo en el trabajo que realizo con el actor que se me ha confiado. Debe ser cuidadoso, confiado y libre, porque nuestra labor significa explorar sus posibilidades hasta el máximo; su crecimiento se logra por observación, sorpresa y deseo de ayudar; el conocimiento se proyecta hacia él, o más bien, *se encuentra en él* y nuestro crecimiento común se vuelve la revelación. Ésta no es la instrucción que se le ofrece a un alumno, sino una apertura total hacia otra persona en la que el fenómeno de «nacimiento

¹⁵¹ Jerzy GROTOWSKI, «El Príncipe Constante de Ryszard Cieślak» (París, 9 desembre 1990), *Máscara*, núm. 16, p. 8.

¹⁵² *Ibid.*, p. 9.

doble o compartido» se vuelve posible. El actor vuelve a nacer, no sólo como actor sino como hombre y con él yo vuelvo a nacer.¹⁵³

El que experimenta Grotowski és un renaixement real. És el morir de l'ego. Un alliberament de les limitacions mentals vinculades a la creença i sensació de ser un «jo» separat i limitat que li permet experimentar un tast de la seva naturalesa veritable. La identificació amb l'aparent «jo» personal comença a debilitar-se permetent-li començar a sentir l'expansió de la seva font il·limitada. Així apareixen els primers canvis en ell.

1.1.4.3 El procés de desvelament essencial en la creació d'*Apocalypsis cum figuris*

Entre finals de 1968 i principis de 1969 el procés de creació de la darrera obra de la fase teatral, *Apocalypsis cum figuris*, arriba al seu període més revelador. En els assaigs per a la que Grotowski considera la més difícil de les seves obres, la més desarmada i indefensa, i també la més personal, va sentir que es tocava «alguna cosa essencial». Grotowski va crear una situació en la que no existia la possibilitat d'amagar-se o de fingir; exigia honestedat per part de tot el grup en tot moment. En el veritable interès per l'altre, la seva mirada s'anava tornant més pacient, més delicada, més receptiva. Comença a escoltar el procés dels actors, no s'imposa, no cerca resultats. Observa i espera. Ha renunciat a crear sol i s'ha posat al servei de l'actor. En aquesta renúncia s'entrega totalment i es posa al servei del procés interior de l'actor. Comença a descobrir una vida misteriosa que prové del més profund de l'actor.

[...] com a director l'única llavor que vaig conservar des del principi fins al final d'aquest treball va ser el rebuig dels estereotips, i en particular dels estereotips del meu propi treball. Tenia llavors una única regla: si algú es troba en acció, en el curs d'un procés creatiu, i si no està fent mal a ningú, pot ser que no entengui res, però he de mirar. He de permetre-li fer i durant tant de temps com li dicti la seva necessitat, tant com vulgui. I després, si sento que en algun moment hi ha alguna cosa viva —pot ser que no ho entengui encara— però hauré de tornar a aquest moment juntament amb ell, demanar-li que intenti tocar aquest punt una vegada més; que comenci des d'aquest punt i en romangui fidel. Però si l'actor sentia que allà no hi havia res, no el forçava a tornar.¹⁵⁴

¹⁵³ Jerzy GROTOWSKI, «Hacia un teatro pobre» (1965), dins *Hacia un teatro pobre*, p. 20.

¹⁵⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Sobre la gènesi d'*Apocalypsis*» (1969-1970), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 80.

Treure's la màscara, abandonar tots els estereotips... La clau per al treball era:

[...] fer la veritat, tota la veritat, res més que la veritat. No cedir, no fingir, no enganyar, no caure en els trucs psicològics.¹⁵⁵

Molt sovint en la relació amb l'altre, l'obertura plena no és possible perquè hi ha un subtil voler aconseguir alguna cosa de l'altre o alguna projecció en l'altre, intentant comunicar-li algun tipus de sentiment, o simplement s'espera alguna cosa d'ell. El que demana Grotowski és com una mirada neta i receptiva, mancada del «jo» negociador que projecta alguna cosa per tal d'aconseguir-ne alguna altra. El «jo» separat sempre s'està dirigint vers alguna cosa, per aconseguir alguna cosa. Quan mirem l'altre amb la sensació que som un «jo» separat, és a dir, en una relació personal, som nosaltres que sortim de nosaltres mateixos i ens dirigim vers l'altre o l'objecte. Des del punt de vista de l'obertura que proposa Grotowski, es tractaria més aviat de permetre que sigui l'altre que es dirigeixi vers nosaltres i nosaltres, la presència de la consciència oberta i receptiva, ens mantindríem allà on som, en la serenitat amorosa del nostre Ésser. Aquesta és la qualitat d'atenció que Grotowski descrivia abans com una «consciència lluminosa i pura, una consciència que s'identifica amb la presència, una consciència mancada de cap càlcul, però al mateix temps atenta i generosa». Alliberats de tota idea i projecció, en l'absència d'expectatives, entrem en contacte real amb el que ens envolta.

Aquesta nova mirada vers l'actor té una qualitat molt diferent de l'habitual. Això provoca una relaxació profunda que permet que l'experiència vingui a nosaltres amb tota la seva riquesa i profunditat. Perquè la consciència és relaxació total, obertura total; i aquest és el nostre estat natural. Aleshores el nostre cos pren les qualitats de la consciència. En la primera manera de mirar de Grotowski, la mirada autoritària i manipulativa, la consciència pren les qualitats del cos, esdevé local i limitada, però en la segona, el cos pren les qualitats de la consciència, esdevé obert, transparent, buit, no té un motiu, no vol res de l'altre, i el cos s'estova, s'obre, compartint les qualitats de la presència conscient. I això afecta plenament la manera com ens relacionem i actuem. Aquest procés forma part de l'impacte de ser conscientment allò que som essencialment —la presència conscient—, en tots els aspectes de la nostra experiència. I el nostre «jo» profund comença a aflorar i a ser sentit en el nostre cos. Aquest procés, que Grotowski anomenarà procés orgànic o organicitat, serà la gran descoberta dels darrers anys de la fase teatral.

¹⁵⁵ *Ibid.*, p. 91.

En aquesta mirada neta, sense judici ni objectius per a un interès propi, és possible la renúncia, fins i tot la renúncia a saber. Una humilitat veritable davant de la vida.

Existeixen moments en el curs del treball en els quals es necessita sucumbir a una mena de resignació, que potser tot acabi en no-res. Com a director, no m'està permès compondre res per mitjà de trucs. Llavors, ¿què cal fer? Si no en surt res, que així sigui. Potser no hi haurà estrena, no naixerà l'obra. No és convenient fixar ni apedaçar res si això està mort. El mateix passa amb cada actor. Com més experiència té un actor, més fàcil li resulta enganyar. Pot cobrir-ho tot amb les seves mentides quotidianes; pot interpretar meravellosament, però sense revelar-se. Ara bé, si ell pot reunir el coratge per a la seva pròpia renúncia —«No ho sé, no puc, no ho faré, no em realitzaré»— aconseguirà alguna cosa gran.¹⁵⁶

La veritable recerca comença quan el «no saber» deixa de ser un concepte i es converteix en una experiència viva. Amb el cessament de l'esforç mental que requeria el treball intrusiu i dictatorial dels primers anys, tota l'energia dirigida cap a fora vers aquells objectius ara queda alliberada de tota projecció i es conserva, permetent a Grotowski una percepció neta, immediata, més profunda. La seva atenció ja no es dirigeix vers l'aspecte objectiu sinó que retorna per descansar en la seva multidimensionalitat orgànica. Es produeix un desplaçament de l'eix de la pròpia existència. És el fi de la cerca de respostes fora de la pregunta mateixa. Quan s'explora plenament el «no saber» l'investigador entra en un camp nou. És una manera nova de viure. És un estat d'expansió a tots els nivells, una obertura al desconegut i, d'aquesta manera, al tot és possible.

Tot aquest viatge en la creació d'*Apocalypsis* porta Grotowski a descobrir l'element essencial d'aquesta fase de treball, que es troba expressat en una frase de Teòfil d'Antioquia:¹⁵⁷ «Mostra'm el teu Home, i et mostraré el meu Déu».

Aquestes són les raons per les quals l'actor hauria de refusar de fer des de la seva personalitat que és coneguda pels altres, elaborada, calculada, preparada per als altres com una màscara. Per cert, sovint no es tracta d'una sola personalitat, sinó de dues, tres, quatre... És per això pel que he pogut descobrir que l'actor hauria de cercar allò que —com Teòfil d'Antioquia— anomeno «el seu Home [*Człowiek*]: «Mostra'm el teu Home i et mostraré el meu Déu».

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 81.

¹⁵⁷ Teòfil, sisè bisbe d'Antioquia, escriu tres llibres a Autòlic, sobre l'any 180, de caràcter apològic sobre el Cristianisme en resposta als atacs per part del pagà Autòlic.

Aquesta alliberació del «propí Home» —o millor dit, la seva acceptació— té lloc per ella mateixa. Molts camins hi condueixen i cada un és diferent; diferent no solament per a cada persona individualment sinó també per a cada procés creatiu.¹⁵⁸

Segons Grotowski, la frase de Teòfil contenia alguna cosa «misteriosa» —un terreny fins ara desconegut— amb la que cercava connectar; una cosa que era essencial i que al mateix temps era viva. És a dir, que tot i ser essencial no negava la vida, l'existència, l'experiència. La frase acompanya i és la referència per a tot el procés de creació d'*Apocalypsis*, i ho seguirà sent en els anys següents.

En el primer llibre a Autòlic, Teòfil ens aclareix el sentit d'aquesta frase, en la seva explicació sobre la necessitat d'una bona disposició de l'home per poder conèixer Déu:

Pues si tú me dices: «Muéstrame a tu Dios», yo te replicaría: «Muéstrame tú a tu hombre, y yo te mostraré a mi Dios». Muéstrame, en efecto, unos ojos de tu alma que vean y unos oídos de tu corazón que oigan. Porque a la manera que quienes ven con los ojos del cuerpo, por ellos perciben las cosas de la vida y de la tierra, y disciernen juntamente sus diferencias, por ejemplo, entre la luz y la obscuridad, entre lo blanco y lo negro, entre la mala o buena figura, entre lo que tiene ritmo y medida y lo que no lo tiene, entre lo desmesurado y lo truncado; y lo mismo se diga de lo que cae bajo el dominio de los oídos: sonidos agudos, bajos y suaves; tal sucede con los oídos del corazón y los ojos del alma en cuanto a su poder de ver a Dios. Dios, en efecto, es visto por quienes son capaces de mirarle, si tienen abiertos los ojos del alma. Porque, sí, todos tienen ojos; pero hay quienes los tienen oscurecidos y no ven la luz del sol. Y no porque los ciegos no vean, deja de brillar la luz del sol. A sí mismos y a sus ojos deben los ciegos echar la culpa. De semejante manera, tú, hombre, tienes los ojos de tu alma oscurecidos por tus pecados y tus malas obras. Como un espejo brillante, así de pura debe tener su alma el hombre. Apenas el orín toma el espejo, ya no puede verse en él la cara del hombre; así también, apenas el pecado está en el hombre, ya no puede éste contemplar a Dios.

Muéstrame, pues, tú a ti mismo: si no eres adúltero, si no eres deshonesto, si no eres invertido, si no eres rapaz, si no eres defraudador, si no te irritas, si no eres envidioso, si no eres arrogante, si no eres altanero, si no riñes, si no amas el dinero, si no desobedeces a tus padres, si no vendes a tus hijos. Porque Dios no se manifiesta a quienes cometen estas acciones, si no es que antes se purifican de toda mancha. Pues también sobre ti proyecta todo eso una sombra, como la mota que se mete en el ojo para no poder mirar fijamente la luz del

¹⁵⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Sobre la gènesi d'*Apocalypsis*» (1969-1970), *Estudis Escènics*, núm. 36, (hivern 2009), p. 80.

sol. Así también tus impiedades, oh hombre, proyectan sobre ti una sombra, para que no puedas mirar a Dios.¹⁵⁹

Per poder entendre el missatge de Teòfil hem de despullar el seu llenguatge de la connotació religiosa, inevitable en el seu context i la seva època. La clau està en l'«Home», que segons Grotowski, seguint a Teòfil, cal cercar en nosaltres i que, com distingia Grotowski, no és la personalitat o «jo» personal o «jo» separat sinó la nostra identitat veritable. El llenguatge de l'ensenyança Advaita, despullat i precís, ens ajuda a clarificar aquesta distinció que fa Grotowski entre el «jo» personal separat i allò essencial, que aquí anomena l'«Home».

Recordem que el «jo» separat és la barreja del «jo» consciència —la nostra identitat essencial— amb el cos-ment, i les subsegüents creença i sensació que «jo» consciència són idèntica al cos-ment, és a dir, que estic localitzada dins del cos i que són aquest conjunt o flux de sensacions que conceptualitzem com a cos. I aquesta barreja del què són —consciència— més una sensació —el cos— crea la identitat imaginària del «jo» separat o «jo» personal o persona: part cos-ment i part consciència. Amb el procés *neti-neti* discriminem allò que és temporal —sensacions i pensaments, cos i ment— que és allò no essencial en mi, d'allò essencial en mi, sempre present i il·limitat, la presència conscient o consciència. L'«Home» que cerquen tant Grotowski com Teòfil, que és «l'home capaç de veure Déu» i que és allò essencial en nosaltres en contraposició al «jo» personal, és el que aquí anomenem —i que Grotowski també anomenarà a partir dels anys vuitanta amb el refinament de la seva recerca— consciència o presència conscient. Per tant, l'«Home» que cerca Grotowski és la nostra identitat essencial o presència conscient.

Segons la teologia de Teòfil, l'ésser humà —o «jo» separat— és Déu i home al mateix temps, «capaç de la immortalitat i de la mortalitat». És a dir, tal com ja hem indicat, el «jo» separat és part consciència infinita o Déu, i part cos-ment o home, al mateix temps. Obrint-se a Déu o a la seva dimensió divina o a la consciència infinita en ell, «inclinant-se vers la immortalitat», l'home o «jo» separat «arribaria a ser Déu». En l'obertura a Déu o a la dimensió divina en ell, és a dir, sense la identificació del «jo» consciència amb el cos-ment sinó en el procés interior de retorn vers el seu establiment en si mateixa, el «jo» separat es dissol en la seva font i la nostra naturalesa veritable de pura consciència infinita brilla a través d'un cos-ment alliberat de la tirania del «jo» separat, impregnat aleshores amb les qualitats de la consciència, i per

¹⁵⁹ Teòfil d'Antioquia, en el seu primer llibre a Autòlic, a *Autòlico*, Ed. Ciudad Nueva, Madrid, 2004. <http://es.catholic.net>

tant, transparent i obert a la seva essència, consciència o Déu. Un cop el cos ja no està presidit sota la tirania del «jo» separat, retorna gradualment al seu estat natural de pau, obertura, transparència, disponibilitat, sensitivitat i amor.

Així, per conèixer Déu, és a dir, per conèixer o experimentar la nostra pròpia naturalesa veritable —la realitat o la veritat—, els sentits en l'home, en el cos-ment, segons Teòfil, s'han de dirigir vers «el cor i l'ànima», és a dir, cap a dins, cap a si mateix, vers la profunditat en un mateix; per ser capaç de «veure amb l'ànima i escoltar amb el cor». Com ens diu Teòfil, no trobarem Déu o l'ésser infinit de Déu o la consciència infinita en el món dels objectes, «en les coses de la vida i de la terra», en allò mortal o temporal, sinó en la nostra essència, allò sempre present, immortal o etern.

Les sensacions i els pensaments van i vénen, són objectes temporals i limitats, però «jo» consciència, el camp autoconscient on apareixen aquestes sensacions i amb el qual són conegudes, no apareix i desapareix amb elles. Jo consciència sóc sempre present. Aquesta és la dimensió divina en l'home que ens indica Teòfil, allò que som essencialment i veritablement. En canvi, segueix Teòfil, l'home que «s'inclina vers la mortalitat», identificat amb allò mortal en ell, «seria per sí mateix la causa de la seva mort». El cos i la ment són temporals i limitats i en la identificació del «jo» consciència amb el cos-ment creiem que jo consciència sóc temporal i finita, un «jo» separat. Per tant, la identificació amb el cos-ment, que dona lloc al «jo» separat, segons Teòfil, és la causa de la nostra mort. O el mateix en les paraules de l'Advaita, el «jo» separat és el velar de la nostra naturalesa veritable, consciència infinita i eterna.

Teòfil ens descriu el procés de purificació de l'home per poder contemplar Déu, sent el pecat allò que enfosqueix en nosaltres la capacitat de veure. Els ulls de l'ànima —la llum de la consciència que il·lumina o fa cognoscible la nostra experiència— enfosquits pel pecat no poden veure Déu, o en altres paraules, quan la consciència infinita que som essencialment queda velada o enfosquida per la creença i la sensació de ser un cos-ment, ignorem la nostra naturalesa veritable. És a dir, el pecat que vela els ulls de l'ànima és la identificació amb el cos-ment i la ignorància de la nostra naturalesa veritable.

Recordem que les dues qualitats bàsiques del «jo» separat —que havent-se tallat de la seva essència infinita i eterna i sentint-se així finit i temporal— són la por i l'interès propi. Els

pecats i les males obres de les que parla Teòfil provenen de les qualitats fonamentals del «jo» separat. El «jo» separat és de fet l'arrel del pecat cristià. El pecat és la ignorància del nostre propi Ésser. Quan aquesta ignorància desapareix, en el procés de desvelament vers el nostre Ésser, despulats de les limitacions afegides per l'experiència objectiva, és a dir, quan «mirem amb els ulls de l'ànima i escoltem amb les oïdes del cor», es dissol la identitat imaginària del «jo» separat; som nets, alliberats del pecat, i brilla en nosaltres el nostre «jo» veritable o la presència de Déu. Aleshores els «ulls de l'ànima estan oberts». Quan es dissol el «jo» personal —aquest és el procés de purificació o transparència en l'home— veus o coneixes Déu en tu, és a dir, ets el teu ésser veritable de consciència infinita i eterna, allò immortal. L'home pur és aquell en qui resplendeixen les qualitats inherents a la seva naturalesa veritable, i la pau, l'amor i la felicitat impregnen les seves accions i relacions. Finalment, l'experiència d'amor és l'ésser infinit de Déu brillant en el nostre cor. Això és el que és l'amor, el reconeixement que el nostre Ésser és l'Ésser de Déu.

En la ignorància o el pecat —en llenguatge cristià—, la consciència és idèntica al cos-ment, aparentment. En el desvelament vedàntic arribem al reconeixement que hi ha la consciència i els objectes, és a dir, descobrim «l'Home», discriminant l'essència —la nostra identitat veritable— de la identitat imaginària del «jo» separat. I en el desarmament tântric discernim aquesta consciència única en tota experiència i així vivim aquesta unitat en la multiplicitat, en l'experiència d'amor, en la que ens fem u amb Déu. Finalment, podem veure en aquest text de Teòfil el mateix missatge essencial de l'Advaita, la no-dualitat entre l'home i Déu o entre la manifestació i la consciència infinita.

L'ésser humà sencer és, segons Grotowski, l'home en la seva totalitat, allò mortal —cos-ment— i allò immortal —ésser essencial o Home. Una totalitat o unitat, on l'essència és revelada sense negar l'existència. Aquesta és la plenitud de la via advàitica plena o integral, que revelant la consciència pura que som abraça també l'experiència objectiva, el cos-ment. Aquesta va ser l'essència del treball en *Apocalypsis* i el fil que es continuarà explorant en el Parateatre.

A mitjans dels anys setanta Grotowski descriu retrospectivament el propòsit central de la fase teatral com una cerca de la unitat.

Existeix el problema en la nostra civilització de dividir-nos en dues coses: el cos i l'ànima, el cos i l'esperit, el sexe i l'intel·lecte, o l'inconscient i el conscient. Perquè en el fons tot això

són diferents maneres de dividir l'ésser humà. [...] En el teatre el que cercàvem era retrobar una unitat, no podem dir que sigui el cos i una altra cosa. Quan has dit: el cos i el misteri, està molt bé, ho podríem dir així. El cos ha de ser espontani sense obstacles. Que existeix com alguna cosa que és volàtil, que no té massa, que no és compacta. I tot passa per la seva pròpia força.¹⁶⁰

Retrobar la unitat entre el cos i el misteri, diu Grotowski. La sinceritat és no estar dividit. Això és el que se cercava en el teatre. Una unitat on el cos o experiència objectiva se submergeix i es fon en la seva font, «el misteri», la consciència. L'experiència del cos es torna transparent, prenent les qualitats de la presència conscient. I desapareixent el «jo» separat no hi ha ningú, cap entitat, que es pugui atribuir l'acte, per això, «tot passa per la seva pròpia força». Tot el que cal és sortir de la identificació amb el «jo» separat o ment finita, que divideix aparentment l'experiència en nom i forma, ment i món, pensament i percepció —dualitat—, «obrir els ulls de l'ànima» i adonar-te que no ets aquest personatge en el somni sinó allò que és conscient de la teva experiència, la presència conscient, el camp autoconscient on té lloc tota l'aparent manifestació de l'Univers i que tot el que hi ha en la teva experiència és el fet de ser conscient, consciència il·limitada i sempre present, sense nom ni forma; és a dir, sense divisions. Aquesta unitat és la realitat de l'aparent dualitat que Grotowski cerca ja en el període teatral i que continuarà cercant al llarg de tota la seva trajectòria.

La idea fantasiosa d'un «jo» personal és una contracció, una limitació de l'ésser real en la seva totalitat. Quan aquesta noció mor, trobem la nostra expansió, quietud i globalitat naturals sense perifèria ni centre, sense exterior ni interior. Sense la noció de «jo» personal, ja no hi ha cap sensació d'estar separat i ens sentim en unitat amb tot.

En tota la seva trajectòria el que cercarà Grotowski seran les vies pràctiques per «retrobar la unitat», és a dir, experienciar la realitat no-dual de l'experiència, més enllà de les limitacions de la nostra ment humana, però sense tallar-nos de la nostra experiència humana. És a dir, experienciar la realitat del què som enmig de la nostra experiència objectiva, enmig de la vida. En aquesta primera fase la trobada actor-director i la trobada actor-actor és el fil tangible que ens manté presents en el món al mateix temps que té lloc en nosaltres el viatge de retorn a la nostra naturalesa veritable, abans de ser condicionada per l'experiència. En les analogies que s'utilitzen en l'ensenyança de l'Advaita, seria com veure el film i estar-hi plenament

¹⁶⁰ *Grotowski ou... Socrate est-il polonais?* 1977, [00:21:33]. (Transcripció i traducció de l'autora).

involucrat, i al mateix temps veure i sentir la seva realitat, la pantalla. És a dir, viure plenament obert i entregat al món i a la trobada amb l'altre i al mateix temps estar establert i mantenir-se en l'Ésser despullat i veritable que som.

1.1.5 La via de retorn a la Font a través del cos. El procés orgànic. L'«actor sant»

Fins i tot en la fase teatral, el teatre no és l'important per a Grotowski. El teatre és només un pretext, res més. La gran aventura, l'aventura compartida, no es referirà mai a cap aventura teatral.

Non è l'avventura teatrale che è importante nella vita, ma la vita come avventura, questo è importante.

All'inizio per me il teatro è stato unicamente il pretesto, lo pseudonimo della vita come avventura, [...]. Il teatro non è stato niente di più per me, mai; l'attore era lo pseudonimo per dire essere umano, niente più.¹⁶¹

És el terreny lliure de la vida i no el camp limitat del teatre el que li interessa. És l'ésser humà despullat dels rols i condicionaments habituals i no l'actor el que el fascina. L'actor està limitat per les convencions de la seva professió. Grotowski vol explorar la naturalesa humana en el mateix terreny de la vida, però quan aquesta no és mecànica ni repetitiva, evitant qualsevol «joc social», és a dir, quan la vida és viscuda com una «aventura». Un terreny de llibertat que és sempre nou i desconegut; un terreny que està sempre per descobrir. Podem dir que la recerca de Grotowski és fonamentalment l'exploració de la realitat essencial de la nostra experiència, és a dir, l'exploració de la naturalesa essencial de l'experiència en el context de la nostra pròpia vida. La nostra vida com a éssers humans despullats de les convencions socials. L'«aventura» és el viatge de retorn a la nostra essència dut a terme en el terreny de la nostra vida més pura, més lliure, més honesta. Així la nostra pròpia experiència humana es converteix en el terreny d'exploració de la nostra naturalesa veritable, divina, eterna i infinita, però desconeguda, oblidada, ignorada, passada per alt.

Per això el viatge per retrobar la nostra condició original implica viure una aventura de descoberta. Perquè l'ésser que som essencialment ha quedat cobert i eclipsat per la nostra

¹⁶¹ Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 423.

creença en l'existència d'una entitat il·lusòria, que en realitat no és res més que la fragilitat d'una imatge i un pensament: el «jo» separat, finit, temporal i limitat; la dona o l'home que veiem en el mirall i que creiem ser i en nom del qual vivim la nostra vida.

La persona és el mitjà a través del qual el «jo» consciència —el «jo» veritable— pensa, sent i percep. La persona o «jo» separat o ego no és cap entitat real, és només una localització o contracció temporal de la consciència infinita —la nostra identitat veritable. El «jo» separat és tan sols l'activitat de la consciència infinita. La nostra cultura ens ha educat des de la infantesa a creure que el que sóc és una col·lecció de pensaments, imatges i percepcions, més una col·lecció de sensacions corporals, en lloc del «jo» consciència que és conscient de la meva experiència. Ens hem identificat amb l'aparent subjecte en el món del somni, en lloc d'adonar-nos que som aquell qui somia, i que tot el somni té lloc dins nostre, està fet de nosaltres i és conegut per nosaltres, presència conscient. I tota la nostra cultura global està contínuament alimentant de manera subliminal aquest missatge.

Aquest procés comença en el bressol amb els nostres pares tractant-nos com un objecte, com una imatge, el cos-ment. I així com a infants hem absorbit de manera preracional que «jo sóc aquesta entitat vulnerable i efímera». I a mida que creixem, aquesta idea es va reforçant de maneres més sofisticades. Fins que cap a l'edat de vuit o nou anys, aquesta sensació profunda que el que sóc —presència conscient o allò que és conscient de la meva experiència— està localitzat dins i és sinònim d'aquest petit racó d'experiència que és el cos-ment, sembla tan real que a partir d'aquest moment es converteix en la presumpció fonamental per a la nostra vida.

Al damunt d'aquesta creença —que comporta la identificació de la consciència que sóc amb el cos-ment— s'hi van sumant moltes altres creences que composaran l'estructura del nostre coneixement i que estaran sempre informades per la creença fonamental de ser el cos-ment. Aquesta creença bàsica, heretada de la nostra cultura a nivell global, cobreix i vela allò que som veritablement, el nostre ésser essencial, presència conscient i viva, infinita i eterna, convertint el miracle de la vida en una simple rutina esmorteïda. És com posar-se una jaqueta i després creure que som la jaqueta, oblidant que som allò viu que es troba sota la jaqueta.

Hem perdut el contacte amb la vida que som essencialment, perquè ens hem vestit gradualment amb les capes de pensaments, imatges i emocions que apareixen contínuament

en la nostra experiència. Ens hem perdut en elles i hem cregut que som aquest revestiment, i d'aquesta manera la Font —l'ésser essencial que som, que és la font de tota la nostra experiència— ha quedat coberta i oblidada. Per Grotowski l'aventura serà retrobar aquesta font vivent en nosaltres, en la que ens dissoldrem permetent que aquesta vida es manifesti plenament i amb llibertat a través del nostre cos-ment i impregni subsegüentment les nostres accions i relacions. A tot aquest procés d'impregnació, infiltració i saturació del nostre cos-ment per la vida essencial i lliure que som, Grotowski l'anomenarà procés orgànic. Aquesta és la vida veritable que cerca. El procés orgànic, analogia de l'aspecte tàntric de la via advàitica integral, es troba en la base del treball realitzat en la fase teatral, i serà un element constant en el seu camí.

En aquesta aventura del viatge de retorn a l'essència viva en nosaltres que proposa Grotowski, descobrim una nova manera de viure. Una manera de viure que té la capacitat de dissoldre la sensació de separació que la nostra ment superposa a la realitat de la nostra experiència. En el viatge de retorn a la Font, despullats de les capes que ens cobrien i limitaven —a través del procés de desvelament— podem entrar en contacte amb la nostra pròpia essència, amb la font de vida. Però no és tan sols això.

Parlar de la sinceritat de si mateix no resol tots els problemes. Parlem d'una cosa que és com una font. Però la font no és encara el riu, així com l'arrel no és pas l'arbre sencer.¹⁶²

Com hem dit, en la via advàitica integral de Grotowski, la sinceritat de si mateix o essència del què som haurà d'impregnar i infiltrar tota la nostra experiència, és a dir, els nostres pensaments, sensacions, emocions, percepcions, accions i relacions. Com un riu que prové de la font i flueix portant les qualitats de la font vers el món. La via advàitica completa i inclusiva demana que hi hagi la font i el riu, és a dir, l'essència i l'experiència; però el riu per poder fluir necessita una destinació. Aquesta destinació és l'altre i el món, en altres paraules, la nostra experiència objectiva. Per tant en la via de retorn que proposa Grotowski haurem d'estar sempre oberts, receptius, sensitius i disponibles davant de l'altre i del món. Aquest serà un reflex inevitable de la dissolució de l'hàbit de localitzar-nos en el cos-ment.

El riu flueix des de la font —allò que ets essencialment— vers l'altre i el món, la teva experiència objectiva. I així per Grotowski aquesta aventura, aquesta sinceritat, seria

¹⁶² Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 115.

impensable si no és compartida amb l'altre i no s'obre al món a través de l'acció que flueix des de la Font, l'acció orgànica. D'aquesta manera l'aventura només podrà ser possible en una doble obertura, d'una banda l'obertura vers el Si mateix —la font del nostre Ésser, el nostre origen, el nostre Cor— i de l'altra l'obertura vers la nostra experiència objectiva. I en aquesta obertura total es dissol la sensació de separació amb el Si mateix i així s'experiència de manera directa la Veritat. Es dissol també la sensació de separació amb l'altre en l'experiència de l'amor; i es dissol la sensació de separació amb el món i s'experiència l'organicitat, viva i joiosa. Amb altres paraules, es tracta d'una manera de viure no-dual, on s'ha dissolt la sensació de separació amb la Font, amb l'altre i amb el món. I en aquesta dissolució de l'aparent dualitat de la nostra experiència, en la que ens trobem completament dissolts en l'espai de consciència —que és la realitat no-dual subjacent a tota la nostra experiència—, sentim que compartim un sol ésser, únic, infinit i etern, experienciat en una aparent multiplicitat joiosa.

Allò que és conscient de la meva experiència és el mateix que allò que és conscient de la teva experiència. Només hi pot haver un sol ésser infinit. Aquest és l'Ésser que compartim. Un sol ésser, un sol «jo», una sola consciència infinita i il·limitada, que es contrau o localitza temporalment com cada una de les nostres ments per poder-se experienciar com el món, i que impregna, infiltra, permea i inunda, com un riu que prové de la Font, la nostra realitat. Tot és una sola substància. Tot és consciència. Com l'aigua en les ones de l'oceà. Totes les ones, encara que tenen l'aparença d'una multiplicitat d'objectes, són en essència el mateix oceà. Les ones en realitat són només l'activitat de l'oceà. I tot el que hi ha tant en les ones com en l'oceà és només aigua. Una sola substància.

Aquest procés, vedàntic en tant que desvelament vers el Si mateix —la Font— i tântric en tant que l'organicitat que es manifesta des del Si mateix vers el món —el riu—, demana una sinceritat total per part nostra, que finalment és l'absència de la nostra identitat il·lusòria, l'ego, que velava aquesta sinceritat. Una sinceritat que no queda tan sols en l'àmbit privat sinó que és exposada incondicionalment en la nostra manera d'actuar i relacionar-nos. Aquest és el gran somni anhelat per Grotowski, viure en aquesta plenitud i llibertat. Poder realitzar aquest somni serà la motivació essencial i permanent en tota la seva trajectòria. Tota la seva recerca es basa en trobar les vies pràctiques vers aquesta experiència de plenitud essencial.

Durant el període teatral Grotowski cerca l'aventura de viure desvelats i desarmats, nus i oberts; esdevenint així pura obertura, receptivitat, sensitivitat, transparència, adaptabilitat, disponibilitat. I això és el que l'investigador polonès demanarà a tot aquell que treballi amb ell. Guiant els seus actors en el procés interior de desvelament vers l'essència, discriminant les capes que ens cobreixen i que no són essencials en nosaltres, Grotowski esdevé fascinat per certs moments «miraculosos» en els quals es comença a revelar en els seus companys una vivesa sorprenent, lluminosa. En aquests moments l'actor esdevé un ésser humà plenament viu, és a dir, en plena connexió amb la font de vida dins seu. I això fa que els seus moviments, accions i relacions s'omplin, de manera natural, d'una gran veritat. Una veritat que prové de la Font. Grotowski afirma en aquest sentit que «és quan et desveles que tot està viu».¹⁶³ És en la revelació de la nostra naturalesa veritable que el cos-ment i el món recobren la seva esplendor. De fet, desvelats i alliberats de les nocions limitadores de creure que som una entitat separada i dels desitjos i pors que hem adquirit per mantenir aquesta posició, la vida esdevé lliure, viva, joiosa i vibrant.

És la sinceritat d'un ésser humà, el seu desvelament, que és revelat com a flux d'impulsos. Hi ha en això una llibertat o un alliberar-se.¹⁶⁴

Aquesta llibertat que experienciem en la nostra dissolució en la Font és l'alliberament de la dualitat, que segons Ramana Maharshi «és el propòsit real de la vida».¹⁶⁵ L'essència que som, la sinceritat de ser veritablement el que som —que com hem vist es revelava com amor o absència de separació en la relació desarmada amb l'altre— es revela també com un corrent d'impulsos vius en el cos. Quan hem deixat caure tots els obstacles i defenses en el cos, allò que som essencialment es revela com un flux de vida en un cos obert i transparent. Quan desvelant-nos, la nostra atenció ha retornat a la seva pròpia essència —a allò que sentim profundament i íntimament com el fet de ser—, el cos-ment finit deixa de ser el cos-ment finit i es revela com un flux vivent. I així, l'experiència és alliberada de la demanda de produir felicitat per a una entitat inexistente i com a resultat floreix esplendorosament. Les relacions són alliberades de la demanda de produir amor i com a resultat l'amor brilla en elles de manera natural.

¹⁶³ *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1970, [00:51:10]. (Transcripció i traducció de l'autora).

¹⁶⁴ *Ibid.* [00:31:00] (Transcripció i traducció de l'autora).

¹⁶⁵ «To attain this state of freedom from duality is the real purpose of life». Sri Ramana MAHARSHI, «Vivekachudamani», dins *The collected works of Sri Ramana Maharshi*, Sri Ramanasramam, Tiruvannamalai, 1997, p. 211.

Alliberats de les limitacions del cos, de la ment o del món, alliberats de la dualitat, la condició bàsica del nostre Ésser —consciència present i viva— ja no és contraure's altre cop en la cèl·lula isolada d'una entitat concreta, és a dir, reduir-se altre cop a una persona, sinó mantenir-se tal com és, presència lluminosa, transparent, oberta, buida, silenciosa i disponible, sempre preparada per prendre a cada instant la forma de la totalitat de l'experiència. Aquesta és la vida basada en el Cor, en la nostra dissolució infinita en l'oceà diví, en lloc d'una vida basada en les limitacions de la ment. En aquesta manera de viure retrobem la plenitud i la llibertat originals.

A mida que va aprofundint en el seu propi camí interior, l'actitud de Grotowski es va tornant pacient, atenta i amorosa, i això proveeix a l'actor un espai —que en aquesta fase es concreta en l'espai dels assaigs— on sentir-se prou segur i lliure per poder-se despullar i exposar el seu ésser més profund. La nova actitud de Grotowski envers l'actor, que en lloc d'imposar un resultat el que fa és escoltar i ajudar a créixer la llavor de la vida en ell, és una invitació a l'amor, la seguretat, la llibertat. I aquesta mateixa obertura, escolta i receptivitat de Grotowski davant el procés interior que viu l'actor li permetrà a ell mateix viure un petit tast d'aquesta llibertat, trobant instants de connexió amb la font de vida en ell, trobant breus tasts de la seva pròpia existència orgànica. Recordem que aquest era l'objectiu inicial de Grotowski en la fase teatral, treballar sobre la vida interior espiritual en l'ésser humà i en ell mateix.

Així, en aquesta primera fase del viatge de retorn a la plenitud essencial, els assaigs són la gran aventura.¹⁶⁶ Aquest és l'espai protegit on es podia viure un tast d'aquesta vida joiosa, plena i lliure —tan anhelada per Grotowski— on el que se cercava no eren tècniques actorsals sinó «la sinceritat i la revelació».¹⁶⁷ Grotowski cerca una manera de viure —i per això la via explorada sempre serà una via completa que inclou tots els camps de la nostra experiència—, que ens porta a sentir i ser el nostre ésser essencial, l'espai de presència conscient, obert, buit i lliure. Una via que reuneix els dos aspectes fonamentals de la nostra experiència, la realitat del què som i la realitat del què és, permetent que les qualitats inherents al nostre ésser essencial impregnin, infiltrin, permeïn, saturin i traspassin el nostre cos-ment i floreixin en la nostra vida. I així, en aquesta obertura completa, el nostre cos i la nostra ment retornen al seu estat natural d'obertura, expansió, transparència, disponibilitat, receptivitat i sensitivitat.

¹⁶⁶ Cf. Marianne AHRNE, «De la pel·lícula *Il teatr Laboratorio di Jerzy Grotowski*» (Pontedera, 1992), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 234.

¹⁶⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Resposta a Stanislavski» (novembre 1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 91.

Aquesta via vers el Cor de la presència conscient, en l'ensenyança de Ramana Maharshi, com hem dit, és anomenada generalment «indagació sobre Si mateix» o «investigació sobre Si mateix». Però aquests termes —que són traduccions del terme sànscrit *atma vichara*— poden crear algunes confusions. Pot semblar que impliquen una activitat de la ment en lloc del que Ramana Maharshi descrivia com un submergiment o relaxament de la ment en el Cor, és a dir, en la seva font de consciència pura. Una traducció més acurada d'aquest terme seria «habitar en Si mateix» o «reposar en Si mateix» és a dir, habitar o reposar en el Cor —la font de tot, d'on prové tota la vida i on finalment tot es dissol. Però no tenint en compte aquesta distinció i aquest aspecte més profund en el significat del terme *atma vichara*, moltes explicacions sobre l'autoindagació de Ramana l'han reduïda a un exercici mental simplista que implicaria tan sols la repetició de la pregunta «¿Qui sóc jo?». Grotowski, bon coneixedor de la llengua sànscrita i evidentment de l'ensenyança de Ramana, reconeix aquesta confusió en la interpretació del missatge del seu mestre i ens exposa clarament quina és la seva pròpia comprensió:

[Ramana] Deia: «¿Qui sóc jo?» És una sola cosa que cal seguir. No pensar «qui sóc jo», no és pensar. No és fer una reflexió a propòsit d'això. Sinó com cercar en un mateix d'on arriba aquesta sensació «jo». És com si podem anar cap enrere, anar enrere vers un punt, una font on aquesta noció de «jo» apareix. Però no mentalment, sinó com una sensació. Això apareix, però allà on això apareix, un pas més enllà, això ja no existeix.

Quan el visitaven, ja com un objecte de culte, la gent li posava preguntes i era inevitable que la persona que feia la pregunta utilitzés «jo», per exemple «jo vull saber». I ell deia: ¿d'on ve aquest «jo»? I aquí es va crear un malentès profund per part de la gent, inevitable perquè la majoria de nosaltres volem pensar i racionalitzar i no fer. El que ell demanava era fer. Fer aquest viatge cap enrere.

[...] vers la font del «jo» on ja desapareix el «jo». [...]

«¿Qui sóc jo?» no és una pregunta conceptual. És sentir dins nostre la font d'on brolla el «jo».¹⁶⁸

El procés de desvelament o retorn al nostre ésser essencial o la indagació sobre Si mateix o més exactament l'habitar en Si mateix, de Grotowski i de Ramana, no és una fórmula buida, ni es tracta de la simple repetició d'un mantra. En cap cas es tractarà d'un «jo» que cerca un

¹⁶⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 2, 00:08:29]. (Transcripció i traducció de l'autora).

altre «jo». Si la indagació o exploració sobre un mateix fos simplement qüestionar-se a nivell mental, no tindria massa valor perquè mai no arribariem al nivell profund de la indicació de Ramana, a la Veritat, que és establir-se i habitar en el Si mateix com el Si mateix. Finalment, com assenyalen els dos mestres, el missatge veritable sempre serà «ser el que som essencialment». El propòsit veritable del procés de desvelament és permetre que la totalitat del cos-ment se centri i dissolgui en la seva font, i com diu Grotowski «sentir dins nostre la font d'on brolla el “jo”», per tal que la Veritat, el nostre ésser essencial i veritable, sigui revelat.

Indagar «¿Quién soy yo?» significa realmente intentar descubrir la fuente del ego o del pensamiento «yo». Usted no tiene que pensar en otros pensamientos, tales como «yo no soy este cuerpo». Buscar la fuente del «yo» sirve como un medio de deshacerse de todos los demás pensamientos.¹⁶⁹

Per cercar la «font del jo» en nosaltres ens hem de dirigir vers allò irreductible en la nostra experiència i descobrir la font o l'origen de la sensació «jo». El viatge ens portarà profund en nosaltres, com darrere de la ment, i en el nostre establiment en la Font el nostre ésser serà realitzat.

Todo lo que usted necesita hacer es descubrir su origen y morar ahí. [...]

El Sí mismo se alcanza por la búsqueda del origen del ego y profundizando dentro del Corazón. Este es el método directo de realización de Sí mismo.¹⁷⁰

Com ens indiquen Ramana i Grotowski, el que estem intentant trobar realment és la font o l'origen de la sensació «jo» en nosaltres. La font del «jo» és el nostre origen, on les limitacions autoimposades al «jo» desapareixen, dissolent-se així l'entitat il·lusòria del «jo» personal separat. En aquest desvelament el nostre ésser essencial és revelat. La font de la sensació «jo» és la font única d'on provenen tots els pensaments i emocions, d'on prové tota la nostra experiència. Sentir en nosaltres on apareix la sensació «jo» és sentir el centre profund d'on brolla la nostra existència, el Cor, la font de la vida en nosaltres. Submergint-nos més i més en la font del què som a través de seguir la sensació de vida dins nostre, descobrim que la font d'on brolla la sensació «jo», la font de la pròpia existència, és també la font d'on sorgeix la respiració, la font d'on flueix la força vital en nosaltres.

¹⁶⁹ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 74.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 98 i p. 206.

A diferència de la meditació, que se centra en un objecte, en la via advàitica de retorn a l'Ésser ens submergim en el subjecte. Són dos camins amb direccions oposades. En la meditació la ment se centra en un objecte, per molt subtil que pugui ser aquest objecte, i en la via de retorn a l'Ésser la ment en lloc de centrar-se es relaxa, perd els seus límits, s'expandeix i se submergeix en la seva font. Permetent així que la seva font de consciència pura es reveli. L'ensenyança ens diu que allò al que oferim la nostra atenció, floreix. Allò al que dediquem la nostra atenció esdevé la nostra realitat. Dedicant la nostra atenció al nostre Ésser de presència conscient i sentint la font de vida en nosaltres, l'atenció és alliberada de la seva direcció, focus o tensió que adquireix quan es dirigeix vers l'exterior i apareix revelada com la presència atenta, silenciosa, delicada, amorosa, oberta i viva.

El camí de retorn vers la pròpia font, que és la nostra pròpia essència, es pot portar a terme a través de dues vies o dos portals, la via de la ment o la via del cos. En la via de la ment ens submergim en el fet de ser conscient, i en la via del cos ens submergim en la sensació de vida. El cos-ment humà és l'únic vehicle a través del qual podem realitzar l'Ésser. A través del cos i de la ment podem investigar i descobrir la realitat que —com l'espaiositat buida i il·limitada que permet sense preferències l'aparició de qualsevol objecte sense ser destorbada— es manté sempre inafectada pel cos i la ment. Cap experiència modifica la consciència pura. La consciència és respecte de l'experiència el que una pantalla és respecte d'una imatge, íntimament una amb ella i absolutament lliure o independent d'ella. Cap imatge mai no modifica la pantalla, ni l'afecta. L'experiència del conèixer pur o de ser vida pura són com la pantalla. L'experiència de ser conscient o sentir i ser vida impregna tota experiència, és íntimament una amb tota experiència, està sempre present però al mateix temps és absolutament lliure i independent de tota experiència.

Degut als nostres condicionaments, l'aparent «jo» separat o sensació de separació està present en nosaltres no tan sols en la forma de creença sinó en gran part i de manera molt més arrelada en nosaltres com a sensació. Per aquesta raó l'habitar o reposar en Si mateix de Ramana implica a part d'una exploració a nivell de comprensió per discernir allò que no sóc —atès que la mateixa creença de ser allò que no sóc impediria el reconeixement del que sóc—, també una exploració d'allò que sentim com a «jo» a nivell de les sensacions, és a dir, a nivell del cos. Aquest aspecte de la indagació sobre Si mateix es troba implícit en les ensenyances de Ramana però molt sovint ha passat desapercebut, i consegüentment ha estat molt poc elaborat. Per tant, les dues vies són necessàries; el camí es fa realment a través de

la totalitat del cos-ment i utilitzant totes les nostres capacitats, permetent que la comprensió no-dual circuli en nosaltres incessantment i que les qualitats inherents de pau, vida, amor, joia i felicitat amarin eternament la nostra experiència humana.

En la via que proposa Grotowski l'èmfasi o la porta d'entrada està en el cos, en la sensació. En aquest sentit, Grotowski recull l'aspecte més desconegut de l'ensenyança de Ramana i l'elabora i refina de manera única i magistral al llarg de tota la seva trajectòria. Evitant completament qualsevol tendència al joc filosòfic especulatiu, el «viatge cap enrere vers la font del “jo”» que proposa Grotowski és un camí totalment pràctic, al nivell de la nostra experiència sentida i viscuda. Una via pràctica de l'ensenyança advàitica de Ramana. Una via pràctica i tangible per habitar i reposar en la pau de l'Ésser, del Si mateix, del Cor, i al mateix temps mantenir-nos plenament involucrats en el món però totalment lliures del món.

Grotowski té la intuïció encertada que la sensació és més propera a la Font que no pas el pensament. La via de la sensació ens permetrà acostar-nos a la màxima intimitat de la nostra experiència. Recordem que la consciència ha de vibrar en si mateixa per tal que apareguin els objectes o la manifestació, és a dir, el cos-ment i el món. El cos —o sensacions i emocions—, la ment —o pensaments i imatges— i el món —o percepcions—, són l'activitat de la consciència. En el primer estadi d'aquesta vibració, els primers objectes que apareixen són el sentir i el percebre, purs, encara íntims i propers a la font essencial. Les sensacions o percepcions pures, pura experiència sense comentari per part d'un subjecte, es mantenen prop de la unitat de la consciència pura. Però en el següent estadi quan la consciència ja vibra en la forma del pensar, inevitablement apareix també l'objecte conegut per aquest pensament. El pensament és sempre el pensament sobre alguna cosa. Per poder aparèixer, el pensament ha de conèixer un objecte i per poder conèixer un objecte ha de creure que ell mateix és un subjecte. Aleshores la consciència infinita s'identifica amb el cos i sembla esdevenir un subjecte finit, separat de l'experiència, i es localitza com un punt de vista des del qual experiència la seva experiència finita. En aquest moment el subjecte, aparentment finit, fet de ment, pot conèixer un objecte aparentment finit, fet de matèria. I d'aquesta manera la intimitat pura i contínua de l'experiència sembla estar dividida en dos: subjecte i objecte. Així, és amb el pensament que apareix la dualitat.

Els pensaments i emocions contenen una història, giren al voltant del «jo» separat, però en les sensacions i percepcions pures, és a dir, desvestides de cap conceptualització o

interpretació, no hi ha encara un «jo» separat que comenti. Experimentem la sensació de manera directa, sense cap etiqueta, no a través del nostre filtre d'idees sinó tal com és, només una sensació, pura, nua, neutra, sense qualitats objectives, sense límits. D'altra banda, la intimitat pura que podem experimentar a través de la sensació i la percepció pures, es perdrà quan és partida pel pensament esdevenint un «jo» i un món. Deixarem de viure la vida veritable, la realitat de la nostra experiència, si ens identifiquem amb el pensament que interpreta la vida. Passarem de viure la vida a pensar la vida. Passarem de tocar la terra a pensar que toquem la terra. I així ens desconnectarem de la font de vida que som.

El pensament divideix l'experiència de conèixer en aquell que coneix i allò conegut, l'experiència de percebre en aquell que percep i allò percebut, l'experiència de sentir en aquell que sent i allò sentit. És només el pensament el que abstrau conceptualment un subjecte i un objecte de la intimitat contínua i invisible del conèixer pur, simple, el fet de ser conscient o experimentar pur. Així, abans que aparegui el subjecte separat que conceptualitza la nostra experiència, la nostra experiència és simplement sentir, percebre. Experiència de sentir, oberta, il·limitada, viva, receptiva i vibrant. I encara a un nivell més profund en la nostra experiència veiem que tot el que hi ha en aquest sentir o percebre és simplement el fet de conèixer o ser conscient d'aquest sentir o percebre. De fet, tot el que puc dir de la meua experiència de sentir o percebre és que estic coneixent o sent conscient d'una experiència que anomenem sentir o percebre. Si fem un pas més enrere, vers la font o origen de la nostra experiència, podem dir que en realitat tot el que estic experimentant és el fet de conèixer o ser conscient. El conèixer o ser conscient és tot el que hi ha present en el pensar o l'experiència de la nostra ment, en el sentir o l'experiència del nostre cos, i en allò que percebem o l'experiència del món. Tot el que hi ha en la nostra experiència és el fet de conèixer o ser conscient. El conèixer o consciència és tot el que mai experimentem, res més. I aquest conèixer o presència conscient, que és allò que és conscient de la nostra experiència, és el que tots sentim com a «jo».

Aquest «jo», espai de presència conscient, allò que és conscient de la meua experiència, conèixer pur, és completament obert. És obertura. Diu «sí» a tota experiència. Ho acull tot. És permissivitat pura. De fet, és encara més que això, és íntimament i completament u amb totes les coses aparents, i per tant és amor. El nostre cos veritable és un cos d'amor i intimitat. *Tot és acollit en ell* incondicionalment. Amb el temps, fins i tot el «tot» i el «en ell» es dissolen i tot el que queda és la naturalesa amorosa i íntima de l'experimentar —massa prop de si

mateix, massa íntimament u amb si mateix per poder admetre un dins i un fora, un prop o un lluny, un «jo» o un «tu», un amant o un amat. Tot el que queda és simplement experimentar pur. El que cal és començar amb l'experiència directa i mantenir-nos allí, sense cap concepte, imatge o record, simplement l'experiència pura, no filtrada. Submergint-nos en l'experiència pura del cos —com és el sentir la vida en el més profund del cos—, nua, desvestida de cap superposició o interpretació, la seva naturalesa se'ns revelarà.

La sensació de vida en el cos, és a dir, la sensació pura del què sóc abans de ser qualificada per l'experiència, és una sensació i per tant com a sensació és una aparença en la ment finita, però és també una intrusió de la realitat en la ment finita —la nostra manera dual habitual de percebre— que ens fa sentir la realitat compartida amb el món, la unitat anterior a un món aparentment exterior. La sensació de vivesa en el cos, quan ens submergim en ella, ens retorna a la font de la nostra existència i dissol la sensació de separació. Sentir la nostra pròpia existència és la nostra experiència més íntima, primària i fonamental. La sensació de vida en nosaltres seria com el bordó —so greu i mantingut— en la música hindú, que és part de la música però és també part del fons. El bordó és la connexió entre la melodia i el fons. És el lloc on el primer pla del so o l'experiència i el segon pla o el fons de consciència viva i pura intersequen. La sensació de vida o de la nostra existència és la traça de la consciència pura en el cos, que cal seguir enrere vers la seva font. El fet de ser conscient o el conèixer és la traça de la consciència pura en la ment, que cal seguir enrere vers la seva font.

No podem portar l'atenció a res que es trobi més enrere que la sensació de presència viva o el fet de ser conscient, ja que més enllà només hi ha no forma. La sensació de vida seria com la primera aparença o primera forma de la consciència pura en el cos. I el fet de ser conscient seria com la traça de la consciència pura en la ment. Aquests són els dos portals. Podem portar l'atenció a la sensació de vida en el cos o bé al fet de ser conscient —ser conscients de ser conscients— i continuem aprofundint i submergint-nos més i més profund a través d'aquests portals fins que finalment l'atenció, no podent continuar enrere, deixa de ser atenció i es dissol en la seva font de consciència pura.

En la via del retorn essencial a través del cos, indicat per Grotowski, portant la nostra atenció a sentir el flux natural de vida dins del cos, estem portant l'atenció en la direcció oposada als objectes, que seria la direcció habitual, i així permetem que l'atenció retorni vers nosaltres mateixos i es relaxi en la seva font. Per això Grotowski ens fa portar l'atenció a una sensació

profunda i no perifèrica —el camp d'energia interior del cos—, és a dir, l'energia vivent que impregna el cos. Que és la sensació de la font de vida en nosaltres o com diu Ramana la sensació «jo» o «jo sóc». El que està fent l'investigador polonès és destil·lar o discriminar de l'experiència objectiva, la sensació de Si mateix o de la Font. En altres paraules, ens està portant a viure l'experiència de ser el nostre Ésser.

Però la nostra atenció està constantment girada vers objectes o idees que apareixen en la nostra experiència contínuament, dirigida exclusivament cap a fora vers el món; i estirant-se vers els objectes s'allunya de la seva font, estrenyent i tensant el seu focus, i d'aquesta manera no podem tenir cap sensació de l'Ésser o la vida que som. L'atenció és la consciència dirigida específicament en una direcció concreta vers l'experiència objectiva. En l'absència d'atenció focalitzada en un objecte la consciència és simplement un camp completament obert i disponible. L'atenció és el moviment de la consciència des d'ella mateixa vers un objecte. Atenció vol dir «estirar-se vers». L'atenció és sempre l'estirar-te tu mateix des de tu mateix vers l'objecte. Estirar-se vers l'objecte. És a dir que quan portem la nostra atenció a un objecte, ens dirigim fora de nosaltres, ens allunyem de nosaltres mateixos per anar vers l'objecte. Sempre hi ha una tensió en l'atenció.

La font de l'atenció ets tu mateix, el teu Ésser, i el seu destí és sempre un objecte de la teva experiència. Quan permetem que la nostra atenció retorni vers nosaltres mateixos a través de l'aprofundiment en la sensació de vida dins del nostre cos, es produeix la relaxació d'aquest estirament. És com un elàstic que havent-se estirat cap a l'objecte, ara simplement deixem que retorni. I quan l'atenció torna a la seva font, en el més profund del nostre cos, l'elàstic ja no està estirat. Ja no és atenció, perquè ja no està aferrada a un objecte. Quan l'atenció ja no està brillant sobre un objecte concret permetem que se submergeixi en la seva essència, revelant-se la seva font. L'atenció es revela aleshores com a consciència pura. L'atenció esdevé consciència pura quan ja no està centrada exclusivament en un objecte, sinó oberta a tot l'espectre de la nostra experiència. És una relaxació, un deixar anar la tensió d'estirar-se vers un objecte, una suavització. La ment se submergeix en el Cor-centre profund, no el cor físic, i es revela el «jo» profund i veritable, el «jo» nu i transparent, el «jo» que es troba en la font de l'atenció, en la Font: el «jo» presència conscient.

En la via d'accés a la Font que explora Grotowski, a través del cos-ment amb l'èmfasi en la sensació, seguim la sensació de vivesa en el cos aprofundint vers la seva font. Ens anem

submergint més i més en la sensació fins que finalment la sensació es dissol. En aquest viatge vers nosaltres mateixes es produeix un procés de relaxament i eixamplament del focus de l'atenció, submergint-se enrere vers la seva font fins que la ment finalment reposa en l'Ésser. Recordem que el cos, o més exactament les sensacions que conceptualitzem com a «cos», són una vibració o modulació de la consciència i per tant seguir la sensació «jo» o la sensació de vida fins la seva font és portar l'atenció vers el nostre centre, vers el nostre Ésser. Retornant la ment vers el seu origen de consciència pura, la presència conscient, l'espaiositat conscient. Segons Ramana el punt essencial en la indagació sobre Si mateix és que la ment reposi en la seva font.

Seguir la sensació de vida en el cos fins la seva font és sentir la teva naturalesa veritable de consciència pura a través del cos. Així permetem que la sensació del nostre Ésser emergeixi del fons de l'experiència i vingui al primer pla. Ramana diu que has de sentir, sentir, sentir, escoltar, escoltar, escoltar... dirigir totes les teves facultats a sentir plenament, a escoltar plenament, entregar-te plenament en aquest sentir, en aquest escoltar, per finalment ser el que ets plenament. En aquest cas sentir o escoltar és ser, perquè la naturalesa de la vida és existència pura i per tant sentir la vida o la seva naturalesa és sentir la nostra pròpia existència. I sentir la nostra existència és ser la nostra existència.

Sentir la font de vida, o com veurem, també el recordar a través del cos, són indicacions que ens porten a una escolta global, silenciosa, profunda. Quan sentim la vida dins del cos l'atenció no està centrada en un objecte. La sensació de vida és més aviat com una vibració o un formigueig sense límits definits. Així simplement permetem a l'atenció que reposi en l'escolta global i d'aquesta manera, sense un objecte, l'atenció es relaxa avall, avall, avall, expandint-se més i més a través de les capes de l'ésser que s'expandeixen sense fi. Per aquesta raó l'ensenyança Advaita ens diu en algunes ocasions que l'eina de la indagació sobre Si mateix és l'escolta.

En l'aprofundiment de l'escolta vers Si mateix o la pròpia font, el cos-ment s'allibera de la interferència psicològica. La descoberta de la nostra naturalesa veritable no es produeix a través de la memòria, sinó a través d'una atenció multidimensional que té lloc de manera natural quan la memòria psicològica està absent. Aquesta atenció innata és el que anomenem escolta. Quan estàs escoltant de manera oberta i global et sents a tu mateixa en una immensitat on en realitat no hi ha ningú que escolta. Només hi ha l'experiència d'escoltar.

Sents que estàs oberta a totes les expressions de la vida, que en realitat no són mai repetitives. L'aparent repetició prové només de la nostra memòria psicològica. Quan ets alliberada d'aquesta memòria, és a dir, de la idea de la teva existència en tant que ésser humà, estàs oberta a la intel·ligència veritable. La memòria funcional restarà a la teva disposició, però estaràs oberta al desconegut. La vida esdevé una aventura, com anunciava Grotowski. Et trobes en un «deixar que vingui», més que un agafar, atrapar o aferrar-se. Aquesta escolta global no reactiva és un acollir la vida sense referència a allò ja conegut.

Així, en aquesta atenció multidimensional, no centrada en cap objecte particular sinó oberta a totes les possibilitats que apareixen en la màxima expansió del nostre camp perceptual i sensual, apareix la possibilitat de la «vida com a aventura». En aquesta escolta no condicionada estem oberts a totes les possibilitats, i en aquesta absència de restricció es produeix la percepció directa, aquella que no fa referència a la memòria; percepció pura, nua, íntima i propera a la font de consciència, en la que no hi ha un subjecte separat de l'experiència que obstaculitzi la receptivitat global. Aquesta escolta pura és la nostra naturalesa essencial. Exactament en aquesta mateixa línia les paraules de Grotowski l'any 1969, en el tram final de la fase teatral, ens indiquen el camí enrere des dels objectes de la nostra experiència vers el submergiment en l'escolta mateixa, en la unitat essencial subjacent.

No hauríem d'escoltar els noms que es donen a les coses; ens hauríem de submergir en l'escolta de les coses mateixes. Si escoltem els noms, el que és essencial desapareix i només queda la terminologia.¹⁷¹

Grotowski ens està indicant sentir el fons de l'experiència, en aquest cas a través del submergiment en l'escolta, en lloc de centrar-nos en el nom i la forma o les aparences, és a dir, en els objectes que apareixen en el primer pla de tota experiència. És una altra manera d'indicar-nos de fer un pas enrere en la nostra experiència, un pas vers el nostre Ésser, vers la Font. Passem de l'aparent solidesa dels objectes a l'experiència d'escoltar, eixamplant o relaxant el focus de la nostra atenció fins a submergir-nos en l'escolta mateixa i en aquesta immersió enrere accedim al camp de consciència obert i buit. Així ens anem acostant a l'arrel de l'experiència, a allò que és permanent, que no canvia.

¹⁷¹ Jerzy GROTOWSKI, «Resposta a Stanislavski» (novembre 1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 95.

Deixant d'estar aferrats als noms i formes, esdevenim u amb aquest corrent viu que és l'escolta o la sensació de vida en el cos fins que arribem a la immensitat d'allò real. La Font. Si ens submergim en la sensació tot el que trobem és només el sentir, viu i sense límits. Ens adonem que la nostra experiència és només sentir. Anant profund en la sensació, aquesta s'expandeix, perd els seus límits, ens submergim en el sentir, i aquell que sent i la sensació es dissolen en el sentir. El sentir s'expandeix, la ment es fa transparent, se submergeix en la seva font de consciència pura, i la presència conscient, l'ésser despul·lat que som essencialment, es revela i brilla en la nostra experiència. Tot el que trobem és aquest espai conscient, presència conscient, conèixer transparent i buit. Grotowski, com l'ensenyança Advaita, ens porta a sentir allò que no té forma, allò real. Així ens ho indica també l'*Ashtavakra Gita*:

Reconoce que lo aparente es irreal, mientras que lo no manifiesto es permanente. A través de esta iniciación en la Verdad, evitarás caer de nuevo en la irrealidad.¹⁷²

Quan sentis que allò que és real és sense nom ni forma, pura energia de vida i llum de consciència —nom i forma són només closques damunt d'aquesta realitat—, aleshores estaràs en pau, immersa en el profund silenci de la realitat. La consciència o conèixer i la força vital són dos components —teixits conjuntament de manera inextricable— d'un sol principi, el nostre Ésser. La consciència és el principi testimoniant o l'aspecte estàtic, i la força vital és el principi actiu o dinàmic.

Com hem dit, l'experiència no objectiva de ser presència conscient i l'experiència no objectiva de ser la vida que prové de la Font són les dues vies advàitiques de retorn a l'Ésser, a l'experiència de ser la meva naturalesa essencial i veritable. Són experiències no objectives perquè no hi ha en elles un contingut objectiu, és a dir, no poden ser conegudes com un objecte de l'experiència, no tenen forma, no tenen límits. El nostre Ésser brilla com l'experiència de ser i com el coneixement «jo sóc». La ment em permet reconèixer el que sóc abans de ser qualificat per l'experiència: el coneixement pur del què sóc. El cos em permet sentir el que sóc abans de ser qualificat per l'experiència: la sensació pura del què sóc. Finalment les dues vies em porten a sentir i ser conscientment el que sóc, o en altres paraules, a habitar en el Si mateix com el Si mateix.

¹⁷² *Ashtavakra Gita* ('*El canto del Ser*'), traducción y comentarios de Javier Plazas, EDAF, Madrid, 2011, p. 4.

En aquesta primera fase de recerca de Grotowski que es du a terme en el context privat de l'assaig teatral, la via de retorn a la Font es basarà en l'aspecte dinàmic. En la sensació del flux de vida en el cos o la força vital, que se segueix més i més profund vers la seva font, conjuntament amb l'expansió d'aquest flux a través del cos-ment en obertura vers l'altre i el món. El nostre Ésser en la seva forma essencial original és l'experiència que brilla en el nostre cos com a vida i en la nostra ment com a conèixer. La consciència pura es manifesta en el cos com a corrent de vida i en la ment com a la consciència «jo sóc» o, en altres paraules, com l'element que coneix la nostra experiència. Així la font de vida en el cos o la font de la sensació d'existir és la consciència pura. Connectant amb el corrent de vida estem connectant amb la consciència a través del cos.

D'altra banda, el conèixer amb el qual conec la meva experiència —feta de pensaments, sensacions, emocions i percepcions— no pertany a la ment sinó a la consciència pura. La ment i el cos són només els mitjans. La font del conèixer amb el qual conec i estan fets els meus pensaments, sensacions i percepcions és la consciència pura, el nostre Ésser. L'Ésser que és compartit per tots i tot. La consciència és allò que coneix l'experiència —que no és el cos-ment— i això és el que tots anomenem «jo». Jo, presència conscient, sóc qui coneix la meva experiència.

Quan et desveles —deixes caure les capes que et cobrien— es revela l'essència que ets i aquesta es manifesta resplendent com el corrent de vida en el cos. Per això l'afirmació de Grotowski «quan et desveles tot està viu». Ramana descrivia aquesta experiència com descobrir una font en nosaltres que és com un torrent de vida. L'essència, que és vibrant, és el nostre eix, el nostre centre, el Cor. Es pot descriure com un flux de llum, un flux de vida, un flux de presència. Si s'experiencia des de la percepció, és allò que percep, el subjecte, allò que és conscient, la llum que il·lumina l'experiència. Però si ho experienciem des del cos, és la vida en el cos, la vida que vivifica el cos. De fet no hi ha distinció entre la vida en el cos i la llum de la consciència en la ment. Com hem dit tot el que hi ha en la nostra experiència és el fet de conèixer o ser conscient. Consciència i l'activitat d'aquesta consciència —o vida— són la realitat, la substància de tot el que apareix en la nostra experiència. La ment és simplement una limitació temporal de la consciència infinita que som. El cos és simplement una aparent localització de la vida pura eterna que som. La revelació de la presència conscient a través del flux vital en el cos es manifestarà en el moviment i acció orgànics.

Sentir la font de vida, la font d'on s'origina la vida que flueix en el cos, és dirigir-nos vers la font de la nostra existència que és consciència pura. És sentir la naturalesa del nostre Ésser, que és vida i consciència, abans que sigui qualificat o condicionat per l'experiència. La vida és l'existència, *sat*. I si puc dir que existeixo és que sóc conscient que existeixo. Existència i consciència van juntes. La nostra existència o sentir la vida que som, no és mera existència; és existència de la qual en som conscients. En realitat és existència idèntica amb la consciència. Així, coneixem la realitat com a *sat-chit*, 'existència-consciència', tal com ens indica l'ensenyança tradicional Advaita. Sentim la vida en nosaltres i som conscients d'aquesta experiència de ser, d'existir. Sento que sóc —a través de sentir la vida en mi— i sé que sóc —a través de ser conscient de la meua existència. Som aquesta vida i som conscients, som la presència conscient i viva. Aquesta és la Font i hi accedim seguint la sensació de vida profund en nosaltres, en la via «tangible» a través del cos, o a través de l'experiència de ser conscient en la via de la ment.

La consciència és allò que és conscient de l'experiència de ser. Sóc jo que sóc conscient que jo sóc. «Jo» és igual a consciència. «Jo» és el nom que donem a allò que és conscient de la nostra experiència i que està present. No és un cos-ment humà o ésser humà que té una experiència, el cos-ment humà o ésser humà és experienciat per la consciència que som. La nostra experiència és «jo sóc», no «jo sóc un ésser humà». L'ésser humà no és conscient, només la consciència és conscient. El cos-ment no és el subjecte de l'experiència sinó l'objecte. No és qui percep sinó allò percebut. No és qui coneix sinó allò conegut. Aquest és un fet de la nostra experiència. I és aquesta consciència pura que brilla en una ment i un cos transparents a la seva font a la que Grotowski, al llarg de tota la seva trajectòria, explora com accedir.

En la via de retorn a la Font a través del cos que ens indica Grotowski, si seguim la sensació «jo» o el flux de vida dins del cos i anem profund, ens submergim, ens abandonem a la sensació, finalment ens portarà al final de la sensació. Cal tenir en compte que la nostra atenció no s'ha de quedar fixada en el cos. Aquest és un perill molt habitual. L'energia o pau que puguis experimentar prové del teu Ésser, no del cos. Així, en aquest procés, la identificació amb el cos s'ha de deixar caure. Per Grotowski el cos és tan sols un vehicle per a l'accés a sentir el nostre veritable ésser. Ja totalment immers en el període del Teatre de les Fonts Grotowski explica clarament aquesta posició vehicular del cos en el seu apropament:

Es pot dir que són tècniques del cos i evidentment on també la respiració pertany a les tècniques del cos. Sí, és cert. És cert que aquest aspecte, diguem, del cos és l'aspecte de coses que són tangibles, palpables. Aleshores, en aquest nivell talment palpable podem veure si una cosa funciona o no. Si el treball se situa molt més en el nivell pex psicològic, no existeix o existeix de manera molt limitada el verificador. Aleshores aquest aspecte de cos és l'aspecte simplement de coses palpables i concretes. Però el cos és com la pedra amb la qual el gitano ha fet la sopa. El gitano ha arribat a la casa d'una pagesa i li pregunta si li pot donar una mica d'aigua calenta, bullint, perquè vol fer una sopa amb la pedra. La dona extremament interessada pel fenomen de fer una sopa amb la pedra li dóna l'aigua bullint i ell hi posa la pedra dins. Després d'un cert temps de bullir la pedra, l'ha tastat i li demana a la dona si li pot donar una mica de sal. I evidentment rep la sal i l'afegeix, després afegeix també algunes verdures, amb algunes espècies, li posa un ou. I la bona dona li dóna tot perquè està talment fascinada de com es pot fer una sopa amb una pedra. Al final el gitano ha posat la pedra a part i s'ha menjat la sopa. I la dona explica a tots els veïns que ha estat testimoni del fet que algú ha fet una sopa de la pedra. Aleshores, el cos és la pedra. Sense la pedra no és possible fer la sopa, absolutament cal procedir amb la pedra però abans de menjar-se la sopa cal treure la pedra. O potser no. Podem menjar la sopa i deixar la pedra en el recipient. Això és a propòsit de les tècniques corporals. Certament, són corporals.¹⁷³

L'Ésser és energia pura, vitalitat pura. En lloc de seguir l'atenció cap a fora vers els elements objectius de la nostra experiència, la seguim enrere en la direcció oposada, cap a la font de la qual ha sorgit. No deixem que es pari en cap objecte. Travessant el cos aprofundim en la sensació de vida dins nostre. Tal com dèiem abans, ens anem submergint en el sentir mateix, més i més profund. La sensació es va aprofundint i a mida que s'aprofundeix s'eixampla, s'expandeix i els seus límits es desdibuixen. La sensació expandint-se es dissol, finalitza. Finalment la sensació de vida en el cos és com una porta en el més profund del cos. Una porta oberta en el fons de l'experiència, darrere o sota de la mateixa sensació. Creuem aquest portal que ens porta fora del cos, a un espai obert. En la Font, el lloc del qual emana la sensació, no hi ha cap objecte, ni pensament, ni sensació. És espai il·limitat. Expansió infinita de la consciència. Aquest és l'espai del Cor al qual retornem en la via advàitica de Ramana i Grotowski.

Quan vas més i més profund en la sensació de vivesa dins del cos, llavors fins i tot la sensació de ser conscient de la vivesa desapareix. Et fons en la sensació. Ja no hi ha un tu i un objecte.

¹⁷³ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió del 13 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [26-2, 01:04:10]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Et fons en la sensació de vivesa, en el corrent de vida. Només hi ha l'experiència de sentir. I aleshores simplement hem de restar establerts i habitar conscientment com a aquesta vida. Sents el corrent subterrani, que vivifica el cos-ment, i ets u amb ell. Et trobes en la Font i et submergeixes en aquesta unitat. La unitat de la consciència. La unitat de la vida. Com hem vist, la font en realitat no és física. Accedim a l'obertura que és el portal a l'espai infinita a través del cos, però l'espai infinita no està en el cos-ment, el cos-ment està en l'espai. La Font o el Cor són altres noms per a l'Ésser de consciència infinita i eterna. Així, quan vas profund en el cos i t'entregues per complet, pots viure la sensació de ser el camp infinit de consciència. Ets això. Com ens diuen els mestres, quan desapareixes en l'oceà, esdevenys oceà.

El «jo» consciència és com un camp o espai de presència conscient. I els pensaments, sensacions, emocions o percepcions són vibracions neutres que apareixen en mi, espai de consciència. I aquest «jo» està completament obert a tota experiència. És com una obertura, no és una cosa, és com una finestra o una porta oberta. És només una obertura, un buit, però que permet aparèixer les vistes. La sensació és un objecte. Però seguint la sensació enrere vers la seva font arribem a l'experiència primordial de ser simplement l'obertura conscient que permet aparèixer tots els objectes. Aquest espai obert no pot ser canviat, ni aclaparat pel que apareix dins d'ell. Som essencialment l'obertura però també tot el que apareix en ella. La presència conscient, l'obertura en la qual apareix tota experiència, és l'element en tu que no canvia mai, tot el demés, pensaments, sentiments, percepcions i sensacions, van i vénen. És la teva identitat essencial i irreductible, allò que no se't pot prendre. No pots anar més enrere en la teva experiència que aquesta obertura. Això és el que ets essencialment i això no es veu mai afectat per l'experiència, mai no és ferit o dolgut per cap cosa que aparegui en ella. És només espai obert.

Aquest és el gran secret, el que ets essencialment és impertorbable, indestructible, no pot ser tenyit, no pot ser afectat, no pot ser ferit. Tots els conflictes i perturbacions apareixen en la consciència, però la consciència és inherentment lliure de tot conflicte o perturbació; de la mateixa manera que qualsevol agitació pot tenir lloc en l'espai d'una habitació però l'espai mateix no es veurà mai agitat. D'aquesta manera, la naturalesa de la consciència és pau. El nostre Ésser, presència conscient, no coneix la resistència a cap aparença i sent així és felicitat. Com aquesta pàgina, el nostre Ésser és íntimament u amb tot allò que aparegui en ell i per tant és amor. Com l'aigua que no es veu afectada per la forma de l'ona, és llibertat pura. Joia sense causa, pau impertorbable, amor que no coneix oposat i llibertat en el cor de tota

experiència, aquesta és la nostra naturalesa sempre present en qualsevol circumstància. En el procés orgànic, pel qual Grotowski se sent fascinat, es permetrà que aquestes qualitats infusionin el nostre cos-ment i subsegüentment els nostres moviments, accions i relacions.

La via de retorn vers la Font es quedaria tan sols en un pla teòric si confonem el viatge amb el fet de fixar simplement la nostra atenció en un punt del cos. T'estaries considerant a tu mateixa com a subjecte i el lloc on fixes la teva atenció es convertiria en l'objecte. Dualitat que pertany només a l'imaginari mental. Tenint això en compte i evitant qualsevol mediació del pensament o manipulació per part de la ment, Grotowski evitarà també el perill de fixar l'atenció en un objecte, tot i que es tracti d'un objecte tan subtil com la respiració, i aconsellarà portar l'atenció de retorn vers la profunditat en el subjecte, vers el centre profund o l'espai del Cor.

Però no hem d'oblidar dues coses: ens podem fàcilment fixar en la respiració manipulant-la, i aquest és un dels perills, i d'altra banda, es pot fixar l'atenció en una altra cosa, que en la nostra topografia personal és a dins i no és necessàriament la respiració.¹⁷⁴

Com veurem més endavant, en aquesta mateixa sessió a la Universitat de Roma, Grotowski, ja centrat plenament en el camp de les tècniques interiors, ens aclarirà amb exemples pràctics, diversos possibles accessos a «aquesta altra cosa que és a dins» —el centre, el Cor o l'arrel del «jo»— que «es troba al mateix temps dins del cos i al seu voltant», i que defineix com «una font de benestar». Aclarint que en «la font del “jo”, aleshores el “jo” encara no existeix, no hi ha encara el pensament “jo”». ¹⁷⁵ En la fase teatral, tot i referir-se al mateix viatge, el seu vocabulari no és encara tan específic.

Quan portem l'atenció a la sensació de vivesa en nosaltres no hem de fixar doncs l'atenció en cap punt concret del cos. Sentint la font de la sensació «jo» en nosaltres ens submergim en nosaltres mateixos, en l'Ésser; a mida que la sensació es fa més i més profunda, la sensació es va eixamplant i dissolent en la consciència i finalment sentim que ens dissolem en l'espai de consciència i que som u amb ell. Això és el Cor. Aquest és el procés que Ramana descriu com a fondre o submergir la ment en el Cor. En la via a través de la sensació ho podem sentir com que és el cos que es fon en el Cor. Però recordem que el cos són tan sols sensacions i percepcions que apareixen en la nostra ment i que conceptualitzem com a «cos».

¹⁷⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 192. (Traducció de l'autora).

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 188. (Traducció de l'autora).

Així seria més acurat dir que és el cos-ment, o allò que creiem ser, el que es fon en el Cor. Quan ens fonem en la font de vida el que estem fent és permetre que l'aparent sensació de separació es fongui en allò que som, és a dir, s'està fonent la idea de que existeix alguna cosa diferent i separada del meu Ésser. Aleshores habitem conscientment com el que som veritablement, el nostre ésser essencial.

Sentir el fet silenciós de ser o el fet de ser conscient és el que tots anomenem «jo», el «jo» essencial, però és sistemàticament ignorat per la nostra cultura mundial en favor del contingut objectiu de la nostra experiència, que vesteix, qualifica, limita, colora i condiona aquest «jo», convertint-lo aparentment en el «jo» separat o personal, limitat, finit i temporal, que tots creiem ser. El «jo» essencial que som, infinit i etern, lliure, pura obertura i sensitivitat, contret en el cos-ment que creiem ser fa aparèixer l'entitat il·lusòria del «jo» separat, limitat i condicionat que Grotowski vol anihilar. Sentint la vida en nosaltres, tornant enrere vers la nostra essència o Font o Origen, retornem al nostre ésser essencial. En aquest retorn, el «jo» separat es dissol gradualment en la seva font, el «jo» veritable es revela —que és presència viva i conscient— i les qualitats inherents a la nostra naturalesa veritable —llibertat, pau, amor, felicitat, vida— impregnen i infiltren el cos-ment i subsegüentment els seus moviments i accions —plens de vida i veritat— i les seves relacions —que manifesten amor pur. En aquesta nova manera de viure que cerca Grotowski, dediquem el nostre cor a sentir la realitat que som, presència viva i conscient, i dediquem només la nostra ment a la multiplicitat i diversitat de l'experiència.

A mida que tracem el nostre camí de retorn a la Font, la ment esdevé cada cop menys objectiva, perquè no s'està dirigint a un objecte, un pensament, sinó a l'experiència d'existir, i així esdevé més ampla, receptiva i transparent. La ment retorna al seu estat natural. De manera contrària, tota tècnica que intenti calmar la ment, el que estarà fent és el camí oposat. Fixar la ment en un objecte adorm la ment. La ment aleshores perd la seva capacitat d'alerta i subtilitat naturals. Aquesta no seria mai una ment oberta.

D'altra banda, el cos deixa de ser un concepte i sent simplement sensació, sense els límits imposats per la ment conceptual, retorna també al seu estat natural d'obertura i receptivitat. Sentim que el cos és en realitat una vibració, pulsant i sense forma, suspesa sense pes en aquesta buidor amorosa que som. I així, en lloc de pensar i sentir que som aquest «jo» separat engabiats, tastem en la nostra experiència que som aquesta consciència oberta, buida i

inherentment en pau. El cos-ment esdevé obert i transparent. Aleshores la identificació del «jo» consciència amb el cos-ment —que en realitat era tan sols una contracció aparent de la consciència infinita amb la que aquesta semblava haver-se convertit en alguna cosa temporal i limitada adoptant la forma de pensar o ment, de sentir o cos i de percebre o món— desapareix i per tant la identitat il·lusòria del «jo» separat, ego o persona, que havia aparegut amb aquesta identificació, es dissol.

Quan sentim la font de vida dins nostre es relaxa la identificació amb les capes de pensaments i d'aquesta manera som alliberats temporalment dels pensaments i sensacions que sostenien la fràgil identitat il·lusòria del «jo» personal, tastant la pau que es troba just al seu darrere. En aquesta intimitat de l'experiència no hi ha lloc per a un «jo» separat. I quan el «jo» separat s'ha dissolt, només roman la consciència no-dual. L'aparent contracció i limitacions del «jo» personal o separat es relaxen i retornem a la nostra condició original.

A mida que el «jo» aparentment separat —la persona que creiem i sentim que som habitualment— se submergeix més i més profund en la seva pròpia essència, en la seva pròpia font, és alliberada —en la majoria dels casos de manera gradual— de les qualitats temporals i finites que la limitaven, adquirides de l'experiència: pensaments, emocions, sensacions, percepcions, i es mostra revelada com el nostre ésser essencial i irreductible. En tot aquest procés de submergiment en la sensació de vida que flueix avall vers la Font, canvia la qualitat de la nostra atenció. L'atenció s'eixampla, esdevé alerta, esdevé conscient. Sentim finalment que som aquest espai de presència conscient, obert i il·limitat. Ens hi establim i habitem com a aquesta consciència. Finalment això es converteix en una nova manera de viure.

Som realment quan el «jo» personal que creiem ser està absent. En l'absència del «jo» separat o personal hi ha vida, hi ha consciència, hi ha felicitat. En aquesta perfecta nuesa —despullats de tot allò que ens és superficial— es troba allò que veritablement és. D'una banda, en el treball amb l'actor, Grotowski cercarà que l'actor romanguí en aquesta nuesa —on la personalitat no hi té lloc— i es fongui en ella completament. El que està fent és seguir la indicació de Ramana: tot el que cal fer és trobar l'origen del «jo» i habitar allí. En aquesta immensitat no hi ha ningú, només existeix la vida. De fet, som aquesta vida. Som la vida en la vida. No hi ha cap entitat. És el despertar de la vida en la seva plenitud. És un estat de profunda obertura, una absència total de voler ser alguna cosa, on hi ha simplement vida, ésser. Però al mateix temps —i per això es tracta d'una via completa on no renunciem a cap

aspecte de la nostra experiència— sense deixar de sentir que som aquesta vida, aquesta presència conscient, en la nostra obertura i retorn al món, Grotowski cercarà la manera de permetre que el que veritablement som infiltri, permei i saturi el cos-ment i tota la nostra experiència objectiva. És el que anomenarà comportament orgànic.

Podem experimentar aquest procés en el que «desapareixem», com a un «deixar anar». Però cal anar amb compte: no és l'aparent «jo» personal o separat qui ha de deixar anar. Aquest suposat «jo» personal no pot deixar anar perquè el «jo» que estaria intentant deixar anar és allò que ha de ser deixat anar. El que cal deixar anar és en realitat la sensació de ser un «jo» separat. Si com a persona intentes deixar anar, estaràs reforçant el «jo» separat, perquè seria aparentment la persona o «jo» separat qui estaria intentant deixar anar, quan el que cal deixar anar és justament la creença i la sensació de ser una persona o «jo» separat. I per això mai no funcionaria. Però aquest reconeixement no serà totalment ple en Grotowski fins més endavant.

És el «jo» separat el que s'aferra a unes experiències i en refusa unes altres. En l'absència d'aquest «jo» separat només hi ha el flux de vida i consciència, i cap possibilitat de resistir res o cercar res. Perquè ja no hi ha aquí un «jo» separat que diu: no, no vull això o sí, vull això. Només hi ha el flux de vida. La dissolució de la sensació de ser un «jo» separat és l'entrega a la vida que reclama Grotowski als seus actors. Aquest és el «deixar anar» veritable. Però creient que ets un «jo» separat personal, no pots fer-ho. I de fet ni tan sols cal que deixis anar el ser un «jo» separat, només cal que et sentis dissoldre en aquesta obertura que està totalment entregada a l'experiència. Totalment oberta a l'experiència. En altres paraules, aquesta entrega no és alguna cosa que fas tu com a persona, és la teva naturalesa veritable, és el que ets. Per tant, en realitat, es tracta de deixar anar allò que no sóc, per tal que allò que sóc brilli resplendent. Aquest és el procés de desvelament que Grotowski continuarà perseguint al llarg de la seva trajectòria.

Primer és en l'absència de tota objectivització —aquesta és en realitat una contracció— que sentim la presència viva que som. Com dèiem, és en un deixar anar. És com si el pronom «jo» ja no es complementés, limitant-se a si mateix, amb el «sóc això» o «sóc allò». És tan sols «jo», ésser. I aleshores esdevé el «jo» viu. Sentim com el cos agafa la dimensió de l'espai, sense límits, sense centre. Tens una sensació interior de repòs. Ens situem en una posició on no

ens perdem en els pensaments, sensacions, emocions i percepcions sinó que permetem que ells es perdin en nosaltres.

Com hem dit, en aquest aprofundiment, l'experiència de ser presència conscient és alliberada gradualment de totes les seves superposicions. En aquest alliberament de les limitacions autoimposades en la consciència, el cos-ment torna al seu estat natural. I el cos-ment alliberat de la identificació de la consciència amb ell, es revela com a experiència de sentir, pensar i percebre i es desploma la capa de materialisme que li havíem superposat, que era tan sols una conceptualització de la realitat.

I així descobrim que el món està fet d'una substància infinitament més preciosa que l'or, està fet del nostre propi Ésser, de nosaltres mateixos, consciència viva i lluminosa, infinita i eterna. És la intimitat del nostre propi Ésser, i és la substància de la qual està fet el món. El que abans consideràvem matèria —substància inerta, morta, separada de nosaltres— quan explorem de més a prop, descobrim que és conèixer, consciència, presència viva i conscient, experimentar pur. En la nostra obertura al món, mantenir-se en la presència és mantenir-se en l'experienciar. És a dir, no permetre que la ment, degut als nostres hàbits, se centri en l'objecte experienciat conceptualitzant-lo, sinó quedar-nos en la nostra experiència real que és el sentir. Sentir viu, expansiu, il·limitat, receptiu, vibrant. Podríem dir que és com quedar-se un pas enrere, abans de contraure'ns en el cos-ment. Així experimentes que allò que creies que era un objecte inert és en realitat sentir viu i vibrant, és tu mateix. I el que és màgic sobre el món és que pensàvem que estava fet d'aquesta substància inerta que anomenem matèria, separada de nosaltres. Però no és així en la nostra experiència directa. És plenament viu i receptiu. És consciència i vida. I aleshores tot el que fem, les nostres accions i relacions, estan vives, atès que no ens situem en el resultat sinó en l'experienciar mateix, que és vida pura, és consciència viva.

1.1.5.1 La via de retorn a la Font a través del record rememorat en el cos

En la fase teatral Grotowski explora profundament la via de la sensació com a via de retorn a l'Ésser, especialment a través del record rememorat en el cos. Aquesta exploració es porta a terme en el període de treball privat amb l'actor Ryszard Cieslak, concretament en la

preparació per a l'obra *El príncep constant*. Treball que comença el 1963 i que es prolongarà molt més enllà de la seva estrena el 1965.

Prenguem el Príncep constant de Ryszard Cieślak en el Teatre Laboratori. En el treball sobre el paper, Cieślak, abans de trobar-se amb els seus companys en l'obra, va treballar sol amb mi durant mesos i mesos. En el seu treball res no estava relacionat amb el màrtir que, en el drama de Calderón/Słowacki, és el tema del personatge del Príncep constant. Tot el corrent de vida en l'actor estava lligat a un cert record, molt allunyat de tota obscuritat, de tot sofriment.¹⁷⁶

La major part del temps, el treball es va desenvolupar en un complet aïllament; ningú més no hi participava, ni cap altre membre del grup, ni cap testimoni. Grotowski va cercar amb Cieślak el rememorament de certs records joiosos lligats a la seva pròpia vida —a una experiència d'enamorament viscuda per Cieślak en la seva adolescència— per poder accedir al corrent de vida en ell. Es tractava d'uns instants, viscuts per Cieślak, en els quals podríem dir que residia la felicitat pura. Així, el punt essencial i base del treball estava lligat a un temps molt precís en la seva memòria: el record de la seva primera gran experiència amorosa.

Els seus llargs monòlegs estaven lligats a les accions que pertanyien a aquell record concret de la seva vida, a les més diminutes accions i impulsos físics i vocals d'aquell moment rememorat. Era un moment de la seva vida relativament curt —unes desenes de minuts, podríem dir—, un moment d'enamorament dels seus primers anys de joventut. Es referia a aquell tipus d'amor que, com pot succeir només en l'adolescència, porta amb si tota la seva sensualitat, tot el que és carnal, però al mateix temps, darrere d'això, alguna cosa totalment diferent que no és carnal, o que és carnal d'una altra manera, i que és molt més com una pregària. És com si, entre aquests dos aspectes, aparegués un pont que és una pregària carnal. El moment de què parlo era, per tant, immune a cap connotació obscura, era com si aquest adolescent rememorat s'alliberés, amb el seu cos, del propi cos; com si s'alliberés —pas a pas— de la pesadesa del cos, de qualsevol aspecte dolorós. I, al damunt del riu d'aquest record, dels seus més petits impulsos i accions, l'actor va posar els monòlegs del Príncep constant.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 213-214.

¹⁷⁷ *Ibid.*, p. 214.

En la via de retorn a la Font a través de la sensació, que explora Grotowski amb Cieślak, es va utilitzar el record no de manera conceptual sinó sensitiva. És a dir, Cieślak cercava el record no a través del pensament —és a dir que el que era recordat no eren idees— sinó que el record se cercava a través de les sensacions en el cos referides a aquell esdeveniment de joia, de transil·luminació, de plenitud. Segons Cieślak aquesta manera de cercar amb el cos era un punt clau en el treball. Com ja hem vist, les sensacions i emocions es troben darrere o sota dels pensaments i imatges, són anteriors a ells. Les sensacions i emocions es troben a més profunditat, més a prop de la Font, que no pas els pensaments, que es troben en la superfície de la ment.

Si comparem la consciència amb un oceà, la ment serien les ones que hi ha a la superfície i els corrents que apareixen dins de l'oceà. Però en les profunditats de l'oceà hi ha una completa quietud. Com més pugem a la superfície de l'oceà més moviment hi ha. Així els nostres pensaments serien les ones que apareixen en la superfície de l'oceà i les nostres sensacions són els corrents que tenen lloc dins de l'oceà. Tot el que hi ha a la ment, és a dir, tot el que hi ha en els pensaments i sensacions, és l'activitat de l'oceà o consciència. Així com les ones i els corrents són simplement l'oceà en moviment, de la mateixa manera la ment és simplement el moviment o activitat de la consciència. Tot el que la ment ha de fer per trobar la pau que anhela és submergir-se profundament en ella mateixa. Sempre hi ha quietud en les profunditats de l'oceà. Així tot el que la ment que anhela pau i plenitud ha de fer és submergir-se en les profunditats de la consciència.

I així ho fa Grotowski. En el viatge de retorn vers la Font Original, fent un pas vers la profunditat, a través de les sensacions recordades, retrobades i rememorades submergint-se en l'experiència en el cos, Cieślak va accedir al riu de vida que prové de la font de vida en el més profund del seu cos. Descrit per Cieślak com «una mena de corrent subterrani, un riu subterrani, [...] un riu que flueix independent del moviment. [...] que es descobreix a través de l'acció».¹⁷⁸ Segons Grotowski, aquest va ser un treball «l·ligat completament als orígens de la vida». Aquest era però tan sols l'aspecte carnal, sensual, del treball. Grotowski insisteix en que cal veure els dos aspectes presents en aquest treball.

¹⁷⁸ *Full of Sorcery Sacriligious Rite... On Teatr Laboratorium*, produït per TVP Warszawa i dirigit per Krzysztof Domagalik. Reportatge televisiu monogràfic sobre el Teatre Laboratori realitzat en el seu 20è aniversari, inclou intervencions de Ludwik Flaszen, Jerzy Grotowski, Rena Mirecka, Ryszard Cieślak, Zbigniew Cynkutis, Zygmunt Molik, 1979, 60 min., col., en polonès i anglès. [00:25:05]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Així Grotowski ens parla també d'un altre aspecte, a part del «carnal»; es tracta d'aquell aspecte que pot ser comparat amb la pregària. I del pont que pot aparèixer entre aquests dos aspectes, la carnalitat i la pregària, sent aquest pont una «pregària carnal». La carnalitat o el record extremament joios de la primera gran experiència d'amor, a través del qual es va accedir al riu de vida dins del cos, va servir de pista d'envol a Cieślak per enlairar-se vers el «vol veritable», el gran vol lligat a la qualitat de la pregària. I així el cos esdevé, com ja havíem anunciat, un vehicle vers el diví.

Hay algo que se revela, como la vida que corre en el cuerpo, a través del cuerpo, es la pista de despegue, pero el verdadero vuelo no está ligado a lo físico. [...] Esto fué un regreso a los más sutiles impulsos de la experiencia vivida no solamente para recrearla, sino para volar hacia esa imposible plegaria.¹⁷⁹

El primer va ser el corrent de vida, al que Cieślak arriba a través del record de les sensacions en el seu cos. Tot el seu procés interior era joios. Tot era aquest corrent de vida, sense pensar en la forma, sinó només allò que sentia com el corrent de vida en ell. El procés viu en ell va ser alliberat. Aquest era el costat de la vida.

Era simplement un cicle d'improvisacions lliures, si voleu, que es van aproximar, pas a pas, vers el fenomen de simplement sentir-se completament pres per la veritat. De la veritat orgànica, és a dir, la veritat psicocorporal. Allò que passa, succeeix literalment, en aquest moment, realment. I el punt de referència eren diversos records però l'acte, la cosa a fer, era *hic et nunc*, aquí i ara. Sense pensar en la forma.¹⁸⁰

El punt de partida eren els diversos records lligats a la gran experiència amorosa de Cieślak, el riu de vida, per anar-se aproximant «vers el fenomen de sentir-se totalment pres per la veritat», allò que Grotowski compara amb una pregària. En referència a l'experiència de pensar, la «veritat» és el nom que donem al conèixer pur o la consciència pura. Seguint la saviesa de l'ensenyança de Ramana se'ns diu que la veritat ens prendrà i ens submergirà en la font de la qual sorgeix el pensament o tota la nostra experiència objectiva, destruint l'ego o la creença de ser el nostre cos. Cieślak estava totalment pres per la veritat, entregat a la Font. Aquesta entrega no pertanyia al record, era el donar-se ara i aquí. Era una experiència real i

¹⁷⁹ Jerzy GROTOWSKI, «El Príncipe Constante de Ryszard Cieślak» (París, 9 desembre 1990), *Máscara*, núm. 16 (1994), p. 9.

¹⁸⁰ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore* (Roma, 1982), sessió del 6 d'abril de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [12-1, 00:52:11]. (Transcripció i traducció de l'autora).

directa, ara i aquí, no mediada a través del pensament o de la percepció, sinó directa, entre ell i ell mateix. Aquest era l'altre aspecte del treball, el vol veritable, que no pertanyia al món de la forma, sinó que era «com una pregària». Veurem com el record d'una experiència d'amor portarà Cieślak a l'experiència del seu ésser veritable. La carnalitat o la sensualitat ens portarà a la pregària. Establint-se així el pont entre la carnalitat i la pregària. Entre l'experiència i l'essència.

L'entrega, la fusió en la Font, en la veritat, és a dir la qualitat vinculada a la pregària, era l'arrel profunda del treball i estava lligada a una lectura prèvia compartida per Cieślak i Grotowski:

En el cas del treball amb Ryszard Cieślak en el Príncep constant, aquesta arrel estava lligada a la nostra lectura —abans fins i tot de començar a treballar— del *Cántico espiritual* de Joan de la Creu (que es reconnecta amb la tradició bíblica del Càntic dels Càntics). En aquesta referència oculta, la relació entre l'ànima i la Veritat —o, si voleu, entre l'Home i Déu— és la relació de l'Amada amb el seu Amat. És això el que va conduir Cieślak vers el seu record d'una experiència d'amor tan única que esdevenia una pregària carnal.¹⁸¹

L'arrel profunda del treball tenia a veure amb aquesta referència oculta sobre la relació entre l'Amada i l'Amat, que simbolitza la relació mística entre l'ésser humà i la Veritat o el que és el mateix, la unió de l'home amb Déu. Com hem vist, en l'amor veritable la distinció entre els dos amants es dissol en allò que no es pot dissoldre mai, que no desapareix mai, la Font. Aquest és el darrer pas en la via de l'amor. De la mateixa manera, veurem que la pregària veritable és en realitat la nostra dissolució en la Font. És el reposar en l'Ésser, en l'ésser infinit de Déu, on es dissol qualsevol vestigi d'individualitat i de localització.

Per poder ser pres per la veritat, cal entregar-se, sense resistències, deixar-se prendre. Grotowski va fer un treball extremament curós i pacient, creant un espai de total seguretat per tal que Cieślak perdés la por i s'entregués completament.

Era necesario no empujarlo ni asustarlo. Como un animal salvaje cuando ha perdido el miedo, [...], pudo progresar durante meses y meses con apertura y completa libertad; una liberación de todo lo que en la vida y más todavía dentro del trabajo del actor nos bloquea. Esta apertura era como una confianza extraordinaria.

¹⁸¹ «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 215.

[...] el verdadero secreto fué salir del miedo del rechazo de sí mismo, de salir de éste, y entrar en un gran espacio libre donde no podemos tener ningún miedo ni nada escondido.¹⁸²

En aquesta confiança extraordinària, en la seva completa obertura a l'experiència, i per tant sense judici ni resistència, Cieślak s'ha alliberat de tot allò que sentia que el limitava. D'aquesta manera Grotowski va ajudar Cieślak a sortir del moviment habitual de resistència a l'experiència, basat en la por —activitat fonamental del «jo» separat—, per entrar en aquest «gran espai lliure» que és el camp obert i lliure de la presència conscient. Gràcies a aquesta confiança i sempre en connexió amb ella, va poder aparèixer el do. El que Grotowski anomena el do de si. La «misteriosa» capacitat de donar-se.

Era el don, don de sí, en este sentido, el don. Esto no fué, cuidado, el don al público que juntos consideramos como un putanismo. No. Era el don a algo que está mucho más alto, que nos sobrepasa, que está por encima de nosotros, y también, podría decir, es el don a su trabajo o el don a nuestro trabajo. El don de ambos.¹⁸³

Aquest do de si possibilita el vol veritable, el retorn advàitic a la Font divina. És l'entrega completa d'allò que sembla limitar-nos. Deixar anar tot allò que sembla limitar-te, allò que és superflu en tu, fins que arribes a l'element de tu mateix que no pot ser deixat anar, la teva essència, el teu ésser conscient despullat. L'entrega és en realitat una altra manera de retornar a l'Ésser. El do de si és en realitat el retorn a l'Ésser. Grotowski s'inclou ell mateix en aquest procés d'entrega. Era el do d'amdós, diu. Ell també l'estava experienciant, en certa mesura.

El vol ens porta a aquella experiència primària, lluminosa, íntima, que té a veure amb el misteri de la vida. Aquesta experiència era compartida per tots dos, Grotowski i Cieślak. I marcarà Grotowski de tal manera que el farà embarcar-se de ple en el seu viatge espiritual.

Quan t'entregues, et dones a l'experiència. Tan sols dius: pren-me. Confio en tu. Sé que vas allà on vull anar. Sense interferir, sense manipular, permetent l'experiència tal com és i permetent que tot l'espectre de la teva experiència aparegui en tu. En el do els teus sentits no es dirigeixen a cap objecte particular i així retornen a la Font. La teva ment no es dirigeix a

¹⁸² Jerzy GROTOWSKI, «El Príncipe Constante de Ryszard Cieślak» (París, 9 desembre 1990), *Máscara*, núm. 16 (1994), p. 9.

¹⁸³ *Ibidem*.

cap objecte en concret i retorna a la Font. Les teves emocions no es dirigeixen a cap objecte i retornen a la Font. I el teu cos simplement s'entrega en una completa obertura al viatge de retorn al teu Ésser, a la Font. La identitat imaginària del «jo» personal es dissol i en aquest estat d'obertura, llibertat i transparència allò que som veritablement es revela. No podem calcular com portar a terme aquest procés, prové de la intuïció. Cieślak tenia les habilitats del seu art, el rigor, i d'altra banda hi havia el do, la capacitat de donar-se, l'entrega.

Cieślak és pres per l'experiència de l'amor —en la que la sensació de separació s'ha dissolt— que té el poder de retornar-lo a la seva font. Aquest és l'art veritable, el que et proporciona un tast de la teva naturalesa veritable, el que et retorna a la teva font. En aquesta experiència Cieślak parteix d'un record del primer amor, entre la carnalitat i la pregària, aquest és l'objecte que fa de pista d'envol. En un cert estadi d'aquest procés l'objecte es reconeix com a tan sols un suport, i es deixa anar en l'entrega d'un mateix a la Font. I aleshores aquesta devoció centrada en un objecte ja no té res ni ningú per aferrar-se i la devoció desposseïda del seu objecte se submergeix en la seva font, que és amor pur. Aquest era l'amor que experienciava Cieślak, el submergiment en la seva naturalesa essencial. Aquest era el seu acte, real cada cop.

La pregària és un acte d'amor, en el qual no sentim cap separació amb l'altre. Seguint les paraules de Rumi, en l'existència del teu amor jo esdevinc no existent. És aquesta absoluta no existència del «jo» separat que és la veritable pregària, la veritable meditació, l'amor veritable. I el pont entre la pregària i la carn s'estableix quan els efectes de la dissolució del «jo» separat són una experiència que és sentida en tots els camps de la nostra experiència, en el cos, en la ment i en el món.

L'amor és silenci. Quan tot allò que ens envolta es refereix a aquesta quietud, aleshores és santificat, esdevé sagrat. Tota forma d'art cerca la seva culminació en el sagrat. L'actor sant o sagrat és el que fa referència a la seva pròpia naturalesa essencial. El seu art culmina en el sagrat. El punt àlgid i la sublimació de l'art teatral proposat per Grotowski és l'actor sant. Cieślak, l'actor sant, «és l'actor més increïble que hagi trobat mai», diu Grotowski el 1995.¹⁸⁴

Ramana igualava sovint les pràctiques de l'entrega o do de si, i l'habitar, reposar, establir-se en el Si mateix. Deia que eren diferents noms per al mateix procediment i que eren els dos

¹⁸⁴ Jean-Pierre THIBAUDAT, «El que quedarà després de mi...» (1995), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 247.

únics mitjans efectius a través dels quals es podia arribar a la realització del Si mateix; realització del nostre ésser veritable. En efecte, com dèiem, l'entrega o do de si és en realitat el retorn a la nostra naturalesa veritable. En aquest viatge ens entreguem o fonem en la Font. Desapareix la dualitat. Amb l'entrega o mort de l'ego s'arriba a la unitat. És la immersió de l'ego en la seva font.

En l'entrega completa d'un mateix, sense cap vestigi d'individualitat, apareix la quietud, el silenci. Sigues aquesta quietud i coneixeràs Déu, ens diuen els textos sagrats. Ramana ens indica en diverses ocasions que la quietud és l'únic requisit per a la realització de l'Ésser com a Déu. Rumi expressa la mateixa experiència dient: quan no em veig a mi, veig Déu. L'entrega d'un mateix o la dissolució del «jo» separat, el do, la pregària, el submergiment en la Font o el reposar en l'Ésser són tots el mateix procediment. Grotowski diu que en el do

Cal donar-se tot sencer, franquejant les barreres admeses, de manera palpable, de debò. Aleshores hi ha concentració. Quan hi ha *do*, hi ha concentració.¹⁸⁵

Donar-se tot sencer és entregar tot allò que creiem ser: la identitat «jo» que sempre hem cregut i sentit que som. És un despullament total del «jo» que creiem ser, de tot allò que sembla limitar-nos. És un acte de rendició. Qui es rendeix és el «jo» separat personal, la persona o ego. Aleshores sentim la qualitat natural de la consciència, que és completament desaferrada. Ens trobem a nosaltres mateixes deixant anar tot objecte que apareix en la nostra experiència, instant a instant. L'experiència passarà a través nostre sense trobar cap obstacle o resistència. Rumi ens indica el mateix camí dient, si et puguessis alliberar de tu mateix només un instant, el secret dels secrets s'obriria davant teu. Dit d'una altra manera, quan tot allò que pot ser deixat anar és deixat anar, el que queda és allò que desitgem per sobre de tot.

La pregària és l'entrega del «jo» personal, l'entrega de la sensació de separació. En aquests instants «de gràcia» la persona desapareix i el cos-ment alliberat de la identitat il·lusòria del «jo» separat retorna al seu estat natural i original d'obertura i transparència, permetent a la nostra naturalesa veritable manifestar-se a través d'aquest canal obert. L'espai de consciència no s'aferra mai a un pensament, sensació o percepció. Així doncs, la nostra condició natural és estar totalment entregats i desaferrats.

¹⁸⁵ Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 120.

En la seva obertura i confiança extraordinàries, Cieślak permet aparèixer la seva condició natural, trobant-se a si mateix deixant anar de manera natural, no forçada, els objectes, situacions, relacions, circumstàncies, a les que anteriorment s'hagués volgut aferrar fortament. Ho entrega tot, tot el que creu ser, a alguna cosa més gran, que es troba per sobre seu. S'abandona, es rendeix a la Font, a allò infinit i innumerable. Com més s'abandona, com més se submergeix en la Font, més es van dissolent gradualment les capes de condicionaments que eren mantingudes per la creença de ser el «jo» personal. A mida que se submergeix en la Font essencial es va desenganxant de la seva identificació amb el «jo» separat i experiència la joia original.

Recordem que tot aquest procés en el treball de Grotowski no és mai intel·lectual, sinó físic i palpable; a través del cos, de la sensació, de les accions i no del pensament o d'idees. Es tracta de fer el camí i no pas de pensar o reflexionar sobre el camí. Aquesta perspectiva pragmàtica l'acompanyarà sempre. Perquè el fer o les accions no poden ser mai el nostre esclavatge, sinó que el que ens fa esclaus és la creença i la sensació de ser aquell que les porta a terme. És a dir, la creença i sensació de ser el «jo» personal. En aquesta sinceritat i coherència, allò que fem és el reflex perfecte del nostre procés interior. Quan ens entreguem «sencers», «de manera palpable», entreguem la sensació de ser la persona, i allò que és fet, és fet a través nostre. La ment s'ha deixat caure enrere i profund en nosaltres, vers la seva font. Apareix la quietud i desapareix l'agitació de la ment. Mentre retinguem la sensació de ser aquell que fa, es mantindrà també la personalitat i l'agitació a la ment. Quan ho deixem anar tot, apareix el silenci, la quietud, la pau, l'espai silencios de la presència conscient i l'Ésser que som brilla en tota la seva puresa.

En la via de retorn a la Font a través del record memorat en el cos es produeix un efecte en el nivell del cos-ment, que sentim com una expansió de la memòria o de la ment i un relaxament en el cos.

Hi ha una manera de mirar el treball amb el cos, com si el cos és una memòria. Sempre en l'ofici que jo represento diem «com si». Com si el cos fos la memòria. En aquest cas no hi ha un projecte en la ment de la realització en el cos com un mecanisme independent. En la nostra educació es diu que allò que recordem està en el cap. Llavors és mecànic. Quan un recorda quelcom de la vida real és com si el cos recorda primer, abans que la ment. Recorda un moviment, una mirada. Descubrim allò que la ment ha oblidat. És com si el cos esdevingués la memòria. Tractem el cos com si fos la memòria, les reaccions són molt

ràpides, el cos esdevé fluid, es presenten coses que la ment no recordava. Preguntes al cos què vas fer en aquell moment, no a la ment. El desajust entre la ment que dirigeix i la marioneta que és el cos desapareix. ¿És el cos en realitat? Potser no.¹⁸⁶

A través del cos tenim accés a un camp de la memòria que es troba fora del camp limitat i estret de la ment conceptual. Però el cos, sota la tirania de la ment que dirigeix, es converteix en una reproducció mecànica del passat; un patró cristal·litzat de reaccions, resistències, pors... Quan experienciem de manera repetida un sentiment de por, aquest esdevé crònic i es manifesta com a una contracció de certs músculs i articulacions en el nostre cos. Les tensions no funcionals en el cos delaten la presència del «jo» separat. Hi ha nombroses situacions en la nostra vida que, repetides unes quantes vegades, ens porten a un estat de contracció crònic. Aquesta contracció paralitza l'energia real del cos i l'extrema sensibilitat que tenim de manera innata es veu escapçada. Havent oblidat com se sent un cos relaxat, lleuger, obert i completament expandit, anomenem la matèria contreta i sovint pesant, el nostre «cos».

Però quan portem la nostra atenció al cos, permetent que l'experiència del cos vingui a la nostra atenció, ens estem dirigint al nivell de les sensacions; que es troba per sota o és anterior al nivell dels pensaments. D'aquesta manera estem deixant la ment conceptual de costat temporalment i dirigint-nos més profund, per sota del nivell dels pensaments al nivell de les sensacions en el cos. En certa manera podríem dir que estem portant la ment al cos, permetem que la ment descendeixi en el cos. Com diu Ramana, la concentració ha de ser feta en el Cor i no en el cervell. I així l'atenció es deixa caure enrere i avall, descendint en el cos, submergint-se en el sentir, en un nivell intermig en el seu recorregut de tornada a la Font. És com recordar a través del cos, a través de sensacions i no a través de la ment o dels pensaments. És el que Grotowski anomena el cos-memòria. Estem retirant la primacia de la ment controladora i limitadora sobre el cos. El cos aleshores, alliberat del control exercit habitualment per la ment controladora, és a dir, sense interferència psicològica, recobra la seva pròpia memòria i accedim a allò que es troba fora del camp estret i limitat de la ment conceptual de l'estat despert.

¹⁸⁶ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 10, 00:01:01] (Transcripció i traducció de l'autora).

Atès que la ment conceptual manipuladora no pren part en aquest procés, i per tant ens trobaríem en la nostra mirada i escolta més netes i desinteressades, la sensació gradualment perd les etiquetes que prèviament la ment havia superposat a la nostra experiència. Sentim que la sensació en realitat no té forma, no té mida, no té edat, ni localització, ni nacionalitat. No té densitat ni pes, està simplement flotant, suspesa sense pes en el camp de la nostra sensitivitat. Aquest camp de sensitivitat on apareix la vibració és totalment permissiu i acollidor, completament amorós. Vivim l'experiència de ser aquest espai de sensitivitat pura, de pura obertura, experimentar pur sense conceptualitzacions. Espai de presència conscient on apareix aquesta vibració que pulsa, que normalment etiquetem com el «cos». I simplement permetem que aquesta vibració floreixi amb plenitud en nosaltres. Un cop la sensació s'ha desplegat en el camp de la presència conscient que som, s'allibera energia i la sensació es dissol en el que podem sentir com lluminositat o claredat. Aquesta llum, energia, se sent de manera espontània en tots els nivells de la nostra experiència. Esdevenim conscients d'un nou «cos», que és sensació viva, una sensació d'energia, llum, espaiositat, buidor i expansió. Aquest cos és el cos real, el cos orgànic. És el nostre cos original. És el que Grotowski anomena «cos-vida». Aquest és el cos que expressa i comparteix les qualitats de la seva font i és la veritable expressió de la font. El cos orgànic és amorós i només pot actuar en l'amor.

La manera de recordar o cercar amb el cos va ser un aspecte clau per Cieślak en el seu procés de treball privat amb Grotowski a finals dels anys seixanta. Cieślak cercava l'origen del record en el cos fins al punt de submergir-se completament en aquesta cerca. S'entregava plenament a aquesta cerca amb el cos i a través del cos, és a dir que entregava la ment o la sensació de separació, ho entregava absolutament tot submergint-se en la font; només així podia anar més i més profund en la sensació, cercant l'arrel del record de la sensació en el fons de la seva experiència, fins arribar a la font, la font de la sensació, la font de tota la seva experiència objectiva, en realitat. El record al que accedim a través d'aquesta via no pertany a la ment sinó al cos. Aquesta manera de cercar amb el cos ens porta al cor de la nostra experiència on tenim un tast de la nostra naturalesa veritable, experienciem un tast de l'eternitat que som veritablement. Aquest repòs o establiment en la Font té un impacte clar en el cos i la ment. El cos i la ment s'alleujaran de les seves tensions i contraccions. De fet es tractarà d'un alliberament gradual de les tensions i contraccions en el cos-ment. Aquesta relaxació se sent en el cos com una sensació d'obertura i expansió i en la ment s'experimenta com un estat expandit. Aquest és l'efecte que té aquest reconeixement de la nostra naturalesa veritable en el cos i la ment. El cos esdevé més obert i relaxat, la ment esdevé més buida i transparent.

Així és el resultat d'anar a la nostra naturalesa veritable —la descoberta que el que som no és temporal o limitat— el que allibera les resistències i la cerca, els bloqueigs i els nusos en el cos-ment.

Quan el cos és escoltat, atentament i amorosament, quan és plenament sentit, perd la seva consistència i esdevé expandit. Se sent més líquid, més fluid; on no hi ha límits ni centre. Aquest cos lleuger i fluid és el cos orgànic. Quan descendim sentint profundament en el cos, a través del cos-memòria, el que estem fent és sentir un cos més subtil; entrem en contacte amb el cos d'energia, el cos-sensació, la veritable naturalesa del cos, el cos viu, el cos orgànic, el cos-vida. El cos sensitiu, el cos d'energia, és el cos sentit de manera profunda. En un principi el nostre cos és com un patró o estructura superficial en la ment, fet de reaccions i resistències. Però quan escoltem realment el cos ja no som còmplices d'aquestes reaccions i el cos retorna a la seva condició natural, que és espaiositat i buidor.

El cos real en el seu estat original és espaiositat, transparència, un estat de completa disponibilitat. Aleshores sentim aquí l'aparició del cos energia, el cos-vida. Un cop s'ha experimentat aquest cos d'energia, el suposat «cos físic» funciona d'una manera completament diferent. Sentim el «cos» d'una manera completament nova. En realitat és només un pensament, un concepte que superposem a la nostra percepció, el que afirma la solidesa del cos. En la nostra experiència el cos és només sensacions i percepcions en la ment, no matèria sòlida.

Quan el cos esdevé la memòria, la ment ja no dirigeix. El record en el cos, en el nivell de les sensacions, es troba per sota del nivell de la ment, és a dir, és anterior a la ment. Això permet que les reaccions siguin ràpides, immediates, perquè no hi ha la ment que mediatitza. L'experiència és directa, no mediada per la ment o «jo» separat controlador. El procés té lloc per sota del llindar de la ment i per tant el pensament no interfereix en el procés. I en l'experiència no mediada per la ment, sense comentari psicològic, el cos queda alliberat de les limitacions imposades per la ment i per tant, com diu Grotowski, «potser ja no es tracta del cos en realitat». Certament, ja no es tracta del «cos» tal com el coneixem normalment. Deixant a un costat la conceptualització de la ment que etiqueta unes certes sensacions i percepcions com a «cos», la nostra experiència del «cos» és realment només sensació i percepció, sentir i percebre. En el cas que ens ocupa només ens centrariem en la sensació ja que es tracta concretament de la via a través del record de sensacions en el cos. La percepció

no hi pren part. Sents que ets tot sensació i en l'aprofundiment en aquesta sensació, ens submergim en el sentir, ens submergim en nosaltres mateixos, en la nostra font.

El sentir no està fet de matèria sinó de ment. El sentir és només ment. I per tant allò que anomenàvem «cos» i que ara hem vist que és simplement sentir, deixa de ser un objecte sòlid per ser simplement un flux viu de sensacions. Quan percebem el cos com a sensació, sense la mediació del pensament, el cos perd el seu pes, la seva densitat. Experimentem el cos d'una manera nova, com a sensació viva i canviant, ja no com a matèria, densa, sòlida, limitada, localitzada. Quan passa això el cos esdevé fluid. El cos és alliberat de la tirania del «jo» separat i retorna al seu estat original d'obertura, disponibilitat, amorositat, vivesa i transparència. Sentim que el cos és transparent, obert, sensitiu, receptiu, amorós, sense defenses ni resistències. No es defensa, no es protegeix, no té por. S'entrega incessantment. Aquesta és l'experiència real del cos. És el que Grotowski anomena el cos-vida o el cos orgànic.

Com hem dit, el cos és només una percepció en la nostra ment. El cos són només sensacions i percepcions, només sentir i percebre. I de fet, no és sentir «el cos» sinó simplement sentir. I tot el que hi ha en el sentir és el conèixer aquest sentir. Tot el que coneixem en la nostra experiència del sentir és el fet de ser conscient d'aquest sentir. L'única substància present en el sentir per tant és conèixer, experimentar pur o consciència. Quan anem profund en el sentir, per sota del llinard de la ment conceptual i per tant havent entregat la sensació de separació entre subjecte i objecte que aquesta ment conceptual superposa a la nostra experiència, hem deixat de ser aquell que sent. Tampoc no som allò sentit. Som simplement el sentir i en aquest sentir que som es troba la nostra llibertat. Experimentem aleshores la realitat de l'experiència, que no està inherentment dividida entre una part que experimenta i una altra que és experimentada. És una totalitat íntima i indivisible. Amor i bellesa són els noms que donem a l'experiència quan sentim aquesta intimitat. Aquests són la condició natural de tota experiència, no tan sols la condició particular d'algunes experiències.

En aquest procés de retorn advàtic a la Font a través de la sensació, allò que anomenàvem «matèria» esdevé més viu i transparent. El sentir no és una cosa morta, sòlida, inerta i finita. El sentir és viu, expansiu, il·limitat, receptiu, vibrant. El que som —aquest sentir— és consciència present i viva, és transparent, sense límits, buida, sense color, silenciosa, receptiva, acollidora. Totes aquestes paraules són utilitzades en les tradicions per indicar les qualitats no objectives del que som essencialment, la presència de la consciència. L'aparent

solidesa de l'objecte esdevé cada cop més transparent. Afinant encara una mica més, diríem que no és l'objecte el que es dissol en realitat, sinó que és l'objectivitat de l'objecte la que es dissol. És la nostra creença en la solidesa de l'objecte la que es dissol.

Però hi ha en nosaltres un condicionament molt profund d'experienciar el cos com alguna cosa sòlida i densa, és a dir, com un objecte, finit i limitat. I per això pot aparèixer una resistència davant d'aquesta comprensió. Una resistència a sentir el cos expandit, obert, no separat del món ni dels altres, sense límits. Tot i que en realitat aquesta és la nostra experiència directa. Aquí s'exposen els hàbits antics de sentir el cos dens, separat, localitzat i haurem de permetre que aquestes sensacions es dissolguin graduament en l'espaiositat, l'obertura acollidora i amorosa que som. Per això la confiança i l'entrega de Cieślak van ser fonamentals en el seu procés. I la transformació de l'escolta i acompanyament de Grotowski van ser imprescindibles. En aquesta entrega el cos comença a alliberar-se de la seva cuirassa autoimposada per la ment. De fet, el cos sempre té el desig de retornar al seu estat original d'obertura i transparència, sense límits, u amb l'entorn, amb el món, amb els altres.

Mentre sono percepibile l'organicità, la precisione, il fluire degli impulsi, che potremo definire quasi spirituali e che, nel caso di Cieślak, fluivano con una potenza tale da bruciare el corpo —il corpo sembrava non esistere, era pervaso di luce.¹⁸⁷

Així a través del record joiós, Cieślak arriba a l'experiència viva del cos. L'experiència real del cos. Això és el que Grotowski anomena cos-vida o cos orgànic. En la nostra superposició habitual de substància inerta i morta, que anomenem matèria, en la realitat de la nostra experiència del cos i del món estem «matant» el cos i el món. Estem superposant matèria en aquesta experiència vívida, viva, vivent que tenim del cos.

Grotowski, en el seu desig d'anar més enllà de la densitat del cos, està alliberant en Cieślak l'experiència del cos i del món de l'empresonament per part de la substància morta i inerta que anomenem matèria. El món i el cos són alliberats del pes de la matèria que els hi hem superposat. Tot el pes que carregàvem en realitat era tan sols el pes de la nostra ment. Ara el cos, inexistent tal com el coneixíem, perd la seva solidesa i és completament transparent a la Font. I així la vida i la llum resplendent de la consciència impregnen plenament el cos de Cieślak, fluint i brillant a través seu. El cos de Cieślak és aniquilat, com a objecte, per mostrar-

¹⁸⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Discorso in occasione del conferimento della laurea honoris causa» (1991), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, p. 102.

nos la realitat del que és, presència conscient i viva, que es manifesta, tal com descriu Grotowski, com «un fluir d'impulsos que podríem anomenar quasi espiritual».

Com hem vist, la matèria esdevé sentir, viu, que s'expandeix sense límits, desapareixent la dualitat entre el cos i l'altre o el món. I llavors el món brilla tal com és. Això és el que proposava Grotowski, obrir una nova possibilitat, una manera nova d'experienciar el món. Mai negant el món, sinó en l'amor compartit amb l'altre en el món. Però veiem que la realitat del món no és el que creïem, matèria, per això es diu en les ensenyances que el món és una il·lusió. No vol dir que el món no sigui real. Però la seva realitat no és el que creïem que era. No és la substància morta i inerta, anomenada «matèria», sinó aquesta substància viva, vibrant, transparent, lluminosa, buida, conscient, anomenada Ésser de Déu, presència conscient, Ésser, Si mateix o com la vulguem anomenar. Aquesta és l'essència, la Font, la llavor, que està present en tot moment i de la qual prové tot el procés creatiu i orgànic de Cieślak. Grotowski ens recorda sovint que «orgànic», en contraposició a mecànic, significa «que creix d'una llavor».¹⁸⁸ Quan ens mantenim prop o en i com aquesta essència, la ment es calma de manera natural. La pau del nostre Ésser l'envaeix i la ment es torna clara, silenciosa i lluminosa. En aquesta claredat si apareix un pensament, aquest és tan impersonal com el so del vent. I el so del vent és al mateix temps tan íntim com un pensament. D'aquesta manera l'essència, la llavor, té la possibilitat de revelar-se a través del cos-ment —que ha retornat al seu estat original— i a través d'aquest, resplendir en el món de manera completament orgànica.

Quan intentem recordar alguna cosa o volem trobar la paraula adequada per descriure alguna cosa, retornem i retornem a algun lloc per trobar allò que sembla estar oblidat. Però ¿quin és aquest lloc? Intentar recordar allò que la ment ha oblidat és com cercar en el cos l'essència, la llavor o les arrels d'on prové el record, i aleshores entrem en una escolta oberta i global. La font del record, com la font de qualsevol sensació, percepció o pensament, és el camp de consciència. Intentar recordar ens col·loca per uns instants en la posició de i com la presència conscient, més enllà dels límits estrets de la ment finita. Així ho descriu Grotowski:

Però si tractem el cos com si fos la memòria i ell recorda, i es dirigeix a alguna cosa, aleshores les petites reaccions són extremament ràpides, arriben immediatament. I moltes coses que la

¹⁸⁸ «Quello che è organico cresce dal seme, c'è una causa che si lascia agire. È qualcosa che viene dalle radici, che si lascia vivere, e non da un modello concettuale o da uno stampo da riprodurre.» Jerzy GROTOWSKI, «Sulle tracce del Teatro delle Fonti» (1978), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 170.

nostra memòria mental ja ha oblidat es presentaran. És com si es pesca. Arriba alguna cosa que s'ha oblidat. Com un peix. ¿Què vaig fer en aquell moment? No es pregunta a la ment sinó al cos. És com si li dius, ¿què vas fer en aquell moment? ¿Què es va fer en aquell moment? La memòria s'obre.¹⁸⁹

En aquest procés, cercant el record a través del cos, «com si el cos fos la memòria», estem escoltant el cos en lloc de la ment i aleshores es produeix un relaxament de la ment; una expansió o un eixamplament de la ment més enllà dels límits habituals de la ment de l'estat despert.¹⁹⁰ La ment s'obre, es relaxa i accedeix a un camp més vast. Recordem que la ment finita és simplement una contracció temporal en el camp vast de consciència pura. Per entendre aquest procés el podem veure representat amb cercles. El camp vast de consciència infinita el representem com un gran cercle i dins d'aquest cercle hi tenim un segon cercle que representa la ment finita. Cada una de les nostres ments finites serà un cercle. Aquest segon cercle, la ment finita individual, és només una limitació i una localització del cercle gran en el cercle gran, la consciència infinita o ment universal. En aquest segon cercle hi ha un tercer cercle que és encara més petit, és la teva ment en l'estat despert. És una petita porció de la teva ment individual. La teva ment individual és un camp dins de la ment universal o consciència infinita, dins del qual hi ha un altre camp encara més petit que és la ment en l'estat despert o estat de vigília.

Com hem dit, tots els cercles estan dins del cercle gran, per tant tots els cercles es troben dins del camp de la consciència. Entre el segon cercle, la ment finita, i el tercer cercle més petit, la teva ment en l'estat despert, hi ha un espai, i aquest espai és encara la teva ment però està fora de la teva ment de l'estat despert. És l'inconscient personal, no és realment inconscient, perquè també està en el camp de la consciència, però està fora de l'esfera del teu estat despert. No pots accedir-hi normalment en l'estat despert. La majoria de la gent accedeix a aquesta regió de la seva ment en els somnis. És personal de la teva ment, dins de la teva ment individual, però d'entrada no és accessible en l'estat despert. Així que la ment finita, el segon cercle, inclou la totalitat de la teva ment individual, que inclou no tan sols la teva experiència en l'estat despert sinó també tot el camp de la ment que visites en els somnis —l'inconscient personal.

¹⁸⁹ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 10, 00:03:02]. (Transcripció i traducció de l'autora).

¹⁹⁰ Coneixem tres estats: l'estat despert o de vigília, l'estat del somni i l'estat del son profund o son sense somnis.

Per fora de la ment finita individual, que era el segon cercle, hi ha un altre cercle que representa l'inconscient col·lectiu —tampoc no és realment inconscient ja que es continua trobant dins del camp de consciència—, que és aquella regió de la teva ment que és compartida amb totes les altres ments finites. És un camp de la ment que és accessible per a totes les ments finites. I després ja tenim el cercle gran, la consciència infinita que els inclou a tots. És a dir, que tindriem el cercle més gran, la consciència infinita, el següent cercle representaria l'inconscient col·lectiu, el següent representaria l'inconscient personal i el cercle més petit que representaria la ment de l'estat despert o de vigília. A través del cos-memòria Grotowski explora com expandir els límits de la ment de l'estat de vigília i accedir als camps que es troben més enllà de la ment de l'estat de vigília però mantenint-se despert, alerta i vigilant. És a dir, mantenir-te despert i vigilant mentre finalment reposes en l'Ésser, accedint a l'espai vast de consciència. Com veurem més endavant, aquesta recerca de l'accés a l'espai de consciència que som, portarà Grotowski a explorar en profunditat els dos aspectes fonamentals de la consciència —el repòs o consciència pura i el moviment o activitat de la consciència, que anomenem experiència humana— a partir de la fase del Teatre de les Fonts.

Per entendre aquest procés d'expansió i contracció de la ment podem veure la ment com una lent. Quan aquesta lent està més relaxada i oberta permet que es reveli la seva font, la seva naturalesa essencial, el camp vast de consciència pura, més enllà dels límits de la ment finita. A mida que la consciència es va contraient i la ment es va enfocant gradualment, apareixen primer les formes més borroses, això seria el camp de l'inconscient col·lectiu —amb les idees arquetípiques. A mida que la lent continua contraient-se i enfocant-se més i més, entra en el camp de l'inconscient personal —material del qual prové la major part dels nostres somnis. I finalment quan la lent es troba més contreta i enfocada ens trobaríem en l'estat o el camp més estret, l'estat despert o de vigília, on sembla haver-hi una multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers concrets.

En el procés d'adormir-nos, la ment es relaxa, s'eixampla, la lent es desenfoca, i a mida que la ment s'expandeix, la rígida separació entre els objectes comença a dissoldre's. Entrem en l'estat del somni —l'inconscient personal— on les lleis de la física són molt més flexibles que en l'estat de vigília. A mida que la ment es relaxa el camp s'eixampla —l'estat de vigília és tan sols un camp molt estret— i el que es trobava fora de la ment de l'estat despert ara s'experiència dins de la ment de l'estat del somni. És a dir que la ment en l'estat del somni té accés a material, que resideix en la consciència, al qual la ment de l'estat de vigília no hi té

accés degut a les seves estretes limitacions. Aquesta ment que s'està relaxant o expandint o obrint va perdent les seves limitacions i té més i més accés als camps que es troben fora del camp estret de la ment de l'estat de vigília: el camp de l'inconscient personal, el camp de l'inconscient col·lectiu i finalment el camp vast de consciència pura.

A través del rememorament d'un record en el cos, a través del que Grotowski anomena «cos-memòria» —considerant el cos com si fos la memòria—, la ment conceptual es relaxa descendint en el cos. En aquesta relaxació del focus de la nostra atenció, la ment s'expandeix i en aquesta expansió, material que prèviament es trobava en la consciència però fora dels límits de la ment de l'estat de vigília ara és experienciat dins de la ment. «La memòria s'obre», diu Grotowski. El camp s'eixampla. Aquesta experiència es troba en la consciència però fora del camp estret de la ment conceptual de l'estat de vigília. En aquesta expansió de la ment, en la que la ment es torna extremadament sensitiva, oberta i permeable, es dissolen algunes de les limitacions que prèviament havia superposat la ment sobre si mateixa, i això permet a la ment estreta de l'estat de vigília poder-se relaxar i obrir-se a regions més profundes en la ment, fins i tot més enllà de l'inconscient personal.

Utilitzant una altra analogia, seria com dir que no podem veure neu blanca a través d'unes ulleres amb els vidres de color taronja. Les ulleres amb vidres de color taronja superposen les seves limitacions en tot allò que veiem. De la mateixa manera, en l'estat de vigília, la ment de l'estat de vigília superposa les seves pròpies limitacions en tot allò que coneix, i per tant, tot allò que experienciem a través de la ment de l'estat de vigília apareix d'acord amb i com una expressió de les limitacions de la nostra pròpia ment. Per definició la ment de l'estat de vigília no pot conèixer allò que es troba fora de la ment de l'estat de vigília. Per tenir accés a camps més vasts, la ment de l'estat de vigília s'haurà d'eixamplar, obrir o relaxar i aleshores sortirà dels límits estrets de la ment de l'estat de vigília. Aquest procés d'expansió de la ment es pot comparar al relaxament i expansió de la ment que experienciem cada nit quan ens adormim, accedint a l'inconscient personal en el son amb somnis, i accedint al camp de consciència pura en el son profund sense somnis. Però l'expansió, i finalment l'habitar en la presència conscient, de la que estem parlant aquí, no té lloc quan ens adormim sinó que tindrà lloc mantenint-nos desperts. Com en l'exploració del «cos-memòria» de Grotowski i també, en un altre àmbit, el que es coneix com la ment mística.

Si transportem aquest procés d'expansió de la ment al camp de l'art podríem dir que, d'una banda hi ha artistes que només fan referència a la seva experiència de l'estat de vigília. Altres artistes tenen l'habilitat d'accedir a l'inconscient personal —el camp de la ment que la majoria de la gent visita en els somnis— durant l'estat de vigília; i portarien el material que normalment es troba en l'inconscient personal a l'estat despert en la seva obra. Hi ha un altre tipus d'artistes més profunds encara que tenen l'habilitat d'accedir i penetrar en l'inconscient col·lectiu. El material que utilitzen en la seva creació no és tan sols el contingut de l'inconscient personal, sinó que utilitzen també material que és compartit per totes les ments finites. I hi ha un altre tipus d'artista encara més rar, que podríem anomenar com a artistes realment grans, que penetrant a través de l'inconscient personal i a través de l'inconscient col·lectiu, són capaços de retornar a la font recurrent tot el camí de tornada fins la consciència infinita, i penetrar la seva naturalesa veritable mantenint-se en l'estat de de vigília. Aquests artistes són capaços de portar aquest coneixement vers la forma artística i compartir-ho amb la humanitat, en el que anomenem art sagrat. L'art sagrat és una expressió de la nostra naturalesa veritable, una expressió de la Veritat. Connectada amb aquest camp trobaríem la via advàtica de retorn a la Font Original de Grotowski, que finalment anomenarà «Art com a vehicle».

En el període teatral, Grotowski demana a l'actor que el seu treball estigui arrelat en la pròpia vida, concretament a certs punts de referència vivents per a ell, a certes experiències importants rememorades a través del record de sensacions en el cos. Deixant que la ment es fongui en el cos permetem que el cos recordi. És la via del cos-memòria, la via a través de la qual l'actor accedeix a la Font i retorna a la seva naturalesa veritable, consciència infinita. Aquesta presència conscient, que és la nostra naturalesa essencial, és l'element immutable en tota experiència. A través de rememorar en el cos el record d'experiències crucials en la seva vida, Cieślak s'entrega i se submergeix en la font del record, vers l'origen immutable en la seva experiència. És l'element que no canvia mai en la nostra experiència, tot i que aquesta és sempre canviant. És el fons que contempla, coneix o és conscient de la nostra experiència i que no és ell mateix un objecte de l'experiència.

El nostre Ésser, allò que som, és l'element de l'experiència que no pot ser conegut com un objecte de l'experiència. Així com els ulls són l'única cosa que no pot ser vista pels ulls, de la mateixa manera el nostre Ésser, allò que som, no pot conèixer-se a si mateix com un objecte de l'experiència. Tots sabem que som conscients i tots podem afirmar «jo sóc». Tots

coneixem el nostre Ésser. Tot i que aquest coneixement normalment està eclipsat i enfosquit pel contingut de la nostra experiència. El coneixement del nostre Ésser, l'experiència de simplement ser, és a dir, l'experiència de ser conscient, no pot ser coneguda com un objecte de l'experiència, però tot i així no és mai desconeguda. La presència conscient —la intimitat del nostre propi ésser— no pot ser coneguda com un objecte, com és un pensament, emoció, sensació o percepció, tot i que en tots ells el que és conegut veritablement és solament el fet de ser conscient. Com la pantalla, que no és mai trobada en la pel·lícula però en realitat és tot el que és vist.

El coneixement d'un mateix o del nostre Ésser no és una experiència objectiva. Allò que som no és un pensament, una sensació, una emoció o una percepció. Aquests —que són els elements que conformen l'experiència objectiva— canvien contínuament i podríem dir que en certa manera es troben davant nostre. Però allò que som essencialment és permanent i només podem accedir-hi submergint-nos en nosaltres mateixes, o en altres paraules, submergint-nos en el cor de la nostra experiència. El que fa Grotowski és desvelar aquest coneixement de manera tangible, no intel·lectual, portant l'atenció de l'actor vers si mateix, vers el seu Cor, la Font, a través del cos-memòria, procés en el qual aquest viurà l'experiència de ser allò que és.

Quan jo treballava amb un actor no pensava ni en el «què (faries) si», ni en «les circumstàncies donades». [...] L'actor es remet a la seva pròpia vida. No cerca en l'àmbit de la «memòria emotiva» o del «què si». Recorre al cos-memòria, no tant a la memòria del cos, sinó precisament al cos-memòria. I al cos-vida. Així doncs, recorre a experiències que van ser veritablement importants per a ell i a experiències que encara espera que arribin, que encara no han passat —de vegades el record d'un instant, d'aquell únic instant, o una sèrie de records en els quals es troba alguna cosa d'immutable. [...] Aquests records (del passat i del futur) són reconeguts o descoberts pel cos i per tota la Resta, el cos-vida. Allí, tot hi és escrit. Però quan algú està fent, existeix el que s'està fent, que és directe —avui, *hic et nunc*.¹⁹¹

Com hem vist, descendint profundament en el cos a través del record de sensacions rememorades en el cos, a través del cos-memòria, en la via de retorn a la Font, el cos retorna al seu estat natural. És el que anomenem el cos original, el cos orgànic o el cos-vida. Quan reposem en l'Ésser, el cos havent retornat al seu estat original d'obertura, expansió,

¹⁹¹ Jerzy GROTOWSKI, «Resposta a Stanislavski» (novembre 1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 93.

transparència, disponibilitat i sensitivitat es converteix en vida. És el cos-vida. El cos-vida, el nostre cos en el seu estat original, és transparent a la font de vida, i es revela com la presència conscient i viva. En aquesta obertura el cos és totalment impregnat per la font de vida. En el cos-vida tota la nostra naturalesa es desperta o dit d'una altra manera, la nostra naturalesa ha estat desvelada o revelada. El cos-vida, transparent a la Font, ens permet reposar en i com a la font de consciència viva. I aleshores vivim l'experiència que el que som és el cos-vida i la Font. No hi ha separació ni distinció entre un i l'altre. No hi ha separació entre la consciència i l'experiència. No hi ha dualitat. És el que Grotowski anomena el cos sencer. El «jo» sencer.

I quan dic el *cos* dic la *vida*, dic *jo mateix*, tu, *tu sencer*, dic. A vegades l'associació s'aferra, sense saber-ho, a un moment crucial de la nostra vida, un moment massa important per fer-ne el tema de farses de cabaret, però abans de tot —i fins i tot abans d'una associació com aquesta— el que compta és la trobada aquí i ara, amb l'altre, en grup, aquesta presència viva; i el retorn al cos-vida exigirà llavors el desarmament, un despullament tan sencer que és gairebé inimaginable, impossible. Enfront d'un acte tal, tota la nostra naturalesa es desperta.¹⁹²

En el desarmament, en aquell «despullament tan sencer que és gairebé inimaginable», el cosment esdevé transparent. S'ha perdut l'opacitat de les capes de pensaments i emocions que enfosquien i velaven el nostre Ésser. Però a més del procés de desarmament i retorn a la Font a través del cos-memòria, al que Grotowski es refereix com a procés interior, per tal que la via de retorn sigui completa hi ha d'haver també el procés d'obertura des de la font de vida que s'ha revelat, des del cos-vida, des de la presència viva, vers l'altre i el món. Obertura que possibilita la nostra acció orgànica en el món i la nostra trobada autèntica amb l'altre, el que Grotowski anomena procés orgànic. És a dir, allò que fem, ara i aquí, en el món. Però no qualsevol cosa. L'acte del cos-vida o l'acte orgànic sempre estarà arrelat a la font vivent i al corrent viu d'impulsos. Aquesta és la presència conscient i viva que som, actuant en el món.

Finalment, el procés d'establiment en el Cor de la presència conscient, que anomenem via advàitica integral, està format per dos aspectes: l'apropament vedàntic de retorn al Cor, que està expressat de manera clara i profunda en la tradició de l'Advaita Vedanta, i l'apropament orgànic d'obertura des de la presència conscient i viva vers l'altre i el món, que anomenem

¹⁹² Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 112.

tàntic perquè ha estat completament explorat i bellament expressat en la tradició del Tantra. Com hem dit, són dues cares de la mateixa moneda, són dos aspectes totalment entrelaçats del mateix procés. Aquesta és la via advàitica original, genuïna, que comprenia els dos aspectes bàsics i fonamentals del camí espiritual, la via interior vers el nostre Ésser essencial i la via exterior d'obertura vers l'altre i el món, és a dir, vers l'experiència. Són dos camins interrelacionats i inseparables. Només podrem transitar aquests dos camins, inseparables, si no els dividim. En realitat un no pot ser sense l'altre. Així doncs, la via advàitica plena i integral de Grotowski ens proporciona un apropament complet a la vida espiritual.

Atès que com a éssers humans pensem, sentim, percebem i actuem, l'apropament complet no-dual o advàitic tracta tots i cada un d'aquests quatre canals de la nostra experiència: pensar, sentir, percebre i actuar. Inclòs en l'actuar hi tenim també el relacionar-se. Per aquesta raó l'ensenyança no-dual ha desenvolupat vies que responen a cada una d'aquestes tendències en l'ésser humà: la via del coneixement coneguda com a jnana ioga, la via de la devoció o de l'amor coneguda com a bhakti ioga, la via de la percepció o de la bellesa coneguda com a rupa ioga i la via de l'acció i la creativitat coneguda com a karma ioga. Grotowski molt coherentment cerca l'equilibri entre els quatre aspectes.

Havent reconegut les mancances en la majoria de les vies tradicionals, que prioritzen un aspecte per sobre dels altres, fins i tot arribant a negar part de la nostra experiència, per Grotowski és fonamental incloure tot l'espectre de la nostra experiència. Com hem dit, aquesta és, per sobre de tot, una via inclusiva. En l'apropament de Grotowski no es pot ser ni cec ni sord al que passa al nostre voltant. Res no queda exclòs. Però al mateix temps aquesta via plena, completa, inclusiva ha d'estar sempre al servei de la veritat i no del «jo» separat o ego.

Aquest és el punt fonamental però també el gran malentès en la interpretació del treball de Grotowski. Ja que en la majoria dels casos no s'ha tingut en compte que l'ensenyança de Grotowski —la via advàitica de retorn a la nostra naturalesa essencial— està basada i es fonamenta en l'establiment en la nostra identitat essencial i veritable. Contenint aquest error fonamental, l'ensenyança del mestre polonès s'ha considerat erròniament basada en la identificació habitual del «jo» consciència amb el cos-ment, és a dir, en el «jo» personal, i d'aquesta manera s'ha banalitzat completament convertint-se una ensenyança espiritual en una simple tècnica actoral. Formació normalment oferta com a corrent «alternatiu», impartida

per actors identificats amb la seva identitat personal, en *workshops* dirigits a actors que rebran una formació que perpetuarà la seva creença limitant de ser un «jo» personal. Sent aquest el gran obstacle que els impedirà inevitablement retrobar la font de la seva creativitat. Res més allunyat del propòsit real de la via advàtica espiritual de Grotowski, basada en la humilitat i la sinceritat de preguntar-se en silenci «¿Qui sóc jo?»

En el procés interior de retorn a la Font a través del cos-memòria, la ment i el cos dissolts en la font de consciència pura permeten alliberar el flux de sensacions. Aleshores en la nostra obertura des del cos-vida vers el món, amorosa i acollidora, el corrent d'impulsos vius ara brolla sense obstacles, lliurement, des de la font de presència conscient i viva —a través del cos-ment que ara és un canal obert— vers l'altre i el món. Com a resultat d'habitar en l'Ésser, la font de vida es manifesta com un corrent de vida en el cos, un torrent d'impulsos que omplen de vida el cos-ment. Ara el cos és el cos-vida. El cos sencer esdevé un flux d'impulsos vius. Impulsos que provenen de la font vivent. L'any 1970 Grotowski descriu aquest procés en Cieślak —que anomena procés orgànic— com «un riu d'impulsos, obert, vivent, que es dirigeix vers un altre ésser humà.»¹⁹³

Cieślak, l'aparent individu o «jo» separat, s'ha dissolt en la Font i ha esdevingut simplement «un riu d'impulsos», un riu de vida. Allò que jo consciència semblava haver esdevingut en la ignorància de la nostra veritable identitat, és a dir, un cos sòlid, dens, limitat i localitzat, ara —en la nostra comprensió viscuda i sentida en la dissolució del «jo» separat il·lusori en la Font— esdevindrà en canvi el que jo consciència sóc, és a dir, lluminós, obert, silenciós, delicat, transparent, buit i amorós. En altres paraules, en la ignorància, jo consciència semblava esdevenir el cos, limitat i temporal, però en el reconeixement de la meua naturalesa veritable és el cos el que esdevé el que jo sóc, infinit i etern.

En aquest amor —que és la dissolució de la sensació de separació que superposava el «jo» separat en la nostra experiència— ja no hi ha cap distinció entre el que jo consciència sóc i el que el cos sembla ser. No hi ha distinció entre la font de consciència viva i el cos-ment. Això és el cos-vida, el «jo» sencer, l'Ésser sencer. L'experiència és viscuda com una totalitat única, íntima, indivisible i innombrable. Això és el que significa «el vol» per Grotowski, alçar-

¹⁹³ *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1970, [00:42:50]. (Transcripció i traducció de l'autora).

nos per sobre de la il·lusió, alliberant-nos de les aparents limitacions i condicionaments del «jo» personal, i viure plenament la realitat de l'experiència.

Vam retrobar —no com una reconstrucció sinó com alguna cosa viva— una manera d'emprendre el vol. Vam cercar i vam retrobar les accions més petites, els impulsos d'aquell moment rememorat. Era com si aquest adolescent rememorés l'alliberament del pes del cos amb el cos, com si anés cap a un territori on ja no hi ha pes, on ja no hi ha més sofriment. Però tot això va ser fet a través dels impulsos i de les accions, les accions físiques més petites, reals, dels seu record, d'un esdeveniment rememorat, que era retrobat de nou —no reconstruït— per emprendre el vol.¹⁹⁴

Erròniament s'ha cregut de manera insistent i continuada que hi ha un «treball físic» en la via proposada per Grotowski. El cos, un cop dissolta la seva aparent solidesa o fisicalitat en la Font, permet en aquesta obertura i transparència manifestar-se el flux de vida a través d'ell. En realitat el suposat «cos» l'únic que ha de fer és mantenir-se en el seu estat original d'obertura i transparència, per no ser un obstacle al flux de vida que prové de la Font i que infiltra i permea completament el cos-ment. Revelant-se aquest corrent de vida en el món de manera orgànica, fluïda, delicada i silenciosa a través del cos-ment, i subsegüentment a través dels seus moviments, accions i relacions. Procés que Grotowski defineix com un «procés espiritual»:

S'ha parlat molt i ha esdevingut una llegenda, que és el meu terrible company, que fem teatre físic. És completament absurd. Nosaltres no hem fet mai teatre físic. Des del començament per nosaltres el problema ha estat que el cos no sigui un obstacle. És tot. La cosa veritable és que el procés fluid i que ve de dins de la vida de la persona i que s'imposa, que s'amaga, que arribi vers els detalls tècnics del que un fa. Podeu veure aquesta lleugeresa, fluïdesa, podríem dir, no fisicalitat en la manera que Ryszard fa els exercicis, hi ha silenci. El terra no fa soroll. Els debutants fan molt soroll. Hi ha la tendència natural i també un efecte de l'educació moderna, de violència. D'arribar per la força, cega. Fluïdesa, equilibri, procés. [...] Aquesta llegenda absurda que es tracta de treball físic és sempre el meu company. Vaig llegir una publicació on algú deia que en el Workcenter es treballa el cos. [...] És l'eterna llegenda. Evidentment és necessari treballar el cos també perquè sinó esdevé pesat, inèrtic, perd la seva capacitat. En el fons, es tracta de cremar les resistències del cos. És com si el cos desapareix. El cos és cremat i allò que presenciem és just un procés d'un flux d'impulsos vius. Un procés

¹⁹⁴ Marianne AHRNE, «De la pel·lícula *Il teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski*» (Pontedera, 1992), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 239-240.

que en polonès s'anomena *duchony*, la traducció literal és procés 'espiritual', 'invisible', [...]. Quan es treballa amb el cos cal eliminar. El cos ha de ser com un canal buit. Tot ha de poder passar pel cos, però no és el cos el que és important. Podem dir, no és la carn el que és important.¹⁹⁵

En tant que hem dirigit l'atenció vers l'espai interior, vers «el procés fluid que ve de dins de la vida de la persona», «els impulsos sorgeixen de manera natural des de dins del cos. L'impuls neix dins del cos i el cos perifèric s'adapta per si mateix. Aquest és un símptoma clàssic del procés orgànic.»¹⁹⁶ Quan el flux de vida o el corrent d'impulsos vius no troba obstacles en nosaltres resplendeix a través del cos-ment, que ara és un canal obert, i així impregna amb tota llibertat les nostres accions i relacions. Aquest «procés espiritual» en el que el riu de vida que prové de la font infiltra, impregna, permea i satura el cos-ment i subsegüentment els seus moviments, accions i relacions és el procés orgànic. Parlem del cos orgànic, viu, i del comportament orgànic. Només podrem sentir el cos com un canal buit i obert quan l'aparent «jo» separat ha perdut tota la seva aparent existència, dissolent-se en la font de consciència i vida que som. Per això Grotowski afirma que el procés orgànic és un procés espiritual.

Si en el procés d'obertura vers l'experiència objectiva hi torna a haver la identificació amb el pensament que em diu que jo consciència sóc el cos-ment, sens dubte tornarà a aparèixer la identitat il·lusòria del «jo» separat personal —ego— o la persona que habitualment creiem ser i aleshores el cos no es podria adaptar per si mateix al flux d'impulsos vius, és a dir, no es comportaria de manera orgànica, ja que el «jo» separat controlador inevitablement tornaria a dirigir el cos, amb l'objectiu inherent a ell de protegir la seva identitat i així perpetuar-se.

Recordem que l'aparició del «jo» separat personal vela aparentment les qualitats essencials de la consciència —que són el ser sempre present o eterna i sense límits o infinita— i així vela la veritable experiència del «jo» real. El «jo» personal havent-se separat o tallat de la Font i sentint-se així temporal i finit, i per tant amb les conseqüents por a morir i sensació de manca com els seus elements centrals, de manera inevitable resistirà el que està present i cercarà allò que no està present. Posarà resistència a certes experiències i per altra banda s'aferrarà a unes altres. Aquestes seran les seves activitats bàsiques. La por provoca resistència, i la sensació de manca provoca una cerca incessant d'allò que no està present. Aquesta por i aquesta

¹⁹⁵ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 13 octubre 1997, 6ª sessió. [pista 4, 00:03:01]. (Transcripció i traducció de l'autora).

¹⁹⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 192. (Traducció de l'autora).

manca —degudes a sentir-nos erròniament finits i temporals i per tant incomplets— i les consegüents resistència i cerca incessant, es manifesten en el cos com una xarxa de tensions i contraccions que justament el que fan és mantenir la identitat il·lusòria del «jo» separat personal.

D'aquesta manera el cos assumeix postures, gestos, comportaments i activitats, i la ment assumeix patrons de pensament, que són consegüents amb la creença que el «jo» separat viu en ells, és a dir, que provenen de la resistència i la cerca, fonamentals en el «jo» separat, i que formen una xarxa de tensions no funcionals en el cos i creences en la ment, que són els veritables obstacles tant a la via de desvelament i retorn a la Font com a la via d'obertura i acció orgànica en el món. Són un clar obstacle a la creativitat. Només retornant a la font de consciència pura i habitant en i com el nostre ésser essencial —on s'ha dissolt la identitat il·lusòria del «jo» personal i la sensació de separació— ens podrem obrir al món de manera orgànica, des de la presència conscient i viva, és a dir, despullats de l'ego que habitualment ens cobreix. Solament així l'actor pot esdevenir lliure, viu, creïble i orgànic a l'escenari. Per això és tan rar de trobar aquesta veritat en el treball actoral. Aquesta és la gran mancança actual en el món del teatre i de l'escena en general. Una mancança que tan sols podrà esdevenir plenitud si es retroba la dimensió humana i espiritual inherent a les arts escèniques.

En l'ensenyança de Ramana, com en la de Grotowski, trobem exactament la mateixa indicació sobre el cos, en tant que aquest no ha de ser un obstacle. La comprensió profunda de Ramana ens fa veure que els obstacles en realitat són els pensaments basats en una sola creença: que jo consciència sóc el cos-ment. Com hem vist, aquests pensaments, que són els responsables de l'aparició de l'entitat il·lusòria del «jo» personal, es dissolen quan retornem a la Font, és a dir, quan el cos-ment retorna a la seva essència i és revelat com a presència conscient i viva. Un «jo» personal intentant eliminar els bloqueigs i obstacles que ell mateix crea és una tasca impossible. Si no tallem l'arrel causant dels obstacles, potser podrem eliminar puntualment un obstacle, però aquests continuaran reapareixent en el cos mentre es mantingui la creença de ser el cos-ment.

Els condicionaments del cos-ment —causa directa dels obstacles a la nostra realització— són la resposta en el cos-ment a la creença que el que sóc és temporal i finit i per tant són mantinguts per la nostra mateixa creença de ser un «jo» personal. Aquesta creença, ens n'adonem o no, informa gairebé tots els nostres pensaments i sentiments i consegüentment

els nostres moviments, activitats i relacions. Així, l'aparent «jo» personal és la veritable arrel dels obstacles. I el «jo» personal no es dissol a través de pràctiques físiques portades a terme per un «jo» personal. Evidentment, qualsevol activitat, per «elevada» o «espiritual» o «creativa» que pugui ser, portada a terme des de la creença de ser un «jo» personal, l'única cosa que farà serà perpetuar l'aparent «jo» personal.

La dissolució de la sensació d'estar localitzat en i com el cos era exactament l'experiència de Cieślak. Fet que exposa amb les seves pròpies paraules en l'entrevista amb Margaret Croyden l'any 1975, quan diu que el que era fonamental era sentir el seu cos obert, anar més enllà del cos, més enllà dels obstacles, més enllà dels límits del cos, més enllà del «jo» personal i sentir la totalitat de l'Ésser.¹⁹⁷ Segons Grotowski, referint-se a Cieślak, el suposat «treball corporal» en realitat és:

[...] una manera d'eliminar els obstacles personals, resistències, bloqueigs. És una via negativa. Alliberar els impulsos vius en l'ésser humà. Tenen les seves arrels en experiències directes en la vida. Els bloqueigs desapareixen perquè és sincer. No en un sentit mental sinó en un sentit total. En Cieślak la seva naturalesa ha estat desvelada. No està dividit entre els conceptes mentals i la resta. És un ésser sencer. És al mateix temps esperit i cos. Biologia i lucidesa. És u.¹⁹⁸

Com deixa clar Grotowski, és en la sinceritat o desvelament de Cieślak —o el que és el mateix, a través d'una via negativa, i no a través d'un «treball corporal» imposat— que els bloqueigs i obstacles desapareixen i s'alliberen els impulsos vius en el cos. En el desvelament, en la descoberta del nostre ésser essencial, en una sinceritat total, quan s'han dissolt les tensions que servien per mantenir la sensació de la identitat imaginària del «jo» separat —la sensació del «jo» separat en el cos és com un nus apretat—, el cos se sent lleuger, transparent, obert, molt sensitiu, intensament viu i íntimament en contacte amb tot allò que es troba. És un cos amorós, sense defenses ni resistències, perquè no necessita protegir la fràgil identitat d'un ego o «jo» personal. És com un espai que ho accepta tot sense resistència i ho deixa anar tot sense aferrar-s'hi. És un cos vulnerable, obert, exposat, transparent. Vulnerable, en aquest

¹⁹⁷ Cf. *The Body Speaks*, produït i dirigit per John Musilli, editat per Camera Three, Ryszard Cieślak entrevistat per la crítica teatral Margaret Croyden, sobre els exercicis en l'entrenament de l'actor al Teatre Laboratori, Part 1 sobre els plàstics i Part 2 sobre els corporals. Inclou imatges del documental *Training at the «Teatr Laboratorium» in Wrocław*, 1975, 50 min, color, en anglès. [00:01:14].

¹⁹⁸ *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1970, [00:42:50]. (Transcripció i traducció de l'autora).

context, no es refereix a poder ser ferit fàcilment, sinó a ser completament sensitiu. El cos ja no funciona sota les regles que dicta l'ego. Les pors i els desitjos del «jo» separat ja no dirigeixen el cos. El cos és alliberat dels condicionaments que la ment finita li havia superposat. Gradualment les tensions en el cos que servien a la identitat il·lusòria del «jo» separat s'aniran afluixant i dissolent. Així el cos retrobarà la seva organicitat original.

És en aquesta etapa del procés quan hi pot haver lloc per a una pràctica o *sadhana* —tal com ho definia Barba— que en realitat és una nova manera de viure en la que permetem que el cos-ment es vagi alineant i s'adapti de manera natural al flux de vida, joiós, delicat i silenciós, que prové de la Font. Es dissolen així els vells hàbits, que provenien del «jo» separat, fet que permetrà el cos retrobar el seu estat natural d'obertura, expansió, transparència, adaptabilitat, disponibilitat, receptivitat i sensitivitat. En aquesta obertura, permissiva i acollidora, que és la nostra naturalesa essencial, no hi ha lloc per a cap resistència o aferrament. Les qualitats inherents en la nostra naturalesa veritable —amor, pau, felicitat, joia, vida i llibertat— no trobant cap obstacle en el cos-ment, impregnen i saturen gradualment el cos-ment —que ara és tan sols un instrument, transparent a les qualitats de la Font i al servei de la nostra identitat veritable— i subsegüentment també els seus moviments i accions —que s'omplen de vida i veritat— i les seves relacions, que manifesten amor pur.

Una ment transparent a la seva font és una ment que expressa amor. És una ment oberta, és a dir que no filtra l'experiència a través de la sensació de separació. Per contra, una ment que expressa odi és simplement una ment opaca a la seva font, una ment que filtra la seva experiència a través de la sensació de separació. Un cos que expressa vida és un cos transparent a la seva font —alliberat de la dictadura del «jo» separat—, un cos orgànic, un cos viu. Un cos contret i bloquejat és un cos opac a la seva font, i per això sembla haver perdut la connexió amb la font, i per tant no estant connectat a la font de vida, a la llavor, a les seves arrels, no és orgànic. No té un comportament orgànic. És un cos tallat de la Font, fragmentat, a les ordres del «jo» separat.

En la nostra cultura hi ha la tendència de tractar el cos només com una marioneta. És a dir, que el cos ha de ser obedient i realitzar les ordres de la ment. Així mai no es podrà ser orgànic. Perquè si hi ha un desfasament entre allò que un vol fer i el fer del cos, tota la fluïdesa, la continuïtat es trenca.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 10, 00:00:31]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Hem estat encoratjant el cos durant dècades a ser sentit i a moure's i actuar en nom d'un «jo» temporal i finit. En aquest procés doble, essencial i orgànic, s'allibera el cos de la tirania de l'ego. Desapareix la divisió o fragmentació entre la ment que controla i dirigeix, i el cos que està sota les ordres d'aquesta ment o «jo» separat. Ara el cos ja no ha de seguir treballant en nom de la creença en la separació i així el cos-ment retorna aleshores al seu estat original d'organicitat. Ara el «jo» és sencer, és a dir que engloba tota la nostra experiència: el repòs en l'Ésser i al mateix temps l'obertura vers el cos-ment-món. Som essència i experiència, o en altres paraules, som consciència i existència, som la Font i el cos-vida-món. Sense separació. Sense desfasament. Una totalitat única i indivisa.

Quan ens coneixem tal com som veritablement, coneixem el món com a nosaltres mateixos. No hi ha divisió, no hi ha separació, no hi ha distinció. Hem retornat a la unitat de la Font, la consciència no-dual. I sense perdre el contacte amb la realitat i sense deixar que la nostra identitat veritable torni a quedar eclipsada per l'experiència, ens obrim al món. Ara el cos-ment funciona completament obert, receptiu i fluid, en resposta als impulsos d'amor, intel·ligència i felicitat que provenen de dins, de la Font, d'allò que som. Ens mostrem en tota la nostra plenitud. En aquest procés interior i al mateix temps exterior d'obertura orgànica al món, la Font, o el que en la tradició cristiana s'anomena «esperit», i el cos-ment són u. Aleshores vivim la realitat de l'experiència, la unitat, l'experiència de no-dualitat en el món.

Tot aquest procés no seria possible si Cieślak no s'hagués entregat fins al punt de donar-se completament. Cieślak era capaç d'entregar-se totalment, sense escatimar, fins i tot allò més íntim i secret en la seva vida. Aquest era un «acte de sacrifici joíós». Això té a veure amb el fonament de l'acte total. Un acte que pot ser comparat amb l'acte d'amor més profundament arrelat i genuí, que segons Grotowski «constitueix l'essència més profunda de la vocació de l'actor». Grotowski arriba així al punt àlgid de la seva recerca en el camp teatral, però les limitacions d'aquest camp ja no li permetran anar més enllà. Per poder continuar la seva recerca espiritual necessitarà eixamplar el camp.

Si deve fare dono di sé totalmente perché l'atto sia totale. E l'atto deve essere totale perché l'uomo sia totale —come suggeriva Mickiewicz.²⁰⁰

²⁰⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Discorso in occasione del conferimento della laurea honoris causa» (1991), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, p. 103.

L'home total és l'home no dividit. Com hem vist, la vida és la consciència que brilla en el cos. Però si intentem afinar encara més aquesta afirmació, hem de dir que la vida que resplendeix en el cos no és exactament la consciència pura mateixa sinó que és la manera com se sent un cos que ha estat entregat, ofert, a la consciència pura, a la Font. Quan s'entrega el cos-ment a l'espai vast de la consciència que som, aquest s'allibera de la tirania del «jo» separat controlador. Aquest «jo» controlador era qui creava la divisió entre ell, la ment que controla i dirigeix, i el cos. O el que és el mateix, la divisió entre ment i cos, «esperit i cos», «lucidesa i biologia», entre jo i l'altre o jo i el món.

No estar dividit o ser total o sencer vol dir que no hi ha el «jo» separat controlador que dirigeix el cos. Expressa que no hi ha la divisió de l'experiència entre subjecte i objecte. Quan som sencers no hi ha dualitat. Tot és fluïdesa i espai. El «jo» separat s'ha dissolt en el retorn a la Font. Habitem en i com la unitat de la nostra essència, la nostra condició original, i la vida resplendeix a través nostre. Estem vius i som u. Ser orgànic és estar viu. I veurem que segons Grotowski «en el procés orgànic s'està unificat». En el procés orgànic la vida i la Font són u. Perquè la veritat és tan simple; no és res més que estar en l'estat prísti, diu Ramana. Aquest és l'estat que cerca Grotowski, l'estat original no-dual, en el que som completament presos per la veritat.

La veritat és una cosa que abraça l'home tot sencer, el seu cos es converteix en un corrent d'impulsos tan mínims que separadament són gairebé imperceptibles. És així quan l'home ja no vol amagar res: ni sobre la pell, ni la pell, ni sota la pell. [...]

Llavors, i això es fa per si mateix, aquells impulsos al límit del que és invisible donen vida a tota la vostra pell, al vostre ésser tot sencer, esteu tots sencers en el despullament, l'un enfront de l'altre. Gràcies a la força d'aquesta trobada total, desarmada, us heu tornat a arrelar a la vostra vida, en el més palpable de vosaltres, el que és més proper a la veritat absoluta, la veritat de l'ésser tot sencer. I després —un dia—, quan aquests impulsos, aquest acte, seran com innats en vosaltres, si un constrenyiment objectiu us ho prescrigués, ho podríeu fer vestits i fins i tot de «cap a peus», i —malgrat els vestits que us haurien estat imposats, afegits— aquesta nuesa humana, veritable, desarmada, bona, entrelluiria.²⁰¹

²⁰¹ Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 106-107-108.

En la nostra més completa i total obertura i exposició, el cos-ment és una expressió de la veritat. En el desvelament —en la descoberta del nostre ésser essencial— no estem dividits. En «aquesta nuesa humana», el cos-ment orgànic, el cos-vida, transparent a la Font i al servei de la Font, és una expressió perfecta de la veritat. I així l'espai que crea Grotowski per al treball amb l'actor esdevé un espai indispensable per a la vida, un espai sagrat, un lloc:

On no ens amaguem, on siguem com som, on el que fem sigui el que és sense mirar d'aparentar una altra cosa, un lloc, en suma, on no estiguem dividits. Si acomplim l'acte tot sencer, com en l'amor veritable, arriba un moment en què ja no es pot dir si actuem conscientment o inconscientment. Un moment en què som actius i perfectament passius — a la vegada—; en què la presència de l'altre es manifesta per si mateixa, sense haver de cercar-la; en què tota diferència entre ànima i cos és abolida. En aquest moment podem dir que no estem dividits.²⁰²

En altres paraules, segons Grotowski, en el retorn a la nostra naturalesa veritable —la unitat de la consciència no-dual— deixem d'estar dividits. La sensació de separació amb l'altre es dissol i resplendeix l'amor veritable. Els límits entre la ment conceptual, l'inconscient personal i l'inconscient col·lectiu es comencen a difuminar. El contingut de la ment en l'estat de vigília o ment conceptual s'eixampla accedint al contingut de la ment de l'estat del somni —l'inconscient personal— que es continua eixamplant accedint a l'inconscient col·lectiu per finalment dissoldre's en el camp vast de la consciència pura o transparent. En la transició entre la ment eixamplada —amb accés al contingut de l'inconscient personal i de l'inconscient col·lectiu— i la ment totalment relaxada en la seva font o essència, el temps i l'espai desapareixen i resta només consciència pura. La ment conceptual, que opera habitualment en l'estat despert, comença a relaxar-se i a eixamplar-se en el seu viatge de retorn a la seva essència, la font de consciència pura.

Aleshores, en la nostra obertura al món des d'aquest eixamplament, permetent que l'experiència aparegui en nosaltres i es fongui en nosaltres, ens mantenim establertes en l'Ésser, fluint sense obstacles amb el corrent autèntic de vida. En lloc del que seria el nostre moviment habitual, exclusivament cap a fora, estirats pel contingut de la nostra experiència i contraient el focus de la nostra atenció. Estat en el que, allunyats de la Font, ens dirigim únicament vers els objectes pels quals en realitat ens deixem prendre. I amb el focus exclusiu

²⁰² *Ibid.*, p. 120-121.

de la nostra atenció vers l'experiència objectiva, seríem estirats totalment fora de nosaltres, perdent així el contacte amb l'amplitud de la Font, el centre vast i profund, per acabar finalment perduts en el contingut de l'experiència. Oblidant així la nostra naturalesa veritable.

Però l'acte del cos-vida, en el qual la il·lusió de la separació s'ha dissolt, ens porta a la plenitud. Per contra, si no hem fet el viatge de retorn en el qual el «jo» separat s'ha dissolt en la Font, si ens amaguem darrere de les pors i desitjos del «jo» separat, és a dir, si no ens hem desvelat i continuem sota les ordres del «jo» separat, aleshores viurem una vida parcial, només amb una part de la nostra naturalesa. Mancarà la Font, l'essència. No viurem des de la nostra plenitud, des de la nostra completesa. Sinó que viurem fragmentats, des de la resistència i la sensació de manca, que mantenen la il·lusió de separació.

Tal com passa quan es practica alguna mena de gimnàstica sexual en l'amor: llavors estem esquarterats entre la consciència i el cos que executa les ordres de la consciència. I tornem altre cop a les divisions entre ànima i cos, consciència i inconsciència, sexe i intel·lecte — es podrien multiplicar aquestes oposicions fins a l'infinit. Però el que queda, en definitiva, és l'experiència de portar a terme l'acte amb només una part de nosaltres mateixos. I aquell que actua només amb una part de si mateix viu igualment amb només una part de la seva naturalesa. La seva vida és, doncs, parcial. En el fons, els dos problemes —no amagar-se i no estar dividit— n'han estat sempre un de sol.²⁰³

Les opinions sorgeixen de la ment fraccionada. Si en canvi el «jo» personal està absent, és a dir, quan no ens amaguem, com diu Grotowski, la situació se'ns presenta com una col·lecció de fets. Quan no ens deixem prendre per aquests fets l'acció adequada sorgeix espontàniament. Veure tots els fets possibilita l'acceptació. Quan ja no hi ha interferència psicològica no hi ha factors oposats i per tant no cal triar. L'acceptació no prové del cosment sinó de la nostra plenitud. Quan tots els elements de la situació són benvinguts en la nostra obertura, lliures de qualsevol qualificació, la mateixa situació demana l'acció, però no anem a ella estant armats. La resistència implica defensa i agressió: t'isoles a tu mateix, et talles de l'entorn, com si t'haguessis tallat del fil vital de la vida. Com hem dit, la permissivitat és el nostre estat inherent, la resistència és artificial, fabricada. Quan vius en el teu estat natural de presència alerta, la situació és totalment acceptada, experimentada plenament i al

²⁰³ Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 121.

mateix temps et sents completament lliure d'ella. La situació apareix en la teva intimitat i llibertat.

Un cop desvelats, quan contemplem el que ens envolta des de la totalitat, l'estructura del cosment, sencera, cobra vida. Ja no escoltem tan sols amb les oïdes. Sentim la música o el color o la forma o la vibració amb tot el nostre cos. Aquestes qualitats ja no pertanyen a un òrgan específic. Pertanyen a tot el nostre ésser. Això crea una profunda humilitat i innocència. És el resultat de la reabsorció de la individualitat en l'Ésser, en la quietud. Quan estem atents i alerta, apareix la humilitat. És una receptivitat, una obertura a tot allò que ens porta la vida. En aquesta obertura estem alerta però sense cap expectativa. Quan vivim en obertura permetem que cada situació vingui a nosaltres incondicionalment i plenament. Som l'escolta mateixa. Som l'espaiobert oberta i receptiva on apareix tota la nostra experiència. Aleshores ens trobem fora de l'estat habitual d'estar perduts en el contingut de la nostra experiència, i en aquesta via de l'escolta plena a través del cos, Grotowski intueix que podrem ser capaços de sentir el flux d'impulsos que s'allibera en el cos.

A causa de l'educació que rebem, estem habituats a actuar com si estiguéssim dividits en dues parts. Hi ha una part que vigila l'altra, no que testimonia —hi ha una gran diferència—, que vigila i que dóna les ordres a l'altra part. En el llenguatge freudià és el «superego»: «¿Com em comporto? ¿Què faig? ¿Com s'ha de fer?» I el cos esdevé una marioneta dirigida per alguna cosa. En el procés orgànic no hi ha aquesta divisió. En el procés orgànic s'està unificat. [...] S'està unificat i al mateix temps hi ha *alertness*.²⁰⁴

La presència alerta, *alertness*, ens manté en la mirada global, conscient, oberta, evitant que ens perdem en l'experiència i que l'experiència eclipsi la nostra naturalesa veritable. És un estat d'atenció contínua, obert, delicat, expansiu i relaxat. Quan ens mantenim en l'escolta global i alerta no emfatitzem els fets sinó l'escolta mateixa. Aleshores l'escolta és una escolta activa, en la que ens mantenim sempre oberts i receptius. És a dir que veiem els fets i un cop vistos els fets ens seguim mantenint en l'escolta global o la presència alerta. D'aquesta manera estem portant la nostra atenció a l'experiència de veure, més que a l'objecte vist. És la presència alerta que, com diu Grotowski, testimonia. S'està emfatitzant el fons, la presència conscient, el fet de veure i escoltar i no el primer pla amb els objectes que apareixen i desapareixen.

²⁰⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 27-28. (Traducció de l'autora).

I des d'aquesta escolta global i alerta, en la que el «jo» personal està totalment dissolt i estem «unificats», responem a l'experiència des de la presència conscient i alerta, des de la nostra naturalesa veritable, des del centre profund, des de la pau i felicitat inherents a la nostra essència, permetent que l'experiència vingui a nosaltres, aparegui en nosaltres i es dissolgui en nosaltres. Permetent que el que som, aquesta presència conscient, viva, oberta, lluminosa, receptiva i amorosa infiltri el cos-ment i impregni completament la nostra experiència en el món. Aquesta serà exactament la pròpia experiència de Grotowski uns anys més tard:

[...] se sent aquest centre i és com si es retroba una mena de font d'alguna cosa de bé. Si és la font del «jo», aleshores el «jo» encara no existeix. Això és molt important. No hi ha encara el pensament «jo». I és com si això es projectés sobre totes les coses que t'envolten, sobre tots els objectes que esdevenen de cop vivents i lluminosos. No en el sentit que, com sota els efectes de la droga, veig una bossa de plàstic, però és una bossa de plàstic que al mateix temps és un animal viu. No! La bossa de plàstic segueix sent perfectament la bossa de plàstic, però com és d'extraordinària! És com si emetés llum, *com sí*, repeteixo. No és com sota l'efecte de les drogues que de cop i volta en la bossa de plàstic hi ha una erupció de llum, no, la bossa de plàstic segueix sent una bossa de plàstic normal, però és tan fascinant, com si fos al mateix temps vivent i il·luminada, i fins i tot com si em donés felicitat. I no tan sols la bossa de plàstic, són tots els objectes.²⁰⁵

Com diu Grotowski, en el procés orgànic s'està unificat i hi ha presència alerta, ja que centrats en la Font, obrint-nos al món des de l'obertura de la presència conscient, no hi ha lloc per a la contracció d'un «jo» separat que divideix l'experiència des de la seva perspectiva de separació. És només un pensament el que divideix la intimitat de la unitat primordial en una aparent multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers, imaginant d'aquesta manera un «jo» i un «no jo». És simplement perquè la consciència sembla contraure's en una ment finita que aleshores la ment sembla dividir l'experiència entre un «jo» aquí i un món allí. Si creiem i sentim que som aquest «jo» separat, aquesta contracció o localització de la consciència infinita, aleshores no estem unificats sinó dividits. Per tant, estar unificat significa que jo consciència, en la meua obertura a l'altre i el món, mantenint-me establerta en l'Ésser indivís, en la meua essència, no m'identifico amb el cos-ment i per tant no m'identifico amb l'aparent contracció en una ment finita que conceptualitza i divideix.

²⁰⁵ *Ibid.*, p. 188-189. (Traducció de l'autora).

Aleshores l'acció —orgànica— o la resposta a qualsevol situació no prové de les reaccions condicionades del «jo» personal, prové de la presència conscient i alerta, de l'amor i la intel·ligència inherents al nostre ésser essencial. Actues en nom de la teva naturalesa veritable, no en nom del «jo» personal. La teva resposta no està colorada per les limitacions del «jo» personal; no està condicionada per la creença de ser el cos-ment. Tota la teva experiència recobra la seva riquesa i esplendor originals. Tot esdevé «vivent i lluminós».

I així l'acció prové de l'obertura, l'escolta, la receptivitat, la sensitivitat, la intel·ligència i l'amor. I aleshores la meva obertura a l'altre implica la «comunió» amb l'altre. Es tracta de l'obertura vers l'altre i el món des de la Font, des de l'Ésser compartit, des de la presència conscient, viva i alerta, des del cos-vida. Una obertura que és sempre acollidora i amorosa. Aquesta obertura orgànica al món és el que fa completa la via advàitica. Aquesta és la via advàitica genuïna. Que inclou el camí de retorn a l'ésser essencial que som —l'art de l'ensenyança vedàntica— i l'obertura orgànica des d'aquesta essència vers l'altre i el món —l'art de l'ensenyança tântrica. I aquesta via completa, que inclou tots els camps de la nostra experiència, ens possibilita l'experiència de la no-dualitat en el món.

L'acte del cos-vida implica la presència d'un altre ésser humà, la comunió dels homes. I els nostres mateixos records només són veritablement importants quan ens uneixen a l'altre, quan evoquen els moments en què hem viscut intensament amb els altres. Aquests moments estan inscrits en el cos-vida, pertanyen ja a la seva naturalesa. I si amb el vostre cos-vida toqueu algú, el vostre algú apareixerà en el que feu. I potser estaran presents al mateix temps aquell que és, aquí i ara, el vostre partenaire, i aquell que ha comptat en la vostra vida i aquell que comptarà en la vostra vida; i *Ell* serà un. Heus aquí per què, entre d'altres raons, això no pot adequar-se a la introspecció, a una actitud tancada sobre si mateix.²⁰⁶

1.1.5.1.1 L'impuls. Inici del flux orgànic

En la via de retorn a la Font a través del record en el cos, sentint la profunditat immensa en el fons del cos, si es permet que el cos cerqui allò que és íntim —en lloc de realitzar la imatge del record íntim evocat precedentment en el pensament— esdevens conscient d'un corrent d'energia que precedeix cada pensament i cada moviment i que Grotowski anomena «impuls».

²⁰⁶ Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 112-113.

En l'apropament orgànic es comença sentint el flux de vida dins del cos, sentint el fons viu de l'experiència. Sentir aquest flux de vida, aquest flux de sensacions, allibera l'impuls que precedeix el moviment. Aleshores el moviment —precedit per aquest impuls que prové directament de la font de vida, del centre més profund en nosaltres— no és un moviment imposat des de l'exterior, com podria ser un gest, sinó que té el seu inici i les seves arrels dins del cos, sorgeix del centre profund, i des de la profunditat del Cor es dirigeix vers l'exterior, vers un objecte. L'impuls és l'inici del moviment o de l'acció, inici que té l'origen en la Font, i que circularà lliurement en un cos que s'obre vers l'altre i el món sense defenses, sense trampes, sense trucs. Humil, entregat i vulnerable. En aquest acte d'amor el continu balanceig entre el tenir —el passat— i l'esdevenir —el futur— desapareix i et sents absorbit en l'ara de manera natural. Aleshores hi ha pau, silenci, tranquil·litat, de manera natural i joiosa en lloc d'una identitat personal que lluita per estar en silenci amb esforç, exercicis i tot tipus de pràctiques. Tot el contrari, habitant en la nostra essència ja som el silenci mateix.

Segons Grotowski, l'acte del cos-vida o l'acció orgànica impliquen la presència de l'altre. És la nostra obertura vers el món. Mantenint-te en contacte amb la Font pots sentir en aquesta intimitat l'impuls o l'inici dins del cos del moviment que sorgeix en l'escolta a l'altre. És l'inici de l'atenció, que s'origina en el camp vast de consciència. L'atenció és el moviment de la consciència, que va sempre des del nostre centre profund, l'origen, la consciència pura, vers un objecte. Podem dir que l'atenció és la consciència dirigida vers un objecte. Mantenint-te en la presència alerta, mantenint-te en aquesta humilitat i obertura, pots escoltar com rebre l'altre, com compartir, diu Cieślak. Existeixes juntament amb l'altre. És un acte d'amor. Abans de l'acció veritable —impregnada de veritat— sents sempre l'impuls que la precedeix. I aquest és tot el secret d'un actor orgànic, afirma Grotowski.

I és llavors quan s'allibera el que no ha estat fixat conscientment, el que és menys perceptible però d'alguna manera més essencial que l'acció física. És encara físic, però ja prefísic. Ho anomeno «impuls». Cada acció física està precedida d'un moviment subcutani, desconegut però tangible, que flueix de l'interior del cos. L'impuls no existeix sense el *partenaire*. No en el sentit d'un company d'escena, sinó en el sentit d'una altra existència humana. O simplement, una altra existència. Perquè per algú podria tractar-se d'una existència diferent de la humana: Déu, Foc, Arbre. [...] L'impuls existeix sempre *enfront de*.²⁰⁷

²⁰⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Resposta a Stanislavski» (novembre 1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 94.

Un dels punts fonamentals constatats per Grotowski durant la fase teatral és que l'acció orgànica sempre està precedida per impulsos, que tenen el seu origen en la Font, és a dir que provenen de la Font vivent. Quan el corrent dels impulsos que precedeixen les accions s'allibera, el cos de l'actor esdevé orgànic en el seu comportament. Aleshores el moviment de l'actor esdevé més fluid, més continu, menys picat.

Abans d'una acció, inclús l'acció més petita, hi ha com un moviment a dins, sota de la pell. Alguna cosa que s'està estendint vers, i això es prolonga en l'acció. Podem dir que quan som tallats dels impulsos, el que domina són els gestos. Diré que són reaccions o signes perifèrics del cos: les mans, la cara, les cames. I quan hi ha un flux d'accions, llavors, un flux d'impulsos que les precedeixen, tot comença, tot neix com de dins del cos —en realitat no és només el cos—, però com de dins del cos i això es prolonga en la perifèria.²⁰⁸

La vida d'aquesta acció prové d'un lloc profund, del centre, de la Font. L'acció orgànica està connectada amb aquesta vida i és una expressió d'aquesta vida profunda que s'origina en el centre de l'ésser humà. El riu ha de revelar la font, diu Grotowski. Però això només serà possible si «l'actor» o el «jo» personal es dissol. L'acció és autèntica, orgànica, quan es refereix a allò que la precedeix; quan no està tallada de la font vivent de la qual prové. És a dir, que els impulsos que sorgeixen de dins del cos, des de la Font vivent, circulen com un corrent subterrani —en un cos-ment obert i entregat— que finalment s'articula en les accions. L'atenció és la consciència en moviment i l'impuls-acció o l'acció orgànica és la vida en moviment.

[...] abans que una acció humana aparegui, hi ha alguna cosa que comença des del punt de l'experiència dins del cos. Alguna cosa que no apareix encara, que és com darrere la pell. I quan això depassa el nivell de la pell, esdevé visible. Utilitzo la paraula impuls perquè no conec una altra paraula. Abans de la reacció visible hi ha alguna cosa. Aquesta cosa es percep com una cosa que neix de dins del cos, [...]. Però realment no és només físic. Com a mínim, es pot dir que és psíquic en el fons.²⁰⁹

Amb la descoberta de l'impuls, Grotowski troba una via tangible per tal que l'actor surti dels límits estrets de la ment conceptual i accedeixi al camp vast de la psique, mantenint-se en

²⁰⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 24 març 1997, 1ª sessió. [pista 4, 00:02:20]. (Transcripció i traducció de l'autora).

²⁰⁹ *Ibid.*, 13 octubre 1997, 6ª sessió. [pista 9, 00:07:06]. (Transcripció i traducció de l'autora).

l'estat despert. Més tard Grotowski ens aclarirà que el camp de la psique és el camp de la consciència que conté la ment però que va molt més enllà. Recordem que, tal com hem dit, el camp infinit de consciència pura conté la ment finita, dins de la qual s'inclouen la ment de l'estat despert, l'inconscient personal i l'inconscient col·lectiu. El camp de la psique és una altra manera d'indicar el camp de la consciència, «que conté la ment però va molt més enllà». L'impuls, sent l'inici de l'atenció o moviment de la consciència està en contacte amb la Font, té el seu origen en la Font de consciència pura, i per tant es troba més enllà dels límits estrets de la ment de l'estat despert o ment conceptual.

D'aquesta manera, per poder sentir el flux d'impulsos vius en el cos, el camp limitat de la ment conceptual s'haurà d'eixamplar, submergint-nos avall, avall, avall, vers capes més i més profundes d'experiència en nosaltres mateixos, expandint-nos en els cercles de l'Ésser que s'eixamplen sense fi. A través del cos-memòria, en la via del record rememorat a través del cos, fem aquest recorregut submergint-nos profundament en el sentir, i atravesant els límits de la ment conceptual arribem al camp de consciència pura, on el cos ha esdevingut el cos-vida. En aquesta total dissolució de la contracció del «jo» personal en la Font s'ha alliberat el flux d'impulsos vius, que en la nostra obertura a l'altre i el món circularan a través del cos-vehicle i s'articularen en l'acció orgànica. Podríem dir que l'impuls, segons Grotowski, és la primera manifestació de la consciència en el cos. Uns anys més tard, el 1981, també a la Universitat de Roma, Grotowski, evidenciant una evolució permanent en el seu llenguatge, ens dirà també que l'impuls és el *chi* —energia vital— en acció.²¹⁰

El procés orgànic, en aquesta primera etapa, s'explorarà dins de les limitacions del context teatral i això no permetrà a l'ésser humà fer el viatge de retorn a la seva naturalesa essencial de manera plena i conscient. L'actor, sentint la seva identitat en el rol d'actor, i no sent capaç de sortir d'aquestes limitacions, manifestarà uns objectius limitats al seu ofici. Per això Grotowski necessitarà «explotar» els límits teatrals i anar més enllà. Per sortir ell mateix del rol autoimposat i limitant de director i perquè l'actor deixi de ser actor i surti dels clíxés autoimposats per l'ofici d'actor i els seus objectius merament teatrals, i com a ésser humà faci el viatge de retorn a la seva essència. En la fase teatral l'apropament al procés orgànic es porta a terme des de la perspectiva limitada de les tècniques de l'actor i l'art teatral, tot i que la visió de Grotowski ja era molt més àmplia, com hem vist.

²¹⁰ Cf. *Incontro con Grotowski*, enregistrament del seminari a la Universitat de Roma «La Sapienza», 4 maig 1981, 97 min., col., en italià i francès. URL <<http://www.eclap.eu/73018>>

Normalment, per a l'actor, si té una pràctica i una capacitat per al procés orgànic, arriba alguna cosa que és extremament propera a una tècnica personal, gairebé en el sentit tradicional d'aquesta paraula, però no és idèntic, no és la mateixa cosa.²¹¹

Com diem, el procés orgànic que proposa Grotowski als seus actors va molt més enllà de les tècniques teatrals. És en realitat, com hem vist, l'intent de portar a terme el viatge sagrat de retorn a la nostra condició original a través de la via advàitica integral proposada per Ramana Maharshi. Per això el procés orgànic —exploració de l'aspecte tântric de la via advàitica— és en realitat una tècnica personal espiritual, però les limitacions i convencions del context teatral no li permeten desenvolupar plenament el fons espiritual de la investigació. Els actors poden experimentar en certs moments molt puntuals un tast de la seva condició original però les etiquetes «actor» i «teatre» imposen uns límits a la recerca, una cuirassa i unes resistències que impedeixen a l'ésser humà despullar-se veritablement.

Segons Grotowski, l'actor en el seu procés orgànic «durant un curt període, d'una o dues hores, pot tocar gairebé un estat de gràcia, però just dues hores després s'enfronta amb totes les debilitats de la seva vida».²¹² Observació pertinent per part de Grotowski perquè en realitat el que està cercant és una manera de viure i no una tècnica actoral. Segons el seu mestre Ramana, fins que no s'ha descobert veritablement que el «jo» separat és inexistent, experienciem solament tasts breus i fugaços de la nostra condició original. Es pot haver tocat la Font però si no s'ha vist la no realitat de la creença «sóc el cos», es tornarà a la creença només sortir de l'estat.

Com hem vist, l'objectiu de Grotowski va ser sempre espiritual. Tal com hem comprovat, en aquesta primera fase ja apareix la llavor de tota la investigació posterior. Però per arribar a la profunditat espiritual que cerca, caldrà sortir del context teatral i ampliar la recerca al camp vast de l'experiència humana profunda. Deixant enrere el teatre, Grotowski començarà a posar l'èmfasi clarament en l'exploració de la naturalesa humana. Aquest procés portarà Grotowski a una exploració impregnada per una sorprenent llibertat. La bellesa i l'amor amararan les seves declaracions sobre la recerca postteatral. Serà un primer intent d'anar més enllà dels límits que imposa el context teatral, submergint-se en el cor de la relació amb l'altre, i descobrint una comunió sagrada amb el «germà».

²¹¹ Jerzy GROTOWSKI, «Tecniche originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 159. (Traducció de l'autora).

²¹² *Ibid.*, p. 160. (Traducció de l'autora).

Grotowski aconseguirà eliminar la divisió entre teatre i vida. Però s'adonarà que també caldrà trencar absolutament amb tot allò que el lliga a la recerca artística i establir clarament un altre camp d'acció, un punt de partida totalment diferent. En el qual manifestarà clarament que no hi ha cap interès ni de crear cap espectacle ni de cap tipus d'activitat participativa. Es tractarà del camp de les tècniques interiors, és a dir, el camp de la vida espiritual. I d'aquesta manera l'investigador polonès començarà a compartir de manera molt curosa, gairebé privada, la seva recerca personal espiritual.

L'apropament al procés orgànic —aspecte tântric de la via advàitica— s'anirà refinant fins arribar a la darrera fase, l'Art com a vehicle, on segons Grotowski, se cerca passar conscientment d'allò extremament viu o orgànic en el sentit biològic, vers un nivell delicat, transparent, subtil, per descendir o retornar de nou a la vida en el món, però conservant una qualitat subtil, «alguna cosa sempre viva dins del cor».²¹³ Centrant-se en la fase final de la recerca en l'aspecte vedàntic de la via advàitica. És a dir, finalment, la culminació de la recerca de Grotowski implicarà la realització plena i conscient de la via advàitica integral, és a dir, l'apropament complet a la vida espiritual. Actualitzant de manera única i originalment creativa la via espiritual advàitica de Ramana Maharshi.

²¹³ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 20 octubre 1997, 7ª sessió. [pista 7, 00:09:21]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Jerzy Grotowski l'any 1964. (Autor: Tadeusz Drankowski)

*No vaig arribar a aquest treball buscant el teatre i, en realitat,
vaig buscar sempre alguna altra cosa.*

Jerzy Grotowski (1992)

1.2 Del teatre al Parateatre

En l'intent de revelar l'essència profunda de l'ésser humà, segons Grotowski, en cada fase de la seva recerca s'haurà de superar una nova barrera. Cada fase implicarà un pas endavant vers aquell punt en el qual ens mostrem desvelats. Un pas més vers la realització de la via de retorn essencial, és a dir, la realització del seu ésser veritable. Així, cada fase de la recerca porta dins seu, silenciosament, la llavor de la fase següent. El Parateatre serà una continuació evident del que Grotowski ja cercava en el teatre, motivat profundament per descobrir la vida interior espiritual en l'ésser humà. Seguirà treballant en la recerca iniciada en l'espai dels assaigs —la recerca fascinant sobre les possibilitats de l'ésser humà—, en aquell espai que veu com un camp d'experiència humana extraordinari. Una recerca que el porta a descobrir que l'essència del teatre és la trobada. La relació interhumana.

Tot i que en el camp teatral s'han format les bases del seu grup, el Teatre Laboratori, en el període després del teatre o de les experiències parateatral, el que vol és fer «explotar» la convenció dels límits del teatre per descobrir un «teatre» que superi els seus propis límits; un camp més ampli que anomenarà postteatre, teatre participatiu, cultura activa o més formalment, Parateatre.

Grotowski sent que les paraules «teatre» i «actor» limiten, perquè d'alguna manera estan associades a l'acció d'imitar algú o d'interpretar algú altre i per tant són impediments a «ser qui som». Impediments al procés de desvelament i retorn al nostre ésser essencial, al nostre ésser veritable despulat de tot allò autoimposat i artificial. Al mateix temps, aquestes paraules estan associades a una trobada, que, situada en el terreny «actor-espectador», segons Grotowski té una base falsa ja que no es tracta d'una trobada basada en la tria recíproca. Així el Parateatre apareix com una necessitat de transcendir límits, convencions, imposicions, restriccions, encara però en la línia de les investigacions vinculades al passat en el teatre, en una continuïtat i desenvolupament de la recerca iniciada en els assaigs teatrals. Per tant, segons Grotowski, no es tracta d'un fenomen tallat del seu passat artístic, sinó que aquesta nova etapa és molt conseqüent com a prolongació del seu camí artístic. Com hem vist, en la concepció del Teatre Pobre ja hi havia el germen de tota l'evolució posterior.

La recerca postteatral es portarà a terme doncs en un terreny vinculat encara a l'art o la cultura, però no en el sentit de creació d'espectacles; aquest aspecte s'abandona totalment i

definitivament en aquest segon període. Grotowski entra en un camp nou, el de l'experiència parateatral, però que es troba en una continuïtat respecte del camp anterior. Grotowski ho veu com un nou horitzó però que prové de l'horitzó precedent. Passa de l'experiència teatral a una experiència que ja no és teatral, i que anomenarà experiència parateatral, i que en el fons és una experiència humana. En aquesta segona etapa deixa enrere el teatre i l'actor per centrar-se en l'ésser humà. Deixa enrere els rols de director i d'espectador per submergir-se en una experiència interhumana on no hi ha diferències entre les persones. Són tots participants, ell inclòs. Aquest és el primer gran canvi de perspectiva que serà fonamental en el desenvolupament de la investigació de Grotowski.

L'investigador polonès cerca un camp d'acció diferent al del teatre, més enllà de les limitacions del context teatral. Un camp més ampli en el qual es proposa transformar la vida en alguna cosa que és similar a l'art —art entès com a vehicle per al procés de retorn a la Font i d'obertura orgànica al món, que ha explorat en la fase teatral— i que al mateix temps aquest art, l'art de la via advàitica integral o art no-dual, esdevingui alguna cosa molt simple, elemental, íntima, que puguem experimentar en la nostra vida i que finalment esdevingui la nostra vida. «Aleshores l'art esdevé la vida, la vida esdevé l'art.»²¹⁴

Segons Grotowski, eliminant la noció de teatre —que és limitant— el que ens queda és un actor davant d'un espectador. Així apareix la noció de trobada. En aquesta nova etapa caldrà alliberar la trobada —que ja s'havia explorat en el context teatral— de totes les limitacions teatrals superposades, per arribar a la trobada en un sentit primordial; un fet interhumà, despulat de connotacions, situat més enllà de la interpretació, les màscares i els rols, però també més enllà del banal i del quotidià. Una trobada on es deixa d'interpretar, d'amagar-se, i on t'alliberes de la cuirassa que cobreix el teu Ésser. Una trobada on et mostres desvelat, nu, indefens. On es revela el teu ésser essencial, despulat. Una trobada veritable, on no hi ha diferències entre les persones i on la tria és recíproca. Per Grotowski la trobada només podrà ser veritable si la tria és recíproca.

Aquí se cerca una trobada per a períodes d'una certa durada. No hi ha mai públic. Cadascú és triat individualment. És una trobada basada en la relació humana. Honesta i justa. No hi ha espectadors, ni actors, ni director. Només participants, tots actius. Es tracta d'una situació

²¹⁴ Jerzy GROTOWSKI, *Seminari a la Universitat de Roma*, Roma, 29 novembre 1975, [pista 2, 00:14:55]. (Transcripció i traducció de l'autora).

interhumana en la que s'ha alliberat l'espectador, l'actor i el director, dels seus rols restrictius respectius. S'han retirat les convencions teatrals. El que hi ha és una mena de petit grup humà amb Grotowski al front, que s'obre per a la participació de membres temporals. S'ofereix la possibilitat de desvelament a persones que ho necessiten, persones afins, que cerquen una resposta a la mateixa pregunta que acompanya Grotowski des de fa anys: ¿com podem viure de manera veritable? Cerca «germans». Persones que cerquin el mateix tipus d'experiència en la vida. El mateix tipus de desvelament. Aquells per als quals el desvelament sigui indispensable.

Aquestes són les bases del «teatre participatiu», en el qual té lloc una acció interhumana, que implicarà necessàriament una relació viva amb l'altre i el món. Una manera de viure que com hem vist prové de la Font, de l'essència. L'objectiu de Grotowski en aquesta fase és despullar el procés de desvelament o retorn a l'essència i el procés orgànic d'obertura al món —és a dir, la via advàitica integral que ha estat explorant fins ara— del context teatral. Perquè sent que el context teatral limita i no li permet viure plenament l'experiència de ser el seu ésser despul·lat i obert, presència conscient i viva. Necessita anar més enllà i portar els dos processos que conformen la via advàitica —el procés de retorn a l'essència i el procés d'obertura orgànica vers l'altre i el món— del context limitant del teatre al camp vast de la vida. Com hem dit, l'experiència parateatral està lligada a la «trobada», és a dir, a una certa manera de viure. Una manera de viure que implica la trobada veritable amb si mateix i la trobada viva i autèntica amb l'altre. Aleshores la frontera entre allò que és la vida i allò que és el procés interior i el procés orgànic és molt subtil. En realitat el que està cercant és que la via advàitica integral esdevingui una manera de viure: «la vida veritable».

Apocalypsis cum figuris, el darrer espectacle dirigit per Grotowski, que s'estrena el febrer de 1969, trobant-se encara en el terreny teatral, estableix un pont amb el nou terreny parateatral. És una obra que està suspesa entre la forma del teatre i la trobada. Segons Grotowski, *Apocalypsis cum figuris* «è un incontro ma che resta in una certa situazione teatrale, ma può servire come punto di partenza verso un altro incontro che può essere più totale e anche totale del tutto. E lo stesso incontro totale può servire a qualche cosa, forse per il passaggio a qualche cosa che è ancora più importante, che è la nostra conversione alla vita vera, è come

la nostra conversione alla vita vissuta, è come la nostra conversione alla vita tout court, assoluta.»²¹⁵

Entre els espectadors d'*Apocalypsis*, a poc a poc es va començar a crear una mena de comunitat que creixia al voltant del grup del Teatre Laboratori. Els espectadors van esdevenir més que espectadors. Eren persones afins que van esdevenir gairebé com membres del grup o que nodrien el grup en certa manera. I aleshores *Apocalypsis* va començar a funcionar com a punt de trobada. Grotowski en aquell moment estava plenament immers en el món dels assaigs, ja no li interessaven els espectacles, i la seva intenció era trobar la manera de portar aquestes persones a l'interior del treball que s'explorava en els assaigs. És així com apareix el teatre participatiu o Parateatre. Recordem que el treball essencial en *Apocalypsis* va ser retrobar una plenitud, una totalitat, que revelant la consciència pura que som abraça també l'experiència objectiva, el cos-ment-món. És a dir, experienciar la realitat no-dual de l'experiència, la unitat del nostre ésser essencial, en l'acció i la relació. *Apocalypsis cum figuris* va marcar per a Grotowski l'inici de la possibilitat de compartir la via essencial amb l'altre i el món, un nou estadi de la seva recerca en el qual s'havia creuat una barrera.²¹⁶ I és aquesta recerca essencial la que continuarà en la següent fase i s'explorarà durant el període parateatral.

Després d'*Apocalypsis* Grotowski anuncia que deixa de ser director teatral. Deixa el teatre com a ofici. Des de mitjans dels seixanta estava perdent l'interès per la creació d'espectacles. Tot el seu interès se centrava en el fenomen de la participació, com a exploració postteatral, i en les tècniques interiors, és a dir, el camp de la realització espiritual, que és el seu veritable centre d'interès ja abans del teatre. Com hem vist, aquesta és la seva recerca personal que travessa i infiltra el territori del teatre i que l'acompanyarà sempre, aflorant públicament com a terreny base i camp d'exploració a partir del Teatre de les Fonts, cap el 1976.

Durant la recerca en el terreny teatral, és en la relació amb l'altre que Grotowski aconsegueix començar a sortir de les seves pròpies limitacions i condicionaments i a sentir momentàniament la dissolució del «jo» personal, la dissolució de la sensació de separació, i aleshores és quan experimenta breus tasts de la seva naturalesa veritable. L'amor i l'escolta

²¹⁵ Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 427.

²¹⁶ Cf. Zbigniew OSIŃSKI, *Grotowski and His Laboratory*, PAJ Publications, Nova York, 1986, p. 120, i *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p.73.

comencen a reemplaçar la por, la vergonya i l'actitud dictatorial dels primers anys en la professió teatral. La relació humana provoca els primers canvis en ell. Comença a explorar una nova manera de trobar-se amb l'altre, autèntica i transformadora, però s'adona que l'experiència no és completa. Abans haurà de creuar certes barreres en la seva pròpia vida. Necessita sortir del rol de director, que el limita, sortir del context teatral, necessita sortir de les seves pròpies limitacions i descobrir qui és a nivell profund, essencial. Necessita centrar-se en el seu viatge espiritual per poder experimentar el desvelament que està demanant a l'actor. Necessita submergir-se en la Font.

Necessita viure la trobada humana més despullada, més veritable i honesta. La trobada en la que pugui desvelar-se davant de l'altre i sentir el flux orgànic de vida dins seu, fluint joiós a través seu i impregnant de vida, lluminositat i veritat les seves accions i relacions. El seu somni és submergir-se en la vida veritable on tot és portat pel flux d'una organicitat primordial. Aquest és el seu gran anhel, la vida sense constriccions, l'estat primigeni, la llibertat original. Aquesta alliberació de la sensació de separació és el que desitja més intensament. Aquest anhel comença a evocar en ell la imatge de la figura d'un home que camina lliure vers allò essencial, desaferrat però plenament obert a l'experiència, i en aquesta obertura des de l'essència apareixerà la possibilitat de la relació viva i veritable amb l'altre.

És la vida la que ens canvia. [...] És el resultat, els fruits d'una llarga evolució, en el meu treball; en la manera com em trobo amb la gent. En la meua cerca de sentit. Això és el que m'ha portat a certs canvis. No és una decisió conscient. És més aviat un deixar anar les coses que ja no necessites. [...] Confrontar la vida tal com som, de manera directa, sense intermediaris. Aquest és el canvi, la llavor del canvi. [...] Sobre el canvi en les coses suplementàries, cabell, barba, va succeir així: el 1970 vaig vagabundejar a través d'Àsia sobretot per l'Índia. No era la primera vegada que havia anat com a vagabund a l'Índia. Però aquesta vegada va ser molt difícil per mi, ja que sentia que havia de superar alguna cosa en mi, una feblesa en mi. Era com una pesantor. Una certa inèrcia en el cos. Aquesta inèrcia ja estava amenaçant tota la meua vida. Gradualment vaig perdre la meua vestimenta europea i també vaig perdre molt pes. Vestia com un hindú ja que no tenia res més. Vaig agafar una infecció i no podia utilitzar l'aigua per afaitar-me. Així que vaig deixar que creixés el pèl. Aleshores em vaig trobar amb els meus col·legues a Xiraz, Iran. [...] No tan sols vagabundejar en el sentit de viatge. És una recerca, una búsqueda. És estar sempre en moviment, sempre cercant alguna cosa; per trobar l'essència. Per estar amb algú i tenir aquesta essència. Aquesta és la cosa essencial en la vida. [...] Fer autoestop durant les vacances no és una recerca. La recerca és el que fem en el nostre treball, en la nostra manera

de viure. En la manera com ens apropem a la vida cada dia. Però hi ha també aquesta necessitat de submergir-se en la veritable substància de la vida i deixar de ser membre d'un grup cultural. Esdevenir desconegut. I confrontar la vida com algú totalment desconegut. [...] I trobar l'altre en un contacte directe amb ell. I aquesta manera de trobar-se és preciosa. I per això vagabundejo en les meves vacances. És una mena de meditació activa. Al mateix temps podem dir que la meua recerca és el que faig en el meu treball. Però vagabundejar i les trobades amb persones quan vagabundejo és una forma de meditació en la meua recerca, a propòsit de la meua recerca. És la inspiració i l'expiració. És un doble ritme, com la nit i el dia. Treballes amb el teu grup però després has de marxar i submergir-te en la vida a la teua manera, per després tenir ganes de tornar. El vagabundeig és una part íntima de la meua vida. Per estar junts hem de tenir també el dret a la solitud. El dret a marxar per poder tornar. Aquests dos moviments són molt bells.²¹⁷

A finals dels seixanta Grotowski s'adona que per poder avançar amb les seves investigacions necessita viure ell mateix l'aventura que està proposant als seus col·laboradors. Per mostrar aquest nou camí vers l'experiència humana desvelada i viva, fora ja del context teatral, s'haurà de «submergir en la veritable substància de la vida», haurà de viure ell mateix aquesta experiència de plenitud en la seva vida. Finalment haurà d'esdevenir el caminant desaferrat i lliure que es dirigeix més enllà de l'art, en el seu viatge de retorn a la seva naturalesa original, per viure la llibertat que tant anhela i que és el seu desig primordial.

El 1966, quan vas filmar el film, jo donava l'estímul als altres —d'una manera exterior— perquè visquessin l'aventura que aleshores creia que estava limitada únicament al teatre. Però després vaig arribar a un punt on vaig comprendre que si jo mateix no passava l'aventura d'alguna cosa que deixa viure amb un cert acord, molt simple, molt elemental amb si mateix, jo no podria fer res més. Calia estar a dins, no fora, fins el final, com saltar a una mena d'abisme.²¹⁸

En aquest moment es produirà una lluita en ell entre abandonar l'èxit i l'estabilitat que ha aconseguit en el món teatral, però que en realitat sent com un pes enorme damunt seu, o posar-se en camí vers el que més desitja, el camí vers l'essencial. Tot i la por al desconegut, a «l'abisme» que s'obre davant seu, sap que el teatre és ja un capítol tancat en la seva vida. I és aleshores quan finalment pren la desició de fer el que serà el seu viatge més difícil però també

²¹⁷ *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista a cura de la crítica teatral Margaret Croyden. Produït per Creative Arts Television (Connecticut), 1973, 29 min., col., en anglès i francès. [00:04:20]. (Transcripció i traducció de l'autora).

²¹⁸ *Grotowski ou... Socrate est-il polonais?* 1977, [00:26:49]. (Transcripció i traducció de l'autora).

el més joiós, el viatge de superació de les limitacions més pesants, les limitacions del seu propi «jo» personal, que li estant impeding la trobada oberta i autèntica amb l'altre, i la connexió amb la vida veritable. Aquest serà un pas decisiu en el seu viatge espiritual personal.

Sent que ja no pot respirar. La sensació de separació —qualitat bàsica del «jo» personal—, és a dir, la sensació de separació de la font de vida, de separació de l'altre i de separació amb si mateix, la por i la vergonya que experimenta habitualment en la seva vida, l'estan ofegant. Per poder seguir endavant no té altra opció que sortir dels seus hàbits, de la seva inèrcia, de les constriccions autoimposades, i sortir a l'aventura, «saltar a l'abisme». I la gran oportunitat apareix en el seu tercer viatge a l'Índia, l'estiu de 1970, que serà un veritable vagabundeig, en tots els sentits de la paraula i que implicarà deixar anar la identitat il·lusòria del «jo» separat personal per confrontar la vida des de la plena obertura del seu ésser despullat i poder-se submergir en la vida veritable i joiosa. Aquesta experiència essencial es manifestarà plenament en ell, tant en el canvi de rumb de la seva investigació com en un canvi radical del seu aspecte exterior.

Vaig descobrir que jo mateix era massa pesat i que començava a tenir por de les aventures. Aleshores vaig sortir vers les aventures, per retrobar la connexió amb el món viu. Trobar que el cos sigui com el bosc i no com la fusta d'una cadira. [...] El que cal cercar és no morir per una mena d'esterilitat, de pesantor, de tenir vergonya del propi cos.²¹⁹

Durant 1969 havia fet dos viatges a l'Índia, però serà durant el tercer viatge a la terra del seu mestre, entre juliol i agost de 1970, quan experimentarà l'inici d'una gran revolució en ell. Aquest procés implicarà també un sorprenent canvi físic. Que en realitat és simplement el reflex de la transformació a un nivell molt més profund que ja havia començat durant el primer viatge a l'Índia però que experimenta plenament en aquest tercer viatge. Si hi ha un canvi exterior hi ha un canvi interior i viceversa, diu Grotowski.

Comença a explorar veritablement, a un nivell profund, els dos processos de la via advàitica integral, en ell mateix: el procés vedàntic de retorn a l'essència i el procés tântric d'obertura orgànica des d'aquesta essència vers l'altre i el món; que fins ara indicava als altres tan sols des d'un nivell intel·lectual. Ara sent que ha de viure ell mateix el camí que fins ara ha estat

²¹⁹ *Grotowski ou... Socrate est-il polonais?* 1977, [00:24:34]. (Transcripció i traducció de l'autora).

indicant als altres. Aquesta serà una experiència fonamental per Grotowski, un pas decisiu en el seu viatge espiritual vers l'essència, vers l'Origen, vers el seu ésser veritable.

La vida s'obre pas des del més profund d'ell i comença a brillar a través de la seva nova imatge. El dolor s'ha convertit en una joia immensa. A mida que els elements objectius o contingut objectiu de la nostra experiència es va esvaïnt, el nostre Ésser comença a emergir des del fons i comença a brillar més intensament. Tot el que el limitava exteriorment, i que en realitat no era essencial en ell, comença a desprendre's d'ell. Es produeix en ell un veritable despullament. Es desfà de gairebé totes les seves pertinences. El seu pis queda pràcticament buit, a part d'un matalàs, un sac de dormir, uns llibres, una tetera i quatre utensilis de cuina. Sense taula ni cadires ara es fa vida a terra. És un retorn a la simplicitat. S'allibera finalment de la màscara escrupolosa darrere de la qual s'havia estat amagant durant tots aquells anys, volent crear una façana convencional per ser acceptat socialment.

El negre rigorós del vestit de banquer i la corbata que l'havien caracteritzat fins ara, són reemplaçats per uns texans. La camisa conservadora i tancada ara es converteix en una camisa moderna, oberta, que mostra sense vergonya el seu cos. Les sabates clàssiques d'oficina són abandonades per unes sandàlies que mostren els seus peus, fins ara sempre coberts. Fins i tot les ulleres fosques deixen pas a unes noves ulleres amb vidres transparents que mostren obertament la seva mirada i la brillantor dels seus ulls. I la cartera d'empresari és reemplaçada per la motxilla d'aventurer. La seva aparença fins aleshores, extremament conservadora, amb el cabell sempre tallat de manera convencional i cara ben afaitada, ara s'ha convertit en una imatge molt més jove i moderna. El cabell i la barba ara creixen lliures i salvatges. La distància i la fredor han deixat pas a la proximitat i la humanitat. Comença una nova vida. Tot aquest canvi coincideix també amb una dieta proteica que el fa perdre quaranta quilos. A la tornada del seu tercer pelegrinatge a l'Índia, el setembre de 1970, declara:

A la meua vida, aquest és un moment crucial. El que dins meu s'inclinava, des de fa anys, vers altres horitzons, acaba de culminar. Si vaig entrar en el professionalisme no va ser per tornar ara al diletantisme; però sembla que tampoc no vaig entrar-hi per quedar-m'hi. El que va ser recerca en el teatre, en la «tècnica», fins i tot en el professionalisme (tal com nosaltres ho concebíem: com una *vocació*), m'ho estimo encara. Però ja respiro un altre aire. Els meus peus toquen ja un altre terra i una altra crida m'agullona els sentits.

Cap allà em dirigeixo. Sento les vostres veus, les vostres preguntes. *Sobre el teatre*. Giro el cap envers elles, *envers el teatre*. Us parlo del que fou, del que cercava en aquella altra vida.²²⁰

²²⁰ Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 101.

Jerzy Grotowski a Brzezinka, a principis dels anys setanta. (Autor desconegut)

LA RECERCA DE LA PLENITUD ESSENCIAL.
MÉS ENLLÀ DEL TEATRE

No és el teatre el que és indispensable, sinó creuar les fronteres entre tu i jo.

Jerzy Grotowski (1972)

L'ull amb el qual veig Déu, és el mateix ull amb el qual Déu em veu a mi. L'ull de Déu i el meu són un sol ull, una sola mirada, un sol coneixement, i un sol amor.

Mestre Eckhart (s. XIV)

Cartell fet en ocasió de la celebració del vintè aniversari del Teatre Laboratori, 1959-1979. (Autor: Krzysztof Bednarski)

2.1 Període parateatral (1969-1978). La recerca de la plenitud joiosa

Segons relata Osiniński en el seu llibre *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*,²²¹ el dissabte 18 de gener de 1969, quan tot just havia acabat de tornar del seu primer viatge a l'Índia,²²² Grotowski es va trobar en un restaurant de Varsòvia amb Zbigniew Raszewski, historiador teatral, i li va parlar sobre el seu recent viatge a l'Índia. Raszewski va descriure detalladament la trobada en el seu diari.²²³ La conversa es va iniciar parlant de temes vinculats al teatre: sobre la possible publicació en polonès del recent llibre de Grotowski *Towards a Poor Theatre*²²⁴ i sobre la darrera obra de Grotowski *Apocalypsis cum figuris*.²²⁵ Però, Grotowski, poc interessat en seguir parlant de teatre, li diu a Raszewski que hi ha «altres qüestions més importants que l'absorbeixen». De manera directa i sense introduccions, Grotowski canvia radicalment el rumb de la conversa, i tal com recorda Raszewski, diu:

«I arrived to the conclusion», he says, «that I should change the take-off point».²²⁶

Davant de la sorpresa, completament justificada, i de la visible incomprensió per part de Raszewski, Grotowski, sense un aclariment directe, entra en el que Raszewski considerarà un terreny íntim i delicat, i que de manera inusual Grotowski no contraresta fent ús de la seva coneguda ironia. En aquest despullament inesperat, en lloc d'utilitzar les seves armes de defensa habituals, Grotowski manté en canvi una honestedat i una simplicitat màxima en el seu vocabulari i en el seu to.

Per explicar a Raszewski les motivacions i significat d'aquest «canvi de punt de partida» que li acaba d'anunciar, Grotowski comença a parlar-li sobre Ramana Maharshi i sobre la influència del mestre hindú en ell i en la seva vida. Grotowski explica a Raszewski, de manera fluïda i vívida, la història de la seva descoberta de Ramana Maharshi als nou anys. Li relata com gràcies a la seva mare entra en contacte amb el llibre *A Search in Secret India* ('*L'Índia secreta*') de Paul Brunton. En el qual Brunton descriu les idees i pràctiques de Ramana,

²²¹ Zbigniew OSINIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p. 64-69.

²²² Aquest primer viatge a l'Índia va ser de desembre de 1968 a principis de gener de 1969.

²²³ Zbigniew RASZEWSKI, *Raptularz: I*, edició a cura d'Edyta and Tomasz Kubikowscy, 2 vols, Puls, Londres, 2004, p. 484-488.

²²⁴ Primera publicació en anglès a finals de 1968.

²²⁵ S'estrena oficialment l'onze de febrer de 1969.

²²⁶ Zbigniew OSINIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p. 65.

l'eremita d'Arunachala,²²⁷ i la seva experiència de realització espiritual gràcies a la saviesa d'aquest home sant que vivia a Tiruvannamalai. Una experiència reveladora que Grotowski compara amb la seva pròpia reacció després de llegir per primer cop els capítols del llibre de Brunton dedicats a Ramana, cap als nou anys, quedant-se totalment en xoc. Capítols que posteriorment faria llegir a tothom que treballés amb ell.²²⁸ Grotowski continua explicant a Raszewski la seva fascinació amb Ramana:

«Two years later, when I was ten, I read *A Search in Secret India* again and made some notes²²⁹ which I still have. I tried to practise what Maharshi practised. [...]

I returned to Brunton's book after the war.²³⁰ I read the writings of Maharshi in English. [...] My brother photographed a picture of Maharshi from Brunton's book, as well as an image of the shrine in Tiruvannamalai.²³¹ I never parted with these pictures.»²³²

Grotowski, seguint amb el seu relat sobre allò que veritablement el devora —que com veiem no té res a veure amb el teatre— explica a Raszewski com recentment, en un viatge en avió des d'Amèrica a Europa,²³³ mentre fullejava un atlas, de cop apareix el mapa de l'Índia i com un «flaix sorgit de l'abisme del temps» la mirada de Grotowski és atreta vers un petit promontori al damunt del qual hi ha escrit el nom de Tiruvannamalai.²³⁴ Aquest incident impulsa Grotowski a fer el seu primer viatge en solitari a l'Índia. Un cop a Delhi, s'immergeix en un sorprenent i transformador pelegrinatge vers Tiruvannamalai, concretament vers Arunachala, la muntanya de la flama sagrada —el turó on havia viscut Ramana Maharshi durant els darrers cinquanta-quatre anys de la seva vida—, experiència que resultarà fonamental per a Grotowski i que anys més tard definirà com un «retorn a la font», un lloc que tenia «el sabor del retorn a una terra coneguda».²³⁵ Així ho descriu a Raszewski:

²²⁷ La història sobre el seu primer contacte amb Ramana Maharshi, Grotowski l'explicarà públicament en diverses ocasions i apareixerà publicada en el text «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 143-174.

²²⁸ Eugenio BARBA, *La tierra de cenizas y diamantes. Mi aprendizaje en Polonia. Seguido de 26 cartas de Jerzy Grotowski a Eugenio Barba*, p. 167 (en el text de la nota a peu de pàgina núm. 80).

²²⁹ Segons una conversa privada de Zbigniew Osiniński amb Grotowski el 1976, aquestes notes, que Grotowski va titular «Notes sobre la iniciació», eren un conjunt d'anotacions sobre com «entrar en la percepció directa».

²³⁰ Es refereix a la segona guerra mundial, del 1939 al 1945. Per tant, va llegir les ensenyances de Ramana Maharshi en anglès quan devia tenir uns 13 anys.

²³¹ Aquestes fotografies, segons Osiniński, no es van fer del llibre de Brunton sinó del llibre *Be as You are: The Teachings of Sri Ramana Maharshi*. Grotowski va conservar amb ell aquestes fotografies fins la seva mort.

²³² Zbigniew OSINIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p. 66.

²³³ Segons les meves investigacions, aquest viatge va haver de tenir lloc entre el 19 i el 22 de setembre de 1968.

²³⁴ Tiruvannamalai és la localitat del sud de l'Índia on va viure Ramana Maharshi des de 1896 fins la seva mort el 1950 i on encara existeix el seu asram, als peus del mont Arunachala. <https://www.sriramanamaharshi.org/asram/>

²³⁵ Cf. Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 114.

«Astonished, I sunk into the hot, sultry, bright country, where the jungle penetrates the human world, people move like panthers, and panthers look with human eyes —the real-unreal territory where I, too, experienced a strange transformation.

Then I got to Tiruvannamalai. I do not believe in reincarnation. Yet I experienced it, one can say: in a tangible way I experienced the return to a place I had already known, to a place I was obliged to return to. I visited the shrine. [...] After visiting the shrine I went to the foot of the holy mountain. [...] It is difficult to tell precisely what happened to me. Anyway, I returned home convinced that I had experienced something important and that I should change something in my life.»²³⁶

L'experiència transformadora que Grotowski viu com una veritable «reencarnació», durant aquest primer viatge a l'Índia en la visita a l'asram del seu mestre a Arunachala —turó sagrat considerat per Ramana com el centre espiritual del món—, tindrà unes conseqüències decisives. Segons Osiński, la influència de Ramana en Grotowski és tan important i profunda que marcarà tota la seva vida: «Grotowski's relation with Ramana Maharshi allows us to grasp his entire attitude towards life».²³⁷

Tal com explica a Raszewski, a conseqüència d'aquest primer pelegrinatge en solitari a l'Índia, Grotowski sent que ha de canviar alguna cosa en la seva vida i que ha de canviar el punt de partida i l'orientació sobre les quals es desplega l'eix fonamental de la seva recerca. Aquest «canvi de punt de partida i d'orientació» implicarà clarament un canvi de camp d'investigació: significarà sortir del camp del teatre com a terreny d'exploració i deixar-lo enrere definitivament. En aquest punt Grotowski es pregunta: ¿és possible començar des d'alguna altra cosa que no sigui el teatre? ¿És possible descobrir-se? ¿És possible desvelar-se i descobrir la teva identitat veritable?²³⁸ La necessitat de fer-se u amb la Veritat es converteix en aquest moment el motiu principal de la vida del renascut Grotowski. Les seves necessitats més profundes comencen a aflorar. El viatge a la terra de Ramana l'ha fet adonar-se que hi ha una fractura entre allò que realment vol i allò que s'ha dit a si mateix que ha de voler, i que en realitat, en la seva vida hi ha alguna cosa més important que el teatre.

²³⁶ Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p. 67.

²³⁷ *Ibid.*, p. 91.

²³⁸ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Come sarebbe possibile vivere» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 55.

Grotowski deixarà el teatre enrere definitivament per centrar-se en la recerca del que és més essencial, el camí vers la descoberta de la seva naturalesa essencial. Aquesta és la seva necessitat profunda de plenitud. Allò que veritablement pot donar sentit a la seva vida.²³⁹

[...] cammino verso quello che è essenziale, quello che il bisogno reale gli detta —e quando dico bisogno reale, voglio dire che ne ho bisogno con tutto me stesso, intero, fino alla pelle, con la pelle.²⁴⁰

Aquest és l'anhel real que prové del seu profund amor per la vida i per la veritat. L'anhel profund de llibertat per ser allò que és veritablement, sense cap vel, i de viure joiosament la veritable comunió amb l'altre i el món. A principis dels anys setanta diferencia obertament aquesta recerca essencial de la professió teatral, i declara en nombroses ocasions que allò que cerca no pot ser trobat a través de la perfecció tècnica en el camp professional.

Malgrat tota l'experiència professional, el que és el germen, aquell acte que ho determina tot, aquell *descobrir-se*, no pot ser trobat a través de la perfecció tècnica, per mitjà de l'entrenament.²⁴¹

Normalment les versions oficials dels textos de Grotowski han passat per diversos filtres al llarg dels anys, perdent en la majoria dels casos referències directes i clares a la seva recerca essencial espiritual. D'alguna manera Grotowski es veu pressionat a mantenir una certa coherència amb la línia pública del seu treball que, com sabem, en molts períodes no es correspon amb la seva recerca essencial. Així, per trobar una explicació més explícita i clarificadora a la declaració anterior, ens hem de remetre al text original del qual prové aquesta afirmació, on en la frase final del paràgraf —que no es va incloure en la versió final del text— Grotowski aclareix:

I want to say by this that what we have to fulfill as the deed is human, not professional.²⁴²

²³⁹ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 131.

²⁴⁰ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 128.

²⁴¹ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 140.

²⁴² Jerzy GROTOWSKI, «Such as One Is Whole» (Nova York, 12 desembre 1970), *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 123.

En la seva conclusió Grotowski manifesta que el seu objectiu, allò que ha de ser acomplert, no té res a veure amb el camp teatral professional sinó amb una experiència humana totalment desvinculada de la relació actor-espectador. Allò que hem d'acomplir com a éssers humans, l'acte de desvelament total, pertany al terreny humà, no al professional. Prové d'una necessitat humana profunda, que no té res a veure amb el treball actoral. El que interessa a Grotowski és l'exploració sobre l'ésser humà i no cap investigació teatral.²⁴³ L'investigador polonès vol deixar clar que no està parlant de tècniques teatrals sinó d'una experiència de plenitud humana. I com veurem, no tornarà mai al camp teatre.

Per Grotowski ja no existeix l'actor. L'únic ésser que existeix és l'ésser humà, ple, alliberat de rols imposats, despulat de les seves limitacions. Aquell que en la trobada autèntica —en la que es produeix el nostre inevitable desvelament— és «abans que l'actor».²⁴⁴ És a dir: «quan l'“actor” no s'amaga més ni davant d'ell mateix ni davant del seu company, i deixa, doncs, de pensar en ell mateix, en la seva por. I deixa de ser un “actor”».²⁴⁵ Amb altres paraules, en el nostre desvelament deixem de pensar en nosaltres com a «jo» personal i es revela allò que som veritablement, abans de ser colorats, qualificats o limitats per l'experiència. Grotowski cerca l'ésser nu, la nostra essència, la nostra naturalesa veritable.

En aquesta nova vida vers la plenitud humana que ha anunciat Grotowski, en la que manifesta que ha abandonat el teatre —declaracions d'intencions que començarà a fer públiques entre finals de 1969 i principis de 1970—, com sabem, reflecteixen un procés que ja fa anys que està vivint a nivell privat. Un procés personal que l'ha portat a «abandonar» el teatre i situar les seves exploracions en una «esfera diferent»,²⁴⁶ en el terreny vast de les potencialitats de l'ésser humà, sortint del camp estret i condicionat de l'actor, que fins i tot s'havia convertit en una mena de presó per a ell. En aquest moment vital decisiu, Grotowski sent i diu obertament que hi ha coses més importants en la seva vida que no pas el teatre. I que si la «vida l'inclina vers un altre missatge, l'ha de seguir».²⁴⁷

²⁴³ «El més important és l'exploració de la naturalesa humana.» *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1970, [00:31m]. (Transcripció i traducció de l'autora).

²⁴⁴ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «This Holiday Will Become Possible» (França, 11 octubre 1972), *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 135.

²⁴⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 140.

²⁴⁶ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «This Holiday Will Become Possible» (França, 11 octubre 1972), *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 134.

²⁴⁷ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Such as One Is Whole» (Nova York, 12 desembre 1970), *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 124.

Ja no li interessa el teatre —de fet fa anys que l'està abandonant—, el que li interessa és com viure veritablement. Vol explorar com «viure d'una altra manera».²⁴⁸ En aquest «viure veritablement» —possibilitat que ha descobert en les ensenyances de Ramana— i no submergits en la mentida i l'engany, que segons Grotowski tenyeixen habitualment la nostra quotidianitat, emergeix en ell la necessitat de ser la seva identitat més profunda i veritable, i de trobar-se amb l'altre solament des d'aquesta veritat. Així per Grotowski, en aquest moment, la vida veritable inclou necessàriament la trobada autèntica amb l'altre.²⁴⁹ I és en la vida real més que en un context artístic on és possible el contacte veritable entre éssers humans.²⁵⁰ Grotowski s'adona a més que la tècnica teatral pot ser un obstacle en la via de retorn a allò que és essencial.

I am not interested in the theatre anymore, only in what I can do leaving theatre behind. [...] I was a professional in my beginnings. I needed years to realize that I must leave this behind. Many of us present here face the problem: to pursue the profession, or do something else? As far as I am concerned, it's better to do something else.²⁵¹

Així en aquest nou període de la seva vida Grotowski comença a parlar públicament de la seva veritable recerca —lligada al seu procés espiritual—, la seva recerca personal i íntima, la cerca de la veritat, la cerca de l'essencial, que s'ha mantingut privada fins el 1969 i que començarà a compartir i a desenvolupar de manera molt curiosa amb petits nuclis de persones a partir de 1970. Aquest treball essencial i íntim serà l'essència de les experiències parateatral públiques, que es mantindrà relativament privat i serà la línia de recerca que continuarà treballant Grotowski de manera independent mentre els seus companys del Teatre Laboratori compartiran les seves pròpies versions de les experiències parateatral amb grups nombrosos de persones.

I aquesta línia privada de recerca, que prové de la recerca personal de Grotowski seguint el seu mestre Ramana, que travessa el teatre amb el desig de descobrir la vida interior espiritual de l'actor i la seva pròpia —possibilitat que comença a explorar en la relació essencial amb l'actor en el terreny teatral—, que el fa enfrontar-se a les seves fragilitats i pors més íntimes,

²⁴⁸ Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 428.

²⁴⁹ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Vicino al teatro» (1972), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro* (1970-1984), p. 96.

²⁵⁰ Cf. Jennifer KUMIEGA, *The Theatre of Grotowski*, p. 156.

²⁵¹ «Holiday: The Day that is Holy» (Nova York, 13 desembre 1970), *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 116. Aquest fragment de la transcripció es va eliminar en la versió final del text.

que el fa pelegrinar com un vagabund per terres desconegudes i superar les seves limitacions, que el transforma tant a nivell interior com exterior, i que explorarà de manera privada i posteriorment en nuclis reduïts durant el període postteatral, és la recerca essencial que evolucionarà i es farà pública amb el projecte «Teatre de les Fonts» i que culminarà en la fase anomenada Art com a vehicle. Sempre es va tractar d'una sola recerca. Sempre es va tractar de l'art entès com a vehicle espiritual. Un sol fil, que Grotowski intenta mantenir protegit i al que sempre serà fidel. Recerca essencial totalment infundada per la seva evolució i aprofundiment en el seu viatge espiritual.

I va ser exactament en aquest període quan vam realitzar *Apocalypsis cum figuris*. Era el 1969. Surt *Apocalypsis cum figuris*, entrem en el món amb aquest i altres espectacles, però aquest espectacle va actuar amb una força enorme. En certa manera vam ser consagrats com els representants del teatre modern, el símbol del teatre modern. I en aquest moment [1969] vam renunciar a fer més espectacles. Jo vaig dir que calia sortir del teatre, que el teatre no és una cosa important. Que cal cercar les coses en la vida que són importants. Que cal retrobar la trobada veritable en lloc de l'espectacle, i la relació veritable entre els éssers humans. Al començament això va causar una enorme sorpresa perquè semblava absurd. Però en realitat el que va seguir va ser una conseqüència de tot aquest camí que s'havia fet abans.²⁵²

El canvi de camp no implica en realitat un trencament en la seva trajectòria, com podria semblar, sinó, tal com indica Grotowski, un pas més en el seu camí vers la plenitud. Aquella plenitud que anhela des de la primera lectura de les paraules profundes i reveladores de Ramana. És justament la fidelitat a la seva cerca personal, al seu mestre i al seu propi camí —allò que és veritablement important en la vida— el que el porta a cercar un camp més vast en el que tingui cabuda la recerca d'allò essencial i veritable. L'espectacle teatral és substituït per la «trobada veritable», les limitacions del camp teatral són substituïdes per la immensitat de possibilitats del terreny humà, i la interpretació és substituïda per «la relació veritable entre els éssers humans».

Grotowski s'endinsa en el terreny de la trobada original, essencial, en la que som allò que som veritablement. Terreny que anomenarà Parateatre. Denominació que no té cap connotació misteriosa o esotèrica, simplement fa referència a allò que es troba «al costat del teatre», a continuació o més enllà de les fronteres i limitacions del teatre. I en aquest nou

²⁵² *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980, enregistrament sonor, en francès i castellà, 03:12:22. [pista 3, 00:23:59]. (Transcripció i traducció de l'autora). URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-centro-universitario-di-teatro-mexico-7-january-1980>>

terreny postteatral parateatral tota la recerca es basarà en ser capaç de «descobrir-se» de manera total i absoluta per permetre que es reveli la nostra veritat més profunda.

¿Què cerquem? El que anomeno « cercar de descobrir-se a si mateix ». En els dos sentits d'aquest mot, en el sentit de descobrir alguna cosa que amaguem, i en el sentit de descobrir allò que és desconegut. Sense descobrir, en el sentit de desvelar, no hi ha descobrir en el sentit de retrobar.²⁵³

Aquests dos sentits del mot «descobrir-se» ens indiquen els dos recorreguts fonamentals de la via advàitica integral: d'una banda l'aspecte vedàntic de retorn a la Font essencial —on descobrim la nostra naturalesa veritable— i de l'altra l'aspecte tântric d'entrega plena a l'altre, deixant-nos d'amagar, deixant de resistir, superant la por i la sensació de manca inherents a la nostra identitat il·lusòria personal. I per tant, en la via que explora Grotowski en el període parateatral, l'investigador polonès cerca retrobar la nostra identitat essencial en el desvelament sincer vers l'altre. I en aquesta sinceritat màxima i absoluta, entregats plenament a l'altre o al món, es produeix la fusió amb l'altre i al mateix temps amb la Font. Comunió sagrada amb Déu a través de l'entrega a l'altre, que ha tastat en els pelegrinatges a l'Índia i que cercarà incessantment. Comunió entre «germans» en la plenitud joiosa original.

Grotowski ja no vol ser un mestre. Declara que vol ser considerat un «germà». A principis dels setanta el «germà» polonès convida públicament a submergir-se en la dimensió sagrada de la nostra vida i a trobar-nos veritablement en la plenitud del que anomena «Dia Sant»:

Per nosaltres la pregunta és: ¿què vols fer de la teva vida? I per tant, ¿vols amagar-te o revelar-te? Hi ha una paraula que en molts idiomes té un doble sentit: la paraula descobrir. Descobrir-se vol dir trobar-se a si mateix i, alhora, descobrir el que ha estat cobert: revelar. Si ens volem descobrir a nosaltres mateixos (com una terra fins ara desconeguda), hem de cessar d'estar coberts (desvelar-nos, revelar-nos). «Trobar – revelar».²⁵⁴

Aquesta exploració centrada en la possibilitat de desvelament essencial a través de la trobada desarmada i autèntica prové d'una experiència clau que es produeix en el període teatral.

²⁵³ *Grotowski's conference at New York University*, Nova York, 13 desembre 1970, enregistrament sonor, en francès i anglès, 02:54:30. [pista 1, 00:33:22]. (Transcripció i traducció de l'autora).

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-new-york-university-13-december-1970>>

²⁵⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 129.

Com hem vist, entre 1962 i 1965 Grotowski comença a experimentar canvis importants en la seva manera de relacionar-se amb els altres, especialment en la seva relació durant el treball privat amb l'actor Ryszard Cieslak. Grotowski passa de ser un pedagog autoritari a ser un acompanyant atent, respectuós i silenciós. En aquest canvi, de la por i l'autoritat inicials a l'obertura càlida i receptiva, comença a experimentar la possibilitat de la dissolució de la dolorosa sensació de separació que sempre havia sentit respecte l'altre i el món. Comença a experimentar la dissolució del seu «jo» personal separat, desconfiat, rígid i autoritari, i en aquesta dissolució comença a sentir la veritable realitat no-dual de l'experiència. Conseqüentment comença a experimentar la pau, l'amor i la felicitat inherents en ella. Així s'inicia el seu procés de transformació, el seu propi procés de desvelament, que experimenta com una expansió d'amor en la relació amb l'altre. Recerca de la plenitud que vol continuar explorant i començar a compartir amb un grup molt reduït de persones.

I vaig començar a oblidar-me de mi mateix quan estava treballant amb l'actor. El que va ser el més important en aquest passatge va succeir quan fèiem assaigs no amb tot el grup sinó amb un sol actor o actriu. Això va passar entre el anys 1962-1965. Això va canviar la base de totes les meves idees i pensaments. Tot allò que avui anomeno la recerca de la plenitud, el desarmament, ser com el pa, tot això va emergir d'aquesta experiència. Tot allò que era el més vivent en el que vam fer, va emergir d'aquest treball. [...]

Fins el moment que jo creia que s'havia de tenir la veritat, vaig mentir, perquè en realitat volia tenir la veritat com alguna cosa, com un objecte; com un bastó amb el qual es pot posar els altres en ordre. Però després vaig descobrir que cal ser veritable, ser veritable no té res a veure amb tenir idees justes. Aleshores les meves aspiracions van canviar, crec.²⁵⁵

L'experiència que Grotowski descriu com a «oblidar-se de si mateix» és una referència clara a la dissolució del «jo» personal en l'entrega plena a l'altre. Quan estem entregats plenament a l'experiència no hi ha espai per al pensament que ens contrau en el suposat «jo» personal o persona que creiem ser. I sense el pensament que el sosté, la identitat il·lusòria del «jo» personal, que és tan sols un pensament, es dissol temporalment. Atès que no l'experimentem, podem dir, com Grotowski, que és com si oblidem que som el «jo» personal. Amb aquesta dissolució del «jo» personal i de la sensació de separació que aquest superposa a la realitat, es produeix un breu i fugaç desvelament de la nostra identitat veritable i Grotowski experimenta uns primers tasts de no-dualitat. Flaixos que desperten en ell la intuïció de la possibilitat real

²⁵⁵ *Grotowski's conference at New York University*, Nova York, 14 desembre 1970, [pista 2, 00:07:22]. (Transcripció i traducció de l'autora).

de portar a terme la recerca d'aquesta plenitud no-dual tan fortament anhelada, sense haver de renunciar a la relació amb l'altre i amb el món, és a dir, sense haver de renunciar al seu amor per la vida. Exactament tal com també ens indica la tradició genuïna de la via advàitica integral, que inclou tots els camps de la nostra experiència en la plenitud del què som, en la conjunció de l'essència i l'existència, consciència i experiència, allò no manifestat i allò manifestat. És a dir la totalitat de la nostra experiència. La inclusivitat de tota la nostra experiència serà sempre una qualitat imprescindible en l'exploració de Grotowski.

Tot aquest procés d'obertura i calidesa en la seva nova actitud vers l'altre provoca uns primers canvis en Grotowski. Per exemple el que sent com la diferència entre «voler tenir la veritat», que suposava una imposició d'aquesta veritat sobre els altres, a «ser veritable», que té a veure amb ser allò que ets, el «jo» veritable, el «jo» real, la teva naturalesa essencial i veritable. Quan es «vol tenir la veritat», és el «jo» personal qui vol tenir la veritat i imposar-la als altres i d'aquesta manera es vol engrandir i perpetuar-se. De manera contrària i en la direcció oposada, la nova experiència que descriu Grotowski com a «ser veritable» és una conseqüència del seu propi procés espiritual de desvelament essencial, que només és possible quan es deixa caure la identificació amb el «jo» personal separat. Recerca vers la plenitud que l'atrapa i l'apassiona.

D'altra banda, aquests primers canvis que havia començat a experimentar durant la primera meitat dels anys seixanta en la seva manera de relacionar-se amb els altres provoquen l'aparició d'una nova sensibilitat en ell que inevitablement començarà a questionar aspectes fonamentals de la seva manera de viure fins aleshores. I ja en aquell moment, a partir de 1962-1963, en el que es considera plena fase teatral, Grotowski —sempre en evolució i impossible d'encasellar en fases estàtiques— ja està en canvi abandonant el teatre, i es comença a centrar en el que anomena la recerca de la plenitud, el desvelament, el desarmament o «ser com el pa». El 1970 confessa:

¿He volgut abandonar el teatre? Des de fa alguns anys, sis, set, l'estic abandonant, crec. Mantinc el nom, «teatre». És confortable mantenir el nom. Però el que fem allí és una altra cosa.²⁵⁶

²⁵⁶ *Grotowski's conference at New York University*, Nova York, 13 desembre 1970, [pista 4, 00:27:37]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Veiem doncs que des dels inicis dels seixanta manté el nom «teatre» de cara cap a fora, però en realitat el que està fent no és teatre. Com declarava Grotowski, a nivell intern no era un teatre sinó un asram. La seva recerca sempre evoluciona primer a nivell privat, en la seva pròpia experiència i recerca personal, i després cerca la manera de viure i compartir aquesta experiència en grup, en la seva obertura a l'altre i el món, per seguir avançant i aprofundint en la recerca. En el període de transició entre la fase teatral i la parateatral, a finals dels seixanta i principis del setanta, després d'haver viscut l'experiència transformadora a Arunachala sentint la presència del seu mestre Ramana Maharshi en ell mateix el gener de 1969 en el seu primer viatge a l'Índia, Grotowski decideix deixar definitivament el teatre enrere i centrar-se en la seva recerca essencial. Cercarà viure aquesta plenitud que ha començat a tastar de manera parcial i només en un primer estadi a partir de 1962 amb la descoberta de la relació autèntica o comunió amb l'actor, a través dels seus dos següents viatges a l'Índia, el juliol-agost de 1969 i el juliol-agost de 1970, en els que pelegrina «com un vagabund». «Aquell que cerca la seva totalitat s'assembla a un aventurer» diu Grotowski l'estiu de 1970, acabat d'arribar del seu tercer viatge a l'Índia.²⁵⁷

Grotowski cerca en aquests viatges superar totes les «fronteres» —tot allò que ens separa— i viure la realitat de la seva experiència, és a dir, la plenitud, la totalitat, l'experiència de no dualitat. No com un estat mental desvinculat del món sinó com una experiència viscuda i sentida en el món tangible, vivint en la seva pròpia experiència la dissolució de la sensació de separació amb l'altre i amb el món. El que motiva principalment aquests viatges per l'Índia, caminant lliure i desaferrat, cercant la llibertat anònima del vagabundeig, per «esdevenir desconegut», és la profunda necessitat i l'immens desig que sent Grotowski d'alliberar-se de les limitacions del «jo» aparent, de la presó de l'ego, la persona separada i limitada que creiem ser. Limitacions que provenen en el seu cas sobretot de la por i la inseguretat, per finalment, alliberat d'aquestes limitacions, alliberat del «jo» personal separat i limitat, poder ser el que és realment, ser el seu ésser essencial i veritable. Aquesta és la llibertat interior que anhela i que cerca més intensament: «l'immagine dei miei sogni con l'uomo in libertà al centro».²⁵⁸ Llibertat que es troba en el cor de la vida espiritual.

²⁵⁷ Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 111.

²⁵⁸ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 116.

Però el naixement del «jo» personal que ens limita i empresona és un dormir i un oblidar. En aquest viatge vers allò que som caldrà despertar d'aquest dormir, recordar qui som veritablement, sentir la naturalesa divina de la nostra experiència. La consciència localitzada —el que creiem que som tots nosaltres— ha oblidat que és simplement una activitat en la consciència pura, i creu en canvi que és una entitat en ella mateixa, que anomenem «jo personal separat», separada del camp de consciència infinita. Pensa que la consciència viu limitada al cervell i comparteix les limitacions del cos. Límits en l'espai i el temps. D'una banda els límits en el temps, que provenen de la creença d'haver nascut i per tant d'haver de morir, d'estar localitzada en el temps, i de l'altra els límits en l'espai, és a dir, la creença de ser finita i per tant incompleta, no total.

Oblidant que és sempre present, i creient en canvi que apareix i desapareix, la identitat finita que creiem ser se sent vulnerable, i sentint que és un fragment i que té límits, se sent separada i se sent incompleta. La por a la mort i la sensació de manca —que provenen de la creença de ser temporal i finit—, són les principals emocions que determinen les activitats i relacions del «jo» separat, és a dir, de tot aquell que creu que és allò que anomenem «persona». I així la persona es diu: sóc vulnerable i per tant m'he de protegir, i sóc incompleta o un fragment i per tant he de cercar allò que em farà plena, allò que ara no està present però que em farà sentir la plenitud. Això és el que fan tots els «jo» separats: defensar-se o posar resistència —quedant absorbits en el passat—, o cercar allò que creuen que els manca, intentant sentir-se plens —quedant absorbits en el futur.

Com veurem, l'únic lloc on no pot sobreviure el «jo» personal separat és en l'«ara». En el fons, l'anhel de tot «jo» separat o persona és alliberar-se de la sensació de limitació en l'espai i el temps i posar fi a la sensació de separació. Però la fi de la sensació de separació, arribant a ser una necessitat desesperant per Grotowski, no arribarà fins que no siguem capaços d'obrir-nos plenament a l'«ara», a l'experiència actual, sigui la que sigui, transcendent les limitacions del «jo» que es creu finit i temporal i que des d'aquesta fragilitat i necessitat dicta tiranament les nostres accions i relacions. I aquesta és l'experiència que comença a tastar fugaçment Grotowski en els seus pelegrinatges anònims per l'Índia com a vagabund, en els que desprenent-se de tot allò que no necessita realment, comença a experimentar el seu propi desvelament i es veu immers en el present d'una manera nova i sorprenent.

La sensació que el món no és segur és una conseqüència de la sensació de que «jo», aquesta petita entitat, sóc vulnerable. La por apareix amb l'associació profunda —i condicionada culturalment a nivell global— de la consciència amb el cos. D'aquí prové la por que quan el cos desaparegui, jo desapareixeré amb ell. I la sensació de que el món és hostil i perillós prové essencialment d'aquesta creença fonamental de que jo, la presència conscient, desapareixeré quan aquest cos fràgil i vulnerable desaparegui. El primer pas per sortir de la presó de l'ego és reconèixer la nostra identificació amb ell.

Durant el període teatral però sobretot a finals dels seixanta, Grotowski, en la seva nova predisposició d'escolta i entrega a l'altre, comença a adonar-se de les limitacions que apareixen en ell provinents del seu comportament condicionat per la sensació de separació, per la sensació de por i per la sensació de manca, que li impedeixen viure plenament aquesta obertura i entrega que cerca, i provoquen en ell una gran necessitat de llibertat. És en aquest reconeixement quan Grotowski comença a sentir que hi ha la possibilitat de deixar de compartir les qualitats limitades del seu «jo» separat il·lusori i comença a intuir la possibilitat de sentir-se inherentment lliure de la manca. Així comença a tenir breus tasts del que és sentir-se complet, sencer, incondicionalment ple. Aquest reconeixement és el seu primer pas vers l'alliberament de les seves limitacions, vers la llibertat. La llibertat de ser el que és veritablement. Com hem dit anteriorment, el seu amor per la llibertat prové de la seva profunda intuïció que el que som veritablement és lliure, i de cap manera mecànic o determinista.

En un primer moment Grotowski cerca depassar les limitacions autoimposades per la persona o «jo» personal separat, que clarament sent que no pertanyen ni defineixen el seu «jo» veritable, posant-se en viatge. El viatge en aquell moment suposa una situació nova que Grotowski viu com un gran desafiament. Però sap que es tracta d'una experiència essencial per trencar la seva pròpia inèrcia i la pressió social, que el vol mantenir dins dels límits coneguts i acceptables del seu «jo» personal. El viatge suposava clarament una situació desconeguda i arriscada en la que havia d'afrontar sense escapatòria les seves pors i inseguretats. Fins i tot utilitzava tàctiques curioses com enviar-se les maletes per tren a l'altra punta del país que visitava, quedant-se pràcticament sense cap pertinença ni diners, i obligant-se així a recórrer el país inevitablement per anar a cercar-les, sense poder fer-se enrere. Explica Grotowski que un cop superades les seves barreres sempre sentia una immensa joia. Que no és altra cosa que l'experiència de la dissolució del «jo» limitat en la seva

font essencial. Dissolució que li permetia sentir temporalment la joia inherent a la seva naturalesa essencial no-dual.

De manera privada, jo cerco això a través de viatges on sóc dependent només de les meves pròpies forces. On he de confrontar absolutament certs perills físics o certes dificultats, certs dolors, cansament. Després és una gran joia. [...] Eliminar aquesta por, aquesta manca de confiança. Quan comencem a no tenir por de la nostra pròpia biologia, ja no estem tan temptats de dividir-nos.²⁵⁹

Segons Grotowski quan ens alliberem de la por, és a dir, de les limitacions del nostre «jo» personal o ego —que és el «jo» il·lusori que es troba sempre entremig del «jo» consciència o «jo» veritable i l'experiència, dividint aparentment allò que en realitat és una sola substància contínua i íntima—, es revela la nostra naturalesa essencial i deixem de creure que som el cos-ment: «ja no estem tan temptats de dividir-nos». Deixem de creure que som un fragment de la totalitat.

És a dir, en el seu cas, quan surt de viatge sol i es veu obligat a confrontar i superar les seves pors, viu l'experiència de sentir la totalitat del que és; viu l'experiència de ser sencer. En la sensació d'anonimat que li ofereix el vagabundeig per l'Índia, es produeixen instants de dissolució del seu «jo» personal en una sensació de joia inesperada, en la que deixa de sentir la necessitat de contraure's en el «jo» personal separat; pensament que sembla dividir la nostra experiència —que en realitat és una intimitat indivisible— en la conceptualització d'un subjecte separat i d'un món. Aquest «ser sencer» o experiència de plenitud és un punt fonamental en la recerca desenvolupada durant el període del Parateatre.

La nostra naturalesa, sempre present, és joia sense causa, pau impertorbable, amor que no coneix oposat i llibertat en el cor de tota experiència. Per això, per poder experimentar la naturalesa essencial del que som i sentir la felicitat i la llibertat inherents a ella, durant aquests anys la recomanació de Grotowski a aquell que cerca aquesta plenitud és sortir de viatge.

²⁵⁹ *Grotowski's conference at New York University*, Nova York, 13 desembre 1970, [pista 4, 00:07:37]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Quindi, a coloro a cui volevo bene consigliavo di mettersi in viaggio. Finchè in seguito – come mi è capitato alcune volte nel corso della vita— mi sono reso conto di consigliare agli altri quello che avrei dovuto fare io.²⁶⁰

Grotowski cerca les vies per retrobar la seva sinceritat, la seva plenitud, la seva totalitat, en altres paraules, retrobar o retornar a la seva naturalesa essencial i veritable, i depassar les limitacions del seu «jo» personal, sobretot les limitacions imposades per la timidesa i la por. Però el camp de la professió teatral no li ofereix aquesta possibilitat. És en el pelegrinatge a la terra del seu mestre Ramana que veu la possibilitat d'alliberar-se d'allò que li impedeix sentir la plenitud que és essencialment. Com recorda Ludwik Flaszen:

Grotowski himself, as I recall, was an extremely shy man. He avoided being seen while washing himself. He didn't like being touched, except for a conventional handshake or formal kiss on the cheek. And touching other people was a serious effort for him. His relationship to his own body —and, perhaps, to other people's bodies— was quite neurotic.²⁶¹

De fet la seva extrema timidesa està basada en el sentiment de por i també n'és el resultat. Sentiment que sent en la seva experiència com una contracció que l'allunya de la relació autèntica amb l'altre, que tant anhela. Fins el punt que quan Grotowski es relaciona és en realitat per alleujar el dolor de la mateixa por, que al mateix temps però impedeix que visqui una relació autèntica. Totes aquestes barreres fan aparèixer en ell la sensació d'estar-se ofegant, de no tenir aire per respirar. I la solució, per arribar a la plenitud i l'eixamplament que anhela, no serà evitar les seves pors o cobrir-les sinó afrontar-les directament en la seva pròpia experiència. Per portar a terme aquesta tasca serà imprescindible arribar a l'arrel de les seves pors. Sentiments que com en un iceberg, en el seu noranta per cent es troben sota la superfície visible, arrelats profundament en el cos-ment com a sensacions i emocions, per sota del nivell del pensament. Són justament aquestes sensacions i emocions, de por i vergonya especialment, les que no el deixen relacionar-se plenament i viure plenament l'experiència del seu ésser en la seva vida. La manera de superar aquestes limitacions serà fer tot allò que la por sembla voler impedir que faci. I així, quan apareix la por, Grotowski es proposarà fer tot allò que la por sembla voler evitar. Enfrontant-se amb les seves pors i seguint el seu propi consell, Grotowski sortirà de viatge.

²⁶⁰ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 126.

²⁶¹ Ludwik FLASZEN, *Grotowski & Company*, Icarus Publishing, Wrocław, 2010, p. 264.

El seu amor per la veritat i per la vida li està demanant urgentment que s'expandeixi més enllà de la cuirassa feta per la identitat darrere de la qual ha viscut «protegit» durant anys — el director de teatre reconegut internacionalment— i expandir-se més enllà d'aquesta contracció per permetre que aquesta identitat, aquest personatge, s'expandeixi en la seva identitat veritable, la presència conscient expansiva que no té límits.

Tutto questo è come accumulare una corazza, accumulare ciò che potrebbe proteggerci, ma questa corazza ci schianta, si annienta, ci copre il volto, tutta la nostra pelle è coperta e non può respirare, i piedi hanno dimenticato il contatto con la terra, anche la faccia svanisce, l'essere umano giace in qualche punto schiacciato sotto questo ammasso. [...] Forse è possibile scoprirsi? Proprio così, fare il contrario. Forse è possibile? Credo che sia possibile. Sta qui tutta la nostra ricerca. Sta qui il senso per noi, l'obiettivo.²⁶²

La recerca de la plenitud, objectiu del període parateatral, prové de la seva necessitat de deixar d'autolimitar-se com a personatge, deixar caure les limitacions autoimposades, que només serveixen per mantenir la identitat il·lusòria del «jo» personal, i «descobrir-se». Necessita sortir del personatge que ha creat i en el que la societat l'ha encasellat i en certa manera s'hi sent empresonat.

En aquest sentit, el viatge en l'anonimat, en canvi, en el que esdevé completament desconegut, li permet sortir del personatge que el cobreix, sense rebre la pressió d'unes expectatives imposades des de l'exterior, pels altres. El vagabundeig —vagabund en el sentit de ser un desconegut— en els seus viatges a l'Índia té a veure amb la llibertat d'un camí obert, diu Grotowski. Un camí on s'obren noves possibilitats però sobretot on apareix la possibilitat de la llibertat de poder sortir de la presó de la seva màscara. Moments excepcionals ens el quals troba l'aire per respirar, en els que pot ser el que és veritablement, no havent d'acomplir les expectatives imposades i exigides per ningú. Només així, en aquesta llibertat, serà possible per a Grotowski desvelar-se en l'obertura més honesta i totalment exposada a l'altre, vivint una relació autèntica amb l'altre i el món.

En aquest estadi de la seva recerca essencial, del seu viatge de retorn a l'essència, Grotowski s'adona que ja no necessita el reconeixement social o professional per part dels altres. Un

²⁶² Jerzy GROTOWSKI, «Come sarebbe possibile vivere» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 55.

reconeixement que tan sols reforça i reafirma una identitat de si mateix basada en l'opinió exterior i per tant una identitat fràgil, sempre dependent de l'aprovació de la societat. Això forma part del seu procés d'alliberament de les compensacions que fins ara ha necessitat en la seva vida. El que està cercant Grotowski a partir d'aquest període clau de transició personal en la seva trajectòria, en canvi, és basar la sensació de si mateix directament en el seu Ésser i permetre que també la seva vida, és a dir, la seva experiència —pensament, sensació, emoció, acció i relació— provingui directament d'aquesta veritat. Experiència directa de la realitat, sense la mediació d'un «jo» personal.

Aquesta és la vida veritable que diu estar cercant i per la que està disposat a donar-ho tot. És la llibertat i la plenitud que anhela viure Grotowski, la llibertat de ser el que és. I aquesta és la invitació de Ramana Maharshi en la seva ensenyança, realització que ell mateix va viure plenament en la seva vida i que impacta fortament Grotowski. Només així podrà experimentar la pau eterna i la felicitat impertorbable que tant desitja.

Per Grotowski aquests primers encontres durant els seus viatges anònims per l'Índia, que li permeten tastar aquesta llibertat, són una experiència essencial.²⁶³ En aquest mateix sentit Grotowski declara que la llibertat anònima del vagabundeig té a veure amb «la trobada amb els altres sense por ni vergonya»,²⁶⁴ és a dir, en la plenitud de ser el seu ésser veritable. En efecte el vagabundeig a l'Índia, que Grotowski considera una part íntima de la seva vida i que viu com una meditació activa,²⁶⁵ significa per Grotowski posar-se en camí «vers alguna cosa més enllà de l'art»,²⁶⁶ «vers allò que és innat»,²⁶⁷ vers l'essencial. Finalment, ja no pot seguir resisitint-se a aquesta temptació que el devora.

Grotowski cerca en aquests viatges allò de desitja més intensament: alliberar-se de les limitacions del seu «jo» personal, per ser la seva identitat veritable i per viure una relació viva i autèntica amb els altres, possibilitat experimentada només en part a partir de mitjans dels seixanta amb el seu canvi d'actitud i el seu procés d'obertura vers els seus actors, en una nova qualitat de confiança que impregna la seva mirada; moment en el que és capaç de sortir del

²⁶³ Cf. Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 126.

²⁶⁴ *Ibid.*, p. 119.

²⁶⁵ Cf. *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1973, [00:13:25]. (Transcripció i traducció de l'autora).

²⁶⁶ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 120.

²⁶⁷ *Ibid.*, p. 127.

seu propi interès i començar a sentir un interès sincer per «descobrir» veritablement l'altre. L'aparició d'aquesta receptivitat en ell és l'inici de la capacitat d'entrega plena a l'experiència, la «comunió», en la que serà possible oblidar-se del seu petit «jo» personal —desplomant-se les pors i mancances inherents a aquest «jo» il·lusori—, desvelar-se i començar a tastar la dissolució de les limitacions que cobreixen el seu «jo» veritable. La comunió, experienciada com a unitat amb l'altre i amb el món, comença a fer possible breus tasts de la llibertat anhelada.

Sentivo [...] che fonte del viaggio è spesso la congiunzione di due desideri: il desiderio di libertà che porto sotto la pelle —come un portare se stesso, io da solo. E, il secondo, il desiderio di Qualcosa (Qualcuno), di un altro, di un altro ancora, di qualcuno insieme-sull'onda. Ma non necessariamente un essere umano; non sto parlando di spiriti, di qualche essere soprannaturale. Parlo di quello che è visibile, vivente. Il vento vive e l'aria si può vedere. Anche la pianta è un essere, una creatura, è in movimento. Essere in comunione. In seguito si scopre cosa significhi davvero, ma solo nell'azione.²⁶⁸

La necessitat i la temptació del viatge provenen del seu gran anhel de llibertat que «no és la llibertat de fer qualsevol cosa sinó la llibertat de ser tal com s'és»²⁶⁹ i de l'immens desig de relacions vives i autèntiques. Grotowski sap que fins que no afronti plenament i activament les seves pors, aquestes seguiran dirigint la seva vida, sobretot perquè ho fan de manera subtil, just per sota del llindar de la seva ment de l'estat despert. Grotowski parla d'aquesta sensació de por com una pesantor, una inèrcia, una feblesa que sent que ha de superar i que ja «està amenaçant tota la seva vida». En aquest moment, a finals dels seixanta i principi dels setanta, aquest és el gran obstacle en el seu procés interior; allò que no li permet «descobrir-se» plenament, en una relació autèntica i honesta. Una manera de trobar-se amb els altres que considera preciosa.²⁷⁰

Una de les conseqüències d'aquesta situació és el fet que sent que la vida ha perdut el sentit. Sent que no està vivint plenament. No se sent viu. L'arrel de la feblesa que ha de superar es mostra com una manca de sentit en la seva vida. Aquesta és la por, la barrera que haurà de superar. Per Grotowski la cerca de sentit significarà cercar la veritat, la plenitud, la totalitat,

²⁶⁸ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 127-128.

²⁶⁹ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 139.

²⁷⁰ Cf. *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1973, [00:13:25]. (Transcripció i traducció de l'autora).

la possibilitat de viure sense mentides, sense amagar-se. Així, el sentit de la vida implica ser el seu ésser essencial i ser capaç de relacionar-se sense deixar d'estar en contacte amb la seva naturalesa essencial, sense cobrir-se, des d'aquesta nuesa, exposició, intimitat, veritat i vulnerabilitat —en el sentit de plena exposició i obertura a tota experiència indiscriminadament.

Si no trobem el sentit vivim en una por constant, diu Grotowski, ja que no sabem qui som i aleshores creiem erròniament que som l'entitat finita i temporal, limitada i destinada a desaparèixer. Així ho viu en la seva experiència: «Renunciem a viure i comencem a morir diligentment. La rutina reemplaça la vida, i els sentits —resignats— s'acostumen a la nul·litat.»²⁷¹ Una de les pors que més desitja superar és la que ha creat en ell una cuirassa que «embolcalla tots els nostres teixits»; vivim aleshores en la por i la manca, en la «por de ser tocat per algú o de quedar exposat», en la «vergonya de la pell nua, de la vida nua, de nosaltres mateixos»,²⁷² en la manca d'amor.

Però els tres viatges en solitari a l'Índia li permeten deixar anar tot allò que ja no necessita i «submergir-se en la veritable substància de la vida».²⁷³ Submergir-se en la vida a la seva manera, en una certa solitud, sense la pressió de les exigències de la seva vida quotidiana. Vol esdevenir desconegut, aleshores no cal mantenir el seu personatge, i pot experimentar el fet de sortir de les limitacions del seu jo personal. En les passes desaferrades del seu pelegrinatge, deixant anar el fort pes del passat, comença a sentir aquesta llibertat i experimenta una gran joia. Descobreix que pot confrontar la vida de manera directa, sense haver de mantenir la identitat limitadora i limitada del jo separat que li feia de cuirassa protectora. El jo personal comença a debilitar-se i una certa porció dels pensaments i sentiments i sensacions, la funció dels quals era mantenir la creença i la sensació de separació, deixen d'aparèixer. I així, amb la reducció del nivell d'opacitat o densitat del filtre a través del qual percebem la vida, es pot produir un contacte directe amb l'altre i el món, o com a mínim més directe i més autèntic que l'habitual. I aquesta manera de trobar-se, per Grotowski, com hem dit, és «preciosa». I afegeix que el vagabundeig o pelegrinatge és en realitat una recerca «per trobar l'essència. Per estar amb algú i tenir aquesta essència. Aquesta és la cosa essencial en la vida.»²⁷⁴

²⁷¹ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 126.

²⁷² *Ibidem*.

²⁷³ *Jerzy Grotowski Interview*, entrevista televisada a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1973, [00:11:10]. (Transcripció i traducció de l'autora).

²⁷⁴ *Ibid.*, [00:11:05] (Transcripció i traducció de l'autora).

Grotowski viu el pelegrinatge a l'Índia com una «meditació activa». Grotowski no es refereix a meditació com a la recerca d'un estat mental, que seria el seu sentit més habitual, sinó a accedir a la realitat o naturalesa essencial de la nostra experiència. Recordem que el significat real i original de la paraula «meditació» és reposar en l'Ésser, i a això es refereix Grotowski, tal com ens recorda reiteradament Ramana en les seves ensenyances. No es tracta d'intentar calmar la ment, el que mantindria activa la ment intentant calmar-se a si mateixa i per tant ens mantindríem en un estat mental, sinó de permetre que la ment es dissolgui en la seva font, fet que possibilita que es reveli la nostra naturalesa veritable. I a mida que tracem el nostre camí de retorn a la Font, la ment esdevé cada cop menys objectiva, perquè no s'està dirigint a un objecte, un pensament, sinó a l'experiència d'existir, i així esdevé més ampla, receptiva i transparent. La ment retorna al seu estat natural i experienciem la percepció directa de la realitat i el contacte directe i veritable amb l'altre. Aquesta trobada autèntica en la que la sensació de separació amb l'altre s'ha dissolt en la totalitat del nostre ésser, és a dir, en la que la ment s'ha dissolt en la seva font de consciència no-dual, que Grotowski comença a viure en els seus viatges com a vagabund a l'Índia, serà la llavor i l'origen de les experiències parateatral.

És la relació humana autèntica, alliberada dels condicionaments, de les pors i la vergonya, que pot experimentar sobretot en els seus viatges com a algú desconegut i lliure, el que el fa sentir viu, real, el fa sentir la seva veritable naturalesa, el seu jo real. Aquesta manera de relacionar-se provoca la seva transformació interior. Aquesta és la pau que comença a experimentar en el que sent com a una «nova vida», ja que ser el «jo» que és realment és l'únic mitjà per realitzar la felicitat que cerca. Una felicitat que es concreta en fets simples de la presència en l'ara i aquí. «I retrobar el que és caminar amb els peus nus, per exemple, què és respirar l'aire que no està climatitzat ni preparat, retrobar-se.»²⁷⁵

Fets simples i tangibles, que apareixen quan estem oberts a l'experiència, plenament, sense resistència, sense por, permetent i alhora deixant anar tot allò que apareix en la nostra experiència. En aquesta obertura no hi ha espai per a un «jo» personal que opina, jutja, que s'interposa entre el que som i l'experiència. Sense obstacles, sense resistència ni aferrament,

²⁷⁵ *Grotowski's conference at New York University*, Nova York, 13 desembre 1970, [pista 2, 00:02:38]. (Transcripció i traducció de l'autora).

aleshores l'experiència és directa i transparent, i es fon en nosaltres, que ens mantenim en aquesta obertura acollidora i receptiva. Entrega i desaferrament que possibiliten que brilli el nostre Ésser d'espaiositat conscient, oberta, buida, silenciosa, receptiva, acollidora, amorosa, lluminosa, infusionant de vida joiosa i vibrant la nostra experiència. Aleshores sentim la pau, l'amor i la felicitat inherents al nostre Ésser. Aquesta és l'experiència que la tradició Advaita anomena *Sat-Chit-Ananda*.

Un cop ha tornat del seu tercer viatge a l'Índia, en el que finalment ha viscut una transformació interior que li ha permès començar a superar algunes de les seves por i que es reflecteix també en un sorprenent canvi exterior, Grotowski parla públicament de la feblesa i de la cerca del sentit de la vida, que relaciona amb la necessitat de trobar la veritat i la possibilitat de viure una vida sense mentir. Situació que compara amb un temps passat en el que alguns homes recorrien el desert en cerca de la veritat.

Però si hi ha alguna semblança entre aquell temps i el nostre, consisteix en la necessitat de trobar un sentit. Si manca aquest sentit, es viu sota una por constant. Es pensa que aquesta por és causada per esdeveniments externs, i no hi ha dubte que són aquests qui l'alliberen, però allò a què de veritat no podem fer front prové de nosaltres mateixos, és la nostra feblesa, i la feblesa és la manca de sentit. Heus aquí per què hi ha una connexió directa entre coratge i sentit.²⁷⁶

Es tracta del coratge de ser un mateix, més enllà de les limitacions del «jo» personal il·lusori. Aquesta és la superació de la por de la que parla Grotowski. L'alliberació de la gran por a la vida i a la mort es produeix quan ell mateix experimenta la dissolució de la sensació de separació amb l'altre i el món, quan viu l'essència no-dual de l'experiència, la realitat de l'experiència. Aquestes són manifestacions inevitables del reconeixement de la seva naturalesa veritable. Breus tasts de la seva naturalesa essencial, que li obren els ulls i el fan adonar-se que en la relació autèntica amb l'altre —en la que el «jo» separat personal i la sensació de separació s'han dissolt— pot experimentar el seu ésser veritable.

²⁷⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 124-125.

El 23 d'agost de 1970, la companyia del Teatre Laboratori arriba a l'aeroport de Xiraz, Iran, convidada al Festival de les Arts de Xiraz-Persèpolis,²⁷⁷ en una edició dedicada al Teatre i el Ritual, per presentar *El Príncep Constant*, considerada un dels grans treballs teatrals del segle XX. L'obra va sorprendre per la seva gran qualitat. I el rigor personal de Grotowski es va fer palès amb una intensitat sorprenent en la seva participació en els seminaris i debats que tenien lloc durant els matins.

D'entre el comitè de recepció desplaçat a l'aeroport per rebre el grup polonès, Ludwik Flaszen es fixa en un «jove iogui hindú», vestit de blanc:

[...] among the reception committee I noticed a young yogi in a white Hindu robe who was smiling at me. I was surprised because his complexion was too pale to be a native. Maybe there are some pale-skinned dark-blond Indians —I wondered. He had long hair the colour of straw and a thin lank beard and moustache; behind his glasses, his eyes were bright. He had a delicate band around his forehead and hair, making him similar to the angel-like figures of Pre-Raphaelite paintings.

He approached me with a broad smile. I tried to understand what this strange type with the appearance of a spiritual seeker from the banks of the Ganges wanted of me. Did he recognise me? Maybe —what a nice surprise— thanks to Grotowski I had become famous even in India?

In fact it was Grotowski himself, yet in a new surprising incarnation. We hugged each other cordially. He was visibly glad that I hadn't recognised him. As if he had done the perfect trick —possibly the best in his life.²⁷⁸

Ludwik Flaszen descriu aquest episodi com «un miracle a Xiraz». Segons Flaszen, Grotowski, amb una bellesa i sensibilitat prerrafaelita i aparença misteriosa de cercador espiritual, radiava serenitat i llum.²⁷⁹ Grotowski havia arribat a Xiraz directament des de l'Índia, on havia recorregut el Sud del continent en un pelegrinatge de sis setmanes, en el que era la seva

²⁷⁷ Aquesta va ser la 4a edició del festival, del 27 d'agost al 6 de setembre 1970, dedicada al tema «Teatre i Ritual». El festival, que es va realitzar durant onze anys, de 1967 a 1977, era un espai de trobada per a l'exploració, l'experimentació i diàleg creatiu entre les arts escèniques occidentals i orientals, on es presentaven obres tradicionals com també contemporànies i experimentals dels àmbits del teatre, de la música, de la dansa i del cinema. En aquesta mateixa edició la representació europea occidental va ser a càrrec de la companyia de Núria Espert i com a representació d'Estats Units va participar la companyia de teatre experimental *Bread & Puppet Theatre*. Durant aquesta mateixa edició es van projectar diversos films de Peter Brook. En la següent edició, el 1971, Brook hi presentaria el seu primer gran projecte de recerca, *Orghast I & II*.

²⁷⁸ Ludwik FLASZEN, *Grotowski & Company*, p. 229.

²⁷⁹ Les primeres fotografies que deixen constància de la transformació física de Grotowski després del viatge de sis setmanes per l'Índia —des de principis de juliol al 23 d'agost de 1970— es van fer durant la taula rodona-diàleg entre Grotowski i Peter Brook que va tenir lloc durant la conferència de premsa del Festival de Xiraz, a finals d'agost de 1970. (Veure p. 278)

tercera immersió en les terres del seu mestre Ramana. Un viatge de despreniment de tot allò que sentia que ja no necessitava, tot allò no essencial —que en realitat era el que l’ofegava i no el deixava respirar i que ja estava amenaçant per complet la seva vida— per poder confrontar la vida de manera directa i plena, «la vida veritable», i retrobar la tan anhelada llibertat. Com ens diuen les escriptures: aferra’t a la veritat i deixar anar tot el demés.²⁸⁰

No era la primera vegada que viatjava en pelegrinatge com a vagabund²⁸¹ per l’Índia, però aquest tercer viatge va suposar la culminació de la transformació que s’havia iniciat a mitjans dels seixanta. Aquest vagabundejar, ens diu Grotowski, no es referia tan sols al viatge sinó que tenia un sentit més profund, vinculat a la seva recerca vital, a l’estar sempre en moviment, constantment «cercant per trobar l’essència» i cercant com mantenir-se en aquesta essència en l’obertura plena al món i a l’altre. Descobrir la veritat profunda sobre l’ésser humà i ser capaç d’obrir-se en una comunió plena amb la vida, l’altre i el món des d’aquesta veritat. Això era per Grotowski l’essencial en la vida i ho manifesta obertament fent-ne el nou objectiu principal de la seva recerca a partir de 1969. La seva gran necessitat de veritat i el seu immens amor per la vida sempre van anar junts en la seva recerca. I aquesta recerca per descobrir la seva veritable naturalesa, el seu ésser veritable, la seva essència, la veritat, el porta a visitar asrams, temples i tot tipus de llocs sants, i compartir camí amb *sadhus*,²⁸² que com ell es troben en el camí vers l’essencial.

Jurek [...] travelled on foot, joining a pair of devout men, and accompanying them for several days. They led him from temple to temple and from monastery to monastery, where one could get a free bowl of rice and a cup of tea.²⁸³

La participació del Teatre Laboratori a Xiraz estava emmarcada en una gira per Iran i el Líban que començava el 27 d’agost i finalitzava l’11 d’octubre del 1970. Durant una pausa enmig d’aquesta gira, a mitjans de setembre, Grotowski va volar a Colòmbia, convidat al III Festival Llatinoamericà de Teatre Universitari de Manizales. La importància d’aquesta trobada rau en

²⁸⁰ *Avadbut Gita*, de Dattatreya, el Cant de l’Avadhut, considerat un dels tractats més importants sobre l’Advaita Vedanta. Mahādma DATTĀTREYA, *Avadbut Gita*, José J. de Olañeta, Palma de Mallorca, 1983.

²⁸¹ Grotowski parlava d’aquests viatges, que feia sol normalment durant les seves vacances, com a pelegrinatges o vagabundeigs. El primer vagabundeig a l’Índia va ser entre desembre 1968-gener 1969, el segon del 31 juliol-17 agost 1969, el tercer del 10 juliol-23 agost 1970.

²⁸² En l’hinduisme, és aquell qui ha renunciat a tots els vincles que l’uneixen a l’àmbit terrenal o material per consagrar-se a la recerca de l’alliberament espiritual o mokxa. Amb aquest objectiu, els *sadhus* prenen el camí de l’ascetisme i en general es converteixen en monjos errants, dedicant-se a la meditació i la contemplació, i menjant el que la gent els dóna.

²⁸³ Declarat pel seu germà Kazimierz Grotowski. Citat per Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski’s Journeys to the East*, p. 74.

el fet que la transcripció d'aquesta conferència serà un dels textos fonamentals de Grotowski, on deixarà constància del moment crucial que està vivint, en l'inici del que considera una nova vida en la que ja no cerca el teatre.²⁸⁴ Una nova vida marcada per una transformació a tots nivells. Seguint amb la descripció detallada de Flaszen:

His body and mind were literally transformed —and it was visible. Under the sun of the Iranian desert Grotowski was light and luminous —Grotowski *transfiguratus*— in a form akin to an ethereal body from sacred paintings...

He was giving visible, carnal evidence that the radical transformation of a human being is possible —a transformation the ancient sages, mystics and alchemists dreamt about. Among them, certainly, those he had adored since childhood above all: Hindu yogis, preachers and practitioners of Advaita, ecstatic explorers (in their own experience) of the identical nature of Brahman and Atman, Tantrics of the Right-Hand Path —not the Left one²⁸⁵ as he was soon to make clear...²⁸⁶

En el mateix text, Flaszen compara la sorprenent transformació i la nova lluminositat que resplendeix en Grotowski amb la radiació divina que emanava el seu mestre, Ramana Maharshi, savi fortament venerat a l'Índia que va viure la realització de la seva naturalesa veritable de presència conscient, eterna i infinita, a l'edat de setze anys, i a qui, segons Flaszen, Grotowski va ser fidel tota la seva vida. Grotowski durant tota la seva trajectòria es referirà sovint a aquesta realització —és a dir, a sentir i ser la presència conscient de manera contínua i permanent— com el veritable acompliment de la nostra vida. En aquesta plenitud advàitica que cerca el deixeble polonès de Ramana, no es tracta d'adquirir res nou sinó de despullar-se de tot allò que no és essencial en nosaltres. Aquest és el procés de retorn a la nostra naturalesa essencial o original que es comença a iniciar en Grotowski a finals dels seixanta i en el qual s'anirà endinsant al llarg de tota la seva vida. En les ensenyances de Ramana, llibre que sempre acompanyarà Grotowski en aquest viatge essencial, ho trobem explicat de manera clara, amb la bella simplicitat que irradia la veritat :

La realización no es la adquisición de algo nuevo ni tampoco es una nueva facultad. Es solamente la retirada de todo camuflaje.

²⁸⁴ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 101-121.

²⁸⁵ Segons Flaszen la Via de l'Esquerra és un terme utilitzat en l'ocultisme occidental per descriure pràctiques religioses considerades immorals, com rituals transgressius, màgia sexual, etc. coneguts especialment amb referència al Tantra.

²⁸⁶ Ludwik FLASZEN, *Grotowski & Company*, p. 229.

La verdad última es así de simple. No es nada más que ser en el estado pristino. Esto es todo lo que se necesita decir.²⁸⁷

L'establiment de Ramana en la seva naturalesa veritable —«ser en l'estat prístí»— es manifestava com una irradiació espiritual exterior, que no trobant cap obstacle en ell, cap «camuflatge» —ja que no havia quedat en ell cap traça ni residu de la creença o sensació de ser un «jo» separat personal— brillava esplendorosament. Flaszen compara la radical transformació de Grotowski amb la presència lluminosa del seu mestre Ramana, imatge que recorda haver apreciat en una fotografia del sant hindú de la que Grotowski no se separava mai i que va conservar fins la seva mort.²⁸⁸

For many years he always kept by his side a photograph of Ramana Maharishi, just like good Catholics keep an image of their patron saints. As far as I recall the photograph was framed. The head of this Hindu holy man in the picture seemed to radiate an unusual light, just like the heads of Catholic saints from images painted by the old masters of painting [...].

Sat - Cit - Ānanda!²⁸⁹

Did the transformed Grotowski radiate a similar light?²⁹⁰

El terme sànscrit *Sat-Chit-Ananda*, que utilitza Flaszen referint-se a la transformació de Grotowski, en la tradició de l'Advaita Vedanta ens assenyala vers la realitat de la nostra naturalesa veritable —l'estat permanent i continu de no-dualitat en el que s'ha dissolt el «jo» separat i brilla el nostre ésser essencial i veritable. Realització en la que experienciem de manera directa una única realitat immanent que és simultàniament la font, la substància i la naturalesa real de tot el que existeix.

En altres paraules i anant pas a pas, adonem-nos que la nostra primera experiència és «jo sóc» o «jo estic present». No podem negar la nostra pròpia existència. Aquesta és l'experiència de ser. És la nostra experiència primària i més íntima. Això és *Sat* o ésser o *being*. Però al mateix temps que som, tenim també l'experiència de conèixer o ser conscients de l'experiència de ser. Jo sóc però a més, jo sé o jo sóc conscient que jo sóc. Això és *Chit* o consciència o conèixer. En el «jo» —allò que som— hi ha aquestes dues qualitats essencials: «jo sóc» o «jo

²⁸⁷ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 38.

²⁸⁸ Era una foto que havia fet el germà de Grotowski, Kazimierz Grotowski, quan eren nens, d'una imatge de Ramana que apareixia en el llibre de les ensenyances de Ramana en anglès. La fotografia de Ramana va estar penjada damunt del seu llit durant molts anys.

²⁸⁹ Terme sànscrit que es tradueix com a «Ésser-Consciència-Felicitat». Indicació breu i concisa en la tradició de l'Advaita Vedanta que ens assenyala la realitat de la nostra naturalesa veritable. Expressió molt utilitzada per Ramana.

²⁹⁰ Ludwik FLASZEN, *Grotowski & Company*, p. 229-230.

estic present» o «ésser», i també «jo sé» o «jo sóc conscient» del fet de ser. Això és al que ens referim essencialment quan diem «jo». «Jo» és allò que està present i és conscient de la meua experiència. Això és el «Si mateix», la presència conscient, el «jo» veritable, l'ésser essencial, la naturalesa veritable, *awareness*, *Sat-Chit*.

I en aquest reconeixement del nostre ésser essencial de presència conscient sentim la nostra veritable naturalesa de pau i felicitat. Així doncs, l'experiència directa d'aquesta presència conscient —que sent espaiositat conscient oberta no es veu afectada ni destorbada per cap objecte que pugui aparèixer en ella— és felicitat o *Ananda*. Per això *Ananda* apareix com el tercer aspecte de l'expressió advàitica, *Sat-Chit-Ananda*. Aquesta frase simplement significa que el coneixement del nostre propi ésser és la pau mateixa. O dit d'una altra manera, la felicitat permanent, la pau impertorbable, la joia sense causa és conèixer el nostre ésser tal com és. És a dir, ser el que som realment. Aquesta felicitat permanent, pau impertorbable i joia sense causa és la naturalesa mateixa del nostre ésser. La raó per la qual la majoria de nosaltres sovint no estem en contacte amb aquesta felicitat és perquè no coneixem clarament el nostre ésser. Per això aquesta fórmula amb les tres qualitats, el nostre ésser —*Sat*—, el coneixement del nostre ésser —*Chit*— i la pau —*Ananda*—, ens indica que conèixer-se a un mateix tal com un és veritablement és experienciat com la pau i felicitat supremes. És per això que conèixer-se a si mateix és el coneixement més elevat.

La indicació «coneix-te a tu mateix» es troba també en el fonament veritable de la nostra civilització occidental. I trobem també la mateixa comprensió en la tradició sufi «qui es coneix a si mateix coneix el seu Senyor». És la mateixa comprensió. Qui es coneix a si mateix coneix la realitat última de l'Univers. En la tradició hindú, «Atman i Brahman són u», el nostre propi ésser és Brahman, és l'ésser de Déu. Qui es coneix a si mateix coneix la realitat última o Déu. No hi ha distinció entre nosaltres mateixos, el nostre propi ésser, i l'ésser últim. Totes les escriptures, totes les ensenyances religioses poden ser reduïdes a una única i simple tasca: conèixer-se un mateix tal com un és. Aquest serà el lema continu de Grotowski expressat de manera explícita durant tot el període parateatral. L'objectiu declarat de la seva recerca és descobrir qui és essencialment. Aquesta és l'essència veritable de l'espiritualitat, el veritable camí espiritual, tot el demés és parafernàlia mística, esotèrica, cultural, intel·lectual, afegida pel «jo personal» separat de la veritat essencial.

Aquests tres aspectes —ésser, consciència, felicitat— s'experiencien com un tot unitari, el nostre Ésser, i no com a atributs separats del Si mateix. Són inseparables, són una mateixa experiència, de la mateixa manera que la humitat, la transparència i la liquidesa són propietats inseparables de l'aigua. Aquesta és la recerca de la plenitud que Grotowski portarà a terme durant el període parateatral.

És a partir de 1970 quan Grotowski comença a parlar públicament de tècniques espirituals i del seu camí interior.²⁹¹ Aquest és el seu veritable camp d'interès i la recerca que ha portat a terme de manera privada des dels nou anys seguint l'ensenyança del seu mestre Ramana Maharshi. Cerca que prové de la seva necessitat profunda d'una vida en plenitud, d'una vida veritable, de ser allò que és veritablement. El 1969, després del primer viatge a la terra del savi d'Arunachala, sent de manera profunda i evident que ha de deixar tot allò que no és realment important en la seva vida i dedicar-se plenament al seu gran anhel, el seu viatge de descobriment essencial, i s'adona que aquest camí —la cerca de la veritat, «la recerca del que és més essencial en la vida»²⁹² no l'ha de fer sol en la privacitat del seu Cor, sinó que el pot portar a terme de manera activa en el món i compartir-lo amb aquells que cerquen el mateix, que «respiren el mateix aire», aquells a qui anomena «germans».

El deixeble polonès de Ramana comença a compartir el seu camí vers l'essencial, no com una filosofia sinó com «una experiència, tangible i pràctica»,²⁹³ i declara obertament que l'objectiu del període parateatral és la «recerca de la plenitud», «la plenitud de l'ésser humà».²⁹⁴ Es tracta de la plenitud que ha pogut intuir i començar a tastar breument en els seus tres viatges com a pelegrí vagabund a les terres del seu mestre Ramana, entre 1969 i 1970. Una dissolució de les limitacions del seu «jo» personal —la cuirassa feta per les seves pors, inseguretats, fingiments, febleses— que havia començat a experimentar a partir de mitjans del seixanta en l'aprofundiment de la seva relació amb l'actor, en la que es produeix el seu propi desvelament i el de l'actor. Experiència transformadora que el farà abandonar el camp del teatre per explorar la naturalesa humana i centrar-se en allò que sent que és el més important i essencial en la seva vida, allò que anhela més profundament: realitzar la seva naturalesa veritable, ser allò que veritablement és. Exactament aquest és també l'objectiu de l'ensenyança espiritual de Ramana Maharshi.

²⁹¹ Cf. Ludwik FLASZEN, *Grotowski & Company*, p. 180.

²⁹² Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 131.

²⁹³ *Ibid.*, p. 130-131.

²⁹⁴ *Ibid.*, p. 134.

Després de la profunda transformació personal viscuda entre 1969 i 1970 però que en realitat sent com un «retorn a casa», el renascut Grotowski, «germà» més que «mestre», superant la inèrcia asfixiant i la por a allò desconegut, finalment aconsegueix el coratge necessari per anunciar públicament que deixa el teatre. No deixant-se afectar per allò que serà considerat «el pecat original als ulls del món»,²⁹⁵ comença a treballar amb un nucli molt petit de persones lluny de la ciutat, submergits en el silenci del bosc, en una recerca sobre la possibilitat de descobrir la nostra naturalesa essencial —«allò més veritable i directe»— i de desvelar-nos i revelar-nos a través de la relació desarmada i autèntica amb l'altre i el món. Aquest treball, que el fascina i que és el que sempre ha desitjat més intensament, es portarà a terme entre 1970-1975 de manera pràcticament privada —sent però l'essència de les experiències que s'oferiran en el Teatre Laboratori de manera oberta entre 1975-1978 anomenades experiències parateatrals. Finalment el novembre de 1976 el farà públic oficialment i continuarà el treball, que estarà emmarcat en el seu nou projecte transcultural «Teatre de les Fonts», centrant clarament la recerca en el camp de les tècniques interiors —que ha estat sempre el seu veritable interès— i desvinculant-se definitivament del Teatre Laboratori.

Fruit de la seva transformació profunda, entre 1969 i 1970 Grotowski sent que cal superar certs murs i aprofundir radicalment en els dos àmbits fonamentals de recerca que ja han començat a aparèixer en el període teatral: l'acte de conèixer i l'acte de la trobada. Són dos tipus d'experiència «extrema»: les experiències en «l'acte de conèixer l'essencial», que eren més individuals i de les que s'ocuparà Grotowski personalment, i les experiències en les que la noció de trobada era principal, que esdevindran experiències i activitats amb una participació cada cop més nombrosa i formaran part de les activitats del Teatre Laboratori, guiades pels membres del Teatre Laboratori. Així, en aquest període parateatral hi haurà dos gèneres d'experiència, que en certa manera són molt diferents tot i que partien d'un mateix eix: «l'ésser humà en el sentit més ple. L'ésser humà que no s'amaga i és capaç d'estar en comunió».²⁹⁶ Així doncs, l'eix essencial de tota la recerca parateatral és un de sol: el desvelament d'un mateix per descobrir la nostra naturalesa veritable i la comunió amb l'altre i el món. Una recerca de la plenitud que s'explorarà des de dues vessants diferents.

²⁹⁵ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 116.

²⁹⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Il mondo dovrebbe essere luogo di verità» (1976), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 142.

Inicialment es comença amb «la via del coneixement», explorant l'aspecte més individual del treball, és a dir el treball sobre un mateix, i posteriorment també s'obrirà una altra línia més centrada en l'experiència de la trobada en grup. Després dels primers gairebé tres anys de treball tancat —no públic— en l'acte de conèixer o via del coneixement, que implicava el veritable coneixement d'un mateix i el veritable coneixement de l'altre i del món, es comença a obrir el treball amb el nom inicial de *Holiday* que aviat es canvia per *Special Project*. A partir d'aquesta forma essencial, el 1975 es crea una altra versió, *Large Special Project* — la segona vessant de la recerca centrada en l'experiència de grup— amb l'objectiu d'obrir gradualment aquesta experiència a més i més gent, en la que l'aspecte que predominarà és l'acte de la trobada; experiències de grup que finalment esdevindran trobades multitudinàries amb milers de persones, que s'anomenaran experiències parateatral o participatives o cultura activa. *Special Project* passarà aleshores a anomenar-se *Narrow Special Project*, que es continuarà mantenint quasi privat i que es continuarà desenvolupant dirigint-se vers el terreny de les pràctiques espirituals. Veiem doncs que originalment l'essència de les experiències parateatral no és una experiència de grup, tot i que aquesta va ser la vessant pública del treball, sinó una experiència individual, íntimament lligada a la recerca essencial de Grotowski, la recerca de la plenitud.

Immers en el seu viatge interior, un cop presentada *Apocalypsis cum figuris* el febrer de 1969, el deixeble de Ramana deixa el teatre enrere definitivament per crear un espai on poder experimentar una comunió veritable que requerirà una entrega plena del seu ésser complet. L'any 1972 a França les seves paraules brollen naturalment d'aquesta experiència:

It is not theatre that is indispensable but something quite different. To cross the frontiers between you and me: to come forward to meet you, so that we do not get lost in the crowd —or among words, or in declarations, or among the beautifully precise thoughts. For a start, if we work with each other —to touch you, to feel your touch, to look at you, to get rid of fear and shame into which your eyes drive me when I am accessible to them, whole. Not to hide, to be as I am. For a few minutes, ten minutes, twenty minutes, an hour, at least. To find a place where a communion becomes possible.²⁹⁷

Lamentablement, d'aquesta explicació tan bella, en les redaccions posteriors i en la versió considerada definitiva del text, només es van conservar aquestes paraules: «No és el teatre,

²⁹⁷ Jerzy GROTOWSKI, «This Holiday Will Become Possible» (França, 11 octubre 1972), [Trad. Boleslaw Taborski], *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 133-134.

el que és indispensable, sinó creuar les fronteres entre tu i jo; sortir a trobar-te per no perdre'ns en la multitud —o entre les paraules, o en declaracions, o entre els pensaments meravellosament precisos.»²⁹⁸ Aquesta és doncs la vida veritable: «tocar-te, sentir-te tocar-me, mirar-te, alliberar-me de la por i de la vergonya vers allò al que la teva mirada em porta quan sóc accessible a ella, sencer. No amagar-me, ser com sóc. Trobar un lloc on la comunió esdevé possible». Aquest és el somni sempre perseguit per Grotowski, una nova manera de viure que cercarà tota la seva vida. I així ho declara també a principis dels setanta: «¿Estic parlant d'una mena d'existència més que no pas de teatre?»²⁹⁹ Altre cop, dissortadament, la resposta a aquesta pregunta i part de la pregunta es van ometre en les redaccions posteriors d'aquesta conferència. Però val la pena anar a la font i recuperar-la. La pregunta real de Grotowski va ser: «¿Estic parlant d'una manera de viure, una mena d'existència, més que no pas de teatre?»³⁰⁰ I la seva resposta, que es va ometre i és important recuperar, va ser: «Indubtablement».³⁰¹

D'esquerra a dreta, Peter Brook, Arby Ovanessian i Jerzy Grotowski al Festival de Xiraz, l'agost de 1970. (Exposada al *Symposium: The Shiraz Arts Festival*, Nova York, 2013, organitzat per Asia Society).

²⁹⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 138.

²⁹⁹ *Ibid.*, p. 131.

³⁰⁰ «Am I talking about a way of life, a kind of existence, rather than about theatre? Undoubtely.» Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: The Day that is Holy» (Nova York, 13 desembre 1970), [Trad. Boleslaw Taborski], *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 117.

³⁰¹ Aquestes visions i necessitats de Grotowski en els inicis del període parateatral es troben reflectides en les transcripcions de diverses conferències realitzades entre 1970, 1971 i 1972; textos que es recolliran i s'abreujaran posteriorment en el text únic «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 123-142.

2.1.1 La via de retorn a la Font a través de la comunió amb l'altre i el món. La via del coneixement essencial. El «Dia Sant»

La «via del coneixement», o «acte de conèixer» —la primera línia de recerca del període parateatral— es refereix al coneixement del nostre ésser veritable i és la continuació directa de la recerca personal de Grotowski, que s'ha aprofundit i desenvolupat intensament en els seus pelegrinatges a l'Índia i que es comença a explorar en una investigació compartida amb un grup molt petit de col·laboradors als boscos de Brzezinka a partir de 1970, sota la direcció de Grotowski. Retornat de la gran aventura dels seus pelegrinatges a l'Índia, el deixeble de Ramana classifica aquesta fase de la recerca com «una aventura individual de l'ésser humà». D'aquest període de treball «intrèpid» i intens que tindrà una durada d'uns tres anys apareixerà l'experiència parateatral inicial, que Grotowski anomenarà *Holiday*, i que es començarà a obrir el 1973 —sempre en grups molt petits— amb el nom oficial *Special Project*. Experiència que donarà lloc a totes les activitats parateatral posteriors, que en canvi se centraran en l'experiència de grup i s'obriran a molts més participants, i que es començaran a fer públiques a partir de 1975.

En una entrevista amb la directora de cine i escriptora sueca Marianne Ahrne, a principis dels anys vuitanta, Grotowski afirma haver seguit sempre dues línies en el seu treball, una més o menys pública i l'altra personal —la seva recerca essencial— que ha dut a terme sol o amb algunes persones. Com explica a la directora sueca, a partir de 1970, la línia personal tenia a veure amb la «via del coneixement» —vessant quasi privada de la recerca parateatral— i posteriorment continua desenvolupant-se en el projecte del Teatre de les Fonts de manera totalment independent del Teatre Laboratori:

Jo treballava amb un grup molt petit de col·laboradors, una mena de petit nucli. També sense cercar cap efecte, sense voler obtenir alguna cosa com un efecte, sinó pel valor mateix d'aquest treball. I aquest treball amb el petit nucli de col·laboradors —molt sovint eren els col·laboradors que van arribar després del període dels espectacles— va ser després com una mena de punt de partida per a totes les realitzacions en part públiques o del tot públiques que es van fer com a realitzacions parateatral o de participació. Ja no era jo qui va fer això sinó els altres. Jo treballava amb un nucli molt petit de persones, gairebé retirat, i fins i tot puc dir que realment retirat, ja no estava en la nostra seu. Em vaig allunyar, vaig començar a treballar en un indret fora de la ciutat on vaig poder isolar-me totalment. Però els altres que van treballar amb mi durant aquest període van continuar fent les seves pròpies experiències,

que eren ja mig públiques o públiques del tot com a realitzacions de participació directa. Després va arribar el moment que vaig decidir que potser era el temps que aquesta cosa que era el meu treball personal, i després del treball amb els nuclis petits, esdevingués el meu treball en certa manera obert. I va ser el període del Teatre de les Fonts, que va començar el 1976.³⁰²

El fet que dóna lloc a aquesta primera obertura de la recerca essencial i personal de Grotowski fins ara totalment privada i solitària, és la descoberta experiencial durant el primer pelegrinatge a l'Índia que la recerca interior no ha d'estar tallada de l'experiència humana i que pot compartir el seu camí espiritual de manera activa, pràctica i tangible amb els altres. És a dir, ha descobert que la via advàitica indicada per Ramana és una via pràctica bipolar que inclou també el món dels sentits. Es tracta d'una via de retorn a l'Ésser que inclou tots els camps de la nostra experiència. És en realitat una manera de viure, no tan sols filosofia o idees o un viatge interior mental o psíquic i abstracte. Això vol dir que pot portar a terme la seva recerca essencial de manera pràctica i tangible, en el món, i que la pot compartir i portar a terme juntament amb altres persones.

El gener de 1969, just acabat de tornar del seu primer viatge inspirador i revelador a l'Índia, on ha sentit profundament la presència de Ramana en ell, seguint amb la conversa que manté amb Raszewski al restaurant *The Rycerska* del centre de Varsòvia, un Grotowski renovat, serè i ple de vida, li parla insistentment de la salvació, aquí a la terra! crida Grotowski amb excitació i els ulls brillants.³⁰³ Grotowski li parla de la salvació de l'individu, explica Raszewski en el seu diari, tot i que aquest admet no entendre a què es refereix. Grotowski està parlant de la salvació en vida, durant la vida terrenal. La «salvació» en aquest context es refereix a salvar-te de tu mateix, de la teva identitat il·lusòria, d'aquesta identitat limitada i condicionada que creiem ser. En altres paraules, la «salvació» de la que parla Grotowski es refereix a l'alliberació en vida de la creença i de la sensació de ser un «jo» separat o personal, que produeix instantàniament la dissolució de la sensació de separació, és a dir, l'alliberament o dissolució de les limitacions del «jo» personal, que ens aporta una gran llibertat interior i que ens permet experimentar la naturalesa no-dual de la realitat en la nostra existència en el món, en el món dels sentits, en la nostra vida, en la relació amb l'altre. És la salvació de l'esclavatge a la

³⁰² *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Ahrne*, enregistrament sonor, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, en francès, 01:43:25. [pista 1, 00:22:13]. (Transcripció i traducció de l'autora). URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/interview-jerzy-grotowski-marianne-ahrne>>

³⁰³ Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p. 67.

creença de ser un «jo» separat, finit i temporal. Així, la salvació és reconèixer la nostra essència, infinita i eterna.

Per tant, la salvació de la que parla Grotowski té a veure amb la llibertat i la plenitud que han estat sempre en el centre de la seva recerca, la llibertat que sentim quan som la nostra identitat veritable i la vivència joiosa quan experienciem la vida en la plenitud del què som. És l'experiència que ha començat a tastar breument en el primer pelegrinatge a l'Índia. Grotowski li explica a Raszewski les seves intuïcions citant-li un poema de Sant Joan de la Creu que porta anotat en francès a la seva llibreta i citant-li de memòria un vers de *Widzenie* ('Visió') d'Adam Mickiewicz, poeta romàntic polonès. Un vers que pot resultar d'entrada un tant enigmàtic: «and in a strange vision / I as the light, and the eye's pupil at the same time».³⁰⁴ Referències ambdues —la unió mística de Sant Joan de la Creu i la transfiguració que relata Mickiewicz— d'una experiència de dissolució en un renaixement en la Unitat, una realitat radiant transcendent que abraça la totalitat. És a dir, dues descripcions de l'experiència de no-dualitat. Aquesta experiència és l'essència de totes les grans tradicions religioses i espirituals, és referida com a «il·luminació» en la tradició budista, és referida com a «alliberació» en la tradició hindú, com a «salvació» en la tradició cristiana i com a la «unió amb Déu» en la tradició sufí.

En la seva «Visió», Mickiewicz parla d'un despertar que s'inicia a través d'una sensació en el cos, en la que «la llavor de l'ànima queda nua» i el món resplendeix amb una llum nova, sentint com si la seva experiència del món —la percepció— fluís des de dins, com d'una font, fluís de Déu. I per tant, si l'experiència del món flueix des de dins, el món deixa de ser alguna cosa sòlida allà fora. I en Déu, explica Mickiewicz, en aquesta font, brolla la llum de joia i felicitat. És la llum que fa cognoscible la nostra experiència, que és exactament la consciència, allò que coneix o és conscient de la nostra experiència.

Quan coneixem o experienciem la nostra existència com a espai de consciència, aleshores coneixem la Font, coneixem Déu, si no, no. Solament podem conèixer el nostre ésser sent-ho, ja que no es tracta d'un coneixement objectiu. Allò que som mai no pot ser un objecte fora de nosaltres. Per això el què som no ho podem conèixer com un objecte de la nostra experiència; és en realitat el subjecte. En aquest moment, en el coneixement de Déu, és a dir, en l'establiment en el seu ésser veritable, el poeta polonès descriu com sent l'expansió infinita

³⁰⁴ Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p. 68.

de la seva naturalesa veritable. I continua, en aquesta «visió estranya», que és la percepció que flueix directament de la Font sense la intervenció del «jo» personal —percepció directa— en la que percep la naturalesa essencial i no-dual de la realitat, ell és la llum —la consciència infinita i eterna— i la pupil·la —l'experiència humana— al mateix temps. Vers revelador per Grotowski i que cita de memòria i amb excitació a Raszewski. Així, la llum que fa cognoscible la meua experiència — el conèixer o la consciència que sóc essencialment— i la percepció del món són u en mi, en una experiència de plenitud infinita, de joia i felicitat. El poeta polonès continua explicant de manera bellíssima com en la seva experiència esdevé «l'eix immòbil d'un cercle infinit en eterna expansió». En una quietud interior i al mateix temps en el moviment del món, sentint un flux més i més ple d'amor. I afirma finalment Mickiewicz que aquesta és la salvació, el camí vers la salvació.

El que ens està descrivint el poeta romàntic és el veritable camí vers el Cor, vers el nostre centre més profund, vers la Font. Un camí a través d'un cor obert a la divinitat, que per tant s'ha deslligat de la identificació amb el «jo» individual, permetent així que es dissolgui el «jo» personal. Un camí que trobem en totes les grans tradicions espirituals, que s'anomena «habitar en l'Ésser» en l'ensenyança de Ramana, la pràctica de la presència de Déu en la tradició cristiana, que podríem sentir com un submergir de la ment en el Cor; el Cor de la consciència. Un Cor però que ho abraça tot. I en aquesta expansió sentim l'experiència pura de ser. L'ésser despul·lat de tot allò que semblava cobrir-lo. La sensació de ser, profunda, oberta, suau, és l'accés, és la intersecció de l'infinit en el cos-ment finit. Ser o sentir el «jo» que sóc realment és la via per a la ment finita per retornar a l'infinit.

En aquesta experiència que descriu Mickiewicz i que anomena «Salvació» ens està descrivint la naturalesa essencial de la realitat —que ell mateix està experienciant— com un espai infinit que s'està expandint contínuament; en el centre del qual hi ha una font que s'aprofundeix en si mateixa eternament, de la qual emana un element diví lluminós que ho penetra tot i que ho omple tot. La font que emet la substància lluminosa i transparent és Déu. Que és font de vida i d'amor. En contra del dogmes cristians, Mickiewicz afirma que Déu és una font que ho impregna tot, no una entitat separada i allunyada de nosaltres. Com diu Ramana, el devot que medita en Déu com a separat, no arriba a Déu. La dualitat aleshores és una il·lusió. La realitat que ens descriu Mickiewicz és no-dual. Amb tot això, el que ens està dient el visionari polonès és que la unió amb l'ésser infinit de Déu la podem experimentar en la vida terrenal i que alineats amb aquesta font i permetent que l'activitat de Déu es manifesti i s'expressi

lliurement a través del cos-ment, experienciem joia, amor, pau i felicitat; és a dir, la plenitud essencial cercada i anhelada per Grotowski. Per tant, podem sentir i ser la nostra veritable naturalesa i experimentar la veritable plenitud en la nostra experiència humana. ¡D'aquí l'eufòria de Grotowski! Aquesta és la confirmació del que declararà com el més essencial en la vida i que formularà pocs anys després així: que podem «descobrir l'essència i tenir aquesta essència en la relació amb l'altre». És a dir, que podem viure el què som, la nostra essència, enmig de l'experiència. Aquesta és una gran descoberta que marcarà definitivament la direcció de la recerca de Grotowski.

Mickiewicz ens descriu la consciència o Déu com una font, però no s'atura aquí, i segueix descrivint també l'altre pol, com l'activitat d'aquesta consciència o la seva naturalesa dinàmica, activa, creativa, que es manifesta en la creació i que s'expressa en la creació com a amor. Els dos pols estan presents al mateix temps, la font —l'essència— i la manifestació —la nostra experiència humana. Recordem que la via advàitica veritable i genuïna de retorn a l'essència implica els dos aspectes o dos pols, el retorn interior vers l'Ésser de presència conscient —que aquí anomenem aspecte vedàntic— i l'obertura plena vers el pensar, sentir i percebre, que són les activitats d'aquesta consciència —que anomenem aspecte tântric. En altres paraules, la vida veritable que cerca Grotowski implica el retorn a l'ésser que som i al mateix temps l'obertura a l'altre i el món. Un propòsit doble, interior i exterior, que en la comprensió de la nostra autonomia fonamental, només serà possible a través d'una entrega completa vers el nostre centre més profund i al mateix temps vers l'altre i el món. Aquesta és la via advàitica integral que Grotowski ja havia començat a explorar en el període teatral i que continuarà explorant i refinant durant tota la seva recerca vital.

Mickiewicz, com la tradició no-dual, està afirmant que tot és consciència. Una sola consciència infinita i eterna. Aleshores la consciència de Déu i la teva consciència són una. No dos, com ens diu l'Advaita. Tot és consciència. Consciència en repòs i en moviment. Tota experiència té lloc en la consciència. De fet, l'experiència no és una cosa separada de la consciència, és una modulació de la consciència. Com l'ona és una modulació de l'oceà. No hi ha res més que oceà. I per tant, en el moviment o modulació de la consciència, que percebem com la nostra experiència humana, a través de l'amor pur segons indica Mickiewicz, tenim una via possible de retorn a l'experiència de la nostra naturalesa veritable en el món, en la nostra vida, en la relació autèntica amb l'altre i en la relació profunda i directa amb el món.

Tant la relació veritable amb l'altre com amb el món impliquen una dissolució de la sensació de separació entre subjecte i objecte i aquesta experiència no-dual és el que anomenem amor o bellesa. La consciència, oberta i buida, vibra i es manifesta com la plenitud de l'experiència. I d'aquesta manera, l'experiència essencial esdevé tangible; sentida i viscuda en un món que ara se'ns mostra radiant i vibrant, plenament viu. Aquesta és la gran descoberta de Grotowski que marca l'inici del que considera «una nova vida». L'experiència essencial ja no ha de quedar solament en la privacitat del seu Cor sinó que la pot experimentar en tots els camps de la seva experiència i per tant viure-la plenament en la seva vida. I aleshores pot cercar els accessos concrets, precisos i tangibles, per accedir-hi en la seva pròpia experiència. I sent així, pot compartir de manera pràctica amb els altres la seva recerca essencial —que és allò que més estima en la seva vida— i centrar-se i invertir tot el seu temps i tot el seu treball en aquesta recerca.

Seguint amb Mickiewicz, en aquesta experiència essencial la percepció s'obre o s'eixampla més enllà de les limitacions autoimposades per la ment o pensament conceptual. Es despulla l'experiència de la capa conceptual i es produeix una percepció directa de la realitat, sense la intervenció del «jo» personal i aleshores som capaços de veure la naturalesa real del món. Sentint —com diu el poeta visionari polonès— una obertura interior, en la llum d'una completa joia i felicitat.

D'una manera bellíssima Mestre Eckhart, que serà un referent clar per Grotowski sobretot en la fase final de la seva recerca, explica el mateix, amb llenguatge religiós, dient que «l'ull amb el qual veig Déu és el mateix amb el qual Déu em veu a mi. L'ull de Déu i el meu són un sol ull, una sola mirada, un sol coneixement, i un sol amor.» El sentiment de pau i felicitat que sentim amb aquest reconeixement plenament viscut en la nostra experiència és la petjada de Déu en el nostre Cor. Grotowski cercarà durant tota la seva trajectòria els mitjans per accedir a la veritat, a la sinceritat, a l'experiència no-dual de la realitat de la nostra existència.

Com hem vist, l'accés a la realitat és un camí de doble sentit, interior vers el pol de l'Ésser, primer pas imprescindible, i exterior vers el pol del món, obertura joiosa que ens permet una plenitud completa. Quan ens dirigim vers l'interior —o cap avall o enrere— sortim del temps i anem vers l'eternitat, i l'eternitat viatja en l'altra direcció —cap a fora o cap endavant— a través del mateix portal sortint de l'eternitat i entrant en el temps, en la manifestació. Durant

la nostra existència humana, com indiquen tant Mickiewicz com Grotowski, som «l'eix immòbil» i el «cercle infinit en eterna expansió» al mateix temps. Grotowski, fent referència a l'evangeli gnòstic de Tomàs, uns anys més tard anomenarà aquesta experiència de plenitud total i completa el «moviment que és un repòs».

2.1.1.1 La via del coneixement essencial vers un mateix

Durant el període parateatral la recerca de la plenitud es concreta en el que Grotowski anomena «la via del coneixement», que implica el coneixement del què som essencialment i el coneixement veritable de l'altre i del món; experiència que anomena «Dia Sant». Aspectes fonamentals de la comprensió no-dual. Com hem vist, la via del coneixement és la via de retorn completa i inclusiva que engloba els dos pols, essència i existència. Aquesta recerca centrada en l'experiència del «coneixement essencial» individual la podem desgranar en tres pilars fonamentals en els quals es basa: descobrir la nostra identitat veritable de consciència no-dual, desvelar-nos davant de l'altre en una relació que esdevé una comunió sagrada —relació no-dual en la que es dissol la separació—, i redescobrir la percepció directa del món, és a dir, sense el vel de la ment conceptual i per tant percebre la realitat essencial no-dual del món —percepció no-dual. Aquesta «manera de viure», sent allò que som i en comunió amb l'altre i el món, és la vida veritable que cerca Grotowski, la vida en la no-dualitat, la plenitud joiosa; el «Dia Sant».

Una plenitud que és una obertura i una escolta bipolars, que inclou ser el que sóc i la comunió amb l'altre i el món i que es desplega en una doble direcció: deixar-nos habitar en l'espaiositat conscient i il·limitada, i el fluir amorós d'aquesta presència conscient vers el món, en la comunió fraternal amb l'altre i el món, que en realitat no és «altre» sinó «germà», amb qui compartim l'Ésser essencial que som. A partir d'aquesta vivència, que inclou tots els camps de la nostra experiència, es produiran conseqüències també en tots els aspectes de la nostra vida. La ment conceptual cedeix el lloc a la consciència oberta, receptiva, viva. El cos retorna a la seva condició natural d'obertura, receptivitat, sensitivitat, disponibilitat, transparència. Els sentits s'obren, s'eixamplen, en una percepció directa, oberta, viva i relaxada. L'acció brota de manera orgànica i viva des de la Font i flueix lliure a través de l'obertura i transparència del cos-ment, sense la resistència i la manipulació del «jo» personal. I les relacions sense la intervenció del jo personal que separa —aleshores sense sensació de

separació— són amor pur, una veritable comunió en la que es revela l'ésser que compartim amb tots i tot. Aquesta és l'experiència de no-dualitat en la vida, en la nostra experiència humana, una plenitud completa en la que experienciem pau, amor, joia, vida, llibertat i felicitat. La salvació a la terra que Grotowski intenta explicar amb gran excitació a Raszewski.

I amb aquesta profunda descoberta que experimenta Grotowski en la relació essencial amb els altres durant els seus pelegrinatges, que li dona una força enorme i una gran sensació de llibertat, s'inicia la recerca parateatral, el que anomena «Dia Sant», que segons el cercador polonès serà possible si és capaç de crear unes certes condicions que permetin als participants depassar els límits del «jo» personal de manera pràctica. És a dir:

Questa frase vuol dire che la menzogna della nostra esistenza quotidiana non è fatalmente necessaria, che non è necessariamente presente ogni momento, che si può trovare il posto e le circostanze in cui questa menzogna della vita quotidiana può essere liquidata, perché si può lasciar cadere la menzogna. Non è assolutamente necessario, inevitabile, fatalmente necessario, vivere al di fuori della propria vita, rifiutare la propria pelle, rifiutare la propria presenza, rifiutare la presenza dei nostri sensi. È possibile invece toccare veramente, vedere con gli occhi che sono risvegliati, ascoltare con le orecchie che sono svegliate, vivere una vita che è vivente ed è possibile che, se si dice giorno santo, si parla di un certo sogno che è realizzabile in certe circostanze.³⁰⁵

Aquesta experiència sagrada, veritable i viva, el «Dia Sant», aventura experienciada individualment per l'ésser humà, com hem anunciat es basa en tres pilars que estan totalment entrelligats entre ells. El primer és descobrir la nostra naturalesa veritable i ser el què sóc veritablement. Aleshores estem davant del sagrat. «Quando l'uomo non si nasconde, quando si rivela interamente e fino in fondo —ci troviamo di fronte a qualcosa di sacro e puro. Allora l'essere umano è quello che è (sono quello che sono). Non si difende. È tutto.»³⁰⁶ I arribem a ser el què som a través d'un procés de desvelament o desarmament.

Aquí s'hi trobava *Holiday – El dia que és sant*: humà, però gairebé sagrat, que consistia en un «desarmament de si mateix», recíproc i total.³⁰⁷

³⁰⁵ Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 428.

³⁰⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Come sarebbe possibile vivere» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 56.

³⁰⁷ Jerzy GROTOWSKI «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 210.

Un procés de «desarmament» que Grotowski descriu com una reducció a allò essencial.

C'è un punto in cui si scopre che è possibile ridursi all'uomo, all'uomo così com'è; non alla sua maschera, non al suo ruolo, a quello che recita, ai suoi espedienti, non all sua immagine di sé o al suo abito —ma all'uomo stesso.³⁰⁸

Per Grotowski aquesta experiència serà com «treure's la roba i les ulleres i submergir-se en la font».³⁰⁹ Treure's les capes que el cobreixen. Despullar-se de tot allò superflu. Desvestir-se de totes les creences i sensacions de manca i limitació. Desvelar-se fins el seu ésser nu, el seu ésser més profund. Una experiència alliberadora. Reduir-se a l'essencial, fins arribar a allò irreductible, deixant anar tot allò que pot ser deixat anar, i retornar al centre, submergir-se en la Font, l'estat primigeni, la nostra naturalesa veritable. Pau.

A inicis de l'any 1975, en una profunda conversa amb Andrzej Bonarski³¹⁰ on ja parla obertament de la seva recerca essencial, de la importància dels seus viatges com a pelegrí vagabund i del seu mestre Ramana Maharshi, Grotowski torna a deixar constància de la relació entre la seva evolució personal a partir de 1969 i les ensenyances de Ramana. Les paraules de Ramana són una expressió clara i actual de l'ensenyança tradicional de l'Advaita Vedanta, que clarifiquen amb una simplicitat sorprenent l'essència profunda no tan sols de l'Advaita sinó de totes les grans tradicions espirituals. La veritat que ensenyava no era una veritat relativa, limitada a una religió o cultura particulars, sinó la veritat absoluta subjacent a tota experiència humana —veritat que cerca Grotowski— i que és la font i fonament de les ensenyances espirituals de totes les religions.

Seguint la via vedàntica de Ramana vers el repòs o l'habitar en Si mateix, Grotowski relaciona «allò essencial en la vida» —allò que pot donar un veritable sentit a la vida, i que com hem vist serà el punt fonamental de la recerca durant el període parateatral— amb descobrir la seva identitat essencial i veritable —sempre de manera experiencial— seguint les indicacions del mètode de la «indagació sobre Si mateix» del savi d'Arunachala, Ramana Maharshi, que s'inicia amb la pregunta «¿qui sóc jo?» I així li explica a Bonarski:

³⁰⁸ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 128.

³⁰⁹ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 128.

³¹⁰ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 113-129.

[...] abitava sul pendio del monte Arunācala, la Montagna di Fiamma, ritenuta sacra; si chiamava Maharshi. Aveva un'abitudine singolare, a chi cercava da lui qualsiasi chiarimento su quello che è essenziale nella vita o che alla vita può dare senso o che comunque ha qualche importanza, poneva questa domanda: «Chi sei?» Ma era formulata in prima persona; diceva: «domanda a te stesso «chi sono?»»³¹¹

Així, per Grotowski, com ja hem anat veient, podrem viure aquest procés de reducció a allò essencial, el procés de desvelament —que donarà un veritable sentit a la nostra vida— a través de la «indagació sobre un mateix» de Ramana; via que ens porta a establir-nos en la nostra naturalesa veritable, en l'Ésser que som essencialment.

És justament durant el tercer viatge a la terra de Ramana, pelegrinant amb homes savis o *jnanis*, quan Grotowski comença a aprofundir en el camí vers la seva naturalesa veritable i essencial, i és enmig d'aquesta vivència quan compara el fet de ser allò que som veritablement amb «ser com el pa».³¹² Per Grotowski el «pa» és alguna cosa que és tal com és. «Que no s'amaga, que no demana ser acceptada, i que no es defensa si és agafada». «Abans el pa era el cos de Déu», diu. Quan som l'Ésser que som essencialment, som el pa. I compartim el «pa» amb l'altre ja que compartim l'Ésser essencial, l'Ésser infinit de Déu. «Ser com el pa només és possible a partir de la nostra pròpia sinceritat, que és carnal, que és de carn i de sang. És només possible com un acte que és completament personal, que ens engloba completament, que ens despulla completament. I en aquest moment no és un actor o un altre, sinó l'home. No un entre els altres. Sinó tot home.»³¹³ És a dir, allò que som tots, la nostra naturalesa veritable. Es tracta d'un «jo» impersonal. «Ser com el pa» és ser la nostra naturalesa veritable, el nostre «jo» veritable, nu, despullat de tot allò que no és essencial en mi, sense artifici, desvelat. «Aquest és un fet que no és teatral, perquè no representa alguna cosa que està en algun altre lloc, ell no representa res. Ell és el que és (*Il est cela qu'il est*). Un acte de desvelament.»³¹⁴ En aquesta unitat que no coneix fronteres, el fill de Déu diu «jo sóc el pa».

³¹¹ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 113.

³¹² *Grotowski's conference at New York University*, Nova York, 13 desembre 1970, [pista 2, a partir de 00:04:25]. (Transcripció i traducció de l'autora).

³¹³ *Ibid.*, [pista 2, 00:18:25]. (Transcripció i traducció de l'autora).

³¹⁴ *Ibid.*, [pista 3, 00:40:57]. (Transcripció i traducció de l'autora).

A continuació, seguint amb la conversa mantinguda amb Bonarski el 1975, Grotowski descriu al seu interlocutor la via de la «indagació sobre Si mateix» de Ramana, és a dir, l'aspecte vedàntic de la via advàitica, que s'inicia amb la pregunta «¿Qui sóc jo?» Que implica una investigació sobre el «jo» que som essencialment, el «jo» que no està limitat al cos i per tant, no estant localitzat, es produeix la dissolució de la sensació de separació: «¿Quina és la naturalesa d'aquest “jo”?» En aquesta via negativa o de retorn al nostre ésser essencial que ensenya Ramana, es tracta de dirigir-se vers allò que sentim com a «jo» en nosaltres, anar profund en la sensació, que s'acabarà dissolent en la seva font. L'ego o «jo» personal se submergeix i es fon en l'Ésser, en la Font. Es tracta d'un viatge de retorn a la font d'aquest «jo» —que és el «jo» real— i reposar allí, sentint la dissolució dels límits que ens havíem autoimposat i la pau inherent en el nostre Ésser. Aquest és l'inici o primer pas en el viatge interior espiritual vers el centre profund i global, el Cor, el «jo» veritable, per sentir i finalment ser conscientment el «jo» essencial i veritable. I viure des d'aquest «jo» veritable en la nostra obertura a l'altre, en tota la nostra experiència en el món. Procés de plenitud no-dual que constituirà el fonament de tota la recerca de Grotowski.

Era come se questo portasse a inserire la marcia indietro e a ritrovare il centro globale, se si può dire così: il cosmo che l'individuo può essere.

È vero che, se ci si pone questa domanda, se si procede così a ritroso, si arriva allo stato di una specie di... chiarezza impensata che, essendo «interiore», potrebbe far pensare all'aria gelida delle vette, come diceva Nietzsche di sé; a me però mancava qualcosa di umano, mancavano i sensi.³¹⁵

Grotowski en el seu evident coneixement de la via advàitica integral, remarca la necessitat de que el viatge interior o de retorn vers el «centre global» no estigui tallat dels sentits, és a dir, del cos i del món, de l'experiència humana. De la mateixa manera, la via advàitica indicada per Ramana és una via pràctica que inclou el món dels sentits. És una via espiritual que està totalment entrelaçada amb la nostra experiència en el món. Com hem dit, es tracta d'una via inclusiva, és a dir, que no exclou cap aspecte de la nostra experiència. Per Grotowski serà imprescindible que el desvelament del nostre ésser essencial sigui una revelació «a plena llum»,³¹⁶ manifestada en les nostres relacions i en les nostres accions. Retrobar el centre, el Cor, no ha d'excloure ni negar els sentits, la dimensió humana, és a dir, la nostra experiència

³¹⁵ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 113.

³¹⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 135.

en el món. Com ja hem vist, el camí espiritual genuí consisteix justament en aquests dos aspectes o moviments bàsics, el moviment de retorn al nostre ésser i l'obertura plena a l'altre i el món. El primer és la via vers l'interior, des del contingut de l'experiència cap a dins o cap enrere, vers l'essència de nosaltres mateixos, que Ramana sovint anomena centre o Cor o la presència conscient o Si mateix. Ens referim a la nostra naturalesa veritable, el nostre ésser essencial.

En l'Advaita es comença amb aquest apropament interior perquè habitualment vivim perduts en el contingut de la nostra experiència; d'aquesta manera hem permès que l'experiència defineixi i cobreixi el nostre Ésser. Així el nostre Ésser, tal com és essencialment, nu, despullat, —presència conscient, oberta, buida i silenciosa— ha quedat eclipsat o enfosquit per les qualitats i limitacions de la nostra experiència. En aquest cobriment o oblit o ignorància de la nostra veritable naturalesa, creient que som un fragment separat de la totalitat infinita i eterna, les qualitats fonamentals que semblen definir-nos ara —adquirides de l'experiència— estan basades en la por a desaparèixer —creient-nos finits— i en la sensació de manca —creient-nos incomplets. El primer aspecte en el camí espiritual, tal com indica Grotowski a Bonarski, és doncs l'autoconeixement: «¿Qui sóc jo veritablement?» Recordem que en aquest context «conèixer», «ser conscient» o «experienciar» s'utilitzen com a sinònims. Per tant l'autoconeixement o conèixer el teu Ésser significa el mateix que experienciar o ser el teu Ésser. Ser allò que sóc veritablement.

En efecte, la pregunta «¿qui sóc jo?» ens indica l'inici de la via interior vers el nostre Ésser, vers la Font, que implicarà discriminar tot allò que no és essencial en nosaltres, i que finalitzarà amb el nostre establiment en la nostra naturalesa essencial, anomenat per Ramana «habitar o reposar en l'Ésser». Aquesta via vers l'interior, vers l'Ésser, o via de la indagació sobre Si mateix o meditació, via de la investigació o de la discriminació o via negativa, està expressada de manera profunda i clara en la tradició Vedàntica; la tradició on s'emmarquen les ensenyances de Ramana. Els vedàntics posseeixen l'art de la via cap a dins o vers l'essència, el retorn al nostre Ésser, al centre profund o global.

El nostre llenguatge, que s'ha format per descriure la dualitat, sempre acabarà sent inacurat per expressar la no-dualitat, i per això utilitzem imatges que anem refinant. Cal dir que la imatge tan utilitzada amb la paraula «retorn» no és del tot justa i la utilitzem només com una petita concessió que té la seva explicació: com que hem cregut que som l'aparent «jo»

personal i per tant aparentment ens hem separat d'allò que som, parlem d'un «retorn» a allò que som, però en realitat no hi ha mai cap retorn perquè mai no hem deixat de ser allò que som realment.

Com ens diuen les tradicions, allò que és mai no deixa de ser i allò que no és, mai no sorgeix veritablement en l'existència. El que té lloc en aquest aparent «retorn» és una pèrdua o dissolució de les limitacions temporals que ens havíem autoimposat, «treure's la roba i les ulleres», i en aquest desvelament es produeix la revelació del que som veritablement, la presència conscient inherentment en pau, que experienciem com una felicitat serena i impertorbable. Per Grotowski aquest «retorn» a l'essència o procés de desvelament no suposarà en cap cas una negació del cos ni del món, tot el contrari. L'obertura o via vers l'essència i d'altra banda l'obertura o via vers l'altre i el món són en realitat complementàries. Una no ha de negar l'altra. I en realitat, una no pot ser sense l'altra. En el camí espiritual complet són imprescindibles la via vedàntica o via de l'exclusió —en el sentit de la discriminació de les capes d'experiència afegides, allò que no som— per arribar a la nostra naturalesa essencial, així com la via exterior o via tântrica o via vers l'experiència o via de la inclusió —en el sentit que inclou tota l'experiència, és a dir, pensar, sentir, percebre, actuar i relacionar-se, sense perdre'ns en ella. Són dos apropaments totalment complementaris i imprescindibles per viure plenament la realitat del què som en tots els camps de la nostra experiència. Per viure una vida espiritual amb coherència i finalment per viure una vida espiritual veritable i plena, una plenitud joiosa. De fet, es tracta d'un procés natural. El reconeixement de la nostra identitat veritable inevitablement impregnarà —tot i que normalment de manera gradual— tots els camps de la nostra experiència: pensaments, sensacions, sentiments, percepcions sensorials, accions i relacions. Si no, molt probablement és que no s'ha produït un reconeixement complet o veritable del nostre Ésser.

En el retorn essencial, quan es dissol la creença i la sensació de ser un «jo» separat personal desapareix la dualitat «dins-fora» i tot el que hi ha és simplement obertura. Però l'obertura vers l'experiència del cos-ment i món ha estat ignorada en moltes expressions de l'Advaita Vedanta. En la via de la indagació sobre si mateix o de la discriminació, segons la majoria de les ensenyances, ens pot donar la sensació que cal donar l'esquena al contingut objectiu de l'experiència per poder-nos girar vers el subjecte o el coneixedor de l'experiència. En general en la cultura oriental i especialment a l'Índia hi ha hagut aquesta negació del món i del cos. Això és al que es refereix Grotowski quan menciona que a ell «li faltaven els sentits». Veiem

que molt sovint en la tradició de l'Advaita Vedanta l'èmfasi estava col·locat en el retorn al fons de la presència conscient testimoniant i en mantenir el cos-ment-món a distància, ja que es considerava una distracció. En molts textos trobem la comparació del cos amb «estances perilloses» on ets distret de la teva naturalesa veritable. Aquest és el perill de la via vedàntica, pot generar erròniament una sensació de separació o indiferència: «no sóc el cos», «no sóc el món». És la fredor de la que parla Grotowski, «l'aire gèlid dels cims». Aquesta suposaria una comprensió a mitges, però que estava arrelada en la cultura índia, i que Grotowski detecta clarament i vol evitar. És en canvi en les tradicions tântriques més esotèriques, que Grotowski també coneix bé, on aquesta inclusió del cos i del món era part de la via espiritual.

És també a la tornada des seu tercer pelegrinatge a l'Índia quan Grotowski comença a parlar insistentment d'aquest doble aspecte de la via advàitica, que anomena com la realització de la plenitud de l'ésser humà. Insisteix que el seu treball no és solament espiritual ni solament corporal o carnal, sinó que és «carnalment espiritual» i «espiritualment carnal».

Una cosa només espiritual no és veritable. Com si és purament física tampoc no és veritable. Acomplir amb tot el teu ésser és descobrir tot si mateix, és ser tot si mateix. No hi ha diferència entre allò que és espiritual o carnal. Si hi ha diferència aleshores no és això. Sigues espiritual amb la carn i sigues carnal amb l'esperit.³¹⁷

Un cop més, parlem de la plenitud total, que implica sentir i ser la nostra naturalesa veritable, i per tant implica també la dissolució de la creença i sensació de ser un «jo» personal separat o ego, i viure aquesta experiència no-dual sentida i viscuda en la nostra vida i en un món que ara se'ns mostra radiant i vibrant, plenament viu. Aquest reconeixement de la plenitud o totalitat que som no té lloc en la persona. De fet, en aquest procés, cessem de «ser» una persona i som revelats com a presència conscient infinita.

És la plenitud de l'home, la que és posada a la balança. Un ésser humà en la seva totalitat — és a dir, el que és sensorial i al mateix temps resplendent.³¹⁸

És en aquest sentit que Grotowski parla de l'ésser humà sencer o complet. La totalitat inclou allò espiritual i allò corporal, allò resplendent i allò sensorial, la profunditat de l'ésser i la

³¹⁷ *Grotowski's conference at New York University*, Nova York, 13 desembre 1970, [pista 3, 00:42:21]. (Transcripció i traducció de l'autora).

³¹⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 134.

manifestació de l'ésser, la consciència i l'experiència, sense distinció experiencial entre un aspecte i l'altre. La revelació per ser real ha de ser plena. Una revelació de la nostra identitat veritable que s'ha de produir en tots els camps de la nostra experiència, no tan sols a la ment com normalment s'ha entès el camí espiritual. Parlem aquí de la vida espiritual plena, la plenitud, la vida en la no-dualitat, una manera de viure, no una manera de pensar; en la que «som partíceps de la història i de la vida de la pròpia essència»:

Mickiewicz usava queste parole, cito a memoria: si tratta del «desiderio di essere un *uomo totale*», «un uomo intero», «un uomo inteso nella sua interezza», cioè tale da essere allo stesso tempo come un guerriero partecipe della storia e partecipe della vita della propria essenza. In breve, quest'uomo «si dà interamente a quello che fa» e dovrebbe disporre di quello che Mickiewicz definiva «organo del sentire».³¹⁹

Això és el que anomena la realització de la plenitud de l'ésser humà. L'ésser humà sencer, ple, sense divisió entre cos i esperit, essència i experiència. Ser la totalitat. Ser complet vol dir ser una totalitat que comprèn totes les nostres capacitats. En aquesta plenitud, en la que no hi ha cap contradicció ni identificació amb la ment o el cos, quan som la nostra naturalesa veritable d'espaiositat conscient, no hi ha divisió real entre allò interior o exterior. El cosment són tan sols fragments de la totalitat que som. Quan deixem de creure que som el cosment, tota distinció entre fora i dins o cos i ment o jo i l'altre desapareix. I per tant, sense divisió per part de la ment, vivim una experiència de no-dualitat. No som el cos, no som la ment, som allò que és conscient, som consciència no-dual. Aquesta és l'experiència de la realitat del què som i de tot el que és. En aquesta plenitud, quan som sencers i complets, no hi ha sensació de manca ni sensació de por. Això ens indica que la creença en el «jo» personal separat s'ha dissolt, ja que com hem anat dient, les seves condicions bàsiques són la por i la manca. El nom comú per a aquesta plenitud o complitud és simplement felicitat, absència de manca. En la dissolució del «jo» personal —aquest és l'objectiu primordial de l'advaitin polonès— es revela la nostra naturalesa essencial, la nostra font, que és pau i felicitat. Descobrir vies pràctiques que permetin la dissolució de les limitacions que configuren el «jo» personal marcarà la recerca essencial de Grotowski.

L'aspecte tântric d'aquest desarmament o desvelament que proposa el cercador polonès, en tant que és una via d'inclusió, inclou tots els objectes de l'experiència. I per tant, aquesta

³¹⁹ Jerzy GROTOWSKI, «Praticare il Romanticismo» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 176.

sinceritat, la sinceritat de ser la nostra identitat veritable, haurà de ser una sinceritat encarnada, viva, de cap manera abstracta. Tot i que aquesta via d'inclusió és implícita en alguns apropaments vedàntics, no es fa normalment explícita. Per això es podria pensar que el camí vedàntic ignora aquest aspecte. Simplement no l'emfatitza. Com hem dit, la via interior és només la meitat del camí. Grotowski afirma que aquesta cerca de la nostra identitat veritable fàcilment es podria convertir purament en un «joc intel·lectual», si no es reflecteix en les nostres accions i relacions. Per tal que el camí sigui complet, i proporcioni plena pau i felicitat caldrà que incloguem el món, i maridem les dues vies. I aleshores en la nostra obertura plena a la vida, descobrim en el seu cor la mateixa comprensió no-dual.

Hem d'aclarir que quan parlem de «felicitat» en aquest context no ens referim mai a una creença positiva o a un estat mental positiu i exuberant, ens referim a l'absència de la sensació de manca. Per això també ho anomenem «realització» o «plenitud». No és un estat feliç de la ment. Els estats feliços de la ment van i vénen. La felicitat veritable i permanent és l'absència de tota resistència i manca. La sensació de manca és el que anomenem sofriment. L'absència de manca és el que anomenem felicitat, que és l'absència de sofriment.

Aquesta és l'ensenyança completa, la via advàitica plena o integral, on no hi ha exclusió, i ens proporciona un apropament complet a la vida espiritual. Havent estat ignorada en moltes expressions de l'Advaita Vedanta, i quedant fora del corrent dominant, la via cap a l'exterior només va ser explorada i expressada, de manera més marginal, en les tradicions del Tantra. Per això aquí parlem de dos aspectes bàsics del camí o vida espiritual, aspectes fonamentals en el camí de Grotowski, l'aspecte vedàntic i l'aspecte tântric, és a dir, la via interior o negativa i la via exterior o positiva. En realitat són tan sols dos aspectes del mateix procés, la via advàitica integral. Un no pot sense l'altre. Com hem dit, són dos camins interrelacionats i inseparables que només podrem transitar veritablement si no els dividim. Per Grotowski la via vedàntica o interior, sense la via tântrica o exterior, implicaria «refugiar-se en la passivitat». Grotowski tenia clar que en la plenitud que cercava s'experienciava imprescindiblement la pau —que és una qualitat més interior— però també la joia, que s'experiencia més clarament en la nostra obertura i participació activa en el món.

La joia és una mena de pau que no té a veure amb la inèrcia, la indiferència, no té res a veure amb una mena de refugi en la passivitat, sinó tot el contrari, tot allò que és vivent i actiu es fa possible.³²⁰

En l'apropament tântric, la consciència —la nostra naturalesa essencial— la sentim més com un riu o un flux. Com l'aigua que flueix en un riu o tal com ho defineix Grotowski un flux de vida. La raó perquè és un riu que flueix i no un llac estàtic —imatge també utilitzada per a la consciència però en l'apropament vedàntic— és perquè en l'apropament tântric la consciència no es considera tan sols quieta, silenciosa, sinó que també té la capacitat de vibrar en si mateixa i assumir totes les formes de l'experiència. Per això en aquesta analogia del riu de la consciència o el riu de vida, l'aigua de la consciència flueix i vibra. Però no oblidem que tots els corrents que es desenvolupen en el riu —això serien els pensaments, sensacions, emocions i percepcions— són en realitat localitzacions de l'aigua; són el moviment o l'activitat del riu. No podem treure un corrent fora del riu, independent del riu. No hi ha de fet una cosa anomenada «corrent», sinó que només és una configuració de l'única «cosa», si ho podem anomenar així, que hi ha, que és l'aigua. La realitat dels corrents que es formen en el riu és l'aigua. Els corrents que es formen en el riu en aquesta analogia es refereixen a l'experiència objectiva humana o en altres paraules, a la ment finita; cada una de les nostres mentes. O si volem, cada un dels nostres cos-ment, és a dir, pensaments, sensacions, emocions i percepcions. I l'aigua seria la consciència. No hi ha res més en nosaltres o en la nostra experiència que la consciència i el moviment de la consciència o el moviment de la vida, però aquesta consciència per poder aparèixer en la forma de l'experiència humana es localitza aparentment a si mateixa en la forma de cada un dels nostres cos-ment, de la mateixa manera que el riu es localitza temporalment a si mateix com el corrent, en l'analogia.

És en aquest aspecte tântric del viatge essencial, en el que s'inclou tota la nostra experiència —cos-ment-món— que apareix el que Grotowski anomena «organicitat». Que seria la consciència en moviment sentint-la a través del nostre cos com a vida i permetent que els nostres pensaments, sensacions, emocions, percepcions, accions i relacions que abans estaven dirigits tirànicament per l'entitat il·lusòria del «jo» separat o ego, ara estiguin infiltrats, permeats, banyats, impregnats i saturats per aquesta vida i finalment que flueixin com aquest riu de vida en la nostra experiència. És a dir, que en aquest procés bipolar d'establiment en la nostra naturalesa veritable, allò que anomenem ment —pensaments i imatges— allò que

³²⁰ *Grotowski's conference at New York University, Nova York, 14 desembre 1970, [pista 5, 00:58:35]. (Transcripció i traducció de l'autora).*

anomenem cos —sensacions i sentiments— i allò que anomenem món —percepcions— retornen al seu estat original d'obertura, transparència, receptivitat, sensibilitat, disponibilitat i entrega. Aquest aspecte de l'establiment en allò que sóc, que inclou tota la nostra experiència, és el que Grotowski anomena «comportament orgànic».

És en aquest sentit que la creació, allò manifestat, és considerat per Grotowski com una mena de confessió. Les nostres accions i relacions són una expressió despullada d'allò més íntim en nosaltres; en les que ens retrobem a nosaltres mateixes i ens mostrem tal com som davant de l'altre, permetent que el que som impregni plenament el cos-ment i les seves accions i relacions en el món. Permetent que el que som —la veritat— permei la nostra experiència i puguem sentir la veritat de manera tangible. Aquesta és la sinceritat encarnada. Aquesta és l'acció-relació orgànica, és a dir, connectada amb la Font i expressió transparent provinent de la llavor —la veritat en nosaltres— és a dir, plenament banyada i impregnada per la vida, la veritat, la llibertat i l'amor inherents en la nostra naturalesa veritable de presència conscient.

La creació és sempre una mena de confessió. És al mateix temps l'esforç per retrobar-nos i per desvelar-nos. Es diu sovint que ens cerquem a nosaltres mateixos. [...] El mot descobrir té un doble significat. Descobrir-nos a nosaltres mateixos. És retrobar alguna cosa i al mateix temps descobrir allò que estava cobert, desvelar. Si et vols descobrir t'has de desvelar. Per retrobar-nos ens hem de desvelar. Si et vols retrobar, no t'has d'amagar. El que ets ja existeix. No ho trobem perquè ens volem amagar. ¿Què significa no amagar-se? Això es refereix sempre a l'experiència de la vida. I totes les experiències essencials en la nostra vida passen entre nosaltres i algú altre. [...] I això ha passat en un sentit concret, en els sentits, en la pell, en la carn. Passa de manera involuntària. Alguna cosa que no agafem nosaltres sinó que ens pren. I en tot el nostre ésser es desencadena una acció. Comencem a viure com un riu, un riu de reaccions, un riu d'impulsos. Un riu que engloba tots els nostres sentits i tot el nostre cos. Encara que el cos no es mogui. En aquest cas és sota la pell. O el cos es mou. Depèn. Allò que succeeix és la cosa on es pot retornar. I aquest és el material o territori de la nostra confessió.³²¹

³²¹ *Grotowski's conference at Town Hall*, Nova York, 12 desembre 1970, enregistrament sonor, en francès i anglès, 03:16:22. [pista 2, 00:18:37]. (Transcripció i traducció de l'autora). URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-town-hall-new-york-city-12-december-1970>> (Transcripció i traducció de l'autora). Trobada organitzada per l'Escola d'Arts de la Universitat de Nova York, en concret pel departament de teatre, que són qui el van portar per primer cop a Estats Units un any abans. Podem trobar una transcripció abreujada d'aquesta conferència en el text publicat amb el títol «Such as One Is —Whole», *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), i finalment alguns fragments d'aquest text formaran part del text «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 123-142. Cf. p. 135-136.

Aquesta és la veritable espiritualitat encarnada, quan el riu de vida que flueix des de la font o origen no troba cap obstacle en la seva manifestació, és a dir, que brolla a través d'un cos-ment totalment transparent i obert, i resplendeix plenament en el món. Aquesta és la veritable plenitud, que inclou l'espiritualitat i la humanitat, la consciència i l'existència. I la vivència d'aquesta plenitud és la felicitat permanent que tot ésser humà anhela.

En l'experiència de la plenitud, el «jo» és alliberat de totes les limitacions superposades pels pensaments, emocions, sensacions i percepcions, i és revelat com la presència conscient pura. I el món —que inclou totes les coses i tots els éssers— és alliberat de totes les limitacions superposades, i és revelat com l'ésser pur, o com hem vist, la consciència en moviment. Ja hem anat veient a través de diferents apropaments i perspectives, que el corrent que apareix en el riu o l'ona en el mar no són res separat o independent de la totalitat; són en realitat l'activitat o el moviment de la totalitat. La realitat del corrent o de l'ona és l'aigua. Tot és la mateixa substància. De la mateixa manera, la realitat de l'acció i la relació orgàniques és la presència conscient, oberta, viva, amorosa.

Veiem doncs que la presència conscient pura, *Chit*, i l'Ésser pur, *Sat*, són idèntics, i nosaltres som això. *Sat* és simplement l'activitat o el moviment de *Chit*. L'ona és simplement l'activitat de l'aigua. Aquesta és la comprensió no-dual, original i genuïna de la via advàitica, la via advàitica integral, la via advàitica de Grotowski, que inclou els dos apropaments, aspectes o pols, l'obertura en els dos sentits, completa i absoluta, si ho podem dir així. L'obertura plena vers l'ésser essencial de consciència pura —allò que som— i l'obertura plena vers el contingut de l'experiència, vers el cos-ment-món —allò que és— en la que s'han desplomat els límits imposats per la ment, revelant-se la realitat no-dual de l'experiència, la realitat despullada de totes les capes que havien estat afegides per la ment. Aquesta és la via de la plenitud, de la totalitat, de la claredat i de l'amor, de la discriminació i de la inclusió; la via que inclou l'essència i l'existència, la presència conscient i l'aparença d'aquesta consciència com a cos-ment-món. La via advàitica integral que sempre va cercar Grotowski, la via vers la saviesa de saber qui sóc i al mateix temps la via de compartir aquesta saviesa en la comunió o l'amor amb l'altre i el món.

El deixeble polonès de Ramana ho simplifica i ho proposa a aquells que volen viure aquesta experiència dient que cal «trobar l'essència. Per estar amb algú i tenir aquesta essència». «Trobar l'essència» és descobrir i ser el que ets veritablement, la teva naturalesa essencial, i

«estar amb algú i tenir aquesta essència» es refereix a mantenir-se establert en allò que ets essencialment i veritablement, al mateix temps que t'obres plenament a l'altre i el món. En aquesta obertura o inclusió veritables en la que no queda rastre de la sensació de separació, com hem vist, les limitacions autoimposades pel «jo» personal separat o ego s'haurien dissolt i només així experienciariem la veritable naturalesa no-dual de la realitat. Aquesta és l'obertura orgànica al món. És una obertura no forçada sinó natural i espontània que prové de la llavor o Font —la nostra naturalesa essencial— sense intervenció o manipulació per part del «jo» personal. Aquesta obertura orgànica vers l'altre i el món, és a dir, l'obertura a la nostra experiència del cos-ment-món, experiència totalment impregnada i permeada, banyada, totalment dissolta en l'espaiositat silenciosa que hem descobert que som, és el que fa completa la via advàitica. I aquesta via completa, que inclou tots els camps de la nostra experiència —pensament, sensació, emoció, percepció, acció i relació— ens possibilita l'experiència o vivència de la no-dualitat en el món. Aquesta és la nova manera de viure que prové de l'ensenyança de Ramana i que és el gran anhel de Grotowski durant tota la seva vida.

Les declaracions de Grotowski durant el període parateatral provenen directament de l'experiència que podem viure el que som, la nostra essència, enmig de l'experiència. I que l'experiència essencial o espiritual pot ser sentida i viscuda carnalment en la nostra experiència humana. I això fa del camí interior una manera de viure; en una total coherència amb la veritat. Això és el que cerca en el «Dia Sant». Per Grotowski aquest és un punt imprescindible en el camí vers l'essència. Grotowski demanarà en el «Dia Sant» que tothom visqui en aquesta sinceritat al límit, però això seran tan sols «miracles» puntuals. L'any 1978 admet que no s'ha aconseguit sortir dels estereotips. Aquesta realització el portarà a desplaçar l'accent de la investigació plenament en el trajecte interior vers el Cor de la presència, explorant diverses tècniques interiors de diferents tradicions espirituals, canvi que marcarà l'inici de la següent etapa de treball anomenada «Teatre de les Fonts». Tot i que durant la fase parateatral no es va aconseguir arribar a aquesta sacralitat encarnada que tant anhela, com veurem, no per això hem de pensar que es tractés d'una utopia.

Així, cal haver anat molt profund en el reconeixement del nostre veritable ésser i estar-hi plenament establerts per adonar-nos que compartim aquest ésser amb tothom i tot, i és aquest reconeixement, i no cap decisió mental imposada, el que ens treu de la privacitat del nostre cor i ens porta cap a fora vers el món, eixamplant-nos amorosament des del centre i

sense sortir-ne. Ens adonem que l'ésser que som és compartit amb tots. El reconeixement del nostre ésser compartit és l'experiència d'amor amb relació als éssers, o bellesa amb relació als objectes.

2.1.1.2 La via del coneixement essencial vers l'altre

El segon pilar de la recerca de la plenitud a través de la via del coneixement en la fase parateatral és el coneixement veritable de l'altre; que implica desvelar-nos davant de l'altre en una relació que esdevé una comunió sagrada o relació no-dual en la que es dissol la sensació de separació. El segon pilar del «Dia Sant» implica però el primer, ja que la comunió amb l'altre demana el desarmament recíproc i total. I d'altra banda, el segon pilar només podrà ser conseqüència del primer, ja que havent descobert el què som essencialment i establerts en la totalitat que som, no havent-hi divisió en la totalitat, podrem experimentar la relació no-dual.

Quan es dissol la relació subjecte-objecte es revela l'ésser que compartim amb tots i tot. Tot és el nostre ésser compartit, no hi ha «altre», en una experiència de plenitud joiosa. Les nostres relacions deixen de ser relacions i són simplement experiència d'amor. Amor experimentant amor. Recordem que per Grotowski, aquesta trobada veritable implica creuar les fronteres entre un i l'altre i per tant s'entra en un terreny on ja no hi ha separació ni delimitació. És el terreny compartit d'allò que som, espai de consciència, oberta i viva. Vegem doncs com Grotowski enfoca aquest aspecte tântric en la via vers la realització de la plenitud que anhela.

Grotowski sent que ha d'acomplir la seva vida i no viure per atzar, no viure la vida com un simple accident sinó viure la vida de manera diferent, realitzar conscientment la seva vida. Creu que en aquest compliment «la nostra vida pot ser transformada en alguna cosa molt pura, molt fresca, completament lliure».³²² Una manera de viure, al límit de la sinceritat, totalment desvelats, descoberts, desarmats, com en l'amor veritable que ens abraça tots sencers fins a la pèrdua del «jo» enfront de l'altre.³²³ En l'amor veritable sentim la fusió amb

³²² Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 429.

³²³ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 130.

tot, la sensació de separació es dissol i deixem de sentir-nos contrets en els límits del «jo» personal il·lusori que havíem cregut ser. L'experiència d'amor és l'absència de sensació de separació, l'absència d'altredat. I no contrets en les fronteres imaginàries d'un «jo» il·lusori sentim que el nostre ésser no té límits i aleshores sentim la realitat de la nostra experiència, que és que compartim l'ésser amb tot i tots. Només hi ha un Ésser, el que anomenem l'ésser infinit de Déu o la consciència, infinita i eterna, que podem sentir quan es dissol la sensació de ser un «jo» separat i personal. I aquest Ésser és compartit per tots.

A partir d'aquí podem dir que tots els cos-ment, compartint l'Ésser únic de consciència infinita, formem part d'una comunitat fraternal. Tots som fills de Déu, tots som germans. D'acord amb aquesta realització, durant aquesta època Grotowski demana que l'anomenin «germà» en lloc de mestre. El germà amb qui podem confiar i davant del qual ens podem desvelar, despullar-nos de tot allò que ens cobreix, desarmar-nos, depassar el joc social, les mentides i aparences, i retornar vers allò primari, simple. I el «germà» cerca aquells que «respiren “el mateix aire” i —podríem dir— comparteixen els nostres sentits.»³²⁴ Aquells que cerquen el mateix tipus de desvelament. Els germans. Amb els quals serà possible viure l'experiència del «Dia Sant». Un espai sagrat que segons Grotowski ens permet viure junts una experiència important que prové d'una necessitat molt profunda i que ens condueix al «substrat més sagrat existent en l'ésser humà».³²⁵

Els homes compartien el pa i sentien que compartien Déu. Compartien Déu. I nosaltres sentim la necessitat de compartir la vida, a nosaltres mateixos, tal com som, sencers, compartir el germà —i, si som germans, no compartir com el brioiu sinó com el pa. S'ha de ser com el pa, que no vol ser més del que és, que és com és i no es defensa. ¿Com hem de conèixer, com hem de dirigir-nos al germà com a Déu? I llavors, ¿com puc esdevenir germà? ¿On és la meua naixença, com a germà?³²⁶

En tot el període parateatral Grotowski expressarà el sentit i objectius del «Dia Sant» de manera molt bella, en un llenguatge molt proper al misticisme cristià. Tot i declarar-se obertament no creient, Grotowski a principis dels setanta afirma que «en Holiday (‘Dia Sant’) hi ha la trobada amb Déu a través de l'altre.» Veritablement, és el que aquí estem demostrant.

³²⁴ *Ibid.*, p. 123.

³²⁵ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Vicino al teatro» (1972), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 83.

³²⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Holiday: [święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 141-142.

La trobada amb Déu vol dir la trobada amb la nostra naturalesa veritable. En altres paraules, l'experiència del «Dia Sant» és desvelar-me —quan em desvelo sóc la meva identitat o naturalesa veritable, la meva essència— en la trobada veritable amb l'altre, que és germà i amb qui compartim la mateixa essència, compartim l'Ésser. I sent efectivament la nostra essència o l'Ésser infinit de Déu, en aquesta trobada sagrada es produeix la comunió amb Déu a través de la comunió amb el germà. Aquesta és la via tântrica —a través de la relació amb l'altre— del viatge de retorn a la nostra essència que explora Grotowski en el període parateatral.

L'Ésser infinit de Déu o consciència pura, pren la forma, és a dir, es localitza en una forma temporal, amb un nom temporal, com a cada un dels cos-ment. En la relació autèntica amb l'altre som tocats, abraçats, per la presència de Déu. Quan sentim profundament aquesta presència és el que anomenem amor. Recordem que Grotowski a mitjans dels seixanta experimenta per primer cop aquesta comunió veritable i autèntica amb Cieślak durant les sessions de treball privades i que aquesta experiència és la que inicia la radical transformació de l'investigador polonès. Podríem dir que Grotowski és besat fugaçment per la presència de l'Ésser infinit de Déu en els breus instants de comunió en la relació que s'estableix durant el treball privat amb Cieślak, però aquest «bes» és suficient per iniciar un desig o anhel en ell per la presència de Déu, sentida i viscuda en la seva experiència. I des d'aleshores cerca què és allò que el va tocar profundament. Aquells instants de contacte viu i autèntic en la seva relació amb l'actor van ser la manera en què Déu va plantar una llavor del seu amor en el cor del jove cercador i va iniciar així el retorn de l'investigador polonès vers Ell.

Però aquesta relació o trobada sagrada amb l'altre en realitat és una no-relació, que experienciem com a amor pur i incondicional. Quan vivim conscientment en la unitat, no hi ha «altres». Només hi ha l'Ésser, espai de presència conscient. I com hem vist, aquest Ésser és amor. Però quan creiem que som algú, una persona, amb unes qualitats limitades, totes les relacions són d'objecte a objecte, de personalitat a personalitat. Aleshores no hi ha comunió, no hi ha possibilitat d'amor. És solament en l'absència del «jo» i del «tu», en l'absència de capes superposades, conceptes o identificacions amb el cos-ment, quan es pot produir una trobada veritable. En realitat l'amor és l'experiència de que no hi ha subjecte separat, i que no hi ha altre, separat. Amor és el nom que donem a aquesta dissolució de la relació subjecte-objecte, en la que es revela el nostre ésser compartit. Quan s'han dissolt les fronteres entre un i l'altre. És a dir, quan s'han dissolt les qualitats limitades del «jo» personal. La bellesa és

la mateixa experiència però en relació als objectes. Per a la presència conscient que som, és a dir, un cop desvelats, l'amor és la condició natural de tota experiència. En la consciència pura només hi ha consciència pura, no hi ha altre amb qui relacionar-se. La consciència pura no coneix la dualitat o altredat. Això és el que és l'amor, l'absència d'altredat. Així que amor, l'absència de dos, és un altre nom per a la consciència.

La consciència no pot manifestar el seu potencial infinit directament, ho ha de fer colapsant-se en una ment finita. En altres paraules, la separació és el preu que paga la consciència per a la manifestació. Per això les ments finites anhelan l'amor per sobre de totes les coses. Des de la perspectiva de la ment finita coneixem l'aparent separació, l'aparent altredat. El que vol la ment finita sobre totes les coses és ser despallada de la sensació de separació. En el nivell de la ment finita considerem l'amor com una relació, un sentiment que té lloc entre dues persones. L'amor però no és una relació. L'amor és la dissolució de la relació. En l'experiència de l'amor, el «jo» i l'«altre» es dissolen. Els amants veritables mai no es troben realment, diu Rumi. Estan l'un en l'altre sempre. L'amor en realitat no és la trobada de dues persones, és la dissolució de la separació aparent entre tu i l'altre i la revelació de la unitat prèvia d'aquests dos «jo» aparentment separats. L'amor no és una experiència que té el «jo» separat; és la dissolució de la sensació del «jo» separat. És la revelació de la realitat, la revelació de la consciència. La revelació d'allò que som veritablement. Aquesta revelació es produeix en el cor de la nostra experiència. La consciència és l'amor. L'amor és una traça que la consciència infinita deixa en la ment finita. L'amor és una traça de la presència de Déu en la ment finita. L'experiència de l'anhel és l'amor velat. Aquest anhel, aquesta sensació de manca és inevitable per al «jo» separat. És la ferida en el cor de tot «jo» separat. Però el «jo» separat és tan sols una limitació aparent de la consciència infinita. Una limitació la dissolució de la qual és el que explora Grotowski a través de la comunió amb l'altre.

Tota experiència és una vibració amorosa de la consciència. I discernir i sentir aquesta consciència única en tota experiència, o discernir aquesta unitat en la multiplicitat, és l'experiència d'amor. És el que cerca Grotowski quan es pregunta com dirigir-se al germà com a Déu. Implícit hi ha el seu coneixement de que «l'altre» no és «altre» sinó l'ésser infinit de Déu. Això és el que és l'experiència de l'amor: adonar-se que la multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers en el seu nucli són u. Això és el que constitueix l'experiència d'amor; el reconeixement que tots els objectes i persones comparteixen el seu ésser, tal com expressa repetidament l'advaitin polonès. No hi ha un ésser per a cada objecte o persona. L'ésser és

una totalitat. És indivisible. Aquesta és la nostra veritable experiència. Només és des del punt de vista il·lusori del «jo» separat que hi ha persones i coses separades.

El «jo» separat o ment superposa capes de conceptualització a l'experiència. I l'experiència de l'amor o de la bellesa, en les que no hi ha espai per a la ment conceptual, són una intrusió de la realitat en la vida il·lusòria del «jo» separat, que distorba la seva creença en la separació. Perquè en l'experiència de l'amor o la bellesa la separació es dissol completament. Per això tots els «jo» separats estimen l'amor per sobre de totes les coses. Perquè en l'experiència de l'amor el «jo» separat és despul·lat de totes les seves aparents qualitats de separació i la seva realitat, la consciència infinita, brilla resplendent. Així, en l'espai sagrat del «Dia Sant», el deixeble polonès de Ramana crea les condicions per poder experimentar un breu però preciós tast d'eternitat en el temps.

D'aquesta manera, la divisió de l'experiència entre l'amant i l'amat és com un miratge. No succeeix mai en realitat. Si obrim els sentits sentim que tota experiència està completament saturada amb la presència de la consciència o la presència de Déu. De tant en tant aquesta presència sembla condensar-se en una sensació corporal. Sembla esdevenir localitzada en l'espai i el temps. Jo presència, sembla esdevenir jo cos. I tot allò que no sóc «jo», esdevé «tu», l'altre, un objecte, el món. Així, en aquest moment, neixen el «jo» i el món. Però, aquest naixement en realitat no succeeix mai. No hi ha «jo», ni «tu», ni objecte, ni món.

Aquesta és també la intuïció de Grotowski. Amb una mirada nova, alliberada de moltes limitacions i prejudicis que no el deixaven respirar, sent que en l'experiència del «Dia Sant» el somni d'una altra vida és realitzable. El seu somni íntim d'una altra manera de viure, que s'ha fet realitat breument en unes trobades que han estat essencials durant els seus pelegrinatges a les terres de Ramana, es basa fortament en la possibilitat d'una relació viva i veritable, honesta i despul·lada amb els altres. Com hem vist, aquest és el gran anhel, la profunda necessitat de Grotowski. Declara que el que sent com el més essencial en la vida és el «revelar-nos a nosaltres mateixos a través de la nostra pròpia vida, en la nostra trobada amb els altres, en la nostra possibilitat o impossibilitat d'una trobada autèntica amb els altres.»³²⁷ Allò que més desitja és la possibilitat de no amagar-se en la trobada amb l'altre, ser capaç de deixar anar totes les seves defenses. D'estar junts, en aquesta comunió sagrada i

³²⁷ «I See You, I react to YOU» (Wrocław, 23 octubre 1971), [Trad. Boleslaw Taborski], *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 126.

viva, no-dual, completament dissolts en una plenitud joiosa. Això és el que anomena «Dia Sant».

Quando siamo in comunione, quando non temiamo più nulla, è come se si sciogliessero i legami, i lacci, come se tutto fosse gioia; come se la circolazione della vita dentro di noi fosse gioia, come se noi stessi fossimo la circolazione della vita. Se siamo di fronte a una fiamma, quella è anche dentro di noi, e se siamo nell'acqua...³²⁸

I aquest terreny comú, quan es dissol el «jo» separat amb les seves pors i necessitats, i tot és joia, i nosaltres som aquesta joia, més que unitat, els grans mestres en la seva saviesa i humilitat ho van anomenar «no-dos»; és a dir: A-dvaita, en sànscrit. Perquè en realitat no som u amb res. Per ser u amb alguna cosa hi ha d'haver una segona cosa amb la qual ser u. I com hem vist, no hi ha «altre». Per tant, no hi ha unitat. Només podem dir: no hi ha dues coses. No-dualitat. És més just no dir u amb l'altre sinó compartir l'Ésser. Com diu Grotowski, compartir allò que sóc essencialment, compartir el germà, compartir el pa, compartir Déu.

Aquesta vida veritable, la vida en la no-dualitat, el somni més anhelat per Grotowski i que sense aquesta comprensió profunda sobre la nostra naturalesa veritable podria ser considerat erròniament una utopia, és el que Grotowski anomena «Dia Sant».

2.1.1.3 La via del coneixement essencial vers el món

Arribem al tercer aspecte d'aquesta «via del coneixement», que hem desgranat en: el coneixement del què sóc essencialment, el coneixement veritable de l'altre, i el darrer, el coneixement veritable del món. Com estem veient, si seguim qualsevol d'aquests fils i ens hi endinsem prou profund, arribem sempre al cor de la nostra experiència, a la seva realitat essencial, on brilla la veritat, és a dir, la naturalesa no-dual de la realitat. En aquest coneixement veritable del món, que implica una inevitable comunió amb el món, és a dir, una experiència no mediada per la divisió subjecte-objecte, el deixeble polonès de la via advàitica de Ramana ens parlarà del redescobriments de la percepció directa o no-dual del món. Aquesta és una exploració que es continuarà en el Teatre de les Fonts. Recordem que Grotowski en el seu intent de seguir les instruccions espirituals de Ramana Maharshi, després

³²⁸ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 128-129.

d'una relectura dels capítols sobre Ramana en el llibre *L'Índia secreta* de Brunton, quan tan sols tenia uns onze anys, va escriure unes «Notes sobre la iniciació», que eren un conjunt d'anotacions sobre com «entrar en la percepció directa» és a dir, en la percepció no-dual.

Com ja hem dit, aquesta vida veritable en la no-dualitat, sentint i sent la nostra identitat veritable i en comunió amb l'altre i el món —dissolts en la plenitud viva i joiosa— és el que durant aquest període postteatral Grotowski anomena «Dia Sant». Un nom triat amb plena coherència amb la profunditat d'aquesta recerca i que ens recorda que quan mirem el món des de la nostra naturalesa profunda fonamental, tot el que veiem, tot el que toquem, tot allò amb el que ens relacionem, esdevé sagrat.

I fenomeni astronomici, se sono in comunione con essi, si rivelano sacri.³²⁹

Són fenòmens que Grotowski sent que són «essencials», com la sortida i la posta del Sol, la Lluna, la Via Làctea, però també l'arbre, el contacte de la terra a la pell... en una relació de comunió en la que no sentim separació amb l'entorn. Experiència que només és possible viure si estem establerts en la nostra naturalesa veritable i per tant en la dissolució del «jo» personal. Els objectes aleshores són percebuts en la consciència que som, en la totalitat, esdevenint sagrats. Deixen de ser ordinaris. Allò que semblava estar fora, ara ho sentim dins nostre o en nosaltres, en una experiència de no-dualitat a través de la percepció directa, en la que s'ha dissolt el vel conceptual del «jo» personal i per tant s'ha dissolt també la divisió habitual subjecte-objecte. Tal com explica Grotowski a Bonarski l'any 1975, «come se la circolazione della vita dentro di noi fosse gioia, come se noi stessi fossimo la circolazione della vita. Se siamo di fronte a una fiamma, quella fiamma è anche dentro di noi».³³⁰ I continua: «È come una breccia, un superamento dei limiti del calcolo personale e della paura; ci sono incontri legati al vento, all'albero, alla terra, all'acqua, al fuoco, all'erba. E incontri con il vento, con l'albero, con la terra, con l'acqua, col fuoco, con l'erba —con l'Animale. E l'esperienza del volo. L'uomo rinuncia a qualsiasi storiella sugli altri o su di sé, e a qualsiasi difesa: torna a essere in comunione.»³³¹

³²⁹ Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 120-121.

³³⁰ *Ibid.*, p. 128-129.

³³¹ *Ibid.*, p. 129.

I aquest món que ha esdevingut sagrat és per Grotowski com un altre món. És el món experienciat des de la nostra essència, des de la totalitat que som i no a través del filtre de la ment conceptual, que és un tipus de cognició limitada que comporta inevitablement la divisió subjecte-objecte. És en realitat la nostra experiència directa de la realitat, no mediada per la conceptualització, la veritat; però estem tan habituats a permetre que la ment superposi la seva conceptualització i també judicis de tot tipus d'acord amb els seus condicionaments al damunt de tot allò que percebem, que hem cregut que aquesta percepció totalment limitada i condicionada és la realitat. L'aparent entitat separada i l'aparent món separat i independent són en realitat conceptes superposats sobre la realitat de l'experiència. Si cerquem aquesta Realitat, si cerquem l'ingredient essencial en cada experiència de la ment, del cos o del món, el que trobem és la presència conscient o consciència. Una presència conscient que sentim, de manera directa i íntima, que és el nostre ésser, que és la nostra naturalesa veritable.

En una intervenció a Moscó el novembre de 1976, després de sis anys d'investigacions pràcticament privades sobre la via del coneixement essencial, Grotowski resumeix els punts principals de la recerca parateatral —estar en comunió, organicitat, percepció sensorial i acció amb tot l'ésser— com una recerca de la veritat, recerca amb un sol eix que és la plenitud humana, més enllà dels límits personals. Recerca que s'ha de portar a terme en el món, fent d'aquest un lloc per a la veritat. Aquella veritat «extrema» que és anterior a la manifestació, anterior a la divisió. En altres paraules, Grotowski s'està referint a la veritat no-dual, anterior a l'aparent dualitat.

E la percezione? Vuol dire liberare l'uomo e il mondo in cui si addentra, come un uccello penetra nell'aria. Gli occhi allora vedono, le orecchie sentono come se fosse la prima volta, tutto è nuovo e sconosciuto. Vedere come l'uccello e non pensare all'uccello. Essere come un uccello —non pensare a quello che si vede. Il pensiero è un'altra questione. Intorno c'è il mondo. Di solito l'uomo non lo vede. Tutto è coperto davanti a lui. Come scoprire il mondo? Ci sono incontri che si legano a ciò che è vivo, organico. L'uomo renuncia alla maschera, ai ruoli, torna a essere in comunione. Si addentra nel mondo come un uccello penetra nello spazio. [...] A ogni modo succede così quando l'essere umano che agisce è pieno di vita. Gli impulsi che fluiscono dal corpo, dall'organicità, appaiono nei momenti importanti della vita. Nei momenti di grande gioia, nei momenti d'amore e di disgrazia —nei momenti «densi» della nostra vita. Quando non siamo divisi ma interi. Momenti eccezionali, privilegiati, essenziali. Allora esiste qualcosa come la verità «estrema». Non ancora irrigidita nella forma.

Nella gioia che sta trasformando la sua vita c'è chi comincia a muoversi, è come una danza, eppure non è una danza. È semplice.³³²

Si portem aquesta realització de Grotowski fins al final i ens hi apropem a través de la comprensió no-dual, podrem posar llum al processos que simplement deixa indicats l'investigador polonès en el text, com «la percepció directa», «l'alliberament de l'home i del món», «obrir els sentits», «renunciar a la màscara o «jo» personal», «l'organicitat», «estar en comunió» «ser sencer i no dividit», «la plenitud joiosa», processos que es refereixen tots i són aspectes diversos d'una mateix procés fonamental que és ser la nostra naturalesa veritable o la nostra identitat veritable i viure la realitat no-dual de la nostra experiència. Processos que simplement indica com una possibilitat que més tard admetrà que no s'han aconseguit plenament, sinó molt puntualment i fugaçment, principalment durant la investigació privada però no en les activitats parateatrals obertes.

Recordem que el pensament sembla dividir l'experiència en subjecte-objecte. La ment sembla dividir el que és —la contínua unitat del que és a cada instant, la veritat o realitat— en parts separades. La divisió inicial que sembla fer és la divisió en un subjecte separat i un objecte separat. Sembla dividir l'experiència en una entitat localitzada que percep un món distant que és percebut. Abans d'això cada aparença és u amb allò que l'experiència. Aquesta és la veritat anterior a la dualitat imposada per la ment, que cerca experienciar Grotowski.

Com hem vist, en la nostra pròpia experiència, res no pot aparèixer sense consciència. Tot allò que apareix, que anomenem experiència, és absolutament u amb la consciència. La nostra experiència primera, primordial, és sempre que hi ha una totalitat contínua, una unitat contínua. Amb les exploracions de la percepció directa que porta a terme, Grotowski intenta accedir a aquesta experiència primordial. La ment és com un filtre que apareix en aquesta unitat contínua i la fragmenta, primer en dues coses: subjecte i objecte, i després subdivideix encara més l'objecte en mil coses. Aquest és el model que queda: un individu que percep mil objectes. I aquest «model» és el que prenem com si fos la realitat. La ment és tan sols una aparença en la totalitat i mai no divideix res realment; sembla dividir l'experiència i aleshores dóna una interpretació incorrecta d'aquesta experiència.

³³² Jerzy GROTOWSKI, «Il mondo dovrebbe essere luogo di verità» (1976), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 142-143.

Cal permetre que l'experiència es reveli tal com és. Aleshores sortim de les aparences i retornem a l'essència real de la nostra experiència. És llavors quan la percepció deixa d'estar mediada pels filtres de la ment conceptual i es produeix la percepció directa de la realitat. El món queda alliberat de les limitacions que la ment li havia superposat. El món queda descobert de les capes que la ment li havia superposat. Els sentits s'obren, veiem i escoltem veritablement. De fet, és l'experiència de percebre la que s'allibera de la manipulació del «jo» personal, de les capes de pensaments que hi ha superposat la ment o «jo» personal. Sempre basant-nos en la nostra pròpia experiència i dexant de costat les creences que hem adquirit, tot el que coneixem del suposat món exterior és l'experiència de percebre, és a dir, escoltar, veure, tocar, oler i gustar. ¿I on té lloc aquesta experiència? L'experiència de veure no està a cap distància de tu, presència conscient que és conscient d'aquesta experiència. Tot el que conec del que anomenem «lluna» és l'experiència de veure. L'experiència de veure no té lloc a quilòmetres de distància de mi, l'experiència de veure està més que a prop meu.

Com ens diu l'Advaita, la consciència, *Chit*, és «conèixer» però també «és», existeix, *Sat*. És a dir, la consciència, abans que res, és conscient d'ella mateixa, és a dir, de la seva pròpia existència. La consciència és per naturalesa conscient de si mateixa per si mateixa, com el sol que per naturalesa és lluminós, i així s'il·lumina a si mateix per si mateix. Quan la consciència o presència conscient —que és conèixer i existència— per manifestar el seu potencial sembla contraure's temporalment en allò que anomenem ment, es divideix aparentment en subjecte i objecte, i dóna l'aspecte «conèixer» al subjecte manifestat i dóna l'aspecte «existència» a l'objecte manifestat, en una aparent divisió realitzada per la ment. Però no oblidem que aquests són dos aspectes d'una sola realitat, presència conscient, infinita i indivisible. Són com les dues cares d'una mateixa moneda.

Per veure aquest procés de manera més directa, en la nostra pròpia experiència, ens pot ajudar observar el comportament de la nostra ment en l'estat del somni. La nostra ment es comporta de manera anàloga a la consciència, ja que aquesta és simplement una limitació temporal de la consciència vasta, sempre present i il·limitada. Cada una de les nostres ments finites és un microcosmos de la consciència infinita. Quan ens adormim i tenim un somni, hem d'oblidar qui som i separar-nos de la pau de la nostra pròpia ment dormint a Barcelona, per poder entrar en el somni, localitzar-nos temporalment com el subjecte en el somni, i experimentar així el món del somni. Així, el que passa en el somni és que la nostra ment es

divideix a si mateixa en dues parts: el món del somni i el personatge del somni en el món del somni, des del punt de vista del qual el món del somni és conegut.

Des del punt de vista d'aquest subjecte o personatge en el somni, hi ha un món al seu voltant —el del somni— separat i diferent d'ell, diferent de la seva ment. Aquest subjecte seria anàleg al «jo» personal separat i manifestat, el personatge que sembla ser un «jo» localitzat, temporal i finit. És a dir, la persona que creiem ser. En realitat el subjecte és tan sols un punt de vista, una localització temporal de la consciència que som essencialment, per poder-se experimentar a si mateixa com el somni. Quan ens despertem ens adonem que tant el subjecte del somni com el món que l'envoltava eren tan sols l'activitat de la nostra pròpia ment, que és una totalitat única i indivisible. Tot el somni té lloc en la ment. La substància de la que està fet el somni és la substància de la nostra ment. No hi ha res sòlid en realitat. Era només l'activitat de la nostra ment, que ha aparegut i se sentia com si estigués feta d'alguna cosa diferent de la ment del perceptor. És a dir que el suposat subjecte que creiem ser i el suposat món que percebíem en el somni eren en realitat una sola substància, una sola realitat, la nostra ment. El subjecte separat era tan sols una localització i una limitació temporal del que som realment, la totalitat. I el món que percebíem, que semblava estar fet de matèria, en realitat estava fet de la mateixa substància de la que estava fet el subjecte. Tant el subjecte com l'objecte en el somni eren tan sols l'activitat de la nostra ment, és a dir, una forma i nom temporals de la ment sempre present. La nostra ment era la realitat essencial del que apareixia en el somni com un «jo» i un món. Tot el que apareixia en el somni que semblava tenir una existència independent de la nostra ment era en realitat la nostra ment, l'activitat de la nostra ment, una modulació temporal de la nostra ment. I per tant l'única substància present era ment.

Veïem doncs que el somni és la manifestació d'una totalitat única i indivisible, la nostra ment. La ment, anterior al somni, és la realitat del somni, és a dir, la realitat del subjecte i del món en el somni. De manera anàloga, quan «despertem» o realitzem la nostra veritable naturalesa ens adonem que el «jo» personal separat —que fins ara creiem ser— i el món que ens envolta, són en realitat tan sols l'activitat de la consciència que som essencialment. Són una sola substància, consciència, i no dues, ment i matèria. Aquesta és la realitat de la nostra experiència, l'essència no-dual de la realitat, subjacent a l'aparent dualitat. Viure, de manera permanent i contínua, sent aquesta presència conscient no-dual que ens permet viure la realitat de la nostra experiència és la realització del nostre ésser veritable o el que Grotowski anomena la plenitud joiosa i que considera l'acompliment de la nostra vida.

En la manifestació, en el món manifestat o relatiu, on té lloc la nostra experiència objectiva, com en el somni —que com hem vist és l'activitat de la consciència—, hem hagut d'oblidar qui som i passar per alt la nostra pau innata; hem hagut de deixar de conèixer el nostre propi ésser infinit per tal que apareguin el subjecte i l'objecte finits, allò que anomenem «jo» i allò que anomenem «no jo», és a dir, l'altre i el món, la realitat dels quals és consciència única, infinita i indivisible. En el subjecte hi trobem l'aspecte «ment», que és simplement una contracció temporal de la consciència, i en el món hi trobem l'aspecte «existència». Aquesta és l'aparent divisió en subjecte i objecte, anàloga a la de la nostra ment, quan en l'estat del somni oblidant la seva pròpia naturalesa indivisible es divideix aparentment en dues parts: en el subjecte del somni i l'objecte del somni, o el que és el mateix, en el «jo» separat i el món. Grotowski proposa retornar de manera pràctica a la nostra condició original, a la veritat prèvia a la divisió dual de la ment.

Si anem profund quan observem de prop la nostra experiència, tant si ens centrem en els objectes del món com si ens centrem en el subjecte que els percep, veiem que d'una banda tot el que hi ha en l'existència dels objectes és el conèixer amb el qual coneixem els objectes, i de l'altra, veiem que el que anomenem «jo» o subjecte és allò que coneix o és conscient de la nostra experiència, allò que és conscient o consciència. En la nostra experiència —és a dir, pensaments, imatges, records, sensacions, emocions i percepcions— mai no entrem en contacte amb res més que el fet de conèixer l'experiència i nosaltres som aquest conèixer o consciència. Així que quan observem honestament i directament la nostra experiència, deixant a part les nostres creences i hàbits, ens adonem d'aquesta evidència: tot és consciència. Tot el que hi ha en l'objecte que percebem és el nostre conèixer o consciència de l'objecte. No hi ha experiència sense consciència. No és possible tenir una experiència fora de la consciència. Tota la nostra experiència té lloc en la consciència. En la nostra experiència no hi ha res fora de la consciència. No podem tenir una experiència fora de la consciència. I tot el que apareix en la consciència està fet de consciència. La consciència és l'única substància que trobem en la nostra experiència. Només hi ha una única realitat, eternament present, infinita i indivisible. Perquè hi hagi experiència he de ser conscient d'ella. I tot el que trobem en l'experiència és consciència. Perquè com en el somni, la consciència i l'existència no han estat mai separades realment, són simplement dues qualitats que es refereixen a una única realitat. I per això quan observem la nostra experiència de manera directa arribem a aquesta evidència.

Però nosaltres veiem la realitat, única i indivisible, des de la perspectiva limitada de les nostres ments finites. Depenent dels condicionaments de cada una de les nostres ments així veiem la realitat; d'una manera que és consistent amb aquestes condicions. I creiem erròniament que les limitacions de la nostra ment són limitacions que pertanyen a la realitat. Com a analogia, si la realitat fos neu blanca, algú mirant la neu blanca a través d'unes ulleres amb vidres de color taronja veuria neu taronja. I algú mirant a través d'unes ulleres blaves veuria neu blava. Veiem la neu de manera consistent amb el nostre mitjà, a través del qual mirem la realitat, que per a un ésser humà és una ment humana.

La ment humana opera en quatre dimensions, una dimensió de temps i tres d'espai, és a dir, pensament i percepció. El temps és l'eternitat vista a través de l'esclatxa estreta de la nostra ment i que apareix en forma de pensament, i l'espai és l'infinít vist a través de l'esclatxa estreta de la nostra ment i que apareix com a percepció. La ment humana imposa les seves pròpies limitacions en la realitat i fa que la realitat aparegui d'una manera que sigui consistent amb les limitacions d'aquesta ment. Per aquesta raó la realitat ens apareix en quatre dimensions, és a dir, en espai i temps. Però si la nostra ment estigués configurada en tan sols dues dimensions, seguiríem veient la mateixa realitat però ens apareixeria com una realitat en dues dimensions, no com una realitat en quatre dimensions d'espai-temps.

Veiem la realitat de manera consistent amb les limitacions de la nostra ment. Tot allò que percebem de la realitat apareix d'acord amb les limitacions de la ment a través de la qual la realitat és coneguda. Si portes ulleres amb vidres de color taronja, tot allò que percebis serà taronja. No perquè la realitat allí fora sigui taronja sinó perquè el mitjà a través del qual estàs percebent és taronja. El mitjà a través del qual la consciència percep la realitat manifestada és la ment humana, per tant la realitat està tintada amb les limitacions de la ment humana. Cap ment no pot tenir una visió clara de la realitat, perquè la ment és ella mateixa una limitació o contracció de la realitat o consciència. La ment humana són les ulleres de l'espai-temps. La realitat en l'absència de la ment és consciència pura, infinita i eterna. No té dimensions. No té forma. El que anomenem el món és la manera en que nosaltres veiem la realitat, a través d'una ment humana.

Tal com hem vist i ens diu l'ensenyança Advaita, la consciència i l'existència són u indivisible, ésser-conèixer o *Sat-Chit*. Són dos aspectes d'una sola realitat. Consciència i existència no

poden ser separades i podem comprovar-ho de diverses maneres en la nostra pròpia experiència. En la nostra experiència només hi ha consciència, només hi ha conèixer. Com hem vist en l'analogia del somni, el subjecte o «jo» separat i l'objecte o món —consciència i existència— són en realitat l'activitat de la nostra ment, són una sola realitat, una sola experiència, una sola substància, la nostra ment. La realitat del somni és la nostra ment. Tot el que hi ha en el somni és l'activitat de la nostra ment. De la mateixa manera, la realitat de la nostra experiència és consciència, sempre present i il·limitada. La nostra experiència és una intimitat contínua, no dividida. És el pensament que n'abstrau objectes i altres éssers separats i concrets. Aquest és l'hàbit fortament arrelat en la nostra manera de percebre, que ha educat o condicionat la nostra mirada, però quan observem de prop la nostra experiència, ens adonem que tot és consciència. La nostra experiència està feta d'aquesta substància transparent i sense dimensions que anomenem «conèixer» o «consciència» o «presència conscient».

Ho podem afrontar també des d'un altre angle i veurem que arribem a aquesta mateixa evidència. En la nostra experiència no hi ha existència sense consciència. És a dir, el que hi ha en la meua experiència és tot allò del que sóc conscient. L'existència és inherent en el conèixer. Dit d'una altra manera, tot el que existeix en la nostra experiència, el món que percebem, els objectes, els altres, existeix en la nostra experiència quan nosaltres en som conscients. El món no existeix de manera independent de la nostra consciència. El món apareix en la nostra consciència. No hi ha un món fora de la nostra consciència. El món és perquè nosaltres en som conscients, si no, no seria. Per exemple, si no hi hagués ningú per percebre la posta de sol, la posta de sol no existiria o millor dit, no existiria tal com la coneixem els humans. Existiria en tant que activitat de la consciència, però la forma de la posta de sol, tal com la percebem els humans, només apareix en la forma en què la coneixem quan és percebuda per una ment humana. Si no hi hagués cap ment humana percebent el que anomenem «posta de sol», no hi hauria el que anomenem «posta de sol». La ment humana és simplement un filtre o una perspectiva limitada que ens permet veure l'activitat de la consciència, la realitat, en la forma de món, tal com el coneixem.

El món és l'aparença de la realitat —consciència eterna i infinita— quan és percebuda a través del filtre de la nostra ment finita, que imposa les seves pròpies limitacions en tot allò que percep. El món és com es veu l'activitat de la consciència des de la perspectiva localitzada d'una ment humana. Són les limitacions de la nostra ment finita, és a dir, les limitacions del

pensament i de la percepció, les que fan que la realitat aparegui d'una manera que és coherent amb les limitacions de la nostra pròpia ment. Tenim cinc sentits i així la realitat apareix en la forma de visió, so, sabor, textura i olor. Si la nostra ment estigués configurada de manera diferent, la realitat ens apareixeria de manera diferent. Coneixeríem un món diferent.

Per tant podem dir que tot el que hi ha en l'existència del món és la nostra percepció del món. I tot el que hi ha en la nostra percepció és el fet de conèixer aquesta percepció. Només hi ha percepció quan sóc conscient d'aquesta percepció. I així tot el que hi ha en la percepció és el fet de conèixer o consciència, i nosaltres som aquesta consciència que percep o el fet de conèixer. Com hem dit, nosaltres som allò que és conscient de la nostra experiència. El conèixer amb el qual tots nosaltres coneixem la nostra experiència no està limitat a la persona que creiem ser, és la presència conscient infinita. No hi pot haver dues consciències il·limitades. Hi ha tan sols una sola consciència, sempre present i il·limitada, que sembla contraure's o localitzar-se com a totes les nostres ments finites, que són com finestres temporals al món. I així la nostra experiència és una visió limitada de la realitat, però allò amb el qual és vista aquesta visió, no té límits. I això és el nostre Ésser.

Tot el que hi ha realment en la nostra experiència és consciència o conèixer. Tot el que hi ha en la nostra experiència és el nostre Ésser. Com diuen els sufis, tot és el rostre de Déu. Aquesta és una manera religiosa de dir que tot allò que veiem o tot allò que experienciem és la manifestació de Déu, és una aparença de la realitat sempre present, infinita i indivisible. Aquesta és la realitat de la nostra experiència, aquesta és l'essència no-dual de la realitat, subjacent a la visió limitada i relativa que tenim a través de la nostra ment finita.

És la nostra experiència natural instant a instant, que la substància del món és en realitat la nostra mateixa substància, que la substància de l'altre és en realitat la meva mateixa substància. El món no té una altra realitat que la presència que nosaltres li donem, però hem oblidat això molt profundament, i hem deixat de veure realment. En el nostre retorn a l'essència que som, la percepció s'obre, s'allibera de les limitacions autoimposades pel «jo» separat i és capaç de veure la vida veritable, la veritat, que resplendeix en el món que ens envolta. Grotowski relaciona aquest retorn essencial i l'obertura dels sentits amb l'«estar de viatge», en el que cerca «poder veure amb els ulls que estiguin oberts, amb els sentits que puguin tocar, estar lligat al món de la matèria, estar en relació amb el món que és vivent.

Aleshores estem de viatge.»³³³ Certament, aquest estar de viatge també es refereix al viatge vers el nostre propi ésser, que és en realitat la substància vivent i vibrant que sentim en el món, la presència conscient, viva, que flueix des de la Font, manifestada en la forma del món. Consciència que experiència consciència. No hi ha dualitat.

Com hem dit, no hi ha experiència sense consciència. Com hem vist, el «jo» és en realitat al mateix temps el subjecte i l'objecte. Som el que està dins i el que està fora, perquè en realitat no hi ha dins ni fora. No hi ha subjecte, no hi ha objecte, no hi ha parts separades. Subjecte i objecte no estan separats. Però veiem dos en allò que en realitat és u. Els nostres hàbits de pensament, sensació i percepció adquirits durant la nostra vida i heretats genèticament, basats principalment en la creença de ser un subjecte separat, finit i limitat —el «jo» personal, ment finita, persona o ego— han educat i condicionat la nostra mirada. Creiem que el «jo», —allò que coneix o és conscient de la meva experiència— i el món —allò del qual sóc conscient— estan separats, són dues substàncies diferents. Però en la nostra experiència, com hem vist, no hi ha dues «coses» separades, només hi ha experimentar o conèixer l'experiència, o encara reduint-ho més a l'essencial, només hi ha el fet de conèixer —viu, vibrant, lluminós. Tot el que hi ha en la nostra experiència és conèixer coneixent conèixer, o ser conscient sent conscient de ser conscient.

Tornant a l'analogia de la neu blanca com a realitat, creiem que la neu és taronja perquè és el que veiem a través del nostre filtre o ment finita. Però la realitat és que la neu és blanca. I ens podem adonar d'això quan sent conscients del filtre i de les seves limitacions, i d'allò que veiem a través del filtre, es dissol la nostra identificació amb el filtre i es revela la nostra essència, i podem sentir la nostra veritable naturalesa de presència conscient, sense límits, anterior a l'aparent divisió subjecte-objecte. Amb altres paraules, quan en lloc de creure que sóc aquell que percep o coneix, o bé allò percebent, m'estableixo en el flux de percebre; en una obertura en la que sóc tota percepció, tota escolta, oberta, relaxada, receptiva i atenta.

L'octubre de 1976 a Canadà, Grotowski parla de la seva recerca en la «via o acte del coneixement» centrant-se en la possibilitat de redescobrir la percepció directa. Parla de desbloquejar els nostres sentits, «fer el cos que sigui vivent i viu i a més perceptiu. És com si

³³³ Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 423.

tot el cos és els ulls, les orelles, el tacte». ³³⁴ Evitant la divisió en nosaltres i tocant «alguna cosa que és global, plena». En aquesta «percepció global» el «cos és desdomat». Grotowski s'està referint a descondicionar la percepció: «És fer venir les coses a nosaltres. Ser capaç de sentir, de percebre, de respondre, a allò que existeix realment i no als nostres pensaments sobre allò que existeix realment. Aquest és el costat de l'acte de conèixer.» ³³⁵

En el procés de percepció habitual, ens separem de l'objecte com a perceptor separat o el subjecte separat de l'experiència i aquesta separació ens permet distingir i anomenar els objectes que percebem. En l'apropament tântric o percepció directa i global, permetem que les percepcions, però també les emocions, vinguin a nosaltres, més i més a prop fins que ja no els hi podem posar nom o conceptualitzar, com el dit que s'acosta a l'ull i ja no el podem distingir. Les percepcions sense la història afegida per la nostra ment es converteixen en sensacions que apareixen i desapareixen en nosaltres. En el cor de la percepció el que trobem és espaiositat conscient.

Si ens mantenim ben a prop de la nostra experiència i permetem que els fets de la nostra experiència parlin per si mateixos, sense cap interpretació afegida, ens adonem que allò que percebo o allò del que sóc conscient i jo, la consciència que percep, no estan a cap distància. ¿A quina distància es troba el so de l'ocell o la sensació de formigueig a la meua mà, de mi, la consciència que els percep? Les dues percepcions apareixen en el mateix espai, en mi, en la presència conscient que sóc, a cap distància de la consciència que les percep, sinó en la consciència que les percep. Però quan jo presència conscient, el fet de ser conscient, un camp conscient obert i buit, crec i sento que sóc el cos-ment a través del qual percebo el món en lloc d'adonar-me que el cos-ment i el món són simplement la meua experiència —pensaments, imatges, sensacions i percepcions— de la qual jo presència conscient en sóc conscient, en aquest moment estic identificant el camp vast de consciència que sóc, etern i infinit —és a dir la totalitat anterior a la divisió conceptual—, amb el cos-ment, és a dir amb un fragment d'aquesta totalitat, localitzant-me, contraient-me i convertint-me, aparentment, en aquest cos-ment limitat i finit, és a dir, en un subjecte personal i separat, la persona o ego, amb un nom, una edat, sexe, etc. En l'analogia, és com quan, oblidant la nostra naturalesa veritable, el nostre origen, creiem que som el subjecte separat en el somni; però quan ens

³³⁴ Jerzy GROTOWSKI, *Conferència de Grotowski a la Universitat de Hamilton, Canadà, 31 octubre 1976*, enregistrament sonor, en francès i anglès, 01:36:26. [pista 1, 00:11:28]. (Transcripció i traducció de l'autora).

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/wystapienie-jerzego-grotowskiego-na-universytecie-w-hamilton-31-pazdziernika-1976>>

³³⁵ *Ibid.*, [pista 1, 00:13:18]. (Transcripció i traducció de l'autora).

despertem, ens adonem que no érem el subjecte en el somni sinó el conèixer amb el qual coneixíem el somni.

De la mateixa manera, quan «despertem», en el que anomenem la «realització del nostre Ésser» o l'«acompliment de la nostra vida», ens adonem que allò que jo sóc i allò que l'altre i el món són, és exactament el mateix. Allò que apareix en la meva experiència i jo el conèixer que coneix la meva experiència són una sola experiència: conèixer. Tot el que hi ha és un camp conscient, obert i buit, sense divisions. Ens adonem que el subjecte i el món no eren res més que l'activitat de la nostra ment, l'activitat de la consciència infinita o el nostre Ésser. Aquí és cap a on assenyalava la indicació fonamental que utilitzen tant Ramana com Grotowski: sigues el que ets; sigues el teu ésser veritable.

No es tractarà de «fer-se u amb l'altre», mantenint-nos en la creença de ser un «jo» personal i separat, com publiciten les pseudoespiritualitats *New Age*. Tal com diem, això suposaria prèviament la nostra identitat com un «jo» personal, que vol fer-se u amb allò que és diferent i separat d'ell mateix. Aquesta afirmació no es basa en la nostra experiència directa sinó en una creença, i perpetua la identitat il·lusòria del «jo» personal o ego, creença que eclipsa completament el reconeixement del nostre Ésser. Es tracta, en canvi, tal com hem estat veient fins ara, de reconèixer el nostre Ésser —que és la totalitat de la nostra experiència, la realitat pura i individida— i veure en la nostra pròpia experiència directa de la realitat, que no hi ha dos, A-dvaita, no-dos. Tot el que hi ha en la nostra experiència és conèixer, tot és consciència, és una sola experiència, i nosaltres som això. Som aquest conèixer o consciència.

Com hem anat veient, l'essència de l'ensenyança no-dual, que es troba en el nucli de totes les grans tradicions espirituals, ens diu que la consciència que som i l'existència que és el món són el mateix. L'existència, la consciència i la felicitat, *Sat*, *Chit*, *Ananda*, es refereixen a la mateixa experiència. Només quan sentim la no-dualitat, no-dos, experienciem la veritable felicitat. És a dir, quan hem fet un pas enrere en la nostra experiència desenganyant-nos de les qualitats limitades que conformen el subjecte personal i separat que ens hem autoimposat creient que som el «jo» personal, i ens hem adonat que no som aquest subjecte separat i limitat sinó allò que hi ha abans, és a dir, el conèixer que no comparteix les limitacions del cos-ment a través del qual coneix el món, experienciem la felicitat i la pau originals. Dit d'una altra manera, quan fem un pas fora de la bombolla de l'espai-temps, establint-nos en allò que és conscient tant del subjecte com de l'objecte —és a dir, de l'experiència del cos-ment-

món— això és, un camp conscient infinit i etern on apareix tota la nostra experiència — pensaments, imatges, sensacions, emocions i percepcions—, i ens adonem que en la nostra experiència no hi ha objectes separats de nosaltres sinó tan sols la nostra pròpia activitat o vibració —ja que com hem comprovat tot el que coneixem en la nostra experiència és el fet de conèixer— aleshores l'aspecte felicitat de la realitat és experienciat.

Tot el que coneixem d'un suposat món físic allí fora és tan sols la nostra percepció d'aquest suposat món, i la nostra percepció és només ment, no és matèria; i així l'existència del món i la consciència del món en realitat es refereixen a la mateixa experiència. No hi ha un món físic. L'experiència del món és en realitat la consciència del món. Tot el que és el món és consciència. Aquesta és la substància vivent que impregna el món i que Grotowski comença a sentir en breus flaixos, quan aconsegueix alliberar-se de les limitacions del seu «jo» personal. El món sembla un món físic només des del punt de vista d'una ment finita. És com l'interior de la nostra ment quan somiem, sembla ser el món del somni, fet de matèria, només des del punt de vista del subjecte separat en el somni. És el que ens diu l'Advaita, la consciència i l'existència són dos aspectes de la mateixa realitat, pura i individida. No hi ha cap objecte allí fora independent del nostre conèixer. En la nostra experiència només hi ha conèixer, només hi ha consciència. Consciència que coneix consciència. Una sola substància, no dues. No-dualitat. La realitat és simplement un immens silenci, un buit vibrant, que la nostra ment conceptualitza com a milions de sorolls.

Aquesta comprensió no-dual experiencial és la via vers la realització de la nostra naturalesa veritable i original —«ser en l'estat prístiu», com deia Ramana. En aquesta realització del nostre ésser veritable de presència conscient i silenciosa s'ha dissolt la creença i la sensació de ser una persona separada, i aleshores la plenitud, la pau impertorbable i la felicitat absoluta infiltren i brillen en i a través d'un cos-ment alliberat de l'esclavatge i la tirania del «jo» personal separat. Un «jo» separat, persona o ego, que havent-se fonamentat en la por i la manca que comporta la creença il·lusòria de ser un fragment de la totalitat que som, en realitat, havia eclipsat la nostra llibertat.

Grotowski, en la cerca d'aquest «estat original» no-dual, ésser sencer, completa, a mida que va aprofundint en el seu camí personal espiritual, anirà experienciant tasts de la seva naturalesa veritable. Començarà a experienciar la pau —que gradualment anirà infiltrant el seu cos-ment— en els instants que és capaç d'oblidar les pors i les angoixes del seu «jo»

personal separat. Moments que es podrien percebre com la «lluminositat» que segons Flaszén desprenia Grotowski a la tornada del seu tercer pelegrinatge a l'Índia. Tota la recerca i la trajectòria de Grotowski és en realitat el seu camí vers aquesta realització, vers aquesta plenitud. Un camí que es desenvolupa a partir de la seva recerca personal més íntima i de la seva pròpia experiència i que cerca evolucionar-se i compartir-se en els diferents camps per on transita, com el del teatre, el del parateatre i posteriorment exclusivament en el de les tècniques espirituals, i que finalment culmina en la fase final de recerca anomenada «Art com a vehicle», arribant en realitat no al final sinó al principi del camí, amb el reconeixement del «jo» essencial, allò que som abans de tota experiència, la presència conscient, silenciosa i eterna.

Durant els pelegrinatges a l'Índia Grotowski ha experimentat la vivència de submergir-se plenament en la seva experiència. És el que anomena estar plenament present. Plenament present en l'ara, on no hi ha espai per a un «jo» separat que conceptualitzaria inevitablement un passat o un futur on les coses serien diferents. El resultat d'aquesta comprensió és sentir-nos totalment submergits en l'ara sense cap impuls d'evitar-lo, canviar-lo o anomenar-lo a menys que sigui necessari per raons pràctiques. Quan acaba aquesta experiència, que Grotowski experimenta sobretot durant els seus pelegrinatges, el «jo» separat personal —fet només de pensament— sembla reaparèixer de nou separant-se de la vida, de la totalitat, i dividint i conceptualitzant l'experiència altre cop, reduint l'experiència a una simple col·lecció d'objectes. Un «jo» personal il·lusori que conceptualitza i redueix l'experiència a una sèrie de conceptes i objectes, encara que no sigui necessari.

Per aquesta raó Grotowski cercarà les vies per reviure aquesta vivència directa de la realitat no-dual de l'experiència que comença a descobrir en els seus viatges i permetre que infiltrei la seva vida quotidiana. Les vies que ha estat explorant durant el període parateatral són el desvelament en la comunió amb l'altre i en la comunió amb el món. El pas que quedarà per fer és adonar-se que no es tracta de perdre l'habilitat de conceptualitzar l'experiència sinó sentir que no som el «jo» personal que conceptualitza la nostra experiència i que quan no és necessari som capaços de deixar de costat els conceptes i entregar-nos totalment i plenament a l'experiència. I que no utilitzem l'habilitat de conceptualitzar per defensar o engrandir un «jo» imaginari que ens cobreix, sinó tan sols per raons pràctiques.

Durant els primers anys de la recerca parateatral en la «via del coneixement», recerca retirada i privada en grups molt reduïts, Grotowski viu aquestes breus experiències de no-dualitat com uns moments excepcionals en els que diu tenir la sensació d'una «veritat directa», en els que es depassen els límits quotidians i sent la plenitud viva i joiosa de ser la seva identitat veritable.

Però també hi ha moments que són moments excepcionals. Són moments on tenim la impressió que alguna cosa molt important succeeix. Són moments en els quals tenim la impressió d'una veritat directa. Aquests moments són més densos que altres moments. Són també més intensos. Tot i que puguin ser molt serens. Són moments on ens estem elevant vers un cim. Això és el que anomeno el punt del cim. [...] Quan vas entre muntanyes, hi ha moments quan ens trobem davant de terrenys plans i si estem decidits a perllongar el nostre camí comencem a grimpar per arribar més alt. I arribem a un cim. És el mateix en el treball. El moment del cim, paradoxalment, no són moments d'una interpretació més intensa que els altres moments, sinó que són els moments on *no s'interpreta sinó que s'és*. En el moment quan un és, en aquest moment es depassen els propis límits quotidians. Perquè en la vida quotidiana estem obligats tot el temps a interpretar. I és extremament difícil abandonar la interpretació perquè estem educats des de la nostra infància. En un cert sentit, per oblidar la interpretació, cal fer un esforç que és sobrehumà, que depassa els límits de les nostres possibilitats. Cal ser allò que som. És difícil per diverses raons. Primerament perquè és molt rar que siguem. Gairebé sempre estem perdent el temps. Aleshores no som. Segon perquè tenim molta por de ser nosaltres mateixos. Després perquè estem domats totalment. Estem domats per no ser nosaltres mateixos; per interpretar sempre un paper que és acceptable per als altres. Aleshores no som. Aquest esforç per ser tal com som és un esforç gairebé inhumà. Però és un esforç que dona una llibertat immensa just després del punt en el que es té la sensació que ja no es pot continuar més. [...] Però després és com entrar en una caverna i hi ha un passadís que és difícil i fosc, però quan continues es troba un espai obert i un gran sol o una lluna. I ja no sabem si és una caverna interior o exterior o diguem que ja sabem que aquesta divisió és il·lusòria.³³⁶

En aquests moments excepcionals en els que podem depassar els límits del «jo» personal, els «propis límits quotidians», i som allò que som veritablement, experienciem una llibertat immensa i sentim espaiositat, obertura; tot és claredat. En aquesta experiència alliberadora,

³³⁶ *Conference on Grotowski's work*, Mirano, 25 novembre 1975, durant la Biennale di Venezia, enregistrament sonor de les conferències de Jerzy Grotowski, Peter Brook i Alessandro Fersen, en francès i italià, 04:11:25. [00:28:40]. (Transcripció i traducció de l'autora).
URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/conference-grotowskis-work-mirano-25-november-1975-during-biennale-di-venezia>>

els pensaments, sensacions i emocions que conformen el «jo» personal s'han dissolt completament. Com diu l'advaitin polonès seguidor de Ramana, en aquests moments la divisió entre interior i exterior, entre jo i l'altre, s'ha esvaït. Aleshores vivim en la no-dualitat. En aquests moments d'intensitat serena, moments de submergiment ple en l'ara, en els que allò que som està plenament present, el temps deixa de ser quotidià i passa a ser un «temps total».

Queda un temps especial. Se'l pot definir de diferents maneres. La més simple serà la definició per via negativa. En la vida quotidiana el nostre temps està dispersat, perquè sempre fem diverses accions que estan en discontinuïtat. Estan en discontinuïtat perquè estem tota l'estona sota la influència de les circumstàncies passatgeres, i no tenim prou força o prou centre de gravetat per poder resistir a les circumstàncies. Aleshores estem tot el temps en dispersió. Actuem per atzar, comencem una acció per després abandonar-la, tot està tallat. És el temps quotidià. Un altre aspecte del temps quotidià: tot el temps ens sentim obligats a interpretar enfront dels altres. I interpretem diferents rols enfront dels diferents altres. I quan estem sols interpretem un cert rol enfront de nosaltres mateixos. Aquest és el segon símptoma del temps quotidià. El tercer símptoma del temps quotidià és la manca d'energia dirigida. Això està en relació amb la primera cosa de la que he parlat. En relació amb la dispersió, diguem la distracció. És a dir que la nostra energia no es dirigeix com un làser vers alguna cosa, sinó que salta. La nostra energia aleshores és malgastada tot el temps. En un cert sentit vivim en la vida quotidiana amb l'ahir o amb el demà. Sempre estem esperant el demà o ens submergim en la sensació del temps passat. Entre el futur i el passat malgastem la nostra energia. És a dir, no estem presents. En el doble sentit d'aquest mot. El temps present i la presència. Cal estar detestablement present. Un es pot dir, tant me fan totes les convencions, vull estar present de manera detestable, però present. ¿Això és possible en la vida quotidiana? Únicament de tant en tant. Però és possible una mena d'entrenament per a això o més aviat una mena de condició especial. I si ara parlo de les experiències parateatrics parlo del temps en el qual es rep aquesta presència. Aleshores tot allò que anomenem les experiències o *stages* en realitat malgrat els diferents pretextes tècnics serveixen a això.³³⁷

Habitualment la nostra atenció està atrapada per les situacions i ens hi acabem perdent totalment. Així és com hem educat i entrenat la nostra atenció durant dècades. Aquest és el nostre estat habitual, quotidià. Estem permetent aleshores que les capes d'experiència cobreixin i velin allò que som i deixem de sentir l'obertura, la pau, la serenitat i la joia inherents a la nostra essència, i en canvi ens identifiquem amb les capes que ens cobreixen.

³³⁷ *Ibid.*, [00:44:00]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Ens identifiquem amb pensaments, sensacions, emocions que apareixen, perdent el veritable «centre de gravetat». Deixem d'estar en contacte amb allò que som, o en altres paraules, oblidem qui som. Oblidem que som la presència conscient, oberta i buida, receptiva i atenta, serena i joiosa i creiem en canvi que som la persona. Ens hem tornat a dividir en el subjecte de l'experiència, i els objectes de l'experiència. Si ens perdem en pensaments de por i manca començarem a «interpretar». Si ens identifiquem amb pensaments sobre el passat o el futur, perduts en la ment, serà impossible acollir l'experiència actual. L'energia estarà dispersada entre totes aquestes tasques, mantenir un «jo» personal il·lusori, mantenir un passat i un futur imaginari i la nostra atenció estarà exclusivament ocupada amb allò que no som i que no és ara. No estarem presents.

Quan en canvi som la nostra naturalesa essencial i veritable —que Grotowski anomenarà comportament extraquotidià— som tot presència, tot escolta, tot mirada, som sentir, experimentar, conèixer, consciència. Completament oberts a l'experiència, completament presents, completament vius. Però en el camí vers l'establiment en la nostra identitat veritable, més que fer, es tractarà de deixar de fer. Els hàbits de pensament, sensació, emoció i comportament que sostenen la identitat imaginària de la persona que cegament creiem ser, són els que ens impedeixen sentir i viure el què som realment i el que és realment. Es tracta de fer com un pas enrere, de permetre que la ment es relaxi i se submergeixi en el Cor de la consciència, desenganxar-nos de l'experiència, sortir de la nostra identificació contínua amb el cos-ment. A mida que ens anem desenganxant, desidentificant d'allò que no som, comencem a sentir allò que som: espai de presència conscient en el que brilla resplendent l'ara. Simplement som, no som això o allò, simplement som. Ser.

Això vol dir que el temps és el temps total. En cert sentit és molt dur per a algú que comença. Però en un breu període es descobreix que aquest gènere de temps continu i total, on cada cosa és al seu lloc, és a dir, està dictat per la necessitat i no per la llei del malgastament, això dona una força enorme i un sentiment de llibertat. I aleshores es descobreix que és la vida quotidiana el que és realment fatigant. Fins ara molt rarament hem obtingut aquest temps total durant els nostres *stages*. Gairebé sempre els nostres *stages* són únicament una mena d'apropament vers això. Són diferents maneres de cercar les condicions per a això. Però he de dir-vos que algunes vegades això va succeir, durant molts dies. El període més llarg en el qual he experimentat això jo mateix va ser durant setze dies. En teoria van ser setze dies molt durs però que em van donar una joia difícil de descriure. Després quan vaig retornar a les meves obligacions quotidianes, on en teoria la meua vida és simple, és a dir, estic ajudat per

molta gent, no tinc problemes de diners per viure o anar a qualsevol lloc i comprar bitllets d'avió; però en realitat la meua vida quotidiana és un enorme malgastament. M'ocupo de petits detalls d'organització, de questions, dels problemes dels altres —no parlo de veritables problemes, no és tan fatigant— sinó dels falsos problemes dels altres i aleshores com a resultat malgasto el temps entre un sopar, una conversa inútil, mil detalls de les meves obligacions com a director d'una institució, i malgrat el fet que en teoria tinc molt de temps lliure, són les setmanes després d'aquestes experiències que he descrit, veritablement setmanes després, quan començo a viure d'una manera quotidiana. Perquè tot és per mi neurotizant, estúpid, absurd, fatigant, sense sentit, tot és malgastament, tot és energia tallada. Aquests setze dies de temps total on gairebé no vaig dormir, on en teoria jo havia d'estar esgotat després de dos o tres dies així —perquè si demano alguna cosa dels altres demano més de mi mateix—, aleshores havia d'estar esgotat. Però no em vaig quedar esgotat. Tot el contrari. Vaig començar a fatigar-me quan vaig tornar a les bestieses de la vida quotidiana. Però al final la vida quotidiana tot i aquestes bestieses és la nostra base. I hem d'acceptar aquesta vida quotidiana. I jo accepto la vida quotidiana. Sé que cal lluitar en la vida quotidiana. Sé que la vida quotidiana és un camp de batalla on he de fer el meu treball. I cap qüestionament. Faig la meua batalla. Però sofreixo. ¿Per què parlo d'això? Per dir-vos que el temps total, que en teoria és alguna cosa cruel i difícil per la gent quan es parla d'això, en realitat, si s'experiencia això fins al final, això ens revela que és la nostra vida quotidiana que és la tortura. En el fons a causa del malgastament, de la discontinuïtat, i del fet que fem tot el que fem de manera fragmentària. És el fragment del nostre ésser i aleshores no existim sinó com a fragments de nosaltres mateixos.³³⁸

Segons Grotowski, en la vida quotidiana, és a dir, quan estem identificats amb la neurosi del «jo» personal, en el sofriment inevitable de creure que som temporals i finits, la dificultat a la que es refereix Grotowski és que els hàbits de creure i sentir que som la persona són molt forts, estan molt arrelats en el cos-ment ja que els hem entrenat durant dècades, i al principi requereix desenvolupar un nivell d'escolta més profund, delicat i mantingut, per adonar-nos dels hàbits de la ment i tenir la possibilitat de no seguir-los. Aquesta atenció és però relaxada, en el sentit que no s'aconsegueix a través del forçar o dirigir o manipular, sinó del permetre. Un nivell d'atenció i d'escolta que no és habitual desenvolupar en la nostra societat. Es tracta d'una atenció oberta, viva, alliberada de les limitacions del «jo» personal. No és una concentració o focalització de l'atenció, com erròniament es creu, sinó un eixamplament de l'atenció en el que aquesta reposa naturalment en la consciència vasta que som. En aquesta

³³⁸ *Ibid.*, [01:03:00]. (Transcripció i traducció de l'autora).

continuitat no forçada de l'atenció, s'obre la possibilitat de sentir i ser la nostra naturalesa veritable, el nostre centre profund.

Com hem vist en la seva declaració, Grotowski admet que fins ara, novembre de 1975, «molt rarament s'ha obtingut el temps total». Només en va tenir l'experiència, puntual, durant els primers anys de treball parateatral tancat, amb grups molt reduïts, centrat en la «via del coneixement». Veiem que per Grotowski el que experiència en la seva vida són encara breus tasts de la seva naturalesa veritable. Fins que no hi ha un reconeixement veritable de la nostra identitat essencial i un veritable establiment en la nostra identitat veritable, només podem experimentar tasts fugaços, sempre i quan les condicions siguin molt favorables.

Grotowski intenta crear les condicions per a que sigui possible experimentar el temps total o dens, sencer o intens, temps extraquotidià de la presència, intensitat serena, és a dir, situacions en les que estem plenament presents, a diferència del temps quotidià en el que normalment hi ha dispersió i ens trobem perduts en la nostra experiència. Aquest temps total és el que anomena «Dia Sant». Com ja hem dit des del principi, el «Dia Sant» és una manera de viure i per tant engloba tots els camps de la nostra experiència. Per això per a Grotowski ser la nostra naturalesa veritable és el «Dia Sant», estar en comunió amb l'altre és el «Dia Sant», estar en comunió amb el món és el «Dia Sant» i estar plenament present en l'ara és el «Dia Sant». El «Dia Sant» és viure la plenitud de la nostra naturalesa veritable totalment sentida, com a joia i amor, en la nostra experiència humana.

És la joia, és el riure que s'ha de cercar. [...] Però no el riure's d'un altre. Sinó en el sentit d'alguna cosa que surt de nosaltres com una expressió directa de totalitat i de joia —on fins i tot els mots totalitat i joia són artificials i cal abandonar-les—, i quan no importa res. ¿Això què vol dir? Vol dir que el present és present. Si el present és present tot resplendeix i hi ha alguna cosa que és just la contradicció del seriós i del trist.

[...] travessant els diversos límits imposats per l'experiència quotidiana. I descobrint el que han sabut però que han oblidat.³³⁹

Això que «surt de nosaltres com a expressió directa de totalitat i de joia» és la manifestació o expressió de la nostra naturalesa veritable. La totalitat, la nostra veritat més profunda, la nostra identitat essencial. Establerts en la totalitat, en la joia de la plenitud, tot és pau. Estem

³³⁹ Jerzy GROTOWSKI, *Seminari a la Universitat de Roma*, Roma, 29 novembre 1975, [pista 2, 01:08:01 i pista 3, 00:05:08]. (Transcripció i traducció de l'autora).

en pau amb el que és. No posem resistència al que és i no desitgem el que no està present. Això és al que es refereix Grotowski dient «quan no importa res», és a dir, quan tot està bé. El que és, és. En la nostra transparència. Acceptem, acollim amorosament la nostra experiència. Estem en una completa obertura a l'experiència, en una dissolució total de les pors i manques que configuren el «jo» personal. En aquesta obertura amorosa i atenta, el món resplendeix i la vida és sorprenentment viva i vibrant. I sentim la joia i la felicitat inherents a la nostra font, que impregnen completament la nostra experiència.

Els límits dels que parla Grotowski no són exactament «límits imposats per l'experiència quotidiana» com diu, sinó els límits del «jo» personal que s'han convertit en hàbits de la ment. És a dir, que els límits no es troben en allò percebut sinó en la ment que percep. I per tant, depassar els límits quotidians significarà en realitat sortir de les limitacions de la ment conceptual permetent que la nostra atenció es relaxi en la seva font de consciència. I només en aquesta claredat i serenitat, però també amb una fermesa inicial per deixar anar tot allò que havíem cregut que érem, reconeixem, és a dir, tornarem a conèixer, en aquest «silenci», allò que ja sabíem però que havia quedat cobert o velat per les capes d'experiència amb les que ens havíem anat identificant, i que ens han separat d'allò que érem i que finalment hem oblidat. Però oblidar no significa no saber. No podem no saber qui som. Aquesta és la nostra experiència primària i primordial. L'hem passada per alt per això diem que l'hem oblidada, però en realitat no podem dir que no sabem el què som ja que aquesta és la nostra primera experiència. Ningú no pot dir que no sap si està present. És la nostra experiència que estic present i que sé que estic present, per tant sóc conscient d'estar present. Si estic present i sóc conscient podem dir a partir de la nostra pròpia experiència que la nostra naturalesa essencial i veritable és una presència conscient.

L'any 1978, ja fora de l'àmbit parateatral i endinsant-se en el terreny del Teatre de les Fonts, Grotowski esclareix el que ha estat la fase parateatral posant l'accent, com a l'aspecte essencial de la recerca, en l'experiència individual de «ser allò que som». Grotowski declara que el treball desenvolupat en les experiències parateatral «—quando toccano la loro pienezza— direi che la loro natura è: *essere nel presente*, essere dove si è, fare quello che si sta facendo, incontrare chi si incontra.»³⁴⁰ I admet que aquest «È solo il primo passo, ma è il primo passo per essere quelli che siamo.»³⁴¹ El primer pas per ser allò que som, per ser la nostra naturalesa veritable.

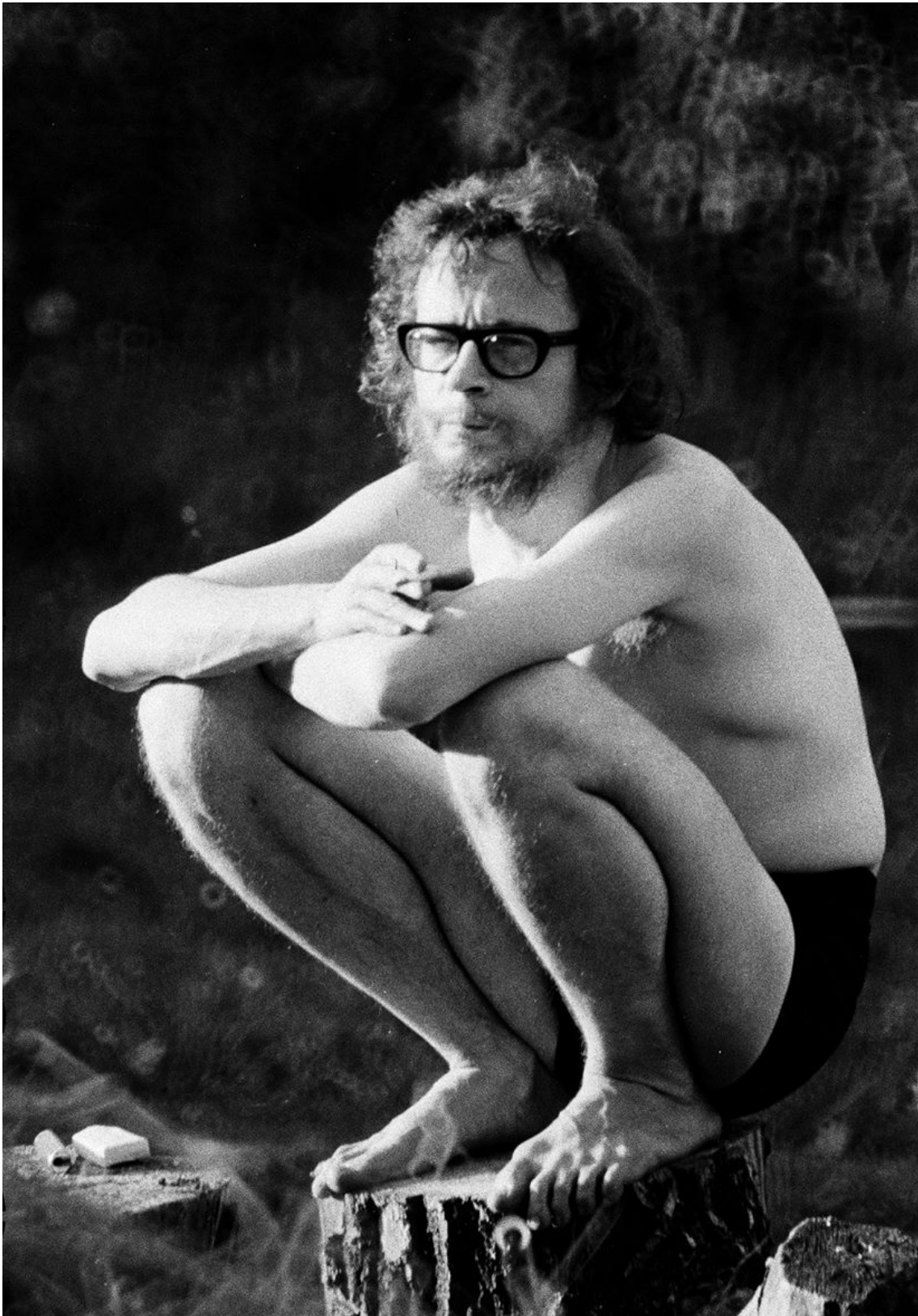
³⁴⁰ Jerzy GROTOWSKI, «L'azione è letterale» (1978), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 149.

³⁴¹ *Ibid.*, p. 148.

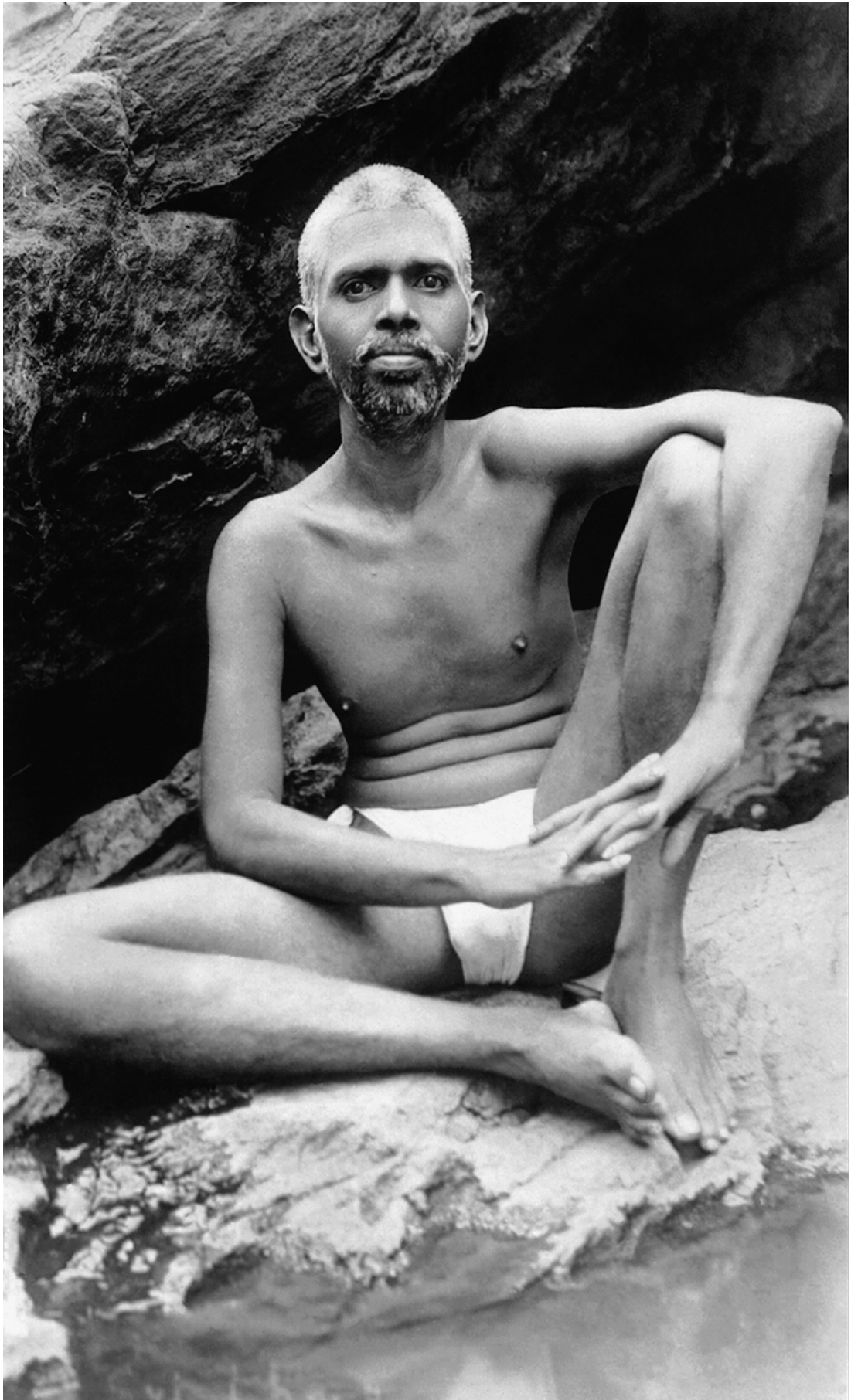
Holiday o el «Dia Sant» no arribarà a la culminació dels objectius marcats per Grotowski. Durant l'any 1975 Grotowski declara en diverses ocasions que el «Dia Sant» és una mena de passatge o apropament «vers l'experiència de nosaltres mateixos tal com som».³⁴² En aquest moment ja ha deixat enrere el «Dia Sant» i està continuant la seva recerca essencial endinsant-se en el camp de les tècniques espirituals —el seu veritable camp d'interès des dels nou anys després de la descoberta de les ensenyances de Ramana— desplaçant l'accent de la recerca al viatge de retorn vers la nostra identitat veritable i deixant de costat l'aspecte interhumà.

En aquesta nova fase, Grotowski afirma reprendre la continuació directa de la seva recerca personal essencial iniciada amb les indicacions de les ensenyances del seu mestre Ramana Maharshi. Un fil, com el d'Ariadna, que s'ha iniciat amb la descoberta de la via advàitica de Ramana, atravesant el terreny teatral amb la descoberta de la comunió essencial, que s'ha convertit en la recerca de la plenitud en el període parateatral i que ara continua en el terreny de les tècniques espirituals submergint-se en el viatge de retorn a la Font.

³⁴² Cf. Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 424.

Jerzy Grotowski a principis dels anys setanta, prop dels quaranta anys, durant un dels períodes de recerca als boscos de Brzezinka. (Autor desconegut)

Ramana Maharshi a Arunachala, cap al 1920, amb uns quaranta anys. (Conservada a Sri Ramanasramam)

2.1.2 Del teatre a la trobada. La via interhumana

Com hem dit a l'inici del capítol, la recerca parateatral té una segona vessant centrada en l'experiència de grup, en la que l'aspecte predominant és l'acte interhumà de la trobada. Aquesta segona vessant prové del mateix eix principal de la recerca parateatral —la recerca de la plenitud— i parteix de la forma parateatral essencial *Holiday*, però es concep com una nova versió amb l'objectiu d'explorar l'aspecte interhumà i la possibilitat d'obrir gradualment l'experiència a més i més persones. Així apareix aquesta segona línia de recerca, «l'acte de la trobada», experiències de grup que finalment esdevindran trobades multitudinàries que s'anomenaran experiències i activitats parateatral, experiències de participació o també cultura activa, i que seran la vessant pública de la recerca parateatral, treball erròniament atribuït a Grotowski. Aquestes experiències en les que la noció de trobada era principal, es començaran a oferir a partir del gener de 1975 com a activitats del Teatre Laboratori, guiades pels membres del Teatre Laboratori, de les quals Grotowski es desvincularà totalment. L'investigador polonès, en canvi, continuarà ocupant-se de la primera línia de recerca, «la via del coneixement», de manera pràcticament privada i deslligant-se cada cop més del Teatre Laboratori.

En el treball que va tenir lloc durant el període teatral es va viure un procés alliberador de renúncia de tot allò que no era imprescindible, en una reducció gradual dels elements utilitzats, fins a arribar a l'ingredient essencial, l'ésser humà; abandonant l'espai teatral i fins i tot les nocions d'espectacle, d'espectador, d'actor i d'interpretació. L'espectacle va passar a ser una trobada i la interpretació es va substituir per la relació veritable entre éssers humans, en un intent d'arribar a la veritat essencial de ser allò que som i experimentar la plenitud viva i joiosa en la comunió amb l'altre i el món.

L'experiència parateatral es planteja com un fet humà que fuig de la quotidianitat, on es viu l'experiència del procés creatiu per part de tots els participants. Es planteja com un intent d'obrir la recerca portada a terme en el grup reduït i tancat que dirigia Grotowski, centrada en la via del coneixement, a través d'activitats creatives i obertes. En les trobades parateatral tothom participava activament. Inicialment es planteja com una acció molt simple, molt elemental, basada en la confiança entre els participants. Són accions simples basades en compartir tot el que succeeix: l'espai, l'aigua, la terra, el foc; més enllà dels límits de la mirada personal i de la por. Hi havia trobades amb el vent, amb l'arbre, amb la terra, amb l'aigua,

amb el foc, amb l'herba. Se cercava tornar a estar comunió amb els altres i amb l'entorn. Es tractava d'alguna cosa molt evident. Redescobrir el què és córrer, per exemple. ¿Què és retrobar la joia de córrer? ¿Què és córrer amb algú? ¿Què és córrer vers algú? ¿Què és córrer i veure? El punt de partida era molt simple. Apareixien certs elements. Apareixia algun ritme especial, algun tipus d'improvisacions, però que no eren per ser vistes, sinó per retrobar-se a si mateix i entre els altres.

La realització parateatral demana que el grup que prepara, els catalitzadors, que són membres del Teatre Laboratori, creïn les circumstàncies i preparin els punts de recolzament per a certes accions, que s'hauran d'arrelar en tots els participants presents. Hi haurà una acció-riu comuna que té uns certs punts de suport, sobre una base o una pista que prové del grup que prepara, però que al mateix temps troba la seva forma, la seva naturalesa i la seva organicitat, a través dels individus, dels participants que arriben de fora. Aquesta obra-procés estarà composta per accions humanes, accions interhumanes, catalitzades pels membres del Teatre Laboratori, però sempre nascudes dels participants i per tant sempre diferents, que flueixen, són com una mena de riu, on una cosa desencadena una altra. I el que passa no està preparat prèviament en els detalls. Apareix com una mena d'obra en estat naixent, com una mena de riu d'esdeveniments, on en realitat tothom dona alguna cosa d'ell mateix. L'acció que es crea pot durar cinc hores, deu hores, un dia, sis dies, vuit dies, sense parades. Aquest flux d'esdeveniments succeeix a l'interior de certs edificis, o indrets com rius o boscos; i les activitats necessàries per sobreviure —menjar, dormir, etc— tenen lloc dins de l'acció. Els elements de l'acció són simples, es tracta d'elements que sorgeixen en improvisacions orgàniques, de moviments, ritmes, cants, veu, silenci. Són accions humanes, simples, elementals, directes. Sempre s'intentarà evitar cap mostra de sentimentalisme emotiu o estereotips d'espontaneïtat. La intenció és que el que es faci estigui fora de la mecanicitat de la vida ordinària.

Però, tal com explicarà Grotowski en moltes ocasions, quan es va començar a implicar més persones en les experiències parateatral, es va perdre la qualitat. Els estereotips i banalitats que condicionen el comportament quotidià del «jo» personal eren impossibles d'evitar. I les activitats parateatral es van convertir en una animació, que segons Grotowski aportava satisfacció a la gent però per a ell ja no era cap cosa creativa. Així les experiències parateatral del Teatre Laboratori acabaran degenerant en la majoria dels casos en una sopa emocional viscuda per persones interpretant els estereotips més odiats per Grotowski. Aquesta

hipocresia fa impossible la sinceritat que cerca. Com explicarà Grotowski anys després, quan la recerca parateatral es va obrir a més participants «en certa mesura el conjunt degenerava en una sopa emotiva entre la gent, o en una mena d'animació».³⁴³

L'any 1978 es deixaran d'oferir les activitats parateatral i aquesta línia de recerca no es continuarà.

³⁴³ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 211.

LES TÈCNIQUES DE LES FONTS
EN LA RECERCA DE LA PLENITUD ORIGINAL

És com si els nostres sentits estiguessin coberts per una membrana. No veiem, només pensem sobre el que veiem. Percebem els nostres pensaments sobre els fets, i no els fets. Percebem els nostres pensaments sobre el bosc, però no el bosc; els nostres pensaments sobre la terra, i no el tacte de la terra. Tenim aquests dos murs: un davant nostre, i un darrere nostre. De fet, es tracta d'un sol mur. Hem de travessar aquest mur: percepció oberta i energies oblidades. Això és alguna cosa que és alliberada en l'acció. La intensitat de la vida... No sé com anomenar-ho.

Jerzy Grotowski (1979)

Si les portes de la percepció fossin purificades, tot apareixeria a l'home tal com és, infinit.

William Blake (1793)

Jerzy Grotowski a Nienadówka l'agost de 1980. La imatge pertany a la documentació fotogràfica de la realització del film *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, concebut per Mercedes Gregory i dirigit per Jill Godmilow. (Autor: Jan Krzysztof Fiolek. Es conserva a The Grotowski Institute Archive)

Ramana Maharshi amb la vaca Lakshmi, que va estar amb Ramana des de 1926 fins 1948, amb qui Ramana tenia una relació molt especial. (Es conserva a Sri Ramanasramam)

3.1 Període del Teatre de les Fonts (1976-1982). Ramana Maharshi i les vies de retorn vers l'estat original

El 26 de gener de 1998 al Théâtre du Rond-Point de París, Grotowski, com a professor de la Càtedra d'Antropologia Teatral del Collège de France,³⁴⁴ dedica al seu mestre espiritual Ramana Maharshi la que anticipadament haurà de ser la darrera sessió del segon cicle de conferències del curs *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*³⁴⁵ —i que serà també la seva darrera aparició pública degut al clar empitjorament del seu estat de salut—,³⁴⁶ amb el títol «Ramana Maharshi i les diferents “vies de retorn” vers l'anomenat estat original, el “Començament”».³⁴⁷

Gairebé vint anys abans, Grotowski declara que «l'objectiu del Teatre de les Fonts és retrobar l'experiència de “Començament”, l'experiència de l'origen»,³⁴⁸ en la nostra vida actual, a la qual s'accedeix de manera directa a través de la via de retorn a la nostra condició original, indicada per Ramana Maharshi. Com hem dit anteriorment, hem de fer una concessió quan parlem de «retorn». Degut a la nostra errònia identificació amb el cos-ment, podríem dir que ens hem «separat» d'allò que som i aparentment hem esdevingut un «jo» separat o «jo» personal, i aparentment aquest «jo personal» que creiem ser, haurà de fer un viatge de «retorn» a allò que som veritablement. En realitat, però, tot i la nostra arrelada creença de ser el cos-ment, mai no deixem de ser allò que som veritablement —presència conscient—, sinó que simplement hem deixat de ser-ne conscients. Hem oblidat qui som. Per això en la tradició hindú aquest «oblit d'un mateix» es qualifica com a «ignorància». Ignorem la nostra identitat veritable. D'altra banda, amb una connotació més moralista, en la tradició cristiana, aquest oblit de la nostra naturalesa veritable s'ha anomenat «pecat». Així, el «pecat» seria creure que

³⁴⁴ Càtedra d'Antropologia Teatral al Collège de France des de 1997 a 1999. L'empitjorament del seu estat de salut va interrompre el segon cicle de les seves conferències. Grotowski va morir el 14 de gener de 1999.

³⁴⁵ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel* (París, març, juny, octubre 1997 i gener 1998, en francès). Seminari de la Càtedra d'Antropologia Teatral del Collège de France. Les conferències es troben en format audiocassette i cd, *Le livre qui parle* (Collection Collège de France, Aux sources du savoir), Villefranche-du-Périgord, 1997.

³⁴⁶ «Jurek aveva una grave e rara malattia al cuore (cardio dilatation): necrosi del tessuto cardiaco, ingrossamento di una parte di cuore, diminuzione della pressione venosa. Soffocamento. [...] Una malattia pesante e incurabile. Tempo medio di vita: qualche anno. Un trapianto di cuore non era possibile, anche a causa delle altre malattie di Jurek». Kazimierz GROTOWSKI, «Ritratto di famiglia», dins *Essere un uomo totale. Autori polachi su Grotowski. L'ultimo decennio*, p. 85.

³⁴⁷ «Ramana Maharshi et les différentes “voies du retour” vers le soi disant état originel, le “Commencement”». Jerzy GROTOWSKI, «Programmi dei corsi al Collège de France di Parigi (1997-1998)», *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 435-441. (p. 441) El títol de la sessió apareix en el llistat dels punts principals al voltant dels quals es van desenvolupar les sessions del curs. Segons el seu germà Kazimierz, Grotowski preparava aquestes conferències de manera extremament escrupolosa. Aquesta va ser la novena i darrera sessió del curs.

³⁴⁸ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 4, 00:20:40]. (Transcripció i traducció de l'autora).

existim com un ésser a part de l'ésser de Déu. Tota acció considerada un pecat es referirà a aquella acció que prové de la sensació de separació.

L'objectiu del Teatre de les Fonts, diu Grotowski el 1980, és el retorn a «un estat original que és donat a cada un de nosaltres com un potencial».³⁴⁹ Aquest «potencial» fa referència a allò que som, «el nostre estat original», però que hem oblidat i que per tant hem de realitzar, actualitzar. És «la llavor de la llum rebuda de Déu»,³⁵⁰ diu Grotowski. Sent un potencial en nosaltres no es tracta d'alguna cosa que hagi de ser adquirida sinó de permetre que sigui revelada. Es tracta de la nostra condició original, primordial, la nostra naturalesa divina, infinita i eterna, que ha quedat coberta o enfosquida per la nostra identificació amb les capes d'experiència que apareixen en nosaltres —pensaments, sensacions, emocions, percepcions— i d'aquesta manera hem deixat de sentir el què som originalment, essencialment, veritablement. Despullada de les capes d'experiència, es revela la nostra naturalesa essencial i irreductible, que és l'experiència de ser conscient. Tot el demés, a part de l'experiència de ser conscient, és afegit i per tant se'ns pot retirar; però l'experiència de ser conscient o consciència, és irreductible, indestructible, sempre present.

D'altra banda, allò que som mai no pot ser un objecte fora de nosaltres. És en realitat el subjecte. No ens podem conèixer a nosaltres mateixes com un objecte fora de nosaltres. No podem experimentar la nostra condició original, allò que som originalment, com un objecte³⁵¹ separat de nosaltres, és a dir, en la cognició mental dual habitual, a través de la relació subjecte-objecte. Així, la manera de conèixer la nostra naturalesa veritable de presència conscient és ser conscientment la presència conscient, que experienciem quan la ment finita i limitada es dissol en la seva Font de consciència pura, il·limitada i sempre present. Conèixer el nostre Ésser és ser el nostre Ésser. I ser el nostre Ésser és conèixer el nostre Ésser. Tractant-se d'un aspecte no objectiu, no limitat o objectivable de la nostra experiència, sinó d'allò que realment som —és a dir, que no podem conèixer com un objecte de la nostra experiència, sinó que solament ho podem conèixer, de manera directa i íntima, sent-ho—, el nostre llenguatge dualista, intentant definir-ho, d'una manera o altra sempre traicionarà la seva realitat veritable, ja que sempre imposarà algun tipus de límit no real a allò que som.

³⁴⁹ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 2, 00:15:45]. (Transcripció i traducció de l'autora).

³⁵⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 158.

³⁵¹ En el nostre text, el terme «objecte» es refereix a tot allò que és experimentat en el camp mental, emocional o físic, incloent els pensaments, imatges, emocions, sensacions i percepcions.

Així, el nostre llenguatge, a tot el que podrà arribar serà sempre tan sols una aproximació o una indicació vers el que és, vers allò que no pot ser pensat sinó experienciat en el silenci entre els pensaments; indefinible amb el nostre llenguatge objectiu.

El silencio es la verdadera *upadesa* [enseñanza]. Es adecuado solamente para el buscador muy avanzado. Los otros son incapaces de sacar plena inspiración de él. Por lo tanto requieren palabras que expliquen la verdad. Pero la verdad está más allá de las palabras. No admite explicación. Todo lo que es posible hacer es indicarla.³⁵²

Per aquesta raó tant Grotowski com Ramana ens indicaran el procés de retorn a la nostra veritable identitat amb diverses analogies, descrivint, assenyalant o emfatitzant, segons el context, diferents aspectes o qualitats associats a la nostra naturalesa veritable, impossible de definir. Així, veurem aquest viatge vers allò que som originalment, descrit com el retorn al Començament, a la unitat o no-dualitat primordial, a la Font, a l'Origen, al Cor, al Si mateix, a allò primari o primer o primordial, a allò originari, a la plenitud original, a la felicitat original, a la veritat, a *sabhaja*,³⁵³ o dit d'una manera més concreta i actual, com l'establiment conscient en la nostra naturalesa veritable. Aquest retorn a la font original, a la font o essència de la ment o del «jo» que creiem ser, al Cor d'allò que som, possibilitat que Grotowski descobreix en les ensenyances de Ramana Maharshi, es converteix en el seu principal centre d'interès i l'objectiu del seu viatge personal interior. Una cerca de la veritat no-dual original —aquella «veritat extrema» que és anterior a la manifestació, anterior a la divisió conceptual—, recerca que per Grotowski serà completament orgànica i natural.³⁵⁴

En la introducció del film *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*,³⁵⁵ Peter Brook ens presenta qui és Grotowski més enllà de l'àmbit professional. Amb una mirada íntima i honesta, Brook parla de Grotowski com algú «en qui l'amor es combina amb la intel·ligència»; i en qui «la puresa dels seus objectius i les seves motivacions és més important que les seves teories teatrals». Amb aquesta mirada profunda i humana sobre Grotowski, Brook finalitza la

³⁵² Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 161

³⁵³ *Sabhaja* en sànscrit, significa «l'estat natural de l'ésser». Ramana utilitzava aquest terme per indicar la nostra condició original, primordial, el nostre ésser veritable de presència conscient, ja que és el nostre estat real i natural. Grotowski remarcarà també el seu sentit vinculat a allò amb el que hem nascut i que per tant és la nostra naturalesa essencial. En diverses ocasions Grotowski declararà que l'objectiu del Teatre de les Fonts és *sabhaja*.

³⁵⁴ Cf. *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, concebuda per Mercedes Gregory, dirigida per Jill Godmilow. Amb una introducció de Peter Brook. Produïda per Mercedes Gregory per a The Manhattan Project/Atlas Theatre Co., Inc. 1980, 60 min., col., en anglès.

³⁵⁵ *Ibid.*

presentació manifestant un cop més que en realitat l'objectiu essencial i vital de Grotowski no és el teatre sinó «el camí vers la font del què som».

For Grotowski, theatre is not a matter of art. It's not a matter of play, productions, performances. Theatre is something else. Theatre is an ancient and basic instrument that helps us with one drama only, the drama of our existence, and helps us to find our way towards the source of what we are.³⁵⁶

El petit poblet polonès de Nienadówka, continua Brook en la seva introducció, on Grotowski va viure des dels set als onze anys, refugiat durant la segona guerra mundial, és l'espai on naixeran les motivacions i necessitats més profundes de Grotowski. Com veurem al llarg d'aquest capítol, certament els motius essencials en la vida de Grotowski apareixen durant aquests quatre anys, en un entorn rural, envoltat d'una natura exuberant, i aquests conformaran les arrels de la seva recerca personal.

Per Grotowski aquest és un moment de destrucció en tots els sentits, d'una banda per la violència de l'ocupació hitleriana i les atrocitats i la misèria de la guerra; i de l'altra perquè el seu pare, allistat a l'exèrcit polonès, deixarà el país a l'inici de la guerra establint-se finalment a Paraguai, i no el tornarà a veure mai més.³⁵⁷ Però al mateix temps serà també un moment de renaixement, en el si de la que serà per a ell com una segona família. En aquest càlid acolliment sent que neix per segon cop i que la seva vida comença veritablement.

Quan vaig arribar [a Nienadówka], era el 1940. [...] Estava completament en xoc perquè tota la meua vida estava completament trencada, i no m'era possible trobar cap cosa real. En aquesta casa, on vam arribar, [...], amb la meua mare i el meu germà, esperant si aquest seria el lloc per viure. La filla petita dels amos em va agafar de la mà, jo tenia set anys i ella potser cinc, i vam començar a córrer a través dels camps. Tot estava radiant amb la llum del sol, tot completament daurat. I moltes de les flors eren blaves. I aquest córrer amb la filla, rient, entre aquelles flors tan altes i amb aquell color daurat explotant, va ser realment un nou començament. Alguna cosa havia nascut.³⁵⁸

³⁵⁶ Peter BROOK, *With Grotowski. Theatre is just a form*, p. 27.

³⁵⁷ Cf. Kazimierz GROTOWSKI, «Ritratto di famiglia», dins *Essere un uomo totale. Autori polachi su Grotowski. L'ultimo decennio*, p. 55-88.

³⁵⁸ *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, [00:24:42]. (Transcripció i traducció de l'autora).

En aquesta vivència impactant, lluminosa i radiant que Grotowski sent com un tornar a néixer, hi ha una comprensió profunda, total, global, no racional, una explosió sense retorn que l'estableix de manera espontània en la solitud del silenci-plenitud original, on no hi ha lloc per al sofriment. Retornar a aquesta experiència de plenitud joiosa es convertirà en un dels seus grans anhels. L'anhel primordial de retornar a aquesta plenitud original que tastarà fugaçment en diverses ocasions. Primers besllums de la unitat original que Grotowski considerarà experiències directes de l'origen, de la nostra condició original, de la veritat. Com veurem en aquest capítol, aquestes seran les experiències fonamentals que conformaran les arrels de la seva recerca essencial seguint les ensenyances advàitiques en la via de retorn vers la Font, Origen o Cor de Ramana Maharshi; recerca de la plenitud joiosa original que prendrà el nom de «Teatre de les Fonts» a partir de 1976 i d'«Art com a vehicle» a partir de 1986 fins la seva mort el 1999.

En les línies escrites per Brunton sobre el seu viatge a l'Índia secreta i sagrada,³⁵⁹ en una cerca de coneixement i saviesa, on troba l'espiritualitat en la seva forma més pura, autèntica i elevada en el sant i gran savi Ramana Maharshi, que esdevé el seu mestre espiritual —pàgines reveladores que Grotowski llegirà per primer cop a Nienadówka amb tan sols nou o deu anys, acompanyat dolçament per aquest exuberant renaixement a la vida—, el jove polonès descobrirà fascinat que el retorn a la font del què som, és a dir, a la plenitud original joiosa, tastada breument en les seves experiències íntimes de l'origen, és possible a través del camí espiritual indicat per Ramana en les seves ensenyances. Un camí pràctic de retorn a la Font-Origen-Començament, al Cor de la presència conscient que som, al nostre ésser veritable, essencial i irreductible, que començarà a practicar aleshores, seguint les indicacions del que es converteix immediatament en el seu mestre, i que sempre ho serà, Ramana Maharshi. Sent aquest l'inici del seu viatge interior, vinculat amb el seu anhel profund de plenitud; camí que transitarà i aprofundirà durant tota la seva vida.

Aquest serà l'inici de la seva recerca personal, de la seva recerca essencial espiritual, recerca de la plenitud original, que portarà a terme de manera privada fins a finals de 1976, quan passarà a convertir-se en la seva línia de recerca oficial, que començarà a fer-se pública amb el nom de «Teatre de les Fonts» a mitjans de 1977 i que continuarà desenvolupant fins la seva mort sota el nom d'«Art com a vehicle». Així, la recerca essencial que Grotowski inicia als nou anys amb les ensenyances del gran mestre hindú de l'Advaita Vedanta, Ramana

³⁵⁹ Paul BRUNTON, *La Índia Secreta*, Kier, Buenos Aires, 1996 (1ª ed. anglesa: 1934).

Maharshi, és a dir, el viatge de retorn a la nostra naturalesa original o Font, és la recerca que l'acompanyarà tota la vida, influenciant la seva trajectòria professional en el teatre, començant a compartir-se privadament amb un nucli molt petit de col·laboradors durant el període parateatral i fent-se pública finalment a partir de 1977 amb el nom de «Teatre de les Fonts».

I això [el camí iniciat amb Ramana que descobreix als nou anys], amb moltes voltes, altres horitzons que es van obrir en la mateixa arrel mítica hindú; això em va acompanyar durant anys i anys, en el fons, fins ara [26 de gener de 1998]. Veieu que això va ser molt abans que tota la recerca teatral o cultural.³⁶⁰

El 12 de gener de 1998, en la vuitena i penúltima sessió del curs *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel* a París, Grotowski finalitza el seminari indicant el fil conductor que recorre profundament la seva recerca a través dels diferents períodes de treball, i que es concreta com a recerca de l'origen a través de tècniques iòguiques o interiors amb un grup transcultural en el període del Teatre de les Fonts; confirmant que aquest projecte és la continuació de la recerca espiritual que va iniciar als nou anys.

D'altra banda aquest [el Teatre de les Fonts] va ser l'eco d'aquest procés diguem dels interessos... ¿com evitar la paraula «espiritual» que és terrible?³⁶¹ Alguna cosa així diguem, que havia començat realment quan tenia uns nou anys. Em vaig dir, per què no cercar com les diferents persones s'apropen a aquest tipus de coses, jo mateix he cercat moltes vegades com a individu i vaig trobar diferents persones de diferents cultures... Però si es fa d'això una mena de treball amb un grup de persones de diferents nacionalitats, cultures, pertinença diguem religiosa... Això pot ser molt interessant, fascinant... És una cosa que realment em devora. ¿Aleshores per què no fer això? En la recerca de les tècniques antigues, tradicions antigues que de manera llunyana depassen el quotidià.³⁶²

Així el Teatre de les Fonts és, com veiem, la continuació de la seva línia de recerca personal i privada —els seus «interessos espirituals»— sobre les tècniques interiors tradicionals utilitzades en la via de retorn a la Font Original, iniciada als nou anys amb la lectura de

³⁶⁰ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:09:05]. (Transcripció i traducció de l'autora).

³⁶¹ Grotowski considera que la paraula «espiritual» és «terrible» perquè cobreix una gran diversitat d'actituds, apropaments, enfocis i pràctiques, molts dels quals no tenen res a veure amb el significat original del terme. Aquesta paraula ha adquirit amb el temps moltes connotacions i molt sovint errònies. Grotowski sap que utilitzar la paraula «espiritual» pot portar a confusions, però la continua utilitzant ja que el sentit original del mot defineix exactament la seva recerca. Una recerca sobre la nostra naturalesa veritable o allò que amb llenguatge cristià faria referència a l'«esperit».

³⁶² Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 12 gener 1998, 8ª sessió. [pista 19, 00:06:56]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Brunton sobre Ramana; i no és en canvi, contràriament a com s'ha presentat fins ara, la continuació de la seva trajectòria professional en el teatre i el parateatre. Es tracta d'una altra línia d'investigació, la seva recerca personal privada en la via de retorn a la Font seguint el camí del Cor de Ramana, que com hem dit s'inicia als nou anys i esdevindrà la seva línia de recerca oficial i pública a finals de 1976 amb el projecte transcultural que portarà el nom de «Teatre de les Fonts». Podem entendre ara quan Grotowski en una entrevista de 1979 es referirà al Teatre de les Fonts com el seu «treball personal, privat», remarcant una clara distinció d'aquest treball respecte de la seva trajectòria professional realitzada en els períodes teatral i parateatral coneguda com el Teatre dels espectacles i el Parateatre.

Non bisogna confondere il Teatro delle Fonti con il parateatro. Il Teatro delle Fonti è qualcosa di diverso dal parateatro e, ancora di più, è diverso dal teatro dello spettacolo. Il lavoro sul Teatro delle Fonti, in un certo senso, è il mio lavoro personale, privato.³⁶³

És un fet fonamental constatar doncs que el Teatre de les Fonts és una línia de recerca diferent a la que s'havia portat a terme de manera pública en el Teatre dels espectacles i en el Parateatre, sent en canvi la continuació de la seva recerca personal, privada, sobre tècniques tradicionals per a l'accés al retorn a la unitat primordial; exploració de la via de retorn a la Font Original iniciada amb la descoberta de les ensenyances de Ramana.

Després va ser el Teatre de les Fonts. Va ser una altra qüestió [respecte de les experiències parateatral]. De vegades els historiadors, els crítics, en les seves descripcions ho posen junt, però va ser molt diferent.³⁶⁴

I tal com diu Grotowski, aquesta gran diferència és que el Teatre de les Fonts no es troba en la línia de la recerca teatral i parateatral pública sinó en la línia de la recerca espiritual privada de Grotowski, que com bé diu el deixeble polonès de Ramana, clarament és «una altra qüestió» molt diferent. Per poder veure amb més claredat la continuïtat de la recerca essencial i privada de Grotowski, cal recordar que com hem demostrat en el capítol anterior, sabem que durant el període parateatral es porten a terme dues línies d'investigació, la recerca privada de Grotowski amb el nom «via del coneixement essencial» que porta a terme amb un petit grup de col·laboradors, que és la seva línia de recerca essencial personal, i una altra

³⁶³ Ugo VOLLI, «Grotowski: venti anni di attività» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 227.

³⁶⁴ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 12 gener 1998, 8ª sessió. [pista 4, 00:04:42]. (Transcripció i traducció de l'autora).

pública que són les activitats parateatral majoritàriament conduïdes pels membres del Teatre Laboratori, el que es coneix com a Parateatre. Quan Grotowski diu que el Teatre de les Fonts no té res a veure amb el teatre o el Parateatre, s'està referint a que no té res a veure amb la recerca pública realitzada durant els períodes teatral i parateatral. Això podria fer pensar, erròniament, que no tenint res a veure amb els períodes anteriors, es podria tractar d'una nova recerca. Per això en aquest punt cal tenir en compte totes les declaracions de Grotowski, que aquí anirem recollint i unint, en les que vincula clarament i directament el Teatre de les Fonts amb la seva recerca personal i privada iniciada molts anys abans. I d'altra banda hem vist en el capítol anterior que aquesta és la línia de recerca essencial que es començarà a obrir i a desenvolupar durant el període parateatral amb un grup molt reduït de persones. Així la recerca en la «via del coneixement essencial», duta a terme entre 1970-1975 de manera paral·lela a les activitats parateatral del Teatre Laboratori, i el Teatre de les Fonts, estan en la mateixa línia de recerca i són la continuació de la seva recerca privada —el seu veritable centre d'interès— iniciada amb la lectura de les ensenyances de Ramana.

I així ens ho confirma un cop més Grotowski aclarint que és durant la fase parateatral quan es comença a crear, amb grups molt reduïts de persones i al marge de les activitats parateatral, el treball sobre les tècniques interiors que després prendrà el nom de «Teatre de les Fonts» i que aquest treball —com estem dient— és en realitat la continuació de la recerca privada sobre els seus «interessos primaris» i essencials vinculats amb Ramana i el viatge interior vers la Font del què som. Retorn a la innata perfecció, pau i serenitat, de la Font que transcendeix totes les dualitats.

Aquest camí [les experiències parateatral] va avançar, però al marge d'aquest camí i sempre en subgrups molt petits vaig començar a treballar cada cop més només sobre les tècniques personals, sense cap objectiu de teatre, ni d'espectacle, ni de participació. Així es va començar a crear el treball del Teatre de les Fonts, que era, en realitat, el retorn vers els interessos primaris que havien precedit el teatre en la meua vida, que sempre havien existit, [...], i que sempre havien sigut molt importants per mi.³⁶⁵

És a dir, que el treball retirat al bosc, en grups molt reduïts, entre 1970-1975, al marge de les activitats parateatral, que Grotowski anomena «via del coneixement essencial», com ja sabíem, és la continuació de la seva recerca personal i és també l'inici del treball que es

³⁶⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 156. (Traducció de l'autora)

continuarà desenvolupant en el Teatre de les Fonts, és a dir, el treball sobre les tècniques interiors tradicionals d'accés a la Font Original, a la nostra identitat original i veritable. Són les tècniques que sempre han fascinat Grotowski, fins el punt d'haver volgut crear un cert tipus de ioga immediatament després de la seva descoberta de Ramana.³⁶⁶ No hem de confondre el ioga del que parla Grotowski amb el ioga que ha arribat majoritàriament a occident. Grotowski utilitza la paraula «ioga» en el seu sentit original tal com s'utilitza en el llibre de Brunton, en el que descriu Ramana com un «iogui», i no en el sentit del ioga clàssic o físic. És a dir, el ioga entès com una tècnica no manipulativa per accedir a la unitat amb la divinitat o Font, utilitzada també en aquest sentit per Ramana en les seves ensenyances. Parlem de ioga en un sentit ampli, com a via pràctica de retorn vers la nostra naturalesa essencial i l'establiment en la pau espiritual profunda. En paraules del mateix Brunton, definint-se a si mateix:

Soy hindú, al extremo de creer y practicar la ciencia del yoga, ciencia de la unión con el ser espiritual.³⁶⁷

És a dir, la paraula «ioga» ens indica el camí de retorn vers la Font, Unitat primordial —en paraules de Brunton «l'ésser espiritual»— en el que ens submergim i ens fonem. Ens fonem, ens dissolem, en fusionem, ens unim, és a dir, ens fem U amb la Font o divinitat. Aquest és el ioga al que sempre fa referència Grotowski i que descobreix amb Ramana. Conseqüentment, el ioga o les tècniques iòguiques o interiors, per Grotowski, són aquelles tècniques tradicionals que ens possibiliten l'establiment en la Font Original com l'espai de presència conscient que som essencialment, originalment; és a dir, sentint i sent la nostra condició natural, primordial, pristina, o ens sànscrit *sabhaja*. Unió, o millor dit unitat amb allò que som veritablement. Per això Grotowski també les anomena tècniques de les fonts, dels orígens o tècniques de la conjunció.

Ioga vol dir *junction*, conjunció, unir allò que està sota, terrestre, vital, amb allò que està a dalt, com el que en el meu llenguatge de treball anomeno el subtil, el lluminós. Aquesta unió que també es va cercar a Europa, on hi ha un terme extremament proper de ioga que és: *coniunctio*. És el moviment d'alguna cosa que podem anomenar metafòricament energia, de l'energia vital, densa, forta vers l'energia subtil, lluminosa, translúcida. Jo mateix m'he ocupat

³⁶⁶ Cf. Juliusz TYSZKA, «Jerzy Grotowski in Copenhagen: Three Encounters with the Sage», *Mime Journal*: Vol. 25, article 4, juliol 2014, p. 47-66.

³⁶⁷ Paul BRUNTON, *Un mensaje desde Arunachala*, Kier, Buenos Aires, 1985 (1ª ed. anglesa: 1969), p. 60. Llibre que Brunton va escriure a Arunachala, i que va dedicar al seu mestre espiritual Ramana Maharshi.

de les tècniques que podem anomenar de la conjunció, les tècniques de *coniunctio*, no en el sentit del ioga físic, des de l'edat de nou anys, de manera molt sistemàtica.³⁶⁸

Grotowski anomena aquestes tècniques de la conjunció o de la *coniunctio* —tècniques per a la unió amb la Font o divinitat, sobre les que treballa de manera sistemàtica des de la descoberta de Ramana als nou anys— de diverses maneres segons el moment i el context: tècniques iògiques, espirituals, interiors, originàries, dels orígens o de les fonts o simplement tècniques personals o individuals. Totes aquestes expressions denominen un mateix instrument, les tècniques que s'apliquen a un mateix per possibilitar-nos l'accés a la nostra naturalesa veritable, en comunió amb la Font Original.

Aquest és el camp de treball personal, pràctic i directe de Grotowski, al que està plenament entregat des dels nou anys, és la seva recerca i «la seva vida». Parlem del camp de les tècniques interiors que ens permeten el viatge interior o vertical, vers la profunditat en l'ésser que som, vers la Font Original. Camp en el que Grotowski, seguint l'ensenyança de Ramana Maharshi, va portar a terme una recerca continuada des dels nou anys. Un treball d'exploració i aprofundiment en diverses tècniques i tradicions hindús que com hem vist després continuarà desenvolupant de manera encara privada amb un petit grup, retirat en isolament als boscos de Brzezinka, per finalment obrir i presentar oficialment la seva recerca personal i íntima —el tresor rebut de Ramana— amb la creació del projecte internacional del Teatre de les Fonts. Amb el Teatre de les Fonts Grotowski ens començarà a revelar molts detalls sobre la seva recerca essencial, pràctica i profunda, i sobre el seu treball pràctic personal.

Per mi es va tractar sempre de la qüestió fonamental de fer aquesta *coniunctio* no sobre la base de l'alentiment i de la immobilitat sinó sobre la base del dinamisme i del flux dels impulsos vius. Probablement és per aquesta raó, bé la raó és més complexa, probablement tenia dubtes sobre la meua pròpia organicitat, suposo. D'altra banda estava lligat també a un cert aspecte que va entrar amb els anys en la meua vida, és a dir, el treball teatral. En tot cas, cercava una possibilitat de treballar sobre aquesta escala de *coniunctio*, de conjunció, viva, vital, subtil, lluminosa... de buscar això amb relació no amb la passivitat, o de manera estàtica, sinó de manera dinàmica.³⁶⁹

³⁶⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 13 octubre 1997, 6ª sessió. [pista 3, 00:01:22]. (Transcripció i traducció de l'autora).

³⁶⁹ *Ibid.*, 6ª sessió. [pista 3, 00:04:52]. (Transcripció i traducció de l'autora).

És sobretot durant el període del Teatre de les Fonts quan Grotowski explora en profunditat diferents tècniques interiors provinents de diverses tradicions, tècniques per a la conjunció o unió o ioga, és a dir, tècniques per al retorn a la Font i la unió amb allò que som veritablement. D'entre aquestes, cerca tècniques no estàtiques ni contemplatives sinó dinàmiques i actives, és a dir, tècniques essencials integrals que inclouen l'acció i la relació en el món, és a dir, tècniques que engloben tots els camps de la nostra experiència: pensaments i imatges, sensacions, emocions i percepcions, acció i relació.

Es tracta de tècniques que abracen els dos aspectes fonamentals de la via advàitica integral, l'aspecte vedàntic de retorn a la Font no-dual i l'aspecte tântric d'obertura i entrega plena a la vida i el món. Tècniques basades en accions provinents de diferents tradicions que ens porten a reposar en la Veritat, però sempre evitant el sincretisme superficial i cercant en canvi els aspectes més essencials, fonamentals i comuns en totes elles per arribar a unes tècniques més originàries, més simples, més directes, despullades de coloracions culturals i eficaces en el nostre temps, que anomena les fonts de les tècniques de les fonts. Són tècniques o accions originàries, essencials i orgàniques al mateix temps, que es troben en l'origen de diverses tècniques de les fonts, que desenvoluparà i refinarà al llarg dels anys fins arribar a una tècnica interior activa, que se servirà del cant no-dual com a vehicle per al viatge de retorn a la Font. Camp d'investigació que a partir del 1986 Grotowski anomenarà «Art com a vehicle» i que considerarà la culminació de la seva recerca. Es tractarà d'una acció-relació primordial i orgànica centrada en el cant, utilitzada com a vehicle per a l'experiència de l'origen o experiència originària de la no-dualitat, és a dir, per a l'experiència d'establir-nos en i com la nostra naturalesa veritable, que al mateix temps ens possibilitarà mantenir-nos plenament oberts i entregats a l'experiència del cos-ment-món. Així l'Art esdevé un vehicle per a l'experiència de la plenitud no-dual original.

En la recerca essencial de Grotowski l'accent no està situat en la creació artística sinó en l'art entès com a acció iòguica, essencial, integral i orgànica, que ens possibilita el retorn a la Font, Origen o Començament, al Cor del què som, espai obert i transparent de presència conscient; permetent al mateix temps que la veritat original impregni cada aspecte de la nostra experiència amb la seva vivesa vibrant, la seva joia incondicional, la seva pau impertorbable i la seva plenitud primordial. És a dir, en la recerca essencial de Grotowski l'art s'utilitza com a vehicle per a l'experiència de la no-dualitat, viscuda plenament en tots els camps de la nostra experiència humana.

Quan dilluns passat us vaig mostrar el film del començament del treball al Workcenter a Pontedera, no és en absolut que cerquem la reconstrucció d'un ritual africà-caribeny, seria absurd, busquem, després d'una investigació molt llarga en la meua vida on vaig cercar què pot servir en una manera no estàtica per a la conjunció. He trobat que certs tipus de cants sagrats de la tradició afro-caribenya, tenen aquest aspecte vital però d'altra banda, aquesta escala és una noció, si es vol, més europea, però és sobretot hindú. *Coniunctio* en el sentit de ioga, no en el sentit del ioga físic, sinó simplement de ioga. És com els dos aspectes que cercava podien entrar en un sol canal que no és un canal estàtic, sinó —dinàmic potser no és la paraula— evolutiu. Com he dit, per mi es tracta d'aquest interès des de la infància, pràctic, de certes coses lligades al ioga, no al ioga físic, sinó d'un altre tipus.³⁷⁰

En absoluta coherència amb l'existència d'aquesta línia de recerca essencial, personal i privada, recerca espiritual o iòguica sobre la via de retorn a la Font iniciada cap als nou anys —que sorprenentment s'ha passat per alt en tot l'àmbit d'estudis sobre Grotowski, possiblement perquè el camp d'aquesta recerca no és teatral sinó espiritual— l'any 1990 l'investigador i deixeble de Ramana admet que: «Mai no he trencat amb la set que va motivar el Teatre de les Fonts.»³⁷¹ Certament, Grotowski mai no trencarà amb aquesta «set» urgent de llibertat. Aquesta «set» de veritat i llibertat que motiva el Teatre de les Fonts —projecte que com hem vist és en realitat la continuació de la seva recerca essencial espiritual i no del seu treball professional teatral i parateatral— és en realitat la «set» que motiva tota la seva recerca essencial, i que sempre es mantindrà viva en ell. Una necessitat que prové de la Font i que el retorna a la Font. Aquesta «set» és l'anhel de plenitud i el seu desig primordial de sentir i ser el seu ésser veritable i d'experienciar la naturalesa essencial i veritable de la realitat, que es desperta en ell després de llegir les ensenyances del gran savi d'Arunachala, a qui considera el seu mestre interior i a qui, segons Ludwik Flaszen, Grotowski es mantindrà sempre fidel.

Hem vist doncs la connexió directa del Teatre de les Fonts amb la recerca essencial privada iniciada als nou anys, altrament Grotowski també evidencia en les seves declaracions la continuïtat de la investigació desenvolupada en el Teatre de les Fonts amb el període posterior, que serà la darrera fase de la recerca on aquesta arribarà a la seva culminació. Així,

³⁷⁰ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 13 octobre 1997, 6ª sessió. [pista 3, 00:06:23] (Transcripció i traducció de l'autora).

³⁷¹ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 212.

el viatge de retorn vers la Font motivat pel savi hindú Ramana que s'explora ja de manera oficial i oberta en el Teatre de les Fonts, continuarà aprofundint-se i afinant-se en la següent fase, l'Art com a vehicle, dirigint-se, submergint-se, o enlairant-se, «vers fonts més subtils».³⁷² Un viatge interior vers l'establiment en la nostra Font Original i la plenitud que s'hi experimenta, que com hem dit, l'acompanyarà durant tota la seva vida. Aquesta és la seva recerca veritable, un sol fil que Grotowski compara amb el fil daurat i essencial d'Ariadna. Imatge que apareix també en el llibre de Brunton com el fil de llum platejada que el mestre Ramana posa a la mà del deixeble Brunton. Fil d'Ariadna, segons Brunton, que porta a recórrer el camí interior que condueix al contacte espiritual amb el savi Ramana.³⁷³ El fil preciós que ens retorna a la plenitud de la nostra Font Original i que Grotowski també seguirà de la mà del seu mestre, el savi silenciós d'Arunachala.

Així, tal com es desprèn de les mateixes paraules de Grotowski que anem citant, atesa la seva gran rellevància, i com també hem anat indicant al llarg del present text, el Teatre de les Fonts és la continuació dels seus «interessos espirituals», és a dir, de la seva recerca personal essencial espiritual en la via advàitica de retorn a la plenitud original. És a dir, que la recerca desenvolupada en el Teatre de les Fonts no s'inicia realment en aquesta fase sinó que és una continuació directa de la recerca personal i privada de Grotowski iniciada als nou anys amb la lectura de les ensenyances de Ramana, i per tant no és la continuació de la trajectòria pública coneguda com el Teatre dels espectacles i el Parateatre, contràriament al que sempre s'ha exposat en els estudis sobre Grotowski. El Teatre de les Fonts i l'Art com a vehicle, tal com declara Grotowski, són en realitat la continuació i desenvolupament de la seva recerca espiritual, una via pràctica d'apropament a la nostra naturalesa veritable i a la naturalesa no-dual de la realitat, i per tant només si les situem en la profunditat d'aquest context, submergint-nos en una qualitat prou profunda per a la veritable comprensió sobre el viatge de retorn a la Font Original proposat per Ramana i per Grotowski, podrem descobrir quina ha estat veritablement la recerca de Grotowski i quin és el sentit real del seu treball. Si per contra, en lloc de retornar l'ensenyança a la profunditat a la que està assenyalant, es perd la profunditat de l'ensenyança original, aleshores el camí de Grotowski vers la veritat no-dual

³⁷² Jerzy GROTOWSKI, «Programmi dei corsi al Collège de France di Parigi (1997-1998)», *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 435-441. En el llistat dels punts principals del curs apareix «la transformació de les qualitats d'energia» o verticalitat —que és l'objectiu de l'Art com a vehicle— qualificada com a «viatge vers les fonts més subtils». «transformation des qualités de l'énergie ou voyage vers les sources plus subtiles». p. 440.

³⁷³ «Y el Maharishee coloca en mi mano el extremo de un hilo de plata. [...] quienquiera sea el descubridor del necesario hilo de Ariadna puede recorrer el sendero interno que conduce al contacto espiritual con él.» Paul BRUNTON, *La India Secreta*, p. 163 i p. 322.

original a partir de l'ensenyança advàtica de Ramana, lamentablement es mostrarà com un simple mètode d'actuació teatral, totalment desvirtuat.

Cal recuperar la profunditat de l'ensenyança original de Grotowski; aquesta constitueix realment el seu veritable llegat. Un llegat que no està situat en el terreny del teatre sinó en el terreny de la vida espiritual, en el qual s'utilitza l'acció no-dual com a vehicle per al viatge espiritual, o el que és el mateix, per a la realització del nostre ésser essencial i veritable. Una via que Grotowski recupera de les grans tradicions espirituals. La tradició dels cercadors de la veritat. Que Grotowski segueix fidelment, de la mateixa manera que els dervixos sufís utilitzen la dansa-gir com a vehicle per a la unió espiritual o tal com explica Brook, alguns monjos han utilitzat la música, la ceràmica o la producció de licors com a vehicle o suport per a la seva recerca interior espiritual.

It may thus be said that in another epoch, this work [of Grotowski] would have been like the natural evolution of a spiritual opening. The spiritual traditions over the whole history of mankind have always needed to develop their own specific forms, for nothing is worse than a spirituality that is vague or generalised. On the contrary, in the great traditions one can see, for example, how monks, looking for a solid support for their inner search, discovered the need to make pottery or liqueurs. Others turned to music as a vehicle. It seems to me that Grotowski is showing us something which existed in the past but has been forgotten over the centuries. That is that one of the vehicles which allows man to have access to another level of perception is to be found in the art of performance.³⁷⁴

26 de gener de 1998, París, Grotowski visiblement afectat pels símptomes provocats per la malaltia terminal de cor que pateix, —dispnea, ofec, fatiga extrema, desmais— com si es tractés d'una veritable darrera confidència, especialment íntima i estimada, comença la seva última conferència pausadament, amb aquestes paraules: «Avui us vull parlar d'una història a propòsit d'una persona inusual i molt especial... Aquesta persona ara se l'anomena de manera elevada... Tota la gent de culte i també en particular els hindús diuen «Bhagavan», que vol dir diví. Diuen «Maharishi», que vol dir el gran savi... Però ell s'anomenava simplement Ramana [...] Parlaven d'ell com d'un avatar, és a dir, una encarnació de Déu.»³⁷⁵

³⁷⁴ Peter BROOK, «Grotowski, Art as a Vehicle» (1987) dins *With Grotowski. Theatre is just a form*, p. 34.

³⁷⁵ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 1, 00:01:00, i pista 2, 00: 01:45]. (Transcripció i traducció de l'autora).

En aquesta sessió dedicada al seu preat mestre, que l'ha acompanyat des de la infantesa i al costat de qui Grotowski voldrà que reposin les seves pròpies cendres a la muntanya sagrada d'Arunachala, el mestre polonès ens descobreix finalment, en la seva darrera aparició pública, que la descoberta de les ensenyances de Ramana —el gran savi d'Arunachala que va arribar de manera espontània i experiencial a una comprensió profunda de l'ensenyança no-dual de l'Advaita Vedanta— va ser l'inici del seu «veritable viatge interior». El viatge íntim de retorn a la Font Origen, vers la nostra condició original, una via vers la veritable alliberació que transitarà i aprofundirà durant tota la seva vida. Recerca essencial, íntima i estimada, que va protegir curosament i que durant molts anys va mantenir privada:

Amb nou o deu anys, el que em va impactar primer [del llibre de Brunton sobre Ramana], no van ser les altres històries hindús sobre gent estranya i fascinant, van ser el sufi i Ramana. La meua reacció va ser tan forta que vaig agafar febre. Van pensar que havia agafat alguna cosa perillosa. Després vaig començar a copiar el que Ramana havia dit a Brunton. I puc dir que llavors va començar el meu viatge. El meu veritable viatge interior. Va començar amb aquest llibre que la meua mare va portar, arriscant, era arriscat en aquell moment aquell camí de vint quilòmetres. I això em va començar a acompanyar. [...] Vaig tenir la impressió de veure aquella muntanya, veure aquell home estrany. [...] Però penso que aquest terme, *iurodivi*,³⁷⁶ és el més exacte. Existeix també, només per donar un exemple, en el zen, especialment al Japó també existeix, es diu el «foll del zen». Són savis que es comporten fora de les convencions. [...] això em va acompanyar durant anys i anys, en el fons, fins ara.³⁷⁷

És vint anys abans, en les diverses conferències que conformaran el text recopilatori fonamental sobre el Teatre de les Fonts, quan el deixeble polonès de Ramana comença a parlar més obertament de la seva recerca essencial, fins aleshores privada:

Així doncs, en certa manera vaig començar la meua recerca, gairebé sol, quan era un noiet, i l'he continuat trobant-me —en el curs de la vida— diferents tipus de *iurodivi*, alguns «normals», altres estrambòtics, altres bojos. He continuat aquell treball a través dels anys però, tanmateix, s'ha mantingut gairebé privat. Un dia, vaig trobar que també podia ser una activitat més pública, no en el sentit de fer-ne un espectacle públic, sinó en el sentit de no ser

³⁷⁶ Trobem referències de iurodivis a la literatura russa del segle XIX, per exemple en les novel·les de Dostoievski. Considerats sants, ascetes de l'església ortodoxa que es caracteritzen per un comportament no convencional, de vegades xocant, en contra de les normes generalment acceptades. La figura religiosa del iurodivi es considera la versió russa del «sant foll» o «foll per Crist» en el Cristianisme. Grotowski utilitza el terme de manera més àmplia per indicar una persona santa o divina, persona totalment entregada a la vida espiritual, alliberada dels lligams terrenals. Considera a Ramana com la imatge del iurodivi, també a Francesc d'Asís.

³⁷⁷ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:03:23]. (Transcripció i traducció de l'autora).

capaç d'amagar que hi ha un tipus de recerca de la qual m'ocupo. Aquesta recerca la vaig iniciar molt abans de començar el meu treball en el teatre i va influenciar el meu camí teatral. Ara, donades les circumstàncies, sembla un moment natural en la meua vida per, simplement, dir de manera pública: «D'acord, aquest és el meu treball.» Va ser pels volts de 1977 quan es va presentar l'ocasió. Se'm va donar l'oportunitat, tant per part del Teatre Laboratori com de certes organitzacions internacionals i fundacions, de crear un programa internacional. Em vaig dir: «Ara és el moment», i vaig trobar el nom de *Teatre de les Fonts*.³⁷⁸

La possibilitat de que la seva recerca íntima i personal —que és el més important i més estimat, i allò que dóna un veritable sentit a la seva vida— esdevingui la seva recerca oficial, amb el suport institucional necessari, podent dir de manera oberta i pública quin és realment el seu treball i el seu veritable interès, farà possible una coherència i una honestedat amb ell mateix i amb el món que cada cop eren més urgents. Una urgència que té a veure amb la seva creixent necessitat d'alliberar-se de tots els seus límits, de tots els condicionaments, de les idees, de la professionalitat, de la seva autoimatge, d'ell mateix. El programa del Teatre de les Fonts crea doncs un context que dona suport a la seva recerca interior, exploració sobre si mateix. Significa poder dedicar tot el seu temps i energia, plenament i exclusivament, a la seva necessitat més profunda, la seva recerca de llibertat i veritat, i no haver de continuar involucrat en un joc social que detesta i que sap que no li aportarà mai la felicitat veritable. Feia anys que sentia la urgència d'abandonar el món professional competitiu, fonamentat en la hipocresia, en la productivitat materialista, les pretensions i les exigències, on percep una total absència de sacralitat i una total absència d'amor; una absoluta manca de sentit. El seu desig és abandonar tot allò finit i corrupte, per centrar-se en allò infinit i sagrat.

Perquè quan entrem en aquest tipus de tècnica o treball particulars sobre nosaltres mateixos, descobrim que és una cosa molt important. I especialment descobrim això en aquest període de confusió on la vida està trencada d'una o altra manera. I simplement perquè hi estem habituats seguim fent coses, sempre... Però això no està dins nostre realment... Sempre el joc social, amb l'excepció de moments històrics particulars, importants, quan apareix una mena de sentiment de comunitat. [...] Però fora d'això, d'aquests moments particulars, estem en una vida que està fragmentada, sense un sentit veritable, només per produir alguna cosa com una imatge social per als altres. Sempre aquest joc i anem envellint, envellint i la vida no té cap sentit, cap significat.³⁷⁹

³⁷⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 151.

³⁷⁹ *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, [00:54:10]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Aquesta cerca de sentit que comença a perseguir intensament a partir de 1969 es realitza plenament el 1977 quan finalment pot dir de manera oberta quin és el seu veritable treball. Aquest fet coincideix amb el seu darrer viatge a Tiruvannamalai a l'Índia, la terra del seu mestre Ramana, acompanyat per la seva mare, entre desembre de 1976 i gener de 1977, on visiten Arunachala, la muntanya sagrada on va viure Ramana i on vint-i-dos anys més tard reposaran les seves pròpies cendres. El tresor que ha mantingut sagrat en la privacitat del seu cor finalment troba les vies per manifestar-se i compartir-se en el món. Per a algú que està profundament enamorat de la veritat i que vol viure aquesta veritat en tots els aspectes de la seva vida, i que tan sols amb aquesta qualitat la considerarà una «vida veritable», aquest pas imprescindible vers la coherència i la llibertat suposarà un important punt d'inflexió. Una coherència que només serà possible si tots els aspectes de la seva vida fan referència a la veritat. I així la seva recerca de la plenitud original que comença a Niendówka amb la lectura sobre les ensenyances de Ramana i que Grotowski manté privada durant molts anys, es farà pública amb el nom de «Teatre de les Fonts». Fet crucial que donarà una nova direcció a la seva vida.

El projecte del Teatre de les Fonts implicarà en realitat no una nova fase de la seva trajectòria professional —com s'ha situat sempre erròniament— sinó un canvi radical de línia de recerca en la seva trajectòria pública. Això significarà la possibilitat de dedicar-se plenament a la investigació en el camp del seu treball personal, la seva línia de recerca personal privada, el seu viatge espiritual, i de continuar la seva investigació pràctica sobre les tècniques tradicionals espirituals que ens retornen a l'experiència de la nostra condició original, seguint la via de Ramana; el camp espiritual del retorn a allò que som veritablement, però ara de manera oberta i oficial. Aquest treball que el fascina està connectat profundament amb el seu anhel més íntim de plenitud, amb la seva necessitat profunda de ser u amb la veritat i així la qualitat única d'aquest treball provindrà d'allò que Grotowski manté amb més gran estima en el seu cor.

Il Teatro delle Fonti covava in me da anni, ma il fatto di dedicarmi a esso —pienamente dal novembre del 1976— ha costituito comunque una cesura radicale nella mia vita. Il Teatro delle Fonti è diventato il campo di lavoro di cui mi occupo direttamente e personalmente.³⁸⁰

³⁸⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Ipotesi di lavoro. Il Teatro Laboratorio vent'anni dopo» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 208.

Aquesta és la recerca que el fascina des de la infantesa, que li ha permès viure una transformació extraordinària en ell mateix i en la seva manera de relacionar-se amb els altres, que li ha permès viure tasts de la plenitud joiosa inherent a la seva naturalesa veritable. Aquesta és la seva vida. És la recerca de la plenitud original no-dual ràpidament intuïda en les paraules del seu mestre espiritual Ramana. Una via vers l'alliberació desitjada profundament per Grotowski, una via vers la veritat, una via advàitica. Hem de remarcar que l'Advaita no és cap religió, ni cap sistema, doctrina o creença, és una ensenyança que ens indica simplement la veritat; la veritat pura, despullada de tota coloració, que es troba en el cor de totes les grans tradicions espirituals. I aquest és l'únic camí que pot donar un veritable sentit a la seva vida i que a partir de 1969 després de la visita a l'asram de Ramana s'ha convertit en el seu objectiu principal.

Grotowski viu aquest moment com un alliberament de la «hipnosi col·lectiva», una coherència necessària amb allò més íntim i veritable en ell, un pas més vers la llibertat tan anhelada de ser allò que veritablement i profundament sent que és; possibilitat que descobreix en la primerenca lectura de les paraules del savi d'Arunachala. Una recerca que Grotowski sap que pot ser considerada «estranya» o ser malentesa i per aquesta raó la manté privada durant molts anys i la continuarà protegint sempre amb molta cura, però que al mateix temps ja no pot continuar amagant.

En el prefaci de la primera edició de *L'Índia secreta* de Brunton, de 1934, llegim:

The holiest things in life are not bruited abroad in public. The sure instinct of the human soul is to keep them withdrawn in the inmost recesses accessible to few —perhaps to none. Certainly only to those who care for spiritual things.³⁸¹

Les paraules d'aquest llibre marcaran profundament el camí de Grotowski en tots els sentits. Són la seva iniciació al sentit profund de la vida i determinaran definitivament la seva actitud vital. Amb les paraules d'aquest missatge gravades en el seu cor, Grotowski mantindrà allò més sagrat en la seva vida com un tresor, que no ha de ser accessible a qualsevol, permetent un accés restringit solament a aquells que el puguin apreciar realment. Només en parlarà, i normalment de manera poc explícita, en situacions protegides, que permetin el nivell d'escolta i d'obertura necessàries i en les que la seva honestedat i el valor de la recerca siguin

³⁸¹ Paul BRUNTON, *A Search in Secret India*, Ryder & Co., Londres, 1934, p. 9. Aquest prefaci no apareix en la versió espanyola, però sí que apareixia en la versió polonesa de 1939 que va llegir Grotowski.

veritablement respectats. Justament, per aquest motiu —com revelava Brook just després de la mort de Grotowski—, de la que va ser la seva influència més gran i la seva experiència fonamental era del que Grotowski va parlar menys, com a mínim de manera directa, tot i tractar-se de la seva creença més profunda.

Coherentment amb el missatge de Brunton, Grotowski manté secret allò que sentia més sagrat. Una cerca sagrada, profunda, vers la llibertat de ser el que és, vers l'experiència de la no-dualitat original, alliberant-se de les limitacions del «jo» personal quotidià que tan cegament creiem ser: «depassant la quotidianitat». Depassant el nostre estat habitual en el que ignorem la nostra identitat veritable i creiem i sentim en canvi que som una persona, finita, temporal, limitada; entitat il·lusòria separada de la totalitat que som.

En aquests termes parla Grotowski el 1978 de la seva recerca:

Tutto questo è la mia vita. Se è necessario anche a te, fanne la tua vita. Trova le circostanze propizie. Non permettere che l'ipnosi collettiva ti costringa a fare qualcos'altro perché «questo» è strano. Trova il terreno propizio perché non sia strano. Dovrebbe essere evidente e semplice.³⁸²

I així, en la creació del projecte transcultural del Teatre de les Fonts, trobarà el terreny i les circumstàncies propícies per sortir de la «hipnosi col·lectiva». Recordem però que la transformació profunda en Grotowski que provocarà la «ruptura radical» en la seva trajectòria i en la seva vida, que com diem no transcendirà públicament fins el 1977, es produeix en realitat anys abans, tot i que es manté en el seu àmbit més privat. És el 1969, en el primer viatge a la terra del seu mestre, durant el seu pelegrinatge en solitari a l'asram de Ramana i a la muntanya sagrada d'Arunachala, a Tiruvannamalai, on reposen les cendres de Ramana i on anys després també ho faran les del seu fidel deixeble polonès Grotowski. Allí és on experimenta una transformació sorprenent, experiència que resultarà fonamental per a Grotowski i que anys més tard definirà com un «retorn a la font», un lloc que tenia «el sabor del retorn a una terra coneguda».³⁸³ Aquesta experiència el fa sentir com en una reencarnació, amb una clara sensació de pertinença a la llar del seu mestre. Amb la sensació plenament viscuda del retorn a una terra que sentia que no era desconeguda i a la qual estava obligat a

³⁸² Jerzy GROTOWSKI, «L'azione è letterale» (1978), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 150-151.

³⁸³ Cf. Andrzej BONARSKI, «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 114.

retornar, que li recorda qui és veritablement i quina és realment la seva tasca a la vida. S'ha adonat que la seva vida està dispersada en massa direccions, que en realitat no li interessin i no li aporten la pau que cerca; sent que és una vida sense sentit. La presència de Ramana el fa reviure una sensació d'orientació interior, la convicció de la cerca sagrada de la veritat. La convicció i el profund desig de recórrer el camí de retorn a l'Ésser, indicat pel gran savi. Sent que ja no pot evitar la necessitat profunda d'entregar-ho tot a la recerca de la Veritat. Anys més tard afirmarà que en el seu viatge interior seguint la instrucció espiritual de Ramana, mai no es va tractar d'una tria personal sinó d'una crida transcendent, alguna cosa que va caure damunt d'ell com si hi estigués predestinat. Simplement es va tractar d'oferir el seu cos-ment al propòsit de l'Univers.

L'experiència profunda a Tiruvannamalai sentint la terra del seu mestre com la seva pròpia i la forta presència de Ramana en ell mateix, el fa adonar-se d'allò que és realment important en la seva vida. Ramana, com ho fan també totes les grans tradicions espirituals, ens recorda que el reconeixement d'allò que som veritablement, és a dir, conèixer la naturalesa d'allò a través del qual tot és conegut, és el més important i fonamental en la nostra vida i on es troben la pau i la felicitat que anhelem. Grotowski s'adona que hi ha una gran fractura entre allò que realment sempre ha volgut —recórrer el viatge profund vers el seu ésser essencial— i allò que d'alguna manera s'ha dit a si mateix que ha de voler —l'èxit professional en la seva trajectòria teatral. L'experiència a Arunachala el retorna de manera directa a l'anhel més profund i veritable en el seu cor i és a conseqüència de l'experiència viscuda a l'asram de Ramana que es produirà la decisió crucial sobre el canvi radical del punt de partida de la seva trajectòria pública; amb un canvi radical del camp d'investigació, passant del camp professional del teatre al seu camp de treball personal, el terreny espiritual de la seva recerca essencial vers la plenitud original, acompanyada pel savi hindú. Una recerca pràctica en el camp de les tècniques interiors, que configuren el context experiencial del viatge de retorn a la Font Original de l'ensenyança de Ramana. És a dir, el gran canvi, fruit de la seva transformació personal, implica abandonar la línia de recerca professional en el teatre, la seva línia pública, per entregar-se plenament a la seva línia personal de recerca espiritual iniciada en la infantesa, fins aleshores completament privada. Però no serà fins el 1977 que Grotowski aconseguirà els mitjans necessaris perquè aquest canvi es pugui fer totalment públic. Entre 1970 i 1976, es continuarà mantenint en el seu àmbit més privat.

Com hem vist en els capítols anteriors, la recerca que comença sol amb nou o deu anys submergint-se en el camí del Cor de Ramana vers el nostre ésser veritable i que continua al llarg dels anys, a partir de 1970 havent pres la decisió de centrar-se en la seva recerca espiritual i deixar definitivament la trajectòria professional en el teatre, es comença a compartir privadament amb un nucli molt petit de persones, embolcats per la quietud del bosc polonès de Brzezinka, en un complet isolament, al marge de les experiències parateatral públiques en les que Grotowski ja no està implicat i que continuen els membres del Teatre Laboratori.

És en aquest període, entre 1970-1975, quan s'establiran les bases de la recerca de la plenitud essencial original, que s'aprofundirà durant el Teatre de les Fonts i culminarà en la darrera fase anomenada «Art com a vehicle». Es tracta d'una via d'exploració, seguint la instrucció espiritual de Ramana, en el camí interior que Grotowski ha aprofundit i desenvolupat intensament en els seus pelegrinatges a l'Índia, en el que cerca el coneixement del seu ésser veritable. Una recerca sobre la possibilitat de descobrir la nostra naturalesa essencial —«allò més veritable i directe»— i de desvelar-nos i revelar-nos a través de la relació desarmada i autèntica amb l'altre, redescobrint la percepció directa original no-dual del món, en una «comunió sagrada» en la que sentim l'ésser compartit amb tots i tot. Una altra manera de viure, en una experiència de dissolució de la sensació de separació amb l'altre i el món, una vida veritable, en contacte amb la veritat, una vida en la no-dualitat original, en la unitat primordial, en la plenitud joiosa original, que Grotowski anomenarà «Dia Sant».

Tot i uns primers besllums, breus i fugaços, de l'anhelada no-dualitat o unitat en la «comunió sagrada» amb l'altre i el món, a mida que evoluciona la recerca, l'investigador polonès de la via advàitica de Ramana s'adona que els patrons condicionats de la ment retornen ràpidament i tornen a cobrir la nuesa tocada fugaçment en l'esplendor del que reconeix com una relació autèntica, sagrada, però de la que no pot evitar-ne la seva impermanència. Aquests instants els viurà com a veritables «miracles». Així, el «Dia Sant» —en el que Grotowski somiava una comunió gairebé sagrada amb una fraternitat de germans— tocat tan sols fugaçment, no arribarà a la seva realització plena.

No havent aconseguit un establiment conscient en la nostra naturalesa original es caurà inevitablement en els patrons de comportament habituals, la «quotidianitat», expressió directa de la nostra creença de ser un «jo» personal, que tornaran a tenyir la veritat —tastada fugaçment— amb el joc social, banal i hipòcrita, tan detestat per Grotowski. És tan sols amb

la simple aparició d'un pensament, de qualsevol pensament o sensació en nom del «jo» personal, que retornarem ràpidament a la nostra identificació amb la persona que creiem ser. Recordem que la plenitud original no-dual que cerca Grotowski fa referència a la totalitat, única i indivisible, que es troba més enllà dels límits de la identitat personal o quotidiana. Són justament aquests límits del «jo» finit i temporal els que ens impedeixen retornar a allò que som, la Font de presència conscient, eterna i infinita, que ha quedat contreta i eclipsada per les capes de pensaments, sensacions, emocions i percepcions amb les que ens hem identificat, i que han donat lloc a l'aparent entitat il·lusòria, la persona que creiem ser.

El cos-ment solament podrà ser una expressió de les qualitats inherents en la Font —pau, amor, felicitat, joia— quan s'ha produït el nostre establiment en ella, conscient i permanent, si no, inevitablement continuarà sent l'expressió de les angoixes, pors i mancances del «jo» personal, apareixent els «detestats» patrons i hàbits repetitius i condicionats que cobreixen la nostra identitat veritable. L'establiment en la nostra naturalesa veritable, essencial, primordial, no serà permanent mentre no hi hagi un reconeixement conscient de la nostra naturalesa veritable de presència conscient i ens adonem de la qualitat il·lusòria del «jo» personal. Atès que el «jo» personal és en realitat una limitació imaginària superposada pel pensament i la sensació, en l'única i veritable identitat de presència conscient. D'aquesta manera, la mateixa creença de ser el «jo» personal és la que cobreix l'experiència de la nostra veritable identitat i no ens permet l'accés a la Font Origen, en la que ens establirem en i com la nostra naturalesa essencial i veritable experienciant l'essència no-dual de la realitat. Grotowski no arribarà a aquest reconeixement fins l'etapa final de la recerca.

La necessitat de retornar a la Font, a la nostra condició original, missatge etern en l'ensenyança de Ramana, es va fent més i més evident i indispensable en la via vers la plenitud que anhela el cercador polonès des de la primerenca lectura de les paraules del savi d'Arunachala. Per descobrir la realitat del món cal primer descobrir la realitat del què som. La recerca s'ha de dirigir vers un mateix, vers la Font en un mateix. La comunió sagrada amb l'altre explorada a principis dels setanta ara passa a ser la comunió sagrada amb un mateix. Si fins ara havia sigut trobar Déu a través de la comunió amb l'altre ara serà trobar Déu en un mateix, en el silenci profund de la Font Origen, en el Cor de la presència conscient que som; en una entrega plena i incondicional al flux diví manifestat en la nostra experiència humana, és a dir, en les nostres percepcions, en les nostres accions i en les nostres relacions. Aquesta recerca serà una exploració i un aprofundiment gradual vers la nostra condició original, la

nostra naturalesa veritable, i la manifestació plena d'aquesta essència divina en el món, seguint el camí del Cor de Ramana. És la via advàitica integral, plena o completa, en la que la veritat que som impregna tota la nostra experiència revelant la seva realitat.

Viure l'experiència plena de l'Origen, de la Font o del Si mateix, és el que Grotowski considera l'objectiu del Teatre de les Fonts, vivència d'allò que és anterior a la conceptualització mental dual habitual, sentida i viscuda en tots els camps de la nostra experiència. Solament establerts en la nostra naturalesa veritable de consciència no-dual, anterior a l'aparició de la ment dual, podrem experimentar l'essència no-dual de la realitat. Tal com l'ull és, veu. I així el viatge de retorn a la Font seguint la via advàitica integral de Ramana, serà l'objectiu clar que marcarà la fase de recerca del Teatre de les Fonts.

Abans d'endinsar-nos en la profunditat del terreny explorat durant el període del Teatre de les Fonts, 1976-1982, tancarem aquesta contextualització amb les mateixes paraules de Grotowski, que en una sola conversa realça tots els punts crucials —que hem anat presentant fins aquí— que situen clarament el lloc del projecte «Teatre de les Fonts» en la seva recerca. Es tracta d'una entrevista íntima i relaxada amb la directora de cine i escriptora sueca Marianne Ahrne, a principis dels anys vuitanta —amb qui Grotowski té una bona relació d'amistat—, en la que l'investigador polonès, a qui Ahrne admira i respecta, troba la privacitat i protecció necessàries per obrir-se i parlar per primer cop d'aspectes importants de la seva recerca essencial, que ha mantingut secretament en la seva privacitat i intimitat durant molts anys. Val la pena reproduir aquesta informació amb la seva màxima complitud possible, respectant la seva coherència, per la gran rellevància de les seves declaracions, tot i l'extensió de la cita.

He tingut sempre una mena de línia, que és una línia particular o personal, i aquesta s'ha reforçat en el període dels darrers deu anys [1970-1980], i en el període més recent, tres, quatre anys [1976-1980], la meua línia personal ha necessitat el treball amb persones de diferents cultures o civilitzacions. En certa manera la meua línia s'ha dissociat de la línia del Teatre Laboratori. [...] No és la mateixa cosa, el meu treball personal, meu, el que jo faig, i el treball del Teatre Laboratori [...]

Aquesta activitat del Teatre Laboratori [es refereix a les activitats Parateatrals] és la base de tot el treball del grup del Teatre Laboratori. Però jo des de fa molts anys ja no m'ocupo d'això perquè els meus col·legues són molt competents per a això. I el punt del meu treball en el que em trobo és una cosa molt diferent. [...]

En tot el meu treball he seguit sempre dues línies. Una ha estat més o menys pública. L'altra línia ha estat personal. Aquesta l'he seguida sol o bé amb algunes persones, però no n'he parlat públicament. Quan treballava sobre els espectacles era sempre en certa manera la meva activitat pública però estava connectat amb alguna altra cosa a causa dels assaigs. Els assaigs no van ser mai per mi la recerca d'un efecte, d'un fruit, sinó que tenien els seu valor en ells mateixos. Alguna cosa que pot arribar entre les diferents persones en el moment que no són submergits en el quotidià. A partir de 1970, quan el període del teatre de participació ja estava realment iniciat, de nou això es va dissociar però d'una altra manera. Jo treballava amb un grup molt petit de col·laboradors, una mena de petit nucli. També sense cercar cap efecte, sense voler obtenir alguna cosa com un efecte, sinó pel valor mateix d'aquest treball. I aquest treball amb el petit nucli de col·laboradors, molt sovint eren els col·laboradors que van arribar després del període dels espectacles. Va ser després com una mena de punt de partida per a totes les realitzacions en part públiques o del tot públiques que es van fer com a realitzacions parateatrals o de participació. Ja no era jo qui va fer això sinó els altres. Jo treballava amb un nucli molt petit de persones, gairebé retirat, i fins i tot puc dir que realment retirat, ja no estava en la nostra seu. Em vaig allunyar en l'espai, vaig començar a treballar en un indret fora de la ciutat on vaig poder isolar-me totalment. Però els altres que van treballar amb mi durant aquest període van continuar fent les seves pròpies experiències, que eren ja mig públiques o públiques del tot com a realitzacions de participació directa. Després va arribar el moment que vaig decidir que potser era el moment que aquesta cosa que era el treball personal, i després del treball amb els nuclis petits, que esdevingués el meu treball en certa manera obert. I va ser el període del Teatre de les Fonts que va començar el 1976. [...] Des de fa quatre anys oficialment [nov. 1976], separadament del Teatre Laboratori, realitzo el programa del Teatre de les Fonts. En realitat el realitzo des d'un període molt més llarg. Però oficialment des de fa quatre anys. [...]

El treball del programa que s'anomena Teatre de les Fonts, és una cosa molt particular, molt lligada a allò que he cercat molt abans de preguntar-me si havia de deixar la meva sol·licitud per als exàmens de l'escola dramàtica, a l'acadèmia de medicina o a l'orientalística. Molt abans. Però això era una línia de recerca personal i en un cert moment va esdevenir una línia de recerca oficial. [...]

El Teatre de les Fonts no és per fer-ne publicitat, per exemple. No ho coneixen a Suècia, per exemple, perquè he fet tots els esforços possibles durant anys per no parlar d'això. [...] Ara explico una mica perquè cal explicar-ho. És una cosa que és gairebé com una cosa pública, podem dir. «Pública» perquè si hi ha centenars de participants és que existeix com una cosa pública. [es refereix a l'estiu de 1980 quan es va obrir el projecte a la participació externa] Cal explicar de què es tracta per trobar comprensió si és possible o per evitar els rumors negatius que sempre apareixen quan surts d'un isolament i trobes noves persones. Encara cal dir una cosa a propòsit del Teatre de les Fonts. No és un ofici. Cada un de

nosaltres en aquest treball, d'aquells que estem llargs períodes en aquest treball —certs membres han arribat abans que existís el nom del Teatre de les Fonts, el nom codificat que ha pres el 1976, el treball ja existia abans en aquesta direcció—, cada un dels meus col·legues de diferents contexts, diferents cultures, retornen a casa seva. Això és important. Hi ha un temps per treballar junts i hi ha el temps d'estar a casa seva, d'estar en el seu propi context. No s'ha d'estar desarrelat per aquest treball. Aquest treball no és un *job*. Diguem que és més aviat, ¿quina és una paraula més noble que *bobby*? Potser un interès molt particular. Potser una curiositat. Potser una aventura, però no qualsevol. Això clarament toca certes necessitats, extremament profundes. Però parlar de necessitats extremament profundes és difícil, potser és més simple retornar al *leitmotiv* d'aquesta conversa, en la que hem parlat del Teatre de les Fonts i de la necessitat de no estar en depressió energètica, la necessitat de no estar angoixats.³⁸⁴

3.1.1 El viatge de retorn a la Font Original

En aquesta clara revelació a Marianne Ahrne sobre l'existència i la continuïtat de la seva recerca essencial —el centre del seu treball—, com a línia de recerca al marge del que es considera la seva trajectòria pública, Grotowski ens confirma també que aquesta recerca no està vinculada a cap ofici o professió. També ho manifesta a Mèxic el 1980 dient que el Teatre de les Fonts «no ha d'esdevenir una mena d'ofici. És una mena de via, de camí, i una mena d'aventura. Aquesta aventura no s'ha de transformar en una mena de professió. [...] En aquest treball es toquen qüestions extremament delicades i difícils.»³⁸⁵ Esclarirà també que no es tracta de cap entrenament per a l'actor.³⁸⁶ Tampoc té res a veure amb un guany econòmic. Detalls que considerem importants ja que ens evidencien de manera molt simple el clar desvinculament de la seva recerca essencial respecte del treball actoral. Error encara present en la majoria de la bibliografia crítica existent.

Segons Grotowski, es tracta en canvi d'«una aventura que toca clarament necessitats extremament profundes». La mateixa aventura que trobem descrita en les paraules de Brunton sobre l'ensenyança del gran savi Ramana. Una aventura meravellosa, descriu

³⁸⁴ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Ahrne*, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, [pista 1, 00:01:45, 00:12:57, 00:19:54, pista 2, 00:00:03, pista 3, 00:07:21, 00:19:30]. (Transcripció i traducció de l'autora).

³⁸⁵ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, 7 gener 1980. [pista 1, 00:05:32]. (Transcripció i traducció de l'autora).

³⁸⁶ Cf. Jerzy GROTOWSKI, *Tecnica originarie dell'attore*, sessió del 25 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [00:45:00].

Brunton: «El hombre debe volver sus ojos hacia adentro y comenzar la más maravillosa aventura.»³⁸⁷ L'aventura del viatge vers un mateix. El viatge diví vers el «Jo» superior, l'essència, el Si mateix, el Cor. I continua Brunton —seguint l'ensenyança del seu mestre espiritual d'Arunachala— un viatge vers «La pau serena que es troba en el centre del cor». El camí de retorn al nostre cel d'origen. El retorn al silenci profund del Cor, a la presència serena del «Jo» superior, la nostra naturalesa divina.

Brunton defineix la felicitat —la necessitat de no estar angoixats que cerca Grotowski— com la vida establerts en el «jo» superior, en la nostra identitat real. Tots aquests termes simplement es refereixen a allò que som veritablement, a la nostra naturalesa veritable de presència conscient. Al fet de recordar qui som i retornar al nostre origen. Aventura, viatge, camí vers la veritable felicitat, que com en l'exemple de Grotowski, seria similar a la felicitat que ens proporcionaria el *hobby* més estimat. *Hobby* en el sentit que és alguna cosa que es fa desinteressadament, sense esperar cap guany a canvi. Qualsevol pensament centrat en un interès personal ens indicaria encara l'existència del «jo» personal, incompatible amb el nostre submergiment desaferrat i ple en el Cor Font d'allò que som.

Amb altres paraules, que encara ens dirigeixen més directament vers la profunditat, el mestre de Brunton i Grotowski, Ramana Maharshi, ens transmet exactament el mateix missatge sobre la dissolució del «jo» personal i els seus interessos propis en l'entrega completa, incondicional i desinteressada, a l'experiència de ser. Quedant absorbits completament en el Cor del nostre ésser:

Esta destrucción final del «yo» tiene lugar solamente si la sumisión de si mismo ha sido completamente sin motivo. Si se hace con un deseo de gracia o de realización de Sí mismo jamás puede ser más que una sumisión parcial, una transacción comercial en la cual el pensamiento «yo» hace un esfuerzo en la expectativa de recibir una recompensa.³⁸⁸

La depressió, la soledat o l'angoixa que Grotowski vol transcendir amb la seva recerca essencial, impliquen una sensació de separació intensa. La separació que sentim quan oblidant allò que som, degut a l'hàbit totalment arrelat en nosaltres, ens continuem identificant amb el cos-ment. Les «necessitats extremament profundes» vinculades amb el Teatre de les Fonts a les que fa referència Grotowski es basen en la necessitat de dissolució

³⁸⁷ Paul BRUNTON, *Un mensaje desde Arunachala*, p. 97.

³⁸⁸ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 123.

d'aquesta sensació de separació que experienciem identificats amb la identitat personal, finita i temporal, per emprendre el viatge de retorn a la unitat primordial, la Font, a la totalitat, a la plenitud joiosa i la pau serena que som.

És la sensació de manca, en la que es fonamenta l'entitat personal, la que ens fa sentir depressió; és la resistència, basada en les pors de l'entitat personal, la que ens fa sentir angoixa i és l'altredat, que sentim quan estem identificats amb l'entitat personal, la que ens fa sentir soledat. L'oposat de la depressió és la felicitat o plenitud, on no sentim manca. L'oposat de l'angoixa és la pau, on la resistència s'ha dissolt. I l'oposat de la soledat és l'amor, on l'altredat ha desaparegut. Felicitat, pau i amor són experiències en les que la sensació de separació inherent al «jo» personal separat és dissolta, com a mínim en un cert grau, i així la realitat resplendeix, sentint-la en nosaltres com a pau i felicitat i en el món com a amor i bellesa. Per tant el retorn a la Font Original —a la totalitat joiosa que som essencialment— cercat per Grotowski, en el que la sensació de separació del «jo» personal s'ha dissolt, permetrà experimentar la pau, l'amor i la felicitat inherents a la nostra naturalesa veritable, fortament anhelats per l'investigador polonès.

Sufrimos porqué estamos lejos de nuestro centro. Cuando recordemos quiénes somos y regresemos a nuestro origen, caerá el dolor de nuestra alma porque, como sucede con las hojas del otoño, no habrá savia que lo alimente.³⁸⁹

El Teatre de les Fonts respon a la necessitat profunda i urgent de Grotowski de la dissolució de la sensació de separació en ell —separació respecte de la seva identitat veritable i respecte dels altres i del món— que li provoca depressió i angoixa, i de retornar a la llibertat de la unitat original que experienciem en la nostra dissolució en la Font de consciència pura; coneixement intuitiu del Cor o centre profund que Grotowski percep en l'ensenyança de Ramana. Una via de retorn a allò que som essencialment, al nostre origen, que s'experiencia com un sentiment de felicitat que brolla del Cor; expressió de la plenitud de la consciència. Aquest és l'anhel de la plenitud original, de la llibertat i obertura innates en nosaltres, que Grotowski sent des de la seva primera lectura de les sàvies indicacions de Ramana sobre el retorn a la nostra naturalesa veritable. Una pau que anhela profundament i que amb la lectura espiritual de Ramana ha descobert que es troba en el centre del nostre ésser. Retornar a la nostra condició original i retrobar aquesta pau i felicitat originàries, aquesta plenitud

³⁸⁹ Paul BRUNTON, *Un mensaje desde Arunachala*, p. 129.

primordial no-dual, és l'objectiu del camí espiritual, del viatge interior, de l'aventura més meravellosa, que Grotowski emprèn als nou anys seguint la instrucció espiritual de Ramana. Recerca que aprofundirà amb el seu grup de col·laboradors durant el període del Teatre de les Fonts.

Conocer el Yo superior equivale a conocer la profunda e inamovible paz que hay en el centro de nuestro ser.³⁹⁰

El Teatre de les Fonts sorgeix com a resposta a les inquietuds més profundes de Grotowski i en el marc d'aquest projecte internacional explora a través de diferents tradicions, possibles vies pràctiques vers l'experiència de la nostra condició primordial i de la felicitat i la pau originals inherents al nostre Ésser, que com diu Grotowski, és un potencial en nosaltres. I per tant, seguint el missatge central de Ramana, Grotowski ens indicarà que cal fer el viatge de retorn a la Font Original per sentir i ser conscientment la nostra naturalesa veritable, el Sí mateix, i experimentar la pau, la felicitat, la llibertat i la joia inherents al nostre ésser essencial, etern i infinit.

Sepa entonces que el verdadero conocimiento no crea un ser nuevo para usted, solamente disuelve su ignorante ignorancia. La felicidad tampoco viene a agregarse a su naturaleza, meramente se revela como su verdadero estado natural, eterno e imperecedero. La única manera de deshacerse de su sufrimiento es conocer y ser el Sí Mismo.³⁹¹

La primera pista sobre el terreny explorat en aquesta fase de la seva recerca essencial de la plenitud original, a través del camí de retorn a la Font de Ramana, es troba justament en el nom del projecte. Grotowski ja ens adverteix que el nom «Teatre de les Fonts» és un codi.³⁹² En realitat no és tan sols el nom del projecte sinó que també fa referència a un terreny d'exploració i de treball concrets. Segons Grotowski, aquí, el mot «teatre» no té res a veure amb el teatre en el sentit convencional de la paraula. Té més a veure amb la noció del «teatre del món», en el sentit que el món és com un teatre. El gran teatre del món, en el que la vida és com un somni. ¿Com sortir d'aquesta vida que és pura representació? Representem un personatge: la persona, ego o «jo» personal separat que creiem ser. ¿Com despullar-nos de tot allò que ens cobreix i ens diferencia i que no permet a la nostra essència, única i

³⁹⁰ *Ibid.*, p. 94.

³⁹¹ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 42.

³⁹² Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 153.

compartida, revelar-se? ¿Com alliberar-nos dels condicionaments que no ens permeten veure la realitat tal com és? Diu Grotowski, ens hem d'endinsar en el món per travessar-lo i trobar la veritat. Penetrar en la vida divina i veritable que s'oculta darrere de l'existència aparent i portar-la al món per fer d'aquest un lloc per a la veritat.

Ci addentriamo nel mondo per attraversarlo. Attraversiamo la prova del mondo, ma il mondo è luogo di verità. A ogni modo, il mondo *dovrebbe essere* luogo di verità. In un certo senso è evidente che il dovere di noi tutti, per quanto concerne il mondo degli esseri umani, è che sia un luogo di verità.³⁹³

O el que és el mateix, ens hem d'endinsar profundament en la nostra experiència del món i retrobar la veritat que es troba en el seu cor, en la seva Font. Si com diu Grotowski, el món és un teatre, aleshores el món no és allò real sinó una manifestació d'allò real. Hem de dirigir-nos vers el seu cor, travessar les aparences i dirigir-nos vers el nucli profund sota les capes de conceptualització superposades per la nostra ment limitada que colora i limita allò que percep, per arribar a allò real, a la veritat, a la realitat, a l'origen. Grotowski un cop més ens indica sortir de la representació i retornar a la Font, a allò primordial, a allò real, a allò veritable. El món —i tots els objectes que hi trobem, incloses les persones que creiem ser— és l'aparença que cal travessar per arribar a la Veritat, però després cal retornar i permetre que el món sigui una manifestació directa d'aquesta Veritat retrobada. I així fer del món un lloc per a la veritat.

El nostre instrument, el cos-ment, haurà de ser transparent a la seva Font. D'aquesta manera el món quedarà completament amarat per les qualitats inherents a la seva Font i la Veritat brillarà a través de l'aparent multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers. En aquest procés nosaltres ens hem de mantenir en la profunditat i expansió de la Font, en el Començament, en l'Origen, la consciència primordial no-dual, sentint i sent la presència conscient que som veritablement, desidentificats de les limitacions del cos-ment, i en aquesta obertura completa i incondicional, possible solament quan els límits personals s'han dissolt, permetre que la nostra experiència del cos, de la ment i del món, que ara està impregnada per la veritat original, flueixi lliurement des d'aquest Cor d'expansió infinita. Aquesta és l'experiència principal que persegueix Grotowski durant les exploracions d'aquest període. Veurem com apareix en el text clau, presentada des de diferents perspectives.

³⁹³ Jerzy GROTOWSKI, «Il mondo dovrebbe essere luogo di verità» (1976), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 144.

La segona part de l'expressió «Teatre de les Fonts» és la que Grotowski considera més important. En realitat, l'any 1975 declara que continua utilitzant la paraula «teatre» tan sols per una qüestió d'ordre administratiu, per no complicar massa les coses.³⁹⁴ L'any 1982 aclareix que «El nom de “Teatre de les Fonts” va estar inventat en un cert període, en dos minuts, mentre estava parlant amb algú que havia de fer un pressupost. Era una cosa de la qual m'havia ocupat durant molt temps i es va presentar la possibilitat de fer això com una cosa establerta. Bé, “Teatre de les Fonts”. [...] Sense cap dubte el fet que vaig inventar aquest nom amb aquesta estructura semàntica té un cert sentit, es refereix a alguna cosa que precedeix les diferències, està clar.»³⁹⁵ Allò que precedeix les diferències o la dualitat, és la consciència no-dual, que és l'essència de la ment. És allò anterior a la ment, sent aquesta la que conceptualitza la intimitat de la nostra experiència dividint-la en un subjecte que coneix i un objecte conegut. Allò que precedeix les diferències és el que anomenem la Font, l'Origen o el Començament, o en altres paraules, el nostre ésser essencial, la nostra condició original, la nostra naturalesa veritable de consciència pura no-dual.

Recordem que l'objectiu de la recerca essencial de la plenitud original de Grotowski és retornar i establir-se en la nostra naturalesa veritable de presència conscient, que formula durant el període del Teatre de les Fonts com «retrobar l'experiència de l'origen», és a dir, viure l'experiència de la nostra condició original. Com estem veient, els diferents termes emprats per denominar la nostra naturalesa veritable ens assenyalen diversos aspectes que indiquen allò que no es pot anomenar, ja que no té qualitats objectives i està fora del temps i de l'espai. Però per poder-ho indicar utilitzem diferents termes que ens acosten a aquesta realitat. Les paraules «Font», «Origen» i «Començament» ens indiquen allò d'on emergeix tota la nostra experiència i on tota experiència retorna i esdevé u. La paraula «Cor» ens indica el nucli profund en nosaltres. També diem el «Cor de la presència conscient». La paraula «essència» ens indica allò essencial i sempre present en nosaltres. També té una connotació similar a «Font» i «Origen». El «Si mateix» o «Ésser» és allò que som veritablement, la nostra pròpia i veritable naturalesa. El terme «*sahaja*» és especialment complet ja que a més d'indicar la nostra condició original inclou també la manifestació d'aquesta en el món, és a dir, inclou

³⁹⁴ Cf. Mario RAIMONDO, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 425.

³⁹⁵ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió del 19 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [28-1, 01:01:39]. (Transcripció i traducció de l'autora).

la nostra experiència humana en la totalitat que som. Grotowski declararà que l'objectiu del Teatre de les Fonts és cercar *sabhaja*.

L'expressió «Teatre de les Fonts» ens està indicant un recorregut, un viatge: de la vida que és un somni, quan estem perduts en l'experiència i identificats amb l'experiència personal — això seria el «Teatre» — en la que tenim la possibilitat de despertar i retornar vers la Font, on reconeixem experiencialment allò que som veritablement. El nom «Teatre de les Fonts» simbolitza el gir del «jo» personal separat vers la seva font original de presència conscient. Aquesta font és la nostra llar veritable, d'on emergeix tota l'existència fenomènica i vers la qual aquesta retorna.

Com ja hem dit, a finals de 1976 s'ofereix a Grotowski la possibilitat de dedicar-se plenament a la seva recerca personal i s'inicia així una nova fase de la seva recerca privada, que durant 1977 es començarà a fer pública amb el nom de «Teatre de les Fonts». Entre 1976 i 1978 la recerca es continua desenvolupant, com ja ho estava fent de manera privada des de 1970, als boscos de Brzezinka, on el Teatre Laboratori hi té un espai que comprèn un vell edifici aïllat que havia sigut una granja, envoltada per bosc i situada prop d'un llac. Però ara la recerca està emmarcada en el projecte transcultural, amb la intenció de que es pugui fer pública, continuant sota la direcció de Grotowski.

El juny de 1978 a Varsòvia es presenta oficialment el projecte transcultural del Teatre de les Fonts en el simposi de l'International Theatre Institute dedicat a «L'art del debutant», on s'aconsegueixen els fons i suport necessaris per part de diverses institucions per a les expedicions internacionals del grup. Grotowski planeja treballar des de 1978 fins 1980 de manera intensa amb un grup petit de persones de diferents cultures i tradicions i oferir una primera obertura del treball l'estiu del 1980, amb un seminari pràctic a Brzezinka que portarà el nom de «Mysteria Originis», en grups petits de participants externs durant períodes de cinc dies. Finalment seran dues-centes vint persones les que participaran en el que de manera resumida es podria descriure com una recerca de la unitat no-dual original anterior a les diferències. Grotowski considera que aquest període serà l'inici del treball, un apropament inicial. Ho defineix com la fase inicial d'una recerca a llarg plaç, que Grotowski valorarà posteriorment com solament una fase de proves.

La intenció de Grotowski és realitzar, durant 1980-1981, una recerca de camp amb exploracions en diverses cultures i tradicions, amb un treball pràctic i de formació per crear un nou grup internacional destinat a dur a terme un treball sistemàtic a Brzezinka entre 1981-1982. També planeja un curs tècnic de formació, obert, previst per al 1982 i una obertura més àmplia per al 1983 o 1984. Considera que el Teatre de les Fonts és l'inici d'un recorregut, d'una possibilitat, d'una pràctica, d'una acció, d'un territori i no un projecte limitat. El programa però serà tallat el 1982 ja que Grotowski es veurà obligat a deixar Polònia degut a la proclamació de la Llei Marcial i el programa quedarà interromput. Tot i que es realitzen expedicions a diferents indrets del món, el treball fonamental es porta sempre a terme a la base del Teatre Laboratori enmig dels boscos de Brzezinka.

3.1.1.1 Els documents de les Fonts

Grotowski presenta el seu text «Teatre de les Fonts»³⁹⁶ —elaborat sintèticament a partir de diverses conferències impartides entre 1979 i 1982— com el text recopilatori d'aquest període. El text és una condensació i síntesi de les qüestions fonamentals explorades durant aquest període, presentades com un recull dels punts essencials investigats en aquesta fase de la recerca. És un text més enunciatiu que explicatiu. En el que no entra realment a fons en les qüestions plantejades. En la reelaboració de la versió final del text «Teatre de les Fonts», a partir de les diverses conferències d'aquest període, Grotowski elimina cautelosament les explicacions més directes i explícites sobre la seva recerca essencial i el seu treball personal i en deixa tan sols algunes traces.

En aquest tipus de textos, formals, que es presenten com les versions definitives i oficials d'una fase concreta de treball, Grotowski evita clarament donar massa detalls sobre el seu camí personal, eliminant aquest tipus d'informació, amb la intenció d'evitar una possible interpretació messiànica o dogmàtica de la seva ensenyança. Lamentablement la manca de detalls i explicacions fa més obscur el text. D'aquesta manera una veritable comprensió del text és fa difícil o fins i tot sovint impossible, i l'única alternativa és fer un exhaustiu treball de recerca, revisant tota la documentació disponible, per trobar les explicacions complementàries corresponents. Són especialment esclaridors els documents íntegres, com

³⁹⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inès Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009.

les gravacions en vídeo i àudio de cursos, conferències o entrevistes, on apareixen íntegrament tots els detalls donats per Grotowski. Malauradament aquests documents són de molt més difícil accés, molts d'ells per no estar publicats, ni traduïts o ni tan sols transcrits. Aquest és un factor comú que ha contribuït definitivament a la manca de coneixement sobre la veritable recerca de Grotowski.

A més, un altre factor a tenir en compte és que per evitar presentar un camí exclusiu com a veritat absoluta —en moltes ocasions declararà que no pretén persuadir, adoctrinar, o convertir ningú— Grotowski no presenta mai l'ensenyança de manera directa i completa, sinó que utilitza nombroses analogies provinents de diverses tradicions. Aleshores hem de fer un treball de recomposició i recontextualització de l'ensenyança, amb la informació que es troba fragmentada en diferents documents i alhora aprofundir en les tradicions que tan sols deixa indicades. Com a mostra clara i simple d'aquesta manca d'informació en els textos de Grotowski, en el text del Teatre de les Fonts en el que parla del «vell d'Arunachala» com la seva gran influència, evita deliberadament donar el seu nom. En canvi en altres documents, quan fa referència a la mateixa vivència, com veurem, parla obertament de Ramana Maharshi, el savi d'Arunachala, donant el seu nom i nombrosos detalls sobre ell.

D'altra banda, en la seva necessitat de protegir allò més sagrat i estimat, intenta no utilitzar un vocabulari obertament i específicament espiritual, que podria ser malentès i provocar banalitzacions amb connotacions «emotives» o un sentimentalisme pseudoespiritual narcisista totalment detestats per Grotowski. Per aquesta raó utilitza un llenguatge i unes imatges que de vegades poden resultar ambigus i obscurs, pel fet d'estar descontextualitzats del seu fonament tradicional espiritual. Despullats del seu significat profund, serà impossible entendre el seu veritable significat si es desconeix l'ensenyança de la qual provenen.

Com és habitual en molts dels seus textos post teatrals, les paraules de Grotowski, també en el text clau del Teatre de les Fonts, poden resultar del tot enigmàtiques, ja que fan referència a aspectes que no tenen res a veure amb el teatre o la interpretació actoral, que d'altra banda no queden del tot explicats o contextualitzats en el cos del text. D'aquesta manera, per trobar les explicacions necessàries sobre els conceptes presentats en el text, com hem dit, ens caldrà acudir a altres intervencions de Grotowski del mateix període o posteriors, més difícilment accessibles però que contenen les declaracions íntegres de Grotowski. Però sobretot, per poder comprendre el sentit profund de les paraules de Grotowski, ens caldrà inevitablement

un coneixement de l'ensenyança espiritual en la que es basen els textos posteatrals —sent aquesta la no-dualitat advàitica de Ramana Maharshi— que Grotowski sovint també expressarà amb imatges i terminologia anàlogues d'altres tradicions. Com hem dit, l'experiència de la no-dualitat original es troba en el cor de totes les grans tradicions espirituals i de manera anàloga totes elles ens indiquen el retorn a la nostra condició original no-dual.

De manera excepcional trobem traces de la contextualització espiritual de l'ensenyança de Grotowski sobretot en les gravacions sonores de dos seminaris clau, un a Roma el 1982: *Tecniche originarie dell'attore*,³⁹⁷ noranta hores en francès i traducció simultània a l'italià, no publicat, i l'altre a París durant 1997-98: *La "lignée organique" au théâtre et dans le rituel*,³⁹⁸ vint-i-dues hores en francès, editat en format CD del qual no s'ha publicat cap transcripció ni cap traducció. També és fonamental per a la comprensió real del treball realitzat durant el Teatre de les Fonts, l'entrevista feta per Marianne Ahrne, molt probablement a finals de 1980, que no ha estat mai transcrita i de la qual tan sols disposem de l'enregistrament sonor.³⁹⁹ Per la riquesa dels seus detalls i la seva claredat és essencial també la conferència de 1980 a Mèxic.⁴⁰⁰ Un altre document clau és el film *Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*,⁴⁰¹ en el que veiem el retorn de Grotowski a Nienadówka per primer cop després de trenta-sis anys, enregistrat l'agost de 1980 i que Grotowski no va voler que s'edités fins després de la seva mort; finalment no es va fer públic fins el 2008. Es tracta d'un documental totalment ideat per Grotowski amb un clar propòsit de deixar un testimoni directe i perdurable sobre la seva recerca essencial, el seu camí espiritual, en el que deixa constància de la connexió profunda entre les experiències essencials viscudes en la seva infantesa a Nienadówka i la seva veritable recerca, la recerca de la plenitud original. Segons Peter Brook en aquest documental Grotowski ens explica qui és veritablement. Document que difícilment trobarem citat en cap estudi sobre Grotowski.

³⁹⁷ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, (Roma, març-juny 1982, en francès i italià, 90h). Seminari a la Universitat de Roma, Centro Teatro Ateneo – Istituto del Teatro e dello Spettacolo, 1982. URL <<http://www.eclap.eu/103271>>

³⁹⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel* (París, març, juny, octubre 1997 i gener 1998, en francès, 22h). Seminari de la Càtedra d'Antropologia Teatral del Collège de France. Les conferències es troben en format audiocassette i cd, *Le livre qui parle* (Collection Collège de France, Aux sources du savoir), Villefranche-du-Périgord, 1997.

³⁹⁹ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Ahrne*, enregistrament sonor, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, en francès, 01:43:25. URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/interview-jerzy-grotowski-marianne-ahrne>>

⁴⁰⁰ *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980, enregistrament sonor, en francès i castellà, 03:12:22. URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-centro-universitario-di-teatro-mexico-7-january-1980>>

⁴⁰¹ *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, concebuda per Mercedes Gregory, dirigida per Jill Godmilow. Amb una introducció de Peter Brook. Produïda per Mercedes Gregory per a The Manhattan Project/Atlas Theatre Co., Inc. 1980, 60 min., col., en anglès.

En el film, un Grotowski proper i senzill, afectuós, sorprenentment relaxat i amb una obertura no habitual en les seves intervencions públiques, retorna a Nienadówka després de trenta-sis anys i cerca davant de la càmera els llocs i persones importants de la seva infantesa, d'aquella època de guerra, en aquest petit poblet polonès. Ens mostra feliç la vella granja on va viure, cerca amb cura i mostra exactament el lloc on era el seu pomer sagrat, que ja no hi és; es relaciona afectuosament amb un cavall, amb les vaques; retroba amorosament la família que el va acollir a ell i a la seva mare i germà durant la guerra, retroba un dels seus mestres especialment estimat, l'escola, l'església... Ens convida a entrar en el seu univers més íntim i personal, ens parla de la seva mare i de Ramana Maharshi com les dues figures fonamentals en la seva vida. Ens descriu de manera totalment honesta i directa, amb la seva tieta paterna asseguda al seu costat, el sentit profund de la vida i el fonament profund i veritable de la seva recerca personal, que connecta amb la recerca emmarcada en el projecte del Teatre de les Fonts. I ens deixa un missatge final que no podem passar per alt, una crida a retrobar en nosaltres la plenitud joiosa original. Transmissió del tresor directe rebut del seu mestre Ramana i que conclou el film amb aquestes paraules:

I en aquesta vida que tenim, en aquesta realitat, hauríem de trobar aquest sentit, aquesta plenitud, aquesta realització, alguna cosa com la joia original, la felicitat original. Que ens pertany però que hem perdut. Està en nosaltres però ho hem perdut. Se'ns va donar però ho hem perdut, ho hem perdut. En aquesta vida moderna, activa, com és el meu cas, és una cosa orgànica i natural cercar allò original, allò primer, primari, allò veritable.⁴⁰²

Malauradament dels dos seminaris, de 1982 i 1997-98, on elabora en detall els aspectes profunds de la seva recerca i toca de manera clara i extensa aspectes relacionats amb la seva recerca essencial espiritual, no hi ha cap transcripció accessible. El de 1982 ni tan sols està publicat. D'aquesta manera aquests documents essencials s'han passat per alt i no s'han tingut en compte en els estudis realitzats sobre Grotowski. L'aspecte profund del treball de Grotowski i la seva recerca essencial han romàs pràcticament ocults i de difícil accés; amb la conseqüència inevitable de reduir el seu llegat a una tècnica actoral. Anar a la font de l'ensenyança de Grotowski a partir del seu propi testimoni, suposarà conèixer una altra versió de la història, però d'altra banda la versió real, i poder descobrir la veritable recerca i el llegat real de Grotowski. Això és el que pretenem amb aquesta tesi.

⁴⁰² *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980, [00:56:16].* (Transcripció i traducció de l'autora).

Per comprendre realment la recerca veritable de Grotowski, que podem definir com un camí vers la veritat no-dual original a partir de l'ensenyança advàitica de Ramana, l'única via possible és recuperar la profunditat original de l'ensenyança, el sentit profund i veritable de la seva recerca —que va molt més enllà d'un simple sistema actoral i en realitat no té res a veure amb la professió teatral— i submergir-nos en l'univers indicat en la seva ensenyança però sobretot submergir-nos en les seves fonts, en el fonament espiritual de la recerca de Grotowski. Només així podrem penetrar i deixar-nos penetrar pel significat de les seves paraules. I aquest fonament, la base que sosté i dona coherència i sentit a la recerca de Grotowski, és l'ensenyança espiritual no-dual de Ramana Maharshi.

Com hem dit, per evitar una exclusivitat d'orientació dogmàtica, Grotowski utilitza també imatges i analogies d'altres tradicions i normalment no comparteix directament i exclusivament el seu camí personal basat en la comprensió no-dual de Ramana, tot i que aquesta impregna inevitablement tot el seu discurs i la seva recerca. D'altra banda el deixeble advaitin polonès de Ramana també ens ha deixat pistes, declaracions importants i definitives sobre la seva fidelitat al seu únic i veritable mestre, la influència més gran en la seva trajectòria. El fet que les seves cendres reposin a Arunachala —la llar del seu mestre— on també reposen les de Ramana, és del tot revelador.

3.1.2 Les primeres experiències de l'Origen. Les arrels de la recerca de la plenitud original

En el text «Teatre de les Fonts», que com hem dit, recull les qüestions principals explorades en aquesta fase de treball, Grotowski explica els inicis de la seva recerca remuntant-se a la seva infantesa i descoberta de les ensenyances de Ramana. Entén la seva recerca —que com hem vist és el seu camí personal interior espiritual que en aquest període es desenvolupa sota el nom de «Teatre de les Fonts»— no com un projecte amb un objectiu sinó com un procés viu que evoluciona a partir de les seves necessitats més profundes i primordials. Aquestes necessitats profundes i primàries, que provenen de la seva pròpia naturalesa, formen les arrels de la seva investigació i els motius essencials de la seva vida. I tota la seva recerca, com un arbre, prové i es desenvolupa a partir d'aquestes arrels. Experiències fonamentals que, com hem indicat, tenen lloc durant els quatre anys que va viure a Nienadówka, dels set als onze

anys. I que com Grotowski mateix afirmava en la primera versió del text, aquestes experiències conformen l'enfoc originari de la seva vida i de la seva recerca.⁴⁰³

Grotowski comença el text parlant d'una experiència molt important per a ell viscuda als nou anys a Nienadówka, en la que retroba de manera espontània la penitud original a través de la seva relació especial, per a ell sagrada, amb un pomer salvatge.

Durant la infància, en el temps de la guerra, vivia entre camperols en un poblet. Hi havia un pomer salvatge⁴⁰⁴ que tenia una forma molt especial. Aquest pomer m'atreia. M'enfilava en aquest pomer salvatge. Vaig començar a estar gairebé posseït per una temptació irracional de fer certes coses, com si fos el sacerdot del pomer. Feia gairebé una mena de missa enfront d'aquest arbre.⁴⁰⁵

Es tractava d'una mena de ritual, d'una cerimònia al voltant de l'arbre, que va inventar ell mateix, en la que es convertia en un sacerdot i un mag al mateix temps. Aquesta «aventura amb l'arbre» el transportava a una profunditat no habitual en la seva experiència —que més tard relacionarà amb la Font Original cercada en el Teatre de les Fonts, com ell mateix ens explicarà— en la que experimentava de manera directa i espontània la plenitud joiosa de la seva naturalesa primordial i veritable, despullada de qualsevol limitació personal. En aquesta situació el jove Grotowski experimentava una connexió profunda amb la natura, i en aquesta unió se sentia transportat a la plenitud de la Font Original és a dir, a la plenitud de la seva naturalesa original i veritable, en una experiència lluminosa i directa percebuda en el món natural. Com hem dit, aquest tipus de vivència és el que Grotowski anomena experiències directes de l'origen i així la continua descrivint en el text:

Més tard, quan vaig començar a conèixer alguna cosa sobre el taoisme, vaig poder comprendre millor el que acabo de dir: que la meva relació amb el pomer em transportava a algun altre lloc. En la tradició taoista hi ha un motiu que discrimina el que és natural del que és de la font, *fontal*; per ser més precís diré que el que és natural ens porta vers el que és fontal. Citaré de memòria un text significatiu —tal com el recordo de diferents traduccions:

⁴⁰³ «All these experiences became a part of what can be called my originary standpoint.» Citat per Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p. 17. Aquesta frase es va suprimir en la darrera versió del text «Teatre de les Fonts».

⁴⁰⁴ Grotowski en el film *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, mostra el lloc exacte on es trobava el pomer. [00:22:10].

⁴⁰⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 143.

La llum de la naturalesa retorna la seva brillantor cap al que és fontal, cap al que és originari.

L'empremta del cor plana en l'espai; la resplendor de la lluna brilla en la seva puresa.

La barca de la vida ha arribat a la seva riba; la llum del sol resplendeix engegadora.

No importa que la meua història parlés de l'arbre. [...] Algú pot ser transportat per la llum del sol; algú altre, per la llum de la lluna; algú altre encara, «per la llum de la naturalesa». El fet és que «la llum de la naturalesa» no ho és tot. «La llum de la naturalesa retorna la seva brillantor cap al que és fontal, cap al que és originari.» Quan una cosa així li passa a un ésser humà, aleshores, com es diu en diferents tradicions, «l'empremta del cor plana en l'espai».⁴⁰⁶

El fragment citat de manera lliure per Grotowski pertany al *Tractat del Hui-ming ching*, text espiritual clàssic xinès taoista del mestre Liu Hua-Yang, escrit el 1794.⁴⁰⁷ Està considerat una important guia pràctica per a la Unitat primordial original amb la Font. Text amb una forta influència budista, en la que es descriu el viatge espiritual integral i el procés de transformació espiritual complet, considerat l'ensenyança secreta del camí del Buda. *Hui-ming* significa unió de l'esperit de saviesa —la saviesa és el veritable coneixement, el coneixement de la nostra naturalesa original— i l'energia vital primordial —la manifestació de la Font Original en el món. És a dir, la unió dels dos aspectes de la realitat, la unió de la nostra naturalesa veritable de presència conscient i de la nostra experiència humana o el que anomenem «vida», que segons el text, han de ser cultivats simultàniament. Aquest es considera el gran secret d'aquesta ensenyança.

Grotowski ens indica en el seu comentari exactament la mateixa unió: «el que és natural ens porta vers el que és fontal». El que és «natural» —es refereix al món, a la nostra percepció del món o la nostra experiència humana— ens retorna vers el que és «fontal», és a dir, a la Font, a l'Origen, al Si mateix etern, amb el que ens fem u. Grotowski ens està indicant que en el món manifestat podem trobar una via de retorn a la Font, a la nostra condició original. Aquesta és la via que explorarà majoritàriament en el Teatre de les Fonts, la via tântrica d'entrega plena a l'energia primordial vital. Vivència que com veurem ens pot possibilitar l'experiència de l'origen, l'experiència del Si mateix.

⁴⁰⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 144.

⁴⁰⁷ Cf. Liu HUA-YANG, *Cultivando la energía de la vida: traducción y comentarios del Hui-ming ching. Texto clásico taoista del maestro Liu Hua-Yang*, Eva Wong (traducció del xinès i introducció), Arkano Books, Móstoles, 1999.

Quan retornem a la Font es produeix, tal com indica el *Hui-ming ching*, la unió de l'energia vital o la vida, amb la Font, l'esperit de saviesa, la nostra naturalesa original i veritable. Com veurem, aquest procés d'unió per ser totalment ple i complet implicarà el nostre retorn o unió en els dos sentits —que d'altra banda estan totalment interrelacionats i retroalimentats—, en la direcció i profunditat de la Font i en la direcció i l'entrega en el món-experiència humana-vida. Com indica Grotowski, en el món podem trobar una via vers la unió amb la Font. I un cop establerts en la Font caldrà una entrega oberta i plena al flux de vida que es manifesta en el món per tal que la nostra experiència objectiva o vida quedi amarada per les qualitats inherents en la Font i puguem experimentar la plenitud original en la presència del contingut de la nostra experiència del cos-ment-món. Aquest és el viatge espiritual advàitic vers la plenitud original, la totalitat que inclou la veritat no-dual original que som i la nostra experiència humana d'aquesta mateixa veritat o realitat percebuda des de la nostra perspectiva localitzada en el cos-ment. Aquesta és també l'ensenyança transmesa en el *Hui-ming ching*.

Quan sentim la unitat amb l'experiència dels objectes i éssers del món —el que anomenem la nostra experiència objectiva— estem sentint en realitat la nostra naturalesa veritable i quan sentim la unitat amb la Font, estem sentint també la nostra naturalesa veritable. La unitat en un sentit «cap a fora» vers el món o en un sentit «cap a dins» vers la Font, ens porta al mateix reconeixement. Quan sentim la unitat en els dos sentits estem sentint veritablement la plenitud original. L'espai que sentim que som, espai il·limitat de presència conscient, és el mateix espai que l'espai de l'univers. No hi pot haver dos espais, ja que no són espais limitats. Solament hi ha un únic espai, indivisible i infinit. D'aquesta manera —sent aquesta la nostra experiència— hi ha una completa absència de distinció entre el nostre ésser, l'espai conscient il·limitat que som, i l'ésser infinit de Déu. Ésser no es refereix a un ésser-objecte sinó al fet de ser. Com veurem, en la no-dualitat els noms esdevenen/passen a ser verbs. El fet de ser no té límits. I sent il·limitat, només hi pot haver un ésser. No hi ha éssers individuals. L'entitat individual que creiem ser i l'entitat universal o Font són la mateixa entitat. Allò que som i la Font són u, no dos units, sinó una sola cosa. En la tradició cristiana: «Jo i el meu pare som u».

El viatge de retorn a la Font en realitat més que un viatge és una realització, un adonar-se; no és un viatge en la dimensió horitzontal sinó en la dimensió vertical de l'ésser. I en aquesta dimensió aprofundim i aprofundim en l'expansió infinita de l'Ésser. Per això moltes vegades

es diu que és un camí sense camí (*a pathless path*) o una no-pràctica. La separació entre nosaltres i la Font o Déu, o entre nosaltres i l'univers-món-altre és tan sols una creença. És com una línia dibuixada a la sorra, que en realitat no separa cap cosa de cap altra. Tot és fet de sorra. Aquesta és la veritat no-dual que reconeixem en el cor o nucli profund de totes les grans tradicions religioses i espirituals i que Ramana viu de manera espontània als setze anys.

Així, el «viatge» de retorn a la Font és només la meitat del camí, tal com també indica el *Hui-ming ching*. Per arribar a la veritable plenitud, un cop establertes en la nostra Font, el Cor de consciència pura no-dual o Déu, en un acte inclusiu amorós o tântric, haurem d'abraçar la manifestació —que és l'aparença de la realitat que som, percebuda i filtrada a través del nostre cos-ment en la forma que anomenem «món»— amb una entrega plena i incondicional al flux de vida que prové de la Font que som i que es manifesta com a cos-ment-món. Aquest abraçar ple i incondicional, sense deixar de ser l'espai obert i lluminós de consciència pura, sense deixar de sentir l'espai de presència conscient que som i sense retornar a l'hàbit de sentir-nos localitzades i concretes en el cos-ment, permet que la llum de la consciència que som banyi la nostra experiència humana i brilli la realitat infinita en el món manifestat, i que les qualitats de pau, amor, felicitat, joia i llibertat inherents a l'espai infinit i etern del Cor que som, impregnin amorosament la nostra experiència objectiva. El terme sànscrit que defineix aquesta condició original i integral del nostre ésser, en la que queden inclosos tots els camps de la nostra experiència, utilitzat per Ramana i que també utilitzarà Grotowski, és *sahaja*.

Retornem a la nostra condició original, a *sahaja*, i hi arribem a través del camí advàitic integral, via espiritual inclusiva totalment entrelaçada amb la nostra experiència en el món, en la que estan presents al mateix temps els dos pols imprescindibles en la recerca de Grotowski, el «fontal» i el «natural» o en altres paraules, la veritat i la vida, la nostra naturalesa veritable de presència conscient i la nostra experiència humana. Dos aspectes d'una mateixa realitat totalment interrelacionats i retroalimentats, i completament abraçats. Dos aspectes del mateix procés. La via del coneixement i la via de l'amor, la profunditat i l'entrega, dues vies interrelacionades i inseparables, que com diu el mestre Ramana només podrem transitar si no les separem una de l'altra. Veritablement, una no pot ser sense l'altra.

Així, establertes en la nostra condició original, retornem després al món en una unió en la que descobrim que el que som essencialment i el que el món és essencialment és una única i mateixa realitat, en l'experiència de plenitud joiosa original, experiència de la totalitat no-dual.

Només si ens mantenim establertes en la llum de la Font, sentint i sent la nostra naturalesa veritable de presència conscient, podrem percebre la presència de l'Ésser infinit de Déu en el món manifestat. Podrem veure que el fenomen o experiència no està separat de l'Ésser, no és alguna altra cosa que l'Ésser. I l'experiència ja no tindrà la capacitat d'enfosquir, de velar el nostre ésser sinó que brillarà resplendent amb la llum de la Font. Ja que no era la manifestació la que velava la Font sinó la nostra creença en la separació, en la dualitat. Descobrim que l'Ésser impersonal i infinit que som no és solament transcendent a tota experiència, sinó que és immanent en tota experiència. Aquesta és l'experiència de la plenitud no-dual original, viscuda en tots els camps de la nostra experiència. És la via advàitica integral que Grotowski transita al llarg de tota la seva vida en el seu camí espiritual seguint les ensenyances de Ramana.

El fragment del *Hui-ming ching*, llibre dit també de la consciència i la vida, triat per Grotowski per il·lustrar les seves experiències espontànies de plenitud no-dual original d'infantesa, correspon al text que acompanya la setena il·lustració del llibre, que simbolitza concretament la fase del retorn a la Font en el viatge espiritual. La imatge ens il·lustra la postura de meditació assegurada enfront d'una paret i simbolitza el gir des del món de l'aparent multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers vers la Font, vers un mateix, en la direcció oposada al món manifestat, deixant de costat el contingut de la nostra experiència i en canvi dirigint-nos i submergint-nos a dins i avall, en la profunditat i l'expansió infinites de l'Ésser. El fragment són quatre expressions que acompanyen la il·lustració, de les quals Grotowski només en cita tres.

La primera expressió, que no apareix en la cita de Grotowski, enuncia el viatge des del món de la forma, de la manifestació, vers la no forma, la Font, la llar sagrada, la llar de l'infinit, la porta original, la terra de la gran felicitat, buida de formes. En un espai infinit no hi pot haver cap forma ja que aquesta delimitaria l'espai, cessant aquest de ser infinit. En el retorn a la Font, passem doncs de la forma a la no forma, a allò que no té dimensions. La segona expressió, primera en la cita de Grotowski, originalment ens diu que «la llum de la naturalesa original irradia dins per retornar al seu veritable origen».⁴⁰⁸ El text ens està indicant el camí de retorn a l'origen, la Font, a través de sentir «la llavor de la llum rebuda de Déu» o la presència de Déu en nosaltres. Sentir allò que som veritablement, via vedàntica, sentir qui

⁴⁰⁸ «The light of the original nature radiates within to return to its true origin.» Liu HUA-YANG, *Cultivating the Energy of Life. A translation of the Hui-ming ching and its commentaries* by Eva Wong, Shambala Publications, Boston, 2013, p. 32. (Traducció de l'autora).

sóc jo. Grotowski però en aquesta fase del seu camí està explorant el camí de retorn a la Font a través de l'entrega tântrica a la nostra experiència del món i ho veiem en la seva traducció lliure d'aquesta primera expressió dient que és la llum que percebem en la nostra experiència de la naturalesa, és a dir, del món, la que retorna la seva brillantor cap a la Font Origen.

Grotowski ens està indicant que la llum de la Font, la llum de la consciència, percebuda en la seva manifestació en el món és una via de retorn a la Font, a l'Origen, al Si mateix. La llum, és a dir, la llum de la consciència o de la nostra naturalesa original⁴⁰⁹ que fa cognoscible la nostra experiència del món prové de la Font de consciència pura, infinita i eterna, de l'Origen. Reconèixer la llum de la consciència, la llum del conèixer, en la nostra percepció del món, és a dir, reconèixer la realitat infinita del món manifestat és la via de retorn a la Font, a la realitat suprema, origen de tota la creació manifestada, font de consciència pura, eterna i infinita. Per això, sent així, en un acte d'entrega plena tântrica al flux de vida en la que es dissol la separació, la llum de la naturalesa ens retorna a la Font Original. En aquesta entrega incondicional a l'experiència, entrega plena al corrent d'energia vivificant, es dissolen les resistències que sostenen la identitat il·lusòria de l'ego i la ment es relaxa en la seva font descobrint-se que la seva naturalesa veritable és consciència. En aquesta entrega es dissol l'ego, és a dir, es dissolen les limitacions autoimposades en la nostra ment i ens expandim en l'oceà de consciència que banya per complet la nostra experiència del món. En l'entrega, participant en la vida plenament, no com un fragment entre altres fragments, sinó com amor, íntimament u amb tots els aparents objectes i éssers, les limitacions de la ment es dissolen i és revelada la nostra veritable naturalesa de consciència pura il·limitada. Aquesta via de retorn a l'Origen no es realitza a través de l'esforç o la disciplina sinó de l'amor i l'entrega. La via advàtica integral de Ramana i que segueix també Grotowski és l'únic camí espiritual on no es manté l'aparent existència del subjecte separat de l'experiència. Veurem però que aquest objectiu no s'assolirà en aquesta fase de la recerca.

La següent expressió, citada per Grotowski en el text, ens està indicant que en el retorn a la Font ens alliberem dels límits autoimposats per la creença de ser el «jo» personal separat, i en aquest alliberament, anomenat interior, el que som, el «Cor» diu Grotowski, «plana en l'espai» lliurement. En la versió anglesa d'Eva Wong s'utilitza la paraula «*mind*» ('ment') i no «Cor». Grotowski, utilitzant la paraula «Cor», seguint l'ensenyança de Ramana i no la taoista, està

⁴⁰⁹ «La luz de la naturaleza original irradia al interior para retornar a su verdadero origen.» Aquesta és la traducció espanyola d'aquesta expressió, a partir de la traducció de la versió anglesa d'Eva Wong.

emfatitzant la nostra naturalesa veritable segons la tradició advàitica, a diferència de la traducció de Wong que amb la paraula «ment» està emfatitzant l'aspecte limitat de la consciència. Però per arribar de totes dues maneres al mateix lloc. Tant el que som, el Cor de la consciència, com el que creiem ser, la ment, alliberats de les limitacions personals, permet que la nostra identitat veritable de presència conscient sigui revelada. Revelada com a espai infinit. I en la seva unió-dissolució en l'espai infinit de consciència, la seva empremta plana en l'espai. I la «lluna», manifestació de la Font, ara totalment transparent a la seva essència, «brilla en la seva puresa».

En la nostra unió en i com l'espai de presència conscient, la manifestació brilla immaculada amb la llum de la Font, de la seva essència. Alliberats de la creença de ser una entitat personal limitada, la manifestació revela la seva realitat única no-dual i ja no té la capacitat que li havíem atorgat de velar la realitat sinó que brilla esplendorosament en ella. Establerts en la pau de la Font com a presència conscient, la manifestació —cos-ment-món— se'ns presenta totalment transparent a la llum de la consciència, a la llum de la Font. I així la llum de la consciència brilla en el món i el món es converteix, tal com clamava Grotowski, en un lloc per a la veritat. El Cor, allò que som essencialment, alliberat de l'aparent localització en el cos-ment, deixa la seva empremta que «plana lliure per l'espai», fent-se u amb la divinitat manifestada en l'univers, i experimentem la no-dualitat original. Aquesta és l'experiència espontània de l'origen que viu el jove Grotowski en diverses ocasions a Nienadówka, a través del vincle sagrat amb el pomer, en la vivència lluminosa corrent pels camps daurats plens de flors blaves... El seu anhel és viure en aquesta plenitud joiosa i serena que intuïtivament reconeix com el seu estat natural. Enamorat del perfum de la Font-Cor-essència, felicitat inherent i sempre present en la nostra naturalesa veritable, tastada en aquestes experiències reveladores, retornar a la seva condició original i veritable serà la seva gran motivació i constituirà el seu viatge espiritual. Com diuen repetidament tant Ramana com Grotowski, l'acompliment de la nostra vida és arribar a la Font.

Tal com indica la darrera expressió que cita Grotowski, expressió que finalitza la fase del retorn a la Font en el text taoista, en el viatge espiritual a través del camí de retorn vers el nostre ésser veritable, que duem a terme en i a través de la nostra experiència humana —procés simbolitzat com la «barca de la vida» que creua l'oceà de naixements i morts per arribar a l'altra riba—, finalment arribem al nostre destí, la Font Origen o Começament: el lloc d'on

venim i d'on emergeix i retorna tota la nostra experiència objectiva; aquesta és la nostra llar veritable on es revela esplendorosa la consciència pura i resplendeix engegadora la seva llum.

El «sol» que resplendeix engegador és la imatge de la llum de la consciència pura, que com el sol il·lumina per si mateixa, és font de llum i de vida. De la mateixa manera que tots els objectes brillen amb la llum del sol, la nostra experiència brilla amb la llum de la consciència. Sense la consciència no hi hauria experiència. La natura és il·luminada o feta visible per la llum del sol i de manera anàloga la consciència il·lumina o fa cognoscible la nostra experiència. La llum que il·lumina tota percepció. El sol s'utilitza molt sovint com a analogia de la consciència pura. Si seguim enrere la llum del sol reflectida en la natura, ens portarà vers la seva font, el sol; com diu Grotowski, «la llum de l'inici».⁴¹⁰

A través de la llum en la natura, és a dir, de reconèixer el fet de ser conscient que fa cognoscible la nostra percepció, podem fer el camí de retorn a la font original, reconeixent que tot el que hi ha en la nostra percepció és el fet de ser conscient o consciència no-dual original. Com ens indica Ramana, si fem el viatge enrere vers la font de la nostra atenció, vers la font del «jo», arribem a la presència conscient, il·limitada i sempre present, que som. De la mateixa manera, l'analogia del text taoista ens està indicant que el reconeixement de la llum de la consciència que fa cognoscible la nostra experiència humana pot ser una via de retorn a la font d'aquesta llum, és a dir, a la font de consciència pura.

Grotowski indica en el text de les Fonts que hi ha altres tradicions que també parlen de l'experiència de l'alliberament de les limitacions personals il·lustrada amb la imatge de «l'empremta del cor que plana en l'espai». En el seminari de 1982 a Roma parla extensament del «cor» com a centre profund en nosaltres, el centre espiritual, fent referència a l'ensenyança de Ramana Maharshi i als Pares del Desert i l'Hesicasme, distingint-lo clarament tant de l'òrgan físic com de les emocions. Relaciona el Cor amb l'espai de consciència pura, espai més íntim en nosaltres però al mateix temps infinit. Quan el Cor s'allibera de les limitacions es revela com a espai infinit. En aquella ocasió utilitza aquesta imatge: «Dins la gàbia del pit, hi ha el cor, ocell que cal alliberar, per tal que voli en l'espai lliure.»⁴¹¹ Aquesta és la imatge de l'alliberament de la nostra identificació i aparent localització en el cos-ment. El vol en llibertat

⁴¹⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 8. (Traducció de l'autora).

⁴¹¹ *Ibid.*, p. 184. (Traducció de l'autora).

en l'espai simbolitza el retorn del què som a l'espai infinit de consciència, que també s'anomena divinitat o Font.

I conclou Grotowski aquest primer punt del text del Teatre de les Fonts, que el món manifestat no ho és tot. La nostra experiència humana no ho és tot. Hi ha la nostra experiència humana però hi ha també la Font, l'Origen, la nostra naturalesa veritable, allò que som essencialment, originalment. I repetirà i repetirà Grotowski, expressat de maneres diferents, que cal retrobar l'atre pol. El pol de l'Ésser que som. Retornar a la Font. La recerca s'anirà afinant en aquesta direcció, centrant-se en l'itinerari interior vers l'Ésser en la darrera fase de la recerca.

Grotowski ens està indicant repetidament que a part del món manifestat hi ha també la seva realitat o origen, la Veritat. Ens hem perdut en la nostra experiència, en la nostra identificació amb pensaments, sensacions, emocions i percepcions, d'aquesta manera oblidant qui som ha aparegut la identitat il·lusòria que anomenem «persona» i que erròniament creiem ser. Les creences cobreixen, filtren i velen la nostra experiència directa de la realitat, la Veritat, experiència de l'Origen que Grotowski intentarà recuperar en la seva exploració.

Amb la creença de ser el cos-ment hem permès que les capes d'experiència velin la nostra percepció de la Font, de la realitat, en nosaltres mateixos i en la nostra percepció del món. A través de la conceptualització de la realitat ens hem separat de l'Origen, de l'original, i hem oblidat qui som. El retorn a la nostra condició original a través de la unió amb el flux diví o fontal-originari manifestat en el món serà l'experiència clau d'aquest període. El missatge de Ramana i que el seu deixeble Grotowski recull i continua és que cal que retornem a la Font, a l'Origen i descobrim la nostra identitat veritable. En el Teatre de les Fonts cerca i explora diverses vies pràctiques per arribar a aquesta experiència de la nostra condició original.

Tot el text del *Hui-ming ching* és una guia pràctica que il·lustra de manera simbòlica i amb la seva coloració cultural budista-taoista, la via advàitica integral, amb el seu aspecte vedàntic de retorn a la veritable Font Origen en nosaltres, consciència no-dual, i el seu aspecte tântric d'entrega plena al flux de vida. Sobretot remarcant aquest darrer aspecte ja que el mestre taoista afirma que aquest aspecte d'integració del camí espiritual en la vida s'ha perdut en moltes ensenyances i insisteix que tant s'ha de cultivar la naturalesa original, la Font, com la vida, la participació en la vida des de la Font. Aquesta és l'ensenyança veritable, l'ensenyança

completa en la que la naturalesa original i la vida són u, diu el text. És exactament el mateix que ens diu la via integral de l'Advaita Vedanta. És l'ensenyança profunda que es troba en el cor de totes les grans tradicions espirituals. És l'experiència de la no-dualitat a la que totes les tradicions assenyalen, experiència que genuïnament ha d'incloure tots els camps de la nostra experiència. Un cop ens hem establert en i com l'espai de presència conscient no-dual, la nostra expansió en la Font haurà d'incloure la vida per descobrir la realitat en el seu cor i experimentar la no-dualitat original.

Justament la vuitena i darrera il·lustració del text del mestre Liu Hua-Yang simbolitza l'establiment en la Font i el retorn a la vida mantenint-nos en la quietud de la Font, permetent que la vida flueixi lliurement en aquesta obertura silenciosa i calmada, serena, descobrint que tot és una sola substància, consciència no-dual infinita i indivisible. En el nostre establiment en la Font, tot apareix tal com és, infinit. L'espai de consciència no-dual, obert i buit, es manifesta en el món com la llum del conèixer. Quan nosaltres ens hem desidentificat del subjecte separat de l'experiència i no estem per tant establerts en la identitat d'aquell que coneix l'experiència, sinó que estem establertes en la Font de consciència pura o conèixer, ens experienciem com el flux il·limitat de conèixer o consciència, en el que el subjecte que coneix i l'objecte conegut s'han dissolt. Subjecte i objecte s'han fet u en l'espai infinit i etern de consciència no-dual. En la nostra experiència ho vivim com una dissolució expansiva en l'espai de consciència i com una entrega plena i amorosa a tota la nostra experiència humana; al flux de vida, al flux de percepció, al flux de consciència. Aleshores tot reflecteix i revela la seva realitat infinita, es revela que tot és consciència.

Aquesta és l'ensenyança secreta del Budisme i el Taoisme, anunciada en el text com «la via de la recuperació de la vida i del retorn a l'origen». Totalment d'acord amb la no-dualitat entre la nostra naturalesa veritable de presència conscient, eterna i infinita, i l'activitat o modulació d'aquesta consciència que som, manifestada, i percebuda a través del cos-ment, en l'aparença del món en les quatre dimensions que coneixem. I el món manifestat ara resplendeix amb la claror de la Font. En el buit de la Gran Expansió, diu Liu Hua-Yang, «el espíritu celeste brilla». «Cuando las nubes se dispersan, el cielo es azul y la montaña está despejada. Al retornar a la vida en la calma *chan*, la luna llena está sola.» Només hi ha Lluna, tot és claror, tot és llum, no hi ha res més. Tot és consciència. Diu el mestre taoista, «En la quietud del *Chan* sentirás una felicidad y una dicha profundas». Aquesta és l'experiència joiosa

i serena de la no-dualitat original a la qual assenyalen totes les grans tradicions. Tot és llum o tot és el rostre de Déu, com també diuen els sufís, assenyalant la mateixa Veritat.

El maig de 1982 a Roma, en una de les sessions del seminari a La Sapienza, Grotowski relaciona el mateix fragment del *Hui-ming ching* amb l'experiència advàitica de reabsorció del cos-ment en l'Origen-Font, tractada també en diferents tradicions.

Hi ha alguna cosa que podem anomenar «l'original» i que amb el desenvolupament de la nostra consciència pensant i enregistrent vam començar a rebutjar. [...] I això està molt lligat a la manera com nosaltres ens desconnectem, ens separem de «l'original».⁴¹²

Veiem com segons Grotowski és certament l'aparició de la ment —la «consciència pensant i enregistrent»— és a dir la nostra identificació amb les limitacions del cos-ment, la que ens ha separat i allunyat de l'Origen, d'allò que som originalment, essencialment, veritablement. Creient que som el cos-ment ens hem separat d'allò que som originalment, creient que som alguna altra cosa que la nostra condició original. I continua:

Parlem de «l'original». Aquesta noció existeix de manera molt forta en altres cultures. Hi ha tota una noció extremament forta en la cultura xinesa de «l'original», especialment en el taoisme. Recordo un text del qual us vull fer una citació. Potser la canvio perquè la dic de memòria. És un vell text xinès en el qual es fa la distinció entre la natura i l'original. Diguem que l'original és l'arrel de la natura i l'arrel també de la naturalesa humana. És l'arrel, simplement. Diu així: «la llum de la natura reenvia la seva brillantor vers l'original, el primordial.» I després hi ha una llarga sèrie d'imatges on es parla d'una barca de la vida que travessa les aigües per tocar l'altra riba. Però es repeteixen certes imatges precises. Es diu: «la llum de la lluna brilla esclatant», «La llum del sol», etc. La llum de la natura reenvia la seva resplendor vers l'original. Teniu la noció [de l'original] en el zen xinès on s'utilitzen certes terminologies sànscrites. Es diu per exemple: *svabhava*. *Sva* vol dir propi, allò que et pertany. I *bhava* es tradueix normalment com a *the mood*, però el significat real en sànscrit és allò que esdevé, allò que comença a ser. Es diu que tota la resposta està en *svabhava*, que la il·luminació ja està en el teu *svabhava*, la realització ja existeix en el teu *svabhava*, en la teva manera de començar a ser. El que alguns tradueixen: «en la teva pròpia naturalesa». Però obliden la subtil diferència entre «la natura» i «l'original». [...] A l'Índia això s'anomena *sabhaja*; això vol dir alguna cosa que ja es té quan es neix. En el vudú haitià això s'anomena *Guinée*. Aquest mot, «*Guinée*», és un mot clau i és de tal manera arrelat en tots els pobles i

⁴¹² Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 263. (Traducció de l'autora)

funciona de manera talment neta, que Haití ha estat el sol país en el món on no vaig tenir cap problema per explicar a la gent què és el Teatre de les Fonts. Els hi vaig dir, es refereix a *Guinée*. És cercar *Guinée*. [...] La paraula *Guinée* funciona exactament com el lloc i la referència a «l'origen». És «l'origen» mateix. Això és *Guinée*.» [...]

Alguna cosa molt profunda i original.⁴¹³

L'experiència de l'origen —*sabhaja*, *Guinée*, *svabhava*— que com diu Grotowski és l'objectiu de la recerca en la fase del Teatre de les Fonts, és l'experiència de sentir i ser la nostra naturalesa original, despullada de les qualificacions i limitacions superposades a aquesta experiència, despullada de les capes d'experiència que cobreixen l'experiència profunda i original de simplement ser. Aquesta és la realització del Si mateix, de la nostra condició original; tal com indica també el terme *Swabhava Samsthitih*, 'consciència de l'Ésser com l'Ésser'.

En la majoria dels casos la nostra experiència del què som —espai de presència conscient obert i acollidor— està barrejada amb allò del què som conscients: pensaments, sentiments, sensacions, percepcions, accions, relacions. Per aquesta raó creiem i sentim que som una barreja de consciència més pensaments, imatges, sensacions i percepcions. Aquesta barreja de la consciència que som més els objectes de la nostra experiència produeix l'entitat il·lusòria del «jo» separat o la persona, finita i temporal, que la majoria de la gent creu i sent que és. Així el retorn a la Font, a *sabhaja* o *Guinée* o *svabhava*, que ens indica Grotowski, significarà destil·lar en nosaltres la nostra naturalesa essencial de tot allò superflu o afegit.

En aquest període, Grotowski explorarà majoritàriament la via d'entrega tântrica al flux de vida com a possibilitat de retorn a la Font Origen. El perill, reconegut per Grotowski posteriorment,⁴¹⁴ és que el predomini de l'aspecte vital pot bloquejar en la dimensió horitzontal. Dificultat que el recercador polonès expressarà com a quedar-se limitat en el pla horitzontal i no emprendre el vol per sobre d'aquest.

La Font, com hem dit, és anterior a la ment. És amb l'aparició de la ment que apareix la dimensió horitzontal del temps. Temps lineal que va del passat al futur. La Font, sent anterior a la ment, es troba fora del temps, en l'ara etern, la dimensió vertical de la profunditat del nostre ésser. És a dir, el perill que indica Grotowski es refereix a quedar-se atrapat en la

⁴¹³ *Ibid.*, p. 263, 264, 265. (Traducció de l'autora)

⁴¹⁴ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 211.

intensitat de la dimensió horitzontal del temps, identificats amb el «jo» personal i perduts en la nostra experiència humana, i no fer en canvi el següent pas, enrere i a dins, descobrint la nostra identitat veritable, que permetrà aparèixer el flux de l'experiència com una modulació de l'espai il·limitat de presència conscient que som. Passant d'estar perduts en el flux d'experienciar, a sentir i ser conscientment l'expansió infinita del nostre ésser vibrant com el flux d'experiència. Passant de l'experienciar al ser; submergint-nos en l'expansió de l'eix vertical, de la profunditat de l'Ésser, que abraça la totalitat, en la que experienciem un tast d'eternitat.

En l'entrega tântrica al corrent de vida, subjecte i objecte aparents esdevenen u. Experienciar i ser es reconeixen com a u, però no u experienciar sinó u ser. Aquest és el Si mateix únic; això és el Cor. Si no hi ha hagut un reconeixement de la nostra naturalesa veritable abans, fàcilment ens perdrem en l'experiència, perdent el centre, en lloc de que l'experiència es perdi en nosaltres, mantenint-nos aleshores com a espai obert de presència conscient. Cal sentir conscientment l'espai de presència conscient que som, si no, es podria entrar en un estat de quietud interior i tocar momentàniament la nostra naturalesa veritable però finalment passaria inadvertit. Aquest serà el perill al que feia abans referència Grotowski i que efectivament es convertirà durant aquest període de treball en el veritable obstacle per al cercat establiment en la Font. Fet que farà reconduir la recerca finalment vers l'exploració de la verticalitat. En aquesta profunditat és on resideix la pau que anhela.

En el període 1976-1982, en la inclusió del cos i del món en la via espiritual que explora, Grotowski cerca accions dinàmiques per obrir-se al flux diví, vivificant, manifestat en la nostra experiència i que prové de la font divina, com a via de retorn a la nostra naturalesa essencial, a l'experiència de ser allò que veritablement som. L'objectiu és experienciar l'essència o Déu en el cor de l'experiència humana. Exploració iniciada en la fase anterior — «via del coneixement essencial» durant el període parateatral— que considerava el primer pas «per ser allò que som», amb l'anhel de trobar Déu en la comunió amb l'altre i en la comunió amb el món. En aquest període, el «segon pas» vers allò que som, aprofundirà en la via de la comunió amb el món.

En aquesta comunió tântrica no ens separem com a consciència pura, sinó que anem vers l'experiència: el pensar, sentir, veure, escoltar, tocar... En la que com sabem hi ha només pensar, sentir, percebre... Però com hem dit, és més que això. Tot el que hi ha per a un

infant és escoltar, sentir, tocar, tastar... Però no parlem aquí de tornar a l'estat preverbal del nen, i aquest és un error que té a veure també amb el perill que indicava abans Grotowski, molt comú en una interpretació superficial de l'ensenyança, en la que no s'ha comprès en absolut l'objectiu fonamental de la recerca: descobrir, sentir i ser la nostra identitat original i veritable de presència conscient, infinita i eterna. I per tant s'ha d'anar amb compte de no perdre's en el mirar, sentir, tocar, olorar... perquè aleshores no hi ha centre, no hi ha ésser... Has d'anar més lluny que això, si no, retornes a la manera com un infant experiència. Però com descobrirà Grotowski, cal haver anat molt profund en el reconeixement del nostre veritable ésser i estar-hi plenament establerts per abraçar l'experiència des del centre del nostre ésser i mantenir-nos-hi. I així ens ho recorda el missatge advàitíc del seu mestre, que l'acompanyarà en tota la seva recerca i que s'anirà aprofundint en ell i anirà permeant la seva comprensió per arribar finalment a la seva culminació en la fase final de la seva trajectòria:

La meta es morar en la fuente de la mente y ser consciente de lo que uno realmente es, retirando la atención y el interés de lo que uno no es.⁴¹⁵

Tot el text de les Fonts es desenvolupa entorn de la possibilitat de retornar a la Font i viure l'experiència de l'Origen. Veurem al llarg del capítol com es desenvolupa l'exploració del retorn a la Font Origen a través de les vies tântrica i vedàntica en aquesta fase de recerca.

Continuant amb les experiències que conformen les arrels de la seva recerca essencial,⁴¹⁶ i abans de passar a l'experiència fonamental en el seu camí personal espiritual, en el text dels orígens⁴¹⁷ Grotowski vol deixar clar el seu posicionament davant d'altres tradicions. La gran tolerància religiosa de la seva mare, gairebé desafiant per a l'església catòlica polonesa d'aquell moment, —com una serenitat lluminosa que compara amb la immersió de Ramana en la llum de l'inici, en la comunió en el Si mateix— va provocar en ell una obertura natural davant de totes les tradicions. Però sobretot li va permetre la claredat necessària per reconèixer que totes les grans tradicions religioses estan connectades, són com «una comunitat de diferents tradicions que no estan en contradicció sinó que són simplement diferents vies o camins de recerca de l'essencial, la llavor de la llum, allò comú, allò que és anterior a totes les

⁴¹⁵ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 85.

⁴¹⁶ Per tenir una informació completa sobre aquesta qüestió concreta ens hem de referir a tots els documents clau que ja hem esmentat: *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980, La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel, Technique originarie dell'attore* i *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abbrne*, on trobem explicacions complementàries essencials més detallades i clares que completen la informació sintètica del text «Teatre de les Fonts».

⁴¹⁷ El Teatre de les Fonts s'ha traduït en algunes ocasions com a Teatre dels Orígens i com hem vist Grotowski es refereix a la Font com l'Origen.

diferències».⁴¹⁸ Grotowski mateix considera aquest reconeixement un factor molt important en la seva vida i un punt clau en el seu camí. Aquest reconeixement és determinant per iniciar i definir la que serà la seva recerca essencial personal vers aquesta veritat essencial i universal, que transmet Ramana en la seva ensenyança i camí que la mare ja li va saber indicar. Grotowski considerarà la seva mare com «la seva primera gurú»,⁴¹⁹ amb qui va visitar Arunachala, la terra del gran mestre, el 1976.

En les conferències parisines de 1997-98 Grotowski aclareix la important diferència entre la seva relació envers la figura de Jesús i la seva relació envers la figura de Ramana, ambdós descoberts durant la mateixa època. Els descriu com els seus mites personal i espiritual respectivament, sent aquest darrer, Ramana, el que veritablement el va fascinar i el va acompanyar en el seu viatge espiritual. En parla també com l'arrel mítica polonesa i l'arrel mítica hindú.⁴²⁰ La figura de Jesús, descoberta en la seva lectura en secret dels Evangelis a Nienadówka, no va ser mai per a ell una figura religiosa o divina. Es tractava més aviat d'una imatge humana, era la imatge de l'amic. L'amic dels necessitats, l'amic del cavall maltractat. Era la història d'una persona particular. La lectura en secret dels Evangelis el va influenciar a un nivell humà, professional, en la creació de les seves obres teatrals, especialment en *Apocalypsis cum figuris*. En canvi Ramana, tal com explica Grotowski, el va influenciar a un nivell profund, a un nivell espiritual i l'acompanyarà tota la vida.⁴²¹

Tenia més o menys nou anys, per alguna raó molt diferent vaig entrar violentament i profundament en les tècniques iòguiques —no en el sentit gimnàstic, sinó en el sentit profund—, tècniques hinduïstes. Això era una cosa a fer, era alguna cosa per viure, per mi, que em va donar una motivació que podem anomenar metafísica i no estava en contradicció amb l'amic del cavall. No. Eren només dues coses diferents. Diré que la cosa hinduïsta estava més a prop d'una experiència religiosa, arribar a un desenvolupament que en el meu llenguatge personal anomenaré vertical. Una tècnica iòguica.⁴²²

En aquesta obertura vers les diferents tradicions transmesa per la mare, en els primers anys de la seva formació es va interessar també pels moviments místics del judaisme, com la

⁴¹⁸ *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, [00:37:50]. (Traducció de l'autora)

⁴¹⁹ Juliusz TYSZKA, «Jerzy Grotowski in Copenhagen: Three Encounters with the Sage», *Mime Journal*. Vol. 25, article 4, juliol 2014, p. 65.

⁴²⁰ Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 12 gener 1998, 8ª sessió i 26 gener 1998, 9ª sessió.

⁴²¹ *Ibidem*.

⁴²² *Ibid.*, 12 gener 1998, 8ª sessió. [pista 10, 00:05:50] (Transcripció i traducció de l'autora)

Càbala i el Hassidisme. Va llegir fragments del llibre sant del Zohar ('resplendor'), que li van causar un fort impacte, on va reconèixer darrere la coloració cultural del text allò comú a totes les tradicions, i els rastres d'una possible via espiritual vers el nostre origen, vers la plenitud espiritual, vers la percepció directa o espiritual.

Però amb qui comença veritablement el seu viatge interior espiritual i l'acompanyarà en aquest camí durant tota la seva vida és Ramana Maharshi. Així com Jesús era la imatge humana, la seva imatge divina va ser Ramana, la «relació sagrada» diu Grotowski, el seu camí espiritual. Li va fascinar el pragmatisme i la claredat de l'apropament de Ramana vers l'ésser essencial, vers la Font Original. El pragmatisme de la seva tècnica interior. Segons Grotowski, es tractava clarament d'una «indicació del que un pot fer com a viatge personal o diguem interior, no importa com... vertical».⁴²³ És a dir, d'un camí pràctic i no de doctrines. Es tractava de tècniques concretes que possibiliten «sortir dels condicionaments del temps i l'espai ordinaris».⁴²⁴ Aquestes seran les tècniques espirituals que anomenarà de manera general «tècniques de les fonts», també «tècniques dels orígens» o «tècniques del començament», i que explorarà durant el Teatre de les Fonts.

3.1.3 Ramana Maharshi. L'inici del viatge interior

Arribem a la història de Ramana. Així explicarà Grotowski la seva descoberta de l'ensenyança del savi d'Arunachala.⁴²⁵ És la mare, Emília, profundament interessada per les tradicions de l'Índia, que arriscant la seva vida recorre vint quilòmetres en temps de guerra des del poblet de Nienadówka fins a la ciutat més propera, Rzeszów, per portar a casa el que Grotowski considera un dels tresors directes entregats per la progenitora: la traducció polonesa del llibre *A Search in Secret India* de Paul Brunton.⁴²⁶

⁴²³ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 9, 00:04:25] (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴²⁴ *Ibid.*, [pista 8, 00:05:28]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴²⁵ Per poder tenir una visió completa de la qüestió ens basarem, com hem dit, en tots els documents que conserven les declaracions directes de Grotowski sobre Ramana. Sent aquests: «Conversazione con Grotowski» (1975), «Teatre de les Fonts» (1979-1982), *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980* (1980), *Tecniche originarie dell'attore* (1982) i *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel* (1998).

⁴²⁶ Publicat en polonès el 1939 just abans de la guerra, amb el títol *Ścieżkami jogów* ('Els camins del ioga'), traduït per la polonesa Wanda Dynowska, coneguda com Uma Devi en la seva conversió a l'Hinduisme. Uma Devi també va traduir el llibre de Ramana Maharshi, *Les Ensenyances de Ramana Maharshi*, entre d'altres. Visitava Ramana Maharshi periòdicament al seu asram de Tiruvannamalai.

Va ser entre els nou o deu anys. En el mateix període vaig conèixer la història de Ramana. ¿Com va passar? La meva mare que tenia una mena d'ecumenisme gairebé desafiant, va voler que en aquella situació de perill, de morts cada dia, de pacificació... que jo i el meu germà tinguéssim alguna cosa per llegir, que no fos banal. Aleshores, un dia es va arriscar a anar a una ciutat a vint quilòmetres més o menys del poble on vivíem, i va trobar un llibre. Era l'edició polonesa del llibre de Paul Brunton [*A Search in Secret India*], que es deia en l'edició polonesa *En el camí del ioga*, que no és una mala traducció. Aquest llibre s'havia publicat just abans del començament de la guerra i gairebé tots els exemplars havien estat destruïts pels bombardejos. Però en van quedar algunes còpies. Un cosí de la meva mare, que era un gran bibliòfil, l'havia llegit i se'l va quedar i va dir: vull aportar això per als meus infants. Va ser més o menys el mateix període que la història dels Evangelis... Entre els nou i deu anys. El vaig llegir. El que em va impactar primer no van ser les altres històries hindús sobre gent estranya però fascinant, va ser el sufi i Ramana. La meva reacció va ser tan forta que vaig agafar febre. Van pensar que havia agafat alguna cosa perillosa. Després vaig començar a copiar el que Ramana havia dit a Brunton. I puc dir que llavors va començar el meu viatge. El meu veritable viatge interior. Va començar amb aquest llibre que la meva mare va portar arriscant, era arriscat en aquell moment aquell trajecte de vint quilòmetres. I això em va començar a acompanyar. [...] això em va acompanyar durant anys i anys, en el fons, fins ara. [1998]⁴²⁷

Com explicarà més tard, Grotowski descobreix en l'ensenyança de Ramana la possibilitat d'un retorn al nostre origen, i la possibilitat d'un «acompliment-realització vertical»⁴²⁸ o interior, és a dir, la possibilitat del viatge espiritual en la dimensió vertical o profunditat de l'Ésser, que ja ha intuït en les seves primerenques experiències essencials a través de la seva relació profunda amb l'entorn natural a Nienadówka. I així, tal com declara Grotowski, amb la descoberta de l'ensenyança advàitica de Ramana comença el seu viatge espiritual, la seva recerca essencial vers la plenitud original. Camí que transitarà durant tota la seva vida.

Grotowski queda completament fascinat per les paraules i figura de Ramana i copia totes les converses de Ramana amb Brunton que apareixen en el llibre i immediatament comença a practicar seguint les instruccions donades pel mestre. Un temps més tard escriu unes notes sobre la seva iniciació amb Ramana i sobre com practicar el camí interior d'indagació i establiment en l'Ésser (*Self-abidance*). Més tard llegirà també els llibres de les ensenyances de Ramana en anglès i diversos llibres sobre Ramana; a qui Grotowski reconeix com una

⁴²⁷ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:01:20-00:04:38]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴²⁸ *Ibid.*

encarnació divina, algú amb «una veritable grandesa. [...] Quan camina es veu que és com els reis mítics, és algú que té accés a alguna cosa molt alta... [...] el gran avatar, l'encarnació divina, el diví, Baghavan.»⁴²⁹

Aquest submergiment profund en l'ensenyança de Ramana Maharshi a una edat tan primerenca, en el que s'entrega incondicionalment al camí indicat per Ramana, li permetrà fer-se seva l'ensenyança i que aquesta impregni profundament la seva manera de pensar, de sentir, de percebre la vida, per posteriorment infundir-la amb les seves qualitats i habilitats particulars i comunicar-la d'una manera totalment nova i única. Així, la comprensió no-dual serà el fonament de la seva recerca i amararà completament la seva trajectòria.

En el joios descobriment del seu mestre, el seu germà Kazimierz fa una foto d'una imatge de Ramana i també de l'asram de Tiruvannamalai als peus d'Arunachala que apareixen en el llibre de Brunton, de les quals Grotowski mai no se'n separarà.⁴³⁰ El llibre de Brunton acompanyarà Grotowski durant tota la seva vida. Eugenio Barba, gran amic i col·laborador de Grotowski, ens deixa constància pública que l'any 1996 Grotowski li va dir que continuava considerant Ramana com el seu mestre interior.⁴³¹ Grotowski tenia traduccions del llibre de Brunton en diferents idiomes i feia llegir els capítols sobre Ramana a tot aquell que treballava amb ell.

Després de llegir el llibre, Grotowski —«en xoc, vaig agafar febre perquè va ser la reacció a alguna cosa molt forta»—⁴³² reconeix en les paraules del savi hindú el procés que havia viscut en les seves experiències espontànies de l'Origen amb el pomer sagrat. Grotowski sent que en els seus rituals sagrats en relació amb aquell arbre especial «hi havia alguna cosa al voltant d'això que no era habitual i que era el meu aspecte estrany. I amb aquest llibre va ser obvi que és alguna cosa normal. Que en alguns llocs persones coneixen alguna cosa sobre això i probablement en diferents llocs ho saben, i pot estar connectat amb cada tradició. Aquest va ser un punt crucial per a mi.»⁴³³

⁴²⁹ Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 5, 00:04:43]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴³⁰ Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, p. 66.

⁴³¹ Eugenio BARBA, *La tierra de cenizas y diamantes. Mi aprendizaje en Polonia. Seguido de 26 cartas de Jerzy Grotowski a Eugenio Barba*, p. 167.

⁴³² *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, [00:39:55]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴³³ *Ibid.*, [00:40:23]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Aquest «aspecte estrany» connectat amb les seves cerimònies rituals al voltant del pomer, comportament fora del convencional que posteriorment relacionarà amb la figura dels savis folls o iurodivi, es refereix al seu interès precoç per la connexió amb la profunditat, per la vida espiritual, pel retorn a la nostra condició original i veritable. Però no es tracta d'alguna cosa que pertany tan sols a una sola tradició, sinó d'allò que és l'essència de totes elles, aquella «llavor de la llum» comú en totes les tradicions i anterior a totes les diferències. I descobreix en el savi Ramana la imatge familiar del iurodivi, que el fa sentir que no està sol en la seva experiència sagrada, íntima i privada, i que és per a ell l'exemple clar del camí pràctic vers la plenitud original. Un camí net, despullat de doctrines i creences, que havia intuït en les seves vivències espontànies de la condició original que som, i que anhelava profundament. I així, la descoberta del savi del Mont Arunachala es converteix en la seva iniciació a la vida espiritual.

Vaig tenir la impressió de veure aquella muntanya, veure aquell home estrany. En el fons, sovint he mencionat durant les lliçons el fenomen d'un foll que és savi. Això va trobar la seva encarnació extremament desenvolupada a Europa, especialment a Rússia amb el iurodivi, aquell que al mateix temps és el foll, el sant... Francisc d'Asís, és també un iurodivi, és foll, feia coses inesperades, rares, contra les regles. [...] Existeix també, només per donar un exemple, en el zen, especialment al Japó, es diu el «foll del zen». Són savis que es comporten fora de les convencions. Que són diferents, que provoquen un procés en els altres a través de les seves diferències. Sí, per mi [Ramana] va ser la imatge del iurodivi. ¿Per què aquesta reacció tan forta? Suposo certament que em sentia físicament molt més feble que els altres nens i vaig cercar alguna cosa consistent, una mena de base, de suport, paradoxalment es pot dir que tenia la necessitat d'un fort ego, d'un «jo» fort. Però és també que vaig trobar certes experiències, feia certes coses que eren estranyes i jo no volia que ningú en sapigués res, perquè no pensessin que jo era foll. Com una mena de cerimònia al voltant d'un arbre... Amb aquest llibre vaig comprendre de cop, que no! hi havia també aquesta possibilitat. Hi ha aquesta possibilitat d'interessar-se per una cosa diferent de la que la gent s'interessa normalment i trobar un sentit consistent en això. Penso que això va ser com un suport psicoanalític, paradoxal, ego, d'una banda, però d'una altra banda va ser que la meua raresa no fos exclosa de l'ordre del món.⁴³⁴

Tot aquest aspecte estrany en ell, que en un inici no era per a ell alguna cosa de tot evident sinó més aviat com una intuïció, va trobar en l'ensenyança de Ramana un context natural on

⁴³⁴ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:04:57-00:08:22]. (Transcripció i traducció de l'autora).

desplegar-se i es va omplir de sentit. Grotowski considera aquests savis sants poc convencionals —iurodivi— com els veritables mestres.⁴³⁵ I així el camí de Ramana ressona clarament en ell i el reconeix directament com el seu propi camí interior.

Segons l'explicació de Brunton en el llibre, als disset anys Ramana es va unir a l'autèntica font del «si mateix», a la veritable essència de l'ésser. Aquest es convertirà en l'objectiu vital de Grotowski. L'experiència d'unitat que cercarà consistentment en el seu viatge interior.

La meva primera reacció en llegir el relat de Brunton va ser febre. Després vaig començar a copiar les converses d'aquest *iurodivi* amb els seus visitants. Aleshores, vaig descobrir que jo no era tan estrany com creia. Vaig descobrir que en algun lloc del món hi ha persones que viuen essent conscients de i profundament involucrades en una possibilitat estranya i no habitual. Això em va temptar poderosament, però al mateix temps em va posar, més o menys, en contradicció amb l'educació catòlica convencional. Però és ben possible que tot això que estic dient sigui ja una mena de racionalització i que, encara que tot el que va passar sota la influència d'aquest relat sobre el vell d'Arunachala m'obris un horitzó, al mateix temps, paradoxalment, estigues servint la meva necessitat d'autoafirmació, de desenvolupament d'un gran ego. [...]

Aquest home vell,⁴³⁶ que en el nostre context cultural seria jutjat probablement com un ximplet o fins i tot com un boig (els russos tenen la paraula perfecta per a això, *iurodivi*, que podríem traduir com «sant foll»), aquest home vell repetia que, si indagues «¿Qui sóc jo?», aquesta pregunta t'enviarà a algun lloc enrere i el teu «jo» limitat desapareixerà, i trobaràs alguna altra cosa, *real*. Més tard vaig saber que, aquesta altra cosa, ell la connectava amb *bridayam*, etimològicament: cor-és-això. [...] De totes maneres, a partir d'aquell moment vaig començar, de manera pràctica, a intentar fer aquesta indagació: «¿Qui-sóc-jo?», que no era una indagació mental, sinó més aviat com anar més i més vers la font d'on apareix aquesta sensació del «jo». Com més pròxima sembla aquesta font, menys «jo» hi ha. És com si un riu es donés la volta i fluís vers la seva font. I a la font, ¿ja no hi és, el riu?⁴³⁷

Seguint les instruccions de Ramana, que ens indica incessantment trobar la Font, Grotowski comença el seu viatge interior, camí pràctic en la indagació de si mateix, vers la font de la sensació «jo» en ell. Seguint aquest fil de la sensació de «jo» o de la sensació de ser, com el fil d'Ariadna, fins la seva font, per establir-s'hi i reposar en ella. Grotowski experimenta en aquest

⁴³⁵ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], p. 149.

⁴³⁶ En tot el text del «Teatre de les Fonts», Grotowski no revelarà la identitat de «l'home del Mont Arunachala».

⁴³⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 146-147.

viatge vertical, que a mida que va aprofundint en la sensació de ser en ell mateix, el «jo» que creiem ser es va dissolent. Com ens diu Ramana, en aquest retorn es produeix la realització de la font del «jo», és a dir el fet de ser o espai de consciència pura, que és allò primari en la nostra existència. Es tracta d'una investigació del veritable «jo», allò original, allò veritable, penetrant en la nostra profunditat més íntima. I aquesta indagació sobre si mateix, és a dir, sobre la seva naturalesa veritable acompanyarà el deixeble polonès de Ramana en tota la seva trajectòria. De manera més general anomenarà aquesta exploració com a «treball sobre si mateix». També l'agost de 1980 en la gravació-testimoniatge a Nienadówka, ens indica el camí de la indagació sobre si mateix de Ramana a partir de la pregunta «¿qui sóc jo?» per retrobar la plenitud joiosa original —que està en nosaltres però que hem perdut—, sent aquest l'objectiu del programa del Teatre de les Fonts:

T'has de preguntar «¿Qui sóc jo?». ¿Què hi ha abans que el teu «jo»? ¿Abans del «jo», qui sóc? ¿Qui? ¿Què hi ha abans?⁴³⁸

Les paraules de Ramana, que als nou anys impacten Grotowski enormement i profundament provocant també una reacció forta en el seu cos, marcaran el seu camí, i iniciaran i guiaran la seva recerca essencial. Brunton, com en la inducció experienciada per Grotowski observant les gravacions de Ramana, explica que en la presència de Ramana sent que un riu continu de pau, pau mental profunda, flueix en ell i que la ment se li calma. Brunton s'entrega a la sensació de quietud que s'aprofundeix contínuament. Ramana emet aquest perfum de pau espiritual. Les paraules del mestre d'Arunachala a aquell que cerca la veritat, que Grotowski copiarà i mantindrà com el secret més estimat en el seu cor, són una guia per a la via directa vers aquesta pau. Les reproduïm aquí per la seva rellevància, sent la veritable iniciació espiritual del jove polonès.

—Usted dice *yo, yo quiero saber*. Dígame, ¿quién es *yo*? [...] ¿quién es usted? [...] Conozca usted primero a ese *yo* y entonces conocerá la verdad. [...] Sólo hay una cosa que hacer. Mire usted dentro de usted mismo.

[...] encuentre usted la verdad que está detrás de su propio yo. [...]

Cuando vuelvas allá poseerás esta paz de que ahora gozas. Pero su precio consiste en que de hoy en adelante deseches la idea según la cual eres este cuerpo o este cerebro. ¡Cuando esa paz fluya en ti, deberás olvidar tu propio yo, pues tendrás que volver tu vida hacia ESTO!

⁴³⁸ *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980, [00:39:35]. (Transcripció i traducció de l'autora).*

Debe preguntarse: *¿quién soy yo?* Esa investigación le conducirá finalmente al descubrimiento de algo en usted que está más allá del alma. Resuelva ese gran problema y habrá resuelto todos los otros. La auténtica naturaleza del hombre es la felicidad. La felicidad es innata en el yo. La búsqueda de la felicidad es la búsqueda inconsciente del yo. El yo es imperecedero; en consecuencia, cuando un hombre lo encuentra, halla una felicidad sin término.

Sí, pero [la desdicha] proviene de que la gente ignora su verdadero yo. [...]

—Usted me pide que le describa ese verdadero yo. ¿Qué puedo decirle? Es aquello de lo que proviene ese sentido de un ego personal en el que debemos desaparecer.

—¿Desaparecer? —repito como un eco—. ¿Cómo puede perderse el sentido de la propia personalidad?

—La primera, la que está al frente de todas, la más primitiva de todas las ideas, en la inteligencia de todo hombre, es la del yo. Sólo después de haber nacido ella pueden originarse otras. Sólo después de haberse producido en la mente el primer pronombre personal, puede aparecer el segundo: *tú*. Si usted pudiera seguir ese hilo del yo hasta su fuente, descubriría que así como es el primero en aparecer, es el último en desaparecer. Ese es un hecho comprobado.

—¿Afirma usted que se puede hacer esa investigación mental en uno mismo?

—¡Ciertamente! Es posible penetrar hacia el interior hasta que la última idea del yo haya desaparecido.

—¿Qué queda entonces? —inquiero—. ¿Perderá el hombre por completo la conciencia o se convertirá en un idiota?

—¡De ninguna manera! Alcanzará la conciencia de la inmortalidad y se convertirá en un auténtico sabio, cuando haya despertado a su yo real, que es la verdadera naturaleza del hombre.

—Pero ciertamente el sentimiento del *yo*, ¿subsiste aún en ese caso? —persisto.

—El sentido del *yo* pertenece a la persona, al cuerpo y al cerebro —replica el Maharishee calmosamente—. Cuando un hombre conoce su yo por primera vez, desde lo profundo de su ser se eleva algo que se posesiona de él y que se encuentra detrás de la mente: es infinito, divino y eterno. Algunos lo llaman el reino de los cielos, otros el alma, otros nirvana; nosotros los hindúes lo llamamos liberación; usted puede darle el nombre que desee; cuando eso ocurre un hombre no se ha perdido; por el contrario, se ha encontrado a sí mismo.» [...]

Si reflexiona en esa cuestión, *¿quién soy yo?*; si empieza a percibir que no es ni su cuerpo, ni su cerebro, ni sus deseos, esa misma actitud investigadora arrancará para usted la respuesta de las profundidades de su propio ser, llegará por sí misma, como una profunda comprensión. [...]

Conozca usted su propio yo —continúa diciendo—, entonces la verdad brillará dentro de su corazón como la luz del sol. Nada perturbará su mente y le inundará la verdadera

felicidad, pues ella y el verdadero yo son idénticos. Usted ya no tendrá más dudas cuando alcance esa conciencia de sí mismo.⁴³⁹

Les paraules del savi Ramana són per al jove polonès la seva entrada a la vida espiritual, al camí interior vers el Si mateix, amb un reconeixement directe de la veritat universal darrere d'elles que l'impacta fortament. La pregunta «¿qui sóc jo?», diu Grotowski, ens envia a algun «lloc enrere» —darrere del «jo» que creiem ser—, a allò que anomena el començament, l'origen, la font, i continua, on «el teu “jo” limitat desapareixerà, i trobaràs alguna altra cosa, *reab*». Com diu Grotowski, aquesta «cosa *reab*» que es revela quan el «jo» personal limitat il·lusori desapareix és el Cor, el Si mateix, la realitat única no-dual. Aquest retorn vers el Si mateix és el que Grotowski anomena «el viatge vers el lloc original, vers el Començament»,⁴⁴⁰ vers el Cor, vers la Font. I aquesta és la seva recerca essencial, recerca de la plenitud joiosa original. El viatge advàitic vers la font del «jo», vers la Veritat, la realitat, l'Origen, el Començament, en el que es dissolen els límits del «jo» personal i es revela la pau i la felicitat de la nostra naturalesa veritable de consciència infinita i eterna, no-dual, sempre present i il·limitada.

3.1.4 L'establiment en la font del «jo» o submergiment en el Cor de la consciència no-dual. La via advàitica de Ramana

En el nostre retorn a la Font, el «jo» personal es dissol. La ment queda absorvida en el Cor, i el «jo» personal o ego, que és el centre dels pensaments, desapareix, i la consciència pura o l'Ésser, que subsisteix en tots els estats de la ment, roman única i resplendent. S'arriba a la realització de l'ésser veritable, més enllà dels hàbits mentals, en la que no hi ha cap traça del pensament «jo». La Font, de la qual prové la sensació «jo», és anterior al «jo» i per tant, a la Font no hi ha sensació «jo» o sensació d'individualitat o limitació. La Font és espai il·limitat de consciència pura no-dual i quan ens hi establim sentim la nostra condició original de presència conscient. Ho experienciem simplement com consciència pura il·limitada. Aquesta és una qüestió clau amb conseqüències rellevants per a la nostra veritable comprensió d'aquest viatge essencial, no-dualista, que ens indiquen tant Grotowski com Ramana. En paraules del deixeble:

⁴³⁹ Paul BRUNTON, *La India Secreta*, p. 154, 156, 163, 168, 169, 170, 171, 172.

⁴⁴⁰ Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió.

Si és la font del «jo», aleshores el «jo» encara no existeix, això és molt important, no hi ha encara el pensament «jo». ⁴⁴¹

En paraules del seu mestre:

Quando se alcanza la fuente del pensamiento «yo», éste se desvanece y lo que queda es el Sí mismo. ⁴⁴²

Aquesta afirmació fonamental sobre la unitat o no-dualitat de la nostra naturalesa veritable de presència conscient, el Si mateix únic i indivís, en el que no hi ha espai per al pensament o creença de ser una entitat personal i limitada, apareixerà en altres explicacions posteriors de Grotowski sobre la via de retorn a la Font Original de Ramana.

¿Quin era l'eix? ¿De què s'ocupava? Des del començament, quan va començar a escriure per respondre preguntes i després va parlar, ho va formular de manera molt clara. Deia: «¿Qui sóc jo?» És una sola cosa que cal seguir. No pensar qui sóc jo, no és pensar. No és fer una reflexió a propòsit d'això. Sinó com cercar en un mateix d'on arriba aquesta sensació «jo». És com si podem anar cap enrere, anar enrere vers un punt, una font on aquesta noció de «jo» apareix. Però no mentalment, sinó com una sensació. Això apareix però allà on això apareix, un pas més lluny això ja no existeix.

Quan el visitaven, ja com un objecte de culte, la gent li posava preguntes i era inevitable que la persona que feia la pregunta utilitzava «jo», per exemple, «jo vull saber». I ell deia: «¿d'on ve aquest “jo”?» I aquí es va crear un malentès profund per part de la gent, inevitable, perquè la majoria de nosaltres volem pensar i racionalitzar i no fer. El que ell demanava era fer. [...] Fer aquest viatge cap enrere. Viatge vers la font del «jo» on el «jo» ja ha desaparegut. ⁴⁴³

Com diu Grotowski, estem parlant del «Viatge vers la font del “jo” on el “jo” ja ha desaparegut.» Aquesta darrera afirmació és la comprensió essencial en el viatge espiritual vers la Font. La realitat subjacent a tots els éssers humans és una, manifestada de maneres diverses. Allò que sóc veritablement, és anterior a l'aparició del «jo»; o millor dit, anterior a l'aparició del pensament «jo». Ja que en realitat el «jo» personal és simplement la nostra identificació amb una sèrie de pensaments. Com hem vist, en allò que sóc veritablement,

⁴⁴¹ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 188. (Traducció de l'autora)

⁴⁴² Sri Ramana MAHARSHI, *Conversaciones con Sri Ramana Maharshi. Tomo I-II*, Sanz y Torres, Madrid, 2006, p. 107.

⁴⁴³ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 2, 00:08:11]. (Transcripció i traducció de l'autora).

essencialment, no hi ha cap traça del «jo» personal limitat i temporal. No som el «jo» personal limitat. Però ens hem identificat amb el «jo» qualificat, amb l'entitat personal. La nostra naturalesa original, que com diu Grotowski tenim tots en comú, és anterior a les diferències; anterior a les qualificacions que ens diferencien, als aspectes individuals. El nostre origen és un, és la unitat. L'anomenem amb noms diferents però tots assenyalen la unitat primordial: la Font, l'Origen, la condició original, Cor, consciència, presència conscient, quietud, silenci, presència testimoniant, Si mateix, Ésser, dimensió profunda, la nostra naturalesa essencial i veritable.

¿Què sóc abans de la meva identificació amb el cos-ment, abans de creure que sóc una persona, abans que aparegui la ment, el pensament, abans del «jo»? ¿Què hi ha abans o sota o darrere de totes aquestes capes d'experiència que apareixen i desapareixen, i que velen la nostra experiència més íntima i primordial? Darrere dels pensaments, de les emocions, de les sensacions i de les percepcions, el que hi ha és allò que som essencialment, el nostre ésser essencial i veritable, despullat, nu, obert i buit, sense cap conceptualització afegida per la ment. Simplement espai de consciència. Quietud. Silenci. Pau.

Per arribar a aquesta comprensió experiencial sobre la nostra naturalesa veritable, en la nostra cerca de la font del «jo», de l'origen del «jo», cal que ens submergim en la Font incondicionalment, sense aferraments, ens hi establim, hi posem i hi romanguem. En la nostra indagació, en la nostra cerca de la Font, sentim com el «jo», que era simplement un conjunt d'idees, s'esvaeix i es revela la nostra veritable identitat, ésser etern i infinit, presència conscient il·limitada i sempre present. I així a la Font, tal com diu Grotowski, no hi ha el «jo». Justament el «jo» personal és l'obstacle que no ens permetria el retorn i l'establiment en la Font. La creença de ser allò que no sóc, ineludiblement, no em permet adonar-me del que sóc veritablement. Per això Ramana considera el procés d'establir-nos en la Font o en la nostra naturalesa veritable, eterna, infinita i divina, com a «alliberació». És una via que implica l'alliberació de la creença que comparteixes les limitacions i el destí del cos-ment, és a dir, és una via en la que és indispensable la desidentificació amb el cos-ment i la consegüent dissolució de l'entitat personal il·lusòria basada en aquesta identificació, per permetre la revelació de la nostra naturalesa veritable en la llibertat original i primordial, pristina.

La ment finita i limitada no pot conèixer la Font, ja que s'han de dissoldre les seves limitacions inherents per poder-se relaxar, expandir i fondre's en la seva font, en la seva

essència, esdevenint espai de consciència sense límits, revelant el Si mateix. És el que Grotowski anomenarà la «consciència relaxada, vasta, transparent». La ment és simplement una contracció, una limitació, superposada en la consciència infinita que som. I així la ment haurà de perdre els seus límits per revelar-se finalment com a consciència eterna i infinita. Com un riu, que deixant anar la seva forma i nom temporals, en el seu desembocament esdevé l'oceà infinit. Quan la ment es dissol en el Si mateix es realitza el Si mateix.

Esta expansión desprovista de pensamiento es el Sí mismo. La mente en pureza es el Sí mismo.⁴⁴⁴

Però si creiem que som el cos-ment —base il·lusòria per a l'aparença de la identitat imaginària del «jo» personal separat—, si creiem que som la persona, com és l'habitual, aquesta creença o aferrament no permetrà la dissolució completa de la ment. Tot el que es pot arribar és a viure breus tastos inconscients d'aquesta dissolució, ja que amb l'aparició de qualsevol pensament fonamentat en la creença de ser la persona, aquesta experiència es perd immediatament. En realitat la nostra identificació amb qualsevol pensament mantindria la contracció que anomenem «ment». Recordem que la ment és simplement el pensament actual, és simplement una limitació en l'espai infinit de consciència que som. Per això el submergiment en el Cor, anterior al pensament «jo», ha de ser una entrega incondicional i plena, sense cap aferrament.

Allò que existeix veritablement és la realitat última, el Si mateix. El que és veritablement és el Si mateix. I ja som això, però no en som conscients. L'ego o «jo» personal o entitat individual i el món són objectes superposats en aquesta realitat única no-dual. El Si mateix o Ésser és la font de tota experiència —d'on sorgeix tota experiència i on retorna tota experiència quan desapareix— anterior a la dualitat experienciador-experienciat, subjecte-objecte. Per això el viatge veritable vers la Font, no suposarà un trajecte vers algun objecte en la dimensió horitzontal de l'esdevenir sinó el nostre submergiment en la dimensió vertical de l'Ésser. A mida que ens submergim més i més profund en l'Ésser, ens permetem ser despullats de les qualitats adquirides del contingut de l'experiència. I així, deixant anar el contingut de la nostra experiència, el nostre Ésser és despullat, i emergim revelats com a l'ésser infinit, o l'ésser de Déu, en llenguatge religiós, completament íntim però al mateix temps impersonal. L'Ésser infinit de Déu és l'únic ésser que hi ha, i brilla en nosaltres com

⁴⁴⁴ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 171.

el nostre ésser essencial. Però aquest ésser està «vestit» per l'experiència humana i sembla esdevenir limitat.

Después de encontrar la fuente de ese «Yo» sumerge tu individualidad en esa unidad que es existente por sí misma y desprovista de toda dualidad.⁴⁴⁵

En el nostre veritable submergiment en la font del «jo» en el rerefons de la nostra experiència, deixant anar tots els nostres aferraments i tot allò que ens limita, ens dissolem en l'U, en la unitat, desapareixent l'aparent dualitat. El «jo» personal és absorbit en el Si mateix. En el nostre retorn a la Font, font de la ment i de totes les seves creacions, i submergiment en el Si mateix, vivim l'experiència de la no-dualitat. El camí interior o vertical és un viatge en la profunditat infinita del nostre ésser. Un submergiment en la sensació més íntima de ser, en la verticalitat. Una fusió en la font divina, que és dins nostre. O com diu Grotowski, en «la llavor de la llum rebuda de Déu» en nosaltres. La llum de l'ésser infinit de Déu, en nosaltres. La divinitat en nosaltres. La consciència de l'ésser infinit de Déu en nosaltres.

La realitat d'aquesta experiència, banyada per l'oceà de consciència, en la que sóc conscient de l'ésser infinit de Déu en mi, és que l'experiència de ser conscient de l'ésser infinit de Déu i la presència que és conscient d'ella, jo, són una mateixa experiència. Tot el que hi ha en aquesta experiència és el fet de ser conscient o consciència. Consciència il·limitada i sempre present. Aquest és el retorn a la Font, la fusió o unitat amb la divinitat o amb la nostra naturalesa veritable. Quan anem profund en el cor de la nostra experiència descobrim que el nostre ésser veritable i l'ésser infinit de Déu són el mateix ésser. Qui coneix Déu esdevé Déu, diu Ramana. Recordem que en aquest context «conèixer» no es refereix a un coneixement intel·lectual sinó a un conèixer experiencial i directe.

Segons Ramana la indagació de si mateix o el viatge de retorn a la Font és l'únic camí per realitzar el Si mateix. I aquest és també l'objectiu del Teatre de les Fonts, el viatge de retorn a la unitat, el retorn a l'ésser essencial que som.

Es suficiente que uno se someta. La sumisión es abandonarse a la causa original del ser de uno. No se engañe a usted mismo imaginando que una tal fuente sea algún Dios fuera de

⁴⁴⁵ *Ibid.*, p. 183.

usted. Su fuente está dentro de usted mismo. Abandónese usted a ella. Eso quiere decir que usted debe buscar la fuente y sumergirse en ella.⁴⁴⁶

Per això diem que és un camí enrere, vers la intimitat del nostre ésser, vers allò que sentim com la profunditat en nosaltres, en lloc d'anar endavant o fora nostre vers els objectes de l'experiència, vers el món, que és el nostre moviment habitual. En aquest procés d'indagació dins del Si mateix, o *Atma Vichara*, la ment o l'atenció no s'enfoca sinó que s'eixampla per relaxar-se i submergir-se enrere, dins i profund. Passem de l'objecte percebut a submergir-nos en allò que veu, la presència conscient, el que Grotowski anomenarà, seguint l'Advaita Vedanta, el «testimoni» o «consciència transparent». És un viatge al teu ésser essencial pur, abans de ser mesclat amb el contingut de la teva experiència. L'objectiu del Teatre de les Fonts és allò que un pot fer amb la seva solitud, un amb si mateix, dirà Grotowski.

De la mateixa manera, l'eremita sufí en el llibre de Brunton que Grotowski cita en el text de les Fonts, ens indica també el camí enrere vers la font de la ment, la veritat que es troba darrere de la ment, retornant la nostra atenció vers la llum i l'espaiositat de la consciència pura. Es tracta d'un eremita en retir espiritual de silenci a Madràs, submergit en una pràctica ininterrompuda de ioga o unió amb el Si mateix fins atènyer la perfecció, visitat per Brunton en la seva cerca del veritable mestre espiritual, que finalment trobarà en Ramana Maharshi. El iogui sufí indica a Brunton cercar dins seu per trobar la Veritat. Encertadament Grotowski reconeix en les paraules del savi sufí el mateix viatge indicat per Ramana. I l'utilitza també en el text de les Fonts com a exemple del viatge enrere vers la Font, indicat per Ramana.

En el mateix llibre de Brunton hi ha una descripció d'una trobada amb un solitari eremita sufí que vivia en complet isolament. Aquest eremita explicava al visitant que el flux normal de pensaments relacionats amb la sensació de «jo» es pot comparar amb un carro arrossegat per bous dins d'un túnel llarg i fosc. Suggestia: «Dóna la volta al carro i trobaràs una llum i l'espai.»⁴⁴⁷

A les conferències parisenques de 1998 Grotowski també utilitza l'exemple de l'eremita sufí del llibre de Brunton, però aquí de manera més detallada, per il·lustrar el viatge de retorn vers la Font Original de Ramana.

⁴⁴⁶ *Ibid.*, p. 128.

⁴⁴⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 147.

En aquest llibre hi ha també un fragment sobre un sufi. [...] I el sufi li va escriure: «tot el que jo et puc dir, és a dir, on jo trobo que sé, és que tot el pensament, tot el mecanisme, el flux, el riu de pensaments, que està lligat en el fons a la noció de “jo”, de separació, de diferència, de “jo”, que tot això es pot comparar amb un carro portat per bous en un túnel obscur. Com més s’avança amb això, és més obscur. El que cal fer és donar la volta al carro i els bous i sortir del túnel. Quan un dona la volta es va vers l’indret d’on has vingut. Tot esdevé lluminós. Més i més lluminós. Aquesta és l’única cosa que et puc dir.» Això és molt similar al que era la cosa palpable per Ramana, és aquest viatge cap enrere. Aquest viatge enrere. [...] Tota aquesta descripció d’un viatge és el mateix viatge del que parlava l’eremita sufi, o Ramana.⁴⁴⁸

El punt clau per Grotowski és que la pregunta «¿Qui sóc jo?» de Ramana, no és una pregunta conceptual o mental. No és cap doctrina sinó un camí pràctic, una tècnica interior pràctica que ens possibilita el retorn vers el Si mateix o la nostra naturalesa veritable. Aquest «recorregut» és el que Grotowski anomena viatge interior, espiritual o vertical. La verticalitat, segons Grotowski, és l’itinerari que ens porta al Començament, a l’Origen, a la Font, és a dir, al Si mateix, «lluminós i espaiós». Un procés totalment experiencial, que segons les tradicions es pot formular com a vertical —si fem referència a l’eix vertical de la profunditat de l’Ésser— o com a central —si fem referència al centre profund en nosaltres. Viatge sagrat que ens porta a l’experiència expansiva de la no-dualitat original. Ramana insisteix també que no es tracta de repetir la pregunta o meditar sobre la pregunta sinó de submergir-se profundament en un mateix i «sentir la font d’on brolla el “jo”». En aquest sentit podríem dir que és més justa i concreta la pregunta «¿d’on sorgeix el “jo” en nosaltres?» que no pas «¿qui sóc “jo”?» per indicar que no es tracta d’un procés mental sinó de realitzar allò que sóc, de sentir-ho, de fer-ho real en la teva experiència. Així en les paraules del mestre:

Realice «yo soy» y no piense «yo soy».⁴⁴⁹

El camí indicat per Ramana no prové d’un coneixement intel·lectual sinó que es basa en la seva pròpia experiència viscuda als setze anys. Ramana va tenir una experiència espontània de despertar espiritual. En una visió de la seva possible pròpia mort, en lloc d’entrar en pànic va observar el procés dins seu i va dur a terme una mena d’indagació interna sobre què era

⁴⁴⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 3, 00:06:23]. (Transcripció i traducció de l’autora).

⁴⁴⁹ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 126.

el que anava a morir i què era el que sobreviuria. Va veure que el cos estava mort i que seria cremat, i va aparèixer en ell la indagació: «però amb la mort d'aquest cos, ¿jo estic mort? ¿Aquest cos és “jo”?» I va continuar la seva indagació: «¿qui és el que veu? ¿qui és el perceptor? ¿qui és el que està enregistrant aquest món al meu voltant?» I en aquesta exploració sobre si mateix en el procés de sentir la seva pròpia mort, Ramana va veure que el cos i el món al voltant es dissolien, però al mateix temps va sentir que la presència conscient que testimoniava aquest procés era clarament evident. D'aquesta manera es va adonar que és a aquesta presència conscient al que ens referim quan diem «jo», i no al cos. Aquesta presència conscient mai no es descomposa. No està vinculada a res. És lluminosa per si mateixa. Fins i tot si el cos és cremat, ella no es veurà afectada. I així, amb aquests reconeixement, aquell dia es va adonar clarament que la presència conscient era el «jo» real. En la seva exploració sobre si mateix sentint la seva pròpia mort, va ser portat a la Font directament i es va trobar en el que va anomenar l'estat natural de l'ésser, *sabaja* en sànscrit. Estat al que s'arriba descartant la sensació d'individualitat, d'identificació amb el cos-ment, que és en realitat l'arrel de tots els nostres pensaments i comportament.

El que va resultar d'aquesta experiència de la mort i de la indagació en la naturalesa del «jo», va ser la realització instantània i completa de la certesa que ell no era el seu cos ni la seva ment —feta de pensaments que van i vénen— sinó el «jo» infinit i etern de presència conscient. Aquest va ser el moment de la il·luminació, el despertar a l'ésser etern. Va desaparèixer la por a la mort i des d'aquell moment va continuar l'absorció en l'Ésser de manera ininterrompuda. Podien aparèixer pensaments però el «jo» presència conscient es mantenia per sota de manera contínua i els pensaments es fonien en ella. Mentre llegia o parlava, continuava centrat en la presència conscient. Això va succeir de manera espontània i instantània. I des d'aquell moment va sentir que estava en aquell estat les vint-i-quatre hores del dia.

Després va formular aquesta indagació espontània sobre l'ésser amb l'expressió «¿Qui sóc jo?» Pregunta que porta la ment al mateix reconeixement experiencial, no objectiu, de la nostra naturalesa essencial, que ell havia experienciat. I amb la lectura de textos de l'Advaita Vedanta, Ramana va començar a trobar un llenguatge per descriure la seva experiència, el procés que havia viscut de manera espontània. I aleshores va elaborar la via de la indagació sobre si mateix que ens porta a l'establiment i repòs en l'Ésser, per indicar com reviu el procés exacte que ell havia viscut quan tenia setze anys. Veiem que, tal com reconeix

Grotowski en el seu estudi profund de l'ensenyança del seu mestre, el viatge o procés que ens està indicant Ramana és totalment experiencial, i en absolut intel·lectual. Es tracta d'un coneixement totalment experiencial i directe, a través del procés interior de retorn i establiment en el Si mateix de presència conscient, en la nostra identitat veritable.

En el viatge de retorn a la Font que ens indica Ramana, seguim la nostra atenció enrere, en la direcció oposada al contingut de la nostra experiència, profund en nosaltres, vers allò que és conscient de la nostra experiència. El «jo» consciència que trobem és completament buit, espaiós. Sense forma. En la Font, el lloc del qual emana la nostra experiència, no hi ha cap objecte. Ho podríem descriure com una finestra oberta en el fons, darrere de la ment. Segueixes la teva experiència dins de la ment, dins del cos, i vas profund i profund en la teva experiència, i travesses aquest portal, un espai obert. No pots dir que aquest espai obert estigui en el cos-ment. És com un forat al mig d'un full de paper. Si vas al forat el que trobes és espai il·limitat. Primer penses que el forat està en el paper, però no està en el paper. No trobes el forat en el paper. El que trobes és una expansió infinita de l'espai. És el paper el que està en l'espai. Quan seguim enrere vers la profunditat en la sensació de ser —la font de la nostra experiència— esperem trobar aquesta petita entitat «jo» en el mig del cos-ment. Però si anem allí el que trobem és el que podem anomenar metafòricament com «una finestra oberta». Una obertura. Trobem aquesta expansió infinita de la consciència. Tot el que trobem és l'experiència de ser conscient. Ja som això, però pensem que «jo», aquesta expansió infinita de la consciència, està limitada. La limitació està en el cos-ment no en nosaltres. Aquesta expansió infinita de la consciència és el que Ramana anomena l'espai del Cor.

Ramana insisteix que el propòsit de tota pràctica espiritual és descobrir el nostre estat natural, *sahaja*. És un estat en el qual la ment està calmada, la joia es desborda i la consciència brilla en tota la seva plenitud. Se l'anomena natural perquè és un estat propi, que no se'ns ha donat i per tant no se'ns pot prendre. La nostra identificació habitual amb la ment impedeix la consciència de l'estat natural. Cal portar l'atenció vers l'interior, vers l'origen de la ment. Això ens conduirà vers el cor espiritual. El Cor és la font de la consciència. Per trobar la font del «jo», cal sentir en nosaltres, profund, la nostra pròpia existència, darrere o sota de la ment o ego. Trobem el centre, el «jo» real en el Cor, i ens submergim profund en l'espai del Cor i romanem com el Si mateix. Submergir-se en el Si mateix i esdevenir u amb ell, això és el Cor. En aquest procés d'indagació en el si mateix, la ment se submergeix en el Cor, s'estableix

sumisament com l'únic Si mateix. Establerts en el tron del Cor, reposem en el silenci suprem. Aquesta és la via del Cor de Ramana.

Si usted por lo tanto practica la indagación de sí mismo, alcanzará el Corazón, el cuál es el Sí mismo.⁴⁵⁰

En el text de les Fonts hem vist com Grotowski, seguint l'ensenyança de Ramana, també relaciona el «Si mateix» amb *bridayam*, terme sànscrit que tradueix etimològicament com a «cor-és-això». Com veurem, en altres ocasions Grotowski utilitza una traducció més literal del terme, sent aquesta: «això és el centre». En el seminari de 1982 a la Universitat de Roma, Grotowski dedica varies sessions a la noció de «cor» com a centre profund o Si mateix seguint l'ensenyança de Ramana —sent aquest uns dels motius essencials del curs—, relacionant-lo també amb les pràctiques espirituals per a la unió divina de l'Hesicasme. Grotowski cita alguns fragments de La Filocalia, volum recopilatori dels grans textos del Pares del desert, publicat el 1782 gràcies a la col·laboració de Sant Nicodem l'Hagiorita i de Sant Macari de Corint. Grotowski se centra en el que en aquesta tradició s'anomena la «pregària contínua» o «pregària del cor».

«El cor, en grec *kardia*, no el simple òrgan físic sinó el centre espiritual de l'ésser humà, l'home fet a imatge de Déu, el més profund i el més veritable ésser o el temple interior, on s'hi pot entrar només a través del sacrifici i de la mort, en el qual el misteri de la unió entre el diví i l'humà és consumat. Parlo amb el meu cor, és a dir, amb el cos, l'ànima i l'esperit.» El cor té un significat que ho abraça tot. La pregària del cor no es refereix a la pregària de les emocions i dels afectes sinó a la persona tota sencera, inclús el cos. Compareu això amb la noció de *bridayam* en els hindús o a la noció de «cor» en el zen japonès. I s'hi poden sumar una quantitat innumerable de comparacions. [...] el cor es refereix a la persona tota sencera, inclòs el cos, i d'altra banda que és el centre, *the Self*, l'Ésser, en el qual hi ha el lloc de la unió de l'humà i l'extrahumà; el que en el llenguatge d'aquesta tradició ha estat definit com la unió entre l'home i el diví.⁴⁵¹

Grotowski es basa en la noció de Ramana del «Cor», *bridayam*, entès com a centre profund diví i al mateix temps com a espaiositat sense límits que inclou la nostra experiència humana. El «Cor» com a unitat «de l'humà i l'extrahumà», unitat de la presència conscient, eterna i

⁴⁵⁰ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 176.

⁴⁵¹ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 200-201. (Traducció de l'autora).

infinita, i l'experiència humana. Unitat de l'humà i el diví, que reconeix en moltes altres tradicions. Com hem dit, la seva actitud vers aquesta qüestió, seguint les indicacions pràctiques del viatge proposat per Ramana, és netament pragmàtica. Tal com diu Grotowski, el «Cor ho abraça tot» i és el Si mateix i és el cos-ment-món. El Cor és la Font. Recordem que el Cor és una experiència, l'experiència de la nostra naturalesa essencial i veritable, i no un concepte. En la desidentificació amb el cos, Grotowski viu l'experiència d'allò que és veritablement.

Però si et dissocies de la imatge del cos, [...], ja no existeix el lloc del cor, sinó que existeix l'arrel del «jo». És molt intel·ligent com a definició: «l'arrel del jo». Toca aquesta pregunta fonamental: «¿qui sóc jo?» [...] El cor en el sentit «això és el centre», per dir-ho de manera molt simple, és l'experiència de «¿qui sóc jo?» És com si s'arriba al punt del «jo» però se sobrepassa aquest punt, com si s'arriba a la font d'aquesta sensació «jo». I aquesta experiència és [...] una experiència forta i objectiva, experiència objectiva de la pròpia subjectivitat.⁴⁵²

Ramana utilitzava molt sovint la paraula sànscrita *hridayam* quan estava parlant sobre el «Si mateix», el «jo» real de presència conscient, presència no personal i inclusiva. Normalment es tradueix com el «Cor», però una traducció més literal seria «aquest és el centre». Quan Ramana utilitzava aquest terme no estava implicant que hi hagués una localització o centre particular per al Si mateix, estava indicant que el Si mateix és la font des de la qual totes les aparences són manifestades. És el centre de tot. El Cor és el nucli en nosaltres del qual brolla tota la nostra experiència humana. Com diu Grotowski, el Cor ho abraça tot; sent transcendent i al mateix temps immanent. Un cop establerts en el Cor, no hi ha en realitat cap centre, tot el que hi ha és espai obert i il·limitat de presència conscient. Consciència pura no-dual.

Llámelo por cualquier nombre, Dios, Sí mismo, el Corazón o la sede de la consciencia, es todo lo mismo. El punto que hay que entender es éste, que el Corazón significa el núcleo mismo del ser de uno, el centro, sin el cual no hay nada en absoluto.

El Corazón no es físico, es espiritual. *Hridayam* es igual a *hrit* más *ayam*; significa «éste es el centro». [...] El Corazón es el centro de todo. Eso de lo cual los seres vienen a la existencia se dice que es *Brahman* en las *Upanishads*. Eso es el Corazón. *Brahman* es el Corazón. [...]

⁴⁵² Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 186, 187. (Traducció de l'autora).

El Corazón es el centro del cual todo brota. Debido a que usted ve el mundo, el cuerpo y demás, se dice que hay un centro para éstos, el cual es llamado el Corazón. Cuando usted está en el Corazón, el Corazón se conoce a sí mismo como ni el centro ni la circunferencia. No hay nada más aparte de él.⁴⁵³

La naturalesa del Cor o *bridayam* és consciència pura, i és la seu del tresor més preuat.

Eso que es la fuente de todo, eso en lo cual vive todo, y dentro de lo cual se sumerge finalmente todo, es el Corazón [...].

El Corazón, la fuente, es el comienzo, el medio y el fin de todo. El Corazón, el espacio supremo, jamás es una forma. Es la luz de la verdad.⁴⁵⁴

En moltes ocasions Grotowski es referirà al procés de submergiment en el Cor com a procés interior. És fonamental no confondre aquest procés interior espiritual indicat per Grotowski amb cap tècnica actoral, com es fa habitualment en els estudis sobre la recerca de Grotowski. Qualsevol tècnica interpretativa estaria relacionada amb un procés mental d'associacions al voltant de la creença de ser una persona, que com veiem no tindria res a veure amb el procés interior del que parla Grotowski, fent referència aquest al viatge essencial vers la font del «jo», en el que experienciem l'estat de plenitud inherent a la nostra naturalesa veritable de presència conscient impersonal, oberta, transparent, divina, eterna i infinita. Aquesta és la «felicitat» que cerca Grotowski. Una felicitat que és anterior i independent del contingut de la nostra experiència. I que no té res a veure amb cap professió o guany econòmic.

[...] «aquest és el centre», associat amb el nom «cor» i amb la noció de l'arrel del «jo». [...] se sent aquest centre i és com si es retroba una mena de font d'alguna cosa de bé. Si és la font del «jo» aleshores el «jo» encara no existeix, no hi ha encara el pensament «jo». I és com si això es projectés sobre totes les coses al voltant, sobre tots els objectes que esdevenen de cop vivents i lluminosos. [...] Tan fascinant, com si fos al mateix temps vivent i il·luminat i fins i tot com si em donés felicitat.⁴⁵⁵

Aquesta pau i felicitat interiors que menciona Grotowski no depenen del que passi en el món, de la condició del nostre cos, o dels nostres pensaments i emocions, sinó que prové de reconèixer i estar en contacte amb la pau que és la nostra naturalesa veritable, naturalesa

⁴⁵³ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 33.

⁴⁵⁴ *Ibid.*, p. 119, 120.

⁴⁵⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 188, 189. (Traducció de l'autora)

veritable del nostre ésser, que es reflecteix com la vida i la llum en la nostra experiència objectiva. El que cal és relaxar i suavitzar el focus de la nostra atenció respecte del seu contingut —pensaments, sentiments, percepcions, activitats i relacions— i fent això comencem a submergir-nos enrere i a dins, desaferrant-nos del contingut de l'experiència, vers el nostre ésser essencial. A mida que fem això la seva pau innata comença a emergir del fons de l'experiència i comença a sentir-se en la nostra experiència. Ser el Si mateix de manera conscient brilla en la nostra experiència com la suprema felicitat indivisa i bull en nosaltres com la naturalesa de l'amor. L'experiència del Si mateix és amor incondicional i ple, el qual és felicitat.

Grotowski també parla de l'experiència del Cor com una experiència lluminosa i com un «estar centrat», en el que el «jo» s'estableix en el Si mateix a través d'un aprofundiment en el fet de ser conscient, en el que la ment o «jo» es relaxa i s'arriba a l'espai de presència conscient, lluminosa, atenta i silenciosa. Segons el context i segons l'aspecte que vol remarcar, l'anomena consciència transparent, consciència vasta, consciència muda, consciència vigilant o alerta.

[...] el valor està en aquesta lluminositat o en una certa manera d'estar centrat, potser. S'ergeix d'estar centrat.⁴⁵⁶

Estar centrat, segons Grotowski, és establir-se en el Si mateix. Estar centrat en el «jo» únic i veritable de presència conscient. En parla com d'un eixamplament i d'un aprofundiment en la consciència.

L'atenció centrada, això és important. És exactament el reposicionament del «jo» vers el Si mateix (*self, soul*), o si voleu, el «jo» superior, [...] vers la consciència transparent. [...] També podríem dir simplement el «jo» relaxat.⁴⁵⁷

Com hem vist, la ment és simplement una contracció en la consciència que som. Quan la ment perd els seus límits, en la seva desidentificació amb el contingut de la nostra experiència objectiva, es dissol en la consciència i esdevé transparent i silenciosa. Això seria la ment relaxada o el «jo» relaxat. Dit d'una altra manera, quan deixem de creure que som la identitat

⁴⁵⁶ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore* (Roma, 1982), sessió del 19 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [29-2, 00:05:37]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁵⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Tecniche originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 138. (Traducció de l'autora).

personal deixem també de sentir-nos localitzades i concretes en el cos-ment, fet que experienciem com un eixamplament en la consciència. Experienciem la vastitud real de la consciència, que havia quedat velada i concreta per la nostra identificació amb la identitat personal limitada i finita, per la nostra identificació amb la ment. Però en realitat el que estem experienciant és l'espai de presència conscient, infinita i eterna, que som i que no hem deixat mai de ser. És el que Grotowski anomena la consciència vasta i transparent, serena i muda, per diferenciar-la de la «consciència pensant i enregistrant» o el «*computer*», és a dir, de la ment, la ment conceptual, la ment limitada i finita. En una altra de les topografies utilitzades per Grotowski, la ment seria l'agitació de la superfície de la consciència, l'activitat o la vibració de la consciència.

Però la consciència no és només el *computer*. Ens podem referir a una altra topografia en la que per exemple és possible tractar l'acció del *computer* com l'agitació de la superfície de la consciència. Aleshores, si t'endinses més en la consciència, es troba alguna cosa que és molt més serena i muda. El fet de considerar la consciència pensant com l'agitació de la superfície és simplement una imatge, com tota topografia. Però, en tot cas, en aquesta topografia hi ha una indicació, la indicació que existeix una altra dimensió de la consciència.⁴⁵⁸

Hi ha una sola consciència, única i indivisible, que pot estar concreta per la ment o en el seu estat natural, eixamplada, espaiosa, és a dir, quan la ment o «jo» personal estan relaxats i dissolts en la seva font. Aquesta consciència és la nostra naturalesa essencial. Parlem de la mateixa consciència que està llegint ara aquestes paraules. Que a mida que va perdent els límits autoimposats per la nostra creença de ser el cos-ment finit, limitat i temporal, s'eixampla vers el centre profund, el Cor —espai il·limitat de consciència— i retorna a la seva condició original. Aquest és un procés que Grotowski coneix bé.

El relaxament de l'ego en canvi és una cosa molt reequilibrant; és com una decontracció de la consciència que fa que aquesta pugui esdevenir més vasta i més transparent.⁴⁵⁹

Grotowski, sobretot en les sessions de 1982 a la Universitat de Roma en les que l'eix del curs és l'establiment en la consciència transparent, insistirà repetidament que no es tracta en cap cas d'un estat alterat de consciència sinó d'un eixamplament o d'un centrament de la consciència.

⁴⁵⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Tecniche originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 178. (Traducció de l'autora)

⁴⁵⁹ *Ibid.*, p. 127. (Traducció de l'autora)

Però hi ha certes raons per les quals proposo a les persones que treballen la qüestió, diguem, de la consciència, d'abandonar la noció d'estats de consciència alterats i substituir-la per una concepció diferent, l'eixamplament de la consciència. Aquesta noció ha estat considerada com la base mateixa d'un passatge vers alguna cosa que podem anomenar el centre o l'espai, depèn del vocabulari. [...]

No és mai massa repetir d'anar amb compte que no es tracta d'alterar l'estat de consciència sinó d'expandir-lo. Hi ha una gran diferència entre alterar l'estat de consciència i fer-lo més vast. Quan es vol alterar l'estat de consciència s'entra en un altre tipus de somni.⁴⁶⁰

En el viatge de retorn a la Font en el que ens anem desenganxant de la nostra identificació amb el contingut de la nostra experiència —pensaments, imatges, creences, records, emocions, sensacions, percepcions— o en altres paraules, ens anem desaferrant de la ment, «sortint del somni», la ment es calma de manera natural. Se silencia per manca d'estímul per part nostra i experienciem la pau i la llibertat innates en el nostre ésser. Però, de manera contrària,

Quan estem posseïts per certes emocions, la nostra consciència està molt lluny de ser transparent.⁴⁶¹

Així, en el nostre viatge enrere, a mida que ens desaferram i deixem d'estar captats o «posseïts» pel contingut de l'experiència i anem aprofundint en l'expansió sense límits del nostre ésser, retrobem la nostra llibertat innata. En el relaxament i eixamplament de la ment vers la seva font, el cor de la consciència, que com la profunditat calmada de l'oceà sempre és silent i en pau,

Aleshores l'agitació de la superfície de la consciència pot calmar-se i es pot descobrir alguna cosa que està lligada amb una llibertat a dins. Aquesta llibertat interior és una cosa difícil de definir; podem dir que és espacialitat o espaiositat, podem dir que és el buit, podem dir que és estar centrat, en tot cas, en tant que es tracta d'alguna cosa que s'evadeix de les paraules, quan parlo de llibertat a dins parlo d'una llibertat que ens dirigeix, parlo d'un terreny buit,

⁴⁶⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnichie originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 291, 292, i *Tecnichie originarie dell'attore*, sessió del 15 de juny de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [33-3, 01:12:58]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁶¹ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnichie originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 97. (Traducció de l'autora).

que a la seva pròpia manera ens prendrà per descobrir alguna cosa. Quan dic «alguna cosa» no es tracta de qualsevol cosa, és una cosa molt precisa però difícil de verbalitzar.⁴⁶²

En el nostre establiment en la pau i la llibertat de l'espai il·limitat de presència conscient — centrats en el «jo» veritable— que en la via advàitica integral serà al mateix temps una obertura al món, experienciant així la plenitud de la nostra condició original, *sabhaja*, apareixerà la possibilitat del «moviment que és un repòs». Que requerirà d'una quietud alerta, o el que és el mateix, de mantenir-nos establertes en l'espai de presència conscient, atenta i silenciosa, no contra la ment finita. En aquesta obertura a la vida, Grotowski parlarà d'una entrega tântrica al corrent que flueix des de la Font, sense perdre la quietud interior i la vigilància.

És una dimensió de la consciència eixamplada: el repòs que és al mateix temps *alertness*. O *stillness alertness*.⁴⁶³

Stillness alertness o el repòs vigilant és un altre nom per a la presència conscient —la nostra naturalesa essencial i veritable— en el que destaquem els aspectes de quietud o serenitat i la plena consciència o vigilància de la presència conscient, alliberada de les limitacions i perturbacions de la ment finita. Durant el període del Teatre de les Fonts, una de les vies pràctiques explorades per arribar a aquest eixamplament de la consciència serà la dissociació «testimoni-vida», que seguirà desenvolupant en la següent fase, i que s'expressarà en les accions originàries de les fonts a través del que la tradició espiritual anomena el «moviment que és un repòs». El «repòs», o quietud interior, fa referència a la qualitat silenciosa i vigilant de la consciència testimoniant que som, alliberada de les limitacions de la ment, de les limitacions del «jo» personal. I el «moviment» fa referència a la nostra experiència en el món, al «moviment de la vida» en nosaltres. Com veurem a continuació, el treball realitzat en el Teatre de les Fonts se centrarà en trobar la manera de connectar aquests dos aspectes, la presència conscient, transparent i silenciosa, amb el moviment de la vida, és a dir amb la nostra experiència del cos-ment-món, a través de les tècniques tradicionals de les fonts. De manera que la presència conscient que som —consciència vasta i transparent, en la llibertat, la pau i la felicitat de la Font— no s'identifiqui amb ni es perdi en la nostra experiència en el món. Retrobant així la plenitud original joiosa.

⁴⁶² Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió del 2 de juny de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [33-1, 01:03:59]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁶³ *Ibid.*, sessió del 2 de juny de 1982. [33-2, 00:17:31]. (Transcripció i traducció de l'autora).

I així, una constatació important del jove Grotowski en els anys d'infantesa a Nienadówka, que serà una altra de les arrels de la seva recerca essencial i motius essencials de la seva vida, és que vivim totalment perduts en la nostra experiència, «presoners de la nostra xerrameca», presoners dels nostres condicionaments, del «joc social», oblidant completament la nostra naturalesa original i veritable de presència conscient. Vivint una vida sense sentit.

La vida és un somni en tant que som presoners de la nostra xerrameca. No solament en les converses, sinó en la manera de reaccionar, de pensar, en la manera com seguim una mena de monòlegs o diàlegs interns, i és un somni perquè això no és més que xerrameca.⁴⁶⁴

Aquest estat és el que anomena «daydreaming» ('somiari despert'), en el que som atrapats pel «joc de les circumstàncies» i en el que la vida, quedant velada la seva realitat, perd el sentit i es converteix en un somni. La via per sortir d'aquest estat somnàmbul —d'ignorància del nostre ésser veritable— explorada en el Teatre de les Fonts, serà com dèiem, la dissociació «testimoni-vida» experienciada en una entrega plena al corrent recíproc entre aquests dos aspectes.

I especialment descobrim això en aquest període de confusió on la vida està trencada en una o altra forma, i simplement perquè hi estem habituats seguim fent coses, sempre, però que no està dins nostre realment, sempre el joc social amb l'excepció de moments històrics particulars, importants, quan apareix una mena de sentiment de comunitat. Però fora d'això, d'aquests moments particulars estem en una vida que està fragmentada, sense un sentit veritable, només per produir alguna cosa com la imatge social per als altres. Encara aquest joc i anem envellint i la vida no té cap sentit. Has oblidat això i t'has convertit en una mena de màquina.⁴⁶⁵

En la seva observació de la vida i de la mort, el jove Jurek s'adona de la impermanència de la nostra experiència humana. Però al mateix temps, gràcies a les seves experiències espontànies de l'Origen, constata que la nostra experiència del món no ho és tot, que «la llum de la naturalesa transporta a algun altre lloc», a la Font, la realitat, la veritat. I que establint-nos en aquesta Font, en la presència conscient vasta i transparent, desaferrats de la nostra experiència humana, podrem sortir del somni, «despertar», deixar d'estar atrapats per la «Mare devorant»

⁴⁶⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 150.

⁴⁶⁵ *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, [00:54:21]. (Transcripció i traducció de l'autora).

i viure en la realitat, en la veritat, experienciant la plenitud joiosa i serena de la nostra condició original.

Però en tot aquest tipus d'històries hi ha un cert sentit, que en el fons és molt precís. És a dir, que en tant que el joc de circumstàncies pertany a la naturalesa de les coses, aleshores, en certa manera cal trobar una posició contra això. Com es diu en certes cultures, contra la mare devorant. Però en aquest cas hi ha un altre aspecte que és assumit com a diví que és una consciència testimoniant, serena, observant.⁴⁶⁶

És a dir, és clar per Grotowski que per deixar d'estar captats per «la mare devorant», és a dir, per sortir de la nostra identificació amb l'experiència, del nostre aferrament als pensaments, sensacions, emocions i percepcions, ens haurem d'establir en la presència conscient, «testimoniant, serena i observant», sent aquest el viatge vers la Font indicat per Ramana. Com diu Grotowski, en aquesta via estaran presents al mateix temps l'aspecte diví —la «consciència testimoniant»— i l'aspecte humà, el «moviment de la vida».

Jo era simplement un animal d'experimentació, com una rata ficada en un laberint on és empesa per diferents estímuls i aleshores corre en diverses direccions. Aquesta imatge que en certa manera és una imatge atterradora, és la imatge de la vida d'una gran quantitat de persones. I és una cosa que a cada un de nosaltres ens ataca tot el temps. És com si el riu de la vida flueix i pensem que hem escollit la direcció. Però en realitat és la força d'aquest riu que ens porta. Aquell que cerca com construir un vaixell per anar contra corrent, per remuntar el riu vers la font, o simplement per remuntar el riu, en certa manera opera contra les lleis naturals, contra la direcció, contra tota aquesta força de moviment del riu. En primer lloc això demana un esforç, tota l'estona, per remar. En certa manera és com rebel·lar-se contra aquest corrent general. És com si es vol sortir de l'encant, o lliberar-se de la fascinació de la gran natura. Diguem la gran natura de les coses. La qüestió no és com fer això, la qüestió és adonar-se que hi ha aquest tipus de problemes. Tot allò que uns certs dies aquí he anomenat «el testimoni i la vida», aquesta dissociació aparent entre el testimoni mut, alerta, vigilant, que observa i el gran riu de la naturalesa de les coses, que no està només al nostre voltant, sinó que flueix també dins del nostre cos; que és també el moviment dins de la nostra consciència. Tot això és el mateix fenomen. Però per poder notar aquest fenomen és necessària aquesta dissociació aparent. I si hi ha tan sols un breu instant quan aquesta descoberta arriba, es decobreix que s'és una petita barca d'un infant que algú ha llençat al riu.

⁴⁶⁶ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió del 2 de juny de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [33-3, 00:20:25]. (Transcripció i traducció de l'autora).

I és el primer pas per posar-se la pregunta. En aquest sentit, vaig dir que hi ha els infants de la gran natura que són els infants rebels. I que sovint són considerats com a grans sants.⁴⁶⁷

Per sortir de l'encant o fascinació amb la gran natura, és a dir, per desenganxar-nos de la nostra identificació amb l'experiència humana o el «riu o moviment de la vida» cal fer un pas enrere i adonar-se de la situació. Solament fent aquest pas enrere ens podrem establir en la presència conscient testimoniant i observar des del testimoni alliberat de prejudicis, opinions, pors i desitjos —alliberat del «jo» personal— i veure la realitat, tal com és, sense el filtre dels nostres condicionaments. Aquesta és la dissociació entre «jo» presència conscient testimoniant —el nostre ésser veritable— i «el gran riu de la naturalesa de les coses» és a dir, la nostra experiència objectiva humana: pensaments, sensacions, emocions i percepcions. Recordem que aquesta dissociació és el primer pas en la via advàitica. El que s'anomena, tal com també ho fa Grotowski, el «testimoni». I que constitueix la via interior vers l'ésser, aspecte vedàntic o diví, com diu Grotowski, del viatge de retorn a la Font en l'ensenyança de Ramana. Aquells que porten a terme aquest viatge vers la nostra naturalesa veritable, són per Grotowski «rebels, molt sovint considerats com a grans sants».

Si no es fa un esforç conscient, ¿què passa? S'entra en el *daydream*. El punt en certa mesura crucial és l'aparent dissociació entre el testimoni mut i el moviment de la vida en nosaltres i entorn de nosaltres. Podem dir de manera més curta: *the seer* (no és observador, és el *voyant*) el que veu, *and the movement*. Cada cosa conté en si mateixa els elements dinàmics entorn de nosaltres. També dins de la nostra consciència, si hi ha moviment. També dins el nostre cos hi ha moviment. També el nostre cos està en moviment. Però hi ha *the seer*, el testimoni mut. La dissociació en realitat és molt relativa. Hi ha una mena de corrent recíproc entre els dos. Però si es toca aquest punt d'aquesta aparent dissociació, és en diferents circumstàncies de la vida que es veu de manera extremament lúcida i cruel tot allò que ens passa. Evidentment també tot allò que passa amb els altres. Però en nosaltres veiem això. Amb qualsevol cosa que fem. Però això demana de nou un esforç conscient que fàcilment es perd.⁴⁶⁸

3.1.5 Les tècniques originàries per a l'experiència de la no-dualitat original

⁴⁶⁷ *Ibid.*, sessió del 15 de juny de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [33-3, 00:55:40]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁶⁸ *Ibid.*, sessió del 15 de juny de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [34-2, 00:10:49]. (Transcripció i traducció de l'autora). Aquestes van ser les darreres paraules de Grotowski en el curs.

Com hem dit, el Teatre de les Fonts és un projecte internacional i transcultural.

Ho avuto a che fare con gente di continenti diversi. Talvolta ho l'impressione che in certi luoghi sia più facile intendersi che nella nostra civiltà. Non voglio dire che le persone appartenenti ad altre tradizioni non abbiano problemi simili ai nostri, ma in quei luoghi si manifestano ancora associazioni tradizionali abbastanza vive che si riferiscono alle origini. D'altronde se in altre tradizioni esistono, per esempio, *leggende* che narrano di coloro che erano alla ricerca di quelli origini, ammesso che si tratti di *leggende*, forse vuol dire che qualcosa si è perduto.⁴⁶⁹

Durant el període del Teatre de les Fonts, Grotowski entra en contacte amb diverses tradicions cercant traces pràctiques vinculades a la recerca de la Font Original. Tradicions en les que encara es mantenen vius alguns vincles amb la recerca espiritual pràctica sobre el retorn a la nostra condició original a través de certes tècniques, que Grotowski anomena interiors, personals o individuals; referint-se a les tècniques que un aplica a si mateix per a un «treball» sobre si mateix. Cerca en diferents tradicions vies pràctiques per accedir al viatge enrere i profund vers la Font i l'establiment en el Si mateix, indicat per Ramana, i tècniques que ens permetin la conjunció de la nostra experiència objectiva en el món amb la Font Original divina. Aquestes tècniques tradicionals espirituals per a la conjunció o unió amb la Font Origen són les que anomena de manera formal i general, «tècniques de les fonts» o «tècniques dels orígens».

Segons Grotowski, dins d'aquest tipus de tècniques espirituals per a la unió amb la Font o divinitat desenvolupades antigament en certs contextos culturals, trobem per exemple les tècniques dels misteris antics eleusins, certes tècniques del vudú haitià, tècniques de visitació i trànsit africanes i haitianes, tècniques de descondicionament de la percepció dels indis nord-americans, tècniques iògiques dels hindús Baul de Bengala, tècniques devocionals dels dervixos sufís i del zikr islàmic, tècniques de respiració i de la pregària del cor dels hesicastes, i certes tècniques del Budisme Zen. Però segons Grotowski l'objectiu del grup internacional del Teatre de les Fonts no és estudiar aquestes tècniques sinó cercar en nosaltres mateixos la font d'aquestes tècniques i retrobar l'experiència de l'Origen, anterior a les diferències, anterior a la dualitat. En paraules de Grotowski, es tracta de «la recerca d'una plenitud, no

⁴⁶⁹ Jerzy GROTOWSKI, «L'azione è letterale» (1978), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 153-154.

habitual en la vida quotidiana»,⁴⁷⁰ «se cerca una plenitud d'ésser».⁴⁷¹ Recordem que «l'objectiu del Teatre de les Fonts és retrobar l'experiència de “Començament”, l'experiència de l'origen»,⁴⁷² a la qual s'accedeix de manera directa a través de la via de retorn a la nostra condició original indicada per Ramana Maharshi.

Quando si arriva a questo punto, si tocca nell'esperienza qualcosa che la gente cercava nelle «religioni drammatiche» (per esempio nei misteri eleusini), qualcosa che precedeva lo yoga, le forme indiane dello sciamanismo, lo zen, qualcosa che precedeva l'esperienza del poeta che scrive e non sa dire come questa avvenga. C'è tuttavia un rilievo essenziale: non si arriva allo yoga, al tantra, allo zen, allo sciamanismo, a Eleusi, all'ispirazione poetica; si arriva a qualcosa che precede. Perché quello che precede è sempre presente. Si potrebbe dire che è inscritto nel nostro codice genetico. Il principio è presente.⁴⁷³

La naturalesa essencial, l'essència, la font, l'arrel, l'origen d'alguna cosa és l'aspecte d'aquesta cosa que no pot ser retirat d'ella. La nostra naturalesa essencial és aquell aspecte de nosaltres que es manté present quan tot allò que no és essencial, o superflu en nosaltres és retirat. El que queda és el fet de ser, el fet de ser conscient, presència conscient. Els nostres pensaments no són essencials, apareixen i desapareixen, però nosaltres ens mantenim. Amb les emocions és el mateix. Nosaltres seguim existint en l'absència d'una emoció particular. El mateix amb les percepcions, sensacions, accions i relacions. Si retirem tot allò que no és essencial en nosaltres, veiem que l'únic element de l'experiència que no podem retirar experiencialment de nosaltres és la consciència. Aquest és el nostre fonament, la nostra experiència primària, l'origen, el començament, l'inici. No podem anar més enrere que la consciència. No és possible tenir una experiència sense la consciència.

De fet, la consciència és el requisit per a qualsevol experiència o coneixement. La consciència o el fet de ser conscient és primordial en la nostra experiència. I així la consciència és el que anomenem l'Origen, la Font, el Començament, del qual prové tota la nostra experiència fenomènica, objectiva, humana. És allò que és anterior a la manifestació, a la dualitat conceptual de la ment, allò del qual emergeix la ment temporal i finita i tota la

⁴⁷⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 167.

⁴⁷¹ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 81. (Traducció de l'autora).

⁴⁷² Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, 7 gener 1980. [pista 4, 00:20:40]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁷³ Jerzy GROTOWSKI, «L'azione è letterale» (1978), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 150.

nostra experiència objectiva, canviant i impermanent, i al qual la ment i l'experiència finalment retornen. És allò que s'ha cercat en totes les gran tradicions religioses i espirituals, i que s'ha indicat amb diverses descripcions però sempre indicant el mateix viatge de retorn vers la unitat amb la nostra naturalesa original, essencial i veritable.

No estem cercant una síntesi de tècniques de les fonts. Cerquem tècniques en les fonts mateixes, cerquem aquells punts que precedeixen les diferències. Diguem que existeixen tècniques de les fonts. Però el que cerquem en aquest projecte són les fonts de les tècniques de les fonts, i aquestes fonts han de ser extremament no sofisticades. Tota la resta es va desenvolupar després i es va diferenciar segons els contextos socials, culturals o religiosos. Però la cosa primària hauria de ser extremament simple i hauria d'haver estat donada a l'ésser humà. ¿Donada per qui? La resposta depèn de les preferències en l'àrea de la semàntica. Si les vostres preferències són religioses, podeu dir que és la llavor de la llum rebuda de Déu. Si, en canvi, les vostres preferències són laiques, podeu dir que està imprès en el codi genètic de cadascú.⁴⁷⁴

Grotowski cerca experimentar la Font, la presència divina en nosaltres de la manera més directa possible. En lloc de centrar-se en les diverses tècniques tradicionals es proposa arribar a les fonts primàries i comunes d'aquestes tècniques per experimentar les qualitats inherents a la nostra Font de la manera més directa i despullada possible, a través d'accions en les fonts mateixes; simples, fonamentals, despullades de coloracions culturals.

Aquest és tot l'esforç vers la font de les tècniques de les fonts. La font que està inscrita en cada un de nosaltres. Sense les diferències de la nostra cultura, condicionament religiós o filosòfic, tradicions, color de la pell, sense tot això.⁴⁷⁵

La font de les tècniques de les fonts, la font de la nostra experiència objectiva, «la font que està inscrita en cada un de nosaltres», la font o l'origen del què som, es refereix a la nostra condició original, el Si mateix, *sabaja*. És la nostra condició primària, primordial, despullada de tot allò que ha estat afegit per l'experiència objectiva i amb el qual ens hem identificat. És l'espai obert, sense límits, pur silenci; simplement un camp il·limitat de consciència en el que apareix i desapareix tota la nostra experiència humana, temporal i finita.

⁴⁷⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 158.

⁴⁷⁵ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abrne*, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, [pista 2, 00:22:30]. (Transcripció i traducció de l'autora).

[...] a través d'un retorn, a alguna cosa molt, molt, molt primària i simple. És això. Aleshores, i en aquest punt, podem dir, bé, aleshores, la recerca de les fonts de les tècniques de les fonts, aquell punt del començament, *the beginning of the beginning*. Hi ha una paraula molt bonica per dir això, en crioll haitià, és *guinée*, de l'Àfrica. [...] de tot allò que és sagrat perquè és del començament. Que és veritable en tant que el punt del naixement de tot. Això és *guinée*. Diem *guinée* i està clar per als meus col·legues haitians que això és el Teatre de les Fonts. En certa manera a l'Índia el mot anàleg és *sabhaja*, 'nascut amb'. I en la nostra tradició europea és la noció d'*Arche*. *Arche*, que vol dir començament en grec, en copte.⁴⁷⁶

Com veiem, l'objectiu del Teatre de les Fonts, és a dir, de la recerca essencial de Grotowski, és establir-se en la Font i retornar a l'estat original, a la plenitud joiosa original, expressat per Ramana com *sabhaja*.

C'è un punto che precede le differenze, e quindi l'influsso del contesto sociale, c'è l'inizio. Esso è sempre presente in noi. È come una conoscenza dimenticata.⁴⁷⁷

Allò sempre present en nosaltres és allò que som essencialment. Tot el demés, la nostra experiència —pensaments, sensacions, emocions, percepcions, accions i relacions— apareix i desapareix, però l'única cosa que està sempre present en nosaltres —com veurem, també en l'estat de son profund— és allò que som, la nostra identitat veritable de presència conscient. Com diu Grotowski, és com un «conèixer oblidat». És el conèixer o la comprensió no-dual oblidada i totalment eclipsada i enfosquida per la capa de divisió i conceptualització de la ment finita. Es tracta d'un conèixer directe, experiencial, en el que coneixem o experienciem la realitat no-dual de la nostra experiència o l'experiència de la no-dualitat original. La unitat de la realitat.

És a dir, en aquesta fase de la seva recerca essencial, Grotowski cerca accions molt simples i primàries que ens estableixin en la Font Original, accedint a «la llavor de la llum rebuda de Déu», la llum de la presència conscient, la presència divina, la consciència no-dual il·limitada i sempre present que som essencialment. En altres paraules, accions que ens permetin retrobar i experienciar la nostra condició original, *sabhaja*, anterior als condicionaments i diferències culturals. Retrobant l'experiència de la no-dualitat original, que s'expressarà en la

⁴⁷⁶ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abrome*, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, [pista 2, 00:25:04]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁷⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Ipotesi di lavoro. Il Teatro Laboratorio vent'anni dopo» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 210.

nostra experiència objectiva com el «moviment que és un repòs», l'acció i relació orgàniques i la percepció directa o no-dual. Aquest és l'objectiu del Teatre de les Fonts.

Sabhaja és la nostra condició natural, establerts en la Font del què som i al mateix temps plenament presents o oberts al món, és a dir, sense contraure'ns en les limitacions del «jo» personal. Quan l'esforç per sostenir la idea de ser una persona es dissol, el que queda és aquest substrat constant, permanent, que no canvia, i Ramana ho va anomenar simplement «natural», *sabhaja*. Aquest és l'estat *sabhaja*, etern, inherent. És el nostre estat veritable i és l'únic estat que hi ha. Tot el demés és afegit. Ens hem separat d'ell perquè hem imaginat que som una persona en un cos fent unes accions. Però és la nostra experiència primària, real i íntima, que som el substrat, únic i indivisible, on apareix tota la nostra experiència. Quan descartem tot allò que no som, el que queda és la realitat, *sabhaja*.

Sabhaja és la nostra condició natural, eternament present, en la que la ment es pot trobar en silenci o en moviment, i en la que nosaltres estem constantment establertes en la nostra essència intemporal i alhora plenament presents en la vida. Som simplement i plenament obertura. En la nostra obertura vers la nostra experiència del cos-ment-món, el nostre establiment en la presència conscient és més profund que en les pràctiques espirituals més habituals en les que cal mantenir-se tallats respecte de l'experiència objectiva. Situacions en les que s'ha exclòs el món i que per tant tan sols podran ser temporals. Aquesta situació implicarà una constant resistència, una resistència al flux de vida i de percepció. Una resistència, moltes vegades arribant a ser una veritable lluita, basada inevitablement en la por o la manca, i que per existir només pot provenir d'un pensament que la sosté. Fet que revela en aquest tipus de pràctiques la presència d'un «jo» personal que es separa de l'experiència i s'hi resisteix. La presència d'una entitat personal imaginària delata que aquest no és el nostre estat natural, ja que per existir, l'entitat personal necessita la nostra identificació amb ella. És a dir, creure que som el «jo» personal. Ser el que som en canvi no requereix cap esforç en realitat. L'esforç sempre serà per intentar ser allò que no som, per imaginar que som alguna cosa que no som.

Per ser el que som, solament caldrà deixar anar el que no som, inclosa la creença de ser el que no som. La veritable entrega incondicional d'un mateix, via explorada per Grotowski, implica abandonar-ho tot, idees, conceptes, creences, inclosos els esforços, i en aquesta «mort» de l'ego, el diví es realitza en nosaltres. El que cerca Grotowski és una manera de

viure, en la que es produeix una absorció en l'Origen que no ens talla de la vida objectiva en el món. És el nostre estat original, natural. Per caminar calen les dues cames, dirà Grotowski, molt justament. D'altra banda, sense aquesta obertura amorosa i receptiva vers el flux d'experiència, imprescindible en la via advàitica integral, la realització del Si mateix no seria plena. En la via advàitica plena o integral l'obertura a l'ésser essencial és al mateix temps l'obertura al món.

Durant el període del Teatre de les Fonts Grotowski explorarà sobretot l'aspecte tântric de la via advàitica, a través de l'entrega plena al flux d'experiència. Però no podent superar certs obstacles, al final d'aquesta fase començarà a explorar també l'aspecte vedàntic. És a dir, la via vedàntica de la dissociació «testimoni-vida» com a via d'accés a *sabaja*, que continuarà i culminarà en la següent fase de la recerca.

Mantenir-te conscientment com la presència conscient, oberta i amorosa, en la plena entrega al flux de vida en el món, és a dir, establerts en *sabaja*, tindrà unes conseqüències en la nostra experiència del cos-ment-món, com la percepció directa no-dual, la dissolució de sensació de separació amb tot el que els envolta, la dissolució de la nostra aparent localització en el cos-ment, la sensació d'expansió en l'espai de consciència... Experiències directes de la Font i de la nostra naturalesa veritable, cercades intensament per Grotowski. Però cal primer establir-se en la Font i que aquest establiment sigui deliberat i conscient, si no —com veurem en les conclusions de les exploracions realitzades durant aquest període— s'aconseguiran tan sols tastos breus i fugaçs de la no-dualitat original, continuant però atrapats en les limitacions del «jo» personal, és a dir, en les limitacions del pla horitzontal.

Grotowski reconeix l'estat *sabaja* en els enregistraments de vídeo que es conserven del savi d'Arunachala. Imatges de Ramana a l'asram de Tiruvannamali i el Mont Arunachala, enregistrats entre 1937 i 1949, que posseeix i considera com un veritable tresor, i que reproduïx amb una gran cura i admiració en la que serà la seva darrera aparició pública, la conferència del 26 de gener de 1998 a París dedicada al seu «gran mestre». Presenta els fragments amb un gran coneixement sobre tots els detalls de les imatges i amb un respecte i una estimació profunds per Ramana. Comenta els fragments dels films, dels quals coneix exactament les dates, les situacions i els llocs de les gravacions. En parla com si ell mateix formés part d'aquella vida. Coneix tots els detalls de la vida i comportament de Ramana; especialment la seva capacitat d'inducció a una pau profunda a tot aquell que està amb ell, a

través del seu procés interior —que Grotowski considera «fascinant»—, i la seva relació especial amb els animals sobretot amb la vaca Lakshmi. Cal remarcar la menció de Grotowski sobre un moment exacte en el film en el que indica que Ramana, el «gran avatar», està en l'inici del seu procés interior vers l'estat suprem d'immersió de la ment en el Si mateix. Grotowski es refereix als períodes en els que Ramana se centrava en el repòs ple en l'Ésser deixant de costat temporalment tot allò fora del Si mateix, en el que Grotowski reconeix «una calma profunda» en Ramana i explica haver-ne percebut l'efecte d'inducció vers la pau profunda en ell mateix, observant atentament i durant un temps suficient aquestes imatges concretes de Ramana. En aquests moments la immersió en la Font és més intensa, però de la mateixa manera, també en presència dels objectes del món, diu Grotowski, tot en Ramana, sobretot les seves accions i el seu comportament, testimoniava el seu establiment permanent en la presència divina.

3.1.5.1 La via tântrica en el retorn a la Font

Segons Paul Brunton,

Somos nosotros quienes levantamos las cortinas que nos apartan del Yo Superior; por lo tanto a nosotros corresponde recorrerlas. En algún lugar de la profundidad de nuestro ser habita esta existencia augusta y eterna; es aquí adentro; es el propósito supremo de todo vivir; y mientras insistamos en ignorarlo nuestra condición será realmente patética, pues seremos exiliados involuntarios de nuestro auténtico estado divino.⁴⁷⁸

D'una manera molt similar, en les seves definicions del projecte «Teatre de les Fonts», Grotowski declara que en la nostra condició humana, degut a una civilització «malalta» i a un «estat lamentable de l'home en la nostra civilització», estem bloquejats per dos murs. Un mur que ens separa de la nostra naturalesa veritable, infinita, divina, oblidada, —les energies oblidades—, i un altre mur que ens separa de la naturalesa veritable i infinita del món —la percepció directa. Un mur que ens separa de l'Origen, d'allò que som originalment, i un altre mur que ens separa d'allò que ens envolta realment, de la realitat infinita de la nostra experiència del cos-ment-món. La hipòtesi de treball i el punt de partida del projecte «Teatre de les Fonts» és que aquests dos murs són en realitat un de sol.

⁴⁷⁸ Paul BRUNTON, *Un mensaje desde Arunachala*, p. 128.

He de parlar d'una certa hipòtesi de treball. És això únicament. Per mi és més aviat una certesa o una evidència. La hipòtesi del treball és la següent:

L'ésser humà en la nostra civilització contemporània està bloquejat per dos murs. Un mur està davant d'ell, és una mena de pel·lícula que talla la percepció directa. La matèria d'aquesta pel·lícula és una certa manera de funcionar del nostre *computer* intel·lectual. Però al final és com un mur. No veiem sinó que pensem que veiem. Si mirem un arbre, percebem les nostres idees a propòsit de l'arbre. És únicament un petit exemple, però això engloba tots els sentits, tot el cos, tota la sensibilitat del cos, tots els nostres sentits. La manera de mirar, d'escoltar, de sentir, de tocar, tot és indirecte. Hi ha un mur entre la percepció directa i nosaltres. O si voleu, entre el món vivent i nosaltres. Aquest és un mur. [...]

Hi ha poetes que han parlat d'aquests dos murs. El mur que està davant nostre, és Blake qui ha parlat d'ell. Va dir: «si les portes de la percepció són purificades cada cosa apareix com ella és, infinita». Això és sobre el mur que està davant nostre.⁴⁷⁹

Sobre el «mur que talla la percepció directa». La ment interpreta les percepcions i en fa conceptes. El concepte simplement abstrau de la nostra experiència un objecte i com a conseqüència natural també abstrau un subjecte, com a coneixedor de l'objecte. L'objecte conegut i el subjecte que suposadament el coneix són, de fet, superposicions abstractes damunt de la realitat de la nostra experiència. Cap dels dos són experienciats realment. La ment, limitada, finita, conceptual, dual, és el mur que divideix l'experiència i ens separa del món vivent. Com hem vist, en la nostra identificació amb la ment apareix l'entitat il·lusòria del «jo» personal separat o ego. Per tant, podem dir també que el «jo» personal és el mur.

De la mateixa manera Grotowski sent que els sentits estan com coberts per una membrana que ens talla de la percepció directa, és a dir, de la nostra experiència íntima i directa de la realitat, de manera que no veiem sinó que tan sols pensem sobre el que veiem. La ment interpreta el que veiem i ho conceptualitza, i aleshores deixem de veure. En la nostra identificació amb la ment, ens hem separat del bosc i de la terra, hem deixat de percebre el bosc o el tacte de la terra i tan sols percebem els nostres pensaments sobre el bosc o la terra. La ment filtra la realitat projectant les seves limitacions en tot el que percep. Els conceptes són útils per a la vida quotidiana però són un problema quan creiem que són la realitat,

⁴⁷⁹ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 1, 00:08:05]. (Transcripció i traducció de l'autora).

perquè ens separen de la vida. Deixem de viure. Ens allunyem d'allò que és i d'allò que som i inevitablement apareixen la infelicitat i el conflicte.

Com ja hem anat revelant, la realitat del món és l'ésser infinit de Déu o consciència infinita i eterna, viva, vibrant, joiosa. I és el que estem experienciant realment, però hem adquirit l'hàbit de superposar-li una conceptualització mental que «mata» la riquesa immensa i joiosa de l'experiència real. La ment conceptualitza l'experiència de veure en la divisió subjecte que veu i objecte vist. Identificant-nos amb el concepte «subjecte» perdem tota la nostra llibertat; i la pau, l'amor, i la joia inherents a nosaltres queden velades. Aquí comencen la infelicitat i el conflicte. La dualitat és solament un hàbit, no és la nostra experiència real. Aquesta és l'educació, ensinistrament o condicionament de la nostra percepció a la que es referirà reiteradament Grotowski i que intentarà transcendir descondicionant-la a través de certes tècniques primàries de les fonts. Però en realitat només si arribem a l'arrel d'aquests condicionaments, sent aquesta la creença de ser una persona, s'aconseguirà un veritable descondicionament, experienciat en tots els camps de la nostra experiència de manera permanent.

Una il·lusió no pot velar realment la realitat d'aquesta il·lusió. El que vela la realitat és la nostra creença de que la il·lusió és real. Per exemple, la il·lusió de que una corda sigui una serp no velaria realment la realitat de la suposada serp, que sempre serà la corda. Només podria velar, aparentment, la realitat de la corda si creiem que la serp és real. D'aquesta manera la nostra creença i identificació amb la ment, creient que som l'aparent subjecte conceptual de l'experiència conceptualitzada i dividida —el «jo» personal separat—, és el que dona una aparença de realitat a la conceptualització i divisió dual de la ment. Sense aquesta contracció i localització en el suposat cos-ment, si en canvi ens mantenim en una mirada oberta, simplement sentint i sent l'espai obert de presència conscient que som realment, podrem portar la nostra atenció vers el món i que la percepció no veli la seva realitat sinó que la reveli, sentint que tot el que estem experienciant és l'ésser de Déu, consciència infinita, el fet de ser, infinit i etern.

El món no és el que veiem sinó com veiem. Cal primer un reconeixement del nostre ésser essencial, o en altres paraules, sentir i ser la nostra naturalesa essencial. La ment s'ha de submergir en el cor de l'ésser, en el cor de la consciència, per poder perdre les seves limitacions, per ser netejada dels seus conceptes dualitzants —que divideixen l'experiència

en jo i l'altre— i eixamplar-se i dissoldre's en el camp il·limitat de presència conscient. Els sentits aleshores es desperten nets de les seves tendències dualistes; perden la «membrana» que els cobria. Com William Blake va dir i cita Grotowski, «si les portes de la percepció fossin purificades, tot apareixeria a l'home tal com és, infinit». Aquesta neteja de les portes de la percepció és el banyar-se de la ment en la presència de Déu, en l'ésser infinit, en la Font. Aquesta ment és capaç de veure bellesa on altres solament perceben un objecte ordinari i mundà. L'arbre que commou algú fins a les llàgrimes de joia és per a altres tan sols un objecte verd enmig del camí, afirmarà Blake a partir de la seva pròpia experiència.

Com diem, William Blake, considerat un dels grans mestres de la tradició tântrica occidental, s'adona que tot resplendeix amb la llum de l'infinit. La percepció sensorial, les nostres facultats de veure, escoltar, tocar, olorar i gustar, encerclen la realitat infinita —la naturalesa de la qual és joia pura— amb les seves limitacions. Sembla que sigui un ocell en el cel però el que estem veient realment és la realitat divina, la realitat única encapsulada per les limitacions de la percepció sensorial. Són els sentits els que fan que la realitat aparegui d'acord amb les seves pròpies limitacions. Cal travessar el mur que ens separa del món vivent per arribar al que Grotowski anomenarà percepció directa, original, no-dual o espiritual. La percepció de l'essència infinita de tot el que ens envolta. Experiència de l'eternitat, viscuda mantenint-nos plenament immersos en el món.

Segons Grotowski, hi ha un segon mur en nosaltres.

L'altre mur està dins nostre. [...] Sabem que hi ha recursos energètics dins nostre. Que hi ha certes energies en nosaltres que són latents i que arriben a desbloquejar-se en moments de perill últim. Quan estem en perill de mort immediata i quan realment hem de fer alguna cosa en la situació. Hi ha un enorme dosi d'energia que arriba d'algun lloc, que estava com amagada en el nostre cos, que estava allí present però mai utilitzada, que en certa manera és una energia sàvia, que ens dirigeix per evitar els perills. Però en la vida normal està completament oblidada. Existeixen aquestes energies oblidades que encara podem experimentar quan som infants, però a mida que el nen creix, a través d'una mena d'ensinistrament, de domesticació, el nen comença a oblidar aquestes energies. [...]

A propòsit del mur que està dins nostre, si m'enrecordo bé va ser Mallarmé que va parlar d'això. Recordo una frase: l'infant ha abdicat el seu èxtasi. Sovint pensem en l'èxtasi

com el plaer. Per aquesta raó no m'agrada gens aquesta paraula. En realitat del que estava parlant Mallarmé, per exemple, és d'alguna cosa que és energètica i que porta.⁴⁸⁰

La frase de Mallarmé, i no de Baudelaire com veurem aparèixer erròniament en el text oficial del «Teatre de les Fonts», la cita Ronald D. Laing⁴⁸¹ a *La política de la experiència*,⁴⁸² llibre pertanyent a la biblioteca personal de Grotowski; en el capítol on l'autor parla sobre l'experiència transcendental i l'experiència del diví, en una exploració sobre com experienciem el món actualment. Afirmar Laing que hem oblidat com experienciar Déu. Hem perdut la nostra experiència del diví. Segons Laing la nostra experiència humana actual està dissociada de l'experiència de la «llum interior», de l'experiència de la «presència de Déu». Les energies oblidades que cita Grotowski fan referència justament a aquesta experiència del diví, oblidada, de la qual ens hem desconnectat. Són les energies que brollen directament de la Font, manifestació directa de l'ésser de Déu, de la Font Original i divina, que han quedat velades per la nostra identificació amb les capes de pensaments, sensacions, emocions i percepcions que formen la nostra experiència. Segons l'autor, hi ha un vel entre nosaltres i la Font o Déu. I continua afirmant que la conceptualització mental és el mur i que podem obrir-nos camí a través del mur amb la dissolució de l'ego, que aleshores esdevé servent del diví. Aquesta dissolució també es produeix espontàniament en situacions de perill extrem, com indica Grotowski. De manera idèntica també ho indica el seu mestre Ramana, amb un exemple del centrament inevitable de l'atenció en una situació de perill:

Si la vida corre peligro todo el interés se centra alrededor de un solo punto, salvar la vida. Si se contiene el soplo la mente no puede permitirse (y no se permite) saltar a sus divertimentos —los objetos externos. Así hay reposo para la mente mientras el soplo está contenido. Al estar toda la atención vuelta sobre el soplo o su regulación, se pierden otros intereses.⁴⁸³

En una situació de «perill imminent», com diu Grotowski, la tendència habitual de la nostra ment d'escapar de l'ara i anar vers el passat o el futur queda totalment restringida, perquè com diu Ramana, tot el nostre interès se centra en un sol punt, és a dir que tota la nostra atenció és retornada a la nostra experiència actual. Totes les nostres capacitats són reunides

⁴⁸⁰ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 1, 00:10:47]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁸¹ Ronald David Laing, metge psiquiatre i psicoanalista escocès, situat en el moviment de l'antipsiquiatria, sorgit a la dècada dels seixanta, que qüestionava els usos, idees i fins de la institució psiquiàtrica. El seu treball està centrat en l'estudi del comportament humà i de l'experiència humana, tocant qüestions que interessaven Grotowski com l'alienació del nostre origen i la pèrdua de contacte amb la nostra identitat veritable.

⁴⁸² R. D. LAING, *La política de la experiència*, Editorial Crítica, Barcelona, 1977, p. 126.

⁴⁸³ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 208.

en l'ara i en aquest moment no existeix res més; no hi ha espai per a cap resistència en nosaltres. La intensitat de la situació atura la nostra activitat mental habitual de cercar —que ens porta al futur— i resistir —que ens porta al passat. El temps deixa d'existir. Es tracta de situacions en les que pel fet d'estar totalment centrats en una sola qüestió, tota la nostra energia està centrada en un sol punt i no dissipada, com és el nostre estat habitual. D'aquesta manera, no sostenint la contracció i la resistència en les que es basa l'existència aparent de l'ego, aquest es dissol i s'experiència plenament i sense obstacles l'energia que brota de la Font, el flux de vida pel qual aleshores ens sentim portats. Un cop hem entès el mecanisme d'aquesta situació i a partir d'una comprensió profunda sobre la nostra naturalesa essencial, podrem arribar a la dissolució de la sensació de separació amb el flux de vida simplement sentint la nostra experiència sense resistència, en l'entrega i l'obertura sense límits que som veritablement. També en l'experiència de la bellesa pura es dissol inevitablement la sensació de separació entre subjecte i objecte. Quan la sensació del «jo» separat desapareix completament, la dualitat s'esvaeix en l'èxtasi. En l'èxtasi experienciem la no-dualitat original, experienciem la realitat de la nostra experiència. Aquest és l'èxtasi de l'infant, citat per Grotowski i Laing, al qual hem renunciat per adaptar-nos al món actual, és a dir, a la visió materialista imperant en la nostra cultura i societat.

L'èxtasi de l'infant que Grotowski anomenarà de manera general «l'estat de ser de l'infant», estat en el que el mur o «jo» personal s'ha dissolt i experienciem la realitat no-dual del món que ens envolta, no significa una regressió a l'estat de la infància o a un estat preegòic. Del que parla Grotowski és d'un reconeixement postegòic. Utilitza la imatge de l'èxtasi de l'infant per evocar la intimitat i la immediatesa real de la nostra experiència. En la sensació pura, sense la conceptualització de la ment, —com la que experiència l'infant—, no existeix la idea de ser algú. No hi ha algú que jutgi o condemni, opini, trïi o conceptualitzi, ningú que intervingui i per això parlem de percepció directa, immediata, no mediada. Es tracta d'una obertura incondicional i plena al flux de la nostra experiència, una totalitat íntima i sense fractures, incompatible amb cap conceptualització de l'experiència, que suposaria separar-nos de l'experiència i dividir-la o fragmentar-la en un subjecte que coneix i un objecte conegut.

Però en l'experiència de l'infant no hi ha ningú que sostingui la sensació de separació o de ser una persona o «jo» separat. La seva percepció encara no ha estat educada. En aquesta autenticitat estem permetent la sensació venir plenament a la vida, sense la intervenció de la ment conceptual, sense cap mur. En la vida quotidiana molt rarament deixem que les

sensacions siguin plenament sentides. En la nostra manera de funcionar habitual intervenim prematurament conceptualitzant-les i qualificant-les. Les percepcions i els conceptes no poden existir simultàniament i tendim a tallar les percepcions molt abans que hagin florit veritablement. Per tant, tal com declara Grotowski, deixem de percebre els fets i tan sols percebem els nostres pensaments sobre els fets.

I és llavors quan Laing indica que per adaptar-se a aquest món, «l'infant ha hagut d'abdicar el seu èxtasi», citant Mallarmé. Mallarmé, en la seva prosa poètica parla d'un record d'infantesa, un passeig d'estiu en una illa de flors exuberants amb la seva germana petita, — observem la similitud d'aquesta experiència amb l'experiència de l'Origen de Grotowski en la correguda extàtica pels camps plens de flors de Nienadówka amb la filla petita de l'amo—, passeig en el que es produeix una experiència lluminosa de comprensió profunda, d'immersió total en la bellesa suprema d'aquell instant, de meravellament. Una experiència de silenci compartit, d'expansió de la percepció, percepció de l'essència infinita del món manifestat. En paraules de Grotowski, una «experiència de l'origen». Al final del poema de Mallarmé es presenta el qüestionament i la possible supressió de l'existència de l'escena extàtica, amb la imatge de la germana, que abdicant el seu èxtasi abdica la voluptuositat taciturna d'allò veritable, vertader. De fet Grotowski relacionarà explícitament «l'estat de ser de l'infant» amb la seva experiència de l'Origen viscuda als camps de Niendówka:

Per mi, personalment, una explicació hipotètica és suficient: tornem simplement a l'estat de l'infant. Però no en el sentit d'interpretar que som nens, i tampoc en el sentit de tornar-nos infantils. Quan parlo de retorn a l'estat de l'infant tinc al fons de la meva ment records indefinibles: submergir-se en el món ple de colors, sons, el món enlluernador, desconegut, sorprenent, el món en el qual som portats per la curiositat, per l'encantament, l'experiència del que és misteriós, del secret. Ens deixem portar, aleshores, submergits en el corrent de la realitat, però el nostre moviment, encara que ple d'energia, és, de fet, un repòs. Hem oblidat aquest estat a través dels anys de domesticació del nostre cos i, ensems, de la nostra ment. És necessari retrobar aquest infant hipotètic i els seus «èxtasis», dels quals, fa molt de temps, «vam abdicar», com va dir Baudelaire si no recordo malament.⁴⁸⁴ És una cosa tangible, orgànica, primària. Tots aquests condicionaments, culturals, socials, també es poden

⁴⁸⁴ Com hem dit, la referència a Baudelaire és errònia. Grotowski es refereix en realitat a Mallarmé. Tal com declara en la conferència a Mèxic, el 7 de gener de 1980, i també a l'entrevista amb Marianne Ahrne: «Mallarmé ha dit: l'infant ha abdicat del seu èxtasi.» *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Ahrne*, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, [pista 2, 00:14:46]. (Transcripció i traducció de l'autora).

suspendre a través del treball sobre la ment. Això apareix, per exemple, en alguns tipus de yoga. Mircea Eliade ho va anomenar «les tècniques de descondicionament».⁴⁸⁵

Havent abdicat el nostre «èxtasi» i la nostra llibertat, caldrà retrobar «l'estat de ser de l'infant» «submergits en el corrent de la realitat» en el que «el nostre moviment és un repòs» — experiència primària, orgànica, no-dual de la vida—, caldrà una «desdomesticació» del nostre cos-ment, una suspensió dels nostres condicionaments, que Grotowski explorarà a través de les accions originàries de les fonts. En «l'estat de ser de l'infant» Grotowski enfatitza l'estat natural o original del cos, en un submergiment ple i incondicional en el corrent de la realitat o flux de la nostra experiència objectiva, vivint una experiència orgànica de la vida en la que no ens sentim localitzats en el cos-ment, i consegüentment l'experiència no està conceptualitzada, fragmentada, sinó que ens sentim flotant en un flux d'experiència continu, totalment íntim, sense fragmentació, ruptures o contorns. L'estat de ser de l'infant és l'experiència primària i orgànica de la vida, en plena llibertat, en la que no hi ha la divisió conceptual de la ment, no hi ha localització en el cos-ment, simplement hi ha el fet d'experienciar, una sola substància, íntima, indivisible, contínua, oberta i sense límits. L'infant no s'ha separat o desenganxat de la seva experiència. No té encara la sensació de «jo». No hi ha encara la identificació amb el cos o la sensació de ser un «jo» personal limitat i la ment conceptual no està encara configurada. Està totalment submergit i fos en l'experiència. Tot el que hi ha en la seva experiència és experienciar. Una sola substància. Una totalitat. Exactament com expressa Grotowski, «Ens deixem portar, aleshores, submergits en el corrent de la realitat». Vivència en la que es viu l'experiència directa de la no-dualitat original, en el cas de l'infant, però, de manera inconscient. L'infant sent la seva naturalesa veritable però no de manera conscient. En el nostre cas caldrà fer un pas més, es tractarà de sentir i ser la nostra naturalesa veritable de manera conscient, i com veurem aquest serà un punt clau per al posterior desenvolupament i culminació de la recerca de Grotowski.

Aquests dos murs són un sol mur. És tan sols una mena de convenció que podem analitzar en categories de dos bloqueigs, de dos murs. Però si fem un forat en un mur, hi ha el forat en el segon mur. Perquè en realitat és un sol mur. Si la nostra percepció està desbloquejada i és directa, les energies oblidades apareixen. Si les energies oblidades apareixen, veiem, escoltem. Tot és directe. Sentim. El cos és vivent al nostre voltant. No està tancat en si mateix. És el cos que en certa manera ens envolta, que es mou, que troba el seu camí, que es

⁴⁸⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 155-156.

desperta. Tot això és un camp que és extremament antic. Ho podem trobar en diferents civilitzacions, en diferents tradicions. Podem trobar molts exemples sobre com la gent han volgut confrontar aquesta qüestió. I ara passo a les tècniques de les fonts.⁴⁸⁶

Si ens submergim plenament i incondicionalment en el flux diví de les «energies oblidades» que brollen lliurement des de la Font divina —experiència del diví o de l'Origen— la nostra percepció —alliberada del filtre de la dualitat que imposa la nostra identificació amb la ment— és directa i percep la realitat no-dual de la nostra experiència. I si alliberem la nostra ment de la dualitat superposada en ella i perdent els seus límits la ment es dissol en la presència conscient infinita, experienciem les «energies oblidades», és a dir la Font divina que som. Certament, el mur és un de sol i aquest és la nostra creença de ser una entitat separada, personal, finita i temporal, localitzada en el cos-ment. Aquesta creença no ens permet sentir i ser la nostra naturalesa veritable d'espai il·limitat de presència conscient, no ens permet establir-nos en la Font, i aquesta mateixa identificació amb el cos-ment ens separa del flux o corrent viu de la nostra experiència establint-nos com un subjecte separat de l'experiència, en una relació de conceptualització dual mediada per la ment. Aquest és l'hàbit de la dualitat superposat a la nostra experiència orgànica i primària de la vida —experiència que cerca Grotowski— fortament arrelat en la nostra manera de percebre i que condiciona la nostra percepció. El mur és el «jo» personal —la persona que creiem ser, l'ego— que ens separa de la nostra veritable identitat i de la naturalesa real de la nostra experiència.

Grotowski intentarà «foradar» el mur amb accions que dissoldran la nostra sensació de separació amb el corrent viu de la realitat de la nostra experiència, des de les perspectives de la sensació i de la percepció, que de manera indirecta dissoldran temporalment la concepció dual que sobreposem a la nostra experiència. Grotowski intenta dissoldre l'hàbit de la dualitat, és a dir, la divisió subjecte-objecte per experimentar la realitat de manera directa. En tot això, Grotowski afirma que l'aspecte de l'acció o moviment i el de la percepció són crucials. I justament aquests seran els trets bàsics característics del tipus de tècniques primàries de les fonts que utilitzarà. Accions en moviment amb la capacitat de descondicionar la nostra manera dualística habitual de percebre. Tècniques amb el propòsit de revelar la unitat de la realitat: existència-presència; en l'experiència de la no-dualitat original, en la que l'existència, és a dir, la nostra experiència humana, i la presència, és a dir, la presència conscient que som, són una sola realitat: consciència, única i indivisa, eterna i infinita.

⁴⁸⁶ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 1, 00:18:13]. (Transcripció i traducció de l'autora).

The Theatre of Sources will deal with the phenomenon of source techniques, archaic or nacent that bring us back to the sources of life, to direct, so we say, primeval perception, to organic primary experience of life. Existence-presence. The theme will be the original, [...].⁴⁸⁷

L'objectiu de les tècniques de les fonts és «fer un forat en el mur», travessar el mur. És a dir, d'una banda, dissoldre la sensació de separació —que implica dissoldre la nostra creença, identificació i sensació de localització en el cos-ment— a través d'una acció que ens submergeix i ens dissol plenament en el flux de la nostra experiència de la vida, que brolla des de la Font, vivint una experiència orgànica, primària, no-dual de la vida. I al mateix temps dissoldre el concepte de «jo» personal o la conceptualització mental dual superposada en la nostra experiència, experienciant la percepció directa, original, espiritual, no-dual. Estem parlant de l'experiència de la no-dualitat experienciada a través del cos i dels sentits, de la sensació i de la percepció. Segons Grotowski, un cop submergits en el corrent viu del moviment de la vida que flueix orgànicament des de la Font Original divina, procés en el que no queda cap traça dels límits que defineixen el «jo» personal separat —«estat de ser de l'infant»—, experienciem la no-dualitat original de la naturalesa real del món que ens envolta i el nostre moviment aleshores és al mateix temps un repòs. Les accions primàries de les fonts que explorarà durant aquest període seran accions simples que ens portaran a sentir la unitat amb el flux de la nostra experiència del cos-ment-món, en una fusió total amb el moviment de la vida i en una percepció directa no-dual del món.

Si aquest procés de dissolució del «jo» personal no és totalment conscient, com ha havíem comentat anteriorment, hauréu tocat la Font però no hi haurà una veritable comprensió sobre la nostra naturalesa veritable, i l'experiència de l'Origen serà breu i fugaç. Un cop acabada l'acció, retornarem inevitablement al nostre estat habitual d'identificació amb el cos-ment i a la creença de ser una persona. Durant el Teatre de les Fonts, segons Grotowski, no s'arribarà a la plena comprensió d'aquest procés. A més, el programa es va veure tallat i no es van poder transcendir les fases de proves, que tot i així segons Grotowski «van revelar possibilitats reals, arribant a experiències fortament vives, i a processos forts i molt vius».⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ Jerzy GROTOWSKI, «The art of the beginner» (Varsòvia, 4 juny 1978), *International Theatre Information*, (París, primavera-estiu 1978), p. 9.

⁴⁸⁸ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 211-212.

Quan hi ha el forat en els dos murs, que són un sol mur, et comences a trobar en el gran corrent de les coses.⁴⁸⁹

Quan s'ha dissolt el mur del «jo» personal et trobes en el «gran corrent de les coses», submergit i portat pel «corrent de la realitat», en una experiència íntima i directa del flux de la nostra experiència —percepcions, pensaments, sensacions, emocions, accions, relacions. Vivim la fusió en el flux diví i experienciem la percepció directa no-dual del món. El flux brolla de la Font Original i està amarat de les qualitats inherents en la Font, sent aquestes pau, amor, veritat, joia, llibertat... Però el «mur» ens separa de la Font i del flux i no ens permet sentir les seves qualitats.

El «mur», que com hem vist és el «jo» personal, és una entitat il·lusòria que es basa en la resistència al que és, la resistència a la vida. Aquesta resistència és incompatible amb l'obertura plena, l'entrega incondicional i el submergiment total en el corrent, necessaris per experimentar de manera íntima i directa el flux diví. Caldrà deixar anar tot allò que ens limita, permetent-nos ser despulats de totes les característiques i qualitats limitants heretades del contingut de la nostra experiència. El nostre ésser serà desvelat a mida que ens submergim més i més profund en el corrent, vers la Font, en la qual finalment el nostre ésser és revelat com l'ésser infinit o en llenguatge religiós com l'ésser de Déu. El corrent o el flux és la connexió entre la Font-Déu i la nostra experiència, que Grotowski descriurà també com la relació entre el testimoni i la vida. L'objectiu de les exploracions del Teatre de les Fonts serà troba les accions que permetin l'entrega tântrica a aquest corrent viu, és a dir, sense el mur del «jo» personal, en la que el «jo» personal és totalment dissolt. Les tècniques espirituals de les fonts s'utilitzaran amb aquesta finalitat, per «fer un forat en el mur» i permetre'ns establir-nos i dissoldre'ns en el flux; amb l'objectiu final d'experienciar la nostra condició original, *sabhaja*, *quinée*, presència conscient, oberta i amorosa, eterna i infinita.

La manera com les persones han cercat per diferents vies les tècniques personals; una certa manera de reabsorció de l'original, o d'*Arche*, o de *Guinée*, o de ser reabsorbit per l'original, per *Arche*, o per *Guinée*, mantenint la consciència vigilant; si no, és la bogeria.⁴⁹⁰

⁴⁸⁹ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 2, 00:45:32]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁹⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 267. (Traducció de l'autora).

3.1.5.1.1 Silenci i solitud

Grotowski descriu les tècniques de les fonts remarcant el seu aspecte «personal» o «individual» —tècniques aplicades a un mateix i centrades en el retorn i reabsorció en el Si mateix, la presència conscient— per distingir-les de les tècniques interhumanes —centrades en el fenomen interhumà. Tècniques en les que l'atenció es desplaça de l'interès en l'altre i el món, vers la profunditat en un mateix, vers la consciència vasta i transparent. No es tracta d'un treball interhumà —d'allò que succeeix entre les persones— sinó sobre l'individu —d'allò que succeeix entre tu i tu mateix. Treball per descondicionar el cos-ment. Entre un i si mateix només hi pot haver l'experiència de ser allò que som. Entre un i un mateix no hi ha distància possible; l'única cosa que pot succeir veritablement és que allò que creïem ser, el «jo» personal, retorni i s'estableixi en el «jo» veritable.

Quan es descendeix vers el silenci —allò que per a certes persones és equivalent a un tipus de percepció d'alguna cosa que pulsa com una font—, això esdevé una tècnica personal. [...] Quan és la consciència vasta, transparent, pura i no el fenomen interhumà la que domina, aquí hi ha una tècnica personal.⁴⁹¹

Tal com descriu Grotowski, quan es descendeix vers el silenci, vers la consciència vasta, transparent, pura, en el procés de reabsorció en la Font Original, s'experiència una felicitat profunda que no prové de l'exterior sinó que se sent brollar del Cor i que pren la forma d'una contínua pulsació —jo-jo indivís. Sent aquesta una expressió de la plenitud de la consciència, com un oceà infinit. Aquest és el flux que brolla lliurement des de la Font divina en nosaltres, i que podrem experimentar en la dissolució de la contracció que suposa el «jo» personal.

Així, en aquest treball, segons Grotowski,

La primera cosa és el silenci. La segona cosa és estar sol al costat d'algú.⁴⁹²

I remarca Grotowski «que entorn el Teatre de les Fonts, en el sentit més literal d'aquest mot, flota el silenci i la solitud.»⁴⁹³ Ramana utilitza molt sovint la paraula «silenci» per indicar el nostre ésser veritable, el Si mateix; un estat silent, lliure de la identificació i aferrament a

⁴⁹¹ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 135. (Traducció de l'autora).

⁴⁹² *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abrome*, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, [pista 2, 00:43:31]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁹³ *Ibid.*, [pista 2, 00:32:19]. (Transcripció i traducció de l'autora).

l'experiència habituals. Estat de pau no pertorbada i de serenitat absoluta. L'experiència de ser és experiència del silenci, atès que en aquest estat suprem no existeix res que s'hagi d'adquirir altre que un mateix. En l'experiència de ser no hi ha res més que ser. Experiència buida d'objectes, i per tant silenciosa, però al mateix temps amb plenitud de presència.

Sólo el silencio, el cual está desprovisto del ego asertivo, es liberación.⁴⁹⁴

Mantenint-nos en i com aquest silenci amb la ment submergida com a no diferent del Si mateix, és a dir, en comunió amb el Si mateix, es podrà experimentar la veritat, la realitat no-dual de la nostra experiència. Com ens diuen les tradicions, el gran secret, la gran alliberació, és mantenir-se en quietud i silenci. Aquest és el coneixement suprem.

L'altra qüestió és la solitud al costat dels altres. Estem tan sols en la multitud, que cerquem qualsevol il·lusió per vèncer la solitud. Ens trobem, fem veure una amistat que no existeix, fem veure desigs que no existeixen realment. Pensem que estem amb els altres i que està passant alguna cosa, però sovint no passa res — simplement intentem estimular les nostres emocions. En el projecte del Teatre de les Fonts es tracta d'alguna cosa que supera el joc social i que és, en certa manera, un retorn al que és originari.⁴⁹⁵

Plenament relacionada amb el «silenci» del que estem parlant, la «solitud» que demana Grotowski és un deixar anar el nostre aferrament habitual a les relacions, a les emocions, superant així el joc social; deixant anar el contingut de la nostra experiència per dirigir-nos vers nosaltres mateixos, vers el nostre ésser veritable, vers l'originari, vers la Font. Com veurem, en una comprensió profunda del que se'ns està indicant, tant el silenci com la solitud impliquen un desaferrament de la nostra experiència, amb el consegüent alliberament dels conceptes mentals, però en cap cas implicarà una negació de l'experiència humana sinó tot el contrari. En aquesta llibertat la nostra obertura al món serà veritablement plena, incondicional, perfectament serena, acollidora, amorosa, receptiva...

La soledad está en la mente del hombre. Se puede estar en la espesura del mundo y mantener la serenidad de mente. Alguien así está en soledad. Otro puede estar en un bosque, y sin embargo ser incapaz de controlar su mente. De alguien así no puede decirse que está en soledad. La soledad es una función de la mente. Un hombre atado a los deseos no puede

⁴⁹⁴ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 132.

⁴⁹⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 160.

tener soledad esté donde esté, mientras que un hombre desapegado está siempre en soledad. El trabajo (o la obra) cumplido con apego es una cadena, mientras que el trabajo cumplido con desapego no afecta al hacedor. El que trabaja así, aunque esté trabajando, está en soledad.⁴⁹⁶

Només si superem el «joc social» i dirigim la nostra atenció amorosament vers la nostra profunditat, ens podrem desaferrar dels objectes del món. Alliberats dels conceptes mentals, es dissol l'associació condicionada habitual amb els objectes i éssers del món i en aquesta llibertat ens dirigim vers la profunditat en nosaltres i ens permetem fondre'ns en el corrent de la percepció directa, en el viatge de retorn vers la Font originària i primordial. Retornem a la pau de l'origen. Aleshores el nostre moviment revela la vida i la serenitat de la Font.

Però allí, en el Teatre de les Fonts, on es tracta d'alguna cosa que depassa tot el joc social, tota la situació social, que és veritablement el retorn vers el primari, no en el sentit del bàrbar. No és això en absolut. Vers el primari vol dir vers el simple. És una batalla extremament difícil i cal trobar una altra manera de no aferrar-se a l'altre a través de les emocions i els sentiments. Això no vol dir ser fred com un peix. Vol dir que cadascú manté certa distància natural en l'espai. Distància en el sentit de l'espai. Sabem molt bé que els animals mantenen això. És només l'home que pressiona l'altre en l'espai. És el que s'anomena l'espai de vida, l'espai vital dels animals. És realment biològic, orgànic, primari. Cadascú ha de seguir finalment per retrobar les fonts de les tècniques de les fonts, cal retrobar-se en això, cal estar veritablement concentrat en aquesta batalla. I cal ser veritablement responsable d'ell mateix. Cal realment anar vers allò. Perquè és allò el que és essencial. Diguem, anar vers el seu moviment que escolta, vers el seu moviment que sent, vers el seu moviment que veu, vers el seu moviment que li aporta *the energetic serenity*. I per poder fer això no es pot estar aferrat a un altre. En certa manera ha de poder seguir algú. Per exemple, hi ha un líder de l'acció i l'ha de seguir, i no es pot fer l'abstracció d'algú altre en lloc del seu company. Aleshores, està sol però al costat dels altres. I la relació que pot aparèixer en això és una relació d'una solidaritat en el camp de batalla.⁴⁹⁷

El contacte que apareix en el nostre establiment en el Si mateix és el reconeixement que tot i tots compartim el mateix Ésser. És l'experiència de la plenitud original no-dual. Aquest és el contacte veritable, en el que no sentim separació ni distinció amb l'altre; que en relació

⁴⁹⁶ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 137.

⁴⁹⁷ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abrne*, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, [pista 3, 00:01:47]. (Transcripció i traducció de l'autora).

amb altres éssers experienciem com a amor i en relació amb els objectes experienciem com a bellesa.

Un cert silenci entorn del que fem, inclús el silenci gestual —això és molt important—, això desplaça la qualitat del contacte. El contacte no desapareix només es desplaça vers un nivell més profund. I aquest nivell en un cert moment pot ser realment talment profund que depassa totes les diferències culturals, totes les diferències de condicionaments de la *mind structure* personal o col·lectiva.⁴⁹⁸

Dit d'una altra manera, en paraules del savi d'Arunachala, «En el silencio uno está en íntimo contacto con lo que le rodea».⁴⁹⁹ Les paraules sempre lluminoses i resplendents, amarades de veritat, del seu mestre Ramana, acompanyen i il·lustren tot el procés de Grotowski i ens confirmen que en el contacte íntim, profund i veritable, en el que no sentim separació, és a dir, establerts en el silenci de la nostra naturalesa veritable, experienciem el que ens envolta de manera íntima, sagrada. En aquesta intimitat, en la que els límits entre «jo» i «l'altre» o «jo» i «el món» s'han esvanit, ens trobarem «portats pel gran corrent de la vida», en una obertura plena al món. Aquesta serà una conseqüència directa d'estar establerts en el silenci de la Font Original. Grotowski conclourà la fase de recerca del Teatre de les Fonts amb l'evidència que aquesta conseqüència funcionarà solament en un sentit i no es produirà en l'altre. És a dir, comprovarà que sentir-nos portats pel flux no implicarà un establiment conscient i perdurable en la Font. Aquesta constatació portarà la recerca a la fase final i culminació de la recerca essencial.

Perquè en el Teatre de les Fonts no hi ha trobada. I cal comprendre bé això per poder comprendre aquest treball. És la solitud al costat d'algú altre, que és l'essencial. Cal estar sol. Cal estar amb distància. Cal trobar-se no simplement davant els altres éssers humans sinó davant d'allò que depassa el món dels éssers humans. I això demana retirament. I una solitud conscient solidària, en acció amb els altres.⁵⁰⁰

Aquí apareix clarament la profunditat de la «solitud» indicada per Grotowski i que ens defineix un aspecte important de la recerca. No se cerca una experiència interhumana— l'accent de l'exploració no està en la «trobada»— sinó d'una experiència d'allò que «depassa

⁴⁹⁸ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche organarie dell'attore*, sessió del 13 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [26-2, 00:20:40] (Transcripció i traducció de l'autora).

⁴⁹⁹ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 161.

⁵⁰⁰ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abrne*, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, [pista 1, 00:28:59]. (Transcripció i traducció de l'autora).

el món dels éssers humans». Com ja hem citat anteriorment, recordem que quan Grotowski parla d'allò «extrahumà» o que «depassa el món dels éssers humans» s'està referint al diví.⁵⁰¹

La «solitud», en aquest procés, apareix quan desplaçem el nostre interès del contingut de la nostra experiència objectiva, és a dir, del cos-ment-món, o de l'acció, la relació i la percepció, és a dir, de la multiplicitat i diversitat d'objectes i éssers, i enfoquem la nostra atenció i el nostre interès en el nostre ésser essencial i veritable. És el retorn de la nostra atenció vers la Font, vers el diví en nosaltres. Aquest procés és entre «jo» i «jo mateix». És a dir, en soledat. És en aquest sentit que «no hi ha trobada». També Ramana és clar en aquest aspecte: «Morar en el Sí mismo es soledad, debido a que no hay nada ajeno al Sí mismo.»⁵⁰² Aquesta és la via per a l'experiència directa del «jo» veritable de presència conscient, buida i infinita, o la consciència vasta i transparent, en el llenguatge de Grotowski.

El que és important és que l'home desplaça el punt de l'atenció del centre que podem anomenar «ego», el «jo», vers un altre centre que és en certa manera sentit com a extrahumà. En aquest cas això vol dir sentit com a extrapersonal, per aquesta persona precisa, com a extraindividual. En la categoria de la psicologia analítica seria «l'ésser», «si mateix»; per a algú altre seria «el jo superior». Noteu com canvia la imatge de la cosa: el «jo» l'associem automàticament amb el cap; el «si mateix» està més a prop a algun lloc dins meu però és més ampli; però si algú es diu el «jo superior», en aquest cas és la imatge d'alguna cosa que està amunt: és el centre però que està enlairat. Veiem, doncs, com les paraules, els noms mateixos defineixen la visió de les coses.⁵⁰³

I en aquest desplaçament de la nostra atenció des de l'ego o «jo» personal separat vers aquest centre «extrahumà» o diví, que com diu Grotowski és el Si mateix o el «jo» superior, ens establím en l'espai il·limitat de presència conscient, vast i transparent. Que sent il·limitat i ja no concebent-nos limitats pel cos, podem sentir dins, fora, al damunt, per tot arreu.

[...] es pot arribar a una perfecta fixació de l'atenció i que aquesta atenció és al mateix temps vigilant, orgànica, centrada. Centrada, això és important: és exactament aquest desplaçament del «jo» vers el «si mateix» o, si voleu, el «jo superior». [...] L'atenció es mou del centre que anomenem el «jo» vers la consciència transparent.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Cf. p. 404 del present text.

⁵⁰² Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 171.

⁵⁰³ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 132. (Traducció de l'autora).

⁵⁰⁴ *Ibid.*, p. 138. (Traducció de l'autora).

La qualitat de transparència de l'espai obert de consciència es refereix a que no està limitada pels objectes que hi apareixen, sent aquests tota la nostra experiència: els pensaments, imatges, records, sensacions, emocions, percepcions, accions i relacions que apareixen en ella. Permetent que la nostra atenció, que estava limitada i atrapada en l'ego, es relaxi enrere vers la profunditat i l'espaiositat infinites de la presència conscient, ens anem desenganxant, desferrant, desidentificant del contingut objectiu de la nostra experiència i la ment o l'atenció, perdent els seus límits que havia adquirit del contingut de la nostra experiència, es va eixamplant fins a dissoldre's en el camp vast de consciència. L'atenció se centra i es dissol en el Si mateix.

La qualitat innata de la consciència és ser conscient i aquest fet de ser plenament conscient, amb relació al nostre estat habitual d'identificació amb la ment limitada, estreta i condicionada, l'experienciem com una expansió de la vigilància i l'organicitat de la nostra atenció. Per tant, en aquesta obertura percebem el flux de la nostra experiència en un camp obert de consciència, serena, atenta, receptiva. És una atenció relaxada, no enfocada exclusivament en els objectes de l'experiència sinó oberta, àmplia, eixamplada, inclusiva, global. És una consciència que es defineix sovint com alerta o vigilant, però sempre entenent-ho com una vigilància innata que apareix de manera natural i relaxada quan deixem d'estar captats pel contingut de la nostra experiència. I no com un esforç o enfocament de l'atenció.

El Teatre de les Fonts és una investigació sobre el que pot fer l'ésser humà amb la pròpia solitud (al costat de l'altre, o dels altres). Fins a cert punt es pot dir que al voltant d'això fluctuen —en el sentit més literal— el silenci i la solitud transformats en força. La cosa primària que hauria de precedir les diferències entre les tradicions és simple, però demana accions tangibles i, diria, exteriors, per poder ser tocada.⁵⁰⁵

Aquestes accions, tangibles, corporals, són el que Grotowski anomena «les fonts de les tècniques de les fonts»; vehicles per accedir a la Font i establir-nos en el centre profund o «jo» veritable. Les tècniques de les fonts que interessin Grotowski tindran dos aspectes bàsics, seran tècniques actives, dinàmiques, és a dir, realitzades en accions corporals en moviment, que ens permeten l'entrega plena i fusió amb el gran corrent viu del moviment de la vida en una experiència orgànica, primària, no-dual de la vida, i al mateix temps són

⁵⁰⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 158.

tècniques que estaran lligades a la percepció directa, primària, no-dual, del món que ens envolta. Es tracta de tècniques dramàtiques i ecològiques.

Ens interessem solament en certes tècniques de les fonts. Aquell tipus de tècniques de les fonts que donen resposta als dos aspectes següents: aspecte primer, com foradar el mur a través d'accions físiques, o a través del moviment, a través d'impulsos, o a través del ritme, en tot cas a través d'accions fetes pel cos. Podem anomenar aquest aspecte com a dramàtic, en el sentit etimològic de la paraula. Drama igual a acció. Un aspecte que és necessari per nosaltres són les tècniques dramàtiques, no en el sentit d'interpretar un paper, no en el sentit de fer una demostració d'espectacle, sinó en el sentit de fer (*agir*) de manera concreta amb el seu cos. El segon aspecte el podem anomenar amb un llenguatge científic contemporani, l'aspecte ecològic. Hem de comprendre quin és l'origen etimològic del mot «ecològic». «*Oikos*» és la casa. La casa gran, el primer domicili. El primer domicili familiar. El lloc natural familiar. Si volem utilitzar un llenguatge menys precís però més veritable, podem dir que el segon aspecte està lligat a la percepció del món vivent. Retrobar el seu lloc en el món vivent. Únicament si hi ha aquests dos aspectes en el nostre treball, una tècnica de les fonts particular esdevé important per a nosaltres.⁵⁰⁶

Es tracta de tècniques espirituals actives, que inclouen el cos i el món. Accions que ens permeten experimentar la unitat amb el flux vivent que brolla de la Font, en una percepció no-dual del món. En aquest sentit més que ecològiques, que podria implicar una relació dual amb l'entorn, seria més just anomenar-les «ecunitas», indicant l'experiència d'unitat amb l'entorn.

Durant el període del Teatre de les Fonts, Grotowski explorarà dues vies, sempre amb la finalitat d'experienciar la no-dualitat original. La via que s'explora primer és la via tântrica. Són les tècniques o accions que ens porten a experienciar «l'estat de ser de l'infant». És a dir, l'entrega tântrica al «gran corrent de la vida», corrent que flueix entre la Font i l'experiència humana. Al final d'aquesta fase començarà a investigar també la via vedàntica a través de la dissociació «testimoni-vida». El 1982 centra el curs de tres mesos a La Sapienza en l'establiment en la consciència transparent a través de la via clàssica de l'Advaita Vedanta de la dissociació «testimoni-vida». Com sabem, els camins vedàntic i tântric són els dos aspectes fonamentals, inseparables i sempre interrelacionats i retroalimentats, de la via advàitica integral de retorn a la nostra naturalesa essencial i veritable de presència conscient.

⁵⁰⁶ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 1, 00:21:36]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Les fonts de les tècniques de les fonts són pràctiques per fer viure la Font Original en nosaltres, per sentir i ser el Si mateix i per permetre que les qualitats inherents en la Font es manifestin a través del cos-ment, en la nostra experiència humana.

Podem dir que aquestes fonts de les tècniques de les fonts es manifesten si podem suspendre les tècniques quotidianes del cos —això vol dir de comportament en realitat, aleshores també *of the mind*— i si podem retornar vers alguna cosa tan primària, que és anàloga a allò que gairebé hem oblidat del temps quan érem infants, i de quan vam entrar en el gran jardí del món. Això és molt, molt particular i molt important.⁵⁰⁷

Segons Grotowski, les fonts de les tècniques de les fonts —això és l'experiència de no-dualitat amb el corrent viu de la nostra experiència, és a dir, l'experiència orgànica i primària de la vida i la percepció directa no-dual del món que ens envolta— es manifesten si podem suspendre les tècniques quotidianes del cos. Les tècniques de les fonts seran accions amb la capacitat de suspendre les tècniques quotidianes del cos. En altres paraules, són tècniques de descondicionament del comportament i de la percepció.

[...] ¿què passa quan les tècniques quotidianes del cos, que són hàbits en un cercle cultural definit, se suspenden? Aquestes tècniques del cos habituals, quotidianes, són, segons l'anàlisi de Marcel Mauss, la primera diferenciació cultural. Quan se suspenden, ¿què apareix? Bé, el primer que apareix és el descondicionament de la percepció. Habitualment, ens arriba una quantitat increïble d'estímuls, des de fora alguna cosa ens «parla» contínuament, però estem programats de manera que la nostra atenció registra exclusivament aquells estímuls que estan d'acord amb la nostra imatge apresada del món. En altres paraules, ens estem explicant tot el temps la mateixa història. Per tant, si se suspenden les tècniques del cos, quotidianes, habituals, específiques d'una cultura precisa, aquesta suspensió és per ella mateixa un descondicionament de la percepció. ¿Què és això? És difícil de descriure. En qualsevol cas, no percebem ni sentim de manera habitual, llavors.⁵⁰⁸

En la nostra obertura plena a l'experiència del cos-ment-món, en un estat de receptivitat pura, permetem que tota la nostra experiència en la seva riquesa immensa, habitualment filtrada, enfocada i exclusiva, ara sigui totalment inclusiva. Aleshores «La quantitat de

⁵⁰⁷ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abrome*, lloc i data desconeguts, però molt probablementment 1980-81, [pista 2, 00:22:51]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁰⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 155.

sensacions que arriben a l'home és enorme. Podem dir que de l'exterior i de dins.»⁵⁰⁹ Sentim les energies oblidades, a dins, és a dir, sentim la nostra identitat veritable de presència conscient, oberta, espaiosa i amorosa, i al mateix temps, sentim la vida vibrant i lluminosa del món al nostre voltant, un món alliberat del pes de la matèria inerta que la nostra ment havia superposat a la seva realitat. Aquesta és la vida pura i veritable, un estat de plenitud i llibertat que brilla en la nostra obertura i desaferrament del «jo» personal, lliures de pors i necessitats. La ment està desaferrada com en el son profund, pura com el cel blau impol·lut, i ens entreguem joiosament al gran corrent del moviment de la vida, experienciant una «fluïditat completa».

Quando si arriva a rompere quelle che il grande etnologo francese Mauss chiamava «tecniche del corpo», si arriva a una sorta di fluitidà completa, a qualcosa che si libera di ogni traccia degli automatismi presenti nel corpo. È quello che chiamo *de-addestramento*.⁵¹⁰

S'arriba a la suspensió de les tècniques del cos a través del desensinistrament. La via per al desensinistrament que està explorant Grotowski és l'entrega plena i incondicional al flux de vida, aspecte tântric de la via advàitica integral de Ramana, que com hem vist, Grotowski compara a «l'estat de ser de l'infant».

En la seva convicció que el nostre mode de percepció està completament condicionat per la manera com la nostra percepció ha estat educada, segons Grotowski, en la cerca de l'estat original, una via possible és desentrenar la nostra educació quotidiana en tots els camps de la nostra experiència, és a dir, en la manera de percebre, de pensar, de sentir, d'actuar i de relacionar-se. Grotowski considera el seu apropament anàleg al del ioga tântric, en el que no s'aconsegueix el descondicionament per mitjà de l'autocontrol, com seria en el ioga clàssic, sinó de manera completament diferent, no manipulativa, en la que et permet ser portat per una força natural sense perdre-t'hi. Grotowski ho descriu com una entrega suprema. En aquesta experiència els límits del propi cos s'esvanixen en el gran corrent del moviment de la vida i sentim que compartim l'ésser amb tot i tots, en una «total fluïdesa». Grotowski ho defineix com una via d'amor, en la que s'esdevé un «home de llum», en el sentit d'aquell que s'ha alliberat de la presó del «jo» personal. En la presentació del projecte del Teatre de les

⁵⁰⁹ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abrome*, lloc i data desconeguts, però molt probablementment 1980-81, [pista 2, 00:11:30]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵¹⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Praticare il Romanticismo» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 183.

Fonts, el 1978, descriu el projecte, citant Hermann Hesse, com un «pelegrinatge vers la llar de la llum», en la cerca de la veritat última.⁵¹¹

De la mateixa manera que la via de l'entrega d'un mateix de Ramana, aquesta via no serà mai entesa com una pràctica dualista sinó com a accions no-duals que possibiliten la dissolució del «jo» personal, en la nostra entrega i immersió plena en el corrent viu i vibrant de vida. I així, en aquesta entrega incondicional tântrica al flux diví, que experienciem com un gran corrent viu que ens porta i que flueix lliure i orgànic des de la Font Divina en nosaltres, entrarem en contacte amb la nostra naturalesa veritable, i el cos-ment, alliberat de la nostra identificació, retornarà a la seva condició natural o original d'obertura i sensitivitat.

Nell'azione si può giungere a un punto in cui si vede che chi agisce non è l'unico soggetto di quello che succede, non è —direi— il vero soggetto. È come se fosse un varco, un intermediario, uno strumento.⁵¹²

En la dissolució, temporal —com a molt perdurarà durant l'acció—, del concepte de «jo» personal separat que ens havíem autoimposat, ens experienciem com una «obertura», un espai obert, a través de la qual la vida flueix lliurement. En l'entrega tântrica al corrent, segons la tradició tântrica shivaïta, immers en el flux diví, sóc despulat de la identitat personal individual, en la plenitud joiosa original, sentint que tot allò o tot ésser amb el que em trobo és solament Déu, o la presència de Déu, o espai de consciència, vibrant i viu. Són les energies oblidades de les que parla Grotowski. L'experiència oblidada del diví. En la tradició de l'Advaita es diu que quan no estàs atrapat en els pensaments, l'energia dormida Shakti es manifesta i la ment esdevé el corrent de Vida. Shakti és la manifestació de Shiva, la Font, Déu, que experienciem com a energia. És la presència conscient o divina sentida com l'energia sàvia que ens porta, tal com diu Grotowski. El conèixer pur és Shiva, Déu. El pensar, sentir i percebre són Shakti. Shakti emergeix de Shiva, la Font, però mai no abandona Shiva en realitat. Així Shakti dansa en Shiva. Shakti és l'activitat de Shiva. La ment, Shakti, és l'activitat de la consciència, en la consciència, Shiva. Pensar, sentir i percebre, o dit d'una altra manera, la nostra atenció, emergeix de i en la consciència pura o conèixer pur, i dansa en la consciència. En paraules de Grotowski, «La natura —canviant, mòbil i al mateix temps eternament una i solament una— en la meva imaginació sempre va prendre la forma d'un

⁵¹¹ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «The art of the beginner» (Varsòvia, 4 juny 1978), *International Theatre Information*, (París, primavera-estiu 1978), p. 7-11.

⁵¹² Jerzy GROTOWSKI, «Praticare il Romanticismo» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, p. 184.

mim dansant —únic i universal— amagat sota la resplendor de la multiplicitat de formes, colors i expressions de la vida».⁵¹³

Quan hi ha el forat en els dos murs, que són un sol mur, et comences a trobar en el gran corrent de les coses. És una cosa que és extremament palpable. [...] És molt difícil de dir: sí, ens sentim identificats amb tot. Seria una mena d'abstracció. I aquesta experiència és una experiència sensitiva. En tot cas podem dir que alguna cosa passa a través. Que les fonts de les nostres energies es desbloquegen, que les energies oblidades apareixen i que tot esdevé viu davant nostre i al voltant nostre. I al mateix temps estàs molt ben equilibrat en aquest moment. Molt ben equilibrat amb cada planta sense pensar en la planta. Podem dir que ens hem reduït a l'estat d'una planta. Hi ha en aquest fenomen alguna cosa que és molt objectiva. [...] Quan tenim la percepció del corrent, no és l'equilibri interior el que trobem sinó que et trobes en un equilibri de les coses.⁵¹⁴

En el Teatre de les Fonts es parteix de les tècniques originàries de les fonts desenvolupades en certes cultures durant moltes generacions. Grotowski desenvolupa accions primàries inspirades en diverses tècniques interiors tradicionals, sobretot a partir de la via advàitica de Ramana, i també de les tècniques dels pares del desert i del xamanisme nord-americà. Es tractarà d'accions simples i primàries que es troben en les arrels d'aquestes tècniques tradicionals i que Grotowski considera les fonts d'aquestes tècniques originàries. Són accions que ens porten a un descondicionament del comportament i de la percepció i ens acosten a la nostra condició original de presència conscient. Exploració, com hem dit, realitzada a través de dues vies, l'entrega tântrica al gran corrent del moviment de la vida en nosaltres i posteriorment a través de la dissociació clàssica de l'Advaita Vedanta entre el testimoni i la vida.

Es treballen accions⁵¹⁵ com la del «caçador», «l'home que està atent als somnis», «l'home que observa la seva respiració», «l'home que cerca el contacte amb la mort i el naixement» —estirats es viu l'experiència de la mort en el propi cos, inspirada en l'experiència personal de Ramana vivint la sensació de la mort al setze anys—, «l'home silenciós», «el caminant».

⁵¹³ Citat per Jairo Cuesta, col·laborador de Grotowski durant el Teatre de les Fonts, a la xarxa social FaceBook, el gener de 2022. (Traducció de l'autora).

⁵¹⁴ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 2, 00:45:30]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵¹⁵ Aquestes accions en concret es van utilitzar l'any 1982 en les experiències al bosc amb el grup transcultural del Teatre de les Fonts durant el seminari a la Universitat La Sapienza de Roma. Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió del 18 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [27-1, 01:01:17]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Accions que Grotowski compara al karma ioga. Segons la tradició hindú, el karma ioga és l'acció no-dualista que ens estableix en la nostra condició original de consciència pura, transparent, no-dual. Són accions en les que no se cerca reproduir-les tal com es farien en certes cultures, evitant els condicionaments de les tècniques del cos d'aquella cultura particular, sinó que el que se cerca és permetre que es facin «per si mateixes» quan el cos és conduït pel gran corrent de la vida o flux diví, en la nostra entrega i obertura plena al flux, «flotant sobre les grans aigües de la realitat».

Una acció del Teatre de les Fonts és una manera de caminar molt lenta:

Sents com si tot formés part del gran flux de coses i el teu cos comença a sentir-ho i comença a moure's silenciosament, serenament, gairebé flotant, com si el teu cos fos conduït pel flux. Pots sentir que el flux de totes les coses del voltant et porta, però al mateix temps sents que alguna cosa surt de tu, també.⁵¹⁶

En la manera de treballar aquestes accions, es passa dels condicionaments habituals del cosment al que Grotowski anomena el «cos que té la seva percepció». Es passa del «cos domat» al «cos de la percepció». Es refereix a que en la nostra entrega al flux que ens porta, amb un imprescindible abandonament dels nostres aferraments quotidians, el que sentim habitualment com els límits del nostre cos es dissol en el flux de la percepció de la nostra experiència esdevenint u amb el fet de percebre, u amb la presència conscient que percep. És a dir, tal com descriu Grotowski, en la nostra experiència és com si tot el cos percebés. El cos es dissol en l'experiència de percebre. Sentim que només hi ha percebre. Un flux de percepció. El cos i la nostra sensació de ser una entitat personal i separada desapareixen temporalment en l'experiència viva de percebre.

[...] pel passatge per exemple del cos que és conduït. I aquestes són les tècniques del cos quotidianes vers el cos que té la seva percepció i que en certa manera, que no mira a través dels ulls sinó que ell mateix està mirant, que no escolta de manera a través de les orelles sinó que ell mateix és l'escolta. Si vols podem dir que el cos arriba a un moviment que mira, que sent i que escolta, al mateix temps. I aquest moviment, inevitablement, condueix a un canvi extraordinari de la relació entre el fora i el dins. O dins i fora. Podem dir que és com un gran corrent que passa i no hi ha diferència palpable, hi ha una diferència lògica, però no hi ha

⁵¹⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 162.

diferència palpable. És com un gran riu, en el qual, a través del qual ets emportat. És veritablement difícil de dir si és més veritable que una altra percepció, que una altra manera de sentir. [...] en tot cas és més primari. És molt més primari, elemental, de base, fresc, nodridor. És aquí on es troba l'essencial, en el moviment simple que sent, que mira, que escolta, que porta, que entra en el gran corrent de les coses i que un és al mateix temps molt petit i molt gran. Aquest és tot l'esforç vers la font de les tècniques de les fonts. La font que està inscrita en cada un de nosaltres.⁵¹⁷

Grotowski ens diu que en aquest procés els sentits es desbloquegen. És a dir, sentim com els òrgans sensorials es deslocalitzen en el cos i perdent els límits s'expandeixen i es dissolen en el camp vast de consciència. En realitat retornen al seu estat natural i original. El camp vast de consciència que som està amarat per l'escoltar, sentir, veure, tocar, olorar, tastar. En la nostra experiència real, el percebre i la presència que percep són inseparables, són una sola experiència. Grotowski indica que hem de permetre que «la nostra experiència vingui a nosaltres», és a dir, que no serem nosaltres consciència qui es dirigeixi vers l'experiència i es perdi en ella sinó que mantenint-nos en l'obertura i receptivitat plena de la presència que som, permetrem que l'experiència —pensaments, sensacions, percepcions, emocions— es fongui en la consciència, oberta i transparent que som, íntima però alhora il·limitada. La percepció aleshores és global, plena, i el cos és desdomat. La nostra percepció del cos i del món passa de la matèria al sentir. I s'allibera de la solidesa i del pes inert del concepte «matèria» que els havíem superposat. El cos és banyat per les qualitats inherents a la nostra condició original esdevenint plenament viu i perceptiu, en lloc de ser nosaltres qui ens localitzem i contraïem en les limitacions imposades per la nostra identificació amb el «cos», perdent o oblidant aparentment la nostra condició original. Ara la nostra mirada reposa en la seva font, en el fet de ser conscient, en la presència conscient que som, i esdevé global, inclusiva, ampla, relaxada i la nostra percepció eixamplant-se, tal com descriu Grotowski, esdevé global, panoràmica o sincrònica i no puntual.

El procés de conceptualització que realitza la ment implica una fragmentació de la nostra experiència, que en realitat és una totalitat, única, íntima i contínua. La nostra manera de mirar ha estat educada i manipulada des de la infantesa vers la selecció, la focalització i la fragmentació arribant «fins al punt que ens sembla que podem dissociar l'arbre del vent».⁵¹⁸

⁵¹⁷ *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Abme*, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, [pista 2, 00:20:13]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵¹⁸ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió de l'1 d'abril de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [10-1, 01:30:41]. (Transcripció i traducció de l'autora).

L'infant en la seva experiència no distingeix on acaba el seu cos i comença el de la mare. Tota la seva experiència és una massa homogènia d'experiència en la que la seva ment, no ensinistrada en la dualitat encara, no conceptualitza el que percep i no divideix l'experiència entre «jo» i «altre». L'arbre i el vent, la mà a la terra, són en realitat inseparables, una sola experiència que la ment fragmenta, divideix i conceptualitza. Fragmentem i donem noms a cada fragment o objecte. Aquesta és la nostra manera de relacionar-nos amb el món. La nostra percepció visual ha passat de ser oberta, inclusiva, simultània i global, a ser exclusiva, selectiva, fragmentada i enfocada en punts i contorns. A través de les accions primàries de les fonts Grotowski explora la possibilitat de descondicionar la nostra percepció i permetre que retorni al seu estat natural.

S'arriba a un punt quan d'una banda la visió és panoràmica, i d'altra banda en certa manera la percepció és simultània. No és una percepció consecutiva com en la vida corrent, sinó que va per totes bandes. Per donar un exemple del món tècnic: si algú arriba en el lloc d'un esdeveniment, fa el moviment per mirar, i està seleccionant tot el temps la vista. Això es veu molt bé si es treballa amb una càmera, perquè en aquest moment es fa una opció conscient: fixo la càmera allí o aquí o aquí. Però en la vida quotidiana ens comportem com una càmera. Aleshores, si retrobem el moviment orgànic, diguem que el cos té la consciència de que es mou, comença un altre tipus de percepció que no és consecutiva i és fins i tot molt difícil dir si veiem a través dels ulls o a través del cos. O si escoltem a través de les oïdes o d'una altra cosa. Són tots els sentits que comencen com a ser despertats i es comença a flotar en el món que apareix. És una cosa que és totalment concreta i precisa en la pràctica.⁵¹⁹

Establerts en la consciència transparent, la ment o també podem dir la nostra atenció, es relaxa en la seva font de consciència silenciosa, viva i atenta, esdevenint oberta, receptiva, vigilant, i en aquest espai obert o camp de presència conscient que som, permetem que la nostra experiència del cos-ment-món, el que anomenem la vida, que aquest moviment flueixi lliurement, joiosament, en nosaltres. I en aquest repòs i expansió inclusiva, en aquesta obertura incondicional acollim la nostra experiència com una totalitat, un flux de percepció on no dividim, no separem objectes, no conceptualitzem, simplement hi ha l'experiència viva i lluminosa de percebre. Una sola experiència, en la que la ment, relaxada, oberta i receptiva, reposa en el camp vast de consciència-experiència i no divideix aquesta intimitat infinita en mil objectes i un subjecte. En aquesta obertura percebem tota la nostra experiència de manera

⁵¹⁹ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 2, 00:22:39]. (Transcripció i traducció de l'autora).

simultània i es descondiciona la nostra percepció. Aquesta és l'experiència de la no-dualitat original, anterior a l'activitat conceptual de la ment, anterior a la diferència i la divisió, experienciada a través dels sentits i del cos, o el que és el mateix, a través de la percepció i del moviment. Aquest és el repòs en la Font, en el que som la nostra identitat veritable de consciència oberta i transparent.

Això ens obre la porta de la relació entre el moviment i la percepció. Ens obre la porta a una certa manera de concentració que no és ni puntual ni contreta. Aquestes són coses molt importants. En un altre moment havíem parlat de la consciència transparent, aquesta manera de caminar pot tenir alguna cosa a dir a propòsit de la consciència transparent.

Després hi ha en Castaneda la manera de mirar que diguem és panoràmica. És una certa manera de mirar als dos costats. Sense fer esforços musculars dels globus oculars. [...]

Però no veig res de manera fixada però veig tota la sala al mateix temps. No de manera puntual sinó de manera com un continu, de manera processual, no sé com dir-ho. Potser no és una bona expressió... Dir que la mirada és panoràmica tampoc no és ben bé això... En tot cas, com que no trobo les paraules, dic que quan aplico la mirada del corb, la meua mirada és no fixada però no necessàriament fluctuant. Simplement comprèn tot l'espai de manera simultània. Això evidentment canvia el mode de percepció. [...]

Si un aplica una certa manera de mirar cal saber que es tracta simplement de posar en suspensió la manera educada de mirar. No es tracta de manipular o si cal manipular, d'acord, però en aquest cas cal arribar a una tècnica tan sofisticada i desenvolupada que això ja demana un instructor extremament competent. D'altra banda, hi ha la fixació i la fixació. Per exemple com la mirada no fixada, o diguem, no fixant, la mirada que és simultània i no necessàriament fluctuant, com això altera la nostra percepció educada. Fins i tot la nostra percepció educada altera una altra manera de fixació. És sempre així. Es pot procedir en aquesta direcció o en l'oposada. [...] Normalment nosaltres fixem el cos de l'arbre, fariem el contorn, i passariem a una altra fixació. I ara anem cap a l'arbre i mirem el cos de l'arbre i mirem fins al punt que la nostra mirada passa com a través de l'arbre i es té la impressió gairebé sensual d'entrar en l'arbre. Aquesta és una mirada primària, rudimentària. Hi ha una complexitat extraordinària de la percepció primària que es descobreix. Hi ha una cosa positiva, d'una banda hi ha una frescor de la sensitivitat, un fenomen energètic joiós. Però per si mateix no val la pena d'ocupar-se d'aquest tipus de coses a menys que això doni una experiència clara de la relació entre el moviment i la percepció: el moviment del cos, el moviment de la ment i la percepció. I a no ser que hi hagi una mena de clic, de connexió, a través d'això, no es troba el fenomen de dissociació del testimoni i de la vida.⁵²⁰

⁵²⁰ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió de l'1 d'abril de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [10-2, 00:30:08]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Com hem anat dient, l'objectiu del Teatre de les Fonts és establir-se en la nostra naturalesa original i veritable de presència conscient, en una obertura plena a la vida. Totes les accions i tècniques de les fonts que explora són amb aquest objectiu final, si no, com diu Grotowski, «no valdria la pena ocupar-se d'aquest tipus de coses». Establerts en la Font no-dual, en i com la nostra condició original, vivim l'experiència orgànica i primària de la vida. El nostre moviment revela el repòs de la presència que som i la nostra percepció es descondiciona i esdevé directa o no-dual. Com veiem en aquest darrer paràgraf de la cita de 1982, l'objectiu de tota l'exploració d'aquest període és arribar finalment a la dissociació clàssica de l'Advaita Vedanta entre el «testimoni i la vida». I es començarà a tocar aquest aspecte de manera clara al final d'aquest període.

Com hem vist, en l'entrega tântrica al corrent de vida es dissol o relaxa el «jo» personal o ego, i en aquesta dissolució ens establím en la presència conscient. Però Grotowski observa que aquest establiment es perd molt fàcilment; com ja havíem esmentat, serà tan sols un tast breu i fugaç, i no serà permanent fins que el nostre establiment en la Font no sigui deliberat i conscient. Aquesta conclusió el portarà a explorar el procés de retorn a la Font a través de la dissociació «testimoni-vida», en la que ens establírem conscientment en la presència conscient o Si mateix o Font, permetent que la nostra experiència aparegui en nosaltres sense identificar-nos o perdre'ns en ella, mantenint-nos en la posició vedàntica del testimoni atent i silencios. I aquest serà un aspecte clau per a la comprensió de la recerca de Grotowski. Ja que no identificar-se amb el contingut de la nostra experiència —records, imatges, pensaments, idees, creences, emocions, sensacions, percepcions— significa deixar-ho caure tot i implica deixar de creure que som una persona. En aquest silenci, en aquest buit, en aquesta obertura, experiencíem inevitablement la nostra naturalesa veritable de presència conscient, transparent, vasta, serena, és a dir, la nostra condició original.

Evidentment per nosaltres és bastant fàcil confondre'ns sobre això, perquè la consciència diurna i també vigilant, després d'un cert temps la identifiquem tan sols amb els processos de pensament, imatges i emocions que passen. És per això que és tan important saber observar com aquest contingut passa. Si som capaços d'observar això, veiem que és un moviment que passa dins d'un espai molt més vast, i aquest espai és serè i el moviment pot ser agitat. Però normalment estem habituats a identificar-nos amb aquest moviment i això probablement ha estat necessari en l'evolució de la humanitat, perquè és difícil d'imaginar-nos el desenvolupament d'un cert tipus de ciències o de tècniques sense aquesta identificació.

Però la qüestió és que potser hi ha el moment quan cal identificar-se, però hi ha també el moment quan cal saber no identificar-se amb aquest procés, amb aquest moviment.⁵²¹

La dissociació clàssica vedàntica del «testimoni-vida» serà doncs l'apropament al que arribarà Grotowski al final del període del Teatre de les Fonts i que continuarà explorant en la següent fase de la recerca. Dissociació en la que ens desenganxem i desidentifiquem del contingut de l'experiència —pensaments, imatges, emocions, sensacions, percepcions— permetent que el «jo» o ego es relaxi en la seva font, i ens establím en i com l'espai de presència conscient, obert, vast, serè, atent, vigilant, que no es veu afectat pel contingut de l'experiència.

Cal comprendre que el «*moò*» («jo») és l'ego. L'ego té una tendència possessiva. L'ego actua com enfront d'un perill: m'amenacen, o l'ego actua com un agressor: vull tenir. En la noció d'ego hi ha alguna cosa que es contrau. Trobar la posició en la qual l'ego no sigui el centre del món, on sigui més relativitzat, és una de les maneres de relaxar l'ego, de destensar. Per dir-ho d'una altra manera, quan dorms profundament i quan estàs en la fase del son on no hi ha somnis, el teu ego està relaxat, destensat. Però al mateix temps no tens vigilància. Si en el mateix son tinguessis vigilància això seria la consciència relaxada.⁵²²

Grotowski parla del son profund de la mateixa manera que el seu mestre Ramana. En el son profund —la fase del son sense somnis— no tenim cap experiència del cos-ment-món. Quan ens adormim el primer que desapareix és el món. Deixem de percebre el món. A mida que el son és més profund, desapareix també la nostra percepció del cos. I finalment, quan ja no hi ha somnis, la ment cessa i també desapareix, i amb ella desapareix també el concepte de «jo» personal i la nostra identificació amb ell. En el son profund sense somnis no hi ha cap contingut en la nostra experiència i tot el que hi ha és consciència pura.

Per això Grotowski diu que en el son profund l'ego, que és una contracció en la consciència pura que som, està relaxat. Exactament, relaxat i dissolt en la seva font de consciència pura. Sense cap contingut en la nostra experiència amb el que identificar-nos, reposem en l'espai il·limitat de consciència. Reposem en la pau i la quietud de la nostra naturalesa veritable. En aquest estat no hi ha absència de consciència, com erròniament es pot creure, sinó que podríem dir que el que hi ha és la consciència de l'absència. L'absència de la nostra experiència del cos, de la ment i del món, de la nostra experiència humana. Consciència pura

⁵²¹ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 292. (Traducció de l'autora).

⁵²² Jerzy GROTOWSKI, *Tecnique originarie dell'attore*, sessió del 29 de març de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [7-2, 00:29:32] (Transcripció i traducció de l'autora).

sense les capes d'experiència que normalment la cobreixen i amb les quals ens identifiquem. Quan ens despertem apareixen el cos, la ment i el món en l'espai de consciència que som. Si, en la presència dels objectes, o sigui, en l'aparició del cos-ment-món, no ens identifiquem amb el contingut de la nostra experiència i ens continuem mantenint en contacte amb l'expansió, el repòs, la pau i la quietud de la presència conscient que som, això és *sahaja*. Ens mantenim aleshores establertes en la nostra naturalesa veritable de presència conscient, en altres paraules, en el «testimoni» o consciència transparent, i experienciem el repòs i la serenitat de la presència que som en plena obertura al moviment del contingut de la nostra experiència, la «vida», que apareix lliurement en nosaltres consciència i està feta de nosaltres.

És possible relaxar l'ego però es perd molt fàcilment i cada un de nosaltres experiència això moltes vegades en la nostra vida. Els tibetans, per donar-ne un exemple parlen a propòsit d'un nen que mira una pintura en un temple. I diuen que quan el nen mira la pintura en el temple durant una bona estona i que està fascinat per aquesta pintura, en un cert moment el nen està en la pintura i no dins d'ell mateix. [...] Hi ha una paraula polonesa per definir això, que vol dir que mires i et perds dins del mirar, estàs completament en la teva mirada. Habitualment en la vida corrent, això ens arriba com de l'exterior. Si un està extremament interessat i fascinat, en cert moment és com si t'oblidessis de tu mateix. En aquest moment el «jo» es relaxa. Evidentment tota la terminologia és relativa. Hi ha les tècniques en les quals per arribar a aquest punt es diu que no s'ha d'oblidar d'un mateix, sinó que cal recordar-se d'un mateix. Jo miro, aleshores, *jo* miro. Jo et veig. I en aquest doble fenomen hi ha el relaxament del «jo». Això és la vida i el testimoni. Però evidentment en aquest tipus d'exercici de record d'un mateix, no es tracta del «jo» sinó del «Si mateix».⁵²³

En aquest paràgraf Grotowski descriu les dues vies explorades en el Teatre de les Fonts. La primera, la via tântrica que com hem vist també anomena «estat de ser de l'infant», en la que ens entreguem al flux de la nostra experiència i en aquest abandó a l'experiència, el «jo» personal es dissol. És l'exemple del nen, que fascinat per l'experiència, totalment immers en la percepció del quadre, es perd en ella. I aquest «oblit d'ell mateix» es refereix a l'oblit de la creença i la sensació de ser el «jo» personal. En aquest oblit es dissol el «mur» del «jo» personal, que permet la fusió amb l'experiència. En aquest cas, no havent-hi «record» de Si mateix, totalment immersos en el flux de l'experiència, tot el que hi haurà en la nostra experiència és experienciar. Ens haurem perdut en l'experiència.

⁵²³ *Ibid.*, sessió del 29 de març de 1982. [7-2, 00:38:00]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Com ja hem dit, caldrà un pas més, el reconeixement que tot el que hi ha en l'experienciar és el fet de ser conscient d'aquest experienciar, per tant, tot el que hi ha en la nostra experiència és el fet de ser conscient o presència conscient. I tot amb el que entrem en contacte en la nostra experiència és el fet de ser conscient o presència conscient. En la nostra experiència tot el que hi ha en realitat és consciència, o l'ésser infinit de Déu, amb llenguatge religiós. Una única realitat no-dual. Una sola substància, consciència. I nosaltres som aquesta consciència. Aquesta és l'experiència de la no-dualitat original. No aconseguint fer aquest pas i veient que no arriba a l'establiment conscient i permanent en la Font, i que en canvi la identificació amb el «jo» personal retorna ràpidament, Grotowski passa a explorar la segona via.

3.1.5.2 La via vedàntica en el retorn a la Font

La segona via que s'explora al final del període del Teatre de les Fonts és la posició vedàntica del «testimoni», que implica el nostre establiment en el «testimoni» que testimonia la «vida» silenciosament i en pau. En aquesta dissociació, que és part del procés *neti-neti* en la via negativa advàitica, ens desenganxem de l'experiència —pensaments, sensacions, emocions i percepcions—, amb la que habitualment estem mesclats i identificats, i ens establim en l'espai obert de presència conscient, Si mateix o «testimoni», permetent que el moviment de la vida aparegui lliurement en nosaltres, sense cap tipus d'identificació per part nostra, però al mateix temps en la nostra plena obertura, entrega, receptivitat, acolliment, amorositat, adaptabilitat i disponibilitat a l'experiència. Un cop establertes en la presència conscient, en comunió amb el Si mateix —la nostra identitat veritable—, ens podrem obrir plenament i entregar-nos incondicionalment a la vida sense perdre'ns-hi, sense ser «captats per la vida», ja que l'obertura incondicional és una condició inherent a l'espai de consciència. La posició del «testimoni» en la tradició vedàntica justament ens indica l'aspecte testimoniant de la presència conscient, que observa o és conscient de tota la nostra experiència humana però no s'hi perd, no s'hi identifica, no és limitada per ella. Al mateix temps no és una posició distanciada o freda sinó un testimoniatge amorós i proper. La posició del «testimoni» és en realitat transcendent i immanent al mateix temps.

Només en aquesta llibertat i obertura innates a la nostra condició original, establertes en l'espai il·limitat i amorós de presència conscient testimoniant, es podrà produir la veritable

entrega, plena i incondicional, a la nostra experiència. Concretes en les limitacions d'un «jo» personal, basades en la por i la manca, mai no serà possible una veritable obertura i receptivitat a l'experiència. Com ja sabem, el «jo» personal és el «mur» que ens separa, ens tanca, ens aïlla, no ens permet viure la realitat no-dual de l'experiència, l'experiència de la no-dualitat, la plenitud joiosa original, l'amor, la bellesa, la pau impertorbable, la felicitat suprema. Així, la veritable entrega és alliberar-se de qualsevol idea i permetre que la vida vingui a trobar-nos en la nostra obertura. Aquesta entrega no és un estat passiu, o podem dir que és passiu i actiu al mateix temps. Passiu en el sentit de deixar anar tot allò que no som, tot el contingut de la nostra experiència, i actiu des del punt de vista d'una vigilància relaxada i contínua que emergeix de manera natural quan desapareixen totes les capes limitants que ens cobrien.

Com hem dit des d'un principi, aquestes dues vies són en realitat els dos aspectes inseparables de la via advàitica plena integral, l'aspecte vedàntic del retorn a la Font que Grotowski explora amb la dissociació vedàntica del testimoni i la vida, i l'aspecte tântric d'obertura plena i entrega incondicional a l'experiència, segon pas que fa complet el camí espiritual. La via integral comprèn els dos aspectes, la profunditat i l'entrega. El primer pas és l'establiment en la presència conscient, la via vers Déu, i un cop establertes en l'espai infinit de presència conscient, ens obrim plenament i amorosament a l'experiència, sent aquesta la via en Déu.

Grotowski, explorant primer l'obertura tântrica sense la comprensió prèvia de l'establiment en la nostra naturalesa veritable, observa que la dissolució de la sensació del «jo» personal es perd molt fàcilment. Tan sols caldrà un pensament centrat en la persona que erròniament creiem ser, per tornar a fer aparèixer la sensació de ser una persona. I això el porta a l'exploració de l'establiment conscient i deliberat en el «testimoni», que com sabem requerirà una desidentificació de la nostra experiència i per tant, s'haurà de deixar caure també la creença i la sensació de ser una entitat personal. Només així ens podrem establir en la nostra naturalesa veritable, produint-se un veritable descondicionament de la nostra percepció. Per poder sentir allò que és etern en nosaltres, haurem de deixar anar allò que és temporal en nosaltres.

Ramana ens recorda incansablement que els obstacles a la realització del Si mateix —el veritable alliberament— són els hàbits de la ment i del cos. L'arrel de tots els hàbits de la ment i del cos és l'hàbit de creure que som una persona individual, finita i temporal. Fins que

aquest hàbit no és reconegut i abandonat totalment, serà impossible deixar anar els altres hàbits, ja que seria com tallar brots sense haver tallat l'arrel de la qual broten. Es tallarà un brot però més tard o més d'hora en brotarà un altre. No podem descondicionar el cos si hi continua havent la creença de ser un «jo» personal separat.

Els nostres condicionaments han pres i prenen forma a partir de la creença de ser una persona. Mentre hi hagi la creença i la sensació de ser una entitat personal i separada, hi haurà condicionaments basats en aquesta creença. Els nostres patrons de pensament i comportament s'han anat configurant al llarg dels anys a partir de la creença de ser una entitat separada, limitada, temporal i finita. Només podrem sortir d'aquests hàbits establint-nos en la presència conscient com la presència conscient. Això implica un establiment deliberat i conscient; una comprensió d'allò que som. Només en aquesta quietud viva, —en la que no hi ha algú que intenta estar en quietud—, es podran desfer els condicionaments que han perdut el seu fonament i que ara es troben amb la nostra obertura acollidora en lloc de la resistència de l'ego que els alimentava. La intensitat i la força dels nostres hàbits condicionats disminuirà perquè estaven basats en una vella història que hem deixat de creure, la història de ser una entitat separada. Aquesta era la creença i l'arrel de la que depenien els hàbits condicionats per poder existir. Un cop la ment i el cos ja no estan governats per l'aparent entitat separada i personal, retornaran gradualment al seu estat natural d'obertura, transparència, sensitivitat, disponibilitat i amor.

En aquesta línia de la dissociació «testimoni-vida» vedàntica s'exploren dues accions que per Grotowski són especialment importants: *Waiting* i *Motions*. «*Waiting*» ('espera') és una vetlla nocturna individual amb l'objectiu d'establir-se en el silenci desaferrat de la consciència transparent que testimonia. En la qual ens mantenim immòbils en una posició, normalment asseguda, durant una hora, mentre la resta de persones estan dormint. Establerts en l'espai de presència conscient, obert, atent, silenciós, receptiu, en el que apareix tota la nostra experiència, som testimonis del contingut de la nostra experiència però ens mantenim desaferrats d'ella, sense identificar-nos amb el contingut de la nostra experiència i mantenint-nos en la quietud i la vigilància de l'espai obert i silenciós de presència que som.

També amb l'objectiu de l'establiment en l'espai silenciós i vigilant de presència conscient testimoniant, però aquí en acció i relació, es crea una estructura d'estiraments en moviment que es continuarà desenvolupant i treballant en la següent fase; que es realitza normalment

en grup de manera sincrònica durant la sortida o posta del sol, sota el nom de «*Motions*» ('moviments'). Estructura, en la que experienciem un descondicionament de la percepció a través de la mirada global i simultània, i que Grotowski compara amb una pregària; sent aquest l'aspecte profund de l'estructura, que fàcilment s'ha banalitzat i entès simplement com un entrenament físic. La pregària, en el seu sentit profund i alliberada de connotacions culturals, significa el repòs en l'Ésser, en el Si mateix, en Déu. És en aquest sentit que Grotowski compara «*Motions*» amb una pregària; una pregària en moviment. El moviment, no tan sols del cos, sinó de la vida, que inclou pensaments, sensacions, emocions, percepcions, acció i relació, apareixen i podríem dir, floten en l'espai obert, delicat i atent de la presència conscient il·limitada que som. Establerts en el centre profund que al mateix temps és espai infinit, sentint clarament que som l'espai immòbil on apareix tot el moviment.

En «*Motions*» es produeix també una transformació de la nostra atenció, que s'eixampla, i perdent els seus límits condicionats retorna a la seva font i esdevé el camp obert de consciència il·limitada en el qual apareix tota la nostra experiència humana. L'atenció es relaxa i es dissol en la consciència transparent, en l'experiència de ser, en la que no ens identifiquem amb el contingut de la nostra experiència. Sentim que la ment esdevé més ampla, receptiva i transparent. Es produeix la dissociació «testimoni-vida».

El cos es comença a estirar de diferents maneres. Els ulls comencen a mirar de manera diferent que l'habitual, el cos cerca com si esdevingués un arbre. Cerca al mateix temps la relació amb la terra i al mateix temps amb tot allò que és al nostre voltant. La qualitat de l'atenció canvia. No és atenció selectiva, com en la percepció habitual, no és tampoc una atenció vers nosaltres mateixos. És alguna cosa molt particular, diguem que l'atenció és transparent. Està plenament desperta però deixa passar les coses a través. És com si deixes passar el vent a través nostre, l'aire a través nostre, la llum a través nostre, la nit a través nostre. El nostre cos animal no oposa cap resistència però no és amorf. Els seus moviments són extremament precisos i orgànics. Diguem que s'estiren, en certa manera. I que aquesta manera d'estirar-se ens instal·la en aquest lloc i canvia la nostra atenció perquè tot passa a través nostre. Diguem l'atenció no és un punt. O l'atenció no és els diferents punts. L'atenció és un camp obert. Un forat.⁵²⁴

⁵²⁴ Jerzy GROTOWSKI, *Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico*, Mèxic, 7 gener 1980. [pista 2, 00:35:25]. (Transcripció i traducció de l'autora).

En «*Motions*» l'atenció al mateix temps serà un element d'equilibri entre el «testimoni» i el moviment de la «vida» —la presència dels altres i del món—, factor clau per mantenir-nos plenament vigilants, oberts, receptius, adaptables, al servei i disponibles en el món, però al mateix temps sense perdre'ns-hi i mantenint-nos en la serenitat i la pau de l'espai obert, il·limitat, transparent de presència conscient, infinita i eterna que som.

En el grup del Teatre de les Fonts, si el treball té el seu accent personal diem que és el treball sobre si mateix i que l'aspecte de la solitud existeix en això, en certa manera, inclús si es treballa en grup, aleshores és extremament fàcil caure en una mena de narcissisme interior. I exactament l'atenció, a part d'altres funcions importants, és un element d'equilibri, perquè és necessari considerar l'espai i els altres com a presents i de respondre en funció d'això. Aquest aspecte d'*alertness*, dóna la possibilitat d'un equilibri entre allò que és, diguem, sobre si mateix i allò que és la presència dels altres i la presència del món. Aquest factor d'atenció és extremament necessari. Sense atenció el punt de gravetat, el centre de gravetat és l'ego i no el «soi», l'ésser. No és el centre profund sinó el centre de relació social que s'inverteix i treballa de manera narcissística, si no hi ha el factor de l'atenció. Això és un dels elements crucials.⁵²⁵

L'establiment conscient en l'espai obert i amorós del «testimoni» significarà no oblidar-se d'un mateix, de la nostra identitat veritable i no identificar-se, és a dir, no perdre's en el contingut de la nostra experiència. Sentint i sent el camp obert de presència conscient, atenta, silenciosa però al mateix temps plenament oberta a l'experiència del món, en la plenitud de la no-dualitat original. Com ja hem vist, el mur que ens separa del món vivent és el «jo» personal. Un cop aquest s'ha dissolt en la presència conscient, l'atenció queda alliberada de les limitacions personals i esdevé vigilant i relaxada, àmplia, silenciosa i receptiva. Estem presents. Com hem dit, si no hi ha l'obertura en els dos sentits, dins-fora, estat totalment vigilant i inclusiu, profund i amorós, no seria la nostra condició original, *sahaja*, sinó un estat tan sols temporal.

Si hi ha ja aquesta fase de silenci dins, que no vol dir que no hi hagi pensaments, sinó que no s'identifica amb ells, en aquest cas es refereix a alguna cosa que és com l'arrel d'aquest silenci i és eficaç. Però paradoxalment és eficaç només si s'entra en moviment. I entrant en moviment cal tenir atenció a l'espai i als altres. En aquest moment un equilibri natural dels dos aspectes és mantingut. Les coses més rudimentàries i simples si es manté l'equilibri dels

⁵²⁵ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche organarie dell'attore*, sessió del 13 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [26-2, 01:07:29]. (Transcripció i traducció de l'autora).

dos aspectes, són la porta vers certes descobertes. Per exemple, la caminada on s'observa com es respira. Això funciona amb dues condicions: primer, que no s'ha de voler identificar el ritme de la respiració amb el ritme del moviment. Aquest error es descobreix molt fàcilment en l'esport. Les persones que comencen a córrer respirant amb el ritme de córrer comencen a ofegar-se. Són dos ritmes que es conjuguen i cal deixar els dos ritmes que tinguin lloc de manera natural. Cal tenir una plena atenció en l'espai. Cal veure i escoltar. Cal realment posar els peus a terra. Cal veure aquell que camina davant nostre i no trencar el ritme de qui és davant i de qui és darrere. Tot això demana un esforç d'atenció que fa que el nivell d'agitació de la superfície es redueixi i d'altra banda el fet mateix d'observar la respiració en això ens condueix dolçament a una manera d'estar centrats. Però sense aquest factor exterior que és veure, estar atent als altres, escoltar, sense això es desvia completament. No hi ha equilibri natural entre l'aspecte fora i l'aspecte dins.

Si gasto només una part de la meva energia quan reaccio a algú, aleshores, la meva reacció esdevé menys visible però el que és important és que la resta de l'energia és mobilitzada i es dirigeix, si ho podem dir així, vers estar centrat. Aleshores hi ha aquest equilibri: reacció-estar centrat. És com el doble intermitent en els cotxes. Que funcionen en les dues direccions. Hi ha la qüestió com algú que manté la posició antropològica, diguem, com s'implica en una acció. [...] Però al mateix temps no s'hi implica fins a la identificació. No s'oblida d'ell mateix.⁵²⁶

Grotowski utilitza l'observació dolça i relaxada de la respiració com a ajuda per aprofundir dins d'un mateix, i trobar el centrament en l'espai de consciència transparent, seguint pas a pas les instruccions espirituals del seu mestre Ramana. Aquest no oblidar-se d'un mateix, del Si mateix o estar centrat, en la plena involucració en el món, s'expressarà en una acció orgànica, viva, justa i precisa. Aquest és el veritable procés orgànic al que Grotowski fa referència al llarg de la seva recerca. Com hem vist i indica Grotowski, caldrà la dissolució de la nostra identificació amb el «jo» personal per tal que tingui lloc el procés orgànic, que només pot donar-se en el veritable silenci, és a dir, en la nostra desidentificació amb el contingut de la nostra experiència humana.

Quan hi ha dissociació de la vida i el testimoni, tots els processos subjectius, compresos els pensaments, compreses les emocions, compreses les imatges, pertanyen a la vida. En aquest moment el procés orgànic és absolutament íntegre. La qualitat del testimoni és el silenci. El testimoni no parla. El testimoni mira.⁵²⁷

⁵²⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 286. (Traducció de l'autora).

⁵²⁷ Jerzy GROTOWSKI, *Tecnique originarie dell'attore*, sessió del 2 d'abril de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [11-1, 00:14:18]. (Transcripció i traducció de l'autora).

3.1.5.2.1 El moviment que és un repòs

El nostre establiment en el Si mateix, en la presència conscient testimoniant, espai de consciència transparent i serena —sense cap identificació amb el contingut de la nostra experiència, com en el son profund—, s'expressarà també en un moviment, que tot i ser vibrant, viu, ple d'energia i plenament dinàmic, apareixent en la consciència transparent que som, revelarà el repòs i la serenitat de la seva essència. Només amb aquesta qualitat podrem dir que els nostres moviments i accions són plenament orgànics. Grotowski dirà que el veritable secret de les accions primordials de les fonts, de les fonts de les tècniques de les fonts, és el «moviment que és al mateix temps un repòs».

Hi ha una expressió molt antiga que es troba en moltes tradicions diferents: «Moviment que és repòs.» Es trobava en la Gnosi primitiva (no el gnosticisme, que és molt «barroc» o fins i tot «rococó» en el seu llenguatge, en les seves invencions de noms i de nivells de realitat) i en algunes transmissions particulars atribuïdes a les ensenyances no públiques de Jesús. Però també es troba en els textos tibetans sobre yoga. Exactament les mateixes paraules. També en els apropaments del yoga a l'Índia es diu que podem estar plenament desperts, vigilants, i alhora en repòs: com si estiguéssim immersos en un son sense confabulacions. Aquest moviment que és repòs és potser el punt crucial on tenen l'inici diferents tècniques de les fonts. Així doncs, tenim dos aspectes: moviment i repòs.⁵²⁸

De la mateixa manera, el seu mestre Ramana indicava molt sovint que el retorn al Si mateix era com adormir-se mentre et mantens despert. És com adormir-se sense adormir-se. Es tracta del mateix camí, en el que deixes anar tot el contingut de la teva experiència i et submergeixes en l'essència de la teva ment. I aquest moviment que al mateix temps és un repòs, reflex del nostre establiment en el Si mateix, espai de presència conscient silenciosa, serena, atenta, vigilant, en pau i quietud, és per Grotowski el punt crucial, la font de la qual s'originen les tècniques de les fonts. Aquests dos aspectes seran les qualitats de l'acció més primària i més directa per experimentar la nostra naturalesa veritable.

⁵²⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 161.

Aquesta explicació, més íntima, pertanyent al film testimoniatge de 1980 a Nienadówka, ens complementa l'anterior.

Abans de les diferents tradicions hi ha una mena de relació. [...] És una tradició molt antiga. [...] És una expressió molt particular: el moviment que és un repòs. [...] És alguna cosa que està connectada amb el Buda que està estirat que la meua mare va observar de manera molt precisa.⁵²⁹ Que en un sentit ens podem estar movent, caminant, fent accions simples, físiques, i al mateix temps estar dins d'alguna manera, pacientment (*by the patience*), no per la voluntat sinó per la paciència, estirats com aquesta escultura del Buda, només veient, en un repòs molt profund. I fora hi ha el moviment i a dins hi ha el repòs, el repòs com en el dormir sense somnis, sense confabulations. Confabulations que encara fem a la vida, parlant amb un mateix. Aquests dos, activitat i repòs, és possible que estiguin al mateix temps. I tot allò essencial del que ara anomenem la recerca pública en aquesta àrea, «Teatre de les Fonts», està connectada directament amb això. Estar en acció, en moviment, vivint amb el nostre cos, estar involucrats en la percepció a través dels nostres sentits i els objectes dels nostres sentits que és l'habitual, normal, la gran mare vida, el món viu, el món al nostre voltant. O el que sentim com el món al nostre voltant. Però al mateix temps hi ha alguna cosa que flueix del mig com de la font, quan estem simplement com estirats en un son molt profund, sense conversa, sense confabulació, és a dir, sense somnis, però completament desperts en la nostra acció, és això, apareix.⁵³⁰

Veiem aquí clarament com el moviment no es refereix tan sols a les accions sinó a tot el moviment de la vida, és a dir, pensaments, imatges, sensacions, emocions, percepcions, accions i relacions. El moviment o l'activitat és tota la nostra experiència, la nostra experiència humana. I el repòs, diu Grotowski, és l'estat de consciència com en el son profund, sense somnis, en el que estem establerts en l'espai de presència conscient, vasta i transparent; establerts en la nostra naturalesa essencial i veritable. Aquesta és la vida veritable; establerts en la pau, la llibertat, l'amor, el silenci i la felicitat inherents a la nostra condició veritable i oberts amorosament a la vida, en l'experiència de la plenitud joiosa original. Una plenitud que inclou al mateix temps el repòs i el moviment, la presència conscient que som i la nostra experiència humana, el testimoni i la vida. Tot és consciència i la seva activitat. Com diu Grotowski, la seva recerca essencial, que en aquest període ha pres el nom de «Teatre de les Fonts» i que en la seva fase final s'anomenarà «Art com a vehicle», «està connectada directament amb això», amb l'establiment en la pau i el repòs de la presència conscient

⁵²⁹ Grotowski es refereix al viatge que va fer amb la seva mare a Arunachala el 1976.

⁵³⁰ *With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980*, [00:49:36 i 00:50:58]. (Transcripció i traducció de l'autora).

testimoniant i al mateix temps l'expansió amorosa d'aquesta, que abraça el moviment de la vida en la unitat de la plenitud joiosa original.

Aquesta plenitud, serena i joiosa al mateix temps, totalitat única i indivisible que és la naturalesa no-dual de la realitat, com deia Grotowski, la trobem expressada en diferents tradicions espirituals com el «moviment que és un repòs». Però és especialment en la tradició del Cristianisme gnòstic primitiu on Grotowski trobarà en aquesta mateixa expressió una clara referència a l'experiència directa de la no-dualitat original —expressada de manera bella i misteriosa— que com hem dit, és l'ensenyança essencial que es troba en el cor de totes les grans tradicions espirituals.

Es tracta concretament de l'evangeli de Tomàs, text fonamental estudiat en profunditat per Grotowski, evangeli cristià primitiu que anuncia contenir les ensenyances secretes, directes i privades de Jesús. Es tracta d'una recopilació del 140 d. C. aproximadament però que conté ensenyances datades de la meitat del segle I. Es tracta d'un enfocament profund de l'ensenyança directa de Jesús; cent-catorze dites totalment i plenament d'acord amb la comprensió no-dual de l'Advaita Vedanta, que es va haver de mantenir ocult ja que no va entrar en el corrent imperant, que aleshores el va classificar com a heretge. Va ser descobert per atzar el 1945 a Nag Hammadi, Alt Egipte. Està considerat un evangeli gnòstic.

Parlem de gnosi en el seu sentit original, com el coneixement experiencial del diví. El coneixement de Déu a través del coneixement profund d'un mateix, en la comprensió que la nostra naturalesa veritable i la presència divina són idèntiques. «Les paraules secretes que va pronunciar Jesús el Vivent i que Dídim Judes Tomàs va consignar per escrit»⁵³¹ ens recorden també que hem de retornar a l'origen no-dual, al Començament, a allò que som anterior al propi naixement, i que la Font de Llum divina està dins nostre, però tan sols la trobarem si ens desferrem del món i de la nostra creença de ser el «jo» personal. I Jesús adverteix: «Qui trobi el sentit d'aquestes paraules no tastarà la mort», és a dir, qui compregui la seva ensenyança descobrirà que el que és, és etern i infinit.

També el mateix nom de l'autor, Tomàs, exactament Dídim Judes Tomàs, ens dona informació valuosa. La paraula «dídimos» en grec significa «bessó». Tomàs era anomenat «el bessó de Jesús». «Bessó» en el sentit d'idèntic a Jesús, referint-se no a una semblança exterior

⁵³¹ Així comença el text de l'Evangelí de Tomàs.

sinó a aquell que com Jesús ha descobert la seva naturalesa veritable de presència conscient, naturalesa idèntica a la de Jesús, i a qui Jesús reconeix com a idèntic, com aquell que ha begut de la mateixa font que ell i de qui ja no pot continuar considerant-se el seu mestre.⁵³² Per tant les paraules transmeses per Tomàs contenen la qualitat profunda de l'ensenyança de Jesús.

A l'evangeli de Tomàs, Jesús diu als seus deixebles: «Si us diuen: ¿Quin és el vostre origen?, digueu-los: Nosaltres venim de la Llum, del lloc on la Llum s'originà per si mateixa; allí s'ha mantingut i s'ha revelat en la seva imatge. Si us diuen: Vosaltres, ¿qui sou?, digueu: Nosaltres som els seus fills i som els elegits del Pare Vivent. Si us pregunten: ¿Quin és el signe del vostre Pare en vosaltres?, digueu-los: És el moviment i al mateix temps el repòs».⁵³³

¿Quin és el signe de l'ésser infinit de Déu en nosaltres? És un moviment i també un repòs. El repòs té a veure amb la nostra experiència interior i el moviment amb la nostra experiència exterior, tot allò vinculat als sentits i als pensaments, moviment, percepció, activitat, relació, expressió. El repòs és experienciat com a pau i el moviment és experienciat com a joia. El repòs és experienciat com a amor i el moviment és experienciat com a celebració. Aquests són els dos aspectes de l'ésser de Déu. En moltes de les tradicions espirituals es tendeix a emfatitzar l'aspecte repòs i fins i tot en casos extrems l'aspecte moviment ha arribat a ser negat o ha estat suprimit, centrant-se solament en la pregària interior. Però la consciència no és només el testimoni transparent, buit, silenciós de l'experiència, és també la substància mateixa de la qual està feta tota l'experiència. La consciència és Shakti i també és Shiva. Moviment i també repòs. Aquests dos aspectes de l'ensenyança són totalment complementaris, de cap manera oposats. L'espai de presència conscient, com una pantalla, no es mou mai i la seva naturalesa és repòs o pau, però al mateix temps tot el moviment que té lloc en la pantalla és només la pantalla. L'experiència —moviment— és l'activitat de la consciència —repòs. Podem tenir consciència sense experiència, però no podem tenir experiència sense consciència. En el son profund no hi ha experiència, només hi ha consciència. Són els dos aspectes de la nostra vida, moviment i repòs, celebració i pregària. La celebració és la pregària en moviment i la pregària és celebració en repòs. La pregària és la ment girada vers l'interior, i la celebració és la ment girada vers l'exterior.

⁵³² Cf. Evangeli de Tomàs. https://www.samaelgnosis.net/sagrados/pdf/evangelio_tomas.pdf

⁵³³ Evangeli de Tomàs, dita 50. (Traducció de l'autora).

Així, el moviment que és al mateix temps un repòs és l'expressió de la nostra naturalesa veritable en l'experiència humana, el signe de la presència de Déu en nosaltres. El repòs ens indica la qualitat de l'espai de presència conscient o testimoni, en el moviment de la vida. La nostra experiència humana, la vida, el moviment, és al mateix temps el repòs, és a dir, espai de presència conscient o el «testimoni». És a dir que tota la nostra experiència és en realitat una manifestació de la consciència. Podem dir també, l'activitat de la consciència. Tot el que hi ha en la nostra experiència és consciència. Consciència en repòs, el «testimoni», i consciència en moviment, la «vida». Una sola substància. Això és el que ens diu l'Advaita, la realitat és no dos. I així ho afirma revolucionàriament Grotowski el 1982 a la Universitat de Roma:

¿I el testimoni què és? La vida és el mental, és l'agitació de la superfície d'allò que considerem com la consciència; és tot l'emmirallament de la subjectivitat, tot el moviment de dins fisiològic i psicològic, que es deixa passar. ¿I el testimoni on és? Però hi ha el fenomen de la vida i el testimoni. És com que hi ha la vida i el testimoni, però en realitat la vida és a dins i el testimoni és per tot arreu. Per dir-ho d'una manera més senzilla, el testimoni és espacial. Dóna la impressió d'espacialitat, simplement perquè la nostra consciència està descontreta, llavors és espacial, i la vida és observada des de dins. També la noció «dins-fora» ja no funciona. Funciona alguna cosa que és fresca. I aquí aquesta dissociació «la vida i el testimoni» no és en realitat dualista perquè es té la impressió molt neta que no són dues coses. No és la mateixa cosa perquè està dissociada. I no són dues coses. És realment com en aquella expressió de la vella psicologia hindú on es diu Advaita, no dos, però al mateix temps hi ha dos, la vida i el testimoni. Dissociació en un camp únic.⁵³⁴

I aquest camp únic és el camp infinit de consciència; en el que es produeix la dissociació no-dual, ja que és una substància única, consciència, que Grotowski anomena seguint la tradició vedàntica, «el testimoni i la vida». Com diu Grotowski, la vida és el mental, la ment, l'activitat de la consciència, que apareix en el «testimoni», en l'espai il·limitat de consciència que som. Així la vida ja no és un món material, sòlid, ple d'objectes materials, sòlids, amb una existència independent. La vida, que creiem plena d'objectes, relacions, accions, en el temps i l'espai, és en realitat l'activitat de la nostra ment, l'activitat de la consciència. No hi ha cap món fora de la nostra ment, és a dir, de la nostra percepció i del nostre pensament. Tot el que coneixem del món és la nostra percepció del món.

⁵³⁴ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió de l'1 d'abril de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [10-2, 00:42:31]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Grotowski amb aquesta afirmació està reduint el món, de la matèria a la ment. La nostra vida és el gran flux de percepcions, pensaments, sensacions, emocions, i tot això és la nostra ment. Però la ment és solament una contracció en l'espai infinit de consciència que som i per tant la seva substància és consciència. Grotowski ens està dient que la substància del món, o de la vida, o de la nostra experiència humana és consciència. Així, tot el que trobem o entrem en contacte en la nostra experiència humana, en la nostra vida, és consciència i nosaltres som aquesta consciència. La realitat de la nostra experiència és consciència.

Grotowski, mestre advaita secret i deixeble del gran Ramana Maharshi, al final de les exploracions del Teatre de les Fonts arriba a la profunditat de la comprensió no-dual. Comprensió que prové de la seva pròpia experiència de la no-dualitat, amb una afirmació totalment revolucionària en el moment que va ser dita, 1982, i que encara ho continua sent avui dia. Aquesta declaració és essencial per a la comprensió del llegat de Grotowski i també per a la comprensió de la fase final i culminació de la seva recerca. Serà determinant per poder entendre el seu text final. L'essència de la seva ensenyança és la realització del Si mateix en la plenitud original no-dual. Aquest és el llegat que ens transmetrà en el seu text de 1987, «Performer», que considerarà el text final i clau sobre la culminació de la seva recerca.

I d'aquesta manera Grotowski, deixeble de Ramana i mestre de la comprensió no-dual, ens està indicant una via pràctica per experimentar la no-dualitat original, la via advàitica integral a través de la dissociació «testimoni-vida», en la que l'obertura a l'ésser essencial és al mateix temps l'obertura al món. Permetent que la ment se submergeixi en el santuari del Cor, la ment reposa simplement en ser, ésser. Aquesta és l'entrega de l'aparent «jo» separat a la presència de Déu, ésser infinit, establint-nos quietament en la Font en i com allò que som veritablement, presència conscient, sense limitacions.

Establertes en aquesta comprensió permetem l'expansió per incloure el contingut de la nostra experiència: pensaments, emocions, sensacions, percepcions, activitats i relacions. És una obertura completa, no exclusiva. Ens obrim a allò que som més íntimament i al món al mateix temps, en un acte d'amor pur. En la realització del procés complet, procés orgànic íntegre, establertes en la presència conscient, reconeixem que tota l'experiència apareix en nosaltres, consciència, i que tot el que hi ha en l'experiència és el fet de ser conscient d'ella. Ens adonem que consciència i experiència són el mateix; el moviment és al mateix temps un repòs. Una

sola experiència, única i indivisible. Aquesta és la nostra experiència directa de la naturalesa eterna de la realitat, sense la conceptualització de la ment: tot és consciència. Aquesta és l'experiència de la no-dualitat original. La unitat de la realitat.

I només en el nostre establiment en la presència conscient podem accedir al coneixement de Déu, o el que és el mateix, experienciem la presència de Déu en nosaltres, i percebem l'essència infinita del món a través de la percepció directa, no-dual. També al final d'aquesta etapa d'exploracions sobre les fonts, Grotowski s'adona que no es produirà la percepció directa si no ens establim en l'espai vast i transparent de presència conscient, consciència pura, totalment desidentificats de l'experiència, i alliberats de la creença de ser una persona i dels condicionaments implícits en la creença i la sensació d'estar limitats al cos-ment. Establerts en l'espai il·limitat de consciència transparent, o «intel·lecte» per als hesicastes, sense cap rastre dels nostres aferraments i condicionaments habituals, tindrem accés a l'experiència de Déu i a la percepció de l'essència infinita del món manifestat, percepció directa, no-dual o com aquí l'anomena Grotowski, espiritual.

Quan agafem llibres orientals antics, allà on diu «la consciència», pensem que es tracta de l'intel·lecte com a consciència pensant i enregistrent, i en canvi, es tracta de la consciència en un sentit molt més vast i directe. I això ha existit en la nostra pròpia tradició. Aleshores, ¿com han utilitzat la paraula «intel·lecte» els hesicastes? Intel·lecte, *nous* en grec, és la facultat més elevada de l'home, amb la qual l'home té el coneixement de Déu o de les essències interiors de les coses creades a través de la percepció (*apprehension*) directa, repeteixo, percepció directa o percepció espiritual. La condició és que l'intel·lecte ha de ser purificat. Quan ara llegeixo aquests textos és gairebé com els textos antics sanscrits on es diu com cal purificar la consciència. D'altra banda, això és molt clar, perquè si la consciència està plena de condicionaments, de complexos com diem nosaltres, aleshores projecta tota l'estona aquests complexos fora i la percepció directa no és possible.⁵³⁵

3.1.6 El submergiment de Grotowski en la plenitud joiosa del Cor

Acabarem aquest capítol de la mateixa manera que Grotowski acaba el text del Teatre de les Fonts, amb la seva pròpia experiència d'immersió en la presència conscient i emergiment a la vida, que descriu com «una petita història sobre el despertar espiritual». És rellevant el fet

⁵³⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 202. (Traducció de l'autora).

que relaciona aquesta experiència amb la il·lustració del *Hui-ming ching* que acompanyava la cita que també utilitza a la part inicial del text de les Fonts, imatge de la postura de meditació asseguda enfront d'una paret, que simbolitza el gir vers el submergiment en la profunditat i l'expansió infinites de l'Ésser.

Compararem i complementarem la història amb una segona versió més extensa i diverses explicacions que trobem en els enregistraments del curs de 1982 a la Universitat de Roma. Explicacions que mantenen tota la informació original ja que no han estat revisades ni editades. Es tracta de la pròpia experiència de Grotowski del submergiment en el Cor, la nostra naturalesa veritable de presència conscient, vasta, oberta, transparent, i d'emergiment dolç a la vida mantenint-se establert en la pau, la felicitat, la llum, i l'amor inherents a aquest espai de plenitud de presència conscient, el Si mateix, el Cor de la consciència.

Grotowski descriu una situació que defineix com a molt primària, elemental, transcultural, en la que podem experienciar de manera simple i reveladora aquesta immersió en la Font Original, l'establiment en el Cor de presència conscient, quan ens despertem d'un son profund. I puntualitza Grotowski que no es tractarà d'un despertar banal sinó d'alguna cosa que pot ser realment molt important.

Suposem que estàs cercant el «moviment que és repòs». L'estàs cercant persistentment. Portes treballant un temps relativament llarg: un dia, una nit i el dia següent. Durant aquest temps dorms de vegades, però només breus moments, perquè t'estàs demanant de ser vigilant. Posem per cas que, malgrat tota l'obstinació, no passa res. Al començament, et sembla que saps de què es tracta, tot plegat. Al cap d'un temps comences a tenir dubtes. Busques la manera d'esvaire aquests dubtes en l'acció. Però, tot i això, no passa res, res no és aconseguit. Al final, arribes al punt en què ja saps del cert que no passa res. No entens per què. Només saps que estàs completament acabat. Vols, simplement, deixar-te caure, no importa on, simplement dormir. No busques un llit o una manta per tapar-te. No et desvesteixes. Simplement, vols deixar-te caure.⁵³⁶

En el text de les Fonts diu que s'està cercant el «moviment que és repòs» i en les versions sense editar ni revisar, del març i l'abril de 1982,⁵³⁷ Grotowski concreta que es tracta d'una

⁵³⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 172-173.

⁵³⁷ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió del 6 de març de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [00:45:33-1:07:00]. (Transcripció i traducció de l'autora). I Jerzy GROTOWSKI, «Tecniche originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 188-189. (Traducció de l'autora).

recerca que s'està desenvolupant des de fa dècades i que està centrada en la qüestió del Cor-centre de Ramana, entès com a l'arrel o font del «jo» i relacionat amb la indagació «¿Qui sóc jo?» Parla de sentir aquest centre o espai profund, que alhora és infinit —el Si mateix—, i que va més enllà de totes les suposades barreres i límits del nostre cos-ment. Es tracta d'una situació de treball continu, durant el dia i la nit, en una sala. I cadascú menja i beu quan en té necessitat. No hi ha hores precises per menjar ni tampoc per dormir. Quan estàs realment esgotat et poses a dormir allà on et trobes. Podria ser en el centre de la sala. Quan ja no pots més físicament o mentalment, quan et sents derrotat o en una «confusió total», simplement et deixes caure i t'adorms. No hi ha cap preparació per dormir. És una mena d'entrega al son, al repòs, en la que es produeix una mena de rendició de l'ego. D'aquesta manera, amb aquestes regles de joc, el que fa Grotowski és trencar rutines, expectatives, hàbits, límits que defineixen i donen suport a l'existència aparent de l'ego.

Després d'unes hores et despertes. Tens la impressió d'haver-te submergit. I ara, has emergit. Quan estaves tornant d'allí, has tingut un fragment d'un somni en color. Però just abans, senties serenitat i llum. Senties alguna cosa que fluïa de dins, com de la font. Obres els ulls i veus el que està realment davant teu, per exemple una paret de totxanes o una bossa de plàstic. Però aquestes totxanes i aquesta bossa de plàstic estan plenes de vida, de llum. Sents veus d'algun lloc a la vora. Són veus reals. Simplement unes persones que s'estan discutint. Però aquestes veus t'arriben com una cosa harmoniosa. Sents que tots els teus sentits estan treballant. Però, al mateix temps, sents que tot podria estar fluint com d'una font. És com si encens tots dos indicadors de direcció del cotxe. Contínuament, una doble direcció està parpellejant. Flueix del centre i dels objectes.⁵³⁸

Segons l'experiència que descriu Grotowski, tal com hem anat revelant al llarg del capítol, podem emergir del nostre submergiment en la Font —que podem experimentar en el son profund— i continuar sentint la profunditat i l'obertura de l'espai infinit de consciència que som, anterior a l'aparició del «jo» personal, anterior al pensament «jo», que sentirem també com una font de felicitat. I aquesta felicitat es projecta en tot el que ens envolta i de cop tot esdevé vivent i lluminós. I la sensació de felicitat és plena. Aquesta és la plenitud joiosa original que experienciem quan estem establerts en la nostra naturalesa veritable i plenament oberts i entregats a la vida, acollint amorosament, acompanyant joiosament i deixant anar lliurement tota la nostra experiència. En la nostra completa i dolça obertura, en «des dues

⁵³⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 173.

direccions», on sentim i som l'espai de presència conscient obert, infinit i etern, hi ha en nosaltres un moviment, totalment viu i orgànic, que és al mateix temps un dolç repòs.

Si algú s'adorm d'aquesta manera i al seu voltant hi ha una acció, se submergeix molt profundament en el son, es pot dir que passa a través dels substrats del somni i s'immergeix molt profundament; es pot dir, fins al lloc on ja no hi ha somnis. [...] Aquí hi ha una serenitat. Hi ha un repòs ple. És com una vacuïtat nodridora. Després hi ha el moment dolç d'emergir. Emergir per obrir els ulls i les orelles. Es passa també a través del substrat dels somnis però aquest cop aquest substrat és estret. En aquest cas els somnis es formen com a reflex d'allò que els precedeix. Són somnis extremament lluminosos, plens de color, molt simples, sense les complicacions surrealistes dels somnis. Sovint pot ser simplement un paisatge, una persona... I ja s'està amb els ulls i les orelles oberts però es conserva encara la relació amb aquest substrat profund. Aleshores es té la sensació que tot el que es veu és ple de llum, el soroll de les persones que fan la improvisació és com una música, la mirada cau sobre una bossa de plàstic i et sorprens perquè està plena de vida. La realitat no ha canviat. La bossa de plàstic continua sent la bossa de plàstic. Es veu la gent que es mou. Els sents. Tan sols hi ha alguna cosa de bé. I llavors es descobreix que això és com que es projecta sobre la imatge del nostre cos. Com si hi ha una mena de centre vivent allà, en algun lloc. Aquest famós, diguem, Cor. Però això es mou en el cos i també al voltant. Com si estiguessis al mateix temps englobat per això. ¿I què és això? Benestar, serenitat. Sentir-se bé. Estar bé. Si algú fa això durant un temps llarg aquesta línia comença a ser molt més alternada, és a dir, que la manera de submergir-se i d'emergir és gairebé perpetua. Es comença a veure les relacions, les analogies, entre el camp audiovisual al nostre voltant i el camp audiovisual del nostre substrat estret de somni. Es passa com a través d'aquests dos camps audiovisuals, diguem, més profundament on hi ha aquest repòs o més directament on hi ha aquesta vida en les coses. És molt difícil dissociar veritablement interior i exterior. És com si la porta estigués oberta, un cop dins, un cop fora, però és el mateix espai que és obert.⁵³⁹

Veurem que si es fa aquesta «pràctica» per un temps llarg, segons Grotowski podrem viure establerts en el Cor, sentint en nosaltres l'espai il·limitat, profund, obert, transparent, silenciós, en pau, de la presència que som i en la que estem establerts durant el son profund, i mantenir-nos en aquest repòs lluminós mentre la vida torna a emergir plenament viva en nosaltres, és a dir, quan apareix l'experiència del cos-ment-món. Aquesta és la vida veritable

⁵³⁹ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche organarie dell'attore*, sessió del 27 de març de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [6, 00:51:50]. (Transcripció i traducció de l'autora).

que cerca Grotowski des de la infantesa. La vida en la plenitud joiosa original que hem oblidat però que certament podem retrobar.

Hi ha també una fase en la qual es pot conservar aquest estat entrant en moviment. En un moviment precís i amb un estat d'alerta necessari. Amb una atenció precisa. I un es pot moure dins d'això. En aquest cas s'està molt temptat d'anomenar aquest fenomen trànsit. Però no hi ha la possibilitat d'anomenar això trànsit perquè no és com això en experiència. Si diem trànsit és alguna cosa exòtica, elevada, complicada. I aquí simplement es té la sensació d'una simplicitat retrobada, d'alguna cosa que s'ha oblidat i que s'ha retrobat. Es tracta simplement de retrobar alguna cosa perduda i de cap manera entrar en un estat excepcional. Cap noció d'estat excepcional existeix dins d'això. Per cert, totes les nocions formulades tenen la tendència de desaparèixer. Però l'atenció és realment molt viva, es mou dins, fora, fora, dins. En un cert moment es té la impressió que es mou al mateix temps en les dues direccions. Com si hi ha un corrent que passa pels dos pols. Si algú entra en aquest tipus de moviment i és mirat des de l'exterior, es veuen dues coses: una organicitat extraordinària, res no és staccatto, tot és simple i continu. I en segon lloc, se sent que aquesta persona se sent bé. Però aquesta persona no fa cap senyal de sentir-se bé. No hi ha cap mitjà d'expressió per dir això. Aleshores, no hi ha expressió en el sentit de mitjà d'expressió. Però al mateix temps se sent que aquesta persona se sent bé.⁵⁴⁰

Grotowski considera el grup de col·laboradors del Teatre de les Fonts com un grup passatger, temporal. En cada fase del projecte la composició del grup és diferent. I la seva pròpia participació en el treball «ha estat més la manera de descobrir de quina manera no estic preparat més que descobrir de quina manera estic preparat».⁵⁴¹

Com ja hem dit, Grotowski considera el Teatre de les Fonts com la fase inicial o apropament inicial d'una recerca a llarg plaç, en la que no es van transcendir les fases de proves ja que no hi va haver el temps suficient degut a que va haver de deixar Polònia per raons polítiques i el programa va ser tallat. La recerca continuarà i culminarà en la darrera fase de la seva trajectòria sota el nom d'«Art com a vehicle».

⁵⁴⁰ Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche organarie dell'attore*, sessió del 27 de març de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [6, 01:03:11]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁴¹ *Ibid.*, sessió del 15 de juny de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [33-3, 00:34:33]. (Transcripció i traducció de l'autora).

L'any 2001 a Wroclaw, en la introducció a la conferència «Towards the Essence», Peter Brook va rememorar la precisió, la unitat i l'originalitat de la recerca essencial del seu estimat amic polonès Grotowski, a la qual, segons Brook, el mestre polonès va entregar tota la seva vida:

Grotowski had a very special quest in life; one day, he said to me: «There is only one thing that I want in life. I want, before I die, for one moment, to be able to see beyond the barrier of all that we think is the visible world. I want to see and experience what truly is behind these appearances.»⁵⁴²

Aquesta motivació per experienciar la Veritat, la unitat veritable darrere l'aparent multiplicitat del món, portarà Grotowski a la culminació de la seva recerca essencial, acompanyat sempre per l'ensenyança del seu mestre en la intimitat del seu cor.

D.: ¿Cuál es la mejor manera de vivir?

M.: Difiere según si uno es un *jnani* o un *ajnani*. Un *jnani* no encuentra nada diferente o separado del Sí mismo. Todos son en el Sí mismo. Es falso imaginar que hay el mundo, que hay un cuerpo en el mundo, y que usted mora en el cuerpo. Si se conoce la Verdad, se encontrará que el universo y lo que está más allá de él son sólo en el Sí mismo. La actitud difiere según la visión de la persona. La visión es del ojo. El ojo debe estar localizado en alguna parte. Si usted está viendo con los ojos groseros, entonces encuentra a los otros groseros. Si usted está viendo con los ojos sutiles (es decir, con la mente), los otros aparecen sutiles. Si el ojo deviene el Sí mismo, como el Sí mismo es infinito, el ojo es infinito. No hay nada más que ver diferente del Sí mismo.

El señor Wright agradeció al Maharshi. Se le dijo que la mejor manera de agradecer es permanecer siempre como el Sí mismo.⁵⁴³

Per Grotowski, el gran reconeixement d'aquesta fase de la seva recerca és, tal com ens transmet l'ensenyança del gran savi d'Arunachala, Ramana Maharshi, que la veritable realització solament pot ser en el Si mateix i del Si mateix. No pot ser mai a part del Si mateix. La nostra mirada haurà d'obrir-se i eixamplar-se, i fluir avall, avall, avall, eixamplant-se sense fi en l'expansió infinita del nostre Ésser. Quan la mirada hagi esdevingut tan transparent que reveli el Si mateix, aleshores podrem veure i experienciar la realitat única i infinita darrere de la multiplicitat i la diversitat de les aparences. Amb aquesta gran motivació continuarà desenvolupant la seva recerca en la que l'Art esdevindrà el vehicle per arribar a la realitat

⁵⁴² Peter BROOK, *With Grotowski. Theatre is just a form*, p. 75.

⁵⁴³ Sri Ramana MAHARSHI, *Conversaciones con Sri Ramana Maharshi. Tomo I-II*, p. 95.

eterna i essència infinita darrere les aparences impermanents, i tastar l'eternitat en la seva experiència humana, en la profunda experiència de la Unitat.

L'arbre que commou alguns fins les llàgrimes de felicitat, per a altres no és res més que un objecte verd que s'interposa en el camí. [...] Així com un home és, veu.

William Blake (1827)

3.2 El projecte «Drama Objectiu» (1983-1986)

Quan Grotowski parla de la seva trajectòria⁵⁴⁴ no considera el «Drama Objectiu» com una fase de la seva recerca. Simplement no el menciona. Grotowski esmentarà en algunes ocasions que el «Drama Objectiu» no s'ha d'entendre com una continuació de la recerca duta a terme en el Teatre de les Fonts.⁵⁴⁵ Aquest és un període transicional, una situació provisional en la que Grotowski rep asil polític als Estats Units.

Degut a la proclamació de la llei marcial, l'agost de 1982 Grotowski es veu obligat a deixar Polònia. Per Grotowski va ser evident que èticament no podia continuar utilitzant un finançament provinent d'un règim opressiu. Sabia que sota les condicions de la llei marcial no es podrien mantenir la puresa del seu treball ni la seva pròpia integritat. D'aquesta manera es veurà separat dràsticament de les seves arrels i de la majoria dels seus col·laboradors i el projecte amb el grup transcultural del Teatre de les Fonts quedarà interromput.

Recordem que Grotowski estava explorant la via advàitica per al retorn a la Font Original, a partir de l'ensenyança de Ramana Maharshi. Via integral per a l'establiment en la pau, el repòs i la vigilància amorosa de la nostra naturalesa veritable de presència conscient, oberta, transparent, atenta, que en la seva expansió d'amor incondicional i infinit acull tota la nostra experiència objectiva humana, en el que Grotowski descriu com un procés orgànic íntegre. Procés espiritual integral i orgànic d'establiment en el Si mateix —en la plenitud joiosa original— al qual en l'Advaita Vedanta s'accedeix a través de la dissociació «tesimoni-vida», via que també segueix Grotowski.

Un cop deixa Polònia, fa una estada a Itàlia i l'octubre de 1982 es desplaça a Haití. Finalment el desembre de 1982 Grotowski es trasllada als Estats Units on demana asil polític. Aconseguix una plaça de professor en el departament d'Art Dramàtic de la Universitat Columbia University de Nova York per al curs 1982-83, però serà en el departament d'Art Dramàtic de la Universitat Irvine de Califòrnia on se li oferirà finançament —limitat a tres anys— per al projecte anomenat *Focused Research Program in Objective Drama* que es realitzarà durant els cursos 1983-1986.

⁵⁴⁴ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 210-212.

⁵⁴⁵ Lisa WOLFORD, «Subjective Reflections on Objective Work» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 346.

Dins d'aquest marc acadèmic Grotowski veu la possibilitat de portar a terme un treball tècnic i un testatge sobre el que anomena «elements performatius tradicionals», que més tard s'utilitzaran com a vehicle per a la veritable recerca: el trajecte interior vertical vers el Si mateix, que al mateix temps en la seva expansió abraça l'experiència humana, en una entrega plena al món. És a dir, elements vehicle per a l'experiència plena de la no-dualitat.

Però, segons Grotowski, el primer pas en el camí del Cor ha de ser la precisió, la persistència, la competència. Una «competència» comparable a la precisió en una pregària, a una atenció exquisida, que el que fa en realitat és indicar-nos un coneixement, una profunditat, una finor, una honestat i una serenitat en tot allò que fem, completament oblidada en la societat superficial actual. Una competència que es convertirà en mestria i que servirà de suport en el viatge vers la nostra naturalesa essencial i veritable. Hi ha una contundència clara en les paraules de Grotowski el 1985: «Evidentment, quan hi ha mestria, apareix la qüestió del cor. El cor sense mestria és merda. Quan hi ha mestria, hem de fer front a la qüestió del cor i de l'esperit.»⁵⁴⁶ I «aquesta és la qüestió humana i essencial: la del teu desenvolupament com a individu.»⁵⁴⁷ I per tant podríem afegir que inevitablement «la mestria sense cor és merda». Però aquesta qüestió essencial, la «qüestió del cor i de l'esperit» no apareixerà fins la següent fase de treball, establert definitivament a Itàlia, en l'ambient d'isolament i llibertat que la seva recerca necessita.

No podent continuar la seva veritable recerca de manera oberta, en aquest període transicional en un ambient en el que està present la pressió d'haver de presentar un producte, Grotowski es veu en la necessitat de codificar el seu treball en uns termes que puguin ser acceptats per l'entorn artístic acadèmic que l'ha acollit i emmarcar aparentment el seu treball en una investigació de caràcter tècnic i artístic. Tot i així, el fonament espiritual de la recerca es farà palès inevitablement, i la recerca no serà compresa ni acceptada per l'ambient teatral, sorgint moltes veus crítiques i molts detractors.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Tu es le fils de quelqu'un» (Florència, 15 juliol 1985), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 180.

⁵⁴⁷ *Ibid.*, p. 187.

⁵⁴⁸ Cf. Charles MAROWITZ, «Grotowski in Irvine. Breaking the silence», dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 348-353. J. Ndukaku AMANKULOR, «Jerzy Grotowski's divination consultation. Objective Drama seminar at U. C. Irvine», dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 354-362.

Els «elements performatius tradicionals» esmentats per Grotowski són en realitat accions provinents de les tècniques tradicionals de les fonts, majoritàriament explorades en el Teatre de les Fonts. Recordem que no es tracta de tècniques amb una finalitat artística sinó de tècniques per a l'experiència de l'Origen, que ens estableixen en la nostra condició original de presència conscient, transparent i vigilant, en el Començament, *Arché*,⁵⁴⁹ *sabhaja*, és a dir, en la plenitud original no-dual. Són tècniques primàries que ens permeten «assolir una totalitat, una plenitud».⁵⁵⁰ Tècniques originàries tradicionals per a l'accés al retorn a la unitat primordial, la unitat amb la divinitat, que permeten que el cos-ment retorni a la seva condició natural d'organicitat, vida, transparència, obertura, receptivitat, disponibilitat, sensitivitat. Com sabem, el camp de la recerca de Grotowski no és artístic sinó espiritual. Aquest és un fet fonamental per comprendre veritablement la trajectòria, treball i llegat de Grotowski.

Durant aquests tres anys se centra doncs en isolar i estudiar aquestes expressions performatives tradicionals, amb l'objectiu d'arribar a una competència tècnica i artística sobre aquests elements. Treball tècnic que considera simplement una fase inicial del treball, un primer nivell que cal superar. En aquest període parla de tècniques, instruments o elements «performatius» en lloc de «tècniques dramàtiques», com ho feia en el Teatre de les Fonts, però ho fa en el mateix sentit. Simplement ha modificat i adaptat el seu vocabulari a una nova situació. Recordem que en el Teatre de les Fonts utilitzava el terme «drama» en el sentit etimològic de la paraula, com a «acció», en el sentit de «fer» de manera concreta amb el cos. És a dir, que les tècniques dramàtiques són tècniques realitzades en accions corporals, no tenint res a veure amb «dramàtic» en el sentit d'interpretar un paper o fer un espectacle. Ara en lloc de «dramàtic» utilitza el terme «performatiu» exactament en el mateix sentit, *to perform* en el sentit de «dur a terme», referint-se a un apropament a través de la realització d'una acció i en absolut a res vinculat amb el teatre, la «performance» o l'espectacle.

En les explicacions d'aquest període fa referència també a un «art performatiu» anterior a les diferències —*pre-differentiation Art*—⁵⁵¹ és a dir, a l'art no-dual realitzat en accions corporals en moviment. Entenent l'art —l'art no-dual— com aquella acció que prové de la veritat, la bellesa i l'amor. Acció que prové de la unitat amb allò que som essencialment. L'art dual seria

⁵⁴⁹ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Tu es le fils de quelqu'un» (Florència, 15 juliol 1985), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 186.

⁵⁵⁰ *Ibidem*.

⁵⁵¹ o art anterior a la diferenciació, divisió o dualitat. Una exploració amb l'objectiu «To re-evolve a very ancient form of art where ritual and artistic creation were seamless. Where poetry was song, song was incantation, movement was dance. Pre-differentiation Art, if you will, which was extremely powerful in its impact.» Citat a Zbigniew OSIŃSKI, «Grotowski Blazes the Trails. From Objective Drama to Art as Vehicle» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 385.

en canvi el que prové de la creença de ser una persona, pertanyent aquest a les divisions de la ment conceptual. Així l'art performatiu del que parla Grotowski, anterior a la diferenciació, faria referència a l'art de l'acció no-dual, l'acció orgànica que prové de la unitat amb el Si mateix.

De la mateixa manera, Grotowski utilitza el terme «art» en un sentit ampli i vinculat amb els temps antics quan l'art encara no era considerat art i era en canvi una manifestació espiritual o ritual. L'art sempre entès com a vehicle per al viatge espiritual i no com un fi en si mateix, com també ho seria el gir mevlevi sufi, per exemple. En aquest sentit explora elements d'algunes tècniques de les fonts que s'estructuraran en diferents accions; en el que podem definir com l'art de l'acció no-dual com a vehicle per a l'experiència de la plenitud joiosa original. Elements considerats instruments per a l'experiència original del Si mateix, com cants i danses tradicionals provinents del ritual vudú haitià, danses dels dervixos, danses i cants xamànics de Corea, mantres i encantacions balineses... Que es treballaran amb especialistes tècnics. També es continuen treballant i es refinen vàries de les accions originàries de les fonts, del Teatre de les Fonts, com *Motions*, diversos tipus de caminades, estructures d'accions en moviment; i s'inicia la creació d'una estructura performativa anomenada *Main Action*. El treball es porta a terme tant en espais interiors com exteriors, en un ambient de silenci, rigor, intensitat, disciplina i precisió.

Grotowski explora l'impacte objectiu d'aquestes tècniques en els actants, és a dir, en aquells que porten a terme les accions. Desconeixent però el significat profund i l'objectiu d'aquestes tècniques, alguns dels participants es van sentir utilitzats com a conillots d'Índies. D'altra banda Grotowski també estava testant la capacitat d'implicació i resiliència dels participants. I d'aquí sorgiran els primers membres del grup que es traslladarà a Itàlia per continuar la recerca. En realitat aquest desconeixement sobre l'objectiu profund del treball serà un dels grans obstacles en el desenvolupament de les investigacions de Grotowski. El viatge vers la nostra naturalesa essencial que proposa Grotowski només podrà ser realitzat amb una comprensió profunda i veritable de l'ensenyança que es troba en el cor de la recerca. Comprensió de la no-dualitat que ha de percolar profundament la manera de pensar, sentir, percebre, actuar i relacionar-se i circular incessantment en un mateix. Si no, com ja hem vist, la nostra identificació habitual amb el cos-ment impedirà el nostre establiment en l'ésser essencial de presència conscient, transparent i il·limitada, i impedirà també que el cos-ment

retorni a la seva condició original, reproduint en canvi la nostra contracció habitual en les limitacions inherents a l'ego i els patrons i hàbits condicionats que el sostenen.

En aquest curt període es porta a terme també una exploració específica sobre textos «arcaics», «iniciàtics» —que ja s'havia iniciat en el període del Teatre de les Fonts— que són clares al·legories de l'experiència del nostre origen no-dual i expressió de la recerca de la plenitud original no-dual; en els que resplendeix la gnosi i la comprensió no-dual —transcendent ideologies o creences—, que és la veritat no-dual que es troba en el cor de totes les grans tradicions espirituals. Entre ells hi havia textos gnòstics pertanyents a diferents fonts apòcrifes: l'Evangeli de Tomàs —sent aquest un dels texts fonamentals per Grotowski—, els Fets de Tomàs amb textos com l'*Himne de la perla* —preciosa al·legoria del retorn a la Font Original, al Si mateix— els Fets de Joan, com la secció plenament gnòstica de l'*Himne al Pare*, que Jesús canta i dansa amb els seus deixebles la nit abans de morir, i el també gnòstic *Tro: Ment perfecta*, revelació de la consciència pura que som. Són tots textos de la tradició espiritual, sobre el retorn experiencial a la nostra identitat veritable de presència conscient infinita i eterna. Coneixement experiencial del diví que brilla en l'experiència directa del nostre ésser essencial, a través de la via de la comprensió o coneixement experiencial directe o gnosi.

Durant aquesta època Grotowski es desplaçarà en algunes ocasions per oferir seminaris i conferències, a Volterra i Roma el setembre 1984, a Nova York la primavera de 1985, a Florència el juliol de 1985, a Los Angeles l'octubre de 1985, a Liège el gener de 1986, realitzarà també expedicions a les muntanyes de Mèxic convidat per la Universitat de Mèxic la primavera de 1985. Oferirà un seminari de dos mesos a la Toscana durant el període juny-agost de 1985. En el seu interès d'organitzar l'etapa final de la seva recerca — el 1985 se li diagnostica un càncer—, a partir d'una idea iniciada entre 1984 i 1985, el juliol de 1986 es trasllada a Pontedera convidat pel Centro per la Sperimentazione e la Ricerca Teatrale de Roberto Bacci, establint el seu propi centre de recerca a Valicelle, amb el nom de Workcenter of Jerzy Grotowski. On realitzarà l'etapa final de la seva recerca essencial vers la plenitud original no-dual.

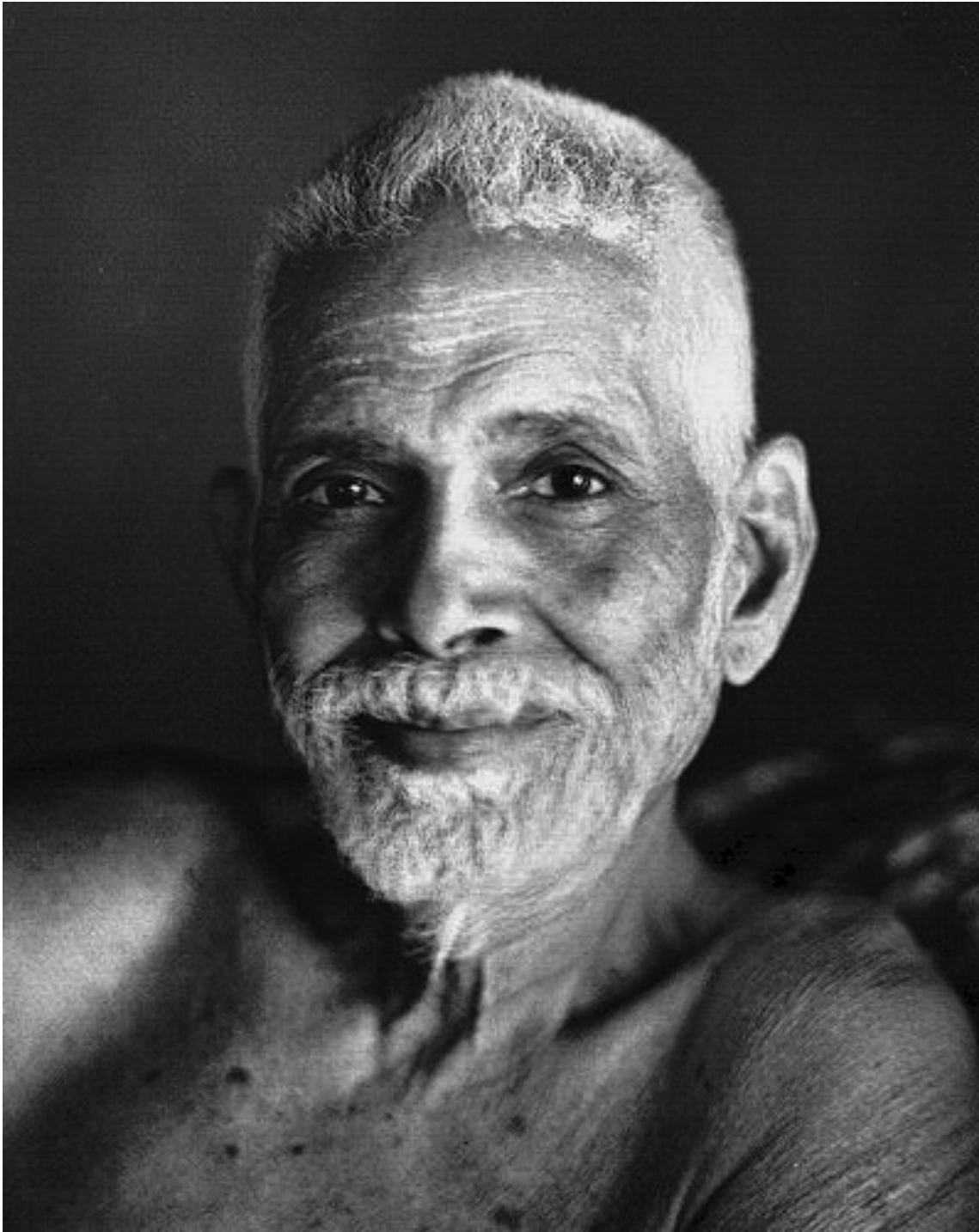
LA CULMINACIÓ DE LA RECERCA DE LA
PLENITUD ESSENCIAL.
L'ART COM A VEHICLE
PER A L'EXPERIÈNCIA DE LA NO-DUALITAT

*Solament vull una cosa en la vida. Vull, abans de morir, per un instant, ser capaç de veure més
enllà de la barrera de tot allò que creiem que és el món visible.
Vull veure i experimentar el que hi ha veritablement darrere d'aquestes aparences.*

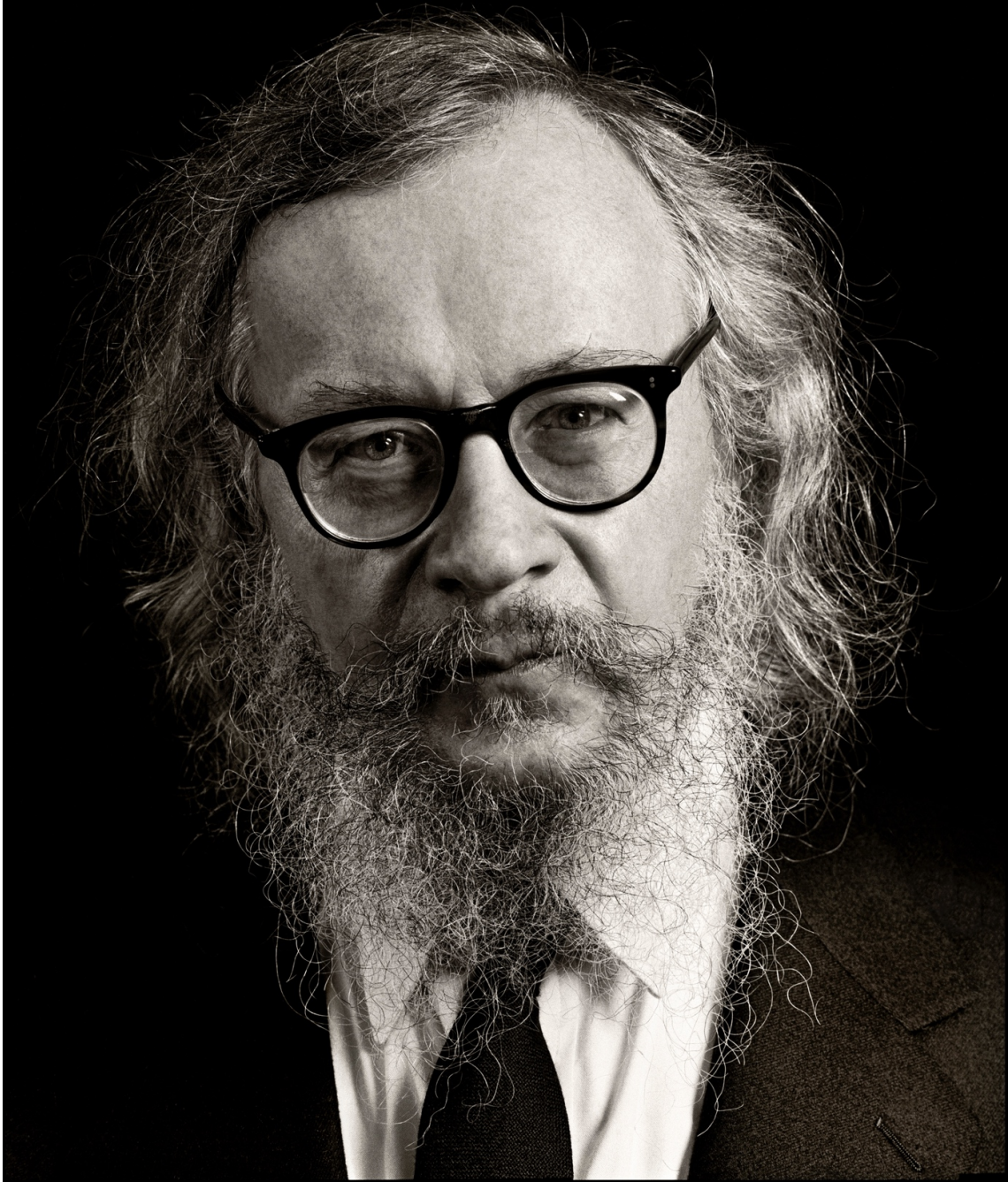
Jerzy Grotowski

*Veritablement «tu ets això», l'Ésser diví no-dual, pur i exquisidament serè,
la Veritat fora de la qual res no és.*

Ramana Maharshi

Sri Ramana Maharshi (1879-1950). (Es conserva a Sri Ramanasramam)

Jerzy Grotowski (1933-1999). (Autor: Maurizio Buscarino, 1994)

4.1 L'Art com a vehicle (1986-1999)

Segons Peter Brook, l'Art com a vehicle de Grotowski és la recuperació d'una tradició espiritual antiga —anàloga a certes tradicions monàstiques— en la que l'art performatiu, o més concretament, un cert tipus d'acció o manera de fer, s'utilitza com a suport per a la recerca interior vers Déu, és a dir, com a vehicle per a l'establiment en la nostra naturalesa essencial i veritable; que possibilitarà al mateix temps l'accés a un altre nivell de percepció, que transcendeix la divisió dual de la ment.⁵⁵² Grotowski ens il·lustra aquesta informació quan descriu el gir mevlevi dels dervixos com un exemple d'art com a vehicle.⁵⁵³ Anys abans Grotowski ja definia el seu camp de recerca com una forma molt antiga d'art, en la que l'art és una via de coneixement.⁵⁵⁴

El propòsit original de l'art, que majoritàriament s'ha perdut, considerem que és revelar la naturalesa de la realitat i precipitar el reconeixement de la realitat única del que som. Que és exactament l'objectiu de totes les grans tradicions religioses i espirituals. Diferentment de les tradicions espirituals més convencionals, que tendeixen a utilitzar la paraula en les seves ensenyances, l'art actiu o performatiu com a vehicle espiritual utilitza totes les nostres capacitats o facultats, tots els nostres sentits, i també l'acció i la relació, per revelar —de manera integral i plena en tots els camps de la nostra experiència— la realitat que les tradicions espirituals revelen a través del llenguatge: la realitat, única i indivisible, anterior a la conceptualització mental, o dit d'una altra manera, la unitat primordial original de la realitat.

Si un cerca una realització interior utilitzant el camp de l'art, per exemple les arts performatives, i si en el que és un aspecte de l'art no arriba a una veritable perfecció, a una veritable mestria, a un veritable artesanat impecable, tot allò que és d'aquesta pretesa recerca interior és fals. Això és absolutament així. Per mi sempre el treball sobre l'art performatiu ha estat interessant només si m'aportava aquesta conquesta, aquesta recerca de creixement, de nodriment, de desenvolupament interior, de treball sobre un mateix. Només. Sempre m'he dit, això és una particularitat personal, algú altre pot tenir objectius totalment diferents. Però per mi va ser sempre important. He estat sempre molt conscient que per tal que el treball

⁵⁵² Peter BROOK, «Grotowski, Art as a Vehicle» (1987), dins *With Grotowski. Theatre is just a form*, p. 31-35.

⁵⁵³ Gabriele VACIS, *Awareness. Dieci giorni con Jerzy Grotowski*, p. 225.

⁵⁵⁴ Cf. Zbigniew OSIŃSKI, «Grotowski Blazes the Trails. From Objective Drama to Art as Vehicle» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 385.

artístic pogués funcionar com una mena de ioga personal, ha de ser impecable des del punt de vista artesanal.⁵⁵⁵

La impecabilitat en l'art utilitzat com a vehicle iòguic, és a dir, com a vehicle per a la unitat amb la divinitat o consciència il·limitada, no pertany a la necessitat de reconeixement de l'ego sinó que prové d'una completa entrega d'un mateix. Parlem d'una impecabilitat que no es mesura per un resultat estètic o competitiu, sinó que prové d'un coneixement que supera la tècnica, d'una precisió serena, d'una finor amorosa, profunda, honesta, humil. Aquesta entrega absoluta a la profunditat infinita en nosaltres fa que totes les nostres capacitats esdevinguin recollides en l'ara. Tota la nostra atenció és concentrada en la nostra experiència actual, sense cap mena de resistència en nosaltres; situació en la que la tendència habitual de la nostra ment d'escapar de l'ara és restringida, cessant l'activitat habitual de cercar —que ens portaria al futur— i de resistir —que ens portaria al passat. No havent-hi cap resistència per part nostra, les limitacions de la nostra atenció habitual es dissolen en el camp il·limitat de presència conscient, amorosa, transparent i vigilant, emergint sense constriccions i brillant en una precisió i impecabilitat impol·lutes i exquisides. Així, la veritable mestria no requerirà tan sols un domini tècnic sinó que provindrà inevitablement del nostre establiment en el Cor de la presència conscient, infinita i eterna que som.

És com en aquella bella història japonesa en la que l'ambició d'un monjo novici era dibuixar un cercle perfecte amb un pinzell. Havia treballat durant molt temps però el cercle no era mai perfecte. Va decidir visitar el monjo més instruït del monestir per demanar-li consell i aquest li va dir que el seu problema venia del mateix voler dibuixar un cercle perfecte. Li va dir: és molt simple, intenta no intentar. Aquesta indicació, entesa a nivell profund, implica el desaferrament total de la nostra voluntat i subsegüentment portarà de manera inevitable també al desaferrament de la nostra creença de ser un «jo» personal i separat. Però si aquesta comprensió no ha percolat la nostra manera de pensar i de sentir el cos, i simplement es manté a nivell mental, serà la ment finita repetint-se a si mateixa que ha d'intentar no intentar i d'aquesta manera el resultat serà que el cercle continuarà no sent perfecte.

Aleshores el monjo va enviar el novici a visitar un gran savi que vivia dalt d'una muntanya. El vell savi el va observar silenciosament mentre el monjo novici li explicava el problema. Es va aixecar, es va dirigir darrere de l'esquena del monjo, va posar el seu dit sobre un petit

⁵⁵⁵ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 10, 00:05:09]. (Transcripció i traducció de l'autora).

nervi, va apretar amb intensitat i va dir: aquest era el teu problema. Llavors li va donar un pinzell i el monjo va dibuixar un cercle. Aquesta vegada el cercle era perfecte. El gran savi havia identificat el residu de la identificació del monjo amb el seu cos-ment en la contracció que apareixia a la seva esquena. Tensió que delatava la presència de la creença de ser un «jo» personal. La impecabilitat no va aparèixer fins que aquest darrer vestigi de la sensació de ser un «jo» separat es va dissoldre, i en aquesta relaxació va ser possible l'entrega plena en l'establiment vers l'espai obert de presència conscient. El cos-ment va retornar aleshores a la seva condició original d'obertura, sensitivitat, receptivitat i disponibilitat i l'acció va brollar netament de la pau i l'amor inherents al camp il·limitat de consciència, totalment infusió pel silenci, la llibertat, la bellesa i la precisió exquisida de la presència conscient. El bloqueig era degut a que la Veritat encara no havia saturat la manera de sentir el cos i de percebre el món del monjo. La sensació limitant de creure que era una persona, era l'obstacle que impedia al monjo el repòs ple en la seva naturalesa essencial i la posterior infiltració de la seva acció per les qualitats inherents a la seva essència. Per a una veritable mestria la tècnica sola no és suficient, ha d'estar amarada per la veritat i la llibertat del Cor. Mestria imprescindible per tal que l'art pugui servir de vehicle vers la pau innata de l'Ésser que som.

La via de Grotowski, activa, inclusiva i experiencial, no consisteix en idees, conceptes o en una comprensió teòrica sinó en experimentar veritablement la realitat no-dual de la nostra experiència i descobrir una manera de viure en contacte continu amb aquest espai il·limitat de presència conscient que som, sentit, celebrat i compartit en la nostra vida en el món. L'art com a vehicle espiritual o iòguic, absolutament fonamental en l'ésser humà des de temps immemorials, utilitzat també amb finalitats rituals com observarà Grotowski, és una experiència que té la capacitat de dissoldre —a nivell racional— la relació subjecte-objecte superposada per la nostra ment conceptual; de dissoldre —a nivell dels sentits— l'aparent distinció entre nosaltres i els objectes o l'altre; i de dissoldre —a nivell corporal— la sensació de separació que sentim en el cos. Experiència plena que té la capacitat d'interrompre la línia horitzontal del temps, retornant la ment de la seva invenció del temps i l'espai, i que ens submergeix en la dimensió vertical del nostre ésser o «verticalitat». Experiència que ens allibera dels conceptes de temps, de separació i de dualitat, i ens estableix en aquell lloc en nosaltres que és inherentment en pau i u amb tot. On tastem l'eternitat...

El propòsit de l'acció iòguica o no-dual no és la creació d'una obra, sinó portar-nos al reconeixement en nosaltres d'allò que som veritablement, a l'experiència de l'Origen, a

l'experiència del nostre ésser essencial. De totes les instruccions i guies espirituals podríem dir que la més efectiva és l'art entès com a vehicle espiritual. És un dels mitjans més poderosos per precipitar l'experiència plena de la nostra naturalesa veritable, d'allò que som realment i d'allò que l'univers és realment; experiència de la unitat de la realitat o de la no-dualitat. Recuperant el seu propòsit original, l'art esdevé un vehicle per a l'experiència de la no-dualitat, l'experiència de la naturalesa veritable de la realitat.

Grotowski utilitza l'expressió «art performatiu» no amb el seu significat convencional sinó per un costat, el terme «art» entès com una mestria i no com una manifestació artística, i per l'altre, «performatiu» en el sentit literal del terme i no en l'escènic, és a dir, en el sentit de dur a terme o realitzar una acció (*performing* o *doing*). D'una banda aquesta acció és un vehicle per a l'establiment en la nostra naturalesa essencial i veritable, que en el període del Teatre de les Fonts Grotowski anomenava tècnica de les fonts o de la *coniunctio* o iòguica. Acció espiritual que com hem vist possibilitarà la dissociació vedàntica clàssica del «testimoni-vida», primer pas de l'establiment en la nostra naturalesa veritable. D'altra banda, un cop establerts en allò que som veritablement, l'acció provindrà doncs de la Veritat —de l'espai de presència conscient testimoniant— que sense la contracció, enfosquiment o velament per part d'un aparent «jo» personal il·lusori, estarà totalment impregnada per les qualitats inherents a l'espai de consciència, obert i lliure. L'expressió «art performatiu» ens indica doncs la mestria en l'acció advàitica orgànica.

En l'experiència expansiva de la no-dualitat original que inclou amorosament tota la nostra experiència humana, que Grotowski descriu com un procés orgànic íntegre, l'acció-relació estarà impregnada plenament per la vida vibrant sense restriccions, estarà infusionada il·limitadament per l'amor incondicional que no veu altre sinó un mateix ésser infinit en tot, i reflectirà la bellesa pura de la veritat més profunda i íntima en nosaltres. Aquesta és la veritable mestria a la que fa referència Grotowski. És en realitat l'art o la mestria de viure en comunió amb allò que som veritablement. Vida veritable en la plenitud joiosa no-dual original, etern objectiu de la recerca essencial de Grotowski. Així, l'art performatiu del que parla Grotowski, «anterior a la diferenciació», fa referència a la mestria en l'acció originària no-dual —que ens estableix en el Si mateix— i a la mestria en l'acció orgànica que prové de la unitat amb el Si mateix; i no a cap tipus d'art espectacular, teatre o *performance* escènica. És a dir, fa referència a la mestria espiritual. Conseqüentment, Grotowski no considerarà «actors» les persones directament involucrades en l'Art com a vehicle, sinó «actants» (aquells

que fan), «perquè el seu punt de referència no és l'espectador sinó l'itinerari en la verticalitat».⁵⁵⁶ No oblidem doncs que el nostre punt de referència en l'Art com a vehicle és l'itinerari vertical, és a dir, el retorn vers la unitat amb Déu.

En el breu text de Grotowski editat com a «Text sense títol», signat a Pontedera, Itàlia, el 4 de juliol de 1998, publicat després de la seva mort seguint la pròpia voluntat de l'autor, el mestre polonès ens fa hereus d'un darrer manifest amb declaracions essencials sobre el seu treball i el seu llegat. L'investigador polonès es desvincula de la creació de l'obra *Action*⁵⁵⁷ i recorda també la seva desvinculació amb el camp de la direcció teatral des de 1969, manifestant que l'autoria i direcció d'*Action* pertanyen a Thomas Richards; situant en canvi el seu treball en el camp de la interioritat o verticalitat.⁵⁵⁸ Recordem que el terme «verticalitat» o «axialitat interior» segons Grotowski fa referència al procés d'immersió en la profunditat de la Font Original i l'establiment en el Cor de la presència conscient (*awareness*), que és la nostra naturalesa essencial i veritable. Aquest recorregut pot ser formulat com a «vertical» o «central», segons les diferents tradicions espirituals.

Aquest viatge vers el lloc original, el començament... No importa... Aquest procés per certes persones i per certes tradicions això podria no ser vertical, això es podria concentrar al voltant d'un centre, com en el zen, com Teresa d'Àvila— la fortalesa interior. Es pot veure de maneres diferents. La topografia està oberta a diferents sistemes de topografia. A l'Índia diré que no és tan vertical, està més lligat a la recerca d'allò que és central, tot i que hi ha també tradicions on la verticalitat apareix. Suposo que la manera de pensar, de formular en una forma de verticalitat o categories de verticalitat, és per mi la influència de la cultura europea, suposo... per mi és natural. Però es pot formular totalment d'una altra manera, i amb una altra topografia.⁵⁵⁹

Així doncs, la «verticalitat» és el trajecte de retorn a la nostra condició original, lluminosa i espaiosa. Un procés totalment experiencial que transcendeix totes les tradicions i que és l'ensenyança essencial que es troba en el seu cor, que com hem vist, segons les tradicions es

⁵⁵⁶ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 230.

⁵⁵⁷ «*Action* is not a performance. It does not belong to the domain of art as presentation. It is an opus created in the field of art as vehicle. It is conceived to structure, in a material linked to performing arts, the work on oneself of the doers. [...] It is an opus entirely created and directed by Thomas Richards, and on which, since 1994, he carries on a continuous work.» Jerzy GROTOWSKI, «Untitled Text by Jerzy Grotowski, signed in Pontedera, Italy, July 4, 1998», *TDR: The Drama Review*, vol. 43, núm. 2, T 162 (estiu 1999), p. 11-12.

⁵⁵⁸ Sorprenentment sempre s'ha considerat i es continua considerant Grotowski un director teatral. Aquest és un clar reflex de la manca d'estudi i de comprensió de la seva recerca i del seu llegat.

⁵⁵⁹ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 10, 00:09:45]. (Transcripció i traducció de l'autora).

pot formular com a vertical —si fem referència a l'eix vertical de la profunditat de l'Ésser— o com a central —si fem referència al centre profund en nosaltres. Viatge sagrat que ens porta a l'experiència expansiva de la no-dualitat original. Investigació pràctica a la que Grotowski s'ha dedicat tota la seva vida des dels nou anys, seguint les ensenyances de Ramana Maharshi, i que en el text sense títol de 1998 ens confirma un cop més que aquest és el veritable camp de la seva recerca.

I encara manifesta també Grotowski que l'art com a vehicle es refereix a la verticalitat, «When I speak of art as vehicle, I refer to verticality.»⁵⁶⁰ Com també deia l'any 1991 en una conversa amb Peter Brook quan aquest li pregunta quin és l'objectiu de l'art com a vehicle, i Grotowski respon: «To describe it, the best word would be *awareness*, that is, a consciousness which is not linked to language, to the functioning of the computer, but to *presence*.»⁵⁶¹ Que amb llenguatge religiós segons el mateix Grotowski seria la «presència de Déu».⁵⁶² Aquest ha estat sempre l'objectiu de la recerca de Grotowski, des de la seva iniciació amb les ensenyances de Ramana Maharshi als nou anys. Tota la seva recerca té un sol objectiu, establir-se en la nostra naturalesa veritable de presència conscient (*awareness*), en l'experiència suprema i joiosa de la plenitud original no-dual. I totes les fases de la seva trajectòria són un reflex de l'evolució del seu apropament pragmàtic vers aquest sol objectiu.

A partir d'aquestes declaracions, i com ja hem anat dient anteriorment, queda palès que l'art com a vehicle de Grotowski es refereix al viatge de retorn a la nostra naturalesa veritable de presència conscient, consciència no-dual, confirmant-nos per tant que es tracta de l'art utilitzat com a vehicle espiritual. La no-dualitat ens diu que hi ha una sola i única realitat, de la qual tot deriva la seva aparent existència independent. La naturalesa d'aquesta realitat és el que tradicionalment s'anomena «esperit», el nom actual de la qual és «consciència» o «presència conscient» (*awareness*). Aquesta és l'essència de la comprensió no-dual que amara i fonamenta la recerca de Grotowski i aquesta és la comprensió que conforma totes les grans tradicions espirituals i filosòfiques. Quan apliquem aquesta comprensió amb relació a un mateix, la gran descoberta és que el que som essencialment és aquesta presència conscient,

⁵⁶⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Untitled Text by Jerzy Grotowski, signed in Pontedera, Italy, July 4, 1998», *TDR: The Drama Review*, vol. 43, núm. 2, T 162 (estiu 1999), p. 11. Les mateixes paraules ja apareixien publicades en un text de 1989-1990, Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 217.

⁵⁶¹ Peter BROOK, «A Kind of Volcano. An interview with Jerzy Grotowski» (París, 8, 9 i 10 febrer 1991), dins *Gurdjieff. Essays and reflections on the man and his teaching*, texts compilats per Bruno de Panafieu, versió anglesa editada per Jacob Needleman i George Baker, Continuum, Nova York, 2000 (1ª ed. francesa el 1992 amb el títol *Georges Ivanovitch Gurdjieff*), p. 90.

⁵⁶² Cf. Gabriele VACIS, *Awareness. Dieci giorni con Jerzy Grotowski*, p. 238.

impersonal i infinita, però al mateix temps completament íntima. Aquesta és la naturalesa essencial del que som i és també la naturalesa essencial del que el món és. I així, l'espiritualitat, en el seu significat original i pur —que és el que utilitzem aquí i al que feia sempre referència Grotowski i que no té res a veure amb religions, fe o creences— és l'experiència de la naturalesa veritable de la realitat, experiència de la no-dualitat original, en la que experienciem que tot és l'ésser de presència conscient infinita que som.

Podem afirmar doncs que l'objectiu de la recerca de Grotowski és espiritual, i que l'art s'utilitza com un vehicle, un mitjà, per a aquesta exploració en la realitat del què som i la realitat del què percebem. Es tracta d'una recerca de l'ordre espiritual més elevat, comparable a l'experiència mística, en la que es penetra profundament en un mateix per descobrir la seva naturalesa essencial i s'intenta penetrar a través de les aparences per «veure» la unitat de l'Ésser que subjau darrere de l'aparent multiplicitat i diversitat del món que percebem. I com més profund anem en la nostra indagació o pràctica espiritual, més profundament aquesta conformarà el vehicle artístic. I així la nostra mestria creixerà en la nostra maduració espiritual.

Veurem també en el manifest de 1998 que per fer el viatge vertical vers el Si mateix i establir-nos en la presència conscient, serena, silenciosa, vigilant, amorosa, el deixeble polonès de Ramana es referirà a la posició clàssica vedàntica del «testimoni» i a la via advàitica integral, però amb una nova terminologia que intenta ser més neutra i tècnica.

Verticalitat —el fenomen és d'ordre energètic: energies pesades, però orgàniques (lligades a les forces de la vida, als instints, a la sensualitat), i altres energies, més subtils. La qüestió de la verticalitat significa passar d'un nivell, diguem-ne, groller —en certa manera se'n podria dir un «nivell quotidià»— a un nivell d'energia més subtil o fins i tot vers la *higher connection*. Arribats a aquest punt, dir-ne res més no seria apropiat. Indico simplement el passatge, la direcció. Allà, hi ha un altre passatge també: si ens apropem a la *higher connection* —això vol dir, si parlem en termes d'energia, si ens apropem a l'energia molt més subtil— llavors es planteja també la qüestió de descendir, portant al mateix temps aquest quelcom subtil a la realitat més ordinària, que està vinculada a la «densitat» del cos.⁵⁶³

⁵⁶³ Jerzy GROTOWSKI, «Untitled Text by Jerzy Grotowski, signed in Pontedera, Italy, July 4, 1998», *TDR: The Drama Review*, vol. 43, núm. 2, T 162 (estiu 1999), p. 11. Aquest fragment ja apareix en un text anterior de Grotowski i és la traducció que hem utilitzat. Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 217-218.

Abans d'entrar a desxifrar el significat d'aquest procés, que el mestre polonès descriu metafòricament com una «transformació d'energia»,⁵⁶⁴ cal mencionar que Grotowski mateix admet que «Si podem parlar d'energia... No sabem què és l'energia... Per fer les coses més fàcils utilitzem aquesta paraula que no vol dir res.»⁵⁶⁵ Per tant, vegem a què fan referència aquests «nivells d'energia».

Sovint és molt paradoxal perquè un es pot imaginar que aquest viatge vertical és com passar d'una qualitat de fonts a una altra qualitat de fonts. [...] ¿Però, és realment una transformació? M'ho pregunto. ¿O és més aviat que treballant amb el cos i els cants s'arriba a un passatge d'una font a l'altra? En realitat són diferents fonts, i el viatge és el viatge a través de diferents fonts. De les fonts més vitals vers les fonts més subtils i més elevades. Això em sembla, si parlo del que em convenç, això em sembla molt més objectiu que la fórmula de només una transformació d'energia. No és probablement la qualitat de l'energia que canvia sinó la qualitat de les fonts que canvia i llavors la qualitat també de la percepció. Percepció de l'ésser, percepció d'allò que aspira en nosaltres a alguna cosa... No hi ha terme... A alguna cosa més lluminosa i al mateix temps —això és la verticalitat— al mateix temps un no s'ha de parar en això, sinó seria com una fugida de la nostra vida orgànica. Cal també saber que això descendeix en la percepció sensual, els impulsos biològics... També vital... Tot això és molt complex. D'una banda utilitzo la terminologia «qualitat d'energia», «passatge d'unes energies més pesants però vitals vers unes energies més lleugeres i lluminoses», però d'altra banda profundament tinc la sensació que aquesta verticalitat és oberta pels dos costats, per baix i per dalt, és a dir, pel vital i pel subtil, i que no està tampoc massa clar que sigui energia.⁵⁶⁶

A partir de les explicacions de Grotowski, podem dir que en el viatge vertical —passatge del vital al subtil— és a dir, el viatge des de la nostra experiència humana —el nivell groller, vital— vers la profunditat i l'expansió de la nostra Font Original de presència conscient o la nostra naturalesa essencial —el nivell subtil, lleuger, lluminós—, es produeix una transformació de la percepció. No utilitzaré el terme «energia» ja que és un concepte en la línia de pensament, no en la de l'experiència. En canvi la transformació de la percepció pertany a l'experiència. Com admet Grotowski, no es tracta realment d'una transformació

⁵⁶⁴ «Ioga vol dir *junction*, conjunció, unir allò que està sota, terrestre, vital, amb allò que està a dalt, com el que en el meu llenguatge de treball anomeno el subtil, el lluminós. Aquesta unió que també es va cercar a Europa, on hi ha un terme extremament proper de ioga que és: *coniunctio*. És el moviment d'alguna cosa que podem anomenar metafòricament energia, de l'energia vital, densa, forta vers l'energia subtil, lluminosa, translúcida. Jo mateix m'he ocupat de les tècniques que podem anomenar de la conjunció, les tècniques de *coniunctio*, no en el sentit del ioga físic, des de l'edat de nou anys, de manera molt sistemàtica.» Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 13 octubre 1997, 6ª sessió. [pista 3, 00:01:23]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁶⁵ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 6 octubre 1997, 5ª sessió. [pista 1, 00:02:22]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁶⁶ *Ibid.*, 6 octubre 1997, 5ª sessió. [pista 5, 00:03:50]. (Transcripció i traducció de l'autora).

d'energia sinó d'una transformació en la nostra manera de percebre. Certament, parlem d'una transformació en la manera d'experienciar la realitat.

Recordem que el nostre establiment en la Font o l'espai subtil de presència conscient testimoniant o *awareness* —el «testimoni» vedàntic— solament és possible si es produeix un desaferrament i una desidentificació amb el contingut de la nostra experiència —el nivell groller, vital. Com deia Grotowski, per poder sortir de la fascinació amb el gran moviment de la vida, el punt clau és la dissociació entre el «testimoni» i la «vida». En la nostra comprensió que no som el «jo» personal separat —la persona que normalment creiem ser— podem deixar anar l'hàbit de localitzar-nos en el cos-ment, sentint que tot allò que consideràvem els límits del nostre cos és en realitat experiència de sentir, il·limitada, expansiva, receptiva, viva, vibrant. En aquest procés passem del nivell de la densitat del cos i dels objectes del món a l'espaiositat lleugera, sense pes i sense límits de l'experiència de sentir, aquesta però encara en el nivell de la ment. Aquest és un primer pas en la transformació de la nostra percepció, de matèria —densa i pesant— a la ment —més subtil i lleugera. Passem de creure que som el cos a reconèixer que som allò que percep o coneix la nostra experiència del cos-ment-món. Tan sols amb la nostra desidentificació amb el cos-ment —el nivell pesant, dens— deixant anar tot allò que no som, tot allò que ens limita i que velava la veritable experiència del «jo» real, podrem continuar viatjant enrere vers l'essència de la ment, la *higher psyche* o *higher mind*,⁵⁶⁷ on la ment perd els seus límits esdevenint el camp lluminós i infinit de consciència; passant de creure que estem limitats al cos-ment a experienciar l'espai vast de la consciència, infinita i eterna, en el que Grotowski anomena *higher connection*.

En el nostre viatge de retorn a l'Origen —viatge vertical en la profunditat de l'ésser i no horitzontal en el temps— fluint delicadament vers el subtil, diví, lluminós, fontal (*sourciel*),⁵⁶⁸ vers «la llum de l'inici» —recordant les ensenyances secretes de Jesús transmeses per Tomàs el bessó: «Nosaltres venim de la Llum, del lloc on la Llum s'originà per si mateixa»—, fluint vers el més subtil, lluminós, el diví, en la profunditat i l'expansió infinites del nostre ésser, ens establim en la presència conscient (*awareness*), en el passatge que Grotowski anomena la connexió elevada, *higher connection*. Establiment reposat i joiós en el que es produeix el nostre

⁵⁶⁷ Peter BROOK, «A Kind of Volcano. An interview with Jerzy Grotowski» (París, 8, 9 i 10 febrer 1991), dins Gurdjieff. *Essays and reflections on the man and his teaching*, p. 90.

⁵⁶⁸ «[...] enlairar-se, trobar uns nivells de percepció o de realitat que són el més subtil possible, el més delicat, el més fontal (*sourciel*), si ho puc dir així.» Jerzy GROTOWSKI, *La «ignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 16, 00:04:42]. (Transcripció i traducció de l'autora).

reconeixement experiencial que som l'espai infinit i sempre present de presència conscient. Passem així del nivell de la ment al nivell de la consciència. En el viatge vertical vers la nostra naturalesa essencial, passem de les «fonts més vitals vers les fonts més subtils i més elevades». Però com adverteix Grotowski, no parem aquí, si no, es tractaria d'una fugida de la nostra vida orgànica, de la nostra experiència humana, de la nostra tasca i responsabilitat en el món.

Per Grotowski la qüestió fonamental va ser sempre la conjunció iòguica «d'allò que està sota, terrestre, vital, amb allò que està a dalt, com el que en el meu llenguatge de treball anomeno el subtil, el lluminós.»⁵⁶⁹ Conjunció, unitat, totalitat que trobem expressada en la via advàitica integral de Ramana. Via espiritual inclusiva totalment entrelaçada amb la nostra experiència en el món, en la que estan presents al mateix temps la nostra naturalesa veritable de presència conscient i la nostra experiència humana orgànica en el món, el «testimoni i la vida». El 1998 l'advaitin polonès ens transmet per darrer cop la importància d'aquesta conjunció essencial dels dos aspectes fonamentals de la nostra experiència en la vivència de la plenitud original, amb les paraules:

Tot com una línia vertical, i aquesta verticalitat hauria de mantenir-se tensada entre l'organicitat i *the awareness*. *Awareness* vol dir la consciència que no està lligada al llenguatge (la màquina de pensar) sinó a la Presència.⁵⁷⁰

Un cop establertes en l'espai obert, subtil i lluminós de la presència conscient (*awareness*), totes les resistències s'han dissolt en la pau impertorbable del cor de la consciència, i la nostra experiència del cos-ment-món apareix en nosaltres en tota la seva esplendor i organicitat.

[...] si ens apropem a la *higher connection* —això vol dir, si parlem en termes d'energia, si ens apropem a l'energia molt més subtil— llavors es planteja també la qüestió de descendir, portant al mateix temps aquest quelcom subtil a la realitat més ordinària, que està vinculada a la «densitat» del cos.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 13 octubre 1997, 6ª sessió. [pista 3, 00:01:30]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁷⁰ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 218. I exactament les mateixes paraules també a Jerzy GROTOWSKI, «Untitled Text by Jerzy Grotowski, signed in Pontedera, Italy, July 4, 1998», *TDR: The Drama Review*, vol. 43, núm. 2, T 162 (estiu 1999), p. 11.

⁵⁷¹ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 217-218. I exactament les mateixes paraules també a Jerzy GROTOWSKI, «Untitled Text by Jerzy Grotowski, signed in Pontedera, Italy, July 4, 1998», *TDR: The Drama Review*, vol. 43, núm. 2, T 162 (estiu 1999), p. 11.

Més que «descendir a la realitat més ordinària» es tractarà de mantenir-nos en la llibertat plena de l'espai transparent i obert de la presència conscient testimoniant, que en la seva expansió amorosa infinita inclourà inevitablement la nostra experiència humana del cos-ment-món, la vida, que quedarà totalment impregnada per la lluminositat, la pau, l'amor i la llibertat de la consciència no-dual; procés complet i íntegre, experiència de la totalitat. «Després de l'envol hi ha sempre el retorn, perquè cal portar això subtil dins de la nostra existència vital.»⁵⁷² Això implicarà que mantenint-nos en la presència conscient, és a dir, no perdent-nos en el contingut de la nostra experiència ni sent limitats per ella, però al mateix temps mantenint-nos íntimament u amb ella en una entrega plena i incondicional, la lluminositat inundarà la «realitat més ordinària» o «la nostra existència vital» en l'experiència de la plenitud de la nostra condició original. Plenitud de consciència pura no-dual, infinita, eterna, única i indivisible. Unitat primordial original de la realitat. Totalitat no-dual, que com hem vist, Grotowski descriu amb el terme sànscrit *sahaja*, seguint el seu mestre Ramana.

La verticalitat és el viatge des del contingut de la nostra experiència a l'establiment en i com la presència conscient testimoniant, en una inclusió serena i joiosa de l'experiència humana, en l'expansió amorosa de la presència conscient que som. Viatge profund en el que descobrim que som ésser infinit vestit per l'experiència humana i que tot el que trobem en la nostra experiència humana és en realitat l'ésser que som, infinit i etern. Tot amb el que entrem en contacte és consciència. Aquesta és la lluminositat, la comprensió essencial que portarem a la vida, en l'experiència de la plenitud joiosa no-dual original.

D'aquesta manera, en comunió amb el Si mateix i en la intimitat amorosa de l'experiència, el flux d'experiència apareix en nosaltres com una modulació o vibració —només trobem paraules aproximades— de l'espai il·limitat de presència conscient que som. Passem d'estar perduts en el flux d'experienciar —que és el nostre estat habitual— a sentir l'expansió infinita del nostre ésser vibrant com el flux d'experiència; passant de l'experienciar al ser; en el submergiment en l'expansió de l'eix vertical, de la profunditat de l'Ésser, que abraça amorosament la totalitat, en la que experienciem, com dèiem, un tast de la nostra eternitat. Tot el que hi ha és aquesta presència lluminosa i transparent prenent la forma de la totalitat de l'experiència a cada instant i al mateix temps sempre romanent ella mateixa. Com més aprofundim en l'espai de presència —que és infinit, recordem-ho— més transparent serà

⁵⁷² Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 9, 00:07:22]. (Transcripció i traducció de l'autora).

l'experiència. I més transparent vol dir més transparent a les qualitats inherents a l'espai de presència, sent aquestes: obertura, pau, llibertat, amor, veritat, delicadesa, vida, joia, felicitat, silenci...

I aquest procés, que Grotowski anomena procés interior, provocarà inevitablement la transformació de la percepció que ens anunciava el mestre advàitic polonès. Si explorem de manera clara, honesta i íntima la nostra experiència ens adonem que tot el que hi ha en la nostra experiència és el conèixer aquesta experiència. I nosaltres som aquest conèixer. Sóc jo qui coneix la meva experiència, no hi ha dubte. En una exploració directa, no conceptualitzada, de la nostra experiència, ens adonem que l'experiència i la presència que la percep no estan separades. La «mà a la taula» és en realitat, en la nostra experiència íntima i directa, una sola experiència que anomenem «sentir». Si continuem l'exploració, ens adonem que tot el que hi ha en l'experiència de sentir és el fet de ser conscient d'aquest sentir. Si treiem l'etiqueta «sentir» i anem a l'experiència directa, despullada de les capes afegides per la ment —perquè aquest viatge és vers allò essencial, anterior a la ment— arribem al reconeixement propi i directe que tot el que hi ha en la meva experiència de la mà a la taula —i això ens val per a qualsevol altra sensació, pensament, emoció o percepció— és el fet de ser conscient o consciència. Una sola substància, consciència (*awareness*), que és la nostra essència i l'essència de tot i tots. Reconeixement d'un mateix ésser infinit en tot, que transcendeix la divisió dualista de la ment. Un sol ésser, infinit i etern, com aquell pa sagrat del «Dia Sant» compartit per Grotowski amb els seus «germans».

I en aquest viatge vers el Cor de la presència conscient, infinita i eterna, arribem a la comprensió experiencial de la vida en la no-dualitat. Vivim l'experiència directa que tot el que hi ha en la nostra experiència és consciència. Consciència i la seva activitat, o també podríem dir modulació o vibració, amorosa, percebuda des de la perspectiva localitzada del nostre cos-ment. La dualitat és simplement un hàbit, un condicionament, una interpretació de la realitat, però no és la nostra veritable experiència. Si les portes de la nostra percepció, això és el cos-ment, fossin netejades o purificades, és a dir, alliberades de la creença i la sensació de ser un «jo» personal, alliberades de la tirania de l'ego, i els nostres sentits fossin netejats de l'hàbit dualista, veuríem tot tal com és, infinit. En la joia pura i eterna de veure una sola vida en totes les coses. Aquesta és la transformació de la nostra percepció en el procés de la «verticalitat», la transformació de la percepció dual a la percepció directa, original, espiritual —emprant els termes de Grotowski.

De la percepció dual, identificats amb les limitacions del cos-ment i creient que som una persona, entitat separada o ego —nivell dens, groller i pesant— a la percepció no-dual, establerts en l'espai transparent de presència conscient, sentint i sent l'espai il·limitat de presència conscient que som i que també la nostra experiència és —nivell subtil, lleuger, lluminós. Passem de la matèria a la consciència. De la densitat a la lluminositat, com diu Grotowski. Quan aquell que veu està alliberat de les limitacions que els pensaments i les sensacions superposen en ell, es revela com el veritable i únic ull de la sempre present i il·limitada *awareness*. I el que veiem canvia en correspondència amb aquest canvi en la nostra mirada. Així com és l'home, veu.

Vea su Sí mismo. Si usted es el cuerpo, hay el mundo grosero también. Si usted es espíritu, todo es espíritu solo.⁵⁷³

Aquesta és l'experiència de la naturalesa no-dual de la realitat, és a dir, de la realitat no-dual de la nostra experiència. Experiència de la no-dualitat original. Tot és esperit, tot és consciència. Tot és el rostre de Déu.

La gran diferència entre l'art tal com el coneixem normalment i l'art com a vehicle espiritual per a l'establiment en la presència conscient no-dual (*awareness*), és que en l'art dual habitual es funciona des del «jo» personal i en l'art com a vehicle es funciona des de l'espai de presència conscient. Aquest és el gran llegat de Jerzy Grotowski, mestre advàitic secret. Llegat que podrem reconèixer en el seu manifest advàitic «Performer».

⁵⁷³ Sri Ramana MAHARSHI, *Sea lo que usted es. Las enseñanzas de Sri Ramana Maharshi*, p. 44.

Pues en esta irrupción me doy cuenta de que yo y Dios somos uno.

Mestre Eckhart (s. XIV)

Jo i el Pare som u

Jesús

El regne de Déu és dins vostre

Jesús

4.2 Performer

4.2.1 Performer o la via de retorn a l'estat original

El text «Performer» està considerat el text clau de la fase final de la recerca de Grotowski, desenvolupada entre 1986 i 1999, sota el nom d'«Art com a vehicle». Poc després d'haver-se establert definitivament a Pontedera, Itàlia,⁵⁷⁴ en l'entorn d'isolament eremític desitjat, el febrer de 1987 el mestre polonès convoca diversos coneguts per a un seminari de dos dies, en el que serà finalment una trobada amb un grup d'una trentena d'«amics».⁵⁷⁵ En aquest context de «seguretat familiar» —situació «protegida» en la que Grotowski convida a no entrar en el «joc social» habitual que tan detesta—,⁵⁷⁶ i en unes condicions que afavoreixen l'honestedat i una major receptivitat, durant els dies 14 i 15 de febrer de 1987, Grotowski exposa, en llargues hores de dissertació, els fonaments de la seva recerca. Llarg discurs que posteriorment corregirà, completarà, redactarà i condensarà en una síntesi de pocs fulls, a partir dels apunts presos per Georges Banu⁵⁷⁷ durant la trobada; que es publicarà originalment amb el títol «Le performer et le teacher of performer»⁵⁷⁸ i més tard com a «Performer».⁵⁷⁹ El treball de correcció, completació i reformulació de Grotowski dóna com a resultat una sintetització i condensació sorprenents; reduïnt hores i hores del seu discurs a un manifest condensat en pocs fulls, i al qual posteriorment⁵⁸⁰ afegirà una composició titulada «L'home interior», que clourà l'escrit.

L'interès de Grotowski, en el que creu que pot ser ja el final de la seva vida, és deixar constància pública de la seva recerca veritable, del seu camí personal; la recerca essencial advàtica vers la plenitud original no-dual que hem tractat al llarg del present text. Entén que aquest darrer missatge és imprescindible per tancar coherentment la seva aportació al món, en especial a la gent de teatre. El seu missatge esdevindria aleshores «més o menys complet».⁵⁸¹ D'acord amb aquest fort interès de Grotowski per transmetre la seva trajectòria

⁵⁷⁴ Recordem que la idea d'establir-se a Itàlia i crear el seu propi centre s'origina cap el 1985 —en aquest mateix any se li diagnostica un càncer—, i es realitza el juliol de 1986, gràcies a la invitació del director teatral Roberto Bacci.

⁵⁷⁵ Georges BANU, «Grotowski à l'Académie de Pontedera» (1987), *Art Press*, núm. 114, (maig 1987), p. 41.

⁵⁷⁶ *Ibidem*.

⁵⁷⁷ Crític teatral i gran estudiós del teatre, d'origen rumanès i resident a França des de 1973.

⁵⁷⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 41-42.

⁵⁷⁹ Jerzy GROTOWSKI, «Performer» (1987), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 195-201.

⁵⁸⁰ La composició «L'home interior» apareix a partir de la segona versió del text. Jerzy GROTOWSKI, «Il Performer» (1987), *Teatro e Storia*, núm. 1 (abril 1988), p. 164-169.

⁵⁸¹ Franco RUFFINI, «I libri di Jerzy Grotowski», dins Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, p. 535-536.

completa, fet que per al mestre polonès és d'una enorme importància,⁵⁸² l'any 1988 intentarà fer una nova edició del seu llibre *Hacia un teatro pobre*,⁵⁸³ revisada, ampliada i completada i en la que el text «Performer» tancaria el llibre com a apèndix. El títol del llibre passaria a ser aleshores *Del Teatro Pobre a l'Art com a vehicle*. Aquest projecte que Grotowski considera «absolutament necessari» s'inicia el 1988 i es manté obert durant anys, però finalment no s'acabarà realitzant. Queda palesa però la necessitat per part de Grotowski d'un aclariment públic sobre la seva recerca i de presentar la seva trajectòria en la seva totalitat, completant i clarificant així la seva aportació al món.⁵⁸⁴

Comencem aclarint que el text «Performer» no parla del treball desenvolupat al Workcenter. El treball amb el grup d'assistents i alumnes al Workcenter en aquell moment, febrer de 1987, segons declaracions del mateix Grotowski, es trobava en un estadi més que inicial, exactament en «l'estadi immediatament anterior al veritable inici».⁵⁸⁵ Segons Grotowski, identificar el seu discurs a «Performer» amb els participants del seu Centre de treball seria un «abús».⁵⁸⁶ Les declaracions de Grotowski recollides a «Performer» es produeixen en l'estadi inicial de l'etapa final de treball amb els seus col·laboradors, i podem dir clarament que el text no parla d'aquest treball encara inicial amb el grup sinó més aviat —utilitzant les paraules d'alguns estudiosos— del que s'ha considerat el possible objectiu últim o horitzó final del treball. Però això no seria del tot correcte. Més encertadament també s'ha descrit el text com una exposició dels principis en els que s'inspirava el treball al Workcenter o també com el «cim de l'ensenyança de Grotowski».⁵⁸⁷

Els «principis en els que s'inspirava el treball al Workcenter» provenien òbviament de la recerca personal essencial de Grotowski, que com assenyala Osiński, sempre va ser el

⁵⁸² Franco RUFFINI, «I libri di Jerzy Grotowski», dins Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, p. 535-536.

⁵⁸³ Jerzy GROTOWSKI, *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1ª ed. anglesa: 1968).

⁵⁸⁴ Cf. Franco RUFFINI, «I libri di Jerzy Grotowski», dins Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, p. 535-540.

⁵⁸⁵ «Del lavoro che sta conducendo con un gruppo di assistenti e di allievi in questi mesi, Grotowski stesso parla come dello stadio iniziale, o meglio: quello stadio immediatamente precedente il vero e proprio inizio. *il Performer*, quindi, non descrive l'attuale lavoro: ne circonda l'orizzonte.» Ferdinando TAVIANI, «Commento a "il Performer"» (1988), dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2008, p. 36. D'altra banda, l'any 1989 Grotowski també considera el treball del grup del Workcenter encara en un nivell inicial. «Va ser enregistrat el 1989, uns anys després del començament del Workcenter, és encara un nivell inicial del treball.» Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 6 octubre 1997, 5ª sessió. [pista 1, 00:00:50]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁸⁶ Jerzy GROTOWSKI, «Il Performer» (1987), Workcenter of Jerzy Grotowski, Centro per la Sperimentazione e la Ricerca Teatrale, Pontedera, 1988, p. 22.

⁵⁸⁷ Aquesta expressió apareixia en la tercera versió del text «Performer» i es va retirar en la versió final. En la traducció espanyola: «Se trata más bien de la cumbre, del caso de aprendizaje que, en toda la actividad del "teacher of Performer", no se presenta mas que raras veces.» Jerzy GROTOWSKI, «El Performer» (1987), *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 79.

fonament del seu treball tot i mantenir-se en certa manera oculta.⁵⁸⁸ Però el treball desenvolupat en el Workcenter es va centrar sobretot en el treball artesanal sobre el vehicle, no arribant massa més enllà.⁵⁸⁹ En un document oficial del Workcenter on es manifesta l'objectiu del centre s'indica que es tracta d'una formació actoral de caràcter pràctic, tècnic, metodològic i creatiu, un treball per a artistes basat en el rigor i la precisió.⁵⁹⁰ Aspectes lligats a la professió actoral que podrien formar part de qualsevol escola d'interpretació. I que com sabem no tenen res a veure amb la recerca essencial de Grotowski.

Coherentment, Grotowski parlant de manera retrospectiva sobre les diferents etapes de la seva recerca, sempre ha declarat que el treball amb els seus grups de col·laboradors no ha arribat mai més enllà d'una fase de proves o d'una fase inicial.⁵⁹¹ Com sabem, el viatge vertical de retorn i establiment en i com allò que som veritablement, solament podrà realitzar-se plenament si és de manera conscient i deliberada. No sent així i quedant-se la recerca en un «estadi inicial» o «de proves» sobre les possibilitats del vehicle artístic, com seria el cas amb el Workcenter, tot el que es pot produir en el millor dels casos són breus i fugaços tastos de la pau i la joia inherents a la nostra naturalesa essencial, que s'esvairan ràpidament amb l'aparició de qualsevol pensament, que inevitablement es fonamentarà en la nostra creença i sensació de ser un «jo» separat i personal.

⁵⁸⁸ Zbigniew OSIŃSKI, «Grotowski Blazes the Trails. From Objective Drama to Art as Vehicle» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 392.

⁵⁸⁹ L'any 1990 Grotowski explica que al Workcenter hi ha dos pols de treball, un pol dedicat a la formació actoral i un «altre pol que abraça el que avança cap a l'Art com a vehicle.» Veiem aquí que fins i tot l'entrada en el terreny de l'art com a vehicle és un objectiu al que encara no s'havia arribat. Un terreny que l'any 1990 encara no s'havia ni tan sols trepitjat. Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 212.

⁵⁹⁰ El mateix document declara que els aspectes bàsics del treball són: La relació entre precisió i organicitat, entre tradició i treball individual, entre ritual i teatre; dansa i ritme, cant, vibració de la veu, ressonadors corporals i espacials, respiració, consciència de l'espai i reacció als elements que el constitueixen, improvisació: impulsos/ment vigilant; improvisació dins d'una estructura, muntatge d'accions físiques, muntatge amb relació al personatge, la partitura d'impulsos i accions físiques. Com veiem són aspectes lligats a la formació actoral, que podrien formar part de qualsevol escola d'interpretació.

⁵⁹¹ Com hem vist, quan parla de la recerca duta a terme durant 1970-76 en la «via del coneixement» ens indica que és l'inici de la recerca que es desenvoluparà durant el Teatre de les Fonts. Més tard, considerarà que en el treball realitzat durant el Teatre de les Fonts «no es van transcendir les fases de proves». La recerca aleshores es veu tallada el 1982 i sabem que durant la fase transicional del Drama Objectiu no es continua la recerca, sinó que es porta a terme un treball de caràcter tècnic. En el cas de la darrera fase del treball, en allò que «avança» vers l'Art com a vehicle, en les darreres declaracions de Grotowski del 1998 publicades després de la seva mort com a «Text sense títol», Grotowski exposa la seva transmissió a Thomas Richards fent una referència concreta al camp artístic amb el treball artesanal sobre el vehicle, especialment el cant vibratori tradicional i les accions que acompanyen i serveixen aquest, i al treball de Richards a *Action*, però la transmissió en el camp que «no és exclusivament artístic» no queda concretada per part de Grotowski. Després de la mort de Grotowski, el mateix Richards ha declarat en diverses ocasions que la seva recerca és diferent de la de Grotowski. Entenem per tant que Richards no l'ha continuada, i coherentment amb aquest fet Thomas Richards està dedicat bàsicament a la formació actoral i a la creació i direcció d'obres teatrals i a la presentació d'espectacles, emmarcant la seva activitat en el món del teatre. De manera coherent amb la línia de treball de Richards, allunyada totalment de la de Grotowski, el gener del 2022 va decidir tancar el Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards.

Cal fer esment també que de la mateixa manera que el 1980 Grotowski anunciava en l'entrevista íntima amb Marianne Ahrne haver seguit sempre dues línies en el seu treball, declarant la seva desvinculació respecte del Teatre Laboratori i les seves activitats, i manifestant que el seu treball en canvi era un altre —una línia de recerca personal essencial al marge de la línia pública— considerant-se simplement com un «vell conseller» per a la companyia del Teatre Laboratori,⁵⁹² el 1995 es desvincula igualment del treball del Workcenter situant-se altre cop simplement com un «avi que aconsella».⁵⁹³

Tornant al manifest «Performer», Grotowski, que sempre s'ha considerat a si mateix un pragmàtic absolut, només es considera capacitat per parlar de manera profunda d'allò que ha viscut.⁵⁹⁴ En realitat no parla mai de possibilitats futures ni d'especulacions sinó de la seva pròpia experiència. El text «hauria de ser llegit com a indicacions d'una trajectòria i no com els termes d'un programa»,⁵⁹⁵ ens adverteix la glossa que l'acompanya, tot i que continuem veient en certs estudis com «Performer» és considerat erròniament un text «programàtic». Com s'evidenciarà aquí, el cercador polonès no està parlant en aquest text de cap programa o propòsit futur sinó de la seva pròpia experiència⁵⁹⁶ en el seu viatge interior, de la seva recerca essencial, la transmissió de la qual—ens adverteix el mestre eremita en el mateix text— succeeix molt rarament.⁵⁹⁷ Revelant-se l'escrit «Performer» com un darrer i definitiu testimoniatge i transmissió de la seva ensenyança veritable.

Un mes després de les dues trobades a Pontedera, el març de 1987, en una conferència pública a Florència, Grotowski exposa de nou la seva recerca. En aquest cas, Peter Brook l'acompanya i fa un discurs introductori⁵⁹⁸ en el que, tal com diu el director anglès, en el seu «coneixement íntim del seu valor» defineix la recerca «profundament pura» de Grotowski

⁵⁹² «Aquesta és l'activitat del Teatre Laboratori. I el grup i l'activitat del programa Teatre de les Fonts és una cosa feta per altres persones, que és diferent en els seus objectius, que no cerca treballar en l'interhumà, sinó sobre l'individu. [...] Seria un gran malentès confondre el programa del Teatre Laboratori i el programa del Teatre de les Fonts. La relació entre els dos és que jo dirigeixo el Teatre de les Fonts, si es pot dir així, jo conduïxo... bé, és el meu treball el Teatre de les Fonts, és el centre del meu treball; i que jo sóc el director del Teatre Laboratori, però en realitat sóc molt més com un vell conseller.» *Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Ahrne*, enregistrament sonor, lloc i data desconeguts, però molt probablement 1980-81, en francès, 01:43:25. [pista 3, 00:12:46]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁹³ «Són sobretot Thomas i el grup, els qui treballen; jo els ajudo i els aconsello. No he de ser un gran demiürg, sinó més aviat un avi.» Jean-Pierre THIBAUDAT, «El que quedarà després de mi...» (1995), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 248.

⁵⁹⁴ «Puc parlar de manera més o menys útil o fecunda només de coses que he fet i només després d'haver-les fet.» Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 24 març 1997, sessió inaugural. [pista 1, 00:06:19]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁵⁹⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Performer» (1987), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 201.

⁵⁹⁶ Cf. Franco RUFFINI, «I libri di Jerzy Grotowski», dins Zbigniew OSIŃSKI, *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, p. 533.

⁵⁹⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Performer» (1987), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 201.

⁵⁹⁸ Peter BROOK, «Grotowski, Art as a Vehicle» (1987) dins *With Grotowski. Theatre is just a form*, p. 31-35.

com «l'evolució natural d'una obertura espiritual».⁵⁹⁹ Continua Brook —en el discurs que ja hem citat anteriorment— declarant que el treball de Grotowski, cada cop més essencial, és una recerca espiritual vinculada a l'evolució personal de Grotowski. Recerca que el mateix Brook situa en el camp de la tradició espiritual de l'art com a vehicle i que considera d'un valor suprem en el món actual. Brook assenyala que amb els anys, per desconeixement, des de que Grotowski va sortir del camp teatral, s'ha anat generant molta confusió entorn de la seva recerca, que cada cop es veu més misteriosa i complexa. Així que en el darrer paràgraf del seu text, Brook demana explícitament i directament a Grotowski que posi claror en tot aquest «misteri»⁶⁰⁰ i que parli de la seva recerca en el camp de la tradició espiritual que Brook anomena «art com a vehicle».⁶⁰¹

El maig de 1987 el Workcenter de Jerzy Grotowski publica un opuscle amb el text de Brook seguit de l'escrit «Performer» de Grotowski, situant aquest darrer com a resposta a la demanda final de Brook. Així a «Performer», com a resposta a la interpel·lació de Brook, Grotowski ens parla de la seva recerca del procés vertical espiritual en el camp de l'art com a vehicle i ens transmet la seva pròpia experiència en el seu viatge interior espiritual de retorn a allò que som veritablement, a la nostra naturalesa essencial i original. En el text Grotowski ens exposa els punts fonamentals de la seva recerca essencial, és a dir, del seu viatge espiritual que comença amb la seva iniciació a l'ensenyança de Ramana cap als nou anys i que l'acompanya tota la seva vida. Recerca que descriu detalladament i extensament en els cicles de conferències de París durant 1997-1998, especialment en la darrera sessió, dedicada a Ramana Maharshi i a les vies de retorn vers la nostra condició original. Ja en la sessió

⁵⁹⁹ *Ibid.*, p. 34.

⁶⁰⁰ Però aquest «misteri» no quedarà aclarit. L'any 1999, després de la mort de Grotowski, el director Maria Zmarz-Koczanowicz va realitzar un documental homenatge al mestre polonès i en l'escena que clou el film llegim: «Grotowski's work in his last years is mostly a mystery». *Jerzy Grotowski - Próba portretu / Esquisse d'un portrait (Jerzy Grotowski – temptativa de retrat)*, dirigit per Maria Zmarz-Koczanowicz, retrat biogràfic a partir de testimonis de Kzimirz Grotowski, Ludwig Flaszen, Marek Musial, Raymonde Temkine, Peter Brook, Eugenio Barba, Czeslaw Szarek, Rena Mirecka, Stephania Gardecka, Thomas Rodowicz, Georges Banu, Anatoli Vassiliev, Carla Pollastrelli, etc., amb fragments d'espectacles, exercicis, classes, entrevistes i conferències, Arte i Telewizja Polska, 1999, 58 min, col. en polonès i anglès. Peter Brook manifesta reiteradament en el film que la recerca de Grotowski és una via espiritual i declara que en el que Grotowski estava realment interessat era «En penetrar encara més profund a dins i encara més profund a fora, per poder penetrar a través de totes les barreres de les formes que existeixen en la vida humana. Volia atravesar-les per arribar a allò sense forma, a allò més essencial.» [00:50:02]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁰¹ És a partir de l'ús per part de Brook de l'expressió «art com a vehicle» per descriure el treball de Grotowski, que el mestre polonès decidirà utilitzar aquesta mateixa expressió per anomenar la fase final de la seva recerca. De fet, Grotowski considera que tota la seva recerca essencial està situada en el camp de l'art com a vehicle, però que abans no ho havia sabut formular.

inaugural es presenta com un artesà en el camp de la verticalitat-espiritualitat⁶⁰² i ens presenta la seva recerca en el camp de l'art com a vehicle espiritual com la seva necessitat més íntima i la seva raó de viure.⁶⁰³

En el text, que Osiński considera «una mena de testimoni»,⁶⁰⁴ Grotowski ens transmet els aspectes fonamentals del seu viatge interior i les indicacions sobre com portar a terme la «realització espiritual o acompliment vertical»⁶⁰⁵ amb el suport d'una acció treballada amb precisió artesanal. Precisió fonamentada en l'espai il·limitat de consciència transparent, que ens acostarà a una impecabilitat plena i profunda més enllà de l'àmbit artístic i més enllà de l'àmbit quotidià. Aquesta precisió artesanal en el vehicle originari —és a dir, que ens permet un accés a l'Origen— utilitzat per a l'apropament a la verticalitat és el vincle que el polonès manté amb el món artístic teatral i motiu pel qual creu que la seva recerca pot aportar algun tipus d'enriquiment en el camp del treball de l'actor. Tot i que com sabem la precisió que requerirà el viatge vers l'Origen en el retorn a la nostra condició original de presència conscient —procés que pot ser formulat com a vertical o central segons les diferents tradicions— demanarà una profunditat que anirà més enllà dels límits de l'art i que serà part i expressió de l'amor, la delicadesa i l'entrega inherents al nostre establiment en l'espai obert de presència conscient, transparent i alliberat de tota limitació.

El fet que, tal com hem vist, la recerca de Grotowski pertany al camp de la verticalitat o experiència espiritual ha creat i continua creant molta confusió i desconcert en l'àmbit teatral. I inevitablement amb la publicació del text «Performer» tot aquest desconeixement i aquesta manca de comprensió per part dels crítics i de l'ambient teatral en general, que encara continua actualment, s'evidencia de manera molt més clara. Com diu Taviani: «Il tema del discorso di Grotowski all'incontro di Pontedera e poi nello scritto *il Performer* non appartiene certo alle esperienze familiari alla maggioranza degli ascoltatori e dei lettori.»⁶⁰⁶ Certament,

⁶⁰² Grotowski diu: «Sóc un artesà en un camp bastant particular, això vol dir, el comportament humà en condicions metaquotidianes.» A aquest «comportament humà en condicions metaquotidianes» o «elevament per sobre del quotidià» sortint dels condicionaments de temps i espai ordinaris, segons Grotowski s'hi accedeix a través de les tècniques interiors o espirituals, que són aquelles que ens possibiliten l'accés a la verticalitat —el passatge del nivell quotidià al metaquotidià, del vital al subtil— establint-nos en la nostra naturalesa essencial. Quan Grotowski parla del camp de la metaquotidianitat, és una manera més general de referir-se al camp de la verticalitat, de la vida interior o espiritualitat. Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 24 març 1997, sessió inaugural. [pista 1, 00:02:27]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁰³ Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 24 març 1997, sessió inaugural. [pista 17].

⁶⁰⁴ Zbigniew OSIŃSKI, «Grotowski Blazes the Trails. From Objective Drama to Art as Vehicle» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 391.

⁶⁰⁵ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 2, 00:01:20]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁰⁶ Ferdinando TAVIANI, «Commento a “il Performer”» (1988), dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, p. 32.

perquè el text no parla ni de teatre ni del treball de l'actor —que serien els temes esperables i familiars per a un públic teatral— sinó que parla del seu viatge interior seguint el seu mestre espiritual Ramana Maharshi.

En la publicació de «Performer», s'acompanya el text per una glossa de Georges Banu, que en la primera versió del maig de 1987 acabava amb les següents paraules: «Les échos de la voix de l'ermite peuvent parvenir jusqu'à nous, mêmes si ses actes restent secrets.»⁶⁰⁷ Però les paraules del mestre eremita, que ens arriben a través del seu discurs sintètic, directe i específic, ens revelen clarament els seus actes, ja que la seva veu prové directament de la seva pròpia experiència i del seu propi viatge. Ens ho diu d'altra banda la mateixa glossa, indicant que es tracta d'indicacions de la seva trajectòria, del seu procés, del seu camí personal. Aquests «actes secrets» fan referència sens dubte a la seva recerca essencial, que per la seva incomprensió es continua considerant secreta. Però es tracta d'un secret a veus. D'allò més evident però al mateix temps ocult pel seu mateix desconeixement.

Un cop però descoberta i analitzada la recerca essencial del mestre polonès, podrem desxifrar sense dificultat les paraules del manifest, que en seran aleshores una clara revelació. Taviani remarca que hi ha molta omisió d'informació en el text —com si es tractés d'un «missatge per a iniciats»—, considerant el text com una veritable «via iniciàtica».⁶⁰⁸ D'una manera semblant, en tots els estudis publicats que fan alguna referència al text «Performer», el trobarem sempre descrit com un text enigmàtic, dens, complex, fosc, confús, misteriós, difícil, incompreensible, esotèric... El que ens demostra evidentment que no s'hi ha aconseguit penetrar. En el nostre cas, contràriament, el que veurem és un reflex clar i evident de la recerca íntima i essencial de Grotowski tal com l'hem descrita al llarg del nostre escrit.

Osiński indica encertadament que «Performer» fa referència a la recerca essencial de Grotowski iniciada sent un infant i que es tracta també d'un «pronunciament inusualment contingut», «difícil i que requereix esforç per part de l'oient o del lector».⁶⁰⁹ Georges Banu declara sobre el discurs de Grotowski que «He is a voice from beyond the theatre, a voice which incarnates this suprem demand, whose vocation is not to save art, but rather to help

⁶⁰⁷ Jerzy GROTOWSKI, «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 41-42. Aquesta frase es va retirar en la darrera versió del text, publicada l'any 1997.

⁶⁰⁸ Ferdinando TAVIANI, «Commento a "il Performer"» (1988), dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, p. 31 i 35.

⁶⁰⁹ Zbigniew OSIŃSKI, «Grotowski Blazes the Trails. From Objective Drama to Art as Vehicle» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 391.

a being to accomplish himself.»⁶¹⁰ I així és exactament, tal com indica Banu. El missatge de Grotowski a «Performer» no té a veure amb l'art sinó amb la realització de l'ésser. Aquesta és la gran importància del text. Al mateix temps és la raó per la qual el text no s'ha entès, ja que des de la recepció per part d'un públic teatral, que desconeix aquest tipus de recerca essencial i que no sap com apropar-s'hi, s'intentarà interpretar des d'una perspectiva teatral o com un treball actoral, de manera totalment errònia, inversemblant i fins i tot en certs moments ridícula. Com hem vist al llarg del present text i com Grotowski mateix manifesta repetidament, la seva recerca essencial no té res a veure amb el teatre. «Performer» no parla ni d'actors ni de teatre. El que veurem reflectit en el breu i concís escrit són els punts fonamentals de la seva recerca essencial vers la plenitud no-dual original, que hem anat analitzant i desxifrant al llarg de la present dissertació.

El text «Performer» recull coherentment les conclusions de la recerca essencial de Grotowski iniciada als nou anys amb Ramana i desenvolupada al llarg de tota la seva vida. És un text que ens indica com realitzar aquest viatge. La veu de Ramana i el seu missatge brillen en tot el text. La totalitat del document és una indicació del viatge de retorn a la nostra Font Original, la nostra naturalesa essencial de consciència pura. La comprensió no-dual l'impregna totalment. Segons Grotowski, la part final del text, la composició titulada «L'home interior», és una descripció del viatge de retorn a la nostra naturalesa veritable indicat per Ramana, però utilitzant una analogia europea d'aquest procés amb les paraules del Mestre Eckhart.⁶¹¹ Es tracta d'una composició lliure a partir de fragments de dos sermons del Mestre Eckhart: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum* ('Benaurats els pobres d'esperit, perquè d'ells és el regne dels cels') i *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam auyem occidere non possunt* ('No temeu els qui maten el cos, perquè no poden matar l'ànima'), en els que el mestre alemany, en una espiritualitat radicalment no-dual, ens indica la via vers l'essència divina en nosaltres —«home interior» o «home diví»— per retornar a la unitat de la Divinitat, en la que «Déu i jo som u». Retorn a la plenitud joiosa original no-dual.

En la darrera sessió del cicle de conferències a París, el gener de 1998, Grotowski va acabar la conferència presentant quatre propostes per il·lustrar el viatge de retorn al nostre origen no-dual, indicat a «Performer»; és a dir, el viatge interior vers la nostra naturalesa essencial,

⁶¹⁰ Georges BANU, «Grotowski à l'académie de Pontedera» (1987), *Art Press*, núm. 114, (maig 1987), p. 41, citat per Zbigniew OSINSKI a «Grotowski Blazes the Trails. From Objective Drama to Art as Vehicle» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, p. 396.

⁶¹¹ Eckhart von Hochheim (1260-1328), més conegut com a Mestre Eckhart, es considerava per sobre de tot mestre de vida espiritual. Un dels místics més importants d'occident. Teòleg i dominic alemany.

divina i infinita. La primera proposta va ser la via vers el Cor de la presència conscient transmès per Ramana, i sobre les altres tres propostes va dir que es tractava de diferents analogies del mateix viatge indicat per Ramana. Aquestes eren la via vers l'essència de la ment indicada pel iogui eremita sufí en el llibre de Brunton,⁶¹² la via vers la unitat amb la Divinitat indicada en els fragments dels dos sermons de Mestre Eckhart citats a «L'home interior»⁶¹³ i la via vers el nostre origen etern o el Començament indicat per Jesús a l'evangeli gnòstic de Tomàs.⁶¹⁴

Inexplicablement, trobem que en tot l'àmbit d'estudiosos de Grotowski s'ha considerat la composició dels fragments dels sermons de Mestre Eckhart que clou «Performer» com un fet del tot sorprenent, inesperat i completament incompreensible. Això evidència un cop més que efectivament no s'ha entès del què està parlant Grotowski en el text i que tampoc no s'han tingut en compte les llargues i detallades explicacions reveladores a les conferències de París del 1997-1998, darrer gran testimoni de Grotowski sobre la totalitat i el sentit de la seva recerca. Com ha dit Marco de Marinis recentment, és ja ineludible que ens preguntem de què es va ocupar Grotowski veritablement i quina va ser la seva recerca fonamental i essencial.⁶¹⁵ En les paraules dels savis, ¿De què serveix el *Rig Veda* a aquell qui no coneix l'Esperit del qual prové el *Rig Veda*?⁶¹⁶

Els dos sermons d'Eckhart utilitzats per Grotowski, documents preciosos, d'una radicalitat bellíssima, sorprenent i emocionant, i al mateix temps totalment actuals —considerats revelació de la «paraula divina»—, en l'entorn teatral grotowskià, lamentablement, en el seu gran desconeixement, s'han considerat enigmàtics, complexos i incompreensibles. Fins i tot, en una mostra d'ignorància i d'arrogància suprema s'ha arribat a dir que «atesa la dificultat de lectura dels fragments dels sermons eckhartians citats per Grotowski» «no valdria la pena

⁶¹² Paul BRUNTON, *La India Secreta*, Kier, Buenos Aires, 1996 (1ª ed. anglesa: 1934). «El sabio que nunca habla», capítol VII, p. 109-122.

⁶¹³ Jerzy GROTOWSKI, «Performer» (1987), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 195-201.

⁶¹⁴ L'evangeli gnòstic de Tomàs és un enfocament profund de les ensenyances directes de Jesús. Les paraules «secretas» de Jesús ens recorden i indiquen el retorn al nostre origen no-dual —el Començament—, a allò que som anterior o previ al nostre naixement humà. El fragment indicat per Grotowski en la darrera conferència parisenca és la dita número divuit: «Dijeron los discipulos a Jesús: “Dinos cómo va a ser nuestro fin”. Respondió Jesús: “¿Es que habéis descubierto ya el principio para que preguntéis por el fin? Sabed que donde está el principio, allí estará también el fin. Dichoso aquel que se encuentra en el principio: él conocerá el fin y no gustará la muerte”».

⁶¹⁵ «Ormai possiamo dare per acquisito che Jerzy Grotowski non sia stato soltanto un grande regista, uno degli uomini di teatro più importanti del Novecento. Quindi, nel occuparci ancora di lui oggi, mi sembra ineludibile partire dalla domanda seguente: di che cosa si è occupato per tutta la vita, qual è stata la sua ricerca fondamentale, che Richard Schechner ha chiamato *searching for the essential*?» Marco de Marinis, «La religiosità areligiosa di Jerzy Grotowski. Teatro come gnosi», conferenza impartida al simposi internacional «Wojtyła & Grotowski. Religious horizon of modern theater and drama in Poland and in the world», Varsòvia, novembre 2021, organitzat per Zbigniew Raszewski Theater Institute de Varsòvia.

⁶¹⁶ *Svetasvatara Upanishad*, dins *Els Upanishads*, a cura de Joan Mascaró (traducció d'Elisabet Abeyà, sobre la versió anglesa de Joan Mascaró), Editorial Moll, Palma (Mallorca), 2005. p. 122.

intentar entendre'ls» ja que es tracta «d'uns textos el sentit dels quals està enfosquit per un excés de verbositat i un llenguatge massa escolàstic». No citaré la font per respecte. Aquesta mateixa ignorància serà el gran obstacle que no ens permetrà fer, o ni tan sols intuir, el viatge vers la Veritat que ens estan indicant els tres grans mestres, Jerzy Grotowski, Ramana Maharshi i Mestre Eckhart.

Considerat una de les mentes més exquisides de la intel·lectualitat europea,⁶¹⁷ la brillantor i lucidesa de Mestre Eckhart provenen, en gran part, de la seva capacitat per traspasar els canons establerts pel que respecta a la comprensió i l'apropament a la Divinitat, transcendent tota dualitat. Els sermons citats per Grotowski són justament dos discursos pràctics, en llengua alemanya, amb un missatge especialment despul·lat i directament viscut, allunyats totalment de l'escolàstica; i que no tenen tant a veure amb el seu magisteri acadèmic, vinculat sobretot als tractats llatins, molt menys operatius. En aquests sermons alemanys veiem l'Eckhart mestre de vida espiritual, que és el que ell es considerava per sobre de tot, parlant als seus oients a partir de la seva pròpia experiència espiritual; espiritualitat plenament viscuda en la seva vida. Això ho veurem també reflectit en el seu discurs quan en alguns fragments passa a parlar en primera persona. Sent els escrits alemanys els que van provocar la investigació inquisitorial sobre la manera de predicar al poble d'Eckhart en els seus sermons. Justament els fragments que citarà Grotowski provenen d'aquest conjunt d'escrits.

Hem de remarcar l'origen oral dels dos sermons d'Eckhart utilitzats per Grotowski i el fet que estan totalment connectats amb la pròpia experiència interior espiritual del mestre alemany. De la mateixa manera, el text «Performer» de Grotowski prové també d'un discurs oral, en el que el mestre polonès ens parla també de la seva experiència interior espiritual. Al mateix temps, quan Grotowski utilitza els fragments dels sermons d'Eckhart no ho fa de qualsevol manera. En la seva composició, combinant fragments dels dos sermons, crea un nou discurs, totalment coherent amb els originals, que transmet el missatge d'Eckhart de manera més directa i sintètica —mostrant un alt grau de coneixement i comprensió de l'obra i del missatge profund de l'ensenyança del mestre alemany—, fent-se seves les paraules d'Eckhart per parlar al mateix temps de la seva pròpia experiència en el seu procés espiritual. Tal com ens indica Grotowski, tant Eckhart com Ramana com ell mateix parlen del mateix

⁶¹⁷ Segons Amador Vega, a Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, edición y traducción de Amador Vega Esquerria, Siruela, Madrid, 1998, p. 11.

procés, del mateix viatge. Ho veiem clarament expressat en el revelador discurs de Grotowski el gener de 1998 a París:

Mestre Eckhart diu que com si hi ha un indret, sí —és això que en aquest text copte [evangeli de Tomàs] es diu «el lloc», «el lloc del començament». És com si ell està en aquest lloc i allà on està no hi ha dissociacions, diferències, és a dir, no hi ha allò que apareix de la nostra ment. Hi ha tan sols... no hi ha ni tan sols Déu, no hi ha ningú més, no hi ha res, però ell és allà. I després surt, o descendeix, o flueix i llavors apareix el món i tot parla de Déu. Abans no hi havia Déu i ara Déu apareix, les coses... i després diu quan retorno, és a dir, quan retorno a aquest indret, en aquest lloc, de nou, no hi ha res, no hi ha Déu. I allà, finalment —cito de memòria, no és precís— finalment ell diu: és com la font de la qual vénen totes les coses. Tota aquesta descripció [de Mestre Eckhart] d'un viatge, és el mateix viatge del que parlava l'eremita sufí o del que parlava Ramana. I això apareix en la cultura europea. Ha estat normalment considerat com herètic. Però el que és important comprendre en això és que això no ha funcionat per les persones com una doctrina sinó com a indicació del que un pot fer com a viatge personal o diguem interior, no importa com... vertical...⁶¹⁸

Com podrem veure detalladament a continuació en la nostra anàlisi, i com indica el mateix Grotowski, en el text «Performer» el mestre polonès ens està parlant d'aquest viatge interior, vertical, viatge enrere vers el nostre origen no-dual —indicat també com el «Començament»—, anterior a la ment i a la divisió, és a dir, el viatge vers la nostra naturalesa original, essencial i veritable de presència conscient no-dual. Passatge iòguic de la verticalitat, submergint-se la ment en la profunditat del nostre ésser, retornant vers la nostra condició original, i el posterior descens o flux en l'expansió amorosa que inclou la nostra experiència humana en la unitat primordial. Una via integral, ja que comprèn el nostre establiment en la nostra naturalesa veritable i tota la nostra experiència humana, que esdevé o es desplega en una vida espiritual. Actualització bellíssima i original de l'apropament advàitíc de Ramana.

Grotowski ens parla a «Performer» de la seva pròpia experiència en aquest viatge espiritual vers la nostra identitat veritable, en el que utilitza l'acció i el cant no-duals com a vehicle i suport per a aquest itinerari vertical. Via pràctica que engloba el cos i el món, incloent tots els camps de la nostra experiència humana. Servint-se en el text de les indicacions d'aquest viatge a partir de la via advàitica de Ramana i de l'espiritualitat eckhartiana. Dues de les seves

⁶¹⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 9, 00:04:01]. (Transcripció i traducció de l'autora).

grans referències en aquest viatge interior: el seu mestre Ramana Maharshi i l'analogia d'aquest viatge espiritual vers la unitat amb la Divinitat en la tradició occidental, en la mística del Mestre Eckhart.

Grotowski ens indica en el text els aspectes essencials d'aquest viatge interior advàitic de retorn vers la Font del què som, indicat per Ramana i seguit per ell mateix des dels nou o deu anys. Aquesta és la seva recerca essencial. Un viatge interior amb un objectiu clar —tal com ho trobem expressat en les grans tradicions— arribar a l'estat d'alliberament de la dualitat, que és el veritable propòsit de la nostra vida. Una manera de viure en completa unitat amb allò que som. La via del «Performer» de Grotowski, com la via de Ramana i la de Mestre Eckhart, tal com ens indica el mestre polonès en el text, són la via vers la realització d'aquesta alliberació. Són, tal com les descriu, poc abans de morir, en la darrera lliçó de la seva càtedra al Collège de France, «vies de retorn a l'estat original, el “Començament”». I així, el primer aclariment que hem de fer és sobre el títol, que podríem completar: «Performer o la via de retorn a l'estat original».

Apropar-nos al text «Performer» amb la llum de la comprensió no-dual i de les ensenyances de Ramana Maharshi —mestre espiritual de Grotowski—, i tenint en compte les darreres reflexions parisenques, detallades i madures, sobre la seva recerca essencial i el seu camí personal, ens ofereix una comprensió totalment nova i profunda del treball real de Grotowski i ineludiblement també del seu veritable llegat.

Tal com ens adverteix Mestre Eckhart en un dels sermons citats per Grotowski, «Quien no entienda este discurso no debe afligirse en su corazón. Pues mientras el hombre no se haga semejante a esta verdad, no lo entenderá; es una verdad desvelada que ha surgido directamente del corazón de Dios.»⁶¹⁹ Podem fer extensiva la recomanació del mestre alemany a la totalitat del text que ens presenta aquí Grotowski, ja que el mestre polonès en el seu discurs ens indica la mateixa veritat. I solament el semblant té motiu per a la unió amb allò semblant. Aquest serà el posicionament imprescindible per poder entendre el missatge dels mestres alemany, polonès i hindú: fer-nos semblants a la veritat que ens revelen. La via per fer-nos u amb aquesta veritat és el que ens descriu Grotowski en el seu manifest. Escoltem-lo.

⁶¹⁹ Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 81.

4.2.2 Performer (1987). El text

~ El Performer, amb majúscula, és un home d'acció.⁶²⁰ ~

Grotowski comença el text introduint el tipus d'apropament que ens proposa. Recordem que el mestre advàitic polonès ens està parlant d'una via espiritual en la que una mestria sublim en l'acció és utilitzada com a vehicle per al retorn vers la unitat amb Déu. Grotowski ens recorda que es tracta d'una via pragmàtica, experiencial. Una via activa, a través de l'acció. Per Grotowski una de les qüestions fonamentals en el viatge de retorn a l'Origen va ser sempre fonamentar el procés vertical vers la nostra condició original en una base dinàmica, no estàtica o passiva, i en una obertura i entrega plena al flux d'impulsos vius, i no en un alentiment o immobilitat, que d'altra banda ens separaria del moviment de la vida.⁶²¹

Per tant, es tractarà d'una via espiritual integral i completa, en una inclusió orgànica de tota la nostra experiència del cos-ment i del món. Punt essencial de la via advàitica integral de Grotowski, viatge vers l'establiment en la nostra naturalesa essencial que no s'atura en aquest primer pas sinó que continua i al mateix temps permet que l'expansió il·limitada del l'espai de consciència que som inclogui amorosament el flux orgànic de l'experiència humana o el moviment de la vida, que aleshores es viu en la totalitat i indivisibilitat de l'ésser infinit de presència conscient que som. Seguint a Blake, aleshores tot apareix tal com és, infinit.

Aquest pragmatisme és un punt essencial en la seva ensenyança. Segons Grotowski, a occident tenim una clara inclinació pels apropaments de pensament, apropaments teòrics, que compara amb apropaments «doctrinaris». El gran malentès, diu l'investigador polonès, és que la majoria de nosaltres volem pensar, racionalitzar, conversar o discutir sobre el que se'ns proposa, en lloc de «fer». Fer el viatge des del contingut de la nostra experiència —al que habitualment i culturalment estem totalment aferrats— a la profunditat silenciosa que la subjau i la impregna completament, n'és el seu fons i el seu cor, permanent i immutable, immanent i transcendent. La dificultat d'aquest «fer» rau en el fet que implica sortir dels patrons i hàbits fortament arrelats en nosaltres. Però contràriament i com és habitual en la tradició hindú —tradició essencialment pragmàtica—, en el retorn al nostre origen no-dual

⁶²⁰ Totes les citacions del text «Performer» de Grotowski —que reproduïm íntegrament— apareixeran indicades entre els símbols «~» i provenen de la nostra traducció a Jerzy GROTOWSKI, «Performer» (1987), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 195-201.

⁶²¹ Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 13 octubre 1997, 6ª sessió. [pista 3, 00:04:53]. (Transcripció i traducció de l'autora).

es tracta de fer: de fer el viatge enrere desenganyant-nos de la nostra identificació amb l'experiència i permetent que la ment se submergeixi en el camp il·limitat de consciència. Així ho declararà Grotowski repetidament, seguint el seu mestre Ramana.⁶²²

I les indicacions que ens donarà el mestre eremita polonès al llarg de tot el text són indicacions pràctiques per realitzar aquest viatge de retorn a la nostra Font. Grotowski no ens està transmetent cap concepte, cap concepte sobre el viatge essencial, sinó la veritable experiència del viatge de retorn a allò que som, allò en nosaltres que està eternament en pau i és u amb tot. Per tant, no es tractarà aquí d'idees ni creences, ni de cap tipus de forma de pensament. La tradició espiritual que ens està presentant Grotowski és una tradició pragmàtica, basada en la nostra pròpia experiència. No es tracta d'una via filosòfica. Grotowski no ens està parlant d'un procés intel·lectual sinó vivencial. La Veritat que ens transmet el mestre advàitic polonès no es troba especulant sobre els conceptes o expressions utilitzats per Grotowski, com s'ha fet fins ara. Grotowski no ens convida a situar-nos en una posició intel·lectual sinó a viure l'ensenyança en la nostra pròpia experiència. Es tracta d'una ensenyança que només es pot rebre vivint-la. Hauria de ser totalment evident que és solament la nostra experiència viscuda qui pot donar validesa a cap filosofia.

Dit d'una altra manera, per Grotowski la pràctica estarà sempre per davant de les idees. Per l'investigador polonès no seran mai les idees les que decideixin sinó la pràctica, els fets. És una ensenyança i un coneixement que es basen en l'experiència; en la nostra pròpia experiència directa. Que després es podrà formular de diferents maneres, i això no és important per Grotowski. De la seva mare Emília va aprendre que totes les tradicions de saviesa assenyalen vers una mateixa Veritat, vers una mateixa pau, sense importar la terminologia que emprin. Com ens diuen els textos sagrats, errem quan només veiem la varietat i no la unitat subjacent. El que és important és saber reconèixer que es tracta de diferents formulacions d'una mateixa experiència. Experiència que és anterior a les diferències, a la divisió i les tendències dualistes de la ment. I continua, Performer,

~ No és algú que interpreta el paper d'un altre. És l'actuant, el sacerdot, el guerrer: està fora dels gèneres estètics. El ritual és *performance*, una acció acomplerta, un acte. El ritual degenerat és espectacle. No espero descobrir alguna cosa nova sinó alguna cosa oblidada. Una cosa tan antiga que invalida totes les distincions entre gèneres estètics. ~

⁶²² Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 2, 00:08:11]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Grotowski vol aclarir qualsevol possible confusió sobre el seu ús del terme «Performer», diferenciant-lo totalment del seu ús comú en l'àmbit de les arts escèniques; distingint-lo totalment de l'actor —aquell que interpreta un personatge— i del camp del teatre. En la primera versió del text ho deia més directament: Performer «No és l'home de teatre». Però aquesta frase es va suprimir en les versions posteriors. Així doncs, Performer no és l'actor, i no és l'home de teatre. Clarament «Performer» no ens parla ni d'actors ni de teatre.

Performer és l'actuant, diu el mestre eremita. Segons la mateixa definició de Grotowski, l'actuant és simplement aquell que porta a terme l'acció. «Una acció acomplerta, un acte». Com sabem, es tracta d'una acció-relació o manera de fer que ens servirà com a vehicle espiritual. L'actuant pot ser sacerdot, guerrer, però també ballarí o mag —com apareixia en versions anteriors. Com diu en el seminari romà de 1982: «Hi ha un camp especial en el qual no es pot dir si algú és ballarí, si és cantant, si és poeta, si és sacerdot, o si és xaman.»⁶²³ El Performer està situat doncs en aquest camp.

Segons les explicacions de Grotowski durant el seminari, aquest «camp especial» és el camp de les tècniques interiors espirituals —tècniques de la verticalitat— realitzades en accions, que un aplica a si mateix per realitzar el viatge vertical, és a dir, el viatge de retorn a la Font Original no-dual. Parlem doncs de tècniques originàries no-duals. En el camp de la verticalitat, del viatge i establiment en allò que som essencialment i veritablement —anterior a l'aparició de l'aparent multiplicitat i diversitat en l'experiència del cos-ment-món—, les distincions es dissolen en el camp únic i indivisible de l'ésser compartit de consciència pura que som.

Performer doncs és aquell que porta a terme l'acció que fa possible el viatge de retorn a l'Origen. Performer és aquell que cerca el seu origen, aquell que cerca Déu. L'acció originària —portada a terme pel Performer— que possibilita l'accés vers el nostre origen no-dual —viatge sagrat que es troba en el cor de totes les grans tradicions espirituals antigues i que hem oblidat—, ens retorna a aquell lloc en nosaltres on no hi ha divisió, anterior a les distincions; allí tot és u. Aquest és el lloc original, el lloc del «Començament» —que Grotowski situa en «l'extrem superior de la verticalitat»—; lloc que ens indiquen tant Ramana, com Mestre

⁶²³ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 195. (Traducció de l'autora).

Eckhart o Jesús a l'evangeli de Tomàs. El text «Performer» ens indica com fer aquest viatge vers el lloc original.

Grotowski compara l'acció originària portada a terme pel Performer amb el ritual i la distingeix en canvi de l'espectacle. Grotowski utilitza el terme «ritual» entès com a acció acomplerta i no actuada. I l'acció acomplerta portada a terme pel Performer, per l'actuant, és el que anomena «*performance*». Recordem que és en aquest sentit que Grotowski utilitza el terme «*performing arts*» o arts performatives; *performing* en el sentit de «fer», d'estar en acció. És a dir, que el terme «*performing arts*» es referiria a l'art o la mestria de l'acció. No oblidem que el que interessa Grotowski del ritual és la seva objectivitat, és a dir, l'itinerari vertical, passatge del vital al subtil que es portarà a terme amb el suport de l'art entès com a vehicle espiritual. Com sabem es tractarà concretament d'«arts performatives no espectaculars», on no es crea cap obra per ser vista. En el sentit que:

Penso que hi ha un cert tipus d'arts performatives on es crea per ser vist, però hi ha un altre tipus d'arts performatives, uns altres apropaments, on el procés es forma, s'articula, —és una mena de batalla d'un ésser humà amb si mateix per esdevenir lúcid, transparent, net—; procés que està lligat a l'arrel d'una experiència directa de la vida.⁶²⁴

Recordem que en les arts performatives no espectaculars «el punt de referència no és l'espectador sinó l'itinerari en la verticalitat».⁶²⁵ I continua —en la sessió inaugural de la Càtedra al Collège de France el 1997—, advertint que: «Sí, no és massa fàcil veure la diferència [entre les arts performatives espectaculars i les no espectaculars] si un no té en compte quelcom subtil, més delicat, com per exemple l'experiència interior; en el sentit laic del mot com n'ha parlat Georges Bataille, per exemple.»⁶²⁶ Bataille entén l'«experiència interior» com l'experiència mística aconfessional.⁶²⁷ Aquesta «experiència interior» espiritual o vertical que ens permet una experiència directa, primària, orgànica, no-dual de la vida, diferenciaria les arts performatives no espectaculars de les espectaculars. Crec que val la pena transcriure aquí la continuació i final de la sessió parisenca, per l'aportació de claredat a tot el que estem parlant:

⁶²⁴ Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 24 març 1997, sessió inaugural. [pista 2, 00:05:38]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶²⁵ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 230.

⁶²⁶ Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 24 març 1997, sessió inaugural. [pista 3, 00:00:01]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶²⁷ Cf. Georges BATAILLE, *La experiencia interior*, Taurus Ediciones, Valencia, 1986, p. 13.

Ara, podeu, evidentment, preguntar-me per què en aquesta observació, en aquest treball de recerca sobre el comportament metaquotidià de l'ésser humà en l'art performatiu, en el ritual, etcètera, per què en tot aquest camp tan especial em poso la qüestió de com arribar d'aquest nivell ric, fort, biològic a aquest nivell delicat, subtil, translúcid, transparent. ¿Per què? ¿Per què algú té aquest tipus de necessitat? [...] Vam parlar de què és el que m'interessa, perquè aquesta era la seva pregunta, i tot això durant alguns moments, i quan vaig dir que es tractava d'una recerca que puc definir només de manera extremadament metafòrica com un apropament a la verticalitat, d'un passatge vers alguna cosa més subtil. [...] Ell va dir: [...] «Sí, us comprenc. ¿Perquè —va dir—, per què viure si un no persegueix alguna cosa com aquesta? ¿Hi ha una raó per viure si no es vol perseguir alguna cosa com aquesta? Això que va dir em va tocar enormement.»⁶²⁸

Per tant, el camp de les arts performatives no espectaculars o de l'art com a vehicle, com ja hem vist i insisteix Grotowski, és el camp on porta a terme l'apropament a la verticalitat.⁶²⁹ El camp on tindrà lloc l'experiència mística de retorn a la unitat amb la Divinitat, tal com la descriu Mestre Eckhart, o el retorn al Començament indicat per Jesús o el viatge enrere vers la nostra naturalesa essencial indicat per Ramana. Això és el que Grotowski anomena de manera més general el «comportament metaquotidià de l'ésser humà a través de l'art performatiu». Camp en el que situa la seva ensenyança. Aquest és el viatge espiritual que ens està descrivint Grotowski a «Performer».

Cal una explicació a part sobre la frase «El ritual degenerat és espectacle», que ha provocat malestar i incomprensió en l'ambient teatral. Grotowski parla d'aquesta decadència o degeneració en el teatre en diverses ocasions, per tant no és cap secret. Per Grotowski, «el ritual és alguna cosa molt més essencial i profunda per l'home i només quan aquesta profunditat s'ha començat a perdre, [...], aleshores apareix el teatre. Tinc una tendència natural a veure les coses d'aquesta manera, que el ritual era molt més profund i essencial per l'home. És per aquesta raó que he utilitzat la paraula decadència, però és el meu judici personal. I quan dic que per mi el teatre és la decadència del ritual, parlo sobretot de la imatge

⁶²⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 24 març 1997, sessió inaugural. [pista 17, 00:03:00]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶²⁹ Grotowski aclareix un cop més a què fa referència aquesta verticalitat: «per fer aquest tipus d'apropament a la verticalitat, de cercar alguna cosa que és com un esforç per trobar una presència, i una percepció més delicada, més elevada, més subtil, [...]». Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 24 març 1997, sessió inaugural. [pista 16, 00:05:31]. (Transcripció i traducció de l'autora).

europèa de teatre.»⁶³⁰ Segons Grotowski, la decadència del teatre fa referència a la pèrdua de profunditat; del sentit profund que es trobava en el seu origen.

Es pot dir que certes formes rituals són les formes «arre» del teatre, però potser aquestes formes són molt més interessants i riques, riques en la qualitat humana; i llavors veiem la decadència allí on va aparèixer el teatre. [...]

Si és veritat que el ritual arcaic és la font del teatre, el ritual arcaic amb el procés orgànic lligat a ell ha caigut en decadència formant-se com a teatre. [...] Quan parlo d'aquesta manera, el que estic dient realment és que estic molt més interessat en la primera cosa que no pas en la segona.⁶³¹

És en aquest sentit que el teatre seria la degeneració del ritual, en el sentit que ha perdut el seu propòsit original i la seva profunditat. Per aquesta raó Grotowski no està interessat en el teatre, ja que el que li interessa és justament el procés profund, vertical, interior, vers Déu o l'Origen que pot tenir lloc en el context del ritual. D'una forma més radical fa aquí la distinció entre ritual i teatre: «Aquí está la diferencia entre ritual y teatro: cuando el ritual “está hecho a la faz de lo divino”, es ritual; cuando en cambio “está hecho a la faz de los espectadores” es teatro.»⁶³² És essencial tenir en compte doncs que en les arts performatives espectaculars el punt de referència és l'espectador i en les arts performatives no espectaculars o art com a vehicle —que és el camp d'interès de Grotowski— el punt de referència és l'itinerari vertical vers Déu. Aquest itinerari és el que ens està descrivint a «Performer».

Grotowski no parla de ritual en el sentit general del mot sinó solament fent referència a la seva objectivitat: al procés vertical espiritual que pot tenir lloc en ell. I és en aquest sentit que «Podem dir “art com a vehicle”, però també “objectivitat del ritual” o “arts rituals”».⁶³³ És a dir que l'art com a vehicle —i quan parla d'art com a vehicle Grotowski es refereix a la verticalitat o espiritualitat—,⁶³⁴ aleshores la verticalitat és l'«objectivitat del ritual». I així mateix conclou l'explicació exactament: «L'objectivitat del ritual és la verticalitat.»⁶³⁵ Tenint això en compte,

⁶³⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 66. (Traducció de l'autora).

⁶³¹ *Ibid.*, p. 36 i p. 58. (Traducció de l'autora).

⁶³² Jerzy GROTOWSKI, «El montaje en el trabajo del director» (1989), *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 57.

⁶³³ Jerzy GROTOWSKI, «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 213.

⁶³⁴ *Ibid.*, p. 217.

⁶³⁵ *Ibidem*.

Quan parlo de ritual no em refereixo ni a una cerimònia ni a una celebració, i encara menys a una improvisació amb la participació de gent de l'exterior. Tampoc no parlo d'una síntesi de diferents formes rituals provinents de diferents llocs. Quan em refereixo al ritual, parlo de la seva objectivitat; això significa que els elements de l'Acció són els instruments de treball sobre el cos, el cor i el cap dels actants.⁶³⁶

Per tant quan Grotowski parla del ritual es refereix a la verticalitat o espiritualitat, és a dir, al viatge de retorn a l'Origen a través de l'acció. L'Acció no-dual originària ens permet desferrar-nos del contingut de la nostra experiència i viatjar en la profunditat vertical en nosaltres per establir-nos en la nostra condició original, despullada de totes les capes d'experiència afegides per la ment, sentint l'expansió il·limitada de l'espai de presència conscient que som, inherentment en pau i en una plenitud joiosa incondicional. Així, el que interessa Grotowski del ritual és la seva objectivitat, és a dir, el viatge vertical espiritual de retorn al nostre origen; en el que, recordem-ho, es produeix una transformació de la nostra percepció, alliberant-se aquesta de la conceptualització dual i esdevenint una percepció descondicionada, neta i directa de la unitat infinita de la realitat. Aquest és el passatge del vital al subtil, del quotidià al metaquotidià; de «l'home exterior» a «l'home interior». Procés que té un impacte totalment sentit i viscut en tots els camps de la nostra experiència, en altres paraules, «en el cos, el cor i el cap dels actants».

És en aquest sentit que l'art ha perdut el seu propòsit original i la seva profunditat i en aquesta degradació s'ha convertit majoritàriament en un luxe burgès superficial, una eina per engrandir l'ego, que en lloc de possibilitar el retorn a la humilitat i la grandesa innata d'allò que som, ens reforça la nostra creença i sensació de ser una entitat contreta, separada, fragmentada i atemorida. I és en aquest sentit que parlem, com Brook, de la recuperació per part de Grotowski de l'antiga tradició espiritual de l'art com a vehicle, en la que es recupera la funció sagrada de l'art com a vehicle per al retorn a Déu. Grotowski és molt clar en aquest aspecte, només li interessarà el treball artístic si li serveix com a vehicle espiritual.⁶³⁷

~ Jo sóc *teacher of Performer* (parlo en singular: *of Performer*). ~

⁶³⁶ *Ibid.*, p. 213.

⁶³⁷ «Per mi sempre el treball sobre l'art performatiu ha estat interessant només si m'aportava aquesta conquesta, aquesta recerca de creixement, de nodriment, de desenvolupament interior, de treball sobre un mateix.» Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 10, 00:05:43]. (Transcripció i traducció de l'autora).

L'explicació d'aquesta afirmació apareixia en la primera versió del text, però es va retirar posteriorment. És aquesta:

Si je suis teacher of performer, c'est parce que je me sens comme une poule qui a un seul oeuf. Pas une usine a oeufs. Si on sait quelque chose il ne faut pas partir avant de laisser quelque chose. Un oeuf. Un seul.⁶³⁸

Grotowski es presenta com a mestre del Performer. Com hem vist, Performer és aquell que fa el viatge de retorn a la seva naturalesa essencial. És a dir, Grotowski ens està dient que és mestre del viatge de retorn a la nostra identitat essencial. Aquesta és per tant la seva ensenyança. Allò que sap i que cal deixar abans de morir. Aquest és l'«ou». Un «sol ou» perquè és una sola ensenyança, un sol camí; el seu camí, el seu viatge espiritual, que ens transmet a través del text «Performer». Aquesta és la recerca essencial de Grotowski seguint l'ensenyança espiritual advàitica de Ramana. Com hem dit al llarg del nostre text, es tractarà sempre d'una sola recerca, un sol fil, aquell fill daurat d'Ariadna que ens retorna a la unitat amb la intimitat més profunda en nosaltres però que al mateix temps s'expandeix sense fi incloent de manera dinàmica i orgànica el moviment de la nostra experiència humana. Una via advàitica integral.

~ *Teacher* —com en l'artesanía— és algú a través del qual l'ensenyança passa; l'ensenyança ha de ser rebuda, però la manera com l'aprenent la redescobreix només pot ser personal. ~

L'ensenyança de Grotowski és tradicional. L'experiència de la nostra naturalesa veritable ha estat transmesa de generació en generació a través d'un llinatge de savis. El savi és aquell que ha realitzat la seva naturalesa essencial. La transmissió en la tradició espiritual és la transmissió d'una experiència. L'ensenyança passa a través del mestre en la seva pròpia vivència. I l'aprenent la rep també en la seva pròpia experiència. No és una transmissió llibresca. El viatge interior espiritual només es pot transmetre havent fet el viatge un mateix. Només en l'establiment en la naturalesa essencial del nostre ésser podrem guiar l'amic⁶³⁹ en el mateix viatge.

De la mateixa manera, tractant-se d'un coneixement experiencial, l'amic solament podrà descobrir l'ensenyança realitzant el viatge per si mateix i per tant en la seva pròpia experiència.

⁶³⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 42.

⁶³⁹ En la comprensió del què som, les distincions i la distància es van dissolent i parlem més d'acompanyar l'amic o el germà en el camí que no pas d'ensenyar l'aprenent. D'altra banda, no es tractaria tant d'un aprenentatge sinó d'un desaprenentatge. No es tracta d'aprendre res nou sinó de reconèixer allò que som.

Ningú no pot fer el viatge per algú altre. Fins que no haurem arribat al cim de la muntanya no podrem veure amb completa glòria les vistes que hi ha des d'allà. Aquesta és la gran aventura i el gran descobriment.

La veritat que ens transmet el mestre polonès només es pot conèixer per mitjà de la unió amb ella i no amb el simple aprenentatge teòric. Rebre aquesta ensenyança implica fer el viatge de retorn a allò que som —com ens advertia Eckhart «fent-nos u amb aquesta veritat»—, viure el procés en un mateix, i és per això que la manera de redescobrir-la o «recordar-la»⁶⁴⁰ «només pot ser personal» o més acurat diríem que es produirà en la pròpia experiència. I remarcuem el fet que es tracta segons Grotowski d'un coneixement que «redescobrim» o «recordem», és a dir, que ja és en nosaltres. Es tracta simplement que el coneixement d'allò que som ha quedat cobert, enfosquit, velat amb la nostra identificació amb el contingut de la nostra experiència i haurem de retornar a establir-nos en allò que som per redescobrir, recordar o reconèixer el que som.

~ I el *teacher*, ¿com ha arribat a conèixer l'ensenyança? Amb la iniciació, o amb el furt. ~

Com hem vist, la iniciació de Grotowski en el viatge de retorn a l'Origen succeeix amb la seva immersió i entrega absoluta i incondicional a l'ensenyança de Ramana a través del llibre de Brunton.⁶⁴¹ És amb Ramana que comença el seu veritable viatge espiritual que l'acompanyarà tota la seva vida.⁶⁴² Com ens indica la tradició, les condicions bàsiques imprescindibles per iniciar-se en la via del coneixement són la discriminació entre allò real i allò no real, el desaferrament absolut, un desig intens per l'alliberació i la veritat, i l'associació amb savis.

Per Grotowski el contacte directe amb alguns savis tradicionals, mestres veritables que anomena «iurodivi», especialment hindús, durant una època de la seva vida, el va ajudar a anar desenvolupant el seu propi apropament a la via advàitica de retorn i establiment en la nostra naturtatesa essencial. Es va tractar d'un contacte directe amb savis sants, «sense amagar que es tractava de la conquesta de coneixement»⁶⁴³ «i no d'una manera romàntica,

⁶⁴⁰ Així apareixia en la primera versió. Jerzy GROTOWSKI, «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 41.

⁶⁴¹ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 143-174.

⁶⁴² Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 00:04:07]

⁶⁴³ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 148-149.

com en les novel·les boniques, sinó a través d'una confrontació real, quan una transmissió veritable és rebuda o robada —de la mateixa manera que gairebé tot mestre veritable espera ser robat per algú de la generació següent».⁶⁴⁴ El «robar» aquí per Grotowski fa referència a apropiar-se veritablement de l'ensenyança, descobrint-la per un mateix i vivint-la en un mateix, permetent que aquesta comprensió percoli profundament en nosaltres i amari la nostra manera de pensar i percebre. Aquest seria el «robatori» perfecte. El coneixement d'un mateix implica realitzar el viatge vers allò essencial en un mateix i viure l'experiència directa de l'ésser que som veritablement. L'ensenyança és la pròpia experiència directa del «jo» real. Només en el coneixement directe d'un mateix es produeix una veritable comprensió. Una comprensió que s'ha de viure en un mateix i que no té res a veure amb repetir les fórmules o conceptes d'algú altre.

~ El *Performer* és un estat de l'ésser. ~

En la conquesta de coneixement —del coneixement sobre un mateix, coneixement de Déu, coneixement de la Veritat— serà possible la desidentificació amb allò que no som però que convencionalment creiem ser i el posterior establiment en allò que som, l'ésser que som, que havíem oblidat per la nostra focalització exclusiva en el contingut objectiu de la nostra experiència i en la nostra identificació amb el cos-ment i creença de ser un subjecte separat i personal. A través de la via advàitica del Performer ens dirigim vers l'altra direcció, no vers els objectes de la nostra experiència sinó vers allò que n'és conscient. I ens establím més i més profundament i permanentment en l'ésser il·limitat que som. És el que Grotowski anomena experiència de l'Origen. Estat d'alliberament immutable, que és el nostre estat veritable. Un coneixement que no pertany als estats mentals o idees —que serien tan sols superficials operacions de la ment— sinó, com diu Grotowski, un estat que pertany a l'ésser, a la profunditat de l'espai infinit de presència conscient.

~ Un home de coneixement, podem parlar d'ell en relació amb les novel·les de Castaneda, si ens agraden els romanticismes. Jo prefereixo pensar en Pierre de Combas. ~

Com ens ha dit Grotowski en diverses ocasions, aquesta conquesta de coneixement no fa referència a una visió romàntica de l'ensenyança, com seria amb Castaneda, sinó a una

⁶⁴⁴ Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 149.

confrontació real,⁶⁴⁵ ja que es tracta del coneixement que prové de la nostra pròpia experiència directa de l'Ésser, del nostre establiment en la nostra condició original i essencial. Es tracta d'un coneixement directe. El mestre espiritual Pierre de Combas⁶⁴⁶ fa referència a aquest tipus de coneixement experiencial i directe que transcendeix la dualitat. Coneixement en un sentit gnòstic —coneixement de Déu o de la Veritat a través del coneixement d'un mateix— que el seu deixeble Raymond Abellio⁶⁴⁷ descriu com una «fusió amb l'Universal».

~ O, fins i tot, en aquell Don Joan descrit per Nietzsche: un rebel davant del qual el coneixement es presenta com un deure; encara que els altres no el maleixin, se sent com un estrany, un forà, un *outsider*. ~

Performer és aquell que cerca inevitablement el coneixement de la Veritat, el coneixement de si mateix —en contra dels hàbits prevalents en la nostra societat materialista— mogut per un anhel irreprimible més fort que qualsevol condicionament. Se sent diferent, un estrany, perquè en la via no convencional de la descoberta de la seva naturalesa veritable, de la seva identitat veritable, de la Veritat, es troba en contra d'una humanitat exiliada del seu estat diví autèntic; en contra d'un món materialista fonamentat en la creença de ser una entitat imaginària personal i separada de la totalitat. És un rebel davant de l'ordre establert, desafiant la visió materialista dualista imperant en la nostra cultura i societat.

~ En la tradició hindú es parla dels *vatrias* (les hordes rebels). Un *vatria* és algú que està en el camí de la conquesta del coneixement. ~

Grotowski ens posa un exemple més sobre el tipus de coneixement al que s'està referint, amb la figura del *vratia*. Vegem a què es refereix Grotowski quan parla de la tradició dels *vratias*:

Hi ha certs corrents metafísics que estan basats en el principi del desafiament, de posar en dubte els valors reconeguts. Són les tradicions rebels. A l'Índia aquestes tradicions rebels són extremament antigues, es parla en temps molt antics dels *vratias*: hordes rebels que aporten la veritat perquè es rebel·len contra la veritat convencional o consagrada per l'organització.

⁶⁴⁵ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, p. 149.

⁶⁴⁶ Pierre de Combas (1893-data desconeguda). Mestre espiritual i sanador, erudit en les ciències tradicionals i en la tradició esotèrica (en el sentit de gnosi). Mestre de l'esoterisme pràctic o gnosi amb l'objectiu de transcendir la dualitat, descobrint la unitat fonamental més enllà de la diversitat de les aparences externes.

⁶⁴⁷ És a partir de la biografia de Raymond Abellio que tenim coneixement del seu mestre espiritual Pierre de Combas.

Aquest tipus d'enfoc que ha passat com una mena de corrent subterrani a través de tota la història de l'Índia, podem dir que és com el corrent gnòstic a occident, alguna cosa per sota de la terra, com gairebé prohibida. Això pren una nova forma en el període de l'edat mitjana tardana en el moviment dels Baul, que podem traduir aquí —com en el film de Georges Luneau— per *le fou*, el foll. És una traducció legítima. Però es pot traduir de diferents maneres perquè Baul vol dir també *frappé par les vents*, colpejat pels vents. Això no vol dir només «aquell que és colpejat pels vents», i que aleshores es comporta de manera imprevisible, com un foll, sinó que està també molt lligat amb una pràctica antiga que va trobar la seva presència en la tradició dels Baul, que és una tradició que ha sobreviscut sobretot a Bengala, és a dir, una tradició d'allò que s'anomena «els vents». [...] «Els vents», és el nom per als corrents d'energia, i aquest és un aspecte iòguic dels Baul que és el passatge d'un tipus d'energies a un altre tipus, a una altra qualitat d'energia. I és la circulació de les energies a través de diferents centres en el cos o per sobre del cos. Els Baul anomenen això «els vents».⁶⁴⁸

Veiem com en aquests corrents subterranis i no convencionals que cerquen la Veritat, lligats a la figura del gran mestre iurodivi o «sant foll» —aquell que és permanentment lliure, que no se sent lligat per cap codi o regla de conducta—, Grotowski ens indica el seu vincle fonamental amb l'aspecte iòguic o vertical de la «transformació d'energia» —del passatge del vital al subtil— en l'establiment en la nostra naturalesa veritable de presència conscient. Segons Grotowski formen part d'aquesta «tradició rebel» subterrània situada a l'Índia, contínua i perenne —que cerca una experiència directa de la Veritat, un coneixement experiencial del diví— el corrent heterodox dels Baul de Bengala,⁶⁴⁹ entre altres. Que tindria una analogia a occident amb el corrent gnòstic, que ja ens ha situat amb Pierre de Combas i en el que també situarà Mestre Eckhart⁶⁵⁰ i l'ensenyança directa de Jesús en l'evangeli gnòstic de Tomàs. Com veurem, els Baul —que Grotowski considera ioguis espirituals i artistes—, mestres de la pràctica antiga de l'art com a vehicle espiritual, tindran una influència clara en Grotowski a l'hora de desenvolupar el seu apropament vertical a través del cant. Hem vist com Grotowski relaciona aquesta tradició rebel de coneixement experiencial directe de la Veritat amb la figura del iurodivi; mestres veritables entre els quals Grotowski destaca el seu mestre Ramana Maharshi.⁶⁵¹

⁶⁴⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 14, 00:00:02]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁴⁹ Corrent hindú heterodox. Via devocional d'unió amb la Divinitat a través del cant i la dansa. «Els Baul són artistes, cantants, performers, ballarins en certa manera. És una tradició molt antiga, rebel, on l'art és tractat al mateix temps com a ioga. Al mateix temps és art quan els observadors arriben i al mateix temps és un treball iòguic per a aquells que fan això quan treballen sols. És un fenomen molt especial.» Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 11, 00:03:54]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁵⁰ Considerat també per Raymond Abellio «precursor de la gnosi occidental moderna». Raymond ABELLIO, *Manifeste de la nouvelle Gnose*, Gallimard, París, 1989.

⁶⁵¹ Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 4, 4:57-8:22].

Un desafiament que només serà possible en un desaferrament radical.

Cal desafiar el món i al mateix temps aprofitar les seves possibilitats. Al mateix temps cal, en certa manera, no deixar-se menjar pel món.⁶⁵²

Com diu Grotowski, aquest desafiament davant de les forces d'inèrcia presents en la societat implicarà «no deixar-se menjar pel món». Aquest és un dels aspectes clau i primer pas en l'ensenyança: fer un pas enrere i deixar d'estar devorats per la nostra fascinació exclusiva amb el món. Deixar d'estar captats i perduts en el contingut de la nostra experiència i de ser limitats per ella. El desafiament d'estar totalment desaferrats i alliberats del contingut de la nostra experiència objectiva i humana. Desaferrats fins i tot de les nostres idees —fins i tot de les idees més íntimes, fins i tot de la idea de Déu—, dels prejudicis, dels pensaments. Desaferrats radicalment de tot, com ens indicarà Mestre Eckhart, arribant a una «pobresa» absoluta que ens obrirà plenament el Cor. Desidentificats per tant també de la creença de ser el cos-ment. I solament així, en aquesta entrega radical i absoluta, en aquest buidament, retrobem la nostra llibertat innata, reposem en la pau de la nostra naturalesa no dividida. L'alliberament de la dualitat i el retorn a la unitat, a la pau inexpressable de la plenitud joiosa no-dual original, és la via directa que ens assenyalen aquests grans mestres de la no-dualitat, actitud que inevitablement desafia el sistema.

En la nostra societat ens hem vestit o cobert amb l'experiència humana i hem cregut dòcilment que som el cos-ment. Ens hem posat una jaqueta i hem cregut que som la jaqueta. Hem deixat de sentir l'amor infinit que vol obrir-se pas a través «nostre» i amarar plenament la nostra experiència. Hem oblidat així qui som veritablement.

Per retornar a allò que som hi ha d'haver un acte desafiant, en contra del corrent general, hem de recórrer el viatge profund, sagrat, en el que ens desenganxem de la nostra identificació amb l'experiència humana, en el que ens despullem i desferrem de tot allò que no és essencial en nosaltres situant-nos en la posició clàssica vedàntica de la presència testimoniànt, allò irreductible i sempre present, que és simplement el fet de ser conscient, el fet de ser, consciència de ser. Ens reconeixem com a allò que és conscient de la nostra experiència del cos-ment-món, és a dir, de tota la nostra experiència: de les nostres

⁶⁵² Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 18, 00:04:00]. (Transcripció i traducció de l'autora).

sensacions, pensaments, emocions, imatges, records, percepcions, accions i relacions. Arribem al reconeixement que som allò que és conscient de la nostra experiència: presència serena, atenta i silenciosa. Som l'espai conscient on apareix el moviment de la vida. Aquest és el procés de la dissociació vedàntica del «testimoni-vida», que Grotowski descriurà en la tercera part del text.

Despullats de tot allò que ens pot ser extret, de tots els objectes de l'experiència amb els que ens hem vestit, deixant anar tot allò que ens qualificava i que velava la nostra veritable experiència del «jo» real, alliberats de totes les limitacions adquirides del contingut de la nostra experiència, es revela el subjecte veritable en la joia suprema, despullat de tots els atributs afegits, el nostre ésser essencial, present i conscient: presència conscient, transparent, infinita i eterna. Recordem que per Grotowski, per poder sortir de la fascinació amb el gran moviment de la vida i establir-nos en la Font o l'espai de presència conscient testimoniant, el punt clau és la dissociació «testimoni-vida».⁶⁵³ Perquè només l'Etern en nosaltres ens pot conduir cap a l'Etern. Aquest procés constitueix la via interior o vers l'ésser, vers la presència de Déu, aspecte vedàntic o diví del viatge de retorn a la Font, seguint l'ensenyança de Ramana.

Aquest establiment i repòs en allò que som el sentirem també com una transformació d'energia «passatge del vital, pesant, dens al subtil, delicat, lluminós» o passatge de la verticalitat. Transformació que percebrem en la nostra percepció passant de la percepció habitual dual identificats amb el cos —matèria—, a l'experiència de l'espai obert i il·limitat de consciència no-dual, que solament podem conèixer de manera extremament subtil, i que és el nostre ésser veritable. Aleshores percebrem la realitat tal com és, sense el filtre dels nostres condicionaments, consciència no-dual, eterna, infinita. Realitat que en llenguatge religiós anomenem «Déu», en llenguatge tradicional «presència conscient», i en llenguatge contemporani «consciència». Aquells que porten a terme aquest viatge són per Grotowski «rebels, molt sovint considerats com a grans sants».

~ Un home de coneixement [*człowiek poznania*] disposa del *doing*, del *fer* i no d'idees o teories.

~

⁶⁵³ Tenim detalladament descrit el procés de la dissociació «testimoni-vida» segons Grotowski i Ramana en els capítols 3.1.4 i 3.1.5.2

L'home de coneixement és aquell que coneix la seva veritable identitat de presència conscient. Com hem vist, no es tracta mai d'un coneixement teòric. Conèixer el nostre ésser és ser conscientment el nostre ésser. Sent aquest un coneixement directe, totalment experiencial. Coneixement que prové de l'experiència directa de l'ésser, experiència directa del Si mateix. Coneixement experiencial que només és possible si es fa el viatge enrere vers el nostre origen en l'experiència directa de l'espai de presència conscient que som. Que com hem vist requereix un total desaferrament de teories i idees per, estant despullat de tot, reconèixer que ets el fet de ser, el fet de conèixer. Ets el conèixer amb el qual coneixes la teva experiència. Som ésser (*Being, człowiek*), som conèixer (*Knowing, poznanie*). Sóc i sé que sóc. Estic present i sé que estic present. Sóc presència conscient.

~ El mestre veritable, ¿què fa per a l'aprenent? Diu: *fes això*. L'aprenent lluita per comprendre, per reduir el que és desconegut a conegut, per evitar fer. Pel fet mateix de voler comprendre, es resisteix. Només pot comprendre després de *fer-ho*. O *ho fa* o no. El coneixement és una qüestió de fer. ~

Segons Grotowski, el que demanava el gran savi d'Arunachala era *fer*, fer el viatge enrere vers la nostra naturalesa original i veritable. Però el mateix voler comprendre racionalment el procés és una resistència a la indicació i al mateix temps un obstacle al procés de desaferrament i de deixar anar tot el contingut de la nostra experiència; buit necessari per poder retornar a la plenitud de la Font. Només descobrirem qui som després de *fer el viatge*. El coneixement aquí prové del *fer*.

En aquesta primera part del text, Grotowski comença el seu manifest presentant la seva ensenyança com un apropament pragmàtic i no filosòfic i especulatiu, que per contra ens allunyaria de la gnosi o coneixement directe de la realitat. Una via espiritual integral que engloba el cos i el món, que inclou tots els camps de la nostra experiència. Aquesta via es porta a terme a través de l'acció que ens possibilita l'accés al nostre origen no-dual. Es tracta d'una via que no està situada en el camp del teatre ni del treball actoral sinó en el camp del viatge vertical espiritual de retorn a la nostra naturalesa original i veritable. Aquesta és la seva única ensenyança. Una ensenyança que ha rebut a través de la seva iniciació amb Ramana Maharshi, en la via espiritual advàitica, i que s'ha anat desenvolupant amb el contacte directe amb certs savis vinculats a aquesta mateixa tradició no-dual, basada en el coneixement sobre un mateix. Un coneixement profund sobre la nostra veritable identitat que ens permetrà establir-nos en l'ésser essencial que som.

~

La segona part del text ens parla de la situació de perill com una possibilitat d'entrar en contacte amb la nostra naturalesa essencial i veritable; i comença a donar-nos detalls sobre el procés integral de retorn a la nostra essència, en el qual es produeix una dissolució gradual de les limitacions personals.

~ Quan utilitzo el terme «guerrer», potser es pensarà en Castaneda, però totes les escriptures parlen del guerrer. Se'l troba tant en la tradició hindú com en l'africana. És algú que és conscient de la seva pròpia mortalitat. Si cal afrontar cadàvers, els afronta, però si no és necessari matar, no mata. Entre els indis del Nou Món es deia que entre dues batalles, *el guerrer té el cor tendre, com una joveneta*. ~

Grotowski parla de la figura del guerrer més enllà de les diferents tradicions i sense vincular-lo específicament a cap tradició concreta. En la primera versió feia referència a les tradicions cristiana, africana, xinesa i japonesa. En la versió final del text concreta en les tradicions hindú i africana. El guerrer és algú «que coneix els seus objectius i lluita», afegia també en la primera versió. Grotowski remarca altre cop els trets d'aquell que es troba en el camí del coneixement, que cerca la Veritat encara que hagi de desafiar el paradigma dominant. Algú que coneixent la seva naturalesa veritable i eterna, ja no tem la mort. Algú que no està identificat amb el seu rol en la societat i que sabent que es tracta tan sols d'un instrument pràctic temporal, el deixa anar quan aquest no és necessari. Trets que Grotowski considera imprescindibles per emprendre i aprofundir en el viatge vers la conquesta de coneixement. Però sobretot està utilitzant la figura del «guerrer» per presentar-nos l'analogia d'una situació intensa en la que de manera espontània sortim dels límits personals i experienciem un tast de la naturalesa no-dual de la realitat.

Grotowski utilitza la imatge de la situació de perill per indicar-nos unes circumstàncies en les que som despallats temporalment de les nostres limitacions —basades en la creença de ser un subjecte separat—, i que precipiten un establiment espontani en l'espai il·limitat de presència conscient. Posició en la que la nostra atenció —perdent els límits quotidians provocats pel corrent habitual de pensaments que ens porten al passat o al futur—

s'eixampla, esdevé més viva, plena, lliure, ràpida, disponible.⁶⁵⁴ La nostra percepció de l'entorn és aleshores més clara, directa, immediata. Les limitacions personals habituals de la ment es dissolen temporalment i aquesta esdevé plenament l'espai il·limitat de consciència. Aquesta és la seva essència i el seu estat natural.

Es tracta d'una situació, entre la vida i la mort, en la que la ment inevitablement està totalment centrada. Atès que tota la nostra atenció està concentrada en un sol punt no hi ha lloc en aquesta experiència per separar-nos d'ella com a coneixedors separats. Nosaltres, com l'aparent subjecte separat, ens trobem totalment fusionats amb l'experiència. I en aquesta fusió es produeix una dissolució de la distinció aparent entre l'ésser que som i l'experiència, amb la subsegüent revelació experiencial de la nostra naturalesa veritable. El cent per cent de la nostra atenció és requerida i no hi ha lloc per a cap judici o opinió. Tot el que hi ha és acció i percepció directes i immediates. No hi ha temps per a la conceptualització de l'experiència. Desapareixem com a «jo» separat. La intensitat de la situació fa centrar tot el teu ésser en un sol punt i no hi ha lloc per al pensament. Ni tan sols per a aquell pensament que sosté habitualment la identitat imaginària del «jo» personal. No hi ha espai per a la dualitat subjecte-objecte. Aquest tast de la nostra naturalesa veritable, tast de la nostra eternitat, és el que en el misticisme cristià de Mestre Eckhart s'anomena traspàs, irrupció. Terme que també utilitzarà Grotowski per parlar del seu propi procés espiritual.

~ Per conquerir el coneixement lluita, perquè la pulsació de la vida esdevé més forta i més articulada en els moments de gran intensitat, de perill. El perill i la possibilitat van junts. No es té classe si no és enfront del perill. En el moment del desafiament apareix la ritmització de les pulsacions humanes. ~

Com hem dit, les situacions de gran intensitat són una oportunitat per experimentar un tast de la llibertat no-dual. En la nostra entrega plena a la situació —entrega en la que no hi ha espai per a la identificació amb la por o amb cap altra emoció— permetem que totes les nostres capacitats siguin reunides en l'ara, retornades del seu hàbit de dispersió habitual a l'experiència actual. En aquest moment no existeix res més. No hi ha cap resistència en nosaltres. Estem plenament en l'ara etern. El temps deixa d'existir. D'aquesta manera, no sostenint la contracció i la resistència en les que es basa l'existència aparent de l'ego o «jo»

⁶⁵⁴ Cf. «Aleshores podem veure molt més clarament aquesta consciència quan hi ha un perill. Però, simplement, aquesta consciència pot ser aixamplada i esdevenir més vasta.» Jerzy GROTOWSKI, *Tecniche originarie dell'attore*, sessió del 18 de maig de 1982, de la que no hi ha transcripció, només enregistrament d'àudio. [27-1, 1:06:59]. (Transcripció i traducció de l'autora).

personal, aquest es dissol i s'experiència plenament i sense obstacles la pulsació de la vida que brolla lliurement i que flueix orgànicament en nosaltres.

~ El ritual és un moment de gran intensitat; intensitat provocada; la vida, llavors, esdevé ritme. ~

En el ritual, és a dir, en l'objectivitat del ritual o el procés vertical espiritual de retorn al nostre Origen —com en la situació de perill—, es produeix la mateixa dissolució del «jo» personal que acabem de descriure. Experienciem la vida, és a dir, la nostra experiència humana, en tota la seva plenitud, en tota la seva vivesa, riquesa, en tota la seva organicitat, en tota la seva totalitat, continuïtat i indivisibilitat. La vida dansa en nosaltres —en el Cor de la presència conscient— en tota la seva esplendor. Quan entrem en contacte amb el nostre Origen, les qualitats inherents al nostre ésser —etern i infinit, complet i en pau— impregnen plenament la nostra experiència, que sentim banyada de pau, amor, joia, llibertat i plenitud. Aleshores com afirma Grotowski a partir de la seva pròpia experiència, «en lloc de moure's es dansa, en lloc de pensar o parlar es canta».⁶⁵⁵ La vida dansa lliurement en nosaltres, espai obert i amorós de presència conscient.

~ El *Performer* sap unir els impulsos corporals al cant. (El corrent de vida ha de ser articulats en formes.) ~

Grotowski utilitza el cant i les accions entorn del cant com a punt de partida i suport o vehicle per al trajecte vertical d'establiment en l'espai de presència conscient, que és el nostre ésser essencial i veritable. Grotowski es va sentir fascinat per certes línies de cants vinculades a corrents antics lligats a les tradicions de l'Àfrica i del Carib, perquè en elles hi ha una participació total de l'organicitat del cos. En aquest apropament a la verticalitat, plenament inclusiu i integral, Grotowski parteix d'aquesta tradició de cants afro-caribenys, que descriu com a «antics cants vibratoris rituals». Sent la vibració en el cos una de les seves qualitats. No es tractarà en cap cas de la reconstrucció d'un ritual africà o caribeny. Es tracten els cants com a «instruments de treball sobre el cos» en el procés vertical espiritual. Uns cants que

⁶⁵⁵ «És com algú que en la nostra època va dir que quan estàs en un estat, en un punt de la vida, en una experiència palpable d'un pic (*top point*), en lloc de moure's es dansa, en lloc de pensar es canta, en lloc de parlar es canta, és veritat!» Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 16 juny 1997, 3ª sessió. [pista 17, 00:00:43]. (Transcripció i traducció de l'autora).

estan totalment arrelats en el cos, portats pel flux d'impulsos en el cos que impregnen i es prolonguen en el cant.⁶⁵⁶

Recordem que un cop establerts en la presència testimoniant, alliberada de totes les limitacions personals, l'organicitat és plena i íntegra. Establerts en l'espai obert i il·limitat de presència conscient, el cant en la nostra experiència directa no és un objecte separat de nosaltres sinó que és una vibració o modulació del mateix espai conscient que som. El cant és en realitat experiència de sentir. Cant i cos són u en l'experiència de sentir. Aquest sentir, expansiu, il·limitat, vibrant, receptiu, viu, i jo la presència que sent són en realitat una única i mateixa experiència. Si no tornem a l'hàbit de limitar-nos i separar-nos en el cos-ment, ens adonem que el sentir s'expandeix en tot l'espai infinit de presència conscient que som. Ens adonem que en la nostra experiència directa i despullada dels hàbits dualistes, dels quals ens hem desaferrat, no hi ha subjecte i objecte. En el sentir no hi ha experiència de conèixer i experiència de sentir, tot el que trobem és una sola experiència. I tot el que hi ha en l'experiència de sentir és en realitat el conèixer aquest sentir. Tot el que hi ha en el sentir és experiència de conèixer. I nosaltres no estem separats d'aquest conèixer. En realitat, en la nostra experiència directa, ens adonem que som aquest conèixer o consciència o fet de ser conscient.

En la nostra experiència directa el cant és una modulació suau de l'espai de presència conscient, que no afecta en realitat les qualitats de l'espai. Podríem dir que és l'activitat del mateix espai. Tot el que hi ha és un camp obert de presència conscient, una sola substància, experiència de conèixer en repòs o en moviment. En el nostre establiment i fusió en aquest espai il·limitat eternament en silenci apareix al mateix temps, durant el cant, un sentir que és en realitat com una vibració dolça de l'espai infinit de presència conscient que som. Tot el que hi ha en la nostra experiència és el fet silenciós de ser conscient, en repòs, i la seva aparent activitat, coloració, moviment, vibració: el cant. Presència conscient sent conscient d'ella mateixa.

Tot el que és conegut en la nostra experiència és simplement l'experiència de conèixer o ser conscient. El conèixer és l'únic que és conegut en la nostra experiència. Mai no podem conèixer res més que el conèixer la nostra experiència. Tot el que hi ha en la nostra experiència, que anomenem humana, és en realitat simplement conèixer coneixent conèixer.

⁶⁵⁶ Cf. Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 23 juny 1997, 4ª sessió. [pista 16].

La realitat és una, única i indivisible, i és conèixer o espai de consciència. I nosaltres som aquest conèixer.

Com ens diu la saviesa de la tradició no-dual, tot el que sembla aparèixer com una forma a part del mar, és a dir, una bombolla, una ona, un corrent, és en realitat el mar. Tot el que és vist en un somni és vist en realitat en la ment d'aquell que somia. De la mateixa manera, en mi, com en l'oceà o en aquell que somia, tot allò que sembla separat de mi és en realitat jo mateixa. Com més profundament estiguem establertes en l'oceà de presència conscient —en el simple fet de conèixer— més transparent serà la vibració, esdevenint una suau carícia i finalment simplement la mateixa experiència de conèixer. L'experiència humana aleshores banyada per les qualitats de la nostra naturalesa original brillarà amb la pau, la bellesa, la vida, la joia, la llibertat, l'amor i la claredat de la seva Font.

El sentir joiós, viu, expansiu, vibrant —que anomenem cant— és en realitat el mateix espai de consciència, obert, amorós, en pau. És en realitat experiència serena i joiosa de conèixer o ser conscient. En la nostra experiència directa i íntima, tot el que coneixem del sentir joiós és en realitat el fet de ser conscient d'aquest sentir. I tot el que hi ha en el fet de ser conscient és consciència. D'altra banda, el sentir s'articula en la forma del cant. I el cant —l'aparent forma—, en aquest procés de despullament, al mateix temps esdevé transparent a la seva Font de consciència pura. Aparent dualitat, des de la perspectiva limitada i separada del cos-ment, que és en realitat unitat en la nostra experiència directa i immediata, establertes en l'espai il·limitat de presència conscient.

El cant esdevé permeat per les qualitats de la Font, sent aquestes veritat, joia, bellesa, vida, amor, llibertat. El cant està arrelat al nostre establiment en la pau de la presència conscient i a la joia del flux de vida que brolla sense obstacles des de la Font —l'obstacle seria la nostra contracció en el «jo» personal—, completament permeat i infusionat per les qualitats de la Font, fluïnt a través d'un cos-ment alliberat de la tirania de l'ego, ara totalment u amb l'espai obert i viu de presència silenciosa i receptiva. El cant esdevé pregària, lloança, himne. És pregària en moviment, és pau i amor, profunditat i expansió, veritat i vida, divinitat i humanitat. Com veiem, en la nostra experiència no es tractarà mai d'una persona que canta. En tot cas, podríem dir que és el cant que «cantarà» a través nostre. El cant utilitzat per al trajecte vertical espiritual en la comprensió no-dual, esdevé un instrument per a l'experiència joiosa del Si mateix, etern i infinit. És el que anomenem cant no-dual; el cant com a vehicle

per a l'experiència de la plenitud joiosa original, per a l'experiència de la no-dualitat original, per a l'experiència de la unitat de la realitat.

~ Els testimonis entren, llavors, en estats intensos perquè, podríem dir, senten una presència. I això és gràcies al *Performer*, que és un pont entre alguna cosa i el testimoni. En aquest sentit, el *Performer* és *pontifex*, el qui fa ponts. ~

Grotowski s'està referint aquí al fenomen que anomena «inducció». Segons l'investigador polonès, en el procés del trajecte vertical vers la nostra naturalesa veritable pot aparèixer el fenomen que anomena «inducció»:

Això obre totalment una relació diferent amb l'observador. Si l'observador no està bloquejat en el nivell mental, per exemple «quina és la història», «què és»... Perquè això pot bloquejar... Llavors el pot com acompanyar dins seu, i es pot presentar el fenomen que anomenem el fenomen de la inducció. Que aquesta ascensió d'allò que és anomenat biològic o a baix, vers allò anomenat subtil o a dalt, que en aquest passatge, aquell que està present comenci a sentir com una inducció, és a dir... L'altre dia vaig dir que si tenim un fil elèctric amb corrent i un altre fil elèctric que no té corrent, si hi ha una mena d'ona elèctrica en un corrent, en l'altre també hi apareixerà. És el fenomen de la inducció.⁶⁵⁷

Quan t'estableixes en la pau impertorbable de la teva condició original, aquesta impregna gradualment la teva experiència humana; i això es pot percebre des de fora i pot ser rebut per algú altre. D'altra banda, el viatge de retorn al nostre origen diví i etern podria despertar el procés interior en l'altre, sempre i quan el nostre establiment sigui deliberat, conscient i permanent, i sempre que hi hagi en aquell que ho percep una certa obertura i receptivitat, una possibilitat de desidentificació amb les capes de pensaments i un desig ardent d'aquesta cerca. Com sabem són les capes d'experiència objectiva les que cobreixen l'experiència veritable del «jo» real. Aquell que s'estableix en el seu ésser essencial podem dir que estableix un pont de doble sentit entre la nostra experiència humana i la nostra naturalesa veritable, entre l'experiència i la nostra essència, entre «l'home exterior» i «l'home interior». El 1998, en les conferències parisenques Grotowski posa com a exemple del fenomen de la inducció el seu mestre Ramana Maharshi.

⁶⁵⁷ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 20 octubre 1997, 7ª sessió. [pista 8, 00:00:01]. (Transcripció i traducció de l'autora).

Perquè hi va haver el cas de fenòmens molt forts d'inducció —el que jo anomeno inducció. Que les persones que estaven prop d'ell [de Ramana], quan ell entrava en el viatge vers la font del «jo», allà on el «jo» desapareix, ells hi entraven també per una mena de ressonància. Una experiència molt intensa.[...] La seva presència quan entrava en el seu procés interior emanava alguna cosa que per la inducció apropava l'experiència, o diguem, donava una experiència similar, probablement no amb la mateixa intensitat, a la gent que hi havia al seu voltant.⁶⁵⁸

Grotowski explica amb admiració la capacitat de Ramana de crear una inducció del procés interior en la gent que l'envoltava. Grotowski ho descriu com una radiació que ell mateix sent quan observa atentament les gravacions audiovisuals antigues del savi mestre d'Arunachala en l'inici del seu procés interior d'establiment en l'Ésser. I el que el deixeble polonès troba més fascinant és que Ramana no utilitzava cap suport per al seu establiment en la joia i felicitat eternes de la seva naturalesa essencial, ni cants, ni elements ni cap tipus d'acció.⁶⁵⁹

Paul Brunton, a *L'Índia secreta*, explica també la seva pròpia experiència d'inducció viscuda en presència del mestre Ramana. Brunton, com en la inducció experienciada per Grotowski observant les gravacions de Ramana, explica que en la presència de Ramana sent com un riu continu de pau —pau mental profunda— flueix en ell i que la ment se li calma. Sent una pau intangible que en la proximitat del savi s'apodera d'ell més i més profundament. El savi Ramana emet aquest perfum de pau espiritual i Brunton s'entrega a la sensació de quietud que s'aprofundeix en ell contínuament.⁶⁶⁰

Segons Brunton, en presència de Ramana —savi que ha realitzat el seu ésser veritable, el seu ésser diví—, es produeix ràpidament un canvi misteriós en el seu cor i el seu esperit. Una pau indicible cau sobre ell. Pau que solament podem seguir experienciant si com ens indica Ramana deixem anar la creença de ser el cos-ment. Ramana indica que quan sentim aquesta pau ens hem d'entregar a ella, oblidant el «jo» que creiem ser. En aquesta entrega plena a la pau profunda i expansiva del Cor, Brunton sent que l'esperit de Ramana s'uneix amb el seu, i que el mestre sedueix el seu cor fins a aquella pau de la que el savi d'Arunachala sembla

⁶⁵⁸ Jerzy GROTOWSKI, *La «dignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió, [pista 3, 00:01:45]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁵⁹ *Ibid.*, 26 gener 1998, 9ª sessió, [pista 3, 00:10:14].

⁶⁶⁰ Cf. Paul BRUNTON, *La Índia Secreta*, p. 162.

gaudir perpètuament. En l'experiència de Brunton, finalment el cos sembla desaparèixer i amdós, deixeble i mestre, es troben en l'espai infinit de presència conscient.⁶⁶¹

~ L'essència: etimològicament, té a veure amb l'èsser. L'essència m'interessa perquè res en ella no és sociològic. És el que no vas rebre dels altres, el que no prové de l'exterior, el que no és après. Per exemple, la consciència és una cosa que pertany a l'essència; és diferent del codi moral, que pertany a la societat. Si infringeixes el codi moral et sents culpable i és la societat la que parla dins teu. Però si fas un acte en contra de la consciència, sents remordiments —això és entre tu i tu mateix, i no entre tu i la societat. Atès que gairebé tot el que posseïm és sociològic, l'essència sembla que sigui poca cosa, però és nostra. ~

Quan Grotowski parla d'«essència» o d'«ésser», s'està referint al que estem anomenant «ésser essencial». Recordem que el nostre ésser essencial és allò irreductible i sempre present en nosaltres. La nostra essència. L'essència d'alguna cosa és allò que no pot ser extret d'aquesta cosa. Per això l'essència de nosaltres mateixos és aquell aspecte o element de nosaltres mateixos que sempre està amb nosaltres; que no desapareix mai. L'únic element de la nostra experiència que no canvia o desapareix mai i que es manté sempre present és el simple fet de ser conscient. El fet de ser. La consciència de ser.

Per sentir el nostre ésser essencial, la nostra naturalesa essencial, en lloc d'estar perduts en l'aventura de l'experiència —amb la que el nostre ésser essencial ha quedat mesclat— hem de retornar a nosaltres mateixes desenganxant-nos dels objectes de l'experiència: pensaments, idees, prejudicis, creences, imatges, records, emocions, sentiments, sensacions, percepcions, accions i relacions. En aquest retorn ens anem desferrant i despulant dels objectes adquirits, afegits o heretats de la nostra experiència —és el que Grotowski indica com a allò sociològic, el que prové de l'exterior— fins que arribem al fons de l'experiència, sempre present i immutable; allò que és conscient de la nostra experiència objectiva humana. Allò que està sempre present i que és conscient de ser. El nostre ésser essencial i irreductible, la nostra naturalesa essencial, allò que som veritablement: presència conscient.

En la primera versió de «Performer», Grotowski acabava aquest paràgraf indicant que «És l'essència qui constitueix el camp principal del Performer». Així és, el camp del Performer,

⁶⁶¹ *Ibid.*, p. 174.

és a dir, el camp del viatge de retorn a la nostra naturalesa veritable és certament el camp del nostre ésser essencial, de la nostra essència.

~ En els anys setanta, al Sudan, encara hi havia guerrers joves en els pobles Kau. Pel guerrer en organicitat plena, el cos i l'essència poden entrar en osmosi: sembla impossible dissociar-los. Però aquest no és un estat permanent; no dura gaire. És, segons l'expressió de Zeami, *la flor de la joventut*. ~

El guerrer —com també el Performer, és a dir, aquell que porta a terme l'acció que serveix de suport per al viatge vertical de retorn vers l'Origen—, només es trobarà en organicitat plena quan estigui establert en la seva naturalesa essencial. Encara que el seu establiment no sigui deliberat, i sigui tan sols breu i temporal. Com hem dit, en una situació de perill imminent o d'emergència, les nostres capacitats esdevenen reunides en la situació actual i les tendències habituals de la ment d'escapar vers el passat o vers el futur cessen temporalment. La ment perd temporalment els seus límits i patrons habituals i es dissol en el camp obert de consciència esdevenint consciència pura, atenta i viva. Alliberats dels hàbits condicionats de la ment i del cos podem sentir la dissolució de l'hàbit de sentir-nos localitzades en el cos i la dissolució de la sensació de separació, que implica la dissolució de la sensació de ser una entitat limitada, separada o persona.

En aquest establiment espontani en l'espai il·limitat de consciència, el cos, alliberat de la tirania de l'ego, té la possibilitat de retornar a la seva condició natural d'obertura, disponibilitat, receptivitat, sensitivitat, joia, transparència, i aleshores sentim com la vida flueix vibrant i esplendorosa a través d'ell, lliurement i orgànicament. Completament entregat sense resistències, el cos entra en osmosi amb la Font essencial —aquest és el «cos-i-essència»— i el corrent de vida flueix lliurement en aquesta obertura, en aquest canal obert, i floreix en totes les seves potencialitats. Les accions-relacions flueixen lliurement des de la Font de presència conscient, on estem establerts, i sense l'obstacle-contracció de la persona —que s'ha dissolt en la seva Font essencial, camp infinit de consciència— brollen orgànicament des del fons il·limitat de presència conscient, oberta, silent i vigilant i són una manifestació directa de les qualitats de pau, llibertat, amor, veritat, joia, plenitud, vivesa, inherents a la nostra naturalesa original i essencial. El cos, sent ara una obertura totalment transparent, permet que la veritat original impregni cada aspecte de la nostra experiència amb la seva vivesa vibrant, joia incondicional, pau impertorbable i plenitud primordial.

~ Tanmateix, amb l'edat, és possible passar del *cos-i-essència* al *cos de l'essència*. I, això, com a resultat d'una difícil evolució, transmutació personal, que d'alguna manera és la tasca de cadascú. La pregunta clau és: ¿quin és el teu procés? ¿Hi ets fidel o hi lluites en contra? El procés és com el destí de cadascú, el propi destí, que es desenvolupa en el temps (o que simplement es desplega, i això és tot). Així doncs: ¿quina és la qualitat de submissió al teu propi destí? Es pot copsar el procés si el que es fa, es fa en relació amb un mateix, si *no s'odia el que es fa*. El procés està lligat a l'essència i condueix virtualment al *cos de l'essència*. Quan el guerrer es troba en el breu període de l'osmosi *cos-i-essència*, ha de copsar el propi procés. Adaptat al procés, el cos esdevé no resistent, quasi transparent. Tot és lleuger, tot és evident. En el *Performer*, l'acte performatiu pot esdevenir molt proper al procés. ~

Quan aquest procés interior vers la plenitud del nostre ésser essencial esdevé deliberat i conscient, retornant incessantment i amorosament al nostre Cor de presència conscient, el nostre establiment es va fent més i més profund i estable, i cada cop menys situacions tenen la capacitat de treure'ns de la pau impertorbable del nostre ésser. En lloc de deixar de sentir allò que som i esdevenir captats pel contingut de la nostra experiència, perden-nos altre cop en els nostres hàbits de comportament, pensament i percepció, quan retornarem a l'experiència humana ja no permetrem que l'experiència eclipsi el nostre coneixement sentit i viscut del nostre ésser. Ja no perdem la nostra fidelitat a allò que som. Et mantens conscientment i totalment entregada sense resistències a l'espaiositat amorosa que acull i deixa anar contínuament tota experiència, tot i estar enmig de l'experiència. Ja no permetem que la intensitat de l'experiència se'ns emporti de nosaltres mateixes. L'entrega incondicional a la profunditat d'allò que som i el desaferrament complet són la via que ens porta al goig de la unió amb la llibertat eterna. Reposem vivament en el goig suprem. El desaferrament i l'establiment en l'Ésser assoleixen el regne de la felicitat eterna. Descobrir, reposar i dissoldre's en aquesta pau suprema és la tasca de cadascú i el propòsit de la nostra vida.

Com més establertes i entregades estiguem en l'espai obert de presència conscient, centrades en l'espaiositat il·limitada que som, més les qualitats inherents a la plenitud del nostre ésser impregnaran, infiltraran, saturaran, delicadament, suaument i gradualment la nostra manera de sentir el cos, de pensar, de percebre el món, d'actuar i de relacionar-nos. El cos, com la resta de la nostra experiència, els sentirem aleshores com una coloració o vibració suau, quasi transparent de l'espai obert, acollidor i amorós de presència conscient que som. El cos revela aleshores la seva essència divina, infinita i eterna. I així el cos retornant a la seva condició original d'expansió il·limitada, vibrant i receptiva, es dissol en l'espai de consciència i esdevé

el *cos de l'essència*. Hem passat del *cos-i-essència* —estat temporal, no deliberat, normalment breu i fugaç— a la plenitud original no-dual deliberada i permanent del *cos de l'essència*. Només aquell que s'ha alliberat de l'ego brilla eternament com l'ésser essencial de presència conscient. Aleshores tot esdevé lleuger, tot és espai de presència conscient, obert, infinit. Tot és evident, tot es revela tal com realment és, infinit. Tot brilla amb l'esplendor divina. En el nostre retorn amorós vers la nostra essència, en la via advàitica indicada per Grotowski, l'acció originària no-dual esdevé veritablement un suport o un vehicle per al procés vertical espiritual.

La tercera part del text s'anomena «El Jo-Jo». Aquí Grotowski aprofundeix en les seves indicacions sobre com establir-nos en l'espai de presència conscient.

Segons Osiński: «L'immagine del doppio “Io-Io” è presente in Grotowski dall'infanzia. Durante l'incontro di Wroclaw del 7 aprile 1991, al cospetto di amici da lui invitati e di qualche decina di giovani teatranti, disse di aver trovato da prestissimo corrispondenze nell'Induismo, fin dall'undicesimo anno di età, e che fu proprio allora che cominciò ad occuparsi di quello che stava facendo attualmente. Solo che allora non aveva nessuno strumento che gli rendesse possibile una pratica efficace in quel campo. Proprio in questo contesto è utile ricordare che l'immagine del doppio “Io-Io” (quello “che becca” e quello “che guarda”) è ben noto già dalle Upanishad.»⁶⁶²

Com assenyala Osiński citant les paraules de Grotowski, l'expressió «Jo-Jo» fa referència a l'Hinduisme descobert per Grotowski en la seva infantesa, iniciació que com sabem té lloc amb Ramana Maharshi. És amb la descoberta de l'ensenyança del savi hindú que comença el seu viatge interior vers l'essència, viatge que transitarà i aprofundirà durant tota la seva vida, acompanyat per una exploració sobre els instruments que poden servir eficaçment de suport o vehicle per a aquest viatge vertical espiritual. D'aquesta manera, tal com indica Grotowski a la cita, és amb la descoberta de l'Hinduisme en la seva infantesa a través del seu mestre Ramana que «comença a ocupar-se d'allò que estava fent actualment» —l'any 1991— en el terreny que a partir de 1987 anomena «Art com a vehicle». Com ja hem dit, l'exploració sobre les tècniques tradicionals utilitzades com a vehicle espiritual per al viatge vers la unitat amb

⁶⁶² Zbigniew OSIŃSKI, «Grotowski e la Gnosi», dins *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, p. 432.

la nostra identitat real va ser la seva veritable recerca des de la seva iniciació amb Ramana. Sempre es va tractar d'una mateixa recerca, que es va anar concretant, afinant i aprofundint amb els anys: com fer el viatge de retorn a la nostra naturalesa essencial i veritable.

~ Es pot llegir en els textos antics: *Som dos. L'ocell que picoteja i l'ocell que mira. Un morirà, un viurà.* Embriacs de viure en el temps, preocupats a picotejar, hem oblidat *fer viure* la part dins nostre que mira. Així doncs, hi ha el perill d'existir només en el temps, i de cap manera fora del temps. Sentir-se mirat per aquesta altra part de si mateix (aquella que està com fora del temps) dóna una altra dimensió. ~

D'acord també amb les observacions d'Osiński, en la primera versió del text Grotowski concretava que es tractava de «textos *hindús*».⁶⁶³ En aquesta tercera part del manifest, Grotowski ens dóna detalls més concrets sobre la via essencial de retorn a la Font Original, utilitzant les paraules sagrades dels *Upanishads Mundaka* i *Svetasvatara* —que són originalment del *Rig Veda Sambita*—, textos hindús antics sobre el coneixement suprem. Aquests fragments ens parlen sobre el coneixement de la nostra naturalesa veritable i immortal, i sobre la unitat primordial amb el nostre ésser veritable de presència conscient infinita i eterna, a través de la paràbola dels dos ocells:

Hi ha dos ocells, bons amics, que viuen al mateix arbre. L'un menja els fruits de l'arbre, i l'altre s'ho mira en silenci. El primer és l'ànima humana que, reposant en aquell arbre, tot i que activa, està trista en la seva ignorància. Però contemplant el poder i la glòria de l'Esperit superior, esdevé lliure de dolor.⁶⁶⁴

La resta del capítol de l'*Upanishad* ens descriu el viatge des de la nostra identificació amb el contingut de la nostra experiència humana, on ignorem la nostra naturalesa veritable, vers Déu, el «Jo» superior, presència conscient. Deixant enrere el bé i el mal, i amb puresa de cor i de ment ens dirigim o retornem vers l'Origen, en la unitat suprema amb l'Esperit, Déu, el Jo. Viatjant lliures de desitjos i de pensaments, trobem la pau i la joia. Establerts en la saviesa i la llum de la Suprema llar de la Veritat, alliberats de la ignorància del nostre «Jo» veritable, veurem Déu com la vida que flameja en tota la creació. Aquest lloc indivisible i en silenci, més enllà de la vida i la mort, és lluny, molt lluny, diu l'*Upanishad*, però és molt a prop, descansa al racó més amagat del cor. Paraules concises i sàvies que ens descriuen l'essència

⁶⁶³ Èmfasi de l'autora. Jerzy GROTOWSKI, «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 42. La paraula «hindús» va desaparèixer en la segona versió del text i va ser reemplaçada per «antics».

⁶⁶⁴ *Upanishad Mundaka*, dins *Els Upanishads*, p. 107-108.

del viatge advàitíc integral vers la veritat no-dual que també ens està indicant Grotowski i que veiem expressat en diverses formes al llarg del text «Performer».

Tal com diu el tercer *Mundaka Upanishad*, hi ha un ocell que picoteja i un altre que mira, i així ho cita Grotowski en el text. Però Grotowski afegeix i conclou: «Un morirà, un viurà». Aquesta frase no pertany a l'original hindú, tot i que ho podria ser perfectament ja que està plenament d'acord amb la comprensió no-dual de l'*Upanishad*, i totalment d'acord també amb l'ensenyança no-dual de Ramana i amb la del Mestre Eckhart. Però la formulació concreta afegida per Grotowski ens remet de manera directa a la dita de Jesús, número seixanta-u de l'Evangeli de Tomàs: «Dos reposarán en un mismo lecho: el uno morirá, el otro vivirá». En realitat, havent entès això ja no caldria dir res més. Aquesta és l'essència de l'ensenyança. Grotowski ens mostra aquí la seva profunda comprensió del camí espiritual. Ensenyança no-dual que trobem en el cor de totes les grans tradicions, més enllà de les diferents formulacions utilitzades en cada una d'elles.

Grotowski utilitza la imatge vèdica dels dos ocells i al mateix temps l'expressió «Jo-Jo» de Ramana per indicar-nos un cop més el viatge de retorn des del «jo» il·lusori o ego o «ànima humana» —aquell que morirà i que per tant no és real— al nostre «jo» real i etern de presència conscient o «Esperit» —aquell que viurà. Com ens diuen els savis: allò que és, mai no cessa de ser; allò que no és, mai no esdevé existent. Es tracta del primer pas del procés interior en el viatge de retorn —la dissociació clàssica vedàntica del «testimoni-vida»—, un procés, integral i inclusiu, d'unió amb el «jo» veritable —«l'ocell que mira» o el «testimoni»— que inclourà també en aquesta unitat amorosament «l'ocell que picoteja» o la «vida». Procés orgànic que es desplega i floreix en l'espai de presència conscient, sent en realitat l'activitat o el moviment d'aquest. En el segon pas —aspecte tântric— descobrirem que tot el que hi ha en aquesta «activitat» és en realitat sempre únicament presència conscient coneixent-se a si mateixa. «Veurem Déu com la vida que flameja en tota la creació». Experiència de la no-dualitat original.

Grotowski també remarca en diverses ocasions la qualitat d'alliberació i unificació d'aquest procés, indicant que es tracta d'un procés d'establiment en l'espai de presència testimoniant no manipulatiu —és a dir, que no és forçat sinó que es produeix en el deixar anar i el permetre—, i que en realitat sempre es tracta d'un procés d'unificació o unitat:

En el procés orgànic s'està unificat. S'està unificat i al mateix temps hi ha *alertness* ('presència alerta'). Per entendre això ho hem de mirar des del costat de la solitud [tècnica personal], no del costat del ritual [tècnica interhumana]. [...] No es manipula la respiració. En canvi en el ioga es controla la respiració. Els esicastes només observen. No s'intervé. Això batega. El cor. Això pulsa. Sents a les orelles el moviment de la sang. Sents com tot el cos viu. Observar la vida. ¿Qui observa la vida? Hi ha la vida i hi ha el testimoni. Si hi ha testimoni, hi ha alerta. Un exemple d'això és en els *Upanishads*: la imatge de l'home en la seva totalitat com dos ocells, no un de sol. Dalt d'un arbre hi ha un ocell que actua, que picoteja la llavor, i hi ha l'altre que no es mou però mira. El primer és la vida i el segon és el testimoni.⁶⁶⁵

Abans que res, amb la imatge dels dos ocells, que com acabem de veure relaciona amb la dissociació vedàntica «testimoni-vida», Grotowski ens està indicant el fet que a part del «jo» que creiem ser habitualment, el «jo» exterior, separat, personal o ego —«l'ocell que picoteja»—, hi ha també el «jo» interior, la presència conscient testimoniant —«l'ocell que mira». Aquest és el primer pas en l'ensenyança advàitica, l'aspecte vedàntic del camí o via interior. Grotowski a més ens indica que «l'ocell que picoteja» és la vida, és a dir, la nostra experiència humana —pensaments, sensacions, emocions, percepcions, accions i relacions que apareixen en nosaltres— i que «l'ocell que mira» és el testimoni, és a dir, allò que som, allò que és conscient de la nostra experiència. Pas fonamental que implica el passatge de la visió materialista de la vida com un suposat món material extern ple d'objectes, a la nostra experiència real d'aquesta vida. Sent aquesta una vibració de l'espai obert de presència conscient que som, que pren la forma aparent del flux de pensaments, idees, records, imatges, sensacions, emocions, sentiments i percepcions, que anomenem la nostra vida. És a dir que no hi ha un món exterior material amb una existència independent de nosaltres sinó que tot el que coneixem del suposat món és tan sols la nostra percepció d'allò que anomenem món. I aquesta percepció apareix en nosaltres i està feta de nosaltres, presència conscient.

Amb la dissociació vedàntica de Grotowski es produeix un canvi radical de perspectiva: passem de la nostra identitat com a persona o cos-ment a la nostra identitat real com a espai de presència conscient i passem de creure que hi ha un món material, paradigma reduccionista materialista, a adonar-nos que el cos-ment i el món són objectes mentals que apareixen en nosaltres, per finalment adonar-nos que tot el que trobem en ells és espai obert de consciència. Aquesta és segons Grotowski la «transformació d'energia» o més exactament la transformació de la nostra percepció que es produeix en el viatge vertical espiritual.

⁶⁶⁵ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 28-29. (Traducció de l'autora)

Tothom és essencialment consciència. Som allò que és conscient de la nostra experiència. Aquesta és la nostra naturalesa essencial, però no ens n'adonem perquè ens hem permès a nosaltres mateixos barrejar-nos completament amb el contingut de la nostra experiència i limitar-nos amb ella, creient així que som «l'ocell que picoteja». «Embriacs» de la nostra experiència humana en el temps, «preocupats a picotejar» i «tristos en la nostra ignorància», hem oblidat allò que som, etern o fora del temps. Per Grotowski «El problema és que normalment l'home es deixa talment arrossegar per “l'ocell en ell que picoteja”, que no veu res. Per contra, si veu al mateix temps, es com si s'obre un espai enorme.»⁶⁶⁶ Així, perduts en la nostra experiència humana, «vivint només en el temps», és a dir, identificats amb els nostres pensaments, sensacions, emocions, percepcions, accions i relacions, apareix l'entitat imaginària i temporal que anomenem «ego» o «persona» o «l'ocell que picoteja», que habitualment creiem ser. Apareix la dualitat. Així ho afirma també la saviesa hindú: «The ego is the bird sitting in the tree and enjoying its fruit.»⁶⁶⁷ I ens recorda qui som veritablement: «cease to locate the “I”-sense in the body; be ever centred upon the Self; for in truth you are the Witness, the stainless Brahman.»⁶⁶⁸ En realitat som la presència testimoniant.

Identificar-se significa «fer-se el mateix que». Significa «sentir-se igual que». Habitualment sentim que som el mateix que els nostres sentiments i pensaments. És a dir, sentim que el que som és el mateix que els nostres pensaments i emocions. En altres paraules, crec que el que sóc és aquest cos-ment separat. Convencionalment sentim que jo, el cos-ment, sóc el subjecte de l'experiència. I els altres en el món són els objectes de l'experiència. Jo, aquest cos-ment, et coneix a tu, aquell cos-ment, o el món. D'aquesta manera, el primer pas que fa l'ensenyança és dir: no, no sóc jo, el cos-ment, qui coneix el món, sóc jo, presència conscient, qui coneix el cos-ment-món. El cos-ment és l'objecte de l'experiència, no el subjecte de l'experiència. Amb aquesta comprensió, desidentificats del nom i la forma, «lliures de desitjos i de pensaments», ens podem començar a desaferrar de la creença de ser el cos-ment, que serà d'altra banda un procés gradual ja que aquesta creença totalment arrelada en la nostra societat i fortament en cada un de nosaltres, ha impregnat completament la nostra manera de sentir el cos, la nostra manera de pensar i la nostra manera de percebre el món. I

⁶⁶⁶ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 2 juny 1997, 2ª sessió. [pista 3, 00:06:23]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁶⁷ Sri Ramana MAHARSHI, «Vivekachudamani», dins *The collected works of Sri Ramana Maharshi*, p. 228.

⁶⁶⁸ *Ibid.*, p. 251.

subsegüentment la nostra manera d'actuar i de relacionar-nos. Per això aquest viatge suposarà un profund desafiament en contra del paradigma materialista imperant.

Tal com ens indica Ramana, a través del desig intens de veritat i d'una ferma perseverància, podrem fer un pas enrere, deixant anar la nostra localització i contracció en els límits imaginaris del que considerem el cos-ment, i començar a sentir-nos establertes com «l'ocell que mira», allò que és conscient o l'espai de presència conscient testimoniant. En aquest reconeixement experiencial del nostre «Jo» real, apareix la pau original, la pau impertorbable que anhelem i que és la nostra naturalesa veritable.

Grotowski ho descriu com una «serenitat», en la primera versió del text.⁶⁶⁹ La presència testimoniant, alliberada de la seva identificació amb el contingut de la seva experiència, no es veu afectada per les preferències i els gustos, per les alegries o les desgràcies, per les coses favorables o no favorables, que sí que afecten aquell que està identificat amb el seu cos-ment —trist en la seva ignorància i sofrint en el seu dolor. Però en aquesta llibertat inesperada i absoluta de l'espai serè de presència sentim realment que no som el cos-ment, «l'ocell que picoteja». Aquesta és la dissociació temporal del «testimoni-vida». El cos-ment —que és en realitat un flux de pensaments, sensacions i percepcions— és percebut per mi. Si no sóc el cos-ment, ¿qui sóc, aleshores? Aquí apareix la pregunta inicial del procés d'indagació sobre un mateix de Ramana; la invitació sagrada que inicia el procés interior-vertical d'aprofundiment i establiment en el nostre «jo» veritable.

En aquest primer pas encara estem en la dualitat, encara tenim un subjecte i un objecte. El cos-ment ja no és el subjecte i el món l'objecte, sinó que la presència conscient és el subjecte, la presència de la consciència que testimonia. I el cos-ment-món és l'objecte. L'objecte ja no és un món fet d'objectes materials sinó que és un flux de percepcions, sensacions, pensaments, emocions, accions i relacions. Ara es tracta d'un objecte més subtil, no material sinó mental. El nostre propòsit és dirigir l'atenció al fet d'allò que és conscient o presència conscient. A allò que som essencialment. Allò que som essencialment és allò que és conscient de la nostra experiència. Sóc conscient dels meus pensaments, però no estic fet de pensaments. Sóc conscient de les emocions i sensacions, però no estic fet d'emocions o

⁶⁶⁹ Grotowski indicava en la primera versió de «Performer» que l'establiment en el Si mateix «dóna serenitat». Jerzy GROTOWSKI, «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 42.

sensacions. Sóc conscient de les percepcions, però no estic fet de percepcions. Estic fet simplement d'ésser pur i conèixer. Ésser i consciència.

Sóc el coneixedor (subjecte) d'allò conegut (objecte). «L'ocell que mira» coneix o és conscient de l'experiència, i «l'ocell que picoteja» és l'experiència o allò conegut. És encara una posició de dualitat. No hi ha encara la comprensió total a la que es refereixen les tradicions no-duals. És el primer pas per a les persones, la majoria, l'atenció de les quals està totalment perduda en l'experiència. Per a les quals la seva experiència consisteix en solament pensaments, sensacions, percepcions, emocions, relacions, activitats. Però l'ésser que són ha quedat cobert per les capes d'experiència i així han deixat de sentir-lo.

Aquest és l'hàbit que hem après i que ha condicionat la nostra manera de sentir, de pensar, de percebre, d'actuar i de relacionar-nos. I així hem cregut que som el cos-ment temporal, establint-nos com a «jo» personal separat i individualitzat, oblidant allò que som eternament; però que podem recordar, ja que es tracta d'una veritat gravada en el nostre Cor. Com ens deia l'*Upanishad*, «Aquell lloc indivisible i en silenci, més enllà de la vida i la mort, és lluny, molt lluny, però és molt a prop, descansa al racó més amagat del cor.» La nostra atenció habitualment està dirigida vers el contingut de la nostra experiència —sobretot vers els pensaments, que hem cregut que ens defineixen—, i no vers allò que som. Fins i tot la majoria dels camins espirituals i religiosos actuals es basen en aquesta dualitat. Establerts en aquesta dualitat aparent, conceptualitzada per la ment, tot el que proposen aquests camins és intentar modificar la nostra experiència per arribar com a molt a un fràgil, inestable i il·lusori benestar, perpetuant la creença i la sensació de ser una entitat personal separada.

Per contra, en el camí que ens indiquen els *Upanishads*, com Grotowski, Ramana i Mestre Eckhart, es tractarà de dirigir-nos i submergir-nos en allò que veritablement som, allò anterior a l'experiència, independent i inafectat per ella, inherentment en pau i incondicionalment en plenitud; que és en realitat allò que coneix o és conscient de l'experiència, en el que apareix l'experiència i del que està feta l'experiència. Aleshores com a primer pas l'ensenyança no-dual suggereix portar la nostra atenció no als objectes de l'experiència —allò conegut— i reconèixer que hi ha alguna cosa en la nostra experiència que coneix o és conscient dels pensaments, percepcions, sensacions... És un pas necessari per deixar d'estar perdut en i identificat amb el contingut de la nostra experiència, passant per alt o ignorant el nostre propi ésser.

Segons Grotowski, quan ens establim en la presència conscient testimoniant, transparent i serena:

Si s'arriba a la consciència transparent, llavors els pensaments són considerats com alguna cosa que és objecte en l'espaiositat. Hi ha aquest objecte en l'espaiositat. L'espaiositat és el testimoni. O, si voleu, la consciència transparent és el testimoni. És un testimoni espaiós i serè. I ¿on és el cos? Dins. Aleshores, també l'objecte «cos» és percebut: es comença a escoltar el batec del cor, s'escolta a les orelles el pas de la sang, de la circulació de la sang, es comença a sentir la pulsació dels diferents polsos en el cos. ¿Tot això és dins o fora? És difícil de dir. [...]

Pensaments, imatges, emocions... Són com bombolles d'aigua que apareixen unes darrere les altres, i això continua, continua, però l'espai és serè. És a dins, que succeeix això. Aleshores, hi ha moviment. Com en el cas del moviment del cos, en la consciència transparent tenim el moviment que és al mateix temps el repòs. Així en el segon cas tenim el moviment que és el repòs o si voleu, tenim el moviment del contingut, en la consciència transparent. Moviment que és repòs: el moviment del contingut en la consciència transparent.⁶⁷⁰

Aquest és el primer pas, però com dèiem aquest és un pas intermig ja que ens deixa encara en aquestes dues coses: el subjecte de l'experiència i l'objecte. L'única raó per la qual la posició del testimoni és suggerida és com a antídoto a la nostra prèvia creença: sóc el cos-ment. En referència a aquesta creença l'ensenyança diu: separa't del cos-ment, veu que ets allò que és conscient del cos-ment. Així el primer pas serà desferrar-se del món i cessar de localitzar la nostra sensació d'allò que som en el cos. I d'aquesta manera iniciem el viatge d'establiment en allò que som veritablement, la presència testimoniant. Ens establim en l'espai obert de la presència testimoniant o «l'ocell que mira», que com Grotowski ens adverteix, és aquell que «viurà». No ho haurem d'oblidar.

~ Existeix un Jo-Jo. El segon Jo és quasi virtual; no és, dins teu, la mirada dels altres, ni tampoc cap judici; és com una mirada immòbil: una presència silenciosa, com el sol que il·lumina les coses —i això és tot. El procés pot ser acomplert només en el context d'aquesta presència quieta. Jo-Jo: en l'experiència, la parella no apareix separada, sinó plena, única. ~

⁶⁷⁰ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnica originaria dell'attore» (Roma, 1982), p. 85 i 87. (Traducció de l'autora).

Grotowski ens comença a descriure les qualitats del «segon jo», «l'ocell que mira», la presència conscient, la nostra condició original i essencial. Com hem vist, per establir-nos en el «segon jo» ens hem hagut de desaferrar de tots els objectes de la nostra experiència. Hem hagut de deixar anar pensaments, opinions, prejudicis, creences i així la nostra mirada s'ha alliberat dels seus condicionaments, esdevenint clara i silenciosa. En l'espai de presència conscient, en el que les limitacions condicionades de la ment s'han dissolt, en un deixar anar continu, no hi ha identificació amb cap objecte i per tant la nostra mirada és ampla, oberta, receptiva, silenciosa. És la consciència pura que il·lumina o fa cognoscible la nostra experiència, «Com el sol que il·lumina les coses». Els pensaments i emocions tenen preferències, trien, diuen què els agrada o què no, cerquen i resisteixen, elogien i critiquen, desitgen i es desesperen, jutgen i condemnen, però el nostre ésser, l'espai de presència conscient, allò que coneix els pensaments i emocions, no comparteix els seus prejudicis. La presència conscient mira tot i tots de la mateixa manera, com el sol que il·lumina totes les coses de la mateixa manera. Com continua dient el text, el procés interior indicat pel mestre advàitic polonès només serà possible si estem establerts en l'espai de presència, silenciosa, calmada i atenta.

Recordem que l'*Upanishad* manifestava que «els dos ocells són bons amics i viuen al mateix arbre». Perquè la presència conscient no està per sobre o més enllà de l'experiència. L'espai de presència conscient està dins, profund, en el cor de la nostra experiència. És anterior a l'experiència. És el seu origen. No hem de fugir de l'experiència per accedir a la nostra naturalesa veritable, sinó que hem d'anar profund en el cor de l'experiència. Trobant la font de la qual la nostra experiència emergeix. No és un moviment de transcendència sinó un moviment de profunditat en un mateix. Un reposar dins, vers el nostre ésser, o també podem dir enrere. Enrere en el sentit de la direcció contrària als objectes dels quals som conscients, en la mateixa essència de tu mateixa; la font de la teva experiència que és conscient d'aquests objectes. Reposant en aquest lloc en un mateix, en el lloc original, el Començament, la Font. En aquesta obertura permetem que la pau, la claredat, la serenitat infusionin els nostres pensaments, les nostres emocions i subsegüentment les nostres accions i relacions.

Un gran error de comprensió que s'ha comès a partir de les indicacions advàitiques de Grotowski és creure que es tracta d'una mena d'autoobservació de la «persona» sobre les seves pròpies accions, pensaments, emocions... Com hem dit, no es tracta de dirigir la nostra atenció vers els objectes de l'experiència, i menys encara d'anar comentant mentalment tot allò que percebem —on estaríem totalment immersos, perduts en i identificats amb la nostra

experiència. En aquest cas no s'estaria fent el recorregut enrere complet, el recorregut vertical, sinó que ens estaríem aturant en el «jo» fet de pensaments i emocions. L'aparent «jo» separat. Però cal anar més enllà d'aquest conjunt de pensaments i emocions. Cal deixar anar la creença de ser un «jo» personal. Anem més enllà, fins allò que és anterior a ells, el nostre ésser essencial i irreductible, portant la nostra atenció amorosa vers el nostre Cor i dissolent-nos en l'espai il·limitat de presència conscient. Els nostres pensaments i emocions i subsegüentment les nostres accions i relacions ara estaran infiltrats per la plenitud del nostre ésser essencial. Completament embriagats amb l'experiència incessant del nèctar de la benaurança.

Aquest és «l'ocell que mira» i que com diu Grotowski, és el que veu realment en la seva serenitat. Aquesta és la mirada que ens indica el mestre polonès i aquest és el sentit de l'*Upanishad* que està citant. És allí on ens hem d'establir, en la mirada calmada, oberta, viva i alliberada de tots els condicionaments, alliberada de la creença de ser un «jo» personal, que simplement il·lumina o fa cognoscible la nostra experiència, silenciosament, és a dir, sense comentar, sense opinar, sense jutjar... Ens anem establint en l'espai de presència conscient, sentint que som l'oceà infinit de consciència, obertura incondicional en la que inevitablement l'expansió del flux d'experiència es dissoldrà incessantment en la unitat del conèixer o consciència que som. En aquesta quietud ininterrompuda tastarem l'eternitat i la infinitud que subjau tota la nostra experiència i que es troba al mateix temps en el seu cor.

No podem no compartir en aquest punt les sàvies paraules de Ramana, en la seva bellíssima traducció del *Vivekachudamani* que recull cada un dels aspectes que estem tractant i els il·lumina des de la claredat de l'espai resplendent de presència:

That inner Self, as the primeval spirit, eternal, ever effulgent, full and infinite Bliss, single, indivisible, whole and living, shines in everyone as the witnessing awareness. That Self in its splendour, shining in the cavity of the Heart as the subtle, pervasive yet unmanifest ether, illumines this universe like the sun. It is aware of the modifications of the mind and ego, of the actions of the body, sense organs and life-breath. It takes their form as fire does that of a heated ball of iron; yet it undergoes no change in doing so. This Self is neither born nor dies, it neither grows nor decays, nor does it suffer any change. When a pot is broken the space inside it is not, and similarly, when the body dies, the Self in it remains eternal. [...] It is pure knowledge. [...] It is the Witness of the intellect in the waking, dream, and deep sleep states. It shines as «I-I», as ever-present, direct experience. Know that Supreme Self by means

of a one-pointed mind and know «This “I” is Brahman». Thus through the intellect you may know the Self in yourself, by yourself, and by this means cross the ocean of birth and death and become one who has achieved his life purpose and ever remain as the Self.⁶⁷¹

«Existeix un Jo-Jo», afirma Grotowski. Com diu el savi Ramana, es tracta del nostre ésser, que brilla esplendorosament en el Cor com a espai de presència conscient subtil, omnipresent. Presència conscient testimoniant, sempre resplendent, indivisible, completa, viva, eterna, joia plena i infinita, que no ha nascut i no morirà. És com el sol que il·lumina l'univers i que brilla com el «Jo-Jo» en la nostra experiència directa d'allò que som veritablement, espai de consciència etern i infinit. I altre cop en les paraules del mestre d'Arunachala:

«Yo-yo» es el Sí-mismo. «Yo soy esto» es el ego. Cuando el «yo» se mantiene como el «yo» solamente, es el Sí-mismo. Cuando se escapa por la tangente y dice «Soy esto o aquello, soy tal y cual», entonces es el ego.⁶⁷²

Quan el «jo» personal o ego, desaferrat i desidentificat de tot atribut adquirit de l'experiència, s'ha submergit i s'ha fos en la seva font, apareix el «Jo-Jo» indivís i continu. El «jo» real. El «jo» que es manté com allò que és veritablement, essencialment; despullat de tot allò afegit i superposat per l'experiència. El «jo» que es manté com a «jo», «Jo-Jo». Aquest «jo» desvelat, nu, allò que som veritablement. És el Cor, espai de presència conscient, conèixer pur, l'Ésser suprem infinit.

Tal com ens diu Grotowski, el «Jo-Jo» no ens indica una dualitat sinó la unitat primordial de la realitat, «plena, única». La realitat única i indivisible. Allò que som veritablement. «Jo-Jo» —abreviació molt utilitzada per Ramana— «*Aham-Aham*» en sànscrit, és la declaració que Ramana va considerar la més clara, més elevada i refinada de la no-dualitat. Vol dir «Jo sóc Jo» o «Jo sóc Jo sóc» o «Jo sóc el qui sóc». Segons Ramana, fa referència al «Jo sóc el qui sóc» de l'Èxode⁶⁷³ en l'Antic Testament. De la mateixa manera que Ramana, Mestre Eckhart afirma que l'expressió «Jo sóc el qui sóc» de l'Antic Testament fa referència a que Déu vol que se'l consideri sense atributs. Que no és possible agregar cap predicat a la veu verbal «ser». Qualsevol atribut limitaria la seva infinitud. «Jo sóc» és el seu nom etern.

⁶⁷¹ Sri Ramana MAHARSHI, «Vivekachudamani», dins *The collected works of Sri Ramana Maharshi*, p. 226-227.

⁶⁷² Sri Ramana MAHARSHI, *Enseñanzas espirituales*, Editorial Kairós, Barcelona, 1984 (1a ed. anglesa: 1972), p. 99.

⁶⁷³ Èxode 3:14. «Lavors Déu digué a Moisés: Jo sóc el qui sóc. I afegí: Digues als israelites: “Jo sóc” m'envia a vosaltres.»

També en l'Antic Testament Déu ens diu que som seus i que tots portem el seu nom. Déu és el «jo» en cada un de nosaltres. El «jo» en cadascú de nosaltres és el «jo» de Déu. L'ésser de cada un de nosaltres és l'ésser de Déu. L'únic ésser que hi ha, l'ésser de Déu. Déu és sense atributs i de la mateixa manera hem d'abandonar els atributs personals per retornar a la puresa primigènia. Hem de morir al «jo» personal, a la nostra individualitat, que d'altra banda un cop establerts en la nostra naturalesa veritable, alliberada de la tirania de l'ego, florirà en tota la seva esplendor. Segons els mestres alemany i hindú, «Jo sóc el qui sóc» és una declaració que ens revela el què som veritablement. «Jo-Jo» seria una versió abreujada de «Jo sóc allò que és conscient que jo sóc.» L'expressió «Jo-Jo» ens diu que jo sóc presència conscient, consciència de ser, espai silencios de ser.

~ En el camí del *Performer*, aquest percep l'essència quan aquesta es troba en osmosi amb el cos, i llavors el *Performer* treballa el procés; desenvolupa el Jo-Jo. La presència de la mirada del *teacher* de vegades pot funcionar com un mirall de la connexió Jo-Jo (aquest lligam encara no ha estat traçat). ~

Durant molts anys Grotowski va desenvolupar i refinar tècniques actives que faciliten l'accés i l'establiment en la nostra Font Original. En realitat el terme «Performer» fa referència a aquest tipus d'accions originàries i no a una persona en concret, ja que l'obstacle en la via interior és la creença i la sensació de ser un «jo» personal separat, la creença de ser «l'ocell que picoteja». Així la persona il·lusòria que creiem ser serà dissolta amorosament a través d'aquestes accions, com diu Rumi, fluint profund en l'expansió sense fi de l'Ésser. Com ens recorda Ramana, no podem veure Déu i al mateix temps conservar la individualitat. I també com ens diu Mestre Eckhart, l'establiment en el Jo-Jo és una invitació a abandonar i deixar anar tots els atributs personals, a morir a la nostra identitat personal. Invitació a morir com a «jo» separat.

És clar que solament si deixem anar tot allò temporal en nosaltres podrem sentir allò que és etern en nosaltres, ja que la nostra identificació amb allò temporal eclipsa l'experiència veritable del «jo» real. Però un reconeixement racional no és suficient. Per això es tracta d'un viatge experiencial que inclou tots els camps de la nostra experiència. Els nostres patrons de pensament i sensació s'han anat configurant al llarg dels anys a partir de la creença i sensació de ser una entitat separada, i el raonament no pot arribar a tocar totes les nostres tendències

tan profundament arrelades en el cos. I el cos tan sols té dues possibilitats: o expressar les pors, mancances i ansietats del «jo» separat o manifestar la pau, la serenitat i l'amor inherents a la presència conscient.

Grotowski va descobrir que una via per sortir dels hàbits condicionats de la ment i del cos és a través de les accions originàries no-duals, que ens permeten sentir la dissolució de la sensació de separació i la dissolució de l'hàbit de sentir-nos localitzades en el cos, provocant la dissolució de la sensació de ser una entitat limitada, separada o persona. Així, segons Grotowski, en les tradicions on s'utilitza l'acció com a suport per a l'establiment en la nostra naturalesa essencial,⁶⁷⁴ es pot entrar en contacte amb l'espai de presència conscient estant aquesta mesclada amb l'experiència del cos, sentint la nostra «essència en osmosi amb el cos». En la primera versió del text feia referència aquí altre cop a l'exemple del guerrer. L'acció no-dual —com podria succeir de manera espontània en la situació de perill que afronta el guerrer— té la capacitat de dissoldre la nostra localització condicionada en els límits del cos i de la ment, i en aquesta deslocalització comencem a sentir l'espai obert, transparent, calmada, silenciosa i atenta de la presència conscient, «el lloc immòbil Jo-Jo» —la nostra essència— del qual «la mirada del teacher n'és l'ambaixador».⁶⁷⁵ Per tal que el procés interior de submergiment en «el lloc immòbil Jo-Jo» sigui aconseguit serà necessària la comprensió profunda sobre allò que som veritablement i en la majoria dels casos serà necessària la guia, l'acompanyament i les indicacions d'aquell que està establert en la seva naturalesa veritable, establert en el repòs del «Jo-Jo».

Com veiem, el «Jo-Jo» no indicarà mai una dualitat. En realitat no esdevenim mai una persona, som sempre consciència. No apareix mai la possibilitat de ser una cosa o l'altra: o sóc consciència o sóc la persona. No, sempre sóc consciència. La consciència que es vesteix a si mateixa amb els pensaments i emocions de l'experiència o la consciència que es desvesteix. La persona que sembles ser i que sembla habitar en el temps i l'espai —«l'ocell que picoteja»— no és un personatge alternatiu a la teva naturalesa veritable de consciència pura, és l'activitat de la consciència. Tu ets la consciència tot el temps —tu ets sempre allò que és conscient de la teva experiència—, assumint la forma del personatge que sembla viure

⁶⁷⁴ En la primera versió del text Grotowski en lloc de referir-se al «camí del *Performer*» parlava de «des tradicions del performer», donant més detalls del procés interior. «Dans les traditions du performer on a capté, à l'âge de la jeunesse, l'essence lors de son osmose avec le corps, ensuite on a travaillé le processus en développant le Je-Je. Le regard du teacher est l'ambassadeur du lien immobile Je-Je qui n'est pas encore pleinement intériorisé. Quand le Je-Je s'est intériorisé, le teacher disparaît, mais le Performer a découvert à travers lui son Je-Je, et ainsi le processus qui le mène vers le corps de l'essence.» Jerzy GROTOWSKI, «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 42.

⁶⁷⁵ *Ibidem*.

en el temps i l'espai, o bé mantenint-te com el teu ésser nu i autoconscient. No es tracta de ser un o l'altre. Tu ets sempre un, l'únic que és, «l'ocell que mira», la consciència pura; que es vesteix amb l'experiència o que es manté consciència pura, nua, tota sola. Sempre és el mateix «jo». I tot i vestida per l'experiència, en realitat no hi ha dues substàncies. No podem separar l'experiència de la presència que n'és conscient. No hi ha distinció entre elles. Són una única experiència. L'experiència està completament dissolta en o permeada per la presència conscient.

Com ja hem vist, tot el que trobem en la nostra experiència és el conèixer o ser conscient de la nostra experiència. I aleshores ens adonem que l'experiència és la presència conscient. La presència conscient-experiència és una totalitat contínua, única, íntima. I som això. Jo sóc la totalitat de la meva experiència. Això és el que significa Advaita, no dos, no subjecte i objecte.

En el deixar anar que ens permet desaferrar-nos del contingut de l'experiència i fer el viatge de retorn a la nostra condició original, deixem anar l'hàbit mental, la tendència condicionada, de separar-nos de la intimitat i unitat de l'experiència com a subjecte i immediatament es produeix una fusió en la totalitat. Per això Grotowski ens diu que «la parella en la nostra experiència no apareix separada sinó única». La «parella» és en realitat un sol ésser indivís. I aquesta és la unitat de la realitat. La naturalesa no-dual de la realitat.

Aquest va ser l'aspecte clau per Grotowski, arribar a la conjunció, ioga o unitat dels dos aspectes de la nostra realitat única, el diví i l'humà, el nostre ésser essencial i la nostra experiència humana. En aquesta unitat estem establertes en el repòs del nostre ésser veritable i al mateix temps estem plenament entregades sense resistències al gran corrent joios de vida. Aquesta és la joiosa conjunció advàitica o no-dual de la llum de la Font divina —l'aspecte vedàntic de l'establiment en l'Ésser o via interior— i de l'amor incondicional —l'aspecte tântric de l'entrega plena o via exterior. El moviment que és al mateix temps un repòs. Plenitud. Aquesta conjunció joiosa fa que aquesta via sigui totalment inclusiva i completa, ja que inclou tots els camps de la nostra experiència. La veritat i l'amor. El repòs i el moviment. La presència conscient i l'experiència. Amb la realització que l'experiència i la presència que experiència són inseparables. Són una única experiència. Experiència de la no-dualitat original.

~ Quan el canal Jo-Jo està traçat, el *teacher* pot desaparèixer i el *Performer* pot continuar vers el *cos de l'essència*; allò que per algú podria ser percebut en la foto de Gurdjieff, vell, assegut en

un banc a París. De la imatge del jove guerrer Kau a la de Gurdjieff hi ha el passatge del *cos-i-essència* al *cos de l'essència*. ~

Com estem dient, quan tu consciència estàs vestida amb l'experiència —com ara—, alliberada de la divisió conceptual mental en subjecte-objecte simplement veus que l'experiència és en realitat l'activitat de sentir, pensar i percebre, que apareix en tu, íntimament entrelaçada amb tu. No contraient-te en el cos-ment, no deixes que l'activitat de pensar i percebre veli el teu coneixement de tu mateixa identificant-te altre cop amb el contingut de la teva experiència. No deixes de sentir i ser tu mateixa —espai obert i lliure de consciència— tot i la presència de l'experiència. No és necessari manipular l'experiència, com intentar calmar la ment o altres tècniques mentals manipulatives. Saps que totes les experiències són coloracions amoroses de tu mateixa, del teu ésser, simplement no deixes que els colors de l'experiència enfosqueixin el teu ésser nu i transparent. Et mantens tu mateixa, en tu mateixa, oberta i buida, al llarg de tota experiència, independentment del seu contingut, però al mateix temps tan íntimament u amb ella, fins al punt que ni tan sols et pots separar d'ella i anomenar-la «experiència». Aquest és el procés que implicarà el passatge del *cos i essència* al *cos de l'essència*, que segons Grotowski és la tasca de cadascú i segons les tradicions de saviesa és el propòsit de la nostra vida.

Les imatges utilitzades per Grotowski el 26 de gener de 1998 al Théâtre du Rond-Point a París, en la seva darrera conferència, per mostrar la realització plena del procés espiritual que descriu a «Performer» —el passatge del *cos-i-essència* al *cos de l'essència*— van ser enregistraments audiovisuals de Ramana Maharshi,⁶⁷⁶ en els que Grotowski ens guia en una observació detallada i atenta del savi hindú en l'inici del seu procés interior d'immersió suprema en la pau profunda del seu ésser essencial de presència conscient, que el deixeble polonès diu sentir en ell també per l'efecte d'inducció. Afirmant que en Ramana, el «gran avatar», tot testimoniava el seu establiment permanent en la presència divina. Tot en ell era una manifestació directa i clara de l'essència. El seu cos era el *cos de l'essència*.

~ Jo-Jo no significa estar tallat en dos sinó ser doble. Es tracta de ser passiu en l'acció i actiu en la mirada (al contrari del que és habitual). Passiu: ser receptiu. Actiu: estar present. Per tal de nodrir la vida del Jo-Jo, el *Performer* ha de desenvolupar no un organisme-massa, un

⁶⁷⁶ En tot el cicle de conferències parisenques de 1997-1998 Grotowski no va anomenar Gurdjieff en cap moment.

organisme de músculs, atlètic, sinó un organisme-canal a través del qual les energies circulin, es transformin i, el que és subtil, sigui tocat. ~

Establerts en el «Jo-Jo», explica Grotowski, no estem limitats ni pels pensaments, ni per les imatges, ni per les emocions. No hi ha identificació amb els pensaments, ni amb les imatges, ni amb les emocions. En la consciència transparent els pensaments, les emocions, les imatges, sensacions i percepcions apareixen, passen, es mouen, però l'espai de consciència no canvia, es manté serè.⁶⁷⁷ Durant l'acció —moviment que apareix en nosaltres espai de presència conscient— es produirà el relaxament de l'ego o «jo» personal a través del ser «passiu» en l'acció indicat per Grotowski, que possibilitarà la dissolució d'aquell que fa —la persona o ego— i, al contrari dels nostres hàbits dualistes, Grotowski indica ser «actiu» en la mirada atenta de la consciència transparent. Així, «l'ocell» que porta a terme l'acció ha de ser passiu, receptiu fins el punt de dissoldre's en una completa obertura o canal obert, i en canvi «l'ocell» que mira, la presència conscient, és aquell que haurà d'estar actiu, present i alerta, «amb un grau molt alt de vigilància».

Normalment el cos-ment es troba en un estat de contracció o tensió perquè està servint les ordres insaciables del «jo» separat. Així el cos i la ment són com una xarxa subtil de tensions que amb la nostra identificació serveixen la sensació de separació. Només a través de l'obertura i dissolució del cos en l'espai de presència conscient —dissolució que és possible solament amb la nostra desidentificació del cos i deslocalització del cos, ja que qualsevol aferrament és contracció—, el «subtil serà tocat». És a dir, entrarem en contacte amb la presència conscient, subtil, delicada i serena que som. Tenim més detalls d'aquest procés en les conferències del curs romà de 1982:

¿I on és el cos en aquets moment? Dins de la consciència transparent. ¿Què passa si hi ha una acció, un moviment? El cos està dins de la consciència transparent: es mou, actua de manera extremament precisa, es pot dir que actua en els límits d'un grau molt alt de vigilància perquè és dins de la consciència transparent. Es mou, actua, la consciència transparent no està agitada per això, llavors és difícil fins i tot dir: «jo em moc». Es pot dir: «es mou». Trobar un equivalent verbal és molt difícil, potser en francès seria «hi ha moviment», simplement això. Llavors, en aquest moment el moviment és al mateix temps el repòs. El moviment i el

⁶⁷⁷ Cf. Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 83 i 84.

cos són dins de la consciència transparent. ¿És el cos o és el moviment? No se sap. Això succeeix dins de la consciència transparent, que resta en repòs i que és espacial.⁶⁷⁸

En altres paraules, establerts en la presència conscient, apareix en nosaltres l'experiència de moviment però nosaltres restem en repòs. És a dir, ens mantenim establerts en la pau de la presència conscient, sentint i sent l'espai obert que som. El nostre repòs, serenitat i vigilància no es veuen afectats per l'experiència de moviment. En la nostra obertura incondicional i amorosa el moviment de la vida ve a nosaltres, s'expandeix en nosaltres i es dissol en nosaltres, espai de presència conscient, obert, il·limitat. Aleshores podem dir que el moviment, «l'ocell que picoteja», és al mateix temps el repòs o presència conscient, «l'ocell que mira». Com ens ha anunciat el mestre advàitc polonès «la parella en realitat no està separada sinó que és única». L'experiència, «l'ocell que picoteja», és en realitat la presència conscient, «l'ocell que mira». No hi ha distinció, no hi ha separació. És una sola i única experiència. Aquesta és l'experiència de la unitat de la realitat, l'experiència de la beatitud de la no-dualitat, l'Advaita Suprema.

Grotowski ens dona més detalls sobre com portar a terme l'acció que ens serveix com a vehicle per a l'experiència del «moviment que és un repòs» o experiència directa de la consciència transparent a través del cos, experiència de la no-dualitat, i ho relaciona amb el Cor de la presència conscient de Ramana:

Durant aquesta acció comença a reposar dins, com si s'endormisqués, però al mateix temps fa tots els elements de la seva partitura que són actius; només el fet que és com si s'endormisqués fa que la seva actitud sigui plenament passiva però que al mateix temps conservi plena vigilància. El testimoni és ple. És la consciència que és plenament present, però els pensaments, les imatges... tot allò que passa és com si s'adormís; es mou però ell està com per sota de tot això. Aleshores, el que ha aplicat és com el principi de l'adormir-se normal, però el que fa està ple de mestria i és actiu, i la consciència testimonia plenament. En realitat no hi hagut fugida de la consciència. Ha fet que la consciència esdevingui més vasta i llavors la consciència comença a esdevenir espacial, comença a esdevenir transparent, els reflexos són extremament alerta i hi ha alguna cosa de lluminós que va cap enfora. I en aquest moment comença a descobrir que el centre de la consciència, que havia posat sempre en el cap, ha descendit, està molt més proper a algun lloc en el pit, i al mateix temps està al

⁶⁷⁸ Jerzy GROTOWSKI, «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 84. (Traducció de l'autora).

voltant. [...] És això el que en les diverses tradicions, també a Europa, s'ha anomenat la «consciència-cor».⁶⁷⁹

En el procés de desaferrament indicat per Grotowski com a via per al retorn al Cor de la presència conscient transparent, veiem com aquest es concreta en el deixar anar els pensaments, les emocions, les percepcions, la sensació d'estar limitats al cos i per tant d'estar separats de tot. Deixar anar que compara a un «repòs a dins» o com un «endormiscament» —que és la passivitat en l'acció—, per finalment també deixar anar la nostra sensació de ser aquell que porta a terme l'acció, és a dir, deixar anar la creença de ser el Performer. Però mantenint-nos sempre en l'espai de presència conscient, obert, transparent, plenament vigilant; i en aquesta obertura plenament viva i atenta, l'acció aleshores és «plena de mestria». Aquesta, segons les tradicions de saviesa, és la via per arribar a la llibertat perfecta.

Give up the sense of «I» in the gross body and all attachment due to the mind, attachments to name and form, tribe and family, caste and social order. Give up also the attachment to the subtle body and its nature and sense of being the doer. Find the feeling of «I» in the Self, which is Truth, knowledge, and Eternity.⁶⁸⁰

I Grotowski finalitza aquesta part del text recordant la importància de la veritable mestria requerida en la via de retorn a l'Origen a través de l'acció:

~ El *Performer* ha de fonamentar el seu treball en una estructura precisa. Fent esforços, perquè la persistència i el respecte pels detalls són el rigor que permet al Jo-Jo de fer-se present. Les coses que s'han de fer han de ser precises. *Don't improvise, please!* Cal trobar les accions simples, però tenint cura de dominar-les bé i que perdurin. Si no, no seran simples, sinó banals. ~

No oblidem que parlem aquí d'un rigor i d'un respecte pels detalls que va més enllà de l'aspecte tècnic. Un refinament de la percepció en el que aquesta esdevé cristal·lina i absolutament precisa, sent aquest l'essència de tota pràctica espiritual. Grotowski es refereix a una precisió i impecabilitat perdurables i comparables a l'atenció exquisida i amorosa en una pregària. L'essència del pregar és reposar en l'Ésser que som. Parlem aquí de la veritable mestria que no es fonamenta en un interès propi sinó en una entrega absoluta al diví. Una impecabilitat a la «faç de la divinitat». Només en aquesta entrega incondicional a la immensitat

⁶⁷⁹ Jerzy GROTOWSKI, «Tecniche originarie dell'attore» (Roma, 1982), p. 88-89. (Traducció de l'autora).

⁶⁸⁰ Sri Ramana MAHARSHI, «Vivekachudamani», dins *The collected works of Sri Ramana Maharshi*, p. 242.

eterna, en una precisió exquisida i amorosa, ens dissoldrem en el camp il·limitat de presència conscient i es «permetrà al Jo-Jo de fer-se present».

~

En la següent part del text, que porta per títol «El que recordo», Grotowski ens indica la possibilitat d'una via creativa com a accés a l'Origen, a través del retrobament d'una corporalitat antiga en nosaltres.

~ Un accés a la via creativa consisteix a descobrir en si mateix una corporalitat antiga a la qual s'està lligat per una forta relació ancestral. No s'està, aleshores, ni en el personatge ni en el no-personatge. A partir dels detalls pots descobrir en tu algú altre —el teu avi, la teva mare. Una foto, el record de les arrugues, l'eco llunyà del color de la veu, permeten reconstruir una corporalitat. Al principi, la corporalitat d'algú conegut i després, més i més enllà, la corporalitat del desconegut, l'ancestre. ¿És literalment la mateixa? Potser no literalment, però sí com hauria pogut ser. Pots arribar molt enrere, com si la teva memòria es despertés. Aquest és un fenomen de reminiscència, com si recordessis el *Performer* del ritual primari. Cada vegada que descobreixo alguna cosa, tinc la sensació que ho recordo. ~

Portant la nostra atenció a l'experiència de sentir el cos, deixant anar la nostra concepció habitual d'allò que creiem que és el nostre cos, podem adonar-nos que allò que creiem que eren els límits corporals és en realitat experiència de sentir, il·limitada, expansiva, vibrant, viva, receptiva. Aprofundint en aquest sentir, en el que es dissol inevitablement el nostre concepte habitual superposat damunt de l'experiència real de sentir, sortim de les nostres limitacions i patrons personals habituals retrobant l'estat natural, primari i original del cosment. És el que Grotowski anomena «una estructura humana primera»⁶⁸¹ o corporalitat primària, en el context ritual del viatge de retorn a l'Origen.

~ Les descobertes estan darrere nostre i hem de fer un viatge cap enrere per arribar-hi. Amb el traspàs —com en el retorn d'un exili—, ¿es pot arribar a tocar alguna cosa que ja no està vinculada als orígens sinó —si goso dir-ho— a l'origen? Crec que sí. ¿L'essència és el fons ocult de la memòria? No en sé res de res. Quan treballa prop de l'essència, tinc la impressió que la memòria s'actualitza. Quan l'essència és activada, és com si fortes potencialitats s'activessin. La reminiscència és potser una d'aquestes potencialitats. ~

⁶⁸¹ Jerzy GROTOWSKI, «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 41-42.

En aquest segon fragment vincula el retorn a la corporalitat original amb l'establiment en l'Origen. En el viatge enrere, que ens indica Grotowski seguint el seu mestre Ramana, descobrim allò que es troba darrere nostre, darrere de la nostra ment. Allò anterior o previ a la ment i que n'és la seva essència, el seu fons, el seu origen, és a dir, el camp vast de presència conscient il·limitada. I cal fer el viatge enrere, com deia Ramana, per poder «tocar allò vinculat a l'Origen». En aquest «traspàs» o «irrupció» —aquest és el terme utilitzat pel Mestre Eckhart per indicar el passatge «vers la unió amb Déu» i que Grotowski ens introdueix aquí—, passant del nostre aferrament a l'experiència, totalment perduts en i identificats amb ella, a l'establiment en la nostra naturalesa veritable en la unitat amb la Divinitat, retornem al nostre origen diví sortint del nostre exili en l'experiència humana. Aquest desaferrament del contingut de l'experiència, que ens establirà en l'expansió divina infinita —allí on «Déu i jo som u»—,⁶⁸² segons Mestre Eckhart haurà de ser un desaferrament radical: desaferrant-nos de totes les idees, pensaments, creences, és a dir, de tot allò que hem après, fins i tot de la nostra idea de Déu. Totalment buits i deaferrats de tot. Buits de tot coneixement que habiti en nosaltres. Una «pobresa» radical en la que «no sabem res».⁶⁸³ Renunciant a tot allò conegut per renéixer en el naixement diví. Per això Grotowski ens diu que en aquest viatge interior vers l'essència, en el que ha deixat anar tot pensament, «no sé res de res». I ens ho indica en primera persona, parlant de la seva pròpia experiència en aquest viatge espiritual. Com farà a continuació Mestre Eckhart, parlant també en primera persona de la seva experiència espiritual.

Desaferrat de tot pensament, idea, concepte o creença —quan «no sé res de res»— un cop establert en l'essència, «és com si fortes potencialitats s'activessin» sent la «reminiscència» una d'elles. Establerts en l'espai de presència conscient, anterior a la ment, aquesta «reminiscència» aleshores no prové de la ment, no prové del passat. És un coneixement que prové de la profunditat en nosaltres, del substrat anterior a la ment i al temps. Aquest record o reminiscència que apareix amb el nostre establiment en la nostra naturalesa original i essencial és el reconeixement d'allò que som essencialment i veritablement, que només pot aparèixer en la nostra pròpia experiència directa del «jo» real, que havíem oblidat, eclipsat per la nostra identificació amb les capes d'experiència que el cobrien.

⁶⁸² Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 80.

⁶⁸³ «*Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*», dins Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 77.

Arribem a la part final del text, «L'home interior», amb la profunda i original composició de Grotowski feta a partir de fragments dels dos sermons bellíssims de Mestre Eckhart que ja hem indicat: *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam auyem occidere non possunt*⁶⁸⁴ («No temeu els qui maten el cos, perquè no poden matar l'ànima») i *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*⁶⁸⁵ («Benaurets els pobres d'esperit, perquè d'ells és el regne dels cels»).

En aquest discurs final Grotowski ens descriu amb les paraules radicals de l'espiritualitat no-dual eckhartiana el viatge de retorn a la unitat original —el mateix viatge que indicava Ramana, ens recorda Grotowski—,⁶⁸⁶ retorn a la no-dualitat original, a la unitat amb l'ésser infinit i etern de Déu; la via per fer-se u amb la veritat eterna i divina. Unes paraules que, segons la mateixa advertència de Mestre Eckhart a l'inici del sermó sobre «Els pobres d'esperit», no podrem comprendre si no ens entreguem plenament, en una «pobresa interior» extrema —pobresa sublim, la més íntima i veritable, via que ens indicarà al llarg del sermó— i no ens fem semblants a la veritat de la que està parlant.⁶⁸⁷ Fer-nos semblants o u vol dir entregar-nos tan plenament que es dissol la distància i la distinció entre nosaltres i aquesta veritat. Entrega que implica un radical desaferrament del cos-ment-món i la subsegüent completa dissolució dels nostre límits personals adquirits de l'experiència en l'espai buit i il·limitat de la presència conscient. Aquest retorn i fusió amb la Deïtat implica un viatge a través del desaferrament complet de la nostra experiència del cos-ment-món per arribar totalment buits dels atributs limitants del «jo» personal, entregant-nos a la Divinitat i sent u amb ella, és a dir, realitzant la nostra identitat suprema. Una «veritat tan genuïna que solament poca bona gent la comprendrà»,⁶⁸⁸ i que és l'única via per retrobar l'ésser etern que som, hem sigut i serem per sempre.⁶⁸⁹ Confrontarem les frases citades per Grotowski amb les originals de Mestre Eckhart i les contextualitzarem i analitzarem.

⁶⁸⁴ La traducció que utilitzaré és la de Violeta García Morales i Herman S. Stein a Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, Edicomunicación, Barcelona, 1998.

⁶⁸⁵ Utilitzaré dues traduccions, la d'Amador Vega a Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, Siruela, Madrid, 1998 i també la traducció de Violeta García Morales i Herman S. Stein a Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, Edicomunicación, Barcelona, 1998.

⁶⁸⁶ Jerzy GROTOWSKI, *La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel*, 26 gener 1998, 9ª sessió. [pista 9, 00:04:01]. (Transcripció i traducció de l'autora).

⁶⁸⁷ Cf. Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 75

⁶⁸⁸ *Ibid.*, p. 75-76.

⁶⁸⁹ *Ibid.*, p. 79.

~ Entre l'home interior i l'home exterior hi ha la mateixa diferència infinita que entre el cel i la terra. ~

*La Deidad y Dios son realidades tan distintas como el cielo y la tierra. Incluso diría que entre el hombre interior y el hombre exterior hay la misma infinita diferencia que entre el cielo y la tierra.*⁶⁹⁰

En aquest primer sermó utilitzat per Grotowski, «No temeu els qui maten el cos, perquè no poden matar l'ànima», Mestre Eckhart exposa que no hem de tenir por a la mort del cos ja que l'esperit, que és el que som essencialment, és etern. El místic alemany estableix clarament en aquest discurs les diferències entre allò que som veritablement, etern, i allò que creiem ser, temporal. En nosaltres hi ha dos aspectes, podríem dir cos i esperit, és a dir, l'humà i el diví, el testimoni i la vida, l'home interior, celeste o diví i l'home exterior o terrenal; és a dir, el que som essencialment i la nostra experiència humana temporal. Però no som dos. Som òbviament allò que està present i és conscient, però no som allò del que som conscients — experiència del cos: sensacions i percepcions, experiència de la ment: pensaments, imatges, records i experiència del món: percepcions. Com ens deia Ramana, som el testimoni. Com ens diu Mestre Eckhart, «el hombre es un hombre celeste».⁶⁹¹ Som l'home diví. L'home interior, diví, celeste és l'ésser etern que som, que en la seva expansió i activitat inclourà amorosament la nostra experiència humana, constituint una unitat viva i dinàmica. Grotowski comença la composició sense preàmbuls, de manera directa i rotunda manifestant en una clara distinció allò que som d'allò que no som. Aquest és realment el primer pas imprescindible per iniciar el nostre viatge de retorn i dissolució en l'oceà infinit del nostre Ésser.

Allò que som és la Divinitat mateixa, la nostra essència; i el que semblen ser és la criatura o manifestació de la Divinitat, la nostra vida o experiència humana.⁶⁹² De la mateixa manera Eckhart diferencia també entre Déu i la Deïtat o Divinitat. La Deïtat o Divinitat és l'essència de Déu, és unitat, i en canvi Déu faria referència al concepte, a una imatge en la nostra experiència humana, i per tant el concepte Déu implicaria dualitat. Déu és l'activitat de la Deïtat. En altres paraules, l'experiència —en la que apareixen l'home exterior i Déu— és l'activitat de la presència conscient divina o Deïtat. De la mateixa manera, «l'home interior»

⁶⁹⁰ «Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 189.

⁶⁹¹ «In accisioni gladii mortui sunt», dins Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 57.

⁶⁹² «Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 188.

i «l'home exterior» són realitats tan diferents com el cel i la terra. «L'home exterior» és allò que passa, és temporal, és la nostra experiència del cos-ment-món, la manifestació o activitat de la consciència. «L'home interior» en canvi és la nostra naturalesa veritable, el nostre «home» o ésser més íntim, diví, que està establert en la Divinitat eterna, com a Divinitat eterna, i veu l'eternitat en totes les coses, en una percepció no-dual contínua de l'essència infinita de la manifestació o creació. «L'home interior» és la presència conscient, divina, infinita i eterna, única i indivisible. I això és el que som. El viatge interior que ens està indicant Grotowski és l'establiment en «l'home interior».

En el segon paràgraf Grotowski utilitza un fragment del sermó «Benaurets els pobres d'esperit, perquè d'ells és el regne dels cels» basat en el «Sermó de la muntanya», en el que Jesús ens diu: «Feliços els pobres en l'esperit, perquè d'ells és el Regne del cel.»⁶⁹³ En el seu discurs Eckhart ens descriu l'establiment en la nostra Font Original a través de la via del desferrament. El mestre polonès però intercanvia una frase d'aquest fragment per una altra del sermó anterior —«No temeu els qui maten el cos»— amb una intenció clara d'evitar un excés innecessari del vocabulari eckhartià més específic i opta per una versió més simplificada. En aquest paràgraf Grotowski, amb les paraules d'Eckhart, ens està descrivint l'establiment en allò que som, previ o anterior a l'aparició de la nostra experiència humana.

~ Quan jo em trobava en la meva causa primera, no tenia cap Déu, jo era la causa de mi mateix. Allí, ningú no em preguntava cap a on tendia ni què feia; no hi havia ningú per interrogar-me. El que volia, ho era, i el que era, ho volia; era lliure de Déu i de totes les coses.
~

Analitzem frase per frase:

~ Quan jo em trobava en la meva causa primera, no tenia cap Déu, jo era la causa de mi mateix. ~

*Cuando estaba en mi primera causa no tenía ningún Dios y yo era causa de mí mismo; allí nada quise ni nada deseé, ya que era un ser vacío y me conocía a mí mismo gozando de la verdad.*⁶⁹⁴

⁶⁹³ Evangeli de Mateu [5, 3].

⁶⁹⁴ «*Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*», dins Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 76.

Aquí Eckhart ens està descrivint l'establiment en la nostra naturalesa original i veritable de presència conscient. Residint en l'Origen, en la Font, en la nostra causa primera; anterior a la ment i a la creació, és a dir, anterior també a la idea de Déu. I ho fa en primera persona, parlant a partir de la seva pròpia experiència. En aquest sermó pràctic sobre la via espiritual de la «pobresa d'esperit», Eckhart ens està explicant quina és la veritable pobresa, que anomena «pobresa interior» o «pobresa d'esperit», a través de la qual podem establir-nos en la Veritat i retrobar el nostre ésser etern.⁶⁹⁵

La via de retorn a l'Origen diví que ens indica el mestre alemany és estar totalment desferrats i alliberats de l'experiència; tan buits, tan «pobres», com quan érem originalment a la Font, en l'Origen, el Començament, on som espai de consciència pura no-dual, en la joia de la Veritat, abans d'haver-nos vestit amb l'experiència humana. És a dir, abans de la manifestació, creació o emanació. Abans de l'aparició de Déu i de totes les criatures. En la mística eckhartiana la via de retorn a la nostra condició original és el desferrament radical de tot allò que no som, és a dir, de tot el contingut de la nostra experiència. El desferrament és la virtut suprema que ens permet retornar a la unitat amb Déu. Retorn que anomena irrupció, traspàs, perforació, obertura, penetració, assenyalant el fet necessari de travessar les capes d'experiència objectiva per arribar a allò que és anterior a elles i establir-nos en Déu, en l'U, com l'U, en la revelació que tot és en realitat U. Grotowski no utilitza la segona part de l'oració del fragment original i en lloc seu afegeix una frase de l'altre sermó, que d'altra banda complementa perfectament el sentit de la declaració:

~ Allí, ningú no em preguntava cap a on tendia ni què feia; no hi havia ningú per interrogar-me. ~

*Cuando yo residía aún en el Fondo y en el Lecho, en el Riachuelo y en la Fuente de la Deidad, allí nadie me preguntaba hacia dónde me dirigía ni lo que hacía; en realidad, no había nadie para interrogarme.*⁶⁹⁶

Eckhart continua aquí descrivint l'establiment en la plenitud de la Font divina abans que aparegui la nostra experiència humana. On residim en el fons sense fons, en la totalitat, totalment dissolts en la unitat amb l'ésser infinit de Déu, la Deïtat, en l'espai de presència conscient, buit, obert, silenciós, anterior a la nostra experiència humana. Aquesta és la

⁶⁹⁵ «*Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*», dins Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 79.

⁶⁹⁶ «*Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt*», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 188.

perspectiva anterior a la nostra experiència del cos-ment-món, i per tant, anterior a l'aparició dels objectes. És la Font infinita de totes les potencialitats. És anterior a tot allò finit; anterior a la ment, anterior a la dualitat. Allí només hi ha presència conscient, el fet de ser, espai silenciós i etern de ser. No hi ha ni subjecte ni objecte. I per tant, «no hi ha ningú», ni cap persona ni cap objecte. Aquesta és la nostra Font Original, la nostra condició original. Silenci pur.

~ El que volia, ho era, i el que era, ho volia; era lliure de Déu i de totes les coses. ~

*Es a mí mismo a quién yo quería y nada más; lo que yo quería, lo era y lo que era, lo quería; yo estaba libre de Dios y de todas las cosas.*⁶⁹⁷

Grotowski acaba el paràgraf retornant altre cop al fragment del sermó dels «pobres d'esperit» en el que Eckhart continua descrivint i donant detalls sobre la seva experiència directa de l'establiment en la nostra naturalesa essencial, buida, oberta, silenciosa, lliure. Alliberats de les limitacions de l'experiència humana finita, de la nostra sensació de separació, experienciem la infinitud de l'espai de consciència. Totalment alliberats del nostre aferrament al contingut de l'experiència. Alliberats de tots els objectes que apareixen en nosaltres: conceptes, idees, imatges, desigs, pors, voluntats, pensaments, sensacions, percepcions... Alliberats de tot, fins i tot de la nostra idea de Déu, que també és un objecte en la nostra experiència. Aquesta és la «pobresa» interior, «pobresa extrema», «pobresa en un sentit superior» d'Eckhart, en la que «no volem res, no sabem res i no tenim res»,⁶⁹⁸ desaferrament radical proposat per Eckhart i Grotowski, com a via per al retorn a l'Origen, a allò que som essencialment i veritablement. Allí som el que som, el que érem en el principi, despullades, buides de tots els objectes que ens hem autosuperposat en l'experiència i que hem permès que ens qualificuessin i limitessin. Allí, en repòs infinit en nosaltres mateixes, en pau, en complitud, en plenitud. La pobresa d'objectes és la plenitud de ser. Establertes en l'Origen som simplement completes i plenes. No hi ha manca. No hi ha agitació. No hi ha resistència. El desaferrament radical que ens proposen els dos mestres ens permet una entrega plena i incondicional a allò que és. En aquesta obertura absoluta només hi pot haver plenitud.

⁶⁹⁷ «*Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 193. A partir d'aquí he triat per a totes les citacions d'aquest sermó la traducció de Violeta García Morales i Herman S. Stein a Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, per tenir més similitud amb la versió utilitzada per Grotowski. Aquí però també la d'Amador Vega, dins Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 76-77. «Me quería a mí mismo y no quería otra cosa; lo que yo quise es lo que fui y lo que fui es lo que quise, quedando aquí vacío de Dios y de todas las cosas.»

⁶⁹⁸ «*Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 193.

La presència conscient és conscient del contingut de l'experiència, que pot ser agitació, preocupació, inseguretat, alegria, tristesa, desig... però ella —allò que és conscient— no està agitada. L'experiència de conèixer o espai de consciència no es veu mai afectat per allò que coneix o del que és conscient. La presència conscient és lliure del contingut de l'experiència però al mateix temps totalment íntima amb ella. «Lliure de Déu i de totes les coses». I així la nostra naturalesa inafectada per allò que passi en l'experiència, és pau, amor, llibertat, joia. Qui s'estableix en la Font Original i coneix la seva condició original, diu Eckhart, coneix la benaurança. Allò que som no té un abans ni un després, i no espera res, ja que no pot guanyar ni perdre res.⁶⁹⁹ Aquesta és la nostra veritable llar, el nostre origen, el Començament; la nostra naturalesa original i veritable, allò que som.

El paràgraf següent ens parla de l'aparició de la nostra experiència humana i amb ella la nostra identificació amb el cos-ment o «l'home exterior».

~ Quan vaig sortir (vaig fluir) totes les criatures parlaven de Déu. Si algú em preguntava: — Germà Eckhart, ¿quan vas marxar de casa? —Era encara allí fins fa tan sols un instant. Jo era jo mateix, em volia a mi mateix i em coneixia a mi mateix, per crear l'home (que sóc aquí sota). Per això sóc un no-nascut, i segons el meu caràcter de no-nascut, no puc morir. El que sóc a causa del meu naixement morirà i desapareixerà, perquè és donat al temps i es descompondrà amb el temps. Però amb el meu naixement també van néixer totes les criatures. Totes elles senten la necessitat d'ascendir des de la seva vida a la seva essència. ~

Desglossem el paràgraf en parts segons els blocs de significat i segons el sermó d'origen utilitzat per Grotowski. En el primer fragment Grotowski torna al sermó «No temeu els qui maten el cos», continuant la darrera citació:

~ Quan vaig sortir (vaig fluir) totes les criatures parlaven de Déu. Si algú em preguntava: — Germà Eckhart, ¿quan vas marxar de casa? —Era encara allí fins fa tan sols un instant. ~

Pero cuando salí de allí por emanación, todas las criaturas se pusieron a decir: «¡Dios!». Si me preguntaran: «¿Hermano Eckhart, cuándo salísteis de casa?» —«Estaba allí hace tan sólo un instante.»⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ «*Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 194.

⁷⁰⁰ «*Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt*», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p.

Aquest «sortir» o «fluir» o «emanació» és l'aparició de la nostra experiència humana, en la que hi ha les «criatures» i també el concepte de Déu. Tots ells objectes de la nostra experiència, que apareixen en nosaltres, espai obert i lliure de presència conscient. En realitat no «sortim» mai de la nostra llar de presència eterna, per això Eckhart diu «encara era allí fa tan sols un instant». Perquè realment mai no deixem de ser allò que som —infinit i etern, sempre en pau i silenci— tot i la presència de l'experiència humana, tot i la nostra identificació amb el contingut de l'experiència humana.

~ Jo era jo mateix, em volia a mi mateix i em coneixia a mi mateix, per crear l'home (que sóc aquí sota). Per això sóc un no-nascut, i segons el meu caràcter de no-nascut, no puc morir. El que sóc a causa del meu naixement morirà i desapareixerà, perquè és donat al temps i es descompondrà amb el temps. Però amb el meu naixement també van néixer totes les criatures. ~

Es por lo que ruego a Dios para que me libere de Dios; pues mi ser esencial está por encima de Dios, en la medida en que concebimos a Dios como el origen de las criaturas; en efecto, en esta Esencia de Dios donde Dios está por encima de la Esencia de la Trinidad aún dividida en sí, yo era yo mismo, me quería a mí mismo y me conocía a mí mismo, para hacer el hombre que soy aquí abajo. Y es por lo que soy mi propia causa, según mi esencia que es eterna, pero no según mi devenir que es temporal. Es por lo que soy no-nacido y según el modo de mi nacimiento eterno, no puedo morir nunca. Según mi modo de nacimiento eterno, yo he sido eternamente, soy ahora y continuaré eternamente. Lo que soy como criatura temporal morirá y se aniquilará, pues esto está adjudicado al tiempo y debe morir con el tiempo. Pero en mi eterno nacimiento nacieron todas las cosas; yo fui aquí la causa de mí mismo y de todas las cosas.⁷⁰¹

Si no ens identifiquem amb la nostra experiència —és a dir, no creiem que som el cos, la ment, els nostres pensaments, les nostres emocions, les nostres percepcions— ens mantindrem sent allò que som, indivís, u, etern. Alliberades de tots els objectes de l'experiència i per tant també de la idea de Déu, ens mantenim establertes en el nostre ésser essencial, sentint i sent l'essència divina que som. Coneixent-nos a nosaltres mateixes: allò que és anterior al concepte «Déu» i a tota la nostra experiència objectiva, que és etern i que es manifesta temporalment com la nostra experiència humana.

El meu «jo» veritable, allò que sóc, presència conscient anterior a l'experiència humana, és doncs no-nascut i per tant no pot morir. És eternament. Allò que semblo ser quan

⁷⁰¹ «Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 196.

m'identifico amb el contingut de l'experiència —«l'home exterior», temporal, impermanent— morirà. Però en el meu «naixement etern», és a dir, en el meu establiment en la meva naturalesa essencial, veritable i eterna, sóc la causa primera, l'origen i la substància de tot el contingut que apareix en la meva experiència humana. Per això tot el que trobo en la meva experiència, experiència de Déu, de l'altre, del meu cos-ment, del món, de l'univers, en realitat no és res més que el conèixer o ser conscient de la meva experiència. Tot el que conec de l'arbre és la meva percepció de l'arbre. Tot el que hi ha en la meva percepció de l'arbre és el fet de percebre. Tot el que hi ha en el percebre és el fet de ser conscient del percebre. Tot el que hi ha en el percebre és el fet de ser conscient o consciència, espai obert, il·limitat i sempre present de presència conscient. Tot el que hi ha en la nostra experiència és el nostre propi Ésser de presència conscient, il·limitat i sempre present, infinit i etern. Aquesta és l'evidència de la nostra experiència. Aquesta és la transformació que es produeix en la nostra manera de percebre, passant de l'aparent dualitat superposada per la ment a la dissolució d'aquesta il·lusió en la percepció directa, original, no-dual de la realitat. Establertes en la Divinitat, l'essència de Déu, alliberades de Déu, experienciem la no-dualitat original.

~ Totes elles senten la necessitat d'ascendir des de la seva vida a la seva essència. ~

*Todas las criaturas dirigen su camino hacia la más alta perfección. Todas experimentan la necesidad de elevarse de su vida a su esencia.*⁷⁰²

Quan la presència conscient, oblidant la seva naturalesa veritable, s'ha identificat amb el contingut de la seva experiència, s'ha limitat a ella mateixa i ha cregut així ser una «criatura», una «persona», limitada, finita i temporal. Aquesta identitat fragmentada, incompleta i finita, que estarà fonamentada inevitablement en les sensacions de manca i de por a desaparèixer, sentirà l'anhel profund i inevitable de retornar a allò que és essencialment, veritablement, allò infinit i etern. L'anhel de retornar a la plenitud, a la totalitat, a la Divinitat, la «necessitat d'ascendir o elevar-se des de la seva vida a la seva essència». La necessitat d'elevar-se del «no-jo» cap al «Jo». Aquestes paraules ens indiquen el camí espiritual vers la nostra naturalesa essencial i veritable; experiència que tots anhelem. Grotowski impulsat per aquest anhel sagrat, gravat en el més profund del seu Cor, va transitar el camí de retorn a l'Origen durant tota la seva vida. I la mestria exquisida en l'acció artística espiritual és el vehicle que va utilitzar l'investigador polonès per experienciar l'establiment en el nostre «jo» veritable.

⁷⁰² «Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 188.

En el darrer fragment Grotowski, a través de les paraules de Mestre Eckhart, ens descriu el retorn final des de la manifestació o experiència objectiva humana a allò que som; procés d'unió amb Déu, d'unitat amb la Deïtat.

~ Quan retorno, aquest traspàs és molt més noble que la meva sortida. ~

*Cuando vuelvo hacia Dios sin permanecer en él y me vuelvo a la Deidad, esta apertura es mucho más noble que mi salida. Solamente yo hago salir a todas las criaturas de su razón de ser, a fin de que en mí ellas sean unidad.*⁷⁰³

Quan retornem a la unitat de la Divinitat —aquest establiment que Eckhart descriu com un traspàs (*durchbruch*) des de la dualitat de l'experiència a la unitat de la Deïtat, un procés d'obertura travessant el món creat vers el seu origen, o en altres paraules, travessant les capes d'experiència, desaferrant-me d'elles, permetent que la ment se submergeixi en l'oceà de l'Ésser i irrompent en la Divinitat— tota la meva experiència objectiva i jo som u. Retornar a la Deïtat, de la que en realitat no hem sortit mai, és més noble que haver sortit d'ella. El meu retorn a la Divinitat és més noble, més elevat, que la meva identificació amb els objectes de la meva experiència, perquè en el retorn a la Deïtat retorno a la veritat del què sóc i en canvi en la meva identificació amb l'experiència em perdo en ella i oblidó qui sóc veritablement. En el traspàs, a través d'allò més íntim i pur en nosaltres, en la seva perfecta realització en la unitat divina, aquesta noblesa supera la dualitat irreal de l'experiència humana.

~ En el traspàs —allí— em trobo per damunt de totes les criatures, ni Déu, ni criatura; sinó que sóc el que era, el que he de continuar sent ara i per sempre més. ~

*Pero en la abertura, yo me despojo de mi propia voluntad, libre incluso de la Voluntad de Dios y de todas sus operaciones, incluso de Dios mismo; allí estoy por encima de todas las criaturas, ni Dios ni criatura; sino que yo soy lo que era, lo que seguiré siendo ahora y siempre.*⁷⁰⁴

En el viatge de retorn a la plenitud joiosa original no-dual —que implica un traspàs, una obertura, un travessar— em desferro i despullo absolutament de tot, deixant anar la creença

⁷⁰³ *Ibid.*, p. 189.

⁷⁰⁴ «*Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 197.

de ser una persona, deixant anar l'hàbit de sentir-me localitzada en el cos-ment. Aquesta és la via de retorn a través del que Eckhart anomena la «pobresa sublim», la pobresa més profunda; el desferrament absolut de tot el contingut de la nostra experiència. En el traspàs vers la unitat divina, en l'establiment en la nostra naturalesa essencial i veritable —allò que sóc eternament i que sempre seré— se'ns revela que tot és consciència. Allà no hi ha ni Déu ni criatures. No hi ha objectes. El «jo» personal i amb ell tot el contingut objectiu de la nostra experiència humana s'ha dissolt en la pau i la immensitat de l'oceà diví. Aquí, en aquesta llibertat suprema, sóc el que sempre he sigut, el que sóc i el que seré eternament.

~ Quan arribo allí, ningú no em pregunta d'on vinc ni on he estat.

Cuando yo llego al Fondo y al Lecho, al Riachuelo y a la Fuente de la Deidad, nadie me pregunta de dónde vengo, ni dónde he estado. Allí, nadie se ha percatado de mi ausencia, pues es allí donde «Dios» desaparece.⁷⁰⁵

Quan m'estableixo conscientment en l'espai infinit i etern de presència conscient visc l'experiència directa de la meva naturalesa veritable. En realitat mai no me n'he absentat, ni he deixat de ser el que sóc. Però havent-ho oblidat i creient que sóc alguna altra cosa, haurem de fer el «viatge» de retorn, des de la nostra identificació amb i localització en el cos-ment, a allò que som, atemporal i adimensional. Més que un retorn és en realitat un reconeixement experiencial d'allò que som. Un relaxament en la comprensió profunda de la naturalesa veritable de la realitat.

Havent deixat de sentir-nos localitzades en el cos-ment, el subjecte coneixedor que estava contret en ell s'expandeix en el fet o camp de conèixer i s'adona que tot amb el que entrem mai en contacte és el conèixer la nostra experiència. I nosaltres som aquest conèixer. En aquest reconeixement el subjecte coneixedor —«l'ocell que mira»— i l'objecte conegut —«l'ocell que picoteja»— es fusionen en el conèixer. La divisió mental conceptual de la nostra experiència, en subjecte-objecte, es dissol inevitablement en la presència conscient i experienciem la no-dualitat original. En aquesta comprensió profunda de la Veritat, viscuda i sentida, experiencio la naturalesa no-dual de la realitat —anterior a la conceptualització de la ment— que és de fet la realitat de la nostra experiència. Abans de la conceptualització dualista de la ment no hi ha objectes ni éssers. Allí Déu i tota criatura desapareixen. Per això no hi ha «ningú per preguntar-me d'on vinc».

⁷⁰⁵ «Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 189.

~Allí sóc el que era, no creixo ni disminueixo, ja que sóc, allí, una causa immòbil que fa moure totes les coses. ~

Entonces penetra en mí algo que debe elevarme por encima de todos los ángeles. En esta irrupción recibo una riqueza tan grande que Dios no puede serme suficiente con todo lo que El es como Dios, ni con todas sus operaciones divinas; pues en esta irrupción yo recibo esto: que Dios y yo somos uno. Allí yo soy lo que era, no crezco ni decrezco, pues yo soy una causa inmóvil, que hace mover a todas las cosas.⁷⁰⁶

En aquesta irrupció en l'espai de presència conscient, en la que el «jo» personal s'ha dissolt completament revelant-se la presència infinita de Déu, m'adono que l'ésser infinit de Déu i el meu ésser essencial són u. Sóc u en l'u. Jo, espai il·limitat de presència conscient, essència permanent i immutable, em mantinc eternament en repòs i en la meua expansió amorosa incloc el moviment de mi mateixa, que com si es tractés d'un somni, és percebut des de la perspectiva limitada i localitzada del subjecte del somni —el cos-ment—, romanent jo mateixa sempre en la pau eterna. En aquesta expansió la multiplicitat i diversitat aparent d'objectes i éssers revela la seva essència única i infinita. Aquí conclou el text de Grotowski. I així conclou Mestre Eckhart:

Que aquel que no comprenda este discurso no se preocupe demasiado. En realidad, mientras que el hombre no sea semejante a esta Verdad, no comprenderá este discurso. Pues es una verdad completamente desnuda que ha salido directamente del corazón de Dios.

¡Que podamos vivir de forma que la experimentemos eternamente, con la ayuda de Dios! Amén.⁷⁰⁷

~

Eckhart, mestre de vida espiritual, com també ho són Ramana i Grotowski, reclama «l'experiència directa de ser» com l'únic coneixement que condueix a la Divinitat.⁷⁰⁸ Un coneixement experiencial i directe de la Deïtat, defugint la mediació de l'Església. Atravessant que li causarà ser considerat heretge pels inquisidors.

⁷⁰⁶ «*Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*», dins Maestro ECKHART, *Obras escogidas*, p. 197.

⁷⁰⁷ *Ibidem*.

⁷⁰⁸ Cf. Maestro ECKHART, *El fruto de la nada y otros escritos*, p. 18.

Com ens diu la tradició, qui ha realitzat el seu ésser veritable i viu experienciant la pau impertorbable, la joia sense causa i l'amor i la plenitud incondicionals inherents a la nostra naturalesa essencial, ha aconseguit el propòsit de la vida i està alliberat eternament. Aquesta és la joia eterna de l'alliberació, la joia eterna de la no-dualitat.

La via vers la joiosa plenitud no-dual original de Grotowski ens ofereix un tast de l'infinit en la nostra experiència humana, en la que descobrim que la presència conscient viu en l'eternitat però dansa en el temps. Que puguem viure de manera que ho experienciem eternament.

Quatre dies després de la mort de Grotowski, Ludwik Flaszen declarava:

Da bambino, a Nienadówka, un paesino vicino a Rzeszów, aveva letto un libro sui saggi dell'India. In questo paese verranno disperse le sue ceneri, secondo le sue ultime volontà, sul Monte Arunachala, nei pressi della dimora del saggio Ramana Maharshi, a cui è rimasto fedele per tutta la vita.⁷⁰⁹

Finalment, a la muntanya sagrada d'Arunachala, considerada el centre espiritual del món, on reposa el Cor del sant Ramana Maharshi, des de 1999 també hi reposa el del seu fidel deixeble Jerzy Grotowski. Tal com va deixar establert en la seva darrera voluntat.

⁷⁰⁹ Ludwik FLASZEN, «Se ne è andato», in *Essere un uomo totale. Autori polachi su Grotowski. L'ultimo decennio*, p. 131-132.

La muntanya sagrada d'Arunachala, a Tiruvannamalai (Índia). (Autor desconegut)

EPÍLEG

En la nostra investigació partíem d'una primera hipòtesi —fonamentada en indicis sòlids— sobre l'existència d'una recerca alternativa de Jerzy Grotowski, al marge de la seva trajectòria pública en el teatre. L'assaig de Schechner publicat el 1997 la posava de manifest considerant-la una «cerca de l'essencial», que descrivia com una recerca espiritual. Tres mesos abans de morir, l'octubre de 1998, Grotowski respon l'escrit de Schechner amb una carta oberta, que es farà pública després de la seva mort. Atès l'empitjorament extremament ràpid del seu estat de salut, Grotowski no podrà entrar en un «diàleg profund i veritable» amb el teòric nord-americà, tal com hagués estat el seu desig. Tanmateix el mestre polonès amb la seva carta de resposta ens deixa per escrit un breu però crucial missatge, en el que manifesta la importància de l'assaig de Schechner per haver sigut l'únic entre tots els escrits existents sobre la seva activitat que intentava apropar-se a la seva «cerca de l'essencial». Una recerca, essencial, amb un objectiu espiritual, que fins aleshores havia estat totalment ignorada. La carta oberta de Grotowski ens confirma doncs l'existència d'aquesta recerca alternativa, «recerca essencial» espiritual, al marge de la seva trajectòria en el teatre, que no havia estat mai tractada i que hem descobert, definit i analitzat en profunditat en el nostre estudi.

També al principi de la tesi hem volgut partir de la corroboració de l'existència de la recerca essencial de Grotowski i del seu objectiu espiritual a través de les veus d'alguns dels col·laboradors més importants i propers de Grotowski i per part del mateix autor. Schechner indica que en la seva recerca essencial, Grotowski cerca l'experiència de la unitat o no-dualitat amb la nostra naturalesa divina, essencial i veritable. Procés experiencial que trobem indicat en el cor de totes les grans tradicions espirituals. Aquesta declaració de Schechner, que considerem fonamental, ha quedat totalment demostrada i analitzada a fons en el nostre estudi. Schechner s'està referint a la cerca d'una via d'accés i d'establiment en allò que som veritablement —el nostre ésser essencial o la nostra naturalesa veritable. Exploració que en les tradicions de saviesa és anomenada recerca espiritual o camí espiritual. La vivència de la no-dualitat que assenyala Schechner com a objectiu de la recerca essencial de Grotowski, implica una comprensió experiencial profunda sobre la naturalesa essencial de l'experiència, que ens permet identificar el caràcter profund i l'objectiu espiritual de la recerca essencial de Grotowski. Podent afirmar sens dubte que la recerca essencial de Grotowski és una via espiritual. Una recerca de la identitat essencial de l'ésser humà.

També en aquest sentit les declaracions de Brook han estat fonamentals. Brook afirmava ja el 1968 que el teatre de Grotowski era un teatre sant perquè tenia un objectiu sagrat, i el considerava un vehicle espiritual, comparable a la dansa o la música en certes ordes monàstiques. Més tard i de manera reiterada en diverses ocasions afirmarà literalment que la recerca de Grotowski és una «via espiritual», manifestant també que el treball de Grotowski, sent cada cop més essencial, era «l'evolució natural d'una gran tradició espiritual». Considerant el treball de Grotowski com la recuperació d'una tradició espiritual antiga en la que l'art és utilitzat com a vehicle espiritual.

En el seu treball Grotowski va tenir sempre dues línies, una pública i una altra personal. D'una banda, la seva trajectòria professional pública en el teatre que més tard s'ampliaria a un camp artístic performatiu més vast, i de l'altra la seva recerca personal sobre tècniques interiors espirituals —tècniques elaborades per les tradicions per poder accedir a la nostra naturalesa essencial. Sent aquesta darrera la seva recerca essencial —el centre del seu treball— lligada al seu viatge espiritual, que va portar a terme normalment sol, tot i que en certs períodes la va compartir curiosament amb algunes persones. La primera fa referència a la seva realització social, que Grotowski considera un aspecte banal, part del «joc social», mentre que la segona, la seva realització interior espiritual, lligada al seu desig més profund, és el que considera realment valuós en la seva vida. Al llarg de la seva trajectòria vital les dues línies es creuaran, confluiran i es distanciaran en diverses ocasions, sent però la recerca essencial —basada en la seva evolució personal espiritual— la seva recerca veritable i en la que se centrarà plenament a partir de 1969. Recerca que li permetrà arribar a una comprensió espiritual nodal profunda, que tanmateix impregnarà en tot moment, de manera més o menys visible segons les circumstàncies, el que es considera la seva trajectòria pública.

Les arrels de la recerca essencial de Grotowski les trobem en la vivència d'unes experiències fonamentals que tenen lloc durant els quatre anys que va viure a Nienadówka, dels set als onze anys. Unes experiències en les que retroba de manera espontània la plenitud original a través de la seva relació especial amb el món natural; transportant-lo a una profunditat no habitual en la seva experiència, en la que experiència de manera directa i espontània la plenitud joiosa de la seva naturalesa primordial i veritable, despullada de qualsevol limitació personal. En aquesta situació, el jove Grotowski experiència una connexió profunda amb la vida, i en aquesta unió se sent transportat a la plenitud de la Font Original és a dir, a la plenitud de la seva naturalesa original i veritable, en una experiència lluminosa i directa

percebuda en l'entorn natural. En aquesta vivència impactant, lluminosa i radiant que Grotowski sent com un tornar a néixer, es produeix una comprensió profunda, total, global, no racional, una explosió sense retorn que l'estableix de manera espontània en la plenitud del seu ésser. Retornar a aquesta experiència de plenitud joiosa es convertirà en un dels seus grans anhels. L'anhel primordial de retornar a aquesta plenitud original que tastarà fugaçment en diverses ocasions. Primers besllums de la unitat original, que Grotowski considerarà experiències directes de l'Origen, de la nostra condició original, de la Veritat. Experiències que segons Grotowski conformaran l'enfoc originari de la seva vida i de la seva recerca.

En aquest mateix període el llibre de Paul Brunton *L'Índia secreta* arriba a les mans del jove Grotowski. Pàgines reveladores que el jove polonès llegirà per primer cop a Nienadówka amb tan sols nou o deu anys, acompanyat dolçament per aquell exuberant renaixement a la vida. Grotowski descobrirà fascinat que el retorn a la font del què som, és a dir, a la plenitud original joiosa tastada breument en les seves experiències íntimes de l'Origen, és possible a través del camí espiritual indicat pel gran savi hindú Ramana Maharshi en les seves ensenyances. Grotowski queda enormement impactat per les paraules i figura de Ramana, de qui portarà sempre una imatge amb ell.

Completament fascinat pel pragmatisme i la claredat de l'apropament de Ramana, el jove Grotowski copia tots els capítols referents a l'ensenyança del savi hindú i els estudia a fons. Ràpidament comença a practicar seguint les instruccions espirituals de qui es converteix immediatament en el seu mestre, i que sempre ho serà, Ramana Maharshi. Sent aquest l'inici del seu viatge espiritual, vinculat amb el seu anhel profund de plenitud; camí que transitarà i aprofundirà durant tota la seva vida. Aquest serà l'inici de la seva recerca personal, de la seva recerca essencial espiritual; recerca de la plenitud original amb un objectiu sagrat: establir-se en la pau i la felicitat de la seva naturalesa essencial i veritable. Un temps més tard escriurà unes notes sobre la seva iniciació amb Ramana i sobre com practicar el camí interior espiritual indicat en les seves ensenyances. Així doncs, la descoberta del savi del Mont Arunachala es converteix en la seva iniciació a la vida espiritual.

Es tracta d'un camí espiritual pràctic de retorn vers la font del què som; vers el nostre ésser veritable, essencial i irreductible, que ens permet sentir i ser allò que som veritablement i experimentar la pau impertorbable, la joia sense causa i l'amor i la plenitud incondicionals inherents a la nostra naturalesa original. Viatge essencial des del «jo» il·lusori o ego al nostre

«jo» real i etern de presència conscient, en el que experienciem la plenitud inherent a la nostra naturalesa veritable de presència conscient no-dual, impersonal, oberta, transparent, divina, eterna i infinita. Un procés, integral i inclusiu, d'unió amb el «jo» veritable, que amorosament inclourà també en aquesta unitat tota la nostra experiència humana.

Aquest submergiment profund de Grotowski en l'ensenyança advàitica no-dual de Ramana Maharshi a una edat tan primerenca, totalment entregat al camí indicat pel gran mestre hindú de l'Advaita Vedanta, li permetrà fer-se seva l'ensenyança i que aquesta impregni profundament la seva manera de pensar, de sentir, de percebre la vida, per posteriorment infundar-la amb les seves qualitats i habilitats particulars i comunicar-la d'una manera totalment nova i única. Així, la comprensió advàitica no-dual serà el fonament de la seva trajectòria i amararà completament tota la seva recerca. Coherentment amb la seva fidelitat al seu mestre Ramana Maharshi, la darrera voluntat de Grotowski serà que les seves cendres es portin a Arunachala, on es trobaven també les del seu mestre.

Havent identificat la línia de recerca essencial de Jerzy Grotowski podrem veure'n les seves traces i desenvolupament al llarg de tota la seva trajectòria. Durant el període teatral podem observar com el llenguatge de Grotowski està totalment infundat amb nombroses al·lusions al seu camí espiritual. Grotowski declararà insistentment no haver cercat mai el teatre sinó haver estat sempre interessat en portar a terme «alguna altra cosa», fent referència a la seva recerca essencial espiritual. Afirmacions que ens haurien de fer qüestionar la visió general de la crítica teatral sobre la figura de Grotowski, considerat encara a dia d'avui com un director teatral.

La motivació d'un Grotowski adolescent per entrar en el món teatral és «treballar en la vida interior de l'ésser humà, en un sentit espiritual», per treballar al mateix temps en la seva pròpia vida espiritual. L'objectiu de Grotowski és continuar la seva recerca essencial, iniciada als nou anys, basada en l'ensenyança advàitica no-dual de Ramana Maharshi, en el terreny lliure i creatiu de la investigació pràctica actoral. La «vida interior espiritual» a la que es refereix el mestre polonès no té res a veure amb l'àmbit dels processos psicològics, que giren entorn d'un «jo» psicològic o «ego», entitat totalment il·lusòria. La diferència és important i crucial. El camp espiritual —que és el seu camp d'investigació— fa referència a sentir i ser conscientment la nostra veritable identitat, i el segon en canvi fa referència al camp del contingut mental de la nostra experiència humana, amb el que habitualment ens identifiquem

creient erròniament que som l'entitat personal imaginària. Aquesta confusió entre un camp i l'altre ha estat un dels errors greus que s'ha comès en bona part de la bibliografia sobre Grotowski ja que s'ha situat la seva recerca en una esfera totalment errònia i ha impedit la comprensió acurada de la veritable dimensió profunda espiritual de la seva recerca, que justament és el que considerem el seu veritable llegat.

El fet de submergir-nos en el període teatral i paral·lelament també en l'estudi profund de l'ensenyança de l'Advaita Vedanta, ens ha permès il·luminar la profunditat dels processos explorats per Grotowski en el teatre. Sempre tenint en compte que el teatre va ser únicament un vehicle per a la seva recerca essencial espiritual. Els lligams profunds entre l'ensenyança advàitica de Ramana Maharshi i la recerca essencial de Grotowski existiran durant tota la seva trajectòria. En el període teatral veiem el vincle directe i explícit entre la «via negativa» de l'Advaita i l'aplicació d'aquesta per part de Grotowski al treball de l'actor i a la seva visió del teatre i conceptualització del «Teatre Pobre», en un procés de reducció d'ambdós a la seva essència. Via pràctica que Grotowski anomena justament amb el mateix nom, «via negativa», basada en el procés de «despullament» de l'actor vers allò més essencial en ell. Procés anàleg a la via advàitica, on la «via negativa» és el primer estadi del viatge de retorn essencial proposat per Ramana Maharshi, en el que deixem anar les capes d'experiència que ens cobreixen per ser revelats essencialment.

En el període teatral hem descobert nombroses traces de la recerca essencial de l'investigador polonès, no tant en la seva activitat pública i en les declaracions en les que fa referència al seu treball públic com a director, sinó en la privacitat dels assaigs i en les seves exposicions sobre el treball de l'actor. I és en aquesta línia d'exploració, lligada a seva recerca personal, en la que ens hem centrat. Es tracta de la línia de recerca essencial espiritual que durant aquest període és manté com un treball privat però que es manifesta clarament en les seves declaracions.

L'objectiu final de la via advàitica explorada en el context teatral és assolir aquell cim, on alliberat de tots els condicionaments i resistències, despullat dels seus límits i destí, l'ésser essencial es revela en la seva obertura incondicional en una experiència d'unitat o no-dualitat, a través d'un cos-ment totalment transparent a la seva font i entregat plenament al món. Aquest és en definitiva l'acte total que Grotowski cerca per part de l'actor. Pràctica espiritual artística que esdevé el viatge essencial advàitic per descobrir i establir-nos en allò que som

realment i, transcendent allò que creiem ser convencionalment, experimentar la veritat sobre nosaltres mateixos en un estat d'entrega i completa obertura i exposició.

Grotowski, com en la via advàitica no-dual, cerca la dissolució de la sensació «jo i altre», és a dir, la dissolució de la sensació de separació en el cos i en els sentits. Experiència que ens proporciona un breu tast de no-dualitat en les nostres vides. Experiència de no-dualitat anhelada per Grotowski, transmesa en l'ensenyança de l'Advaita Vedanta, en la que experienciem que tot amb el que entrem en contacte és en realitat l'experiència de conèixer o ser conscient i que en realitat nosaltres som aquesta presència sense límits que coneix o és conscient: espai obert, il·limitat, infinit, etern. Comprensió no-dual que a causa de la seva aparent complexitat —ja que és un model cognitiu ignorat en el paradigma materialista en el que es fonamenta la nostra societat—, hem presentat al llarg de tot el nostre estudi des de punts de vista diversos, per tal de familiaritzar-nos gradualment amb aquesta perspectiva.

En el seu amor pel món i per l'altre, per «l'aventura compartida», Grotowski necessita sempre que la corroboració de la veritat revelada en el camí interior es produeixi de manera tangible, en la vida, en el cos, en les accions i especialment en la relació interhumana. Una relació d'entrega a l'altre, plena i incondicional, en la que cal ser capaç de buidar-se completament d'un mateix per permetre que jo i l'altre esdevinguem un sol ésser. Així el viatge interior de desvelament no podrà ser àrid o sec, haurà d'estar impregnat per l'amor; que és en realitat la nostra pròpia naturalesa que es revela en el nostre desferrament del contingut de la nostra experiència. Aquest serà un gran repte per l'investigador polonès.

L'objectiu del seu treball privat amb l'actor és aconseguir experimentar el desvelament essencial, deixant caure totes les màscares i façanes, en una trobada desarmada i autèntica amb l'altre. Es tracta d'aquella anhelada fusió d'un ésser humà amb un altre ésser humà. Aquells instants sagrats on ens perdem en l'altre i sentim la nostra veritable naturalesa; una relació d'entrega total on tota dualitat desapareix. I així comencen a obrir-se noves possibilitats per a Grotowski. La possibilitat d'una transformació profunda en ell; d'un renaixement.

En el camí advàitic integral explorat per Grotowski —via espiritual inclusiva totalment entrelaçada amb la nostra experiència en el món— estan presents al mateix temps els dos pols imprescindibles per a l'investigador polonès: l'aspecte vedàntic de retorn a la Font

Original que en el període teatral Grotowski explora a través del desvelament essencial de l'actor, i l'aspecte tântric de fusió amb l'experiència, que explora a través de l'entrega incondicional en la trobada desarmada i sincera amb l'altre. Dos aspectes d'una mateixa realitat totalment interrelacionats i retroalimentats, completament abraçats. Dos aspectes del mateix procés. La via del coneixement i la via de l'amor, la profunditat i l'entrega, dos apropaments interrelacionats i inseparables, que com diu el mestre Ramana només podrem transitar si no els separem un de l'altre. Veritablement, un no pot ser sense l'altre. En la via advàitica plena o integral explorada per Grotowski l'obertura a l'ésser essencial és al mateix temps l'obertura al món. La via integral comprèn els dos aspectes, la veritat i la vida. El primer pas és l'establiment en la presència conscient, la via vers Déu, i un cop establertes en l'espai infinit de presència conscient, permetem l'obertura plena i amorosa a l'experiència, sent aquesta la via en Déu. Dos aspectes imprescindibles que fan complet el camí espiritual i que Grotowski explorarà incansablement al llarg de tota la seva trajectòria.

Grotowski afirma que en aquest desvelament sincer de l'ésser humà, allò que som essencialment es revela com un flux d'impulsos, un corrent de vida en un cos obert i transparent. Comença a apreciar en això l'alliberament de la dualitat. És el que anomena «organicitat». En el procés interior de retorn a la Font, la ment i el cos es dissolen en la font de consciència pura i permeten alliberar el flux orgànic de vida. En la nostra obertura vers el món, amorosa i acollidora, el corrent d'impulsos vius ara brolla sense obstacles, lliurement, orgànicament, des de la font de presència conscient i viva, a través del cos-ment —que ara és un canal obert i viu— vers l'altre i el món. En el context teatral, és l'espai protegit dels assaigs on es podia tenir un tast d'aquesta vida joiosa, plena i lliure —tan anhelada per Grotowski— on el que se cercava no eren tècniques actorals sinó «la sinceritat i la revelació».

Aquest camí de retorn vers la pròpia font o essència, via advàitica d'establiment en el nostre Ésser, es pot portar a terme a través de dos portals, la via de la ment o la via del cos. En la via de la ment ens submergim en el fet de ser conscient, i en la via del cos ens submergim en la sensació de vida. El cos-ment humà és l'únic vehicle a través del qual podem realitzar l'Ésser. En les seves primeres exploracions, Grotowski indicarà portar l'atenció a la sensació de vida en el cos, submergint-se més i més profund a través de l'experiència en el cos fins que finalment l'atenció, no podent continuar enrere, deixarà de ser atenció i es dissoldrà en la seva font de consciència pura. Caldrà aleshores entregar-se i dissoldre's en el sentir, en el flux de vida. En una entrega completa d'un mateix, sense cap vestigi d'individualitat.

Anant profund en la sensació, aquesta s'expandeix, perd els seus límits, ens submergim en el sentir, i aquell que sent i la sensació es dissolen en el sentir. El sentir s'expandeix, la ment es fa transparent, se submergeix en la seva font de consciència pura, i la presència conscient, l'ésser despul·lat que som essencialment, es revela i brilla en la nostra experiència. Segons Grotowski es tracta d'un treball «lligat completament als orígens de la vida». Un procés creatiu que evidencia la seva arrel no-dual. Que el mestre polonès descriu com una entrega plena; una veritable unitat amb Déu. Una «pregària a través del cos». Quan tot allò que ens envolta es refereix a aquesta quietud essencial, aleshores és santificat, esdevé sagrat. Tota forma d'art cerca la seva culminació en el sagrat. L'actor sant és aquell que fa referència a la seva pròpia naturalesa essencial. El seu art culmina en el sagrat. La sublimació de l'art teatral proposat per Grotowski es revelarà en «l'actor sant».

Aquest treball portat a terme en l'extrema privacitat entre Grotowski i l'actor, durant el període teatral, li permet en certa manera començar a viure el procés advàitic d'alliberament de les limitacions personals i l'entrega plena a Déu en ell mateix. Instants «miraculosos» en els que el jove investigador se sent revelat en la seva forma original i experiència una gran llibertat. En realitat el que està experienciant és un tast de la seva naturalesa veritable. Però es tractarà tan sols de tasts breus i fugaçs. Aquesta serà una experiència clau que li mostrarà la necessitat de viure ell mateix el procés espiritual que indica als seus actors. Experiència que es revela com una possibilitat per retrobar una manera de viure en la plenitud i llibertat anhelades.

La precisió serà un element fonamental i constant en tota la recerca de Grotowski. Es tracta d'una vigilància relaxada i contínua que emergeix de manera natural quan desapareixen les capes limitants autoimposades per la ment. Grotowski parla d'un rigor i d'un respecte pels detalls que van més enllà de l'aspecte tècnic. Un refinament de la percepció en el que aquesta esdevé cristal·lina, serena i absolutament precisa, sent aquesta l'essència de tota pràctica espiritual. Grotowski es refereix a una precisió i impecabilitat perdurables i comparables a l'atenció exquisida i amorosa en una pregària. L'essència de la pregària és reposar en l'Ésser que som. El mestre polonès remarcarà que la veritable mestria no es fonamenta en un interès propi sinó en una entrega absoluta al diví. Una impecabilitat a la «faç de la divinitat».

La impecabilitat en l'art utilitzat com a vehicle espiritual, és a dir, com a vehicle per a la unitat amb la divinitat o consciència il·limitada, no pertany doncs a la necessitat de reconeixement de l'ego sinó que prové d'una completa entrega d'un mateix. Parlem d'una impecabilitat que no es mesura per un resultat estètic o competitiu, sinó que prové d'un coneixement que supera la tècnica, d'una precisió serena, d'una finor amorosa, profunda, honesta, humil. Aquesta entrega absoluta a la profunditat infinita en nosaltres fa que totes les nostres capacitats esdevinguin recollides en l'ara. Tota la nostra atenció és concentrada en la nostra experiència actual, sense cap mena de resistència en nosaltres. D'aquesta manera les limitacions habituals de la nostra atenció es dissolen en el camp il·limitat de presència conscient, amorosa, transparent i vigilant, emergint sense constriccions i brillant en una precisió i impecabilitat impol·lutes i exquisides. Així, la veritable mestria segons Grotowski no requerirà tan sols un domini tècnic sinó que provindrà inevitablement del nostre establiment en el Cor de la presència conscient, infinita i eterna que som. Mestria imprescindible per tal que l'art pugui servir de vehicle vers la pau innata de l'Ésser que som, en les exploracions del mestre polonès. I com més profund anem en la nostra indagació o pràctica espiritual, més profundament aquesta conformarà el vehicle artístic. I així la nostra mestria creixerà en la nostra maduració espiritual.

És també durant el període teatral i sobretot al final d'aquest quan es produeixen fets crucials a nivell personal motivats pel seu procés interior. Grotowski sent fortament la necessitat de superar certs murs. Aflora en ell l'anhel essencial de ser despulat i alliberat de les sensacions de separació i de limitació que l'ofeguen, per permetre que el que és essencialment brilli sense restriccions en una experiència de plenitud. Aquest esdevé el seu objectiu, el centre de la seva vida: ser allò que és veritablement. Missatge primordial en l'ensenyança de Ramana Maharshi. Aquesta alliberació és també l'objectiu de tota pràctica espiritual. Necessita imperiosament fer el viatge que proposa Ramana. Fins ara enfocava l'ensenyança de manera més intel·lectual guiant els altres en el seu procés, però ara aflora la necessitat urgent de viure en ell mateix el procés que està indicant. El que demana a l'actor és el que ara s'està demanant també a ell mateix.

El seu somni és submergir-se en la vida veritable on tot és portat pel flux d'una organicitat primordial. Aquest és el seu gran anhel, la vida sense constriccions, l'estat primigeni, la llibertat primordial. Aquesta alliberació de la sensació de separació és el que desitja més intensament. Especialment l'alliberació de la desesperant sensació de separació amb l'altre.

Sent que ha d'abandonar les comoditats, que d'altra banda l'esclavitzen, i enfrontar-se amb les seves pors. Sent que s'ha de submergir plenament en la seva pràctica espiritual. I per aquesta raó s'embarca en uns viatges en solitari a l'Índia. Per trobar l'essència. Per estar amb algú i tenir aquesta essència, declara. Aquesta és la cosa essencial en la vida, confessa. El que vol és poder confrontar la vida totalment desvelat. Desvelat fins el seu ésser nu. I trobar l'altre en un contacte directe amb ell. I aquesta manera de trobar-se és per a ell allò més preciós. Experiència profunda i transformadora que tasta en els seus pelegrinatges a la terra del seu mestre Ramana i que tindrà unes conseqüències decisives en la vida de l'investigador polonès.

Tot aquest procés provocarà en ell una lluita entre abandonar l'èxit i l'estabilitat que ha aconseguit en el món teatral, però que en realitat sent com un pes enorme damunt seu, o posar-se en camí vers el que més desitja, el camí vers l'essencial. Tot i la por al desconegut, a «l'abisme» que s'obre davant seu, sap que el teatre és ja un capítol tancat en la seva vida. I és aleshores quan finalment pren la desició de centrar-se en el seu viatge espiritual. Amb una clara necessitat interior de superació de les limitacions més pesants i arrelades en ell, que l'ofeguen. Les limitacions dels hàbits del «jo» personal, que li estant impeding experienciar el desvelament essencial en la trobada sincera i autèntica amb l'altre, i la connexió plena amb la vida veritable que tant anhela. Sent que ja no pot respirar. En aquesta «vida veritable» que desitja per sobre de tot —possibilitat que ha descobert en les ensenyances de Ramana i que ha començat a tastar en els seus viatges a l'Índia—, no submergits en la mentida i l'engany que segons Grotowski tenyeixen habitualment la nostra quotidianitat, emergeix en ell la necessitat fonamental de ser la seva identitat més profunda i veritable, i de trobar-se amb l'altre des d'aquesta veritat. Finalment l'experiència essencial viscuda en els seus pelegrinatges es manifestarà plenament en ell, tant en un canvi de rumb de la seva investigació com en un canvi radical del seu aspecte exterior. Una transformació profunda reflex de l'evolució en la seva recerca espiritual personal. Tal com declara, comença una nova vida.

Retornat de la gran aventura dels seus pelegrinatges a l'Índia i no deixant-se afectar per allò que serà considerat «el pecat original als ulls del món», el deixeble de Ramana abandona el teatre per centrar-se plenament en la seva recerca espiritual, en el que considera un pas més en el seu camí vers la plenitud. Es tracta de la plenitud que anhela des de la primera lectura de les paraules profundes i reveladores de Ramana. És justament la fidelitat a la seva cerca personal, al seu mestre i al seu propi camí —allò que és veritablement important en la vida—

el que el fa cercar un camp més vast en el que tingui cabuda la recerca d'allò essencial i veritable. Un terreny on sigui possible una veritable comunió. L'anomena terreny parateatral, simplement per indicar que es troba un pas més enllà de les limitacions del camp del teatre. Terreny d'experiència humana profunda en el que se cerca la «plenitud humana» i que ja no té res a veure amb la professió teatral.

Durant el període parateatral la seva recerca essencial es concreta en el que Grotowski anomena «la via del coneixement». Es tracta d'una via d'exploració, seguint la instrucció espiritual de Ramana, que és la continuació directa de la recerca essencial espiritual que Grotowski ha aprofundit i desenvolupat intensament en els seus pelegrinatges a l'Índia, en la que se cerca el coneixement del nostre ésser veritable. Una recerca sobre la possibilitat de descobrir la nostra naturalesa essencial —«allò més veritable i directe»— i de desvelar-nos i revelar-nos a través de la relació desarmada i autèntica amb l'altre, redescobrint la percepció directa original no-dual del món, en una «comunió sagrada» en la que sentim l'ésser compartit amb tots i tot. Recerca essencial que es comença a explorar en una investigació compartida amb un nucli molt reduït de col·laboradors als boscos de Brzezinka a partir de 1970, sota la direcció de Grotowski. Recerca privada, en un complet isolament, embolcats per la quietud del bosc polonès, al marge de les activitats públiques del Teatre Laboratori en les que Grotowski ja no està implicat i que continuen els membres de la companyia. Un espai sagrat que segons Grotowski ens permet viure junts una experiència important que prové d'una necessitat molt profunda i que ens condueix al «substrat més sagrat existent en l'ésser humà».

Es tracta d'una manera de viure, al límit de la sinceritat, totalment desvelats, descoberts, desarmats, com en «l'amor veritable que ens abraça tots sencers fins a la pèrdua del “jo” enfront de l'altre». Una manera de viure sent allò que som i en comunió amb l'altre i el món. Una comunió no-dual, sagrada i viva, en la que ens trobem completament dissolts en una plenitud joiosa. Una plenitud que es desplega en una doble direcció: vers el nostre ésser deixant-nos habitar en l'espaiositat conscient i il·limitada que som, i en el fluir amorós d'aquesta presència conscient vers el món, en la comunió fraternal amb l'altre i el món, que en realitat no és «altre» sinó «germà», amb qui compartim l'Ésser essencial que som. Una altra manera de viure, en una experiència de dissolució de la sensació de separació. Una vida veritable, en contacte amb la veritat, una vida en la no-dualitat original, en la unitat primordial, en la plenitud joiosa original, experiència que Grotowski anomenarà «Dia Sant».

En aquest coneixement veritable del món, que implica una inevitable comunió amb la nostra experiència, és a dir, una experiència no mediada per la divisió subjecte-objecte, el seguidor polonès de la via advàitica de Ramana ens parlarà del redescobriment de la percepció directa o no-dual del món. Una experiència de dissolució en un renaixement en la Unitat, una realitat radiant transcendent que abraça la totalitat.

Com ens diu l'ensenyança no-dual de l'Advaita Vedanta el pensament sembla dividir l'experiència en subjecte-objecte. La ment sembla dividir el que és —la contínua unitat del que és a cada instant, la veritat o realitat— en parts separades. La divisió inicial que sembla fer és la divisió en un subjecte separat i un objecte separat. Sembla dividir l'experiència en una entitat localitzada que percep i un món distant que és percebut. Abans d'aquesta conceptualització cada aparença és u amb allò que l'experiència. Aquesta és la veritat anterior a la dualitat imposada per la ment, que cerca experimentar Grotowski. La realitat és simplement un immens silenci, un buit vibrant, que la nostra ment conceptualitza com a milions de sorolls.

Grotowski classificarà aquesta fase de la recerca com «una aventura individual de l'ésser humà». D'aquest període de treball «intrèpid» i intens que tindrà una durada d'uns tres anys apareixerà l'experiència parateatral inicial, que Grotowski anomena *Holiday* ('Dia Sant'), i que es començarà a obrir el 1973 —en grups molt petits— amb el nom oficial *Special Project*. Experiència que donarà lloc a totes les activitats parateatral posteriors, que en canvi se centraran en l'experiència de grup i s'obriran a molts més participants, i que es començaran a fer públiques a partir de 1975, majoritàriament conduïdes pels membres del Teatre Laboratori. Línia de treball pública en la que Grotowski ja no està involucrat i que es coneix com a Parateatre. Treball públic atorgat erròniament a Grotowski quan ell en canvi està centrat en la seva recerca essencial, la «via del coneixement», que es manté privada, i que és el nostre objecte d'estudi.

Tot i uns primers besllums, breus i fugaços, de l'anhelada no-dualitat o unitat en la «comunió sagrada» amb l'altre i el món, a mida que evoluciona la recerca, l'investigador polonès de la via advàitica no-dual de Ramana s'adona que els patrons condicionats de la ment retornen ràpidament i tornen a cobrir la nuesa tocada fugaçment en l'esplendor del que reconeix com una relació autèntica, sagrada, però de la que no pot evitar-ne la seva impermanència. Aquests instants els viurà com a veritables «miracles». Així, el «Dia Sant» —en el que Grotowski

somiava una comunió gairebé sagrada amb una fraternitat de germans— tocat tan sols fugaçment, no arribarà a la seva realització plena.

Grotowski declara obertament que la recerca duta a terme durant el període del Teatre de les Fonts, entre 1976 i 1982, és la continuació directa de la seva recerca essencial espiritual i no és en canvi —contràriament a com s'ha presentat fins ara atès el desconeixement de la seva recerca essencial— la continuació de la seva trajectòria professional pública en el teatre i el parateatre. La recerca essencial espiritual iniciada als nou anys amb la lectura i estudi de l'ensenyança del savi Ramana Maharshi, que Grotowski porta a terme de manera privada fins el 1969 i que comença a compartir amb un nucli molt reduït de persones entre 1970 i 1975 durant el període parateatral, a partir de 1976 troba el terreny i les circumstàncies propícies per fer-se pública desenvolupant-se a partir d'ara com la seva línia de recerca oficial. La recerca essencial i la trajectòria pública, que durant el teatre i el parateatre havien estat dues línies de treball clarament separades, confluiran durant aquest període. La recerca essencial, el seu treball personal i privat, esdevindrà el seu treball públic durant el període del Teatre de les Fonts.

El mestre polonès manifestarà en diverses ocasions que l'objectiu del Teatre de les Fonts és «retrobar l'experiència de l'Origen», a la qual s'accedeix de manera directa a través de la via advàitica de retorn a la nostra condició original indicada per Ramana Maharshi. La necessitat de viure l'experiència plena de l'Origen o Font, de sentir i ser la nostra condició original —missatge etern en l'ensenyança de Ramana— marca clarament aquesta fase de la recerca. El deixeble de Ramana sap que per descobrir la realitat del món cal primer descobrir la realitat del què som. Grotowski s'adona que la recerca s'ha de dirigir vers un mateix, vers la Font en un mateix. La comunió sagrada amb l'altre explorada a principis dels setanta ara passa a ser la comunió sagrada amb un mateix. Si fins ara havia sigut trobar Déu a través de la comunió amb l'altre ara serà trobar Déu en un mateix, en el silenci profund de la Font Origen, en el Cor de la presència conscient que som. Retorn a la innata perfecció, pau i serenitat de la Font, que transcendeix totes les dualitats.

La nostra condició original, primordial, la nostra naturalesa divina, infinita i eterna, ha quedat coberta, velada i enfosquida per la nostra identificació amb les capes d'experiència que apareixen en nosaltres —pensaments, sensacions, emocions, percepcions— i d'aquesta manera hem deixat de sentir el què som originalment, essencialment, veritablement. I per

tant el retorn a la nostra condició original implicarà la vivència d'allò —sempre present i conscient— que és anterior a la conceptualització mental dual habitual, sentit i viscut en tots els camps de la nostra experiència. Solament establertes en la nostra naturalesa veritable de consciència no-dual, anterior a l'aparició de la ment conceptual dual, podrem experimentar l'essència no-dual de la realitat. Tal com l'ull és, veu.

En el refinament de la seva recerca, durant aquest període Grotowski se centra en l'exploració de tècniques tradicionals espirituals que possibiliten l'accés a la nostra naturalesa veritable en l'experiència d'unió amb la Font Divinitat. L'investigador polonès les anomena tècniques de la conjunció i també tècniques iòguiques, originàries, de les fonts. Tècniques espirituals sobre les que ha portat una exploració sistemàtica des de la descoberta de la via advàitica de Ramana. Aquest és el seu camp de treball personal, pràctic i directe. Es tracta de tècniques que abracen els dos aspectes fonamentals de la via advàitica integral —l'aspecte vedàntic de retorn a la Font no-dual i l'aspecte tântric d'obertura i entrega plena a la vida i el món— amb la finalitat d'experienciar la no-dualitat original. En aquesta fase Grotowski explorarà principalment l'aspecte tântric de la via advàitica com a via de retorn a l'experiència de l'Origen Font.

Es tractarà de tècniques espirituals actives, que inclouen el cos i el món. Accions que ens permeten experienciar la unitat amb el flux vivent que brota de la Font, en una percepció no-dual del món. L'objectiu és experienciar la nostra essència o aspecte diví en la nostra fusió i dissolució en el cor de l'experiència humana. En la dissolució temporal del concepte «jo» —el «jo» personal, separat de la totalitat, que ens havíem autoimposat mentalment— ens experienciem com una «obertura», un espai obert, a través del qual la vida flueix lliurement. En l'entrega tântrica, plena i incondicional, al corrent de vida manifestat en la nostra experiència humana, immersos en el flux diví, segons la tradició tântrica shivaïta, som despullats de la identitat personal individual. Subjecte i objecte aparents esdevenen u en la plenitud original joiosa, sentint que tot allò o tot ésser amb el que em trobo és solament Déu, o la presència de Déu, o en altres paraules, espai de consciència, vibrant i viu.

El perill, reconegut per Grotowski posteriorment, és que el predomini de l'aspecte vital en aquesta fase de l'exploració pot bloquejar en la dimensió horitzontal. Dificultat que l'investigador polonès expressarà com a quedar-se limitat en el pla horitzontal i no emprendre el vol per sobre d'aquest. És a dir, el perill que indica Grotowski es refereix a

quedar-se atrapat en la intensitat de la dimensió horitzontal del temps, perduts en la nostra experiència humana i no fer el següent pas, enrere i a dins, en l'eix vertical de la profunditat del nostre Ésser —aspecte vedàntic de la via advàitica— i permetre aparèixer el flux de l'experiència com una modulació de l'espai il·limitat de presència conscient que som. Superariem aleshores el bloqueig indicat per Grotowski, deixant d'estar perduts en el flux d'experienciar per sentir l'expansió infinita del nostre ésser vibrant com el flux d'experiència, passant de l'experienciar al ser. Submergint-nos en l'expansió de l'eix vertical, de la profunditat de l'Ésser, que abraça la totalitat, en la que se'ns obre la possibilitat d'experienciar un tast d'eternitat.

Amb l'entrega tântrica al corrent de vida a través de les tècniques tradicionals explorades per Grotowski es dissol o relaxa el «jo» personal o ego, i en aquesta dissolució ens establím en la nostra naturalesa essencial de presència conscient. Però Grotowski observa que aquest establiment es perd molt fàcilment. S'aconsegueixen tan sols tastos breus i fugaços de la no-dualitat original, continuant però atrapats en les limitacions del «jo» personal, és a dir, en les limitacions del pla horitzontal. L'experiència de l'Origen no serà permanent fins que el nostre establiment en la Font no sigui deliberat i conscient.

En l'aprofundiment gradual vers l'experiència de la nostra condició original i en el refinament de la recerca seguint la via advàitica no-dual del seu mestre Ramana, Grotowski se centrarà posteriorment en l'exploració de l'aspecte vedàntic del procés de retorn a la Font a través de la dissociació clàssica vedàntica del «testimoni-vida», descobrint que l'aspecte tântric serà en realitat una conseqüència d'aquest. Investigació que es desenvoluparà plenament en la fase final de la recerca essencial, en la que s'utilitzarà el cant com a vehicle per a l'establiment en la nostra condició original.

Amb la dissociació vedàntica del «testimoni-vida», en la via advàitica de retorn al nostre origen, Grotowski ens està indicant el fet que a part del «jo» que creiem ser habitualment —el «jo» exterior, separat, personal o ego— hi ha també el «jo» interior, la presència conscient testimoniant. Aquest és el primer pas en l'ensenyança advàitica, en el que s'estableix la identitat d'allò que som essencialment, espai de presència conscient, distingint-la del contingut de la nostra experiència humana —pensaments, sensacions, emocions, percepcions, accions i relacions que apareixen en nosaltres—, allò del que som conscients i que per tant no som, però amb el que normalment vivim identificats. En aquesta dissociació,

que és part del procés *neti-neti* en la via negativa advàitica, ens desenganxem de la nostra experiència humana —pensaments, sensacions, emocions i percepcions—, amb la que habitualment estem mesclats i identificats, i ens establim en l'espai obert de presència conscient, el «testimoni», permetent que el moviment de la vida aparegui lliurement en nosaltres, sense cap tipus d'identificació per part nostra, però al mateix temps en la nostra plena obertura, entrega, receptivitat, acolliment, amorositat, adaptabilitat i disponibilitat a l'experiència.

Es tractarà de dirigir-nos i submergir-nos en allò que som veritablement, allò anterior a l'experiència i que és al mateix temps el cor de l'experiència, el seu origen, la font de la qual emergeix, independent i inafectat per ella, inherentment en pau i incondicionalment en plenitud; que és en realitat allò que coneix o és conscient de l'experiència, allò en el que apareix l'experiència i allò del que està feta l'experiència. No es tracta d'un moviment de transcendència sinó d'un moviment de profunditat en un mateix, un itinerari vertical, com dirà el mestre polonès, que no ens talla de la vida objectiva en el món. En aquest procés vertical, profund, espiritual, ens establim —amb el suport del cant i de les accions entorn del cant— en una mirada calmada, oberta, viva i alliberada de tots els condicionaments, alliberada de la creença de ser un «jo» personal, que simplement il·lumina o fa cognoscible la nostra experiència, silenciosament, és a dir, en un desinterès amorós, sense comentari, opinió, judici... En aquest viatge de retorn ens anem establint en l'espai de presència conscient, sentint que som l'oceà infinit de consciència, obertura incondicional en la que inevitablement l'expansió del flux d'experiència es dissoldrà incessantment en la unitat del conèixer o consciència que som. En aquesta quietud ininterrompuda tastarem l'eternitat i la infinitud que subjau tota la nostra experiència i que es troba al mateix temps en el seu cor.

L'apropament vedàntic és fonamental en la comprensió de la recerca essencial advàitica de Grotowski, pas que implica el passatge de la visió materialista de la vida com un suposat món material extern ple d'objectes, a la nostra experiència real d'aquesta vida. Sent aquesta una vibració de l'espai obert de presència conscient que som, que pren la forma aparent del flux de pensaments, idees, records, imatges, sensacions, emocions, sentiments i percepcions; el que anomenem «la nostra vida». És a dir que no hi ha un món exterior material amb una existència independent de nosaltres sinó que tot el que coneixem del suposat món és tan sols la nostra percepció d'allò que anomenem «món». I aquesta percepció apareix en nosaltres i està feta de nosaltres, espai obert i il·limitat de presència conscient.

Amb aquest reconeixement es produeix un canvi radical de perspectiva: passem de la nostra identitat com a persona o cos-ment, a la nostra identitat real com a espai de presència conscient i passem de creure que hi ha un món material —paradigma reduccionista materialista— a adonar-nos que el cos-ment i el món són objectes mentals que apareixen en nosaltres, per finalment adonar-nos que tot el que trobem en ells és en realitat espai obert de consciència.

Per arribar a la veritable plenitud, un cop establertes en l'espai obert, subtil i lluminós de la nostra Font, el Cor de la consciència pura no-dual, la Divinitat, en un acte inclusiu amorós o tântric, haurem d'abraçar la manifestació —que és l'aparença de la realitat que som, percebuda i filtrada a través del nostre cos-ment en la forma que anomenem «món»— amb una entrega plena i incondicional al flux de vida que prové de la Font i que es manifesta com a cos-ment-món en tota la seva esplendor i organicitat. Aquest abraçar ple i incondicional, sense deixar de ser l'espai obert i lluminós de consciència pura, sense deixar de sentir l'espai de presència conscient que som i sense retornar a l'hàbit de sentir-nos localitzades i concretes en el cos-ment, permet que la llum de la consciència que som banyi la nostra experiència humana i la realitat infinita brilli en el món manifestat, i que les qualitats de pau, amor, felicitat, joia i llibertat inherents a l'espai infinit i etern del Cor de consciència que som, impregnin amorosament la nostra experiència objectiva.

La via advàitica integral de Grotowski és el viatge des del contingut de la nostra experiència —al que habitualment i culturalment estem totalment aferrats— a la profunditat silenciosa que la subjau i la impregna completament, n'és el seu fons i el seu cor, permanent i immutable, immanent i transcendent. Un acte de desafiament en el que estem totalment desaferrats i alliberats del contingut de la nostra experiència objectiva i humana. Desaferrats fins i tot de les nostres idees —fins i tot de les idees més íntimes, fins i tot de la idea de Déu—, dels prejudicis, dels pensaments. Desaferrats radicalment de tot, com ens indicarà Mestre Eckhart, arribant a una «pobresa» absoluta que ens obrirà plenament el Cor. Desidentificats per tant també de la creença de ser el cos-ment. Un establiment en i com la presència conscient testimoniant, en una inclusió serena i joiosa de l'experiència humana en l'expansió amorosa de la presència conscient que som. Viatge profund en el que descobrim que som ésser infinit vestit per l'experiència humana i que tot el que trobem en la nostra

experiència humana és en realitat l'ésser que som, infinit i etern. És a dir que «veiem Déu com la vida que flameja en tota la creació». Experiència de la no-dualitat original.

Aquesta plenitud, serena i joiosa al mateix temps, totalitat única i indivisible que és la naturalesa no-dual de la realitat, com ens diu Grotowski, la trobem expressada en diferents tradicions espirituals com el «moviment que és un repòs». Però és especialment en la tradició del Cristianisme gnòstic primitiu on Grotowski trobarà en aquesta expressió una clara referència a l'experiència directa de la no-dualitat original —expressada de manera bella i misteriosa— que com hem dit, és l'ensenyança essencial que es troba en el cor de totes les grans tradicions espirituals. Es tracta concretament de l'evangeli de Tomàs, text fonamental estudiat en profunditat per Grotowski, en el que se'ns transmet un coneixement experiencial i directe del diví. Coneixement de Déu a través del coneixement profund d'un mateix, en la comprensió que la nostra naturalesa veritable i la presència divina són idèntiques. Evangeli cristià primitiu en el que Jesús afirma que el signe del Pare en nosaltres —signe del nostre Origen— «és el moviment i al mateix temps el repòs».

El nostre establiment en la pau i el repòs de la nostra naturalesa veritable, divina, eterna i infinita, s'expressarà en un moviment, que tot i ser vibrant, viu, ple d'energia i plenament dinàmic, apareixent en la consciència transparent que som, revelarà el repòs i la serenitat de la seva essència. Expansió amorosa que abraça el moviment de la vida en la unitat de la plenitud joiosa original. Una plenitud que inclou al mateix temps el repòs i el moviment, la presència conscient que som i la nostra experiència humana, el testimoni i la vida.

En la nostra obertura incondicional i amorosa, el moviment de la vida ve a nosaltres, s'expandeix en nosaltres i es dissol en nosaltres, espai de presència conscient, obert, il·limitat. Reconeixem que tota experiència apareix en nosaltres, espai de consciència, i que tot el que hi ha en l'experiència és en realitat el fet de ser conscient d'ella. Ens adonem que no podem separar l'experiència de la presència que n'és conscient. No hi ha distinció, no hi ha separació. Ens adonem que consciència i experiència són el mateix; el moviment és al mateix temps un repòs. Una sola experiència, única i indivisible, tal com ens indica el mestre advàitíc polonès en el seu darrer manifest. Aquesta és la nostra experiència directa de la naturalesa eterna de la realitat, sense la conceptualització de la ment: tot és consciència. Consciència i la seva activitat. Aquesta és l'experiència de la no-dualitat original. La unitat de la realitat.

D'aquesta manera, en comunió amb la nostra naturalesa veritable i en la intimitat amorosa de l'experiència, el flux d'experiència apareix en nosaltres com una modulació o vibració de l'espai il·limitat de presència conscient que som. Passem d'estar perduts en el flux d'experiència —que és el nostre estat habitual— a sentir l'expansió infinita del nostre ésser vibrant com el flux d'experiència; passant de l'experiència al ser; submergint-nos en l'expansió de l'eix vertical de la profunditat de l'Ésser, que abraça amorosament la totalitat, en la que experienciem, com dèiem, un tast de la nostra eternitat. Tot el que hi ha és aquesta presència lluminosa i transparent prenent la forma de la totalitat de l'experiència a cada instant i al mateix temps sempre romanent ella mateixa.

Com més aprofundim en l'espai de presència —que és infinit— més transparent serà l'experiència. I més transparent vol dir més transparent a les qualitats inherents a l'espai de presència, sent aquestes: obertura, pau, llibertat, amor, veritat, delicadesa, vida, joia, felicitat, silenci... Com més establertes i entregades estiguem en l'espai obert de presència conscient, centrades en l'espaiositat il·limitada que som, més les qualitats inherents a la plenitud del nostre ésser impregnaran, infiltraran, saturaran, delicadament, suaument i gradualment la nostra manera de sentir el cos, de pensar, de percebre el món, d'actuar i de relacionar-nos. Sentirem el moviment de la nostra experiència humana com una coloració o vibració suau, quasi transparent de l'espai obert, acollidor i amorós de presència conscient que som. L'experiència revela aleshores la seva essència divina, infinita i eterna. Només aquell que s'ha alliberat de l'ego brilla eternament com l'ésser essencial de presència conscient. Aleshores tot esdevé lleuger, tot és espai de presència conscient, obert, infinit. Tot és evident, tot es revela tal com realment és, infinit. Tot brilla amb l'esplendor divina.

I només en el nostre establiment en la presència conscient podrem accedir al coneixement de Déu, o el que és el mateix, experienciem la presència de Déu en nosaltres, i percebrem l'essència infinita del món a través de la percepció directa, no-dual o espiritual.

Aquesta és la vida veritable anhelada per Grotowski; establerts en la pau, la llibertat, l'amor, el silenci i la felicitat inherents a la nostra condició veritable i oberts amorosament a la vida, en l'experiència de la plenitud joiosa original.

A partir de les explicacions de Grotowski, podem dir que en el viatge vertical —passatge del vital al subtil— és a dir, el viatge des de la nostra experiència humana —el nivell groller,

vital— vers la profunditat i l'expansió de la nostra Font Original de presència conscient, la nostra naturalesa essencial —el nivell subtil, lleuger, lluminós—, es produeix una transformació de la percepció. Com admet Grotowski, no es tracta realment d'una transformació d'energia sinó d'una transformació en la nostra manera de percebre. Certament, parlem d'una transformació en la manera d'experienciar la realitat.

I en aquest viatge vers el Cor de la presència conscient, infinita i eterna, arribem a la comprensió experiencial de la vida en la no-dualitat. Vivim l'experiència directa que tot el que hi ha en la nostra experiència és consciència. Consciència i la seva activitat, o també podríem dir modulació o vibració, amorosa, percebuda des de la perspectiva localitzada del nostre cos-ment. La dualitat és simplement un hàbit, un condicionament, una interpretació de la realitat, però no és la nostra veritable experiència. Si les portes de la nostra percepció, això és el cos-ment, fossin purificades, és a dir, alliberades de la creença i la sensació de ser un «jo» personal, alliberades de la tirania de l'ego, i els nostres sentits fossin netejats de l'hàbit dualista, veuríem tot tal com és, infinit. En la joia pura i eterna de veure una sola vida en totes les coses.

Aquesta és la transformació de la nostra percepció en el procés espiritual de la «verticalitat», la transformació de la percepció dual a la percepció directa, original, espiritual —emprant els termes de Grotowski. De la percepció dual, identificats amb les limitacions del cos-ment i creient que som una persona, entitat separada o ego —nivell dens, groller i pesant— a la percepció no-dual, establerts en l'espai transparent de presència conscient, sentint i sent l'espai il·limitat de presència conscient que som i que també la nostra experiència és —nivell subtil, lleuger, lluminós. Passem de la matèria a la consciència. De la densitat a la lluminositat, com diu Grotowski. Quan aquell que veu, està alliberat de les limitacions que els pensaments i les emocions superposen en ell, es revela com el veritable i únic ull de la sempre present i il·limitada presència conscient. Aquesta és l'experiència de la naturalesa no-dual de la realitat, és a dir, de la realitat no-dual de la nostra experiència. Experiència de la no-dualitat original. Tot és esperit, tot és consciència. Tot és el rostre de Déu.

Aquest va ser l'aspecte clau per Grotowski, arribar a la conjunció, ioga o unitat dels dos aspectes de la nostra realitat única, el diví i l'humà, el nostre ésser essencial i la nostra experiència humana. En aquesta unitat estem establertes en el repòs del nostre ésser veritable i al mateix temps estem plenament entregades sense resistències al gran corrent joiós de vida.

Aquesta és la joiosa conjunció advàitica o no-dual de la llum de la Font divina —l'aspecte vedàntic de l'establiment en l'Ésser o via interior— i de l'amor incondicional —l'aspecte tântric de l'entrega plena o via exterior. El moviment que és al mateix temps un repòs. Plenitud. Aquesta conjunció joiosa fa que aquesta via sigui totalment inclusiva i completa; ja que inclou tots els camps de la nostra experiència. La veritat i l'amor. El repòs i el moviment. La presència conscient i l'experiència. Amb la realització que l'experiència i la presència que experiència són inseparables. Són una única experiència. Experiència de la unitat primordial.

Comprensió essencial que ens proporciona la via advàitica integral de Grotowski. Un viatge vers l'establiment en la nostra naturalesa essencial que al mateix temps permet que l'expansió il·limitada del l'espai de consciència que som inclogui amorosament el flux orgànic de l'experiència humana o el moviment de la vida, que aleshores es viu en la totalitat i indivisibilitat de l'Ésser infinit de presència conscient que som. Seguint a Blake, aleshores tot apareix tal com és, infinit. Una via integral —ja que comprèn el nostre establiment en la nostra naturalesa veritable i tota la nostra experiència humana— que esdevé o es desplega en una vida espiritual; actualització bellíssima i original de l'apropament advàitic de Ramana.

El cant, tècnica espiritual originària, utilitzat per al procés vertical espiritual en la comprensió no-dual, esdevé un instrument o suport per a l'experiència joiosa de la nostra naturalesa original i veritable, eterna i infinita. És el que anomenem cant no-dual; el cant com a vehicle per a l'experiència de la plenitud joiosa original, per a l'experiència de la no-dualitat original, per a l'experiència de la unitat de la realitat.

La recerca essencial espiritual de Grotowski, via advàitica integral, arriba així a la seva culminació, emmarcada en el terreny de l'Art com a vehicle. En aquesta fase hem de tornar a distingir entre la recerca essencial de Grotowski en el terreny de l'art com a vehicle i el treball públic del Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards que s'ha atribuït erròniament a Grotowski.

L'Art com a vehicle de Grotowski és la recuperació d'una tradició espiritual antiga —anàloga a certes tradicions monàstiques— en la que el cant no-dual s'utilitza com a suport per a la recerca interior vers Déu, és a dir, com a vehicle per a l'establiment en la nostra naturalesa essencial i veritable; que possibilitarà al mateix temps l'accés a la percepció no-dual, a un altre nivell de percepció, que transcendeix la divisió dual de la ment.

L'art utilitzat com a vehicle espiritual, absolutament fonamental en l'ésser humà des de temps immemorials, és una experiència que té la capacitat de dissoldre —a nivell racional— la relació subjecte-objecte superposada per la nostra ment conceptual; de dissoldre —a nivell dels sentits— l'aparent distinció entre nosaltres i els objectes o l'altre, i de dissoldre —a nivell corporal— la sensació de separació que sentim en el cos. Experiència plena que té la capacitat d'interrompre la línia horitzontal del temps, retornant la ment de la seva invenció del temps i l'espai, i que ens submergeix en la dimensió vertical del nostre ésser. Experiència que ens allibera dels conceptes de temps, de separació i de dualitat, i ens estableix en aquell lloc en nosaltres que és inherentment en pau i u amb tot. On tastem l'eternitat...

El propòsit de l'acció no-dual no és la creació d'una obra, sinó portar-nos al reconeixement en nosaltres d'allò que som veritablement, a l'experiència de l'Origen, a l'experiència del nostre ésser essencial. De totes les instruccions i guies espirituals podríem dir que la més efectiva és l'art entès com a vehicle espiritual. És un dels mitjans més poderosos per precipitar l'experiència plena de la nostra naturalesa veritable, d'allò que som realment i d'allò que l'univers és realment; experiència de la unitat de la realitat o de la no-dualitat. Recuperant el seu propòsit original, l'art esdevé un vehicle per a l'experiència de la no-dualitat, l'experiència de la naturalesa veritable de la realitat.

En l'Art com a vehicle per a l'experiència de la plenitud no-dual original de Grotowski, «el punt de referència no és l'espectador sinó l'itinerari en la verticalitat», és a dir, el retorn vers la unitat amb Déu. La gran diferència entre l'art tal com el coneixem normalment i l'art com a vehicle espiritual per a l'establiment en la presència conscient no-dual, és que en l'art dual habitual es funciona des del «jo» personal i en l'art com a vehicle es funciona des de l'espai de presència conscient. Aquest és el gran llegat de Jerzy Grotowski, mestre advàtic secret.

La recerca essencial espiritual de Grotowski és un viatge sagrat que ens porta a l'experiència expansiva de la no-dualitat original. Tota la seva recerca té un sol objectiu, establir-se en la nostra naturalesa veritable de presència conscient, en una entrega radical i absoluta, rebent la seva llibertat innata, reposant en la pau de la nostra naturalesa no dividida, en l'experiència suprema i joiosa de la plenitud original no-dual. Una via d'alliberament de la dualitat i retorn a la unitat, a la pau inexpressable de la plenitud joiosa no-dual original. Aquest és la via directa que ens assenyalen els grans mestres de la no-dualitat, actitud que inevitablement desafia el

sistema. Una manera de viure en completa unitat amb allò que som. I totes les fases de la seva trajectòria són un reflex de l'evolució del seu apropament pragmàtic vers aquest sol objectiu.

La via de retorn al nostre origen no-dual de Jerzy Grotowski ens ofereix un tast de l'eternitat que som, en la nostra experiència humana.

BIBLIOGRAFIA

1 FONTS PRIMÀRIES

1.1 JERZY GROTOWSKI

1.1.1 ARTICLES I CONFERÈNCIES

- GROTOWSKI, Jerzy, «Il testamento artistico di K.S. Stanislavskij» (1954), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 25-32.
- , «Il Palloncino Rosso» (1955), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 33-36.
- , «In tono entusiastico» (1955), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 37-41.
- , «Il teatro che sogniamo» (1955), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 42-46.
- , «La scuola della sincerità» (1955), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 47-48.
- , «La concretezza dell'ispirazione» (1955), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 49-55.

- , «Quali cambiamenti ho osservato nella vita culturale dell'Unione Sovietica» (1956), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 56-60.
- , «Tra Iran e Cina» (1956), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 61-69.
- , «Discorso di Jerzy Grotowski alla II Seduta Plenaria del Comitato Centrale Provvisorio dell'Unione della Gioventù Socialista» (1957), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 70-76.
- , «Dalla discussione al plenum del Comitato Regionale del Partito Operaio Unificato Polacco dedicato alle questioni dei giovani» (1957), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 77-80.
- , «La sinistra universitaria» (1957), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 81-86.
- , «Civiltà e libertà - non c'è altro socialismo» (1957), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 87-91.
- , «Di cos'altro mi occupo?» (1957), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 92-93.
- , «La lezione di Avignone» (1957), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 94-98.

- , «Dal programma de *Gli dei della pioggia*» (1958), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 99-102.
- , «Le ambizioni creative del teatro» (1958), dins *Grotowski. 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 106-109.
- , «Leszek Herdegen. Attore publicista» (1958), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 114-117.
- , «Impressioni dalla Svizzera» (1958), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 118-121.
- , «I cocchi di mamma» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 122-126.
- , «Il mimo e il mondo» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 127-130.
- , «Impressioni a margine del lavoro su *Zio Vanja*» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 131-134.
- , «Il teatro e l'uomo cosmico» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 134-139.
- , «Corrispondenza dal tempio di Ahura Mazda» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb

- col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 140-144.
- , «A proposito del teatro del futuro» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 144-148.
- , «Morte i reincarnazione del teatro» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 149-152.
- , «Indignazione teatrale» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 153-155.
- , «Che cos'è il teatro?» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 156-159.
- , «Signor Redattore!» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 160-161.
- , «Bene o male» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 162-168.
- , «Ancora sulla questione del cabaret» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 169-170.
- , «Invocazione per lo spettacolo “Orfeo”» (1959), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski e Ludwik Flaszen. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, *La casa Usher*, Florència, 2007 (1^a ed. italiana: 2001), p. 29.

- , «Polemica sulla verità» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 175-177.
- , «Alfa=Omega=mondo» (1960), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 178-179.
- , «Alfa-Omega» (1960), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski e Ludwik Flaszen. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, La casa Usher, Florència, 2007 (1^a ed. italiana: 2001), p. 31.
- , «La prossima stagione delle 13 File» (1960), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 182-184.
- , «Il dialogo con lo spettatore (tra il “gioco” e l’attitudine di fronte alla realtà)» (1960), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 185-191.
- , «Giochiamo a Śiva» (1960), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski e Ludwik Flaszen. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, La casa Usher, Florència, 2007 (1^a ed. italiana: 2001), p. 32.
- , «Farsa-Misterium (tesi). Materiali teorici di lavoro per uso strettamente interno» (1960), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski e Ludwik Flaszen. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, La casa Usher, Florència, 2007 (1^a ed. italiana: 2001), p. 34-40.
- , «A proposito di *Faust*» (1960), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 196-197.

- , «Senza Krygier?» (1960), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 208-209.
- , «Contributo al *Sondaggio sulla critica*» (1962), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 213-214.
- , «La possibilità del teatro» (1962), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 215-244.
- , «La possibilità del teatro. Materiali di lavoro del Teatro delle 13 File» (1962), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski e Ludwik Flaszen. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, La casa Usher, Florència, 2007 (1^a ed. italiana: 2001), p. 41-66.
- , «iii. Querido Kim. 26 cartas de Jerzy Grotowski a Eugenio Barba» (1963-1969), dins Eugenio BARBA, *La tierra de cenizas y diamantes. Mi aprendizaje en Polonia. Seguido de 26 cartas de Jerzy Grotowski a Eugenio Barba*, Octaedro, Barcelona, 2000 (1^a ed. italiana: 1998), p. 141-205.
- , «L'attore denudato» (1965), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2015 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 17-24.
- , «Hacia un teatro pobre» (1965), dins *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1^a ed. anglesa: 1968), p. 9-20.
- , «Contributo al sondaggio *Quale ritratto?*» (1965), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2015 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 35-36.
- , «El discurso de Skara» (1966), dins *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1^a ed. anglesa: 1968), p. 185-199.
- , «Contributo al sondaggio *In cerca di una prospettiva*» (1966), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de

- Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2015 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 56-62.
- , «No era totalmente élb» (1967), dins *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1ª ed. anglesa: 1968), p. 78-87.
- , «Exploración metódica» (1967), dins *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1ª ed. anglesa: 1968), p. 88-93.
- , «Introduzione ad *Allenamento dell'attore (1959-1962)*» (1968), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2015 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 121-122.
- , «El entrenamiento del actor» (1959-1962), dins *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1ª ed. anglesa: 1968), p. 94-138.
- , «Declaración de principios» (1967), dins *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1ª ed. anglesa: 1968), p. 213-222.
- , «Teatro e rituale» (París, 18 d'octubre de 1968), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, La casa Usher, Florència, 2007 (1ª ed. italiana: 2001), p. 108-124.
- , «La voce» (maig 1969), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, Florència: La casa Usher, 2007 (1ª ed. italiana: 2001), p. 125-147.
- , «Esercizi» (maig 1969), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, La casa Usher, Florència, 2007 (1ª ed. italiana: 2001), p. 148-163.
- , «Discurs de comiat als alumnes» (1969), dins *Dossier Grotowski*, coordinat per Anna Caixach, [trad. Anna Caixach], *Estudis Escènics*, núm. 36, Diputació de Barcelona i Institut del Teatre, (hivern 2009), p. 42-63.
- , «Testo allegato al programma di sala de *Il Principe costante*, New York 1969» (1969), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2015 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 228-230.

- , «Resposta a Stanislavski» (novembre 1969), dins *Dossier Grotowski*, coordinat per Anna Caixach, [trad. Anna Caixach], *Estudis Escènics*, núm. 36, Diputació de Barcelona i Institut del Teatre, (hivern 2009), p. 64-78.
- , «Resposta a Stanislavski» (novembre 1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 77-100.
- , «“Tutti gli scrittori sembrano minacciati a eccezione dei grandi...” Grotowski», (1969), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2015 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 245-248.
- , «Sobre la gènesi d'*Apocalypsis*» (1969-1970), dins *Dossier Grotowski*, coordinat per Anna Caixach, [trad. Anna Caixach], *Estudis Escènics*, núm. 36, Diputació de Barcelona i Institut del Teatre, (hivern 2009), p. 79-94.
- , «Proposta di collaborazione» (1970), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 21-22.
- , «El que fou» (Colòmbia, 1970), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 101-121.
- , «Holiday: [Święto] — El dia que és sant» (1970-1972), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 123-142.
- , «Holiday: The Day that is Holy» (Nova York, 13 desembre 1970), «Such as One Is Whole» (Nova York, 12 desembre 1970), «I See You, I react to You» (Wrocław, 23 octubre 1971), «This Holiday Will Become Possible» (França, 11 octubre 1972), [Trad. Boleslaw Taborski], *The Drama Review*, Vol. 17, Núm. 2 T58 (juny 1973), p. 113-135. (Reedició abreujada a *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 213-223).
- , «Jour Saint» (1970), dins *«Jour Saint» et autres textes*, Gallimard, París, 1974, p. 3-24.
- , «Tel qu'on est, tout entier» (1970), dins *«Jour Saint» et autres textes*, Gallimard, París, 1974, p. 25-42.
- , «Come sarebbe possibile vivere» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario

- Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 49-57.
- , «Meeting with Grotowski» (al 3er International Student Festival a Wrocław, 23 octubre 1971), *Le Theatre en Pologne/The Theatre in Poland*, 7 (1972), p. 8-10.
- , «Vi vedo, reagisco alla vostra presenza» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 58-71.
- , «Intervento all'incontro *Osterwa dopo venticinque anni*» (1971), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 72-74.
- , «Questo giorno santo diventerà possibile» (1972), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 75-78.
- , «...Et le "Jour Saint" deviendra possible» (1972), dins *«Jour Saint» et autres textes*, Gallimard, París, 1974, p. 73-80.
- , «Vicino al teatro» (1972), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 79-103.
- , «L'artista nella società contemporanea» (1974), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 104-108.
- , «Istituto Laboratorio: Programma 1975-1976» (1974), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 109-112.
- , «La Montagna project: The Mountain of Flame» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 130-134.

- , «Il mondo dovrebbe essere luogo di verità» (1976), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 139-144.
- , «L'azione è letterale» (1978), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 145-155.
- , «Action is literal» (Nova York, 19 abril 1978), [extractes de la conferència publicada originalment a *Dialog* el 1979], dins Jennifer KUMIEGA, *The Theatre of Grotowski*, Methuen, Londres, 1985, p. 224-228.
- , «The art of the beginner» (Varsòvia, 4 juny 1978), *International Theatre Information*, (París, primavera-estiu 1978), p. 7-11.
- , «Wandering towards Theatre of Sources», (Varsòvia, 5 juny 1978), a cura de Jennifer Kumiega, *Dialectics and Humanism*, n. 2 (Varsòvia, 1980), p. 11-23.
- , «Wandering towards a theatre of sources» (Varsòvia, 5 juny 1978), [extracte] dins Jennifer KUMIEGA, *The Theatre of Grotowski*, Methuen, Londres, 1985, p. 228-230.
- , «Sulle tracce del Teatro delle Fonti» (1978), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 159-174.
- , «El bar planetari és un lloc molt interessant» (Nova York, 1978), dins *Gra a gra. Viure i veure l'acte performatiu*, a cura de Col·lectiu GRA, [trad. Anna Caixach], (2010), p. 21-23.
- , «Praticare il Romanticismo» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 175-188.
- , «A talk about theatre for youth in schools» (octubre 1979), [extracte] dins Jennifer KUMIEGA, *The Theatre of Grotowski*, Methuen, Londres, 1985, p. 235-237.
- , «Lezione sul teatro per gli studenti delle scuole superiori» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 191-200.

- , «Ipotesi di lavoro. Il Teatro Laboratorio vent'anni dopo» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 201-211.
- , «¿Qué significa la palabra “teatro”?», *Almagesto*, Buenos Aires, 1992.
- , «Leggi pragmatiche» (1980), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 231-234.
- , «Pragmatic Laws», dins Eugenio BARBA, Nicola SAVARESE, *The Secret Art of the Performer: A Dictionary of Theatre Anthropology*, publicat per al *Centre for Performance Research*, Routledge, Londres, Nova York, 1991, p. 236-237.
- , «Teatre de les Fonts» [extractes de diferents conferències sobre *El Teatre de les Fonts* durant 1979, 1980, 1981 i 1982], dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 143-174.
- , «Tecnique originarie dell'attore» (Roma, 1982), transcripció parcial del seminari a cura de Luisa Tinti, Istituto di Storia del Teatro, Università di Roma «La Sapienza», 1982. (Pendent de publicació)
- , «El director como espectador de profesión» (1984), *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 47-55.
- , «Oriente/Occidente» (1984), *Máscara*, Núm. 11-12 (1993), p. 62-68.
- , «Tu es le fils de quelqu'un» (Florència, 15 juliol 1985), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 175-193.
- , «Le performer et le teacher of performer» (1987), *Art Press*, núm. 114 (maig 1987), p. 41-42.
- , «Il Performer» (1987), *Teatro e Storia*, núm. 1 (abril 1988), p. 164-169.
- , «Il Performer» (1987), Workcenter of Jerzy Grotowski, Centro per la Sperimentazione e la Ricerca Teatrale, Pontedera, 1988, p. 17-22.
- , «Performer» (1987), Workcenter of Jerzy Grotowski, Centro per la Sperimentazione e la Ricerca Teatrale, Pontedera, 1988, p. 36-41.
- , «Le Performer» (1987), Workcenter of Jerzy Grotowski, Centro per la Sperimentazione e la Ricerca Teatrale, Pontedera, 1988, p. 53-57.
- , «El Performer» (1987), *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 76-79.

- , «Performer» (1987), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 195-201.
- , «Around Theatre: The Orient – The Occident», *Asian Theatre Journal*, Vol. 6, núm. 1 (primavera 1989).
- , «El montaje en el trabajo del director» (1989), *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 56-61.
- , «De la companyia teatral a l'Art com a Vehicle» (1989, 1990), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 203-231.
- , «El Príncipe Constante de Ryszard Cieslak» (París, 9 desembre 1990), *Máscara*, núm. 16 (1994), p. 7-11.
- , «Discorso del Dottore Honoris Causa Jerzy Grotowski» (1991), dins *Essere un uomo totale. Autori polacchi su Grotowski. L'ultimo decennio*, a cura de J. Degler i G. Ziólkowski, Titivillus, Corazzano (Pisa), 2005, p. 45-54.
- , «Discorso in occasione del conferimento della laurea honoris causa» (1991), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Florència, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 100-108.
- , «Preface» (1993), dins Thomas RICHARDS, *At work with Grotowski on physical actions*, Routledge, Londres, 1995.
- , «Messaggio registrato per gli studenti e i docenti della Scuola d'Arte Drammatica di Cracovia» (1996), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Florència, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 147-151.
- , «Antropologia teatrale» (1997), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Florència, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 152-157.
- , «Programmi dei corsi al Collège de France di Parigi (1997-1998)», *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 435-441.
- , «Untitled Text by Jerzy Grotowski, signed in Pontedera, Italy, July 4, 1998», *TDR: The Drama Review*, vol. 43, núm. 2, T 162 (estiu 1999), p. 11-12.

- , «Nota per gli amici» (1998), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 441-442.
- , «Nota per gli amici» (1998), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Florència, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 161-162.
- , «Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards and Action», text informatiu del *Workcenter*, *TDR: The Drama Review*, vol. 43, núm. 2, T 162 (estiu 1999), p. 13-14.

1.1.2 ENTREVISTES

- AHRNE, Marianne, «De la pel·lícula *Il Teatr Laboratorio di Jerzy Grotowski*», (Pontedera, 1992), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 233-246.
- BARBA, Eugenio, «El nuevo testamento del teatro» (1964), dins Jerzy GROTOWSKI, *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1^a ed. anglesa: 1968), p. 21-48.
- BABLET, Denis, «La técnica del actor» (1967), dins Jerzy GROTOWSKI, *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1^a ed. anglesa: 1968), p. 174-184.
- BAJDOR, Jerzy, «Non è uno studio per “star”» (1966), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2015 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 37-39.
- BONARSKI, Andrzej, «Conversation with Grotowski» (1975), [extractes de l'entrevista originalment publicada a *Kultura*], dins Jennifer KUMIEGA, *The Theatre of Grotowski*, Methuen, Londres, 1985, p. 217-223.
- , «Conversazione con Grotowski» (1975), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 113-129.
- BROOK, Peter, «A Kind of Volcano. An interview with Jerzy Grotowski» (París, 8, 9 i 10 febrer 1991), dins *Gurdjieff. Essays and reflections on the man and his teaching*, texts compilats per Bruno de Panafieu, versió anglesa editada per Jacob Needleman i

- George Baker, Continuum, Nova York, 2000 (1ª ed. francesa el 1992 amb el títol *Georges Ivanovitch Gurdjieff*), p. 87-106.
- BUDZYŃSKI, Janusz, «Il Teatro Laboratorio delle “13 File”. Jerzy Grotowski sull’arte dell’attore» (1966), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2015 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 51-55.
- BURZYŃSKI, Tadeusz, «Le ricerche del Teatro Laboratorio» (1976), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 135-138.
- , «Jerzy Grotowski on the Theatre of Sources» (1979), *Le Theatre en Pologne / The Theatre in Poland*, 11 (1979), p. 24.
- CEBALLOS, Edgar, «Únicamente la calidad salvará al teatro de grupo» (1989), *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 128-131.
- CROYDEN, Margaret, «I said yes to the past» (23 gener 1969), dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 81-85.
- CHILA, Wanda, «Tra il grottesco e il serio...» (1960), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Florència, 2014 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 180-181.
- CZARMINSKI, Boguslaw, «Laboratorium w teatrze» (1967), *Tygodnik Kulturalny*, núm. 17 (515) (1967), p. 1-6.
- FALKOWSKI, Jerzy, «Conversazione sul teatro con Jerzy Grotowski» (1958), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 110-113.
- , «Gli Avi come modello di “teatro moderno”» (1961), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1ª ed. polonesa: 2012), p. 210-212.
- , «Il teatro – l’ora dell’inquietudine» (1964), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració

- de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 245-249.
- FUMAROLI, Marc, «Ordre extern, intimitat interna» (1969), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 65-75.
- GAUDY, René i Michel BATAILLON, «Grotowski e l'estetica teatrale» (1967), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2015 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 70-75.
- GLANTZ, Margo, «Apéndice. Entrevista a Jerzy Grotowski» (1968), dins Jerzy GROTOWSKI, *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1^a ed. anglesa: 1968), p. 223-233.
- KATTAN, Naim, «El teatro es un encuentro» (1967), dins Jerzy GROTOWSKI, *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1^a ed. anglesa: 1968), p. 49-54.
- NALEPA, Rena, «Ricerche a Opole» (1961), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 205-207.
- OSIŃSKI, Zbigniew, «Dopo gli incontri Teatrali di Kalisz» (1967), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume II. Il teatro povero (1965-1969)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Lucca, 2015 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 88-92.
- QUADRI, Franco, «Uno sguardo dal Workcenter» (1994), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume IV. L'arte come veicolo (1984-1998)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, *La casa Usher*, Florència, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 133-139.
- RAIMONDO, Mario, «Intervista di Mario Raimondo» (Holstebro, 1975), *Teatro e Storia*, Any XIII, 20-21 (1998/99), p. 421-429.
- SCHECHNER, Richard i Theodore HOFFMAN, «Encuentro en los Estados Unidos» (desembre 1967), dins Jerzy GROTOWSKI, *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Mèxic DF, 1992 (1^a ed. anglesa: 1968), p. 200-212.
- , «Interview with Grotowski» (desembre 1967), dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 36-53.

- , «Terzo Teatro. Intervista con Jerzy Grotowski su Eugenio Barba» (1984), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 254-258.
- THIBAUDAT, Jean-Pierre, «El que quedarà després de mi...» (1995), dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inès Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 247-256.
- VASIL'EV, Anatolij, «Cronaca del quatorcidi» (1999) [basat en l'entrevista de Ferdinando Taviani a Anatolij Vasil'ev i Jerzy Grotowski, Volterra, 14 juliol 1991], dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2008, p. 75-96.
- VOLLI, Ugo, «Grotowski: venti anni di attività» (1979), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume III. Oltre il teatro (1970-1984)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2016 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 212-230.
- ZAGÓRSKA, Bozena, «11 domande sulle 13 File» (1959), dins *Grotowski. Testi 1954-1998. Volume I. La possibilità del teatro (1954-1964)*, a cura de Carla Pollastrelli amb col·laboració de Mario Biagini i Thomas Richards, La casa Usher, Lucca, 2014 (1^a ed. polonesa: 2012), p. 172-174.

1.1.3 FONTS AUDIOVISUALS DE JERZY GROTOWSKI

1.1.3.1 ENREGISTRAMENTS SONORS

Grotowski's conference at Town Hall (Nova York, 12 desembre 1970, en francès i anglès, 03:16:22)

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-town-hall-new-york-city-12-december-1970>>

Grotowski's conference at New York University (Nova York, 13 desembre 1970, en francès i anglès, 02:54:30)

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-new-york-university-13-december-1970>>

Grotowski's conference at New York University (Nova York, 14 desembre 1970, en francès i anglès, 03:44:56h)

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-new-york-university-14-december-1970>>

Conference on Grotowski's work (Mirano, 25 novembre 1975, durant la Biennale di Venezia, conferències de Jerzy Grotowski, Peter Brook i Allesandro Fersen, en francès i italià, 04:11:25)

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/conference-grotowskis-work-mirano-25-november-1975-during-biennale-di-venezia>>

Seminari a la Universitat de Roma (Roma, 29 novembre 1975, en francès i italià, 04:53:00).

URL <<http://www.eclap.eu/72946>>

Conferència de Grotowski a la Universitat de Hamilton (Canadà, 31 octubre 1976, en francès i anglès, 01:36:26)

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/wystapienie-jerzego-grotowskiego-na-uniwerysytacie-w-hamilton-31-pazdziernika-1976>>

Grotowski's conference at Centro Universitario de Teatro in Mexico (Mèxic, 7 gener 1980, en francès i castellà, 03:12:22)

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/grotowskis-conference-centro-universitario-di-teatro-mexico-7-january-1980>>

Interview with Jerzy Grotowski by Marianne Ahrne (lloc i data desconeguts, molt probablement 1980-81, en francès, 01:43:25).

URL <<https://grotowski.net/en/media/audio/interview-jerzy-grotowski-marianne-ahrne>>

Tecniche originarie dell'attore (Roma, març-juny 1982, en francès i italià, 90:00:00). Seminari a la Università di Roma, Centro Teatro Ateneo – Istituto del Teatro e dello Spettacolo, 1982.

URL <<http://www.eclap.eu/103271>>

La «lignée organique» au théâtre et dans le rituel (París, març, juny, octubre 1997 i gener 1998, en francès, 21:55:00). Seminari de la Càtedra d'Antropologia Teatral del Collège de France. Les conferències es troben en format audiocassette i cd, *Le livre qui parle* (Collection College de France, Aux sources du savoir), Villefranche-du-Périgord, 1997.

1.1.3.2 ENREGISTRAMENTS VIDEOGRÀFICS

A discussion between Jerzy Grotowski and Jarosław Szymkiewicz, programa de televisió en el que Grotowski descriu la situació del Teatre Laboratori en relació a la vida cultural i política de principis dels setanta, 1972, 12 min., b/n, en polonès.

A meeting with Jerzy Grotowski, produït per *Naczelna Redakcja Publicystyki Kulturalnej* sota la direcció de Tadeusz Pikulski, Grotowski presenta les noves propostes de l'Institut Laboratori organitzades en relació a la temporada del Teatre de les Nacions a Polònia (1975) i amb la Universitat de Recerques del Teatre de les Nacions, 1975, 30 min., col., en polonès.

Acting Therapy, produïda per Cinopsis i dirigida per S. Sejaud i P. Rebotier, reportatge sobre els tallers dirigits per Zygmunt Molik (treball vocal) i Rena Mirecka (exercicis plàstics) al Teatre Laboratori el novembre de 1976; 1976, 60 min., col., en francès.

Akropolis, dirigida per James Mc Taggart, enregistrament televisiu integral (57min.), realitzat del 27 d'octubre al 2 de novembre de 1968 als estudis Twickenham, prop de Londres, amb la presència d'espectadors, precedida d'una introducció de Peter Brook (25 min.), Regne Unit, 1968, 82 min., b/n, en polonès.

Incontro con Grotowski, enregistrament del seminari a la Universitat de Roma «La Sapienza», 4 maig 1981, 97 min., col., en italià i francès.

URL <<http://www.eclap.eu/73018>>

Convegno Teatro Oriente Occidente, enregistrament del congrés final de les jornades sobre teatre oriental i teatre occidental a la Universitat de Roma «La Sapienza», 12 març 1984, 107 min., col., en italià i francès.

URL <<http://www.eclap.eu/73034>> i <<http://www.eclap.eu/80280>>

Full of Sorcery Sacrilegious Rite... On Teatr Laboratorium, produït per TVP Warszawa i dirigit per Krzysztof Domagalik, reportatge televisiu monogràfic sobre el Teatre Laboratori realitzat en el seu 20è aniversari, inclou intervencions de Ludwik Flaszen, Jerzy Grotowski, Rena Mirecka, Ryszard Cieślak, Zbigniew Cynkutis, Zygmunt Molik, 1979, 60 min., col., en polonès i anglès.

Grotowski ou... Socrate est-il polonais? Produït i dirigit per Jean-Marie Drot, produït per INA i FR3. Reportatge del treball del Teatr Laboratorium (Teatre Laboratori) de Wrocław, inclou comentaris de Grotowski en francès, un estudi de Maja Komorowska i Rena Mirecka per a la preparació d'*Apocalypsis cum figuris* i un fragment de *Constant Prince* ('*El Príncep constant*'), 1977, 54 min., col., en francès.

Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski, produït per RAI i dirigit per Marianne Ahrne. Documental basat en l'entrevista de Marianne Ahrne a Jerzy Grotowski a Pontedera. Inclou fragments dels primers espectacles del Teatre Laboratori, 1992, 53 min, b/n, en polonès i francès).

Intervento di Grotowski a Wrocław, dirigit per Wanda Ziebigka, gravació en vídeo del discurs de Jerzy Grotowski a la Universitat de Wrocław en ocasió del Doctorat Honoris Causa, completada amb la gravació d'Adam Gajewski del Centre per als estudis sobre el treball de Jerzy Grotowski de Wrocław, 1991, 39 min., col., en polonès.

Jerzy Grotowski Interview, dirigit per Merrill Brockway, produït per Columbia Broadcasting System, editada per Creative Arts Television (Connecticut), entrevista a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1970, 54 min., col., en anglès i francès.

Jerzy Grotowski Interview, produït per Creative Arts Television (Connecticut), entrevista a cura de la crítica teatral Margaret Croyden, 1973, 29 min., col., en anglès i francès.

Jerzy Grotowski - Próba portretu / Esquisse d'un portrait (Jerzy Grotowski – temptativa de retrat), dirigit per Maria Zmarz-Koczanowicz, retrat biogràfic a partir de testimonis de Kzimirz Grotowski, Ludwig Flaszen, Marek Musiał, Raymonde Temkine, Peter Brook, Eugenio Barba, Czesław Szarek, Rena Mirecka, Stephania Gardecka, Thomas Rodowicz, Georges Banu, Anatoli Vassiliev, Carla Pollastrelli, etc., amb fragments d'espectacles, exercicis, classes, entrevistes i conferències, Arte i Telewizja Polska, 1999, 58 min, col. en polonès i anglès.

Książę Niezłomny (El Príncep constant), posada en escena de Jerzy Grotowski a partir de l'obra de Calderón de la Barca, produït per Istituto del Teatro e dello Spettacolo dell'Università di Roma, reconstrucció audiovisual de l'espectacle, sincronitzant la gravació sense veu durant una presentació a Spoleto (Itàlia) el juliol de 1967 i el so gravat d'una presentació a la *Politechnics of Oslo* el març de 1966; 1970, 48 min., b/n, en polonès.

List z Opola (Carta des d'Opole), dirigit per Michael Elster, reportatge sobre el training al Teatr Laboratorium 13 Rzędów ('Teatre de les 13 files') d'Opole, inclou comentaris de Grotowski i fragments de *Tragiczne dzieje doktora Faustusa (La tràgica història del doctor Faust)* de C. Marlowe, Acadèmia de cinema i teatre de Łódź, 1963, 30 min., b/n, en polonès.

The Body Speaks, produït i dirigit per John Musilli, editat per Camera Three, Ryszard Cieślak entrevistat per la crítica teatral Margaret Croyden, sobre els exercicis en l'entrenament de l'actor al Teatre Laboratori, Part 1 sobre els plàstics i Part 2 sobre els corporals, inclou imatges del documental *Training at the «Teatr Laboratorium» in Wrocław*, 1975, 50 min, color, en anglès.

The Theatre and Not-Theatre, produïda per OTV Wrocław i dirigida per Elżbieta Sitek i Jarosław Szymkiewicz, reportatge de televisió de la Universitat de Recerques del Teatre de les Nacions a Wrocław, inclou fragments dels tallers de Zygmunt Molik i Stanisław Scierski i discursos de Jerzy Grotowski, Peter Brook, Eugenio Barba, Jean-Louis Barrault, André Gregory i Ludwik Flaszen, 1976, 30 min., col., en polonès.

The Theatre of the Nations, produïda per TVP Warszawa i dirigida per Zbigniew Raplewski, reportatge de televisió sobre la temporada del Teatre de les Nacions a Polònia el 1975, inclou fragments de performances, assaigs i discursos públics de Jerzy Grotowski, Peter Brook, Eugenio Barba, Jean-Louis Barrault, comentaris d'Andrej Wajda i Adam Hanuszkiewicz i escenes de la Universitat de Recerques del Teatre de les Nacions a Wrocław, 1975, 46 min., col., en polonès.

The Total Actor. Reminiscences of Ryszard Cieślak (1937-1990), produïda per TV Theatre i dirigida per Krzysztof Domagalik, inclou intervencions de Jerzy Grotowski, Peter Brook, Raymonde Temkine, Zygmunt Molik, Agnieszka Cieślak, Zbigniew Osiński, Tadeusz Burzyński i fragments de performances i documentals, 1999, 66 min., col., en polonès i anglès.

Training at the «Teatr Laboratorium» in Wrocław, produïda per Odin Teatret, Holstebro 1971, dirigida per Torgeir Wethal, exercicis plàstics i físics demostrats per Ryszard Cieślak, 1972, 90 min., b/n, en anglès.

With Jerzy Grotowski, Nienadówka, 1980, concebuda per Mercedes Gregory, dirigida per Jill Godmilow. Amb una introducció de Peter Brook. Produïda per Mercedes Gregory per a The Manhattan Project/Atlas Theatre Co., Inc. 1980, 60 min., col., en anglès.

ENREGISTRAMENTS VIDEOGRÀFICS DE LES OBRES PERFORMATIVES
DESENVOLUPADES AL WORKCENTER OF JERZY GROTOWSKI AND THOMAS
RICHARDS DURANT LA FASE ART COM A VEHICLE DE JERZY GROTOWSKI

A film documentation of ACTION, produït per A.C.C.A.A.N. – Atelier Cinéma de Normandie i el Centre Dramatique National de Normandie, realitzat per Deux tempos trois mouvements asbl., enregistrat al Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards, Pontedera, Itàlia, juny 2000.

ACTION in Aya Irini, produït per A.C.C.A.A.N. – Atelier Cinéma de Normandie, enregistrat a l'església de St. Irene (Istanbul, Turquia) el juliol i l'agost del 2003.

ACTION in Vallicelle, produït per Tarmak Films, enregistrat al Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards, Pontedera, Itàlia, abril 2006.

Art as Vehicle, produït i dirigit per Mercedes Gregory, enregistrament de *Downstairs Action* al Workcenter of Jerzy Grotowski, Pontedera, Itàlia, juliol 1989.

FILMS RELACIONATS AMB LA RECERCA DE JERZY GROTOWSKI

Divine Horsemen, produït per Charel i Teiji Ito, dirigit per Maya Deren, documental sobre danses i rituals d'Haití, 1954, 52 min, b/n, en anglès.

La Taranta, assessorament d'Ernesto de Martino i direcció de Gian Franco Mingozzi, producció de Franco Finzi de Barbora per Pantheon Film, música original de Diego Carpitella, fotografia d'Ugo Piccone, documental sobre el tarantisme, 1961, 19 min, b/n, en italià.

Le Chant des Fous. Les Baiïls du Bengale, produïda per Marc Baschet per films Cinémarc, escrita i realitzada per Georges Luneau, documental sobre la tradició dels Bauls, 1980, 93 min, col., v.o. subtítulada al francès.

My dinner with André, escrita per Andre Gregory i Wallace Shawn, dirigida per Louis Malle, 1981, 111 min, col., en anglès.

URL <https://www.youtube.com/watch?v=9vGpBYJ5_6E>

The vigil, enregistrat a Milà, Atlas Theatre Company Inc, acció parateatral guiada per Jacek Zmyslowski i membres del seu grup dins el marc del festival La frontiera del teatro, del Centro di ricerca per il teatro de Milà, introducció de Jerzy Grotowski, Milà, 1981, 28 min, col.

1.2 RAMANA MAHARSHI

- MAHARSHI, Sri Ramana, *Nan Yar. ¿Quién Soy Yo?*, Open Sky Press, Londres, 2016.
- , *Enseñanzas espirituales*, Editorial Kairós, Barcelona, 1984 (1a ed. anglesa: 1972)
- , *Conversaciones con Sri Ramana Maharshi. Tomo I-II*, Sanz y Torres, Madrid, 2006.
- , *Sea lo que usted es. Sri Ramana Maharshi*, Sanz y Torres, Madrid, 2007.
- , *The collected works of Sri Ramana Maharshi*, Sri Ramanasramam, Tiruvannamalai, 1997.
- , *Guru Vachaka Kovai*, edició a cura d'Sri Muruganar, Ramakrishna-Vedanta Study Circle, Atenes, 2007.
- , *Maharshi's Gospel*, Sri Ramanasramam, Tiruvannamalai, 2002.

1.2.1 SOBRE RAMANA MAHARSHI

- Face to face with Sri Ramana Maharshi*, edició a cura de Laxmi Narain, Sri Ramana Kendram, Hyderabad, 2009.
- MUDALIAR, A. Devaraja, *Day by day with Bhagavan*, Sri Ramanasramam, Tiruvannamalai, 2001.
- NAGAMMA, Suri, *Letters from Sri Ramanasramam*, Sri Ramanasramam, Tiruvannamalai, 2006.
- NATARAJAN, A. R., *Lo eterno en el tiempo. Sri Ramana Maharshi*, Sophia Perennis, Barcelona, 2009.
- OSBORNE, Arthur, *My life and Quest*, Sri Ramanasramam, Tiruvannamalai, 2001.
- SWAMI, Annamalai, *Final Talks*, edició a cura de David Godman, Sri Annamalai Swami Ashram Trust, Tiruvannamalai, 2000.

1.2.2 ADVAITA VEDANTA

1.2.2.1 RUPERT SPIRA

- SPIRA, Rupert, *The Transparency Of Things. Contemplating the Nature of Experience*, Non-Duality Press, Salisbury, 2008.
- , *Presence. Vol. II, The Intimacy of All Experience*, Non-Duality Press, Salisbury, 2011.
- , *The Light of Pure Knowing: Thirty Meditations on the Essence of Non-Duality*, Sahaja Publications, Oxford, 2014.
- , *Presencia. El arte de la paz y la felicidad*, Editorial Sirio, Málaga, 2015.

- , *Las cenizas del amor. Aforismos sobre la esencia de la No-Dualidad*, Editorial Sirio, Málaga, 2016.
- , *Transparent Body, Luminous World. The Tantric Yoga of Sensation and Perception*, Sahaja Publications, Oxford, 2016.
- , *Ser consciente de ser consciente. La Vía Directa*, Gaia Ediciones, Madrid, 2018.
- , *La Naturaleza de la Consciencia. Ensayos sobre la unidad de la mente y la materia*, Ediciones La Llave, Barcelona, 2019.

1.2.2.2 FRANCIS LUCILLE

- LUCILLE, Francis, *Flores del Silencio. Diálogos en la Consciencia*, Ediciones Vía Directa, Valencia, 2005.
- , *El perfume del silencio*, Truespeech Productions, Temecula, 2006.
- , *Verdad, amor, belleza*, Truespeech Productions, Temecula, 2006.
- , *El eterno presente. Diálogos sobre la consciencia*, Truespeech Productions, Temecula, 2010.

1.2.2.3 JEAN KLEIN

- KLEIN, Jean, *Transmission of the flame*, Third Millennium Publications, Guernsey, 1990.
- , *La sencillez del ser*, Ediciones Obelisco, Barcelona, 1990.
- , *¿Quién soy yo? La búsqueda sagrada*, Editorial Third Millennium Publications, Londres, 1993.
- , *La mirada inocente*, Ediciones Obelisco, Barcelona, 2001.
- , *La alegría sin objeto*, Editorial Luís Cárcamo, Madrid, 2006.
- , *Sea usted lo que es*, Ediciones Vía Directa, Valencia, 2008.
- , *The Book of Listening*, Non-Duality Press, Salisbury, 2008.

2 FONTS SECUNDÀRIES

- AA. VV., *Grotowski's Empty Room*, edició a cura de Paul Allain, Seagull Books, Calcuta, 2009.

- AMANKULOR, J. Ndukaku, «Jerzy Grotowski's divination consultation. Objective Drama seminar at U. C. Irvine», dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 354-362.
- ATTISANI, Antonio, «Franciscan Performance. A Theatre Lost and Found Again», *Performing Arts Journal*, 73 (2003), p. 48-60.
- , *Un teatro apocrifo. Il potenziale dell'arte teatrale nel Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, Medusa, Milà, 2006.
- , «L'arte del teatro nel secolo dopo Grotowski» (2007), dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2008, p. 157-181.
- , «Action in sé», dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 131-170.
- , «Acta Gnosis», *TDR: The Drama Review*, vol. 52, núm. 2, T 198 (estiu 2008), p. 75-106.
- , *Smisurato cantabile. Note sul lavoro del teatro dopo Jerzy Grotowski*, Edizioni di Pagina, Bari, 2009.
- , «Després de Grotowski», dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 259-268.
- BARBA, Eugenio, «Verso un teatro santo e sacrilego» (1964), dins *Il Teatr Laboratorium di Jerzy Grotowski 1959-1969. Testi e materiali di Jerzy Grotowski e Ludwik Flaszen. Con un scritto di Eugenio Barba*, a cura de Ludwik Flaszen, Carla Pollastrelli i Renata Molinari, La casa Usher, Florència, 2007 (1ª ed. italiana: 2001), p. 88-91.
- , *La tierra de cenizas y diamantes. Mi aprendizaje en Polonia. Seguido de 26 cartas de Jerzy Grotowski a Eugenio Barba*, Octaedro, Barcelona, 2000 (1ª ed. italiana: 1998).
- BIAGINI, Mario, «Incontro all'Università "La Sapienza"» (2000), *I Giganti della Montagna*, Any 1, núm. 0 (febrer 2001), p. 21-34.
- , «Seminario a "La Sapienza", ovvero della coltivazione delle cipolle» (2000), dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 21-62.
- , «Meeting at La Sapienza: or, On the Cultivation of Onions» (2000), *TDR: The Drama Review*, vol. 52, núm. 2, T 198 (estiu 2008), p. 150-177.

- i Kris SALATA, «Conversazioni informali» (Viena, novembre 2004), dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 255-300.
- , «Desiderio senza oggetto» (2003-2006), dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 401-420.
- BROOK, Peter, «Grotowski», dins *The Shifting Point: Forty Years of Theatrical Exploration, 1947-1987*, Methuen, Londres, 1988 (1ª publ. a *Flourish*: hivern 1966).
- , «Prefacio» (1967), dins Jerzy GROTOWSKI, *Hacia un teatro pobre*, Siglo Veintiuno, Madrid, 1992 (1^a ed. anglesa: 1968), p. 5-8.
- , «Lo sagrado teatral en Grotowski», dins *El espacio vacío. Arte y técnica del teatro* [trad. Ramón Gil Novales], Ed. Península, Colección Nexos, Barcelona, 1994 (1^a ed. anglesa: 1977).
- , «Grotowski, Art as Vehicle» (Florència, març 1987, traducció del francès revisada per l'autor el 1995), dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 379-382.
- , «Grotowski, Art as Vehicle» (Florència, març 1987), dins *With Grotowski. Theatre is just a form*, editat per Georges Banu i Grzegorz Ziolkowski amb Paul Allain, Instytut im. Jerzego Grotowskiego, Wrocław, 2009 (1^a ed. polonesa: 2007), p. 31-35.
- , «Testimonios» (París, 9 desembre 1990), *Máscara*, núm. 16 (1994), p. 4-6.
- , «The secret dimension», dins *Gurdjieff. Essays and reflections on the man and his teaching*, texts compilats per Bruno de Panafieu, versió anglesa editada per Jacob Needleman i George Baker, Continuum, Nova York, 2000 (1^a ed. francesa amb el títol *Georges Ivanovitch Gurdjieff*: 1992), p. 30-36.
- , «La calidad como guía de actividades», *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 122-127.
- , «Qualité et artisanat», *Alternatives théâtrales*, núm. 70-71 (desembre 2001), p. 6-10 [*Les penseurs de l'enseignement, de Grotowski à Gabyli*, sota la direcció de Georges Banu en col·laboració amb Christophe Triau].
- , *With Grotowski. Theatre is just a form*, editat per Georges Banu i Grzegorz Ziolkowski amb Paul Allain, Instytut im. Jerzego Grotowskiego, Wrocław, 2009 (1^a ed. polonesa: 2007).
- CASTEL-BRANCO, Inês, «Invitació a la lectura de Grotowski», dins *Teatre i més enllà. Textos selectes 1969-1995*, edició a cura d'Anna Caixach i Inês Castel-Branco, [trad. Anna Caixach], Fragmenta, Barcelona, 2009, p. 9-61.

- , *L'espai teatral dels anys seixanta. Revolució i ritual en el Living Theatre, Peter Brook i Jerzy Grotowski*, [Tesi Doctoral], Barcelona, gener 2007.
- COSTA, Gioia, «Da una conversazione di Gioia Costa con Thomas Richards, a Pontedera, il 12 ottobre 2003».
- URL <<http://tra.scharf.net/cgi-bin/tra/doc.pl?cat=1;lang=en>>
- DZIEDUSZYCKA, Malgorzata, *Jerzy Grotowski. Apocalypsis cum figuris*, [descripció de l'espectacle], Maldoror, Vigo, 2003 (1^a ed. polonesa: 1974).
- FLASZEN, Ludwik, «Se ne è andato», dins *Essere un uomo totale. Autori polachi su Grotowski. L'ultimo decennio*, a cura de J. Degler i G. Ziółkowski, Titivillus, Corazzano (Pisa), 2005, p. 128-133.
- , *Grotowski & Company*, Icarus Publishing, Wrocław, 2010.
- GUGLIELMI, Chiara, «Le tecniche originarie dell'attore: lezioni di Jerzy Grotowski all'Università di Roma», *Biblioteca teatrale*, 55-56 (jul - des 2000), p. 9-77.
- , «Un albero con le radici: Grotowski e il paradosso della comunicazione», *I Giganti della Montagna*, any 1, núm. 0 (febrer 2001), p. 5-7.
- URL <<http://web.tiscali.it/gigantidellamontagna/rivista.htm>>
- KAHN, François, *Le jardin. Récits et réflexions sur le travail para-théâtral de Jerzy Grotowski entre 1973 et 1985*, Accademia University Press, Torí, 2016.
- KOLANKIEWICZ, Leszek, «On the Road to Active Culture: The Activities of Grotowski's Theatre Laboratory Institute in the Years 1970-1977», [trad. Boleslaw Taborski], Instytut Aktora – Teatr Laboratorium, Wrocław, 1978 i 1979.
- , «Grotowski and Flaszen – Why a Theatre Laboratory?» (Aarhus, 5 octubre 2004)
- URL <<http://www.odinteatret.dk/CTLS%20web/PDF/WHY%20Kolankiewicz-EN-pdf.pdf>>
- , «Grotowski alla ricerca dell'essenza», dins *Essere un uomo totale. Autori polachi su Grotowski. L'ultimo decennio*, a cura de J. Degler i G. Ziółkowski, Titivillus, Corazzano (Pisa), 2005, p. 191-284.
- KUMIEGA, Jennifer, «Laboratory Theatre / Grotowski / The Mountain Project» (1978), dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 229-245.
- , *The Theatre of Grotowski*, Methuen, Londres, 1985.
- , «El final del Teatr Laboratorium», *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 114-121.

- LASTER, Dominika, *Grotowski's Bridge Made of Memory. Embodied Memory, Witnessing and Transmission in the Grotowski Work*, Seagull Books, Calcuta, 2016.
- MARAVIC, Tihana, «L'esichia dell'attore (Grotowski e l'Esicasmò)», *Culture teatrali*, a cura de Marco De Marinis, Bologna, 2003.
- URL <http://www.cultureteatrali.org/images/pdf/CT9_2.pdf>
- MARINIS, Marco de, *La parábola de Grotowski: el secreto del "novecento" teatral*, Editorial Galerna, Buenos Aires, 2004.
- MAROWITZ, Charles, «Grotowski in Irvine. Breaking the silence», dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 348-353.
- MOLINARI, Renata M., *Diario dal Teatro delle Fonti. Polonia 1980*, Quaderni di Oggi, del teatro, la Casa Usher, Florència, 2006.
- MOTTA LIMA, Tatiana, «As an Unbroken stream» (Pontedera, juliol 1999), dins *Heart of Practice. Within the Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, Routledge, Oxon, 2008, p. 61-116.
- OSIŃSKI, Zbigniew, *Grotowski and His Laboratory*, PAJ Publications, Nova York, 1986.
- , «La tradizione di reduta in Grotowski e nel Teatro Laboratorio» (1989), *Teatro e Storia*, any V, núm. 2 (octubre 1990), p. 259-300.
- , «Grotowski Blazes the Trails. From Objective Drama to Art as Vehicle» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 383-398.
- , «Grotowski traza los caminos: del Drama Objetivo (1983-1985) a las Artes Rituales (desde 1985)», *Máscara*, núm. 11-12 (1993), p. 96-113.
- , «Il "Laboratorio" di Jerzy Grotowski» (1995-1996), dins *Essere un uomo totale. Autori polacchi su Grotowski. L'ultimo decennio*, a cura de J. Degler i G. Ziólkowski, Titivillus, Corazzano (Pisa), 2005, p. 167-189.
- , «Grotowski al Collège de France. Tradizione e memoria», [trad. Marina Fabbri], capítol pertanyent a *Jerzy Grotowski. Zrodla, inspiracje, konteksty (Jerzy Grotowski Fonti, ispirazioni, contesti)*, slowo/obraz terytoria, Gdańsk, 1998, p. 217-232, ara dins *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, Bulzoni Editore, Roma, 2011, p. 455-480.
- , «Le Théâtre Reduta (1919-1939), théâtre d'art polonais», dins *Les Cités du théâtre d'art. De Stanislavski à Strebler. Ouvrage collectif sous la direction de Georges Banu*, Éditions Théâtrales: Académie Expérimentale des Théâtres, Paris, 2000, p. 125-135.

- , «Grotowski e la Gnosi», [Trad. Marina Fabbri], capítol pertanyent a *Jerzy Grotowski. Zrodla, inspiracje, konteksty (Jerzy Grotowski Fonti, ispirazioni, contesti)*, slowo/obraz terytoria, Gdańsk, 1998, ara dins *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, Bulzoni Editore, Roma, 2011, p. 427-454.
- , «Why Laboratory? Jerzy Grotowski and Ludwik Flaszen» (Aarhus, 5 octubre 2004).
URL <<http://www.odinteatret.dk/CTLS%20web/PDF/WHY%20Osinski-EN-pdf.pdf>>
- , «Returning to the Subject: The Heritage of Reduta in Grotowski's Laboratory Theatre», *TDR: The Drama Review*, vol. 52, núm. 2, T 198 (estiu 2008), p. 52-74.
- , *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, Bulzoni Editore, Roma, 2011.
- , *Jerzy Grotowski's Journeys to the East*, Routledge, Londres, 2014.
- PERRELLI, Franco, *Un'arte verticale. Grotowski: gli ultimi anni*
URL <<http://www.teatrodinessuno.it/rivista/documenti/perrelli/grotowski-ultimi-anni>>
- RICHARDS, Thomas, *At work with Grotowski on physical actions*, Routledge, Londres, 1995 (1ª ed. italiana: 1993).
- , *Trabajar con Grotowski sobre las acciones físicas. Con un prefacio y el ensayo «De la compañía teatral al arte como vehículo» de Jerzy Grotowski*, Alba, Barcelona, 2005 (1ª ed. italiana: 1993).
- , *The edge-point of performance*, Pontedera (Itàlia): Documentation Series of the Workcenter of Jerzy Grotowski, 1997.
- , «Riconoscere» (1998), dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 17-20.
- , *De l'art comme véhicule*, tesi doctoral sota la direcció de Jean Marie Pradier, Universitat de París VIII, novembre 2001.
- i Mario BIAGINI, «One breath left – considerazioni» (2001-2002), dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 301-309.
- , «Maestro di nessuna scusa» (2003-2006), a cura de Lisa Wolford, dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 109-129.
- , *Heart of Practice. Within the Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, Routledge, Londres, 2008.

- RINI, Roberto, *Essere nell'origine. Da Jerzy Grotowski a Thomas Richards: riflessioni sul decondizionamento della percezione*.
- URL <<http://web.tiscali.it/gigantidellamontagna/rivista.htm>>
- RUFFINI, Franco, *I libri di Jerzy Grotowski*, dins OSIŃSKI, Zbigniew, *Jerzy Grotowski e il suo laboratorio. Dagli spettacoli a L'arte come veicolo*, Bulzoni Editore, Roma, 2011, p. 533-557.
- SACHAROW, Laurence, «Work on the Songs Is Like a Research Into Oneself», *The New York Times* (20 agost 2000), p. 8.
- SALATA, Kris, *The Unwritten Grotowski. Theory and Practice of the Encounter*, Routledge, Nova York, 2013.
- , «In the territory of something third» (Viena, 6 novembre 2004), dins *Heart of Practice. Within the Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, Routledge, Oxon, 2008, p. 123-178.
- SCHECHNER, Richard, «A Polish Catholic Hasid» (1970), dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 155-158.
- , *Performance Theory*, Routledge, Londres, 2003 (1^a ed.: 1977).
- , *Between Theater and Anthropology*, foreword by Victor Turner, University of Philadelphia Press, Filadèlfia, 1985.
- , i Willa APPEL (eds.), *By means of performance. Intercultural studies of theatre and ritual*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- , *The Future of Ritual: Writings on Culture and Performance*, Routledge, Londres, Nova York, 1993.
- , «Exoduction», dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 458-492.
- , «Jerzy Grotowski 1933-1999: "I Do Not Put on a Play in Order to Teach Others What I Already Know"», *TDR: A Journal of Performance Studies*, vol. 43, núm. 2, T 162 (estiu 1999), p. 5-8.
- , «Grotowski and the Grotowskian», *TDR: The Drama Review*, vol. 52, núm. 2, T 198 (estiu 2008), p. 7-13.
- SHEVTSOVA, Maria, «With and after Grotowski. Thomas Richards and Mario Biagini in conversation with Maria Shevtsova», *Cambridge journals* (2010).
- URL <<http://www.scribd.com/doc/81089737/Whit-and-After-Grotowski>>

- SPYCHALSKI, Teo, «On the Long and Winding Road» (2009), entrevista a cura de Grzegorz Ziółkowski, [trad. Justyna Drobnik-Rogers], dins *Voices from Within: Grotowski's Polish Collaborators*, a cura de Paul Allain i Grzegorz Ziółkowski, PTP, Londres i Wrocław, 2015), p. 150-160.
- URL <https://culturehub.co/works/On_the_Long_and_Winding_Road>
- TAVIANI, Ferdinando, «Commento a “il Performer”» (1988), dins *Opere e Sentieri. Testimonianze e riflessioni sull'arte come veicolo*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2008, p. 25-38.
- , «In memory of Ryszard Cieslak» (1992), dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 187-202.
- TORZECKA, Marzena, «Running to Touch the Horizon», [entrevista a Ryszard Cieslak], *New Theatre Quarterly*, 8, NTQ 31 (agost 1992), p. 261-263.
- , «La última entrevista con Ryszard Cieslak. (Running to Touch the Horizon)», *Máscara*, núm. 16 (1994), p. 25-27.
- TYSZKA, Juliusz, «Jerzy Grotowski in Copenhagen: Three Encounters with the Sage», *Mime Journal*: Vol. 25, article 4, juliol 2014, p. 47-66. DOI: 10.5642/mimejournal.20142501.04
- URL <<http://scholarship/claremont.edu/mimejournal/vol25/iss1/4>>
- VACIS, Gabriele, *Awareness. Dieci giorni con Jerzy Grotowski*, Bulzoni Editore, Roma, 2014.
- WOLFORD WYLAM, Lisa, «Subjective Reflections on Objective Work» (1991), dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 326-347.
- , «The edge-point of performance» (Pontedera, agost 1995), dins *Heart of Practice. Within the Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, Routledge, Oxon, 2008, p. 1-51.
- , *Grotowski's Objective Drama Research*, University Press of Mississippi, Jackson, 1996.
- , «Action: The Unrepresentable Origin», *TDR: A Journal of Performance Studies*, vol. 40, núm. 4, T152 (hivern 1996), p. 134-153.
- , *The Occupation of the Saint: Grotowski's Art as Vehicle*, [Tesi Doctoral], Northwestern University, 1997.
- , «Action, The Unrepresentable Origin» [reedició abreujada], dins *The Grotowski Sourcebook*, editat per Lisa Wolford i Richard Schechner, Routledge, Nova York, 1997, p. 407-424.

- , «Grotowski's Vision of the Actor: the Search for Contact», dins *Twentieth Century Actor Training*, Routledge, Londres, Nova York, 2000, p. 191-208.
- , «Action – L'irrepresentabile origine, con una postilla: riflessioni di un decennio» (2005-2006), dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 63-104.
- , «Chi vuol mangiare il libro della madre?», dins *Opere e Sentieri. Il Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards*, a cura d'Antonio Attisani i Mario Biagini, Bulzoni, Roma, 2007, p. 319-384.
- , «Living Tradition. Continuity of Research at the Workcenter of Jerzy Grotowski and Thomas Richards», *TDR: The Drama Review*, vol. 52, núm. 2, T198 (estiu 2008), p. 126-149.

3 BIBLIOGRAFIA SECUNDÀRIA

- AA. VV., *La ricerca di Maud Robart. L'orizzonte arcaico e atemporale del canto integrato*, Biblioteca Teatrale 77 (gen-mar 2006), Bulzoni Editore, Roma.
- DATTÀTREYA, Mahâdma, *Avadbut Gita*, José J. de Olañeta, Palma de Mallorca, 1983.
- ABELLIO, Raymond, *Poder, Conocimiento e Historia Invisible. Alain de Benoist entrevista a Raymond Abellio* (París, 5 novembre 1982), [Trad. José Antonio Hernández García], *Krisis*, núm. 4, (desembre 1989), p. 90-106.
- , *Manifeste de la nouvelle Gnose*, Gallimard, París, 1989.
- Ashtavakra Gita ('El canto del Ser')*, traducción y comentarios de Javier Plazas, Edaf, Madrid, 2011.
- BATAILLE, Georges, *La experiencia interior*, Taurus Ediciones, Valencia, 1986.
- Bhagavad-Gita o el canto del bienaventurado*, a cura de José Barrio Gutiérrez, Edaf, Madrid, 1996.
- BRUNTON, Paul, *La India Secreta*, Kier, Buenos Aires, 1996 (1ª ed. anglesa: 1934).
- , *Un mensaje desde Arunachala*, Kier, Buenos Aires, 1985 (1ª ed. anglesa: 1969).
- BUBER, Martin, *Yo y Tu*, Caparrós, Madrid, 1993 (1ª ed. alemanya: 1923).
- , *Between man and man*. Routledge, Londres, 2002 (1ª ed.: 1947).
- , *Hasidism*. Philosophical Library, Nova York, 1948.
- , *¿Qué es el hombre?* Fondo de cultura económica, Mèxic, 1949.

- , *Cuentos Jasídicos. Los primeros maestros I*, Paidós, Barcelona, 1993 (1ª ed. alemanya: 1949).
- , *The Origin and Meaning of Hasidism*, Humanities Press International, Atlantic Highlands NJ, 1993 (1ª ed.: 1960).
- CASTANEDA, Carlos. *Las enseñanzas de Don Juan*, Fondo de Cultura Económica, Madrid, 2002 (1ª ed. anglesa: 1968).
- , *Una realidad aparte*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic DF, 2003 (1ª ed. anglesa: 1971).
- , *Viaje a Ixtlan. Las lecciones de Don Juan*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic DF, 2001 (1ª ed. anglesa: 1972).
- CHRISTOF, Catharine, *Rethinking Religion in the Theatre of Grotowski*, Routledge, Oxon, 2017.
- DESJARDINS, Arnaud, *El camino del corazón*, Hara Press, Mèxic DF, 2002 (1ª ed francesa: 1987).
- , *Zen y vedanta*, Círculo de lectores, Barcelona, 2000.
- DOYLE, Billy, *Yoga in the Kashmir tradition: the Art of listening*, Non-Duality Press, Salisbury, 2014.
- ECKHART, Maestro, *El fruto de la nada y otros escritos*, edición y traducción de Amador Vega Esquerra, Siruela, Madrid, 1998.
- , *Obras escogidas*, traducción de Violeta García y Herman S. Stein, Edicomunicación, Barcelona, 1998.
- ELIADE, Mircea, *Técnicas del Yoga*, Kairós, Barcelona, 2006 (1ª ed. francesa: 1948).
- , *El chamanismo y las técnicas arcaicas del éxtasis*, Fondo de Cultura Económica, Mèxic DF, 1993 (1ª ed. francesa: 1951).
- , *El mito del eterno retorno. Arquetipos y repetición*, Alianza, Madrid, 2002 (1ª ed. francesa: 1951).
- , *Yoga. Immortality and freedom*, Bollingen Series LVI Princeton University Press, Princeton (New Jersey), 1990 (1ª ed. francesa: 1954).
- , *Lo sagrado y lo profano*, Paidós, Barcelona, 2003 (1ª ed. alemanya: 1957).
- , *Mito y Realidad*, Labor, Barcelona, 1991 (1ª ed. anglesa: 1963).
- , *La búsqueda*, Kairós, Barcelona, 2000 (1ª ed. anglesa: 1969).
- , *El vuelo mágico y otros ensayos*, edición y traducción de Victoria Cirlot y Amador Vega, Siruela, Madrid, 1995.
- Els Upanishads*, a cura de Joan Mascaró (traducció d'Elisabet Abeyà, sobre la versió anglesa de Joan Mascaró), Editorial Moll, Palma (Mallorca), 2005.

- FELDSHUH, David, «Zen and the Actor», *The Drama Review*, Vol. 20, (març 1976), p. 79-89.
- FIELD, Rashad, *La última barrera. Un viaje sufi*, Estaciones, Buenos Aires, 1994.
- FOX, Matthew, *Passion for Creation*, Inner Traditions, Vermont, 2000.
- GURDJIEFF, Georges Ivanovitch, *Beelzebub's Tales to His Grandson. All and everything. First Series*, Penguin Compass, Nova York, 1999 (1ª ed.: 1950).
- , *Views from the Real World. Early talks in Moscov, Essentuki, Tiflis, Berlin, London, Paris, New York and Chicago as recollected by his pupils*, Penguin Compass, Nova York, 1984 (1ª ed.: 1973).
- , *Encuentros con hombres notables. Del Todo y De Todo. Segunda Serie*, Ganesha, Caracas, 2002 (1ª ed. anglesa: 1974).
- , *Life is Real only then, when "I am". All and Everything. Third Series*, Arkana, Londres, 1999 (1ª ed.: 1975).
- , *Questions and Responses*, dins *Gurdjieff. Essays and reflections on the man and his teaching*, texts compilats per Bruno de Panafieu, versió anglesa editada per Jacob Needleman i George Baker, Continuum, Nova York, 2000 (1ª ed. francesa amb el títol *Georges Ivanovitch Gurdjieff*: 1992), p. 272-282.
- , *Harmonic development. The Complete Harmonium Recordings 1948-1949*, compilat i produït per G. J. Blom, Basta Audio Visuals, Països Baixos, 2004.
- HAAS, Alois Maria, *Maestro Eckhart. Figura normativa para la vida espiritual*, Herder, Barcelona, 2002 (1ª ed. alemanya: 1975).
- HERRIGEL, Eugen, *Zen en el arte del tiro con arco*, Kier, Buenos Aires, 2003 (1ª ed. alemanya: 1968).
- HUA-YANG, Liu, *Cultivating the Energy of Life. A translation of the Hui-ming ching and its commentaries by Eva Wong*, Shambala Publications, Boston, 2013.
- IBN ARABI, *El Núcleo del Núcleo*, Sirio, Málaga, 2002.
- IYENGAR, B. K. S., *Luç sobre la vida. Viaje hacia la plenitud, la paz interior y la libertad*, Kairós, Barcelona, 2007.
- JONAS, Hans, *La religión gnóstica, el mensaje del Dios Extraño y los comienzos del cristianismo*, Siruela, Madrid, 2000 (1ª ed. anglesa: 1958).
- , *La gnosis y el espíritu de la antigüedad tardía. De la mitología a la filosofía mística*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2000 (1ª ed. alemanya: 1993).
- KNÉBEL, Maria Ósipovna, *El último Stanislavsky. Análisis activo de la obra y el papel*, Fundamentos, Madrid, 2003.

- KRISHNAMURTI, Jiddu, *Think on these things*, HarperPerennial, Nova York, 1989 (1^a ed.: 1964).
- , *La libertad interior*, Kairós, Barcelona, 2003 (1^a ed. anglesa: 1970).
- LAING, R. D, *La política de la experiencia*, Editorial Crítica, Barcelona, 1977.
- LEFORT, Rafael, *Los Maestros de Gurdjieff*, Sufi, Madrid, 1997.
- MERLIN, Bella, *Beyond Stanislavsky. The Psycho-Physical Approach to Actor Training*, Nick Hern Books, Londres, 2002.
- OIDA, Yoshi i Lorna MARSHALL, *Un actor a la deriva*, Ñaque, Ciudad Real, 2002 (1^a ed. anglesa: 1992).
- , *The invisible actor*, Methuen, Londres, 1997.
- OUSPENSKY, Madame, *Talks by Madame Ouspensky. Notes taken by Robert S. de Ropp*.
- OUSPENSKY, Peter Demianovich, *Fragmentos de una enseñanza desconocida. En busca de lo milagroso*, RCR, Madrid, 1995 (1^a ed. anglesa: 1949).
- , *La Consciencia. Una búsqueda de la verdad*, Luís Cárcamo, Madrid, 1993 (1^a ed. anglesa: 1979).
- PAGELS, Elaine, *Los evangelios gnósticos*, Crítica, Barcelona, 1982.
- PATANJALI, *Aforismos del Yoga. (Yoga Sutras of Patanjali)*, Debate, Madrid, 1999.
- , *Yoga-Sutra de Patanjali. Versión y comentarios de T. K. V. Desikachar*, Edaf, Madrid, 2006.
- PUECH, Henri-Charles, *En torno a la Gnosis I*, Taurus, Madrid, 1982 (1^a ed. francesa: 1978).
- , *Sobre el maniqueísmo y otros ensayos*, Siruela, Madrid, 2006 (1^a ed. francesa: 1979).
- PETERS, Fritz, *Recordando a Gurdjieff*, Sirio, Málaga, 1994.
- RANDOM, Michel, *The Men of Blame and the Fourth Way*, dins *Gurdjieff. Essays and reflections on the man and his teaching*, texts compilats per Bruno de Panafieu, versió anglesa editada per Jacob Needleman i George Baker, Continuum, Nova York, 2000 (1^a ed. francesa amb el títol *Georges Ivanovitch Gurdjieff*: 1992), p. 225-232.
- RASZEWSKI, Zbigniew, *Raptularz. I*, edició a cura d'Edyta and Tomasz Kubikowscy, 2 vols, Puls, Londres, 2004.
- RAVINDRA, Ravi, *Gurdjieff Work and the Teaching of Krishna*, dins *Gurdjieff. Essays and reflections on the man and his teaching*, texts compilats per Bruno de Panafieu, versió anglesa editada per Jacob Needleman i George Baker, Continuum, Nova York, 2000 (1^a ed. francesa amb el títol *Georges Ivanovitch Gurdjieff*: 1992), p. 214-224.
- , *Krishnamurti: Two birds on one tree*, Quest books, Wheaton, IL, 1995.

- , *Heart Without Measure. Gurdjieff Work with Madame de Salzmann*, Morning Light Press, Sandpoint (Idaho), 2004 (1ª ed.: 1999).
- , *The Spiritual Roots of Yoga. Royal Path To Freedom*, Morning Light Press, Sandpoint, ID, 2006.
- Relats sincers d'un pelegrí al seu pare espiritual*, Clàssics del cristianisme, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1988.
- REYMOND, Lizelle i Sri Anirvân, *To live within*, Morning Light Press, Sandpoint, ID, 2007.
- RUMI, Yalal al-Din, *El libro interior*, Paidós, Barcelona, 1996. (1ª ed. francesa: 1982).
- SANKARA, *Vivekacudamani* ('*La Joya Suprema del discernimiento*'), traducció del sànscrit i comentaris de Ráphael, Asociación Asram Vidya España, Madrid, 2013.
- SHAH, Idries, *Los Sufis*, Kairós, Barcelona, 2003 (1ª ed. anglesa: 1964).
- SUZUKI, Daisetz Teitaro, *Meister Eckhart and Buddhism*, dins *Mysticism, Christian and Buddhist*, 1957.
- URL <<http://www.sacred-texts.com/bud/mcb/index.htm>>
- TEÒFANES EL RECLÚS, *La vida espiritual*, Proa, Barcelona, 1996.
- TERESA DE JESÚS, *Las moradas del castillo interior*, Clásicos de la Literatura, Edimat Libros, Madrid, 2003.
- The Gospel according to Thomas*, traduït del text copte per A. Guillaumont, H.-Ch. Puech, G. Quispel, W. Till i Yassah 'Abd al Masih, Brill, Leiden (Països Baixos), 2001 (1ª ed. 1959).
- TOLLE, Eckhart, *El poder del ahora. Una guía para la iluminación espiritual*, Gaia Ediciones, Madrid, 2001.
- , *El silencio habla*, Gaia Ediciones, Madrid, 2003.
- , *Un nuevo mundo, ahora*, Penguin Random House Grupo Editorial, Barcelona, 2006.
- TOPORKOV, Vasily Osipovich, *Stanislavski in rehearsal*, Routledge, Nova York, 1998.
- Vijñana Bhairava Tantra*, traducció i comentaris a cura d'Óscar Figueroa, Editorial Kairós, Barcelona, 2017.